

Jurij Hadalin
BOJ ZA ALBANIJO

12

Cena: 28,00 EUR

Inštitut za novejšo zgodovino

Inštitut za novejšo zgodovino

12 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Jurij Hadalin

BOJ ZA ALBANIJO:
propad
jugoslovanske
širitve na Balkan

Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana 2011

Inštitut za novejšo zgodovino

Jurij Hadalin

BOJ ZA ALBANIJO

PROPAD
JUGOSLOVANSKE
ŠIRITVE NA BALKAN

ZBIRKA

RAZPOZNAVANJA/RECOGNITIONES 12

Jurij Hadalin

**BOJ ZA ALBANIJO: PROPAD JUGOSLOVANSKE ŠIRITVE
NA BALKAN**

Urednik:

dr. Aleš Gabrič

Izdal in založil:

Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika:

dr. Damijan Guštin

Recenzenta:

dr. Mitja Ferenc

dr. Jurij Perovšek

Oblikovalka naslovnice:

Barbara Kokalj Bogataj

Jezikovni pregled:

Polona Kekec

Prevod povzetka:

Borut Praper

Računalniški prelom:

Uroš Čuden, MEDIT d.o.o.

Tisk:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

327(497.1:496.5)(091)

HADALIN, Jurij

Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan / Jurij
Hadalin ; [prevod povzetka Borut Praper]. - Ljubljana : Inštitut za
novejšo zgodovino, 2011. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 12)

ISBN 978-961-6386-29-6

257877248

Pregled vsebine

PREDGOVOR	9
JUGOSLOVANSKO–ALBANSKI ODNOSI OD NASTANKA ALBANSKE DRŽAVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE	19
ALBANSKA POLITIKA KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE ALI KAKO SE JE ALBANIJA SPREMINJALA V JUGOSLOVANSKI SATELIT	37
<i>Prvi stiki Komunistične partije Jugoslavije z albanskimi komunisti</i>	39
<i>Ustanovitev Komunistične partije Albanije</i>	46
<i>Konferenca v Labinotu</i>	55
<i>Svetozar Vukmanović Tempo in poskus ustanovitve Balkanskega štaba</i>	62
<i>Kritike albanske politike Svetozarja Vukmanovića Tempa in sporazum, sklenjen v vasi Mukje – Deklaracija enotnosti</i>	68
<i>Razmah narodnoosvobodilnega boja in priprave na prevzem oblasti</i>	73

<i>Bujanska konferenca</i>	77
<i>Zaključek misije Miladina Popovića in Dušana Mugoše</i>	82
<i>Misija Velimirja Stojnića</i>	86
<i>Beratski plenum</i>	92
<i>Od Beratskega plenuma do vzpostavitve diplomatskih stikov med državama</i>	98
<i>Rezultati jugoslovanskih prizadevanj med drugo svetovno vojno</i>	102
SKUPNA POT V SOCIALIZEM	105
<i>Nova Albanija</i>	107
<i>Prvi uradni povojni stiki med državama in jugoslovanska vloga pri utrjevanju albanske državnosti</i>	109
<i>Incidenti v Krfskem kanalu – dokončen prelom Albanije z Zahodom z nekaj jugoslovanske pomoči</i>	126
<i>Obisk Enverja Hoxhe v FLRJ – začetek intenzivnega sodelovanja med državama</i>	134
<i>Gospodarska navezava Albanije na Jugoslavijo – načrt o enotnem gospodarskem prostoru</i>	142
<i>Prvi znaki razdora – posledica pretesnega jugoslovanskega objema?</i>	154
<i>Pirova zmaga projugoslovanske politične skupine</i>	162
<i>Jugoslovanski vojaški interesi v Albaniji do zaostitve odnosov</i>	169

<i>Balkanska federacija – neuspeh poskus jugoslovanske balkanske politike</i>	176
<i>Poskus navezave Albanije na Jugoslavijo s kulturno politiko – težko premoščanje razlik</i>	192
<i>Vpliv resolucije informbiroja na medsebojne odnose</i>	202
PRVA LEDENA DOBA V MEDSEBOJNIH ODNOSIH (1948-1955)	215
<i>In po informbiroju?</i>	217
<i>Stopnjevanje napetosti</i>	222
<i>Približevanje Jugoslavije Zahodu in njena vloga v načrtih za menjavo režima v Albaniji</i>	235
KRATKOTRAJNA ODJUGA V LETIH 1955-1956	253
<i>Ponovno stopnjevanje napetosti</i>	267
DRUGA LEDENA DOBA (1960-1968)	287
<i>Zaostrovanje medsebojnih odnosov in kitajska vloga v tem procesu</i>	289
<i>Razpad sovjetsko-albanskega partnerstva</i>	291
<i>Jugoslovansko-albanski odnosi v luči političnih sprememb tega časa</i>	300
<i>Leta zastoja</i>	310
<i>Pot k normalizaciji medsebojnih odnosov</i>	325
<i>Gospodarski odnosi od zaostritve političnih odnosov do popolne normalizacije diplomatskih stikov leta 1971</i>	335

POLOŽAJ ALBANSKE MANJŠINE V JUGOSLAVIJI V OBRAVNAVANEM OBDOBJU IN VPLIV JUGOSLOVANSKO-ALBANSKIH STIKOV NA POLITIČNE SPREMEMBE	341
<i>Končni boji za osvoboditev Kosova</i>	343
<i>Vključitev Kosova v federacijo</i>	348
<i>Miren razvoj dogodkov do leta 1948</i>	351
<i>Resolucija informbiroja in njen pomen za razvoj albanske manjšine</i>	356
<i>Nove politične smernice do brionskega plenuma</i>	359
<i>Brionski plenum in njegovi odjeki</i>	368
<i>Ustavne spremembe in nov status Kosova kot avtonomne pokrajine</i>	372
<i>Demonstracije leta 1968</i>	375
<i>Sedemdeseta leta – čas afirmacije albanske narodnosti</i>	380
<i>Ustava iz leta 1974 in njen pomen za albansko manjšino</i>	385
POVZETEK	387
SUMMARY	395
SEZNAM KRATIC	403
VIRI IN LITERATURA	407
OSEBNO KAZALO	425

Predgovor

Vprašanje jugoslovansko-albanskih odnosov v času po drugi svetovni vojni je predstavljalo pomemben del zunanjepolitične usmeritve nove Jugoslavije, vendar pa v slovenskem in nekdanjem jugoslovanskem zgodovinskoopisju do današnjega časa ni uživalo pozornosti, ki si jo nedvomno zasluži. Ravno na podlagi odnosov jugoslovanske države in partije do albanskega vprašanja namreč lahko opazujemo dvig njene politične moči med drugimi socialističnimi državami. Albanija je v prvih povojnih letih predstavljala prvo zunanjepolitično oporišče Titove balkanske politike, kjer je kasneje prišlo do trka med sovjetskim in jugoslovanskim vodstvom. V tem pogledu lahko mirne duše trdimo, da je bila tesna naveza albanske države in partije na Jugoslavijo in njeno partijo ena izmed temeljnih usmeritev jugoslovanske partije v povojnem obdobju.

Pričujoče delo poskuša prikazati to usmeritev in njen kasnejši propad na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva jugoslovanske provenience in s tem ponuja predvsem jugoslovanski pogled na medsebojne odnose, kar naj bralca ne zmede. Osnovna težava, ki se pri tem pojavlja, je nevarnost, da bi tok dogajanja prevzel močno projugoslovansko smer, ki je v nobenem primeru ne poskušam ponuditi kot edine in zveličavne resnice. Poskus iskanja objektivnega stališča v propagandno zmaličeni literaturi, ki je nastajala na obeh straneh meje, je namreč obsojen na neuspeh, vendar pa ga obilica nevtralnejšega arhivskega gradiva nekoliko olajša. V dolgih

letih medsebojnih sporov je namreč nastajala predvsem literatura, ki bi jo lažje ocenil kot pamflete proti eni ali drugi strani kot resno znanstveno delo, ves čas pa je na obeh straneh potekala revizija medsebojnih odnosov. Na jugoslovanski strani so tako različni pisci na podlagi tedaj dostopnih dokumentov ves čas poskušali prikazati le najbolj pozitivne plati medsebojnih odnosov in poudarjali izrazito nehvaležnost albanske strani, ki je po mnenju večine grdo ravnala z roko, ki naj bi Albanijo hranila, oblačila in branila pred mnogimi sovražniki, za tako ravnanje pa ni imela nobenega sebičnega vzroka. Nič kaj bolje pa ni bilo niti na albanski strani, kjer je zgodovinska revizija potekala nenehno, najbolj pa je vidna v delih albanskega voditelja Enverja Hoxhe. Med njegovim političnim delovanjem je namreč albanska država zamenjala kar tri najtesnejše zunanjepolitične partnerje, kar je za sabo potegnilo vsakokratno revizijo Hoxhevega spomina. Ta revizija pa je vplivala tudi na albansko zgodovino, saj so Hoxheva dela veljala za edini pravi zgodovinski vir, hkrati pa postavljala smer-nice, ki se jih je albansko zgodovino pisje slepo držalo.¹ Ob tem ne gre izpustiti dejstva, ki je jugoslovansko stran ves čas *“razveseljevalo”*, da je v jugoslovanskih arhivih bilo originalno gradivo albanske provenience, ki je revizijo Hoxhevega političnega spomina deloma onemogočalo, če ne vsaj oviralo.

Od konca druge svetovne vojne je Balkan predstavljal območje posebnega pomena za zunanjo politiko nove jugoslovanske države. Utrjevanje jugoslovanskega vpliva v Albaniji je v kombinaciji s tesnimi odnosi z Bolgarijo in nezanemarljivo jugoslovansko vlogo v grški državljanski vojni pokazatelj aktivne balkanske politike nove Jugoslavije v prvih povojnih letih. Koncept širjenja jugoslovanske federacije na Balkan in zlasti odnosi z Albanijo so bili tudi eden izmed povodov za spor Komunistične partije Jugoslavije s sovjetsko oziroma z Informacijskim birojem komunističnih partij. Balkan je tudi po oddaljitvi Jugoslavije od vzhodnega bloka predsta-

---

¹ Opening speech by prof. Aleks Buda, president of the Academy of Science. V: The national conference of studies on the anti-fascist national liberation war of the Albanian people, str. 7.

vijal pomembno komponento v zunanjepolitičnih usmeritvah jugoslovanskega vodstva, le da se je to sedaj naslajalo na prozahodni Grčijo in Turčijo, s čimer je bila Albanija postavljena v nezavidljiv teritorialno-strateški položaj, saj je bila obkrožena s politično nasprotnimi državami. Jugoslovansko-albanski odnosi pa so ostajali pomembno vprašanje tudi kasneje, ko je jugoslovanska zunanja politika dobivala izrazito globalni značaj, ki se je odražal v balansiranju med obema blokoma hladne vojne in promociji koncepta gibanja neuvrščenih. Zato predstavlja Albanija v množici jugoslovanskih zunanjepolitičnih stikov le majhen del jugoslovanske diplomatske dejavnosti, vendar pa po drugi strani pomeni prvi primer poskusa jugoslovanske zunanjepolitične ekspanzije, ki je neslavno propadel. Upoštevajoč velikost albanske manjšine v Jugoslaviji je bila Albanija kljub svoji majhnosti in gospodarski nerazvitosti za Jugoslavijo pomemben zunanjepolitičen dejavnik, ki je v kasnejšem delu obravnavanega obdobja pogojeval tudi jugoslovansko notranjo stabilnost.

Namen dela je utrditi nekatere teze, ki se ves čas pojavljajo v medsebojnih odnosih. Uvodoma se osredotoči na pregled medsebojnih stikov med državama od samega začetka obstoja albanske države, saj iz tega časa izhaja večina strahov, ki se v medsebojnih odnosih stalno pojavljajo. Povojno jugoslovansko ekspanzijo je nemogoče razložiti brez podrobnega uvida v dogajanje med drugo svetovno vojno, razmerja iz tega časa pa bistveno vplivajo tudi na jugoslovansko-albanski razkol in notranjepolitične obračune v albanskem vodstvu. Koncentracija na gospodarstvo je pomemben sestavni del dela, ker s prikazom nekaterih praks jugoslovanske države pokaže na hegemonistične tendence v medsebojnih odnosih, ki pa niso toliko povezane s "*kolonialistično eksploatacijo albanskih rudnih bogastev*", kot so želeli to prikazati na albanski strani, temveč zgolj zaradi političnih navezav in rešitve manjšinskega problema z vstopom Albanije v bodočo federacijo balkanskih narodov. Obravnavanje Albanije kot sedme jugoslovanske republike kljub vsemu ni tako zelo očitno, vendar je opazen vse večji jugoslovanski vpliv v državi, ki bi do tega verjetno sčasoma privedel, če ne bi bilo sovjetske interven-

cije. Problem, ki je nedvomno pomemben, je tudi prikaz samostojnosti jugoslovanske politike v Albaniji in vpliv teh, v moskovskih krogih neodobrenih akcij, na izbruh jugoslovansko-sovjetskega spora. Posebna pozornost je namenjena medsebojnemu odnosom po jugoslovansko-albanskem razkolu, ki so do sedaj najmanj raziskani. V tem delu so razloženi vzroki za konstantne napetosti v odnosih, ki naj bi izvirale iz ideoloških sporov, vendar presegajo zgolj ideološke razlike in rabijo legitimaciji albanske nomenklature. Kljub stalno napeti atmosferi namreč medsebojni stiki niso nikoli popolnoma ohromljeni in nakazujejo na potrebo po sodelovanju med državama, vendar to na albanski strani večino časa kategorično zanikajo. Zadnji del predstavlja še pregled razvoja med albansko manjšino na Kosovu, brez katerega bi v celotni sestavljanji umanjkal pomemben košček.²

***

Delo temelji predvsem na arhivskem gradivu, ki je za to področje zelo dobro ohranjeno in urejeno, čeprav lahko iz zapisov nekaterih avtorjev, predvsem Branka Petranovića, domnevamo, da je v zvezi s tem ves čas v pogovorih glavnih akterjev nastajala nezapisana zgodovina, ki bo najverjetneje ostala skrita. Glavni fokus je namenjen političnim odnosom med državama, ki so zastopani v večini arhivskega gradiva, vendar trdim, da lahko na podlagi zbranih arhivskih virov študija prikaže širši spekter medsebojnih odnosov. Poleg političnega razvoja/zastojanja odnosov je tako pomemben poudarek na gospodarskih stikih, kulturnih povezavah in glede na dostopno dokumentacijo tudi zelo živi obveščevalni dejavnosti. Prelomnice v medsebojnih odnosih so bile glede na potek dogodkov zelo jasne, značilno zanje pa je, da niso bile povezane toliko z bilateralnimi odnosi kot z zunanjepolitičnimi nihanji Vzhoda in Zahoda. Zaradi tega se delo ob takih prelomnicah ne osredotoča zgolj

---

² V študiji sem se omejil zgolj na Kosovo, ki je predstavljalo reprezentativno administrativno enoto z večinsko albanskim prebivalstvom. Za natančnejši pregled razvoja in stanja med albansko manjšino v celoti glej: Stamova, Albanskijati v'pros na Balkanite (1945-1981).

na neposredno dogajanje v jugoslovansko-albanskih odnosih, temveč poskuša prikazati tudi širši koncept teh premikov. Zato se ukvarja tudi z jugoslovansko-sovjetskimi odnosi, poskusi povezovanja balkanskih držav; predvsem na primeru Balkanskega štaba, Balkanske federacije in ne nazadnje Balkanskega pakta, močan poudarek pa je namenjen tudi trenju v mednarodnem delavskem gibanju in razvoju hladne vojne. Za ta prikaz je bila glavna uporabljena arhivskega gradiva na razpolago v Diplomatskem arhivu Ministrstva za zunanje zadeve Republike Srbije, veliko gradiva pa je bilo dostopnega tudi v Arhivu Jugoslavije, kjer je bil še posebej bogat fond Komisije za mednarodne stike CK ZKJ. Nekdanja tesna navezava gospodarstev obeh držav se je nakazovala večinoma na podlagi virov iz fonda Vlade FLRJ, bilateralni sporazumi in gospodarski stiki iz kasnejšega obdobja pa so bili jasneje razvidni tudi na podlagi fonda Zveznega izvršnega sveta. Oba fonda sta ravno tako v Arhivu Jugoslavije. Dober uvid v medsebojne odnose so omogočili tudi dokumenti, ki jih v Arhivu Josipa Broza Tita hrani Muzej istorije Jugoslavije v Beogradu. Intenzivno objavljane arhivskih virov za zgodovino nekdanje Jugoslavije, ki se je pričelo v sredini osemdesetih let in se nadaljevalo skozi devetdeseta, je pripomoglo k razširitvi raziskave na medsebojne odnose med drugo svetovno vojno, pomembne za razumevanje pa so tudi objave dokumentov o zunanjepolitičnih stikih balkanskih držav s konca devetdesetih let prejšnjega in prvih let tega stoletja. Gradivo v zvezi z obravnavano temo, ki je bilo svoj čas raztreseno po različnih krajih, je bilo kmalu po nastanku večkrat prečesano, saj so na njegovi podlagi ob kriznih trenutkih izdajali apologetska dela ali zbirke virov, t. i. Bele knjige, s katerimi je jugoslovansko vodstvo pred ostalim svetom poskusilo predstaviti svojo vizijo stanja v medsebojnih odnosih. Prvo tako delo je nastalo že leta 1949 pod peresom Vladimirja Dedijerja,³ v letih 1951 in 1961 pa sta izšli še dve Beli knjigi. Posebej pomembna je bila zbirka dokumentov iz leta 1961, čeprav je v končni redakciji vsebinsko precej revna in enostransko usmerjena, vendar je med njenim

---

³ Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948).

nastajanjem posebna komisija, ki je bila odgovorna za njo, ponovno zbrala različno in zelo bogato dokumentacijo, opravila pa je tudi nekaj pomembnih intervjujev s protagonisti jugoslovanske politike v Albaniji. Ves material, ki je bil v ta namen zbran, se hrani kot del fonda Mednarodne komisije CK ZKJ v Arhivu Jugoslavije. Za dodatno osvetlitev so bili uporabljeni tudi sekundarni viri v obliki različnih zbirk statističnih podatkov, poseben poudarek pa je bil na pregledu pisanja časopisa Borba kot uradnega organa z najboljšim stikom z državnim vrhom. Pronicljive analize je prispevalo tudi na medmrežju dostopno arhivsko gradivo ameriške obveščevalne agencije CIA, njegov jugoslovanski del pa je nedavno doživel knjižno objavo.⁴

Literatura, ki obravnava obravnavano tematiko, niti ni tako redek pojav, težavo pa predstavlja njena vsebina, ki je velikokrat pamfletnega značaja in apologetske vsebine, problematičen pa je tudi njen poudarek, ki obravnava predvsem albanski nacionalizem in vprašanje Kosova. Val takih del, ki s častnimi izjemami sodijo med publicistiko, se je pojavil po izbruhu nemirov na Kosovu leta 1981 in ni presahnil vse do konca devetdesetih let, saj je tedaj albansko vprašanje postajalo vse bolj opazno v družbi. Odraz te psihoze tako lahko najdemo v veliko delih srbske proveniencie iz tega časa, saj so se nekatere teze iz trenutnega političnega življenja preprosto prenesle tudi na nekoliko starejša obdobja, Enver Hoxha in njegove velikoalbanske težnje pa so postale središčna točka večine del, ki se ukvarjajo z notranjepolitično situacijo v Albaniji. Na ta pojav niso bila imuna niti resna zgodovinopisna dela. Kljub temu pa lahko trdim, da je med zgodovinopisci z območja nekdanje Jugoslavije vladalo zanimanje za to problematiko. Najbolj podrobno so obdelani jugoslovansko-albanski odnosi med obema vojnama, relativno dobro je pokrit tudi čas druge svetovne vojne, fokus večine piscev pa je bil usmerjen na prva povojna leta, ko je bilo dogajanje tudi najbolj intenzivno. Nekateri pisci so v svoji raziskavah segli tudi nekoliko dlje, vendar pa je za obdobje po letu 1956 vladala skoraj popolna praznina, predvsem kar se

---

⁴ Pavlović (ur.), Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948–1983.

tiče objav na podlagi arhivskih virov. Ti so za raziskovalno delo postali v celoti dostopni šele v zadnjih letih, saj zanje velja zapora tridesetih let od datuma nastanka. S povojnimi jugoslovansko-albanskimi odnosi se je tako ukvarjalo precej zgodovinarjev, med katerimi velja izpostaviti predvsem Branka Petranovića, Đorđa Borozana in Bogumila Hrabaka, tematike pa se je s posameznimi prispevki dotaknilo še veliko drugih.⁵ Pomemben sekundarni vir predstavljajo tudi spomini nekaterih protagonistov jugoslovanske politike v Albaniji po drugi svetovni vojni, predvsem diplomatskih uslužbencev, in nekaterih jugoslovanskih in albanskih vodilnih politikov. Med temi deli pa bi bilo potrebno izpostaviti knjigo Milorada Komatine.⁶ Knjigo bi sicer glede na to, da je za njen nastanek bilo uporabljenih veliko arhivskih virov, ima pa tudi potreben znanstveni aparat, označili za zgodovinopisno. Celotno sliko pa skali avtorjeva neprikrita tendencioznost, ki izvira iz dejstva, da je dolga leta na sekretariatu za zunanje zadeve deloval ravno na problemu Albanije. Tak pogled je prevladoval v večini del jugoslovanske provenience, izjemo pa seveda predstavljajo nekatere ugotovitve kosovskih zgodovinarjev, ki so v času nastanka naletele na negativen odmev v srbskih medijih, veliko prahu pa je zaradi odstopanj od ustaljenih vzorcev dvignila tudi študija zagrebškega ekonomista Branka Horvata.⁷ Prevodi del albanskih zgodovinarjev v Jugoslaviji skorajda niso obstajali, kosovsko zgodovino pa je bilo zaprto v lastnem krogu. Ledino je na tem področju orala Cankarjeva založba, ki je leta 1984 izdala zbornik – pregled albanske zgodovine, ki je bil sestavljen iz prispevkov kosovskih, italijanskih, srbskih in slovenskih zgodovinarjev.⁸ Leta 1989 je v okviru Časopisa za kritiko znanosti izšla tudi v srbski javnosti močno kritizirana trilogija Srbija i Albanci,⁹ ki je v tedanjem političnem duhu tendenciozno prikazala odnos

---

⁵ Med zadnjimi velja izpostaviti raziskovalca najmlajše generacije Aleksandra Živo-tića, čigar delo mi do zaključka pisanja rokopisa žal še ni bilo dostopno. Glej: Živo-tić, Otvaranje albanskog pitanja u Jugoslaviji u senci sukoba između Jugoslavije i Informbiro-a 1948-1954 in Životić, Jugoslavija, Albanija i velike sile 1945-1961.

⁶ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi.

⁷ Horvat, Kosovsko pitanje.

⁸ Stanić (ur.), Albanci.

⁹ Korsika (ur.), Srbija i Albanci.

jugoslovanske in srbske države do albanskega prebivalstva na podlagi izbranih sekundarnih virov, kar pa se je skladalo s takrat v Sloveniji močno prisotno simpatijo, če ne kar solidariziranjem z albanskim prebivalstvom na Kosovu. To je bilo tedaj v primežu srbske nacionalistične politike in slovenska javnost je njihov položaj v duhu "*slovenske pomladi*" razumela nekoliko drugače kot večina preostalega prebivalstva Jugoslavije.

***

Uvodoma sem omenil, da so jugoslovansko-albanski odnosi predstavljali eno izmed temeljnih usmeritev politike Komunistične partije Jugoslavije v prvih povojnih letih, saj so predstavljali ključ za rešitev gordijskega vozla manjšinskega vprašanja. Poleg tega je jugoslovansko vodstvo ravno prek Albanije pričelo izkazovati vse večjo željo po vodenju samostojne notranje in zunanje politike, kar jo je končno privedlo v konflikt s Stalinom in celotnim vzhodnim blokom. Usklajenost delovanja jugoslovanskega in albanskega vodstva v nekaterih primerih je bila osupljiva in se je popolnoma prilagajala tekočim zunanjepolitičnim smernicam Jugoslavije, ne pa Sovjetske zveze. Nenazadnje pa je bil eden izmed glavnih problemov Jugoslavije neurejenost njenih meja oziroma nemiren položaj ob njih, tu pa je albansko vprašanje ves čas igralo eno izmed ključnih vlog. V oblikovanju medsebojnih odnosov so imeli veliko odgovornost tudi slovenski predstavniki, ki jih je bilo glede na nekoliko oddaljen del sveta, ki ga je tedaj predstavljala Albanija, presenetljivo veliko. Pri albanskem vprašanju sem tako velikokrat naletel na ime Edvarda Kardelja, ki je o pogledu priključitve Kosova Albaniji imel nekoliko drugačno mnenje od večine preostalih jugoslovanskih vodstvenih kadrov,¹⁰ še bolj pa so bili slovenski predstavniki vpleteni v povojno oblikovanje skupnih odnosov. Izpostaviti velja Borisa Kidriča, ki je imel pomembno besedo

---

¹⁰ "Pri nas, na območju Kosova in Metohije, je več Albancev kot Srbov. Kasneje, ko se še bolj povežemo z Albanci, jim mislimo odstopiti to ozemlje." Glej: Izveštaj o razgovoru Edvarda Kardelja sa J. V. Staljinom, 19. april 1947. V: Popović (ur.), Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878-2000, str. 257-267.

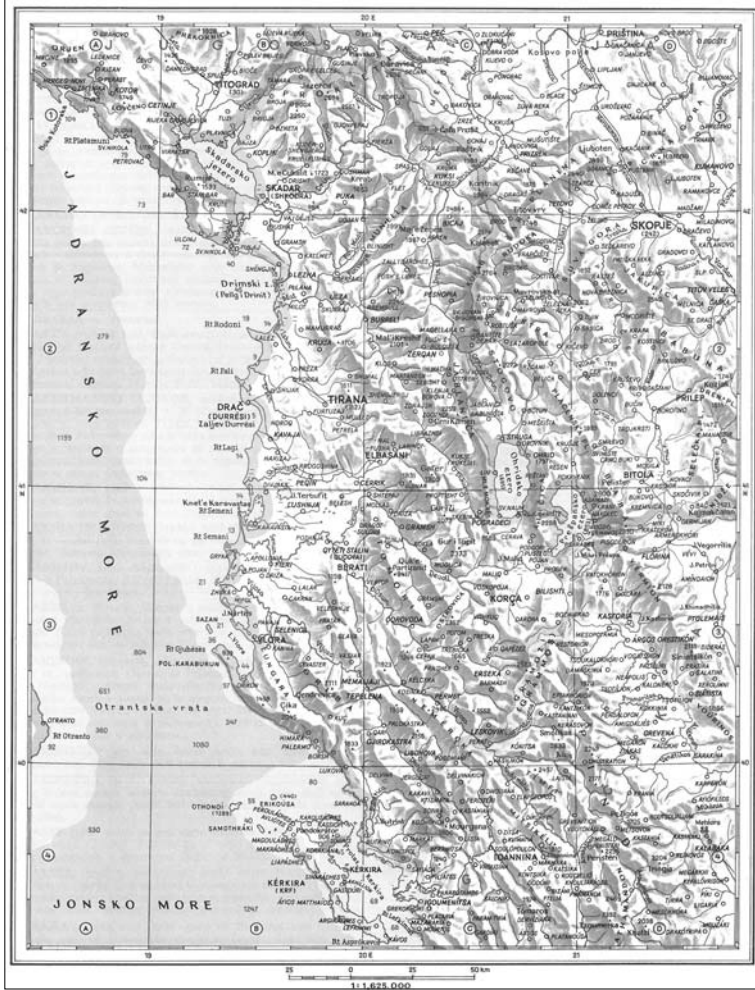
pri oblikovanju jugoslovansko-albanskih gospodarskih sporazumov, najvišji slovenski predstavnik v Albaniji pa je bil Sergej Kraigher, ki je poleg slovenske komisije za plan v času najtesnejših stikov vodil tudi "zloglasno" komisijo za usklajevanje albanskega gospodarskega plana z jugoslovanskim. Med zaostritvijo medsebojnih odnosov ne moremo mimo vloge dveh mladih slovenskih diplomatov, Draga Košmrlja in Draga Flisa, ki sta po sili razmer prevzela mesti odpravnikov poslov ravno tedaj, ko so medsebojni odnosi dosegli dno. Drago Košmrlj je svoje izkušnje iz Albanije tudi popisal,¹¹ žal pa nisem nikjer zasledil spominov Flisa, ki je dalj časa v Albaniji preživel na poslanstvu popolnoma sam, da bi ga nato končno zapustil ob popolni prekinitvi diplomatskih odnosov med Jugoslavijo in Albanijo. Najmočnejše vezi z Albanijo je v tistem času predstavljala zunanja trgovina, ta sekretariat pa je bil dobro kadrovsko zapolnjen s Slovenci. Med ponovno normalizacijo medsebojnih odnosov je bil tako prvi jugoslovanski pomočnik zveznega sekretarja, ki je uradno obiskal Albanijo po Resoluciji informbiroja, Boris Šnuderl, prvi jugoslovanski sekretar pa nekaj let kasneje znani bančnik Metod Rotar.¹²

---

¹¹ Košmrlj, Moj "spor" z Enverom Hoxho: iz spominov na Albanijo, str. 118–127.

¹² Podrobna biografija Metoda Rotarja v: Lazarevič in Prinčič, Bančniki v ogledalu časa, str. 161–167.

ALBANIJA

Geografska karta ozemlja Ljudske republike Albanije in njene sosesčine

Jugoslovansko–
albanski odnosi od
nastanka albanske
države do druge
svetovne vojne

Odnosi albanske in jugoslovanske države med obema svetovnjima vojnima so bili obremenjeni z zgodovinskim dejstvom, da tako Kraljevina Srbija kot Črna gora ves čas svojega obstoja nista skrivali svojih ozemeljskih apetitov po z Albanci poseljenem ozemlju. Po letu 1878 je to ozemlje v okviru turškega imperija bilo stalen vir nemira in obe sosednji državi sta podpirali vsakršno obliko upora proti turški oblasti.¹³ Srbska ekspanzionistična politika, ki jo je začrtal Ilija Garašanin v svojem Načertaniju iz leta 1844, je pretendirala na večino albanskega ozemlja, ki ji je predstavljalo tudi možnost prostega pristopa k odprtemu morju.¹⁴ Dodaten vzrok za nezaupanje je ponujala tudi nasilna politika, ki jo je srbska vlada uporabila na prvih albanskih prebivalcih, ki so bili po letu 1878 vključeni v Kraljevino Srbijo. Po berlinskem kongresu 1878 je namreč Srbija pridobila precejšen del ozemlja turškega cesarstva, na katerem je živel velik delež albanskega prebivalstva. Z območja Niša, Vranja, Leskovca, Prokuplja, Kuršumlije in Toplice jim je v nekaj letih uspelo v Turčijo izseliti večinski delež

---

¹³ V tem času se prične porajati tudi albanski nacionalizem in s tem želja po lastni državi, prvič izražena v obliki Prizrenske (Albanske) lige 1878. Glej: Terzić, Austrougarsko oblikovanje albanskog nacionalnog pokreta, str. 247–261. Več o nacionalni emancipaciji Albancev v: Đorđević, Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804–1914, str. 95–98. Ta proces je bil izredno hiter: “*Albanski boj za nacionalno svobodo je vzklik, se oblikoval v gibanje in dokopal do države v času od velike vzhodne krize in berlinskega kongresa (1878. leta) do konca prve svetovne vojne (1918).*” Glej: Borozan, Velika Albanija – porijeklo, ideje, praksa, str. 399–412.

¹⁴ Mirdita, Albanci u svjetlosti vanjske politike Srbije, str. 104–111.

albanskega prebivalstva. Kolonizacija srbskega življa je tako uspela, da je to ozemlje postalo etnično popolnoma srbsko in je veljalo za vzor ekstremnejšim zagovornikom ponovne slavizacije Kosova.¹⁵

Ta ekspanzionizem pa je pravzaprav pripomogel k nastanku albanske države. Jeseni 1912 sta najprej Črna gora in nato še Srbija v prvi balkanski vojni prodrli na današnje albansko ozemlje, v poskusu, da bi v aliansi z Grčijo in Bolgarijo izrinili turško cesarstvo z evropskega kontinenta. Turške sile so se v tem času že večinoma umaknile z napadenih ozemelj zaradi albanske agresije.¹⁶ Ozemeljske pridobitve so Srbijo tako okrepile, da bi postala premočna regionalna sila, saj je bil Balkan interesna sfera avstro-ogrške monarhije in tudi Italije. V poskusu, da bi srbski vpliv omejili, je avstro-ogrski zunanji minister grof Leopold Berchtold z italijanskim in nemškim tihim soglasjem zakulisno pripomogel k formalni razglasitvi albanske samostojnosti 28. novembra 1912.¹⁷ 83-članska narodna skupščina je v Valoni razglasila neodvisno Albanijo, njen vodja pa je postal Ismail Qemal beg Vlora. V tem času je srbska vojska zasedla Drač, črnogorska pa je oblegala Skadar, kjer je obrambo mesta vodil kasnejši glavni podpornik jugoslovanske politike v Albaniji Ešad paša Toptani.¹⁸ V Londonu se je zaradi napetega stanja sestala konferenca ambasadorjev velikih sil, ki je 20. decembra dosegla kompromis o priznanju albanske avtonomije pod sultanovo suverenostjo,¹⁹ vprašanje srbskega izhoda na odprto morje pa so poskušali rešiti tako, da bi pristanišče Shengjin²⁰ postalo svobodna luka za srbski trgovski promet, vendar kasneje to odločitev prekličejo in dostop do morja Srbiji onemogočijo zaradi avstro-ogrškega na-

---

¹⁵ Čubrilović, *The Expulsion of Arnauts*, str. 174–185.

¹⁶ Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, str. 103–104.

¹⁷ Pearson, *Albania and King Zog*, str. 33.

¹⁸ Zaradi stabilizacije razmer in črnogorskega obleganja so v Albaniji, predvsem v Skadru, posredovale tudi mednarodne mirovne sile, ki so z blokado črnogorskih pristanišč prisilile črnogorskega kralja Nikolo, da je predal Drač mednarodnim silam. V mirovnih silah je sodelovalo tudi precej Slovencev. Več o tem: Švajcner, *Mirovna misija v Albaniji 1913*, str. 59–61.

¹⁹ Malcolm, *Kosovo*, str. 256.

²⁰ San Giovanni di Medua.

sprotovanja.²¹ Marca so pričeli oblikovati meje nove države, v katero pa ni spadalo z albanskim prebivalstvom večinoma poseljeno Kosovo z Metohijo, ki je pripadlo Srbiji. S to potezo je v novonastali Albaniji ostalo približno 800.000 prebivalcev, 500.000 pa jih je postalo srbskih ali črnogorskih podanikov. Srbija in Črna gora se kljub sklepom konference nista hoteli umakniti z zasedenih ozemelj nove države, ki jo je z druge strani ogrožala tudi grška vojska. 29. julija so na konferenci ambasadorjev sprejeli dokončno odločitev o obliki albanske države, ki ni več spadala pod suverenost sultana, temveč je njen garant postala šesterica velikih sil.²² Albanija je postala monarhija, ki je za svojega vladarja februarja 1914 dobila nemškega princa Wilhelma von Wieda. Nova monarhija se je izkazala za notranjepolitično izredno nestabilno tvorbo, kar je brez dvoma bila posledica plemenske in verske razdeljenosti albanskega prebivalstva. Vlada Wilhelma von Wieda je bila izredno kratkega diha, saj je Albanijo zapustil v začetku septembra 1914 in se vanjo ni več vrnil, čeprav formalno nikoli ni abdiciral. Albanska vlada je bila ves čas nestabilna, tudi sami ministri niso bili vedno prepričani o smotru monarhije,²³ na severu pa je močno opozicijo predstavljal prosrbsko usmerjeni zunanji minister Esad paša Toptani, ki se je želel razglasiti za kneza.²⁴

Aneksija z Albanci poseljenih območij, ki so pripadla Srbiji in Črni gori, je bila formalno urejena z mirovno pogodbo iz Bukarešte, ki je zaključila drugo balkansko vojno.²⁵ Zasedba teh ozemelj do umika srbske vojske jeseni 1915 ni prinesla boljših izkušenj. Srbska in črnogorska vojska je bila na novih ozemljih do umika zelo nasilna in si je pri zasedbi pomagala z množičnimi požigi albanskih vasi. Prvi upor albanskega prebivalstva je tako izbruhnil že septembra 1913. Srbske oblasti so uvedle izredne ukrepe, tako da so že na podlagi policijske ocene o upornem obnašanju nekoga lahko kazno-

---

²¹ Lipušček, Slovensko in albansko nacionalno vprašanje med prvo svetovno vojno – podobnosti in razlike, str. 393–407.

²² Pearson, Albania and King Zog, str. 43–44.

²³ Avramovski, Odnosi na Balkanu i stvaranje albanske države, str. 61–68.

²⁴ Bataković, Srpska vlada i Esad paša Toptani, str. 34–56.

²⁵ Treaty of Bucharest, 10. avgust 1913.

vali s smrtjo, pričeli pa so tudi agrarno reformo, kar zagotovo ni vnašalo pretiranega zaupanja v medsebojne odnose. Takoj po premirju so pričele srbske oblasti naseljevati srbske koloniste. Albanski viri trdijo, da je z ozemlja Južne Srbije v Turčijo do leta 1914 zbežalo okrog 40.000 prebivalcev, Nikola Pašić pa naj bi priznal, da srbska vlada predvideva naselitev 250.000 ekonomskih emigrantov.²⁶ Tudi sam Pašić, tedanji ministrski predsednik, je kupil 3000 hektarov zemlje v okolici Gazimestana, kjer naj bi potekala srbsko-turška bitka in so po ljudskem verovanju še danes pokopani prapori obeh vojska.²⁷ Edini, ki je v srbskem javnem mnenju izstopal, je bil socialist Dimitrije Tucović,²⁸ ki je kritiziral “zavojevalsko politiko srbske buržoazije” v svoji knjigi Srbija in Arbanija.²⁹ Tako ni težko razumeti napadov albanskega oboroženega prebivalstva na izmučeno srbsko vojsko med njenim umikom v Grčijo prek albanskih gora v času prve svetovne vojne.

Po izbruhu prve svetovne vojne je Albanija sicer razglasila nevtralnost, a so jo hitro zasedle različne vojaške sile. Del ozemlja je že leta 1914 zasedla Italija, ki je svoje posesti po formalnem vstopu v vojno še razširila. Albanija je bila del ozemelj, ki so bila razdeljena v okviru tajnega londonskega pakta 1915. Po določilih tega pakta naj bi srbska vojska zasedla severni del države, grška južni, osrednja Albanija pa naj bi postala italijanski protektorat. Srbija je v tem času sklenila dva sporazuma z Esad pašo Toptanijem, ki sta določila politiko srbske države do Albanije. Prvi je bil sklenjen v Nišu leta 1914, drugi pa v Tirani naslednjega leta in je v bistvu predstavljal pogodbo o realni uniji med državama.³⁰ Po-

²⁶ Shtylla, *The Forced Deportation of Albanians in the Years 1912–1941*, str. 140–147.

²⁷ Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji – porijeklo, povijest, politika*, str. 278.

²⁸ Ideje Dimitrija Tucovića (1881–1914) so ostale v svojem času nesprejete, vendar pa je v kasnejših skupnih odnosih po drugi svetovni vojni njegovo delo predstavljalo odlično izhodišče za propagando zelenega albansko-jugoslovanskega bratstva. Njegova knjiga je bila leta 1946 ponatisnjena, predgovor zanjo je napisal Milovan Djilas, ki omenja tudi črnogorskega književnika in vojskovodjo Marka Miljanova (1833–1901). Ta v skupni zgodovini igra podobno pozitivno vlogo in se ga je v pojnem času podobno opevalo. O tem: Djilas, *Članki 1941–1946*, str. 215–223 in 289–293 in Tucović, *Srbija i Arbanija*, 1946.

²⁹ Banac, *Was the Albanian Opposition to the Serb Kingdom's Annexation in 1912 Without Justification?*, str. 53–57.

³⁰ Mišić, *Albanija: prijatelj i protivnik*, str. 14–15.

leti 1915 je Črna gora zasedla del severne Albanije s Skadrom, Srbija pa Elbasan, Tirano in Drač. Med avstro-ogrsko ofenzivo jeseni 1915 je med albanskim prebivalstvom izbruhnil upor v zaledju fronte v Makedoniji in na Kosovu, po srbsko-črnogorskem vojaškem zlomu pa je bila vojska med umikom čez albanske gore stalno izpostavljena napadom.³¹ Srbiji in Črni gori pripadajoče dele je nato zasedla Avstro-Ogrska, med njo in Italijo pa se je postavila tudi Francija, ki je okupirala okolico Korče na jugu. Poleti 1917 je general Giacinto Ferrero razglasil neodvisno albansko državo pod italijanskim protektoratom. Na ta korak je odgovorila francoska vlada z razglasitvijo albanske republike na območju, ki ga je kontrolirala. Na jugu je grška vlada podpirala začasno vlado južnega Epira, severne dele Albanije pa je konec leta 1918 okupirala srbska vojska.³² Italijanska država je poskušala prek Albanije prodreti na Balkan, poleg tega pa ji je strateška zasedba otoka Saseno, ki ji je bil obljubljen v Londonu leta 1915, omogočala kontrolo Otrantskih vrat. Italija je podpirala vlado Turhan paše Permetija, tej pa je nasprotovala vlada Esad paše Top-tanija, zdaj že pod skupnim, jugoslovanskim sponzorstvom. Obe vladi sta poslali svoji delegaciji na pariško mirovno konferenco. Stanje se je delno stabiliziralo šele v začetku leta 1920, ko je bil sklican nacionalni kongres v Lushnji, kjer so bila Turhan paši odvzeta vsa pooblastila in oblikovana nova vlada pod vodstvom Sulejmana beg Delvine, v kateri je imel Esad paša Toptani velik vpliv. Velik udarec za jugoslovansko politiko je pomenil atentat na Esad pašo v Parizu leta 1920, po katerem je izgubila veliko vpliva v Albaniji, posebej po uspešnih albanskih operacijah v okolici Valone poleti 1920, ko je italijanska vojska utrpela hud poraz in se umaknila z albanskega kopna, obdržala je le otok Saseno.³³ Po-

---

³¹ Trpljenje vojaščine in civilistov, ki so se umikali čez Albanijo proti Krfu, je postalo del srbske mitologije, med obema vojnama pa je ravnanje albanskega prebivalstva negativno vplivalo na podobo Albanije v javnosti. Iz tega časa izhaja tudi pregovor: "Ko god ne zna šta su muke teške, neka prede Albaniju peške." oz. Kdor ne ve, kaj so hude muke, naj prehodi Albanijo. O podobi Albanije in Albancev med obema vojnama v jugoslovanski javnosti več v: Mišić, Albanija: prijatelj i protivnik, str. 163–199.

³² MIJ, KMJ, f. I- 3- a, a. e. 5, Odnosi Jugoslavije i Albanije između dva rata, elaborat, nedatiran.

³³ Avramovski, Albansko-jugoslovanski odnosi; obdobje od 1918 do 1941, str. 100.

dobne operacije je albanska vojska pričela tudi proti jugoslovanski vojski na severu, a ni bila uspešna in je povzročila hude spore med državama in zelo negativno kampanjo proti Albaniji v jugoslovanskem tisku.³⁴

***

Meddržavni odnosi, vzpostavitev meje,³⁵ vprašanje vdorov kačakov,³⁶ zelena ekonomska penetracija in s tem želja po kontroli notranjepolitičnega položaja v Albaniji so v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja predstavljali zunanjepolitično stvarnost, saj je bilo pragmatično ugotovljeno, da je obstoj albanske države v interesu Kraljevine SHS. Nikola Pašić je kot vodja delegacije na pariški mirovni konferenci zagovarjal samostojno Albanijo,³⁷ ki je predstavljala resno oviro italijanskemu prodoru na Balkan. Že od samega nastanka albanske države 1913 je srbska in kasneje jugoslovanska država podpirala politične voditelje iz severne Albanije, predvsem Esad pašo Toptanija, po atentatu nanj pa vodjo katoliškega plemena Mirditov Mark Gjonija. Z ohranjanjem politične nestabilnosti v državi je želela vplivati na razmejitev in status Albanije sebi v prid. Vrhunec destabilizacije v tem obdobju predstavlja v Beogradu zrežirana in podprta vstaja na severu leta 1921, katere rezultat je bila kratkotrajna Mirditska republika.³⁸ Albanija je do tedaj že postala članica Društva narodov in je obtožila jugoslovansko državo vmešavanja v notranje zadeve.

---

³⁴ Mišić, *Albanija: prijatelj i protivnik*, 2009, str. 20–21.

³⁵ Več o tem: Tasić, *Rat posle rata, Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920*, str. 279–321.

³⁶ Oborožene skupine predvsem kosovskih Albancev, ki so zatočišče iskali v Albaniji in so skozi zgodnja dvajseta leta nenehno vdirali na jugoslovansko ozemlje, predvsem na roparske pohode, s tem pa so se tudi upirali srbski zasedbi z Albanci poseljenih teritorijev. Njihovo poimenovanje in delovanje nekako sledi t. i. hajduški tradiciji. Obširneje: Dimić in Borozan (ur.), *Jugoslovenska država i Albanci*, I. in II. zvezek.

³⁷ *“Pokojni Pašić je pri dajanju napotkov našim predstavnikom v Albaniji govoril: Mi hočemo neodvisno Albanijo, vendar šibko in nesrečno Albanijo.”* Glej: Referat g. Andrića 30. 1. 1939. V: Andrić, *Diplomatski spisi*, str. 216–227.

³⁸ Hrabak, *Mirditi između Italijana, arbanaških nacionalista i Srba (1918–1921)*, str. 35–50. O jugoslovanski vlogi v mirditski vstaji priča tudi: Ugovor o saradnji između Kraljevine SHS i Slobodne albanske države (Mirdita) u severnoj Albaniji, 21. maj 1921. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 138–139.

Posledica tega je bilo mednarodno priznanje Albanije v mejah iz leta 1913, ki naj bi mu sledila rahla korekcija severne meje. Na konferenci ambasadorjev velikih sil je bila sprejeta tudi za jugoslovansko politiko obremenilna odločitev o tem, da interese Albanije štiti Kraljevina Italija.³⁹ V vmesnem času se je politika jugoslovanske vlade oziroma Nikole Pašića spremenila, ubrala manj agresiven pristop in sledilo ji je jugoslovansko priznanje albanske države marca 1922.

Priznanju sledi obdobje, ki predstavlja vrhunec predvojnih jugoslovanskih prizadevanj za kontrolo notranjepolitičnega položaja v Albaniji. Junija leta 1924 je v Albaniji prišlo do državnega prevrata, ki ga je vodil pravoslavni škof Stilijan Fan Nolli, in s to potezo je padla legitimna vlada Iliaz beg Vrionija. V njej je največ vpliva imel mladi, a ugledni prvak iz osrednje pokrajine Mati Ahmed Zogu. Po političnem propadu dotedanjih prvakov pod jugoslovansko zaščito je ta prevzel vlogo eksponenta jugoslovanskih interesov. Vloga jugoslovanskega zunanjega ministrstva v Zogujevem oboroženem prevzemu oblasti decembra 1924 je predstavljala zadnji uspeh v prizadevanjih za kontrolo nad političnim položajem v Albaniji, ki so dokončen neuspeh doživela s podpisom drugega tiranskega pakta konec leta 1927.

Ahmed Zogu je predstavljal edinega primerne kandidata, ki bi lahko vplival na notranjepolitično dogajanje v Albaniji po jugoslovanskih željah. V času pred junijskim prevratom je jugoslovanska stran z različnimi emisarji poskušala povečati svoj vpliv in si pridobiti različne ekonomske koncesije, posebej pa so želeli skleniti carinsko unijo med državama. Velika želja jugoslovanske vlade, ki bi ji omogočila obvladovanje ekonomskih pozicij, je bila tudi ustanovitev banke, saj bi s hitrim posegom to postala prva banka na albanskih tleh, prek katere bi lahko jugoslovanska država nadzorovala vse posle, ki so potekali v Albaniji.⁴⁰ Eden izmed osnovnih problemov, ki se je pojavljal ves čas do Zogujevega pre-

---

³⁹ Deklaracija vlada Britanije, Francuske, Italije i Japana u vezi sa Albanijom, 9. november 1921. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 152–153.

⁴⁰ Mišić, *Serbo-Albanian Bank in Albania 1925–1927*, str. 249–263.

vzema oblasti konec leta 1924, je bila varnost obmejnih pokrajin. V Albaniji je velik vpliv imel Kosovski komite, ki je bil sestavljen iz vodij upora na Kosovu, komitsko oz. kačaško gibanje je bilo v vzponu, prek Albanije pa je delovala tudi organizacija VMRO in bolgarski komiti. Razmejitve med državama je ostajala odprt problem, ki je bil rešen šele s Firenškim protokolom 1926.⁴¹ Ves čas je obstajal strah pred italijansko prevlado v državi, čeprav sta Kraljevina SHS in Italija leta 1924 sklenili Rimski pakt,⁴² zato je načelo jugoslovanske zunanje politike na Balkanu bilo: "*Balkan balkanskim narodom.*"

Medsebojni odnosi po junijskem prevratu so bili zaostreni. Fan Noli zaradi svoje proitalijanske usmerjenosti ni bil po volji jugoslovanskega zunanjega ministrstva, še večjo oviro za medsebojno razumevanje pa je predstavljala vključitev kosovskih politikov v vlado. S Kosovskim komitejem je predvsem prek političnih atentatov opravil kasneje Zogu, ne toliko zaradi jugoslovanskega pritiska, temveč zaradi utrditve svojega položaja.⁴³ V tem času je Ahmed Zogu bival v Beogradu in si pridobil podporo beograjske vlade, ki je financirala in z vojaško pomočjo podprla njegovo vrnitev v Albanijo. Pri tem je pomagal njegov projugoslovansko usmerjeni svak Cena beg Kryeziu. Zogu je januarja 1925 postal predsednik albanske republike.⁴⁴

Po začetnih uspehih, s katerimi je jugoslovanska vlada kronala svojo podporo Ahmed Zoguju, pa je težavo spet pričela predstavljati italijanska želja po večji vlogi v Albaniji. Kljub temu da je jugoslovanski strani uspelo s prevratom presenetiti italijansko državo, je ta kmalu prevzela iniciativo, saj je imela na razpolago veliko večja finančna sredstva kot jugoslovansko zunanje ministrstvo, katerega fondi so bili zaradi posega v Alba-

---

⁴¹ Završni protokol mednarodne komisije sa opštim opisom granice između Jugoslavije i Albanije, julij 1926. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 242–253.

⁴² Pakt o prijateljstvu i srdačnoj saradnji između Jugoslavije i Italije, 27. januar 1924. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 210–212.

⁴³ O Kosovskem komiteju in delovanju emigracije glej: Nanut, *Il Kosovo e l'irendentismo albanese nella politica estera dell'Italia fascista*.

⁴⁴ Statuto fondamentale della repubblica albanese. V: Giannini, *L'Albania dall'indipendenza all'unione con l'Italia*, str. 279–300.

niji osiromašeni. Od jugoslovanskih zahtev je Zogu hitro uredil samo vprašanje varnosti meja, medtem ko je pri razmejitvi ubral drugo pot in poskušal zavlačevati. Razmejitev je bila na pritisk mednarodne skupnosti urejena avgusta 1925. Posel z banko je hitro propadel, saj je albanska stran zavlačevala z dodelitvijo dovoljenja za delo, privolila pa je v koncesijo za izkoriščanje bakrene rude. Ta nikoli ni bila izkoriščena, ker jugoslovanska stran ni bila sposobna zagotoviti dovolj kapitala, da bi pričela z izkoriščanjem. Po drugi strani je Italiji v tem času uspelo prek družbe SVEA,⁴⁵ banke in vojnega sporazuma pridobiti velik vpliv. Po velikih prizadevanjih je bil edini uspeh Jugoslavije le meddržavni trgovinski sporazum. Vse iniciative zunanjega ministrstva so navadno bile prepozno izvedene, težavo pa je predstavljalo tudi različno mnenje o vodenju politike do Albanije, ki sta ga imela ministra Momčilo Ninčić in Ninko Perić, o tej temi pa si niso bili edini niti jugoslovanski predstavniki v Albaniji.

Medsebojne odnose je hudo zastrupil prvi tiranski pakt, podpisan novembra 1926.⁴⁶ Zaradi italijanskih manipulacij v času sklenitve sporazuma je odstopil minister Ninčić. Novi minister Perić je bil v težavnem položaju. Italijanska vlada je obtožila Kraljevino SHS, da je poskušala ponovno izvesti državni prevrat v Albaniji,⁴⁷ čeprav o tem niso obstajali trdni dokazi, temveč le nekaj indicev. Ostrejši toni so sledili, ko je krmilo ministrstva prevzel demokrat Vojislav Marinković. Po incidentu konec maja 1927, ko je albanska stran aretirala prevajalca na jugoslovanskem predstavnštvu, je jugoslovanska vlada prekinila diplomatske odnose.⁴⁸ Položaj je bil kočljiv, saj je bil aretirani Vuko Đurašković albanski državljani, doma pa je prevajal zaupno korespondenco med albanskim veleposlanikom v Beogradu Cena beg Kryezium in njegovimi projugoslovanskimi privrženci v Albaniji, ki je mimo Zogujeve vednosti potekala po diplomatskih

---

⁴⁵ Societa per lo sviluppo economico dell'Albania oz. Družba za gospodarski razvoj Albanije.

⁴⁶ Pakt o prijateljstvu i bezbednosti između Italije i Albanije, 27. november 1926. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 260–261.

⁴⁷ V tem času je izbruhnil upor na severu Albanije, t. i. Djukadjinska vstaja.

⁴⁸ Zametica, *Sir Austen Chamberlain and the Italo-Yugoslav Crisis over Albania February–May 1927*, str. 203–235.

kanalih. Razvnel se je spor, ki se je nekoliko pomiril do avgusta 1927, ko so bili odnosi ponovno normalizirani. Oktobra je nov udarec predstavljal atentat na Cena beg Kryeziuja v Pragi, dokončen zlom in izgubo vseh pozicij v Albaniji pa predstavlja drugi tiranski pakt novembra 1927, ko italijanski vpliv nad albansko državo postane vseobsegajoč.⁴⁹ V tem trenutku je edini možni način vpliva na albansko politiko predstavljala opora na albansko emigracijo, ki ni več imela italijanske podpore in je tako po sili razmer Jugoslavija postala njen sponzor.

***

Z italijansko podporo se je Ahmed Zogu lotil modernizacije zaostale države, v kateri ni bilo nikakršne industrije in infrastrukture, pri tem pa se je soočal tudi z nasprotovanji plemenskih poglavarjev in fevdalnih posestnikov, ki jih je le stežka ohranjal pod nadorom. Italijanska ekonomska penetracija v Albanijo je bila popolna,⁵⁰ Zogu pa je nadzoroval vse politično življenje v državi. Z Mussolinijevo podporo se je tako leta 1928 okronal za albanskega kralja, Albanija pa je postala ustavna monarhija.⁵¹ Po drugem tiranskem sporazumu so medsebojni odnosi ostali korektni, vendar zelo hladni. Jugoslavija je presenetljivo priznala ustavne spremembe in okronanje Zoguja, saj se je ta razglasil za *“kralja vseh Albancev”*, kar je vzbujalo resne pomisleke o iredentizmu, ker je skoraj polovica teh živela na njenih tleh. Bogdan Babović je v svojem referatu o medvojnih odnosih, ki je shranjen v arhivu Josipa Broza Tita, to opisal kot: *“Obdobje v odnosih med dvema državama, ki je sivo, dolgočasno in brez velikega političnega dogajanja.”*⁵²

Do leta 1931 je Zogu sprejemal italijanski kapital,

---

⁴⁹ Sporazum o odbrambenom savezništvu između Italije i Albanije, 27. november 1927. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 278–282.

⁵⁰ Edino področje, kjer italijanski vpliv ni bil prevladujoč, je bila novoustanovljena žandarmerija, s katero je Zogu poskušal kontrolirati albansko ozemlje in vzpostaviti nadzor državnega aparata po celotni državi. Več o tem v: Oakley Hill, *An Englishman in Albania*.

⁵¹ Fischer, *King Zog, Albania's Interwar Dictator*, str. 38–41.

⁵² MIJ, KMJ, f. I- 3- a, a. e. 5, *Odnosi Jugoslavije i Albanije između dva rata*, elaborat, nedatiran.

od katerega je bila Albanija popolnoma odvisna,⁵³ vendar se je zavedal nevarnosti tega početja. Leta 1931 so se končala pogajanja o velikem italijanskem posojilu v vrednosti 100 milijonov zlatih frankov, ki naj bi jih Italija albanski vladi izplačala v desetih letnih obrokih. Med pogajanja je Italija povečevala pritisk. Pričetek izplačil je sovpadal z iztekom prvega tiranskega pakta, ki ga zato Zogu ni hotel podaljšati. Posledica je bila zamrznitev italijanskih izplačil, ki je v kombinaciji s svetovno gospodarsko krizo pahnila Albanijo v hude gospodarske težave. V tem času so se jugoslovansko-albanski odnosi nekoliko izboljšali, saj je bil podpisan nov trgovinski sporazum, jugoslovanska vlada pa je poskušala gospodarski vpliv v Albaniji povečati tudi ob pomoči zaveznikov iz male antante.⁵⁴ Finančna nemoč Jugoslavije je bila pri tem očitna.⁵⁵ Pritisk Italije, da bi sklenili obširnejši sporazum z Albanijo, s katerim so želeli vzpostaviti tudi carinsko unijo med državama, je predstavljal znak za alarm v Jugoslaviji, pa tudi Zogu se mu je krčevito upiral. Finančno stanje albanske kraljevine je postajalo vse težje, kljub temu da je italijanska država skrbelela za nenehne finančne injekcije v obubožani albanski proračun,⁵⁶ vendar je to pomoč italijanska stran nenehno uporabljala za pritisk na Zoguja.⁵⁷ Sredi leta 1934 so bili uvedeni varčevalni ukrepi v celotni državni upravi, kar je prizadelo predvsem italijansko stran, ki je v njej imela veliko svetovalcev. Italijanska mornarica je zato poskusila z demonstracijo sile in nenapovedano zaplula v draško luko. Zogu je po nasvetu nekaterih tujih diplo-

---

⁵³ Mesečni izveštaj Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, Arbanija, december 1930. V: Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije (avgust-december) 1930. godine, str. 233–236.

⁵⁴ Mesečni izveštaj Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, Arbanija, maj 1933. V: Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1933. godinu, str. 135–137.

⁵⁵ Čeprav je Jugoslavija ironično s tem podpisom postala drugi največji albanski zunanjetrgovinski partner. Glej: Pearson, Albania and King Zog, str. 352–353.

⁵⁶ Statistični podatki za leto 1933 govorijo o tem, da je Albanija uvozila za skoraj 16 milijonov albanskih frankov blaga, njen izvoz pa je znašal le slabih 6 milijonov frankov. Primanjkljaj znaša približno vrednost letnega obroka italijanskega posojila. V: Pearson, Albania and King Zog, str. 353.

⁵⁷ O tem pričajo mesečna poročila jugoslovanskega zunanjega ministrstva iz leta 1933 (april–december). V: Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1933. godinu, str. 111–113, 135–137, 183–188, 227–228, 275–278, 315–318, 359–360, 411–413 in 443–445.

matov sprejel italijanskega admirala, tako da je obisk vojnega ladjevja za javnost dobil vljudnostni značaj, Zogu pa naj bi postal nekoliko popustljivejši do italijanskih zahtev. Vseeno pa mu je ostalo še nekaj manevrskega prostora, ki ga je izkoristil, ko je izrazil pripravljenost Albanije na vstop v Balkanski pakt.⁵⁸ Ta poleg italijanskega nasprotovanja ni bil mogoč tudi zaradi grških zadržkov. Italija je izkoristila upor, ki je izbruhnil na jugu Albanije, in prisilila Zoguja, da je marca 1936 podpisal dvanajst različnih sporazumov, kar je ponovno privedlo do zastoja v jugoslovansko-albanskih odnosih.⁵⁹ Ti pa so še vedno ostali napeti, kot poroča tedanji svetovalec zunanjega ministra Ivo Andrić, saj je Zogu pričakoval večje finančne kompenzacije, kot jih je dobil.⁶⁰ Ponovno se je Zogu poskušal približati Jugoslaviji spomladi 1937, vendar je v tem svojem zadnjem poskusu naletel na gluha ušesa, saj je jugoslovanska vlada Milana Stojadinovića marca tega leta podpisala sporazum z Italijo, v katerem je priznala status quo v Albaniji in se močno približala Italiji.

Dodatni pritisk v medsebojne odnose je vnašala tudi politika jugoslovanske države do državljanov albanske narodnosti. Nepravilnosti pri izvajanju agrarne reforme so siromašile albansko prebivalstvo, ki ni uživalo skoraj nikakršnih narodnostnih pravic in se je pospešeno izseljevalo, predvsem v dvajsetih letih. Kljub vsem ukrepom pa ta politika ni obrodila pričakovanih sadov, saj je razmerje med albanskim in slovanskim prebivalstvom ostajalo približno enako, ker je bil naravni prirastek albanskega prebivalstva zelo visok. Zaradi tega so pričeli razmišljati o programu izseljevanja prebivalcev albanske narodnosti, ki ga je vzpodbudil referat Vase Čubrilovića v Srbskem kulturnem klubu sredi tridesetih let. V tem referatu z naslovom Izgon Arnavtov⁶¹ je kasnejši akademik, ki je bil tudi blizu tedanjemu zunanjemu ministrstvu, predlagal sprejem več drastič-

---

⁵⁸ Vojno-politična zveza Jugoslavije, Romunije, Grčije in Turčije.

⁵⁹ Avramovski, Albansko-jugoslovanski odnosi; obdobje od 1918 do 1941, str. 101.

⁶⁰ Ministarstvo inostranih poslova, Beograd – Kraljevskom poslanstvu, London: Primjena italo-albanskih sporazuma od 19. marta, 9. septembra 1939. V: Andrić, Diplomatski spisi, str. 146–147.

⁶¹ Čubrilović: The Expulsion of Arnauts.

nih ukrepov. Ti naj bi pospešili izseljevanje albanskega prebivalstva. Predlagal je sklenitev konvencije s Turčijo, na podlagi katere bi lahko v začetni fazi izselili okrog 200.000 oseb albanskega ali turškega rodu na območja v Mali Aziji in Kurdistanu. Ta premik prebivalstva bi seveda finančno podprli, tistim družinam, ki bi se odločile za selitev, pa bi pomagali na več načinov. Zanje je predvidel finančno pomoč, organizacijo odhodov ter oprostitve vojaške obveznosti. Posestva izseljenih bi ostala v lasti jugoslovanske države, izseljenim pa bi turška vlada dodelila nova naseljitvena območja. Edini problem je predstavljalo plačilo turški državi za sprejem teh oseb. Politične razmere v tedanjem času so bile takšne, da Vaso Čubrilović ni pričakoval protestov mednarodne javnosti. V svojem referatu omenja podobne selitve, ki so se zgodile v Sovjetski zvezi, položaj nemških Judov v nemškem rajhu ter napet položaj po vsej Evropi, tako da bi preselitev 200.000 Albancev predstavljala dejanje, ki bi se lahko izmuznilo pozornosti mednarodne javnosti, vsekakor pa ne bi povzročala pretiranih reakcij.

Na podlagi tega načrta in ocen političnega stanja v Albaniji ter italijanskega vpliva na tem območju, ki sta jih izdelala Ivo Andrić in Ivan Vukotić⁶² na zunanjem ministrstvu, je vlada Milana Stojadinovića oblikovala svojo politiko do albanske manjšine. V letu 1938 je bila v Istanbulu podpisana jugoslovansko-turška konvencija o regulaciji emigracije turškega⁶³ prebivalstva. Ta konvencija predvideva sprejem 40.000 družin,⁶⁴ 4000 v letu 1939, naslednjega leta 6000, v letih 1941 in 1942 po 7000 družin, v letih 1943 in 1944 pa po 8000 družin. Vse poljedelske površine preseljenih družin naj bi pripadle jugoslovanski državi, ne pa tudi nepremičnine. Dogovor pa ni bil realiziran v celoti, temveč zelo malo, saj se je zapletlo pri financiranju projekta. Realizacijo sporazuma je oviralo tudi albansko nasprotovanje, albanski zunanji minister je osebno interveniral v Ankari,

---

⁶² Krizman, Dr. Ivo Andrić's Report on Albania in 1939, str. 193–195.

⁶³ Seveda v konvenciji ni bilo govora o albanskem prebivalstvu, temveč o osebah turškega rodu ali tistih, ki so turške kulture.

⁶⁴ Kar so jugoslovanske oblasti spretno izkoristile in več družin z enakim priimkom predstavljale kot eno.

da podpisa ne bi bilo.⁶⁵ Konvencija je predvidevala, da bo jugoslovanska vlada plačala po 500 turških lir na družino, kar bi skupaj znašalo 20 milijonov turških lir. Finančno stanje Kraljevine Jugoslavije pa tega izdatka v letu 1939 ni dovoljevalo, tako da niso izpolnili letnega plana, nadaljnje izvajanje konvencije pa je prekinila druga svetovna vojna.⁶⁶

V Italiji je medtem Mussolini, verjetno pod vtisom Anschlusa in bližajočega se Münchenskega sporazuma, razmišljal o tesnejši navezavi Albanije na fašistični imperij. Njegov zet, italijanski zunanji minister Galeazzo Ciano, je že marca 1938 v svoj dnevnik zapisal, da se njegov načrt v zvezi z Albanijo lepo uresničuje. Anschluss po njegovem mnenju potrjuje, da je čas za novo italijansko potezo "*na poti do vse popolnejšega gospodstva nad to državo, ki bo naša*". V zvezi s to potezo pa se mu je dozdevalo, da jugoslovanska vlada želi vstopiti z Italijo v vojno zvezo, za katero bi bila cena Albanija.⁶⁷ V tem času je bila jugoslovanska vlada oziroma njen predsednik Milan Stojadinović z italijanskim vodstvom v odličnih odnosih. V Rimu je tako dozoreval načrt, ki je vključeval atentat na Zoguja⁶⁸ in priključitev Albanije kot novo krono savojske dinastije. Načrt je Mussolini decembra odobril, vendar je bil skeptičen do odzivov Jugoslavije, ki bi se lahko zaradi italijanskega posega naslonila na Nemčijo. Ciano se je odločil, da bo načrte razkril Stojadinoviću, mu ponudil ozemeljske kompenzacije, v skrajnem primeru tudi v grško škodo,⁶⁹ in s tem preprečil negativen odziv jugoslovanske vlade.⁷⁰ Sredi januarja se je tako Ciano sestal s Stojadinovićem na Belju in ta se je o tem vprašanju že posvetoval z "*odgovarjajočimi krogi*", kot piše v svojih spominih. Njegovo osebno mnenje je bilo, da bi sicer najboljša rešitev za Jugoslavijo bil status quo, po uveljavljenem načelu jugoslovanske

---

⁶⁵ Sporazum "*ad referendum*" o iseljavanju Turaka iz Jugoslavije, julij 1938. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 416–417.

⁶⁶ Bajrami, *The Yugoslav-Turkish Convention of 1938 on the Deportation of Albanians*, str. 187–191.

⁶⁷ Ciano, *Dnevnik grofa Ciana*, str. 100.

⁶⁸ Prav tam, str. 191.

⁶⁹ Med pogovori je Ciano Stojadinoviću ponujal tudi Solun. Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 571.

⁷⁰ Prav tam, str. 212.

politike o Balkanu balkanskih narodov, vendar bi v primeru italijanskega napada lahko zahtevali severni del Albanije s Skadrom in Shengjinom.⁷¹ Status quo je bila najboljša rešitev tudi po mnenju regenta kneza Pavla in Stojadinovičevega svetovalca Iva Andrića. Stojadinović na Cianov predlog ni naravnost odgovoril, temveč si je izgovoril možnost, da jugoslovansko mnenje naknadno pošlje v Rim.⁷² Ciano je o delitvi Albanije govoril tudi s knezom Pavlom, ki se je po njegovih besedah s tem načeloma strinjal.⁷³ Konec januarja je Ivo Andrić pripravil analitično mnenje o morebitni delitvi in posledicah italijanskega vpada. Izpostavil je dejstvo, da je za Jugoslavijo varnost na južni meji življenjskega pomena in jo je zagotavljal jugoslovansko-italijanski sporazum iz leta 1937. Dva tajna člena te pogodbe sta bila bistvena, saj je Jugoslavija prenehala z utrjevanjem meje, dogovorjeno pa je bilo tudi, da Italija ne bo posegala v albanske notranje zadeve tako, da bi bila ogrožena njena neodvisnost. Ta sporazum je omogočil *modus vivendi* na področju, kjer sta bili prej državi v nenehnem boju, ki ga je Jugoslavija izgubljala zaradi finančne šibkosti. Italijanska vloga v Albaniji je po Andrićevem mnenju bila v tem času še vedno omejena in s tem je bila albanska neodvisnost za Jugoslavijo ugodna. Prisotnost Italije v Albaniji in njena delitev bi uničila vse dosežke in moralno moč jugoslovanske zunanje politike na Balkanu, odprla bi vrata spletkam in nadaljnji italijanski želji po ekspanziji, saj ni bilo verjetno, da bi se zadovoljila le z ozkim obalnim pasom. Andrić meni, da v to niso verjeli zadnjih dvajset let in še težje v trenutnem položaju. Delitev Albanije bi tako prišla v poštev le v skrajni sili, saj bi italijanska okupacija pomenila ogrožanje strateške varnosti Jugoslavije in jo je potrebno jemati kot manjše zlo v izbiri med dvema slabima rešitvama.⁷⁴ Pozitivno plat pa je po Andrićevem mnenju predstavljala vključitev

---

⁷¹ To mu je Ciano tudi dejansko ponudil, s tem da bi italijanska vojska opravila z vojaškimi operacijami, dele albanskega ozemlja pa bi Italija kasneje odstopila Jugoslaviji, ki bi se tako izognila morebitnim kritikam o agresivnih dejanjih do sosednje države.

⁷² Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, str. 566–568.

⁷³ Prav tam, str. 573.

⁷⁴ Referat g. Andrića 30. 1. 1939. V: Andrić, *Diplomatski spisi*, str. 226.

približno 300.000 prebivalcev albanskega rodu v okvir Jugoslavije, saj bi Kosovo izgubilo svoj centralni pomen, vključitev večinoma katoliškega prebivalstva bi albansko enotnost oslabil in bi predstavljala boljše osnovo za asimilacijo albanskega življa. S tem se je strinjal tudi drugi analitik z zunanjega ministrstva Ivan Vukotić, ki je bil bolj naklonjen predlagani delitvi.⁷⁵ Vsi ti načrti pa so se spremenili, ko je bil prve dni februarja 1939 Stojadinović prisiljen k odstopu.⁷⁶ Njegova odstranitev je povzročila nemir v Rimu in Mussolini je sklenil pospešiti priprave na okupacijo Albanije.⁷⁷ Invazija je bila izpeljana 7. aprila, albanski odpor pa je bil minimalen, zato so bile vojaške operacije zaključene v treh dneh. Atentat na Zoguja je spodletel in z družino je zapustil Albanijo. Jugoslovanska vlada na okupacijo ni reagirala, čeprav je bil v načrtih generalštaba vsak tak korak predviden kot povod za vojaške protiukrepe. Okrepila se je le vojaška prisotnost ob meji. Jugoslovanska vlada je s tem nakazala, da ostaja zvesta jugoslovansko-italijanskemu sporazumu. Nekaj dni po okupaciji je bila razglašena personalna unija med Italijo in Albanijo.⁷⁸ Diplomatska služba obeh držav je bila združena in junija je bilo ukinjeno albansko diplomatsko predstavništvo v Beogradu, julija pa še v Skopju in Bitoli. Avgusta je jugoslovanska vlada ukinila svoje poslaništvo v Tirani in odprla generalni konzulat, kar je de facto pomenilo priznanje personalne unije.⁷⁹

---

⁷⁵ Krizman, Dr. Ivo Andrić's Report on Albania in 1939, str. 193–195.

⁷⁶ "Konec tridesetih let je politična usmerjenost vlade Milana Stojadinovića ponujala dvoru vse večji vzrok za vznemirjenje. S svojimi mitingi s poudarjeno fašistoidno scenografijo, z dobro organiziranimi pristaši, ki so med njegovimi govori skandirali *Vodo, vodo!*, svojo gardo v temnozelenih uniformah, osebnim spremstvom na motorjih nemške izdelave, pogostimi in tesnimi stiki z voditelji Rajha je vse bolj izkazoval tipsko sliko vzpenjajočega se fašističnega vodje. Ko so ti grozeči znaki, o katerih zgodovina navadno ne govori, a ki zgodovino napravijo vidni, postajali vse jasnejši in pogostejši, je namestnik Pavle, ki je spregledal, kam bi lahko državo speljala ta nagla povezava s fašističnim režimom, Stojadinovića umaknil s pomočjo umetno ustvarjene vladne krize." V: Karaulac, Andrić u diplomatiji, str. 65.

⁷⁷ Ciano, Zaupni dnevnik grofa Ciana, prvi zvezek, str. 40.

⁷⁸ Odluke albanske ustavotvorne skupštine (O ujedinjenju sa Italijom), 12. april 1939. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 420.

⁷⁹ Avramovski, Albansko-jugoslovanski odnosi; obdobje od 1918 do 1941, str. 101.

Albanska
politika Komunistične
Partije Jugoslavije v
času druge svetovne
vojne ali kako se je
Albanija spreminjala
v jugoslovanski satelit

Prvi stiki Komunistične partije Jugoslavije z albanskimi komunisti

Vprašanje Albanije naj bi se v jugoslovanskem partijskem vrhu prvič pojavilo na državnem posvetovanju vodilnega aktiva KPJ v Tacnu pod Šmarno goro med 9. in 10. junijem 1939, tik po italijanski okupaciji te države.⁸⁰ V diskusiji ob referatu o zunanjepolitičnem stanju so načeli tudi vprašanje albanskih komunistov in potrebi po navezavi stikov z njimi. To nalogo so naložili sekretarju oblastnega komiteja za Kosovo in Metohijo Miladinu Popoviću, ki je napotke v zvezi s tem prejel na sestanku z generalnim sekretarjem KPJ Josipom Brozom Titom v Zagrebu istega leta. Prvi podatki o stanju komunistične organizacije v Albaniji so prišli od dveh mladih albanskih komunistov kosovskega rodu, ki sta se že pred izbruhom vojne preselila v Albanijo. Fadil Hoxha in Emin Duraku sta pripadala eni izmed majhnih komunističnih skupin,⁸¹ stik s t. i. skadarsko skupino pa je bil možen tudi prek Tanasa Zike, albanskega študenta iz Beograda.⁸² V Albaniji so bili komunisti razdeljeni na različne frakcije; glavnino so predstavljale tri skupine: skadarska, korčanska in skupina mladih.⁸³ Teoretično

---

⁸⁰ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 10–11; Morača in Stojanović (ur.), *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*, str. 142 in Stefanović (ur.), *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija*, 2. knjiga, str. 451.

⁸¹ Mugoša, Na zadatku, str. 10.

⁸² Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 10.

⁸³ Miladin Popović poroča, da je bilo teh skupin osem, od tega dve označi za trockiistični. Glej: Milo (Miladin Popović), instruktor Centralnog komiteta KPJ u Albaniji Titu (Josipu Brozu), 21. maj 1942. V: Stefanović (ur.), *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija*, 5. knjiga, str. 206.

so bili slabo podkovani, zaradi skoraj neobstojećih stikov s tujino so imeli različne poglede na revolucionarno dejavnost, deloma so pripadali tudi anarhističnim idejam. Med vodstvi teh skupin je vladalo močno rivalstvo, medtem ko je bilo članstvo bolj pripravljeno na sodelovanje. Število vseh v tem času ni presehalo dvesto, kar je bilo skorajda zanemarljivo. Njihovega delovanja niso bistveno ovirali niti kvizlinški režim niti okupacijske oblasti, ker preprosto niso predstavljali nikakršne grožnje in so se ukvarjali predvsem sami s seboj oziroma rivalstvom med skupinami. Prve albanske komunistične skupine so nastale po zlomu vlade Stilijana Fan Nollija konec dvajsetih let v Sovjetski zvezi.⁸⁴ V Albanijo sta se okrog leta 1930 vrnila Koco Tashko in Ali Kelmendi. Njuno delo ni padlo na plodna tla in izgon Kelmendija iz Albanije 1936 naj bi pripomogel k neugodnemu stanju, ki ga opisuje Miladin Popović.⁸⁵ Kominternna je leta 1937 zahtevala razpust vseh do tedaj obstojećih komunističnih celic. Izstopala je skupina Zjarri,⁸⁶ ki je poskušala doseći primat med ostalimi skupinami komunistov s ponarejenim pečatom, ki naj bi dokazoval, da jih je Kominternna priznala in trdila, da ima zvezo s Kominternno prek Komunistične partije Grčije.⁸⁷ Na podlagi teh podatkov o stanju med komunističnimi skupinami v Albaniji naj bi Miladin Popović nastopil v diskusiji ob referatu Edvarda Kardelja na V. državni konferenci KPJ v Zagrebu.⁸⁸ Stiki z albansko stranjo so v tem času postali veliko bolj zapleteni, saj je bila jugoslovansko-albanska meja močno zavarovana z obeh strani in je postala težko prehodna. Stanje se je spremenilo šele po kapitulaciji Jugoslavije, ko so bili stiki olajšani, postali pa so tudi

⁸⁴ Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 2. knjiga, str. 451.

⁸⁵ Nekoliko drugaćen pogled na razvitost in razširjenost komunističnega gibanja v Kraljevini Albaniji ponuja Hakif Bajrami v prispevku Nastanek albanske države. V: Stanić (ur.), Albanci, 135–137.

⁸⁶ Ogenj.

⁸⁷ Izvještaj Blaža Jovanovića CK KPJ od 16. maja 1943. V: Jovanović, Narodnooslobodilački rat i revolucija, Izabrani radovi I, str. 121.

⁸⁸ Dedićer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 8–9. Navedbe različnih avtorjev o poteku dogodkov pri prvih stikih albanskih in jugoslovanskih komunistov so većinom težko preverljive. Miladin Popović je nedvomno bil prisoten na tej konferenci, vendar pa je na podlagi objavljenih virov s te konference to nemoće ugotoviti. Ohranjeni viri seveda niso popolni. V: Damjanović (ur.), Peta zemaljska konferencija KPJ, 1980.

nujni, saj je bilo več komunistov z območja Kosova in Metohije ter Makedonije interniranih v Albanijo.⁸⁹

***

Okupacija Jugoslavije je ustvarila nove razmere, v katerih je čez mejo prišlo več albanskih komunistov, ki so pripadali različnim komunističnim skupinam. Okupacijske sile so si ozemlje Kosova in Metohije razdelile tako, da je glavnina tega z večinsko albanskim prebivalstvom pripadla Italiji. Ta je ta ozemlja skupaj z zahodno Makedonijo in obmejnimi deli Črne gore priključila t. i. Veliki Albaniji.⁹⁰ Večini prebivalstva na tem območju to ni predstavljalo ničesar napačnega, saj se je skorajda celoten albanski narod prvič po dolgem času ponovno združil pod eno državo, ki je uživala nekakšno suverenost oziroma široko avtonomijo. Prebivalstvo teh krajev je propad Jugoslavije sprejelo kot olajšanje, saj je predstavljal konec srbske nadoblasti, ki jim ni priznavala narodnostnih pravic. Ves čas kraljevine so predstavljali državljane drugega razreda, ki so jih silili k emigraciji v Turčijo in Albanijo. V času prve Jugoslavije je bila izvedena tudi agrarna reforma, ki je večinsko albansko prebivalstvo še dodatno osiromašila, saj je poskušala mednje naseliti srbsko prebivalstvo, kar naj bi spremenilo narodnostno strukturo pokrajine.⁹¹ Takoj po italijanski zasedbi so veliko teh kolonistov pregnali v Srbijo, požganih je bilo veliko kolonističnih naselij.⁹² Vlado so večinoma sestavljali in podpirali begi, age ter bajraktari, se pravi veliki zemljiški posestniki, ki so pobirali dajatve. Najširši sloji Albancev so zlom stare Jugoslavije razumeli kot konec nacionalnega pritiska. Zaradi tega so morali za pridobitev albanskega naroda za oborožen odpor v KPJ kasneje vlagati velike napore. Ta naloga je bila otežena tudi z ekonomsko politiko italijanskega okupatorja, ki je v svoji okupacijski coni izvajal javna dela, pospeševal trgovino in izvajal odkup kmetijskih

⁸⁹ Mugoša, Na zadatku, str. 13 in Bukleski, Putovanje do svanuća.

⁹⁰ Nečak, Kosovo med NOB, str. 193–195.

⁹¹ Osmani, Arhivska gradja o agrarnoj reformi i kolonizaciji na Kosovu.

⁹² Več o tem v: Avramov, Genocid u Jugoslaviji 1941–1945, 1991 ..., str. 208–223.

pridelkov za svojo vojsko. Kasneje so bili učinki takšne ekonomske politike zmanjšani, ker so okupacijske oblasti s svojimi ukrepi pravzaprav obnavljale fevdalni sistem. Petina je bil davek, ki ga je kmet moral odvajati begom, desetina pa je rabila kot obvezni odkup v naravi, s katerim se je italijanska vojska oskrbovala s hrano.⁹³ Ni nenavadno, da je območje Kosova in Metohije, delov Makedonije in delov severne Albanije bilo nenaklonjeno partizanskemu gibanju, ki je bilo pretežno sestavljeno iz prebivalcev srbske narodnosti, zato so bili bazen za rekrute formacij, ki so nasprotovale narodnoosvobodilnemu gibanju. Preostanek ozemlja Kosova in Metohije sta si razdelili bolgarska in nemška država. Nemčija je v svojo okupacijsko cono vključila tri okraje: vučitrnški, kosovskomitroviški in podujevski, Bolgarija pa del okraja Gnjlilane. Nemški okupacijski coni je pripadel tudi pomembni rudnik svinca Trepča, ki je zagotavljal polovico celotne proizvodnje te strateško pomembne kovine v Evropi. Seveda je rudnik bil vzrok nezadovoljstva italijanskih oblasti, vendar je po Hitlerjevi direktivi bilo na Dunaju na sestanku zunanjih ministrov okupacijskih sil sklenjeno, da ostane v nemški coni. Nemci so svojo cono uradno priključili Nedičevi Srbiji, vendar je albansko prebivalstvo na tem območju ostalo neodvisno od Srbije.⁹⁴

Kosovski komunisti so po okupaciji poskušali vzpodbuditi odpor, vendar jim to ni najbolje uspevalo. Tudi sami so imeli velike kadrovske težave, glavnina njihovega članstva je bila srbskega ali črnogorskega rodu ter skoncentrirana v okolici rudnika Trepča, v katerem so neuspešno poskušali ustaviti proizvodnjo. Povrh vsega pa je italijanski okupator pričel izvajati racije, v katerih so poskušali poloviti "*sumljive elemente*". V enih izmed teh racij je bil ujet tudi sekretar pokrajinskega odbora Miladin Popović, ki so ga internirali v Albanijo, v kraj Peqin v bližini Drača. Takrat je oblastni komite na pobudo Fadila Hoxhe sklenil, da v Albanijo pošlje svojega predstavnika in poskuša navezati stike z albanskimi komunisti. Izbran je bil Dušan Mugoša, ki

---

⁹³ Panjković, Kosovo i albanska iredenta, str. 15–16.

⁹⁴ Hadri, Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945, str. 89–98.

je bil odgovoren za vojaške zadeve. Prek Peći in Prizrena sta skupaj s Fadilom Hoxho dopotovala v Skadar, kjer sta se sestala s prvo komunistično skupino. Skadarska skupina je bila močna, njen idejni vodja pa je bil Zef Mala, ki je bil v tistem času v zaporu. Njegove ideje pa so bile nekoliko kontroverzne. Izdal je brošuro, v kateri je trdil, da v Albaniji ni delavskega razreda, kar je zaradi skoraj neobstoječe industrije tudi ustrezalo resnici. Po njegovi teoriji bi moralo najprej priti do tujega, imperia- listično kapitalističnega posega, ki bi s svojim vložkom v Albaniji razvil industrijo, posledično bi se razvil pro- letariat in iz njega komunistična partija in revolucija. V vmesnem času naj bi se komunisti idejno pripravljali in varčevali s kadri. Zef Mala je torej zagovarjal politiko čakanja, njegova brošura pa je bila razširjena med vsemi komunističnimi skupinami, ki so njegove teze v marsičem sprejemale.

V Skadru je Dušan Mugoša govoril s Tukom Jako- vo, Qemalom Stafo, Vasilom Shantom in Kristom The- melkom. Ti so želeli ustanovitev albanske komunistič- ne partije, menili pa so, da bi jim morala pri tej nalogi pomagati KPJ. *“Potrebna nam je avtoriteta, da bi uspeli premagati sektaštvo in se postaviti na zdrave temelje, taka avtoriteta pa je KPJ.”*⁹⁵ Poskušali so organizirati tudi stike s korčansko skupino in skupino mladih. Se- stanek z voditelji skupine mladih je prav tako potekal v Skadru, nanj sta prišla Sadik Premte in Anastas Lula. Ta skupina je bila idejno daleč od uradne linije KPJ in Kominterne. Njeno vodstvo je trdilo, da cilj opravičuje sredstva, ki so jih nabavljali tudi s kriminalnimi podvi- gi. Nekateri avtorji so jih sicer obtoževali trockizma in anarhizma, omenjali pa so tudi nenavadne obrede, ki so jim bili izpostavljeni člani skupine. Tudi ta skupina je bila organizirana po principu trojk, ki se med seboj niso poznale, trdili pa so, da je potrebno varčevati s kadri. Dušan Mugoša pravi: *“Anastas in Sadik sta mi pustila mučen vtis. Oba sta bila kakor mlada tudi naduta. Go- vorila sta parolaško, prepričano in samozadovoljno. Kot da se ju ne tiče nič drugega, kot tisto kar imata v glavi. Anarhista po prepričanju, ki sta sama pobirala celo do-*

---

⁹⁵ Mugoša, Na zadatku, str. 18.

*hodke od članarine, jih sama razporejala in trošila po svojih navodilih. V pogovoru sem prišel do zaključka, da so člani te skupine fanatično disciplinirani in pripravljene tudi na najbolj nevarne akcije. Ohrabrujoče je bilo to, da je članstvo zahtevalo – v nasprotju z voditelji – zedinitev vseh skupin in organizacijo boja. Voditelja pa sta se izjasnila proti osnovanju komunistične partije, baje zaradi neobstoječega delavskega razreda. Trdila sta, da sta proti temu tudi korčanska in skadarska skupina.*⁹⁶ Jugoslovanskemu odposlancu ni uspelo navezati stikov s korčansko skupino, ki ga ni hotela sprejeti brez dokazila o njegovi misiji, zato je odpotoval nazaj v Jugoslavijo. Korčanska skupina je v svojih vrstah imela tudi nekaj komunistov, ki so bili v Sovjetski zvezi ter tako nekdanji člani sovjetske komunistične partije VKP(b). Večino njenega članstva so sestavljali izobraženci, kar ji dajalo tudi njen značaj.

Nekaj dni kasneje je v Vitimirico pri Peći, kjer je imel svoj sedež oblastni komite za Kosovo in Metohijo, prišla delegacija korčanske skupine, ki je prosila za sprejem. V delegaciji so bili Koco Tashko, Xevxet Hoxha in Elnami Nimani. Sestali so se s Boro Vukmirovićem, Pavletom Jovičevićem, Alijem Shukrijo in Dušanom Mugošo. Čeprav se v Albaniji niso hoteli srečati z Dušanom Mugošo, so sedaj bili pripravljene na navezavo stikov ter so želeli, da delegat KPJ pride v Albanijo, kar jim je oblastni komite tudi obljubil. V Albanijo bi po prvih načrtih moral iti Ali Shukrija, vendar ga je zamenjal Dušan Mugoša. Ta naj bi tedaj imel nekoliko lažje delo, ker je članstvo vseh treh skupin pritiskalo na voditelje, ki so sestavili nekakšen odbor za združitev. V Albaniji je Dušana Mugošo pričakalo prijetno presenečenje, saj je albanskim komunistom v tem času uspelo organizirati pobeg skupine jugoslovanskih komunistov iz zapora, med njimi je bil tudi Miladin Popović.⁹⁷ Mugošo so pričakovali v Tirani, kjer sta po tem, ko so preostali ubežniki odpotovali nazaj v Jugoslavijo, ostala skupaj

---

⁹⁶ Prav tam, str. 17.

⁹⁷ Skupina je pobegnila 11. oktobra 1941. Glej: Milo (Miladin Popović), instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji (centralnom komitetu KPJ) i drugu Zaru (Svetozaru Vukmanoviću Tempu), 15. december 1941. V: Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, str. 222.

z Miladinom Popovićem. S sporazumevanjem sta sicer imela velike težave, ker nihče od njiju ni znal albansko, sčasoma pa sta se naučila albanščine in sta se lahko celo skrivala pod albanskimi imeni. Med komunisti, razen vodilnimi, sta bila poznana kot Sali Murat (Dušan Mugoša) in Alija (Miladin Popović). Albanskim komunistom se je zdelo pomembno, da identiteta obeh Jugoslovanov ostane skrita, saj bi bilo morebitno razkritje slaba propaganda za bodočo partijo in velika nevarnost za oba delegata KPJ.

Ustanovitev Komunistične partije Albanije

Oba jugoslovanska delegata sta v času, preden je bila ustanovljena KP Albanije, imela velike težave pri prepričevanju različnih komunističnih skupin, da je čas primeren za takšen korak. Posebej velike zadržke so imeli v skupini mladih, korčanska skupina ni bila prepričana o borbenosti drugih skupin, pa tudi skadarska je imela različne pomisleke. Vpliv idej Zefa Male je bil po mnenju Dušana Mugoše še vedno močan.⁹⁸ Miladin Popović je 30. oktobra pisal Bori Vukmiroviću, da v Albaniji obstajajo tri skupine, ki trdijo: “*Mi smo partija!*” Glede na Titova navodila iz leta 1940, ki so omenjala možnost ustanovitve albanske partije in navezavo te na Kominternu prek oblastnega komiteja za Kosovo in Metohijo, je prosil za vzpostavitev povezave in navodila za nadaljnje delo. Če bi se skupine povezale, je predvidel, da bi lahko partija pridobila več kot 500 discipliniranih članov. V prizadevanjih za ustanovitev partije se je nameraval nasloniti predvsem na korčansko skupino, ki je bila najbliže smernicam Kominterne ter z njo nekoč v povezavi. Ocenil je, da jo je v tistem času ta nekdanja povezava uspavala, saj je njen vidni član in povezava s tujino Sejfulla Malesheva⁹⁹ v Parizu neaktiven, le obča-

---

⁹⁸ Mugoša, Na zadatku, str. 25.

⁹⁹ Sejfulla Malesheva je v Parizu nasledil Ali Kelmendija po njegovi smrti 1939. Bil je član KP Francije in se je v domovino vrnil šele septembra leta 1943. Miladin Popović je dvomil o več njegovih navedbah, predvsem o njegovih nalogah za Kominternu, in prosil Tita, naj to preveri v Moskvi. Glej: Miladin Popović, instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji Titu (Josipu Brozu), 19. oktober 1943. V: Stefanović (ur.),

sno je pošiljal nepomembna sporočila z delavci, ki so se vračali iz tujine.¹⁰⁰ Korak, ki je večino članstva, če že ne vseh voditeljev, prepričal o potrebi po skupnem nastopu, so bile po mnenju Dušana Mugoše uspešne demonstracije, ki so jih v Tirani in Korči izvedli 28. oktobra, na dan obletnice Mussolinijevega prevzema oblasti.¹⁰¹

Kmalu po tem so se pričele priprave na ustanovitveno konferenco Komunistične partije Albanije. Konferenca je najverjetneje potekala med 4. in 8. novembrom 1941.¹⁰² Na njej so 8. novembra izbrali začasni CK KPA, ki so ga sestavljali Tuk Jakova, Koci Xoxe, Enver Hoxha, Qemal Stafa, Ymer Dishnica, Ramadan Qitaku, Naku Spiru, Kristo Themelko, Liri Gega, Bedri Spahiu in Kadri Hoxha. V politbiro so bili izvoljeni Koci Xoxe, Tuk Jakova, Kristo Themelko, Qemal Stafa, Enver Hoxha, Ramadan Qitaku in Nako Spiru. Vprašanje vodstva začasnega CK KPA je nejasno zaradi tega, ker Enver Hoxha v svojih delih in v uradni zgodovini KPA trdi, da je sam bil izbran za vodilnega v CK, Tuk Jakova pa se mu je leta 1955 postavil po robu, češ da je on bil pristojen za politično dejavnost, Hoxha pa za finančne zadeve; začasni CK namreč ni imel vodilnega vse do leta 1943, ko je bil za generalnega sekretarja postavljen Enver Hoxha. Tako je odločil Miladin Popović, in sicer zato, da se ne bi med člani dotedanjih komunističnih skupin razvilo prepričanje, da je katera izmed njih favorizirana.¹⁰³ Po ustanovitvenem kongresu sta v Tirani ostala Enver Hoxha in Miladin Popović, Dušan Mugoša pa je potoval po deželi in pomagal ustanavljati okrajne komiteje v Korči, Draču, Elbasanu, Gjirokastru, Skadru in Vlōri. Čeprav ima Enver Hoxha o terenskem delu Dušana

---

Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, Komunist, Beograd, 1990, str. 476–490.

¹⁰⁰ Milo (Miladin Popović), instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji (organizacionom sekretaru oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju) za centralni komitet KPJ, 30. oktober 1941. V: Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, str. 85–88.

¹⁰¹ Mugoša, Na zadatku, str. 26.

¹⁰² Datum se v navedbah razlikuje, tega omenja Panajot Plaku v svojih spominih. Glej: Pljaku, Nasilje nad albanskom revolucijom. Paulin B. Kola v knjigi *The Search for Greater Albania*, navaja, da je konferenca potekala med 8. in 15. novembrom, večina virov pa navaja le 8. november.

¹⁰³ Zaradi tega tudi ni bil v začasni CK sprejet nobeden izmed voditeljev skupin. Glej: Pljaku, Nasilje nad albanskom revolucijom, str. 28.

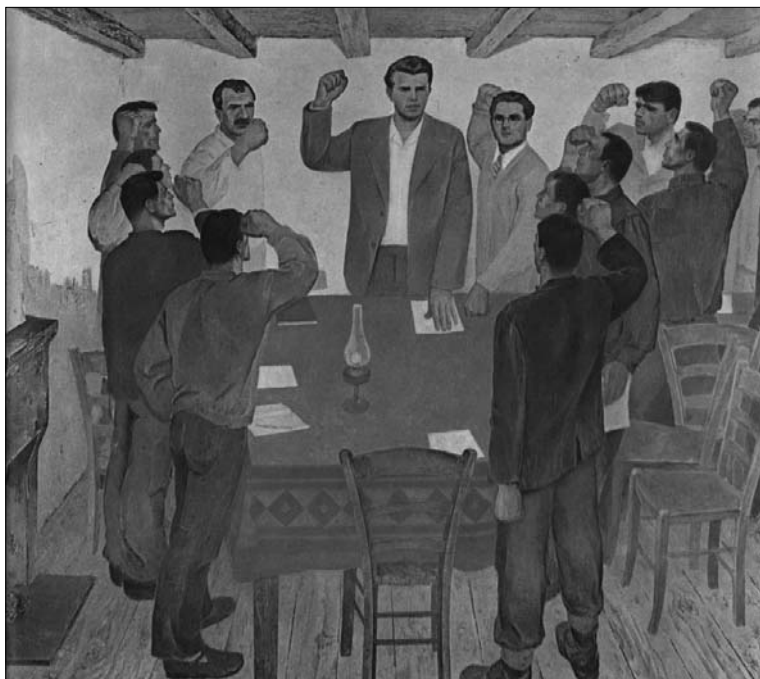

Mugoše svoje poglede, pa je glavnino dela v zvezi z organiziranjem partijskih organizacij in celic opravil ravno Mugoša, ki je dnevno imel tudi po tri različne ustanovne sestanke, pri tem delu so ga spremljali Tuk Jakova, Qemal Stafa in Kristo Themelko. Mreža partijskih organizacij se je razpredla skoraj po celotnem albanskem teritoriju, mnogo slabše je bila razvita na severu, najslabše je bilo v pokrajini Mirdita. Prebivalstvo teh krajev je bilo bolj nazadnjaško, vpliv plemenskih poglavarjev je bil prevladujoč, poleg tega pa je ta predel pretežno katoliški, kar ni pozitivno vplivalo na razvoj partije, ki je bila najmočnejša v Tirani in na jugu države. Obstoje komunistične partije v javnosti odmeval tudi na račun novih demonstracij, ki so jih izvedli 28. novembra 1941, na dan razglasitve albanske državnosti.¹⁰⁴ Ustanovljena je bila centralna tehnika v Tirani, aprila 1942 pa prvi partizanski odred na območju Vlore. Seveda je že pred tem delovalo več manjših gverilskih skupin, ki pa niso resneje ogrožale italijanskih oblasti. Partijska tiskarna je tiskala osnovna gradiva, ki do tedaj niso bila dostopna v albanskem jeziku, Dušan Mugoša pa je sodeloval pri prevodu zgodovine VKP(b).

Zanimiv je albanski pogled na oba jugoslovanska komunisti. Miladin Popović je bil v Albaniji zelo priljubljen, celo Enver Hoxha ga v svojih spominih ne napada in ga edinega predstavlja v lepi luči, manj je prizanesljiv z Dušanom Mugošo. Verjetno je razlog za to zgodnja smrt Miladina Popovića leta 1945. V svojih spominih – napadu na jugoslovansko politiko z naslovom Titoisti iz leta 1982, ki je rabila predvsem kot utemeljitev za odstranitev njegovega najožjega sodelavca Mehmeta Shehuja, je zapisal tako: *“Naši prvi stiki z jugoslovanskimi komunisti so kazali na obetajoč začetek. Jeseni 1941 je bil med nami črnogorski komunist internacionalist Miladin Popović. Bil je izvoljeni sekretar novoustanovljenega oblastnega komiteja KPJ za Kosovo. Poleti 1941, po akciji v Mitrovici, je bil aretiran s strani fašistov in poslan v*

---

¹⁰⁴ Miladin Popović, instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji, oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju i centralnom komitetu KPJ, konec decembra 1941. V: Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 2. knjiga, str. 303–305.

Motivi iz nedavne politične zgodovine so bili pogosta tematika del albanskih slikarjev, ki so ves povojni čas ustvarjali v okviru obrazcev socialističnega realizma. Ta je do propada režima predstavljal edini umetniški kanon. Slikar Shaban Hysa je v sredini sedemdesetih let tako prikazal ustanovni sestanek Komunistične partije Albanije novembra 1941, osrednjo vlogo ima seveda Enver Hoxha.

internacijsko taborišče v Albaniji. To so bili trenutki, ko smo se predstavniki vseh treh komunističnih skupin v Albaniji sporazumeli in ena naših prvih skupnih akcij je bila osvoboditev Miladina Popovića iz primeža fašistov.¹⁰⁵ Od naših prvih stikov naprej smo v njem videli naprednega komunista, z močnim vojaškim duhom, pravega prijatelja naše partije in ljudstva, pripravljenega žrtvovati tudi svoje življenje za napredek našega boja. Miladinu

¹⁰⁵ Na tem mestu omenja, da je bil predlog za osvoboditev Popovića sprejet na njegovo pobudo, vendar je to dvomljivo. V prvem času Enver Hoxha ni imel veliko stikov z obema delegatoma, njegov vpliv je začel naraščati šele v letu 1942.

je manjkalo izkušenj vodje na visokem nivoju, ni pa mu manjkalo odločenosti, da se uči, niti pripravljenosti da izraža svoje mnenje s taktom in zrelostjo, brez znakov megalomanije ali teženj, da bi se vmešaval ali prevladal nad nami. Ko smo se spoznali s temi in drugimi Miladinovimi kvalitetai, se je seveda naše spoštovanje do njega povečalo, s tem pa tudi naše zaupanje v KPJ. Resnično, do konca 1942 nismo poznali niti imeli nikakršnega stika z voditelji KPJ, toda včasih smo si rekli, kako napredni in izkušeni kadri morajo biti v tej partiji, če v imajo v svojih vrstah komuniste kot je Miladin Popović.” O Dušanu Mugoši Enver Hoxha razmišlja bolj ostro: “Z nami je v tem obdobju bil tudi Dušan Mugoša, prvi vtisi o njem so bili ugodni, ko smo ga nekoliko spoznali. Nesporno se Dušan ni mogel primerjati z Miladinom niti po svojih izkušnjah niti sposobnosti, še manj pa po organizacijskih in voditeljskih sposobnostih. Vendar pa nihče ne krivi Dušana za to. Zdel se je odločen, aktiven tip in je rad odhajal iz centra med običajne člane partije v različnih regijah naše dežele. Kakor hitro je slišal, da gre kdo izmed naših tovarišev iz začasnega CK v neko provinco, ga je vedno prosil, če gre lahko z njim, ‘da bi spoznal ljudi iz baze in nekoliko razmigal jezik’, kot je dejal. V tem času nismo videli ničesar zloveščega v tej zagrizenosti, bili smo zadovoljni, da smo mu lahko izpolnili željo. Včasih so nam tovariši poročali, da je moral v krajih, ki so jih obiskali, biti v glavni luči, da je govoril, tudi ko naj ne bi odprl svojih ust. V Valoni je zmedel narodnoosvobodilni svet s predlogom o sovjetih, toda tudi to ni vzbudilo sumov. Menili smo, da dela kot zna, toda ne misli slabega, izhajajoč iz dobrega vtisa, ki smo ga imeli o njem, zato smo taktno poskušali popraviti, kar je v svojem zanosu, vzkipljivosti in sektaštvu naredil napak. Kot sem že dejal, je z nami ostal zelo malo časa, zato je bila naša glavna skrb, da ne pade v roke sovražnika zaradi nepazljivosti, namesto da bi pazili, če je za njegovimi pogosto presenetljivimi dejanji skrito kaj drugega. Do konca leta 1942 smo skratka imeli najboljši vtis in mnenje o jugoslovanskih tovariših, ki sta bila med nami, posebej o Miladinu, ter seveda KPJ.”¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Hoxha, *The Titoites*, str. 10–11.

Vodstvo KPA in jugoslovanska delegata niso imeli zvez z vodstvom KPJ in VŠ NOV, redno pa so potekale kurirske povezave z oblastnim komitejem za Kosovo in Metohijo, ki tudi ni imel stalne zveze z vodstvom.¹⁰⁷ Edine informacije, ki so prihajale v Albanijo, so bile oddaje radia Svobodna Jugoslavija. Kljub težavam pa so nekatera Popovičeva pisma dosegla vodstvo.¹⁰⁸ Da bi lahko zanesljivo prenesli poročila o dogajanju v Albaniji ter dosegli mednarodno priznanje KPA, je leta 1942 na pot v Jugoslavijo odšel Dušan Mugoša. Najprej je marca odšel v Peć k oblastnemu komiteju za Kosovo in Metohijo, saj se je na ozemlju albanske države lahko gibal. V tem času so bile vzpostavljene tudi zveze s črnogorskim odporiškim gibanjem, ki so bile tvegane, predvsem zaradi težav pri prečkanju Skadarskega jezera.¹⁰⁹ Konec maja se je Mugoša zato odpravil v Bosno, kjer je tedaj bilo nahajalo vodstvo KPJ in VŠ NOV. Pot je bila naporna in nevarna, na njej se je bilo poleg pred okupatorsko vojsko v Albaniji in Jugoslaviji potrebno skrivati tudi pred četniki. Na prvem delu njegove poti ga je spremljal Vasil Shanto, ki se je k začasnemu CK vrnil že junija. Enver Hoxha trdi, da je Shantova naloga bila spremljati Dušana Mugošo vse do cilja, a je Mugoša samoiniciativno prevzel vse naloge nase, kar naj bi bil eden izmed njegovih avanturističnih podvigov.¹¹⁰

Šele na potovanju je izvedel, da je njegov cilj v Glamoću, kamor je prispel 82 dni po odhodu iz Tirane. Dan po njegovem srečanju s Titom je Radio Svobodna Jugoslavija objavil novico o njegovem prihodu. V štabu je preživel več kot dva meseca. Večkrat se je srečal s Titom, ki je baje z zanimanjem poslušal poročila iz

¹⁰⁷ Oblastni komite ni imel nobenih stikov s CK KPJ od junija 1941 do septembra 1942. O tem: Pleterski, Narodnooslobodilačka borba na Kosovu i pitanje antifašizma, str. 109–117.

¹⁰⁸ Valter (Josip Broz Tito) izvršnom komitetu komunističke internacionale, 13. april 1942. V: Glišić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 4. knjiga, str. 424.

¹⁰⁹ V poskusih prečkanja jezera so tako črnogorski četniki ubili brata Miladina Popovića Mihajla in narodnega heroja Vaso Strugarja, ki ga je v Albanijo poslal črnogorski glavni štab. Glej: Mugoša, Na zadatku, str. 56–59.

¹¹⁰ Hoxha, The Tитоites, str. 11.

Albanije. Na podlagi dokumentov, ki jih je prinesel, so obvestili "Deda"¹¹¹ o ustanovitvi KPA, poslali so tudi podatke o ustanovitveni konferenci, dlje časa pa so nato čakali na odgovor iz Moskve. V vmesnem času je Mugoša dobival inštrukcije in se seznanjal z ustrojem jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, saj s tem do tedaj ni imel nikakršnih izkušenj. Da bi se seznanil s partizansko organizacijo odpora, je prebil nekaj časa pri Prvi proletarski brigadi in drugih odredih. Sredi septembra je prišla odobritev sprejema KPA v Kominternu, zato se je Mugoša odpravil nazaj v Albanijo, kjer so že potekale priprave na prvo konferenco KPA.¹¹² Potovali so v večji skupini, ki je bila namenjena večinoma v Črno goro, v Albanijo pa je z njim odšel Blažo Jovanović, črnogorski komunist in partizan, ki naj bi pomagal pri organizaciji prve konference, poleg tega pa je imel že obilo izkušenj iz partizanskega boja v Črni gori ter organizaciji na osvobojenem ozemlju. Za pomoč pri organizaciji partizanskih enot so po Titovem navodilu v Albanijo poslali tudi Vojo Todorovića, ki ga je iz črnogorskega štaba predlagal Jovanović.¹¹³

Blažo Jovanović v spominih piše o svojih delegatskih nalogah: "S pooblastilom Deda in odločitvijo CK KPJ si izbran za delegata na ustanovni konferenci KPA. Tvoje naloge so sledeče: 1. da skrbiš, da se v CK KPA izberejo preverjeni in najboljši kadri; 2. da preneseš naše dosežanje izkušnje iz NOB. Ti se boš zagotovo prebil. Želim ti veliko uspeha. Tovariš Tito."¹¹⁴ Za vrnitev sta delegata porabila veliko časa. Namenjena sta bila v Labinot, kjer naj bi bil I. kongres KPA. Tja sta prispela proti koncu decembra 1942, pred kongresom pa so seveda sledile še dolgotrajne priprave.

---

¹¹¹ Vodstvo Kominterne.

¹¹² Centralni komitet KPJ drugarskom centralnom komitetu KP Albanije (drugu Miladinu Popoviću), 22. september 1942. V: Stefanović in Mitrašević (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 7. knjiga, str. 341–344.

¹¹³ AJ, 507, f. IX, 1/I – 1 – 126, a. e. I – 8, Poročilo Voje Todorovića, nedatirano.

¹¹⁴ Jovanović, Put u Albanijo. V: Jovanović, Narodnooslobodilački rat i revolucija, Izabrani radovi I, str. 470.

Med tem časom je KPA močno utrdila svoj položaj, aprila je bilo prvo posvetovanje partijskega aktiva,¹¹⁵ avgusta pa je izšla prva številka partijskega glasila "Zëri i popullit".¹¹⁶ Da bi okrepili boj proti okupatorju, so 16. septembra sklicali Narodni kongres osvoboditve v Pezi blizu Tirane. Na tem kongresu so se zbrali albanski rodoljubi različnih političnih usmeritev ter ustanovili Narodnoosvobodilno fronto. To je bila večstrankarska organizacija, vendar so njeno vodstvo obvladovali komunisti. V vodstvu pa so bili tudi nekomunisti, kot na primer Abas Kupi, ki je predstavljal zogistično stran, ali Myslim Peza. Prisotni so bili tudi predstavniki struj, ki se še niso odločile za boj. Na kongresu so določili, da je najprej potrebno začeti enotni boj za osvoboditev, vprašanje povojne ureditve pa so premaknili na kasnejši čas, komunistična stran je namreč zavrnila idejo o razglasitvi demokratične republike. Fronti so se pridružili nekateri posamezni predstavniki Balli Kombëtarja, ki so nasprotovali politiki KPA, vendar se tedaj še niso obnašali ofenzivno ter se niso spopadali s enotami NOF. Organizacija Balli Kombëtar se je konsolidirala šele po ustanovitvi NOF, redki posamezniki, ki so se ji pridružili, so nato izstopili, Balli pa je postal najpomembnejša opozicijska skupina. Balli Kombëtar je bil konservativna opcija, ki se je zavzemala za osvoboditev izpod italijanske okupacije in uvedbo republike. V začetku je bila nasprotna kvizlinški vladi v Tirani, zagovorniki vladavine kralja Zoguja pa so se kasneje zbrali v podobni organizaciji z imenom Legaliteti, ki jo je vodil Abas Kupi.¹¹⁷ Ta je med albanskim prebivalstvom užival veliko avtoriteto, ker je edini izmed nekdanjih pripadnikov kraljeve vojske vodil odpor proti italijanski invaziji. Bil je veliko bolj ofenzivno razpoložen od vodstva Balli Kombëtarja,

¹¹⁵ Valter (Josip Broz Tito) izvršnom komitetu komunističke internacionale, 5. september 1942. V: Stefanović in Mitrašević (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 7. knjiga, str. 63–64.

¹¹⁶ Glas ljudstva.

¹¹⁷ Legaliteti nastane po odhodu Abasa Kupija iz Narodnoosvobodilne fronte 1943 zaradi spora glede dogovora o sodelovanju obeh opcij. Glej: Pearson, Albania in Occupation and War, str. 349–350.

ki je podobno kot četniško gibanje v Jugoslaviji trdilo, da je potrebno čakati, da bodo sile osi pričele izgubljati vojno. Za KPA je bilo to zelo neugodno, saj niti vse nje-no članstvo ni bilo prepričano o ofenzivni politiki. Balli Kombëtar je vodil politik Mithat Frashëri. Tudi ta je užival velik ugled med albanskim prebivalstvom. Družina Frashëri je bila med ustanovitelji Prizrenske lige, ki je pomenila začetek albanske nacionalne afirmacije, člani te družine so bili znani pesniki in utemeljitelji albanske pisave, predvsem na severu so imeli zelo velik vpliv na javno mnenje.¹¹⁸ Močan zagon je narodnoosvobodilnemu gibanju dalo dejstvo, da so narodnoosvobodilni odbori dobili širši predstavniki značaj in so tako bolj vplivali na množice.¹¹⁹ Do konca leta so odredi partizanov bili aktivni po vsej Albaniji, še najmanj na severu, kjer NOF še ni prodrla. Glavni partizanski poveljnik je bil španski borec Mehmet Shehu, ki je kasneje vodil 2. proletarsko brigado, 1. proletarsko brigado pa je vodil Tuk Jakova.¹²⁰ Partizanske enote so dosegle več uspehov proti italijanskemu okupatorju, vendar pa so doživele tudi nekaj izgub, med drugim je padel tudi eden izmed članov začasnega CK KPA in vodja mladinske organizacije Qemal Stafa.¹²¹

---

¹¹⁸ O vojaških formacijah, ki so bile nasprotne narodnofrontovskim enotam in britanskemu pogledu na odporiške sile v Albaniji, glej: Fischer, Albania at War.

¹¹⁹ Destani, Osnove političkog sistema u NSR Albaniji, str. 159.

¹²⁰ Brigadi sta bili ustanovljeni marca 1943.

¹²¹ Milo (Miladin Popović), instruktor Centralnog komiteta KPJ u Albaniji Titu (Josipu Brozu), 21. maj 1942. V: Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 5. knjiga, str. 206.

Konferenca v Labinotu

Pred konferenco v Labinotu je bil sklican sestanek začasnega CK KPA, na katerem je Blažo Jovanović prebral pismo, ki ga je prinesel od Tita. V pismu je Tito pozdravil ustanovitev KPA in dodal nekaj nasvetov za nadaljnje delo. Izpostavil je pomen vzpostavitve čvrstega vodstva KPA in nadaljnjega razvoja NOB. Izpostavil je enotnost, ki naj zamenja dotedanje frakcionaštvo. Podal jim je tudi jugoslovanske izkušnje pri vzpostavljanju enotne Narodne fronte, ki pa so jo Albanci tedaj že ustanovili. CK KPA je pismo sprejel in pričel izvajati nove naloge, kakor piše Miladin Popović v svojem poročilu CK KPJ 19. aprila 1943. Enver Hoxha je to pismo leta 1947 v reviji Albanija-Jugoslavija označil za *“zgodovinski dogodek v zgodovini našega naroda”*,¹²² vendar pa je kasneje svoje mnenje spremenil in ga v svojih Titoistih označuje kot *“pismo, ki je prišlo prepozno”*.¹²³ V tem pismu so povzeta dotedanja opažanja obeh jugoslovanskih delegatov, opozarja se na slabosti, ki jih je potrebno odpraviti pri organizaciji KPA in partizanskega boja. *“Kot vidite, je pred vas Kominternina postavila dve točki dnevnega reda, vzpostavitev čvrstega vodstva KPA in vprašanje NOB v Albaniji. Mi bi dodali le še eno točko, s katero bi se lahko pozabavali na vaši konferenci, in to je organizacijsko vprašanje KPA, pri katerem je potrebno predvsem temeljito razdelati vprašanje enotnosti in oči-*

¹²² Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 22–23.

¹²³ Hoxha, The Titoites, str. 13.

ščenja KPA.” Predlaga se tudi ustanovitev generalštaba, ki ga do tedaj niso imeli. Partizanski odpor je bil zato spontano voden, partizanske enote pa niso bile stalne vojaške formacije.¹²⁴ Že pred prihodom Blaže Jovanovića so sicer ustanovili nekaj manjših enot, večino akcij so izvedle gverilske enote, proletarske brigade so bile ustanovljene v času konference v Labinotu.¹²⁵ Dušan Mugoša je to v svojih spominih na kratko komentiral: “*Vojskovalo se je.*”¹²⁶ Število članov KPA v tistem času je ocenil na 900, kar je močno presegalo ocene o možnem razvoju partije iz leta 1941. Del pisma, ki je Enverja Hoxho kasneje najbolj zbudel, se nanaša na ustanovitev ljudske fronte, ki so jo ustanovili že pred tem v Pezi: “*Poskušajte stopiti v zvezo s predstavniki različnih meščanskih skupin in struj ter sklenite z njimi skupno Narodnoosvobodilno fronto Albanije.*”¹²⁷ Blažo Jovanović je čas priprav izkoristil za to, da je napisal priročnik “*Delo partije v vojski*”, ki se je uporabljal predvsem za izobraževanje politkomisarjev. V pripravah referatov za konferenco je Jovanović aktivno sodeloval, večino materialov je pripravil skupaj z Ymerjem Dishnico in Enverjem Hoxho,¹²⁸ o čemer poroča tudi sam v poročilu CK KPJ. Dušan Mugoša je ponovno odšel na teren, po formiranju partizanskih odredov se je prešlo na ustanavljanje narodnoosvobodilnih odborov, ki so skrbeli predvsem za preskrbo in razmah NOG. Ti odbori so bili del NOF in Mugoša je do konference skrbel za njihov razmah. Po ustanovitvi vrhovnega štaba je Dušan Mugoša prejel pooblastilo, ki mu je omogočalo, da je dejavno sodeloval pri vseh odločitvah v prvi proletarski brigadi, kjer je opravljal večino svojega dela.¹²⁹ Še vedno sta bili boljše pokriti osrednja in južna Albanija, na severu so bila oporišča redka.

Povsem svoje mnenje pa ima o jugoslovanskem de-

¹²⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I – 1 – 126, a. e. I – 8, Poročilo Voje Todorovića, nedatirano.

¹²⁵ Pismo centralnog komiteta KPJ centralnom komitetu KPA, 22. september 1942. V: Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 107.

¹²⁶ Mugoša, Na zadatku, 1973, str. 121.

¹²⁷ Pismo centralnog komiteta KPJ centralnom komitetu KPA, 22. september 1942. V: Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 107.

¹²⁸ Pljaku, Nasilje nad albanskom revolucijom, str. 36.

¹²⁹ AJ, 507, f. IX, 1/II – 1 – 37, a. e. II-15, Komanda glavnog štaba nacionalno oslobođilačke vojske Albanije štabu Prve brigade, 20. avgust 1943.

legatu Enver Hoxha: "Vrnimo se v začetek leta 1943, v čas, ko smo med sabo imeli Blažo Jovanovića, in preučimo njegov prispevek k našemu delu. Ko nam je prenesel, kar so nam naročili, je v bistvu izkazoval veliko opreznost in sedel ob strani, lahko bi rekli, da je čakal, da izpolni svojo zadnjo nalogo, zaradi katere je bil poslan: prenesti pozdrave s strani CK KPJ I. državni konferenci naše partije. Lisjak je sam videl, da smo vpleteni v vojno in delamo noč in dan, videl nas je potovati med Elbasanom in Tirano, ko smo nosili naše glave na prodaj, sestanke in kontakte, ki smo jih organizirali, in ni nikoli pokazal nobenega znaka nezadovoljstva. Seveda so prišle priložnosti, ko je tudi sam postal vpleten v pogovore, ki smo jih imeli o tej ali drugi zadevi. Ko smo ga vprašali o katerem izmed problemov, s katerimi smo hoteli obračunati v poročilih na konferenci, je navadno resnicoljubno podal svoje mnenje. Njegova mnenja pa niso bila posebej briljantna, zato sem bil kmalu prepričan, da o problemih organizacije, pa tudi vodstva in življenja partije, ne ve veliko. Mogoče dejstvo, da je bil vpleten predvsem v vojaške probleme, razlaga to. Vendar pa med celotnim obdobjem do konference Blažo ni nikoli presegel svojih pooblastil, ničesar nam ni poskušal vsiliti, kot da ne bi imel ničesar vrednega prispevati, ko smo ga vprašali. Na kratko povedano je z nami preživel 2-3 mesece v normalnih odnosih, pogosto se njegove prisotnosti sploh ni čutilo, toda vedno v prijateljski atmosferi. In ta isti Blažo Jovanović je vstal na labinotski konferenci med delegati iz cele države in – zelo nepričakovano – izjavil nekaj briljantnega: 'Dva jugoslovanska komunisti sta ustanovila Komunistično partijo Albanije.' Mislil je na Miladina Popovića in Dušana Mugošo. Miladin ni dovolil, da bi resni vtis te nore izjave trajal dolgo. Takoj ko je Blažo prenehal govoriti, je vstal in naslovil njega in nas. 'Nihče si ni nikoli predstavljal, da sva dva člana KPJ ustvarila KPA. Ne, resnica je, da ste vi sami, albanski komunisti, ustvarili KPA. Če že mora priti do omembe moje vloge ali vloge kogarkoli drugega iz tujine, niso bili to nič drugega kot to kar je v odnosih med sestrskimi partijami imenovano internacionalistična bratska pomoč in podpora. Vi bi ustvarili svojo KP v vsakem primeru, kot ste tudi jo, četudi ne bi bila tukaj.' Ob tej trdni izjavi je Blažo Jovanović postal bled

*in stisnil svoje ustnice, svojih ust ni več odprl, niti ob tej, niti ob kateri drugi priložnosti v naslednjih nekaj dneh po konferenci, ki jih je prebil med nami, ko smo zaključili s konferenco.”*¹³⁰

Dejstvo je, da nihče izmed jugoslovanskih delegatov, ki so prišli v Albanijo, ni nikoli užival takšnega zaupanja, kot je vezalo Enverja Hoxho in Miladina Popovića. To je bila verjetno posledica časa, ki sta ga prebila skupaj pri organizaciji KPA v Tirani. Dušan Mugoša je večinoma potoval po državi, tako da ni imel toliko stika s Hoxho. Seveda je treba vedeti, da je bil Miladin Popović tudi ves čas mnenja, da je potrebno na vodilno mesto postaviti Enverja Hoxho, kasnejšemu popravku v njegovih spominih pa se je izognil tudi z zgodnjo smrtjo leta 1945. Hoxha seveda ni končal z negativnim opisom Blaže Jovanovića: *“Kljub našemu presenečenju in zelo slabem vtisu, ki ga je vzdignil s svojo trditvijo, sami nismo dajali veliko pomembnosti temu nastopu, ki se nam je zdel, kajti komunisti smo bili in tako smo tudi sprejemali stvari, zgolj trenutni odklon, zato nismo več videli nikakršnega smisla v poglobljanju v to, zakaj je ta trditev zdrsula iz Blažinih ust.”*¹³¹

Med pripravami na kongres se je zgodila še ena nevšečnost. Kompromitirana je bila centralna tehnika v Tirani. Za tehniko je bil odgovoren Ludovik Nikaj, ki je zaradi narave svojega dela poznal vse vodilne člane KPA, pogosto pa je bil tudi v stikih z jugoslovanskima delegatoma. V eni izmed racij ga je ujela enota karabinerjev, v zaporu se je zlomil in je skupaj z zaplenjenim gradivom postal nevaren vir informacij. Oblasti so sicer za prisotnost Jugoslovancev vedele, vendar pa do tedaj niso mogle povezati imen z obrazi, zato sta se oba delegata lahko dokaj neovirano gibala po Albaniji, posebej ker sta se do tedaj že dobro naučila albansko. Ludovika Nikaja so v napadu na jetnišnico v Skadru, kjer je bil zaprt, hudo ranili predstavniki skadarskega komiteja, kljub hitremu premiku v Italijo je namreč zaradi poškodb umrl.¹³²

---

¹³⁰ Hoxha, *The Titoites*, str. 15.

¹³¹ Hoxha, *The Titoites*, str. 16.

¹³² Mugoša, *Na zadatku*, str. 127–129.

Labinotska konferenca je potekala med 17. in 22. marcem 1943. V politbiro CK KPA so bili izbrani Sejfulla Maleshova, Ymer Dishnica, Kristo Themelko, Ramadan Qitaku, Pandi Kristo, Nako Spiru in Liri Gega. Organizacijski komisar je postal Koci Xoxe, generalni sekretar pa Enver Hoxha. Ta se je tedaj dokopal do vodilnega položaja med albanskimi komunisti in ga nato obdržal vse do smrti 1985. Večina avtorjev jugoslovanske provenience ob omembi tega politbiroja ne pozabi omeniti, da so do leta 1956 vsi njegovi člani, razen Enverja Hoxhe, bili politično ali tudi fizično likvidirani. Na konferenci so pričeli formirati VŠ NOG Albanije, ki ga je vodil Spiro Moisiu,¹³³ ustanovljena je bila AFŽ, pregledali so delo mladinske organizacije ... Enver Hoxha oz. Taras je imel referat o organizacijskih vprašanjih, ki sta ga napisala skupaj z Miladinom Popovićem. Referat o narodnoosvobodilni vojski, ki ga je imel Kristo Themelko, je napisal Blaža Jovanović. Miladin Popović je pri pisanju referata o mladinski organizaciji pomagal Naku Spiru, Blaža Jovanović pa Liri Gega o AFŽ.¹³⁴ Na konferenci so jasno zavrnil t. i. velikoalbansko politiko kvizlinške vlade, dopustili pa so možnost sodelovanja z nekompromitiranim delom Balli Kombëtarja, s katerim bi lahko ustanovili skupno fronto. Ta sklep je kasneje pripeljal do spornih pogajanj oziroma sporazuma iz Mukje.¹³⁵

Kmalu po zaključku konference je Blažo Jovanović odšel nazaj k VŠ NOV in vodstvu KPJ, v svojem poročilu pa je ocenil delo obeh jugoslovanskih delegatov. Zanimivo je, da bolje ocenjuje delo Dušana Mugoše kot Miladina Popovića: *“O delu tovarišev Miladina in Dušana lahko rečem, da je bilo dobro in uspešno. Zares je njuna zasluga, da je ustvarjena KP v Albaniji in tukaj so pokazali veliko poguma in znanja. Tovariš Miladin je imel veliko izkušenj in je pomagal tovarišem v Albaniji, da bi se partija očistila antipartijskih in tujih elementov. Tovariša Miladina albanski partijci zelo cenijo, tovariša*

---

¹³³ Leta 1944 ga zaradi domnevne nesposobnosti zamenja Enver Hoxha, domnevo o nesposobnosti izraža tudi Dušan Mugoša.

¹³⁴ Izveštaj Blaže Jovanovića CK KPJ od 16. maja 1943. V: Jovanović, Narodnooslobodilački rat i revolucija, Izabrani radovi I, str. 121–133.

¹³⁵ AJ, 507, f. IX, 1/II – 1 – 37, a. e. II-14, Rezolucija I. zemaljske konferencije Komunističke Partije Albanije, održane u vremenu od 17–22 marta 1943 g..

Dušana pa imajo radi. V odnosih s tovariši mnogo pravi-
lneje deluje tovariš Dušan kot tovariš Miladin. Tovariš
Miladin je dokaj nervozen, to je zgleda posledica njego-
ve bolezni. Potrebno bi bilo, da spremeni svoj odnos do
tovarišev tam in ukreniti čim več, da se vodstvo čim bolj
osamosvoji, ker se še ne počuti tako. Za njegovo biva-
nje tam se ve, ker se niso uspeli konspirirati. To, da so
dekonspirirani kot Jugoslovani, bi lahko naredilo škodo
gibanju v težki situaciji. Ker postaja borba v Albaniji iz
dneva v dan težja, mislim da bi bilo potrebno tovarišem
v Albaniji dati še večjo pomoč. To pa zaradi tega, ker to-
variša Dušan in Miladin nimata dovolj izkušenj iz NOB.
Ta pomoč bi se lahko dajala na ta način, da bi albanske-
mu vodstvu od časa do časa na pomoč priskočil tovariš
Tempo, ravno tako pa z vzpostavitvijo radio zveze.”¹³⁶ Tik
pred koncem konference je namreč v Albanijo na svoji
poti iz Makedonije v Grčijo prišel tudi Svetozar Vukma-
novič Tempo, delegat VŠ NOV za Makedonijo. O njego-
vem bivanju Blaža Jovanović meni: “Tovariš Tempo nam
je v času dveh dni, ko smo bili z njim, zelo koristil. Strinjal
se je s splošno politično situacijo, ki je bila napisana za
resolucijo. Pomagal nam je v sprejemu odločitev v pogle-
du priprav za ustanovitev glavnega štaba, ravno tako pa
tudi v pogledu ustanavljanja con in vojaškega delovanja
naših partizanskih sil. Ravno tako nam je prenašal izku-
šnje pri obveščevalni službi in čim širši mobilizaciji žena
in mladine v antifašistične odbore.”¹³⁷ Takoj po koncu
konference se je pojavila še ena težava, ki je izhajala
iz nekdanje razcepljenosti albanskega komunističnega
gibanja. V okolici Vlore so se uprli voditelji tamkajšnje
celice, ustvarila se je frakcija, proti katerim so se na
ravnokar zaključeni konferenci odločno borili. Miladin
Popović je trdil, da je razkol posledica vpliva nekate-
rih “reakcionarnih elementov”. Voditeljem je sledilo tu-
di članstvo, nezadovoljstvo je sprožil nekdanji voditelj
skupine mladih Sadik Premte. Ta je svojo skupino raz-
glasil za edino partijo, ki vodi pravo politiko, saj naj bi
bila KPA popolnoma nesamostojna in podrejena KPJ,

---

¹³⁶ Izvještaj Blaže Jovanovića CK KPJ od 16. maja 1943. V: Jovanović, Narodnooslo-
bodilački rat i revolucija, Izabrani radovi I, 1963, str. 132.

¹³⁷ Prav tam, str. 133

v letaku pa je javno napadel oba jugoslovenska predstavnika.¹³⁸ Zaradi pisma člana CK Goga Nushija so na teren poslali Liri Gego, ki je poslala zaskrbljujoče poročilo. Dušan Mugoša se je prišel pogajat z uporniki, ki so se večinoma nato izrekli za enotnost KPA, nekateri so bili likvidirani, Sadik Premte pa je prebegnil k Balli Kombëtarju. Frakcijo so opisovali kot zelo nevarno, vplivu Premteja so podlegali celo priznani komunisti in člani višjih teles. Pod njihovim vplivom naj bi bil tudi Hysni Kapo, povojni član vodstva, ki se je ob odhodu Dušana Mugoše tako zahvalil za njegovo pravočasno ukrepanje: *“Delo, trpljenje in življenje, ki smo ga preživeli skupaj v poslednjih dveh letih, za nas niso samo spomin nate, temveč tudi vzor, ki je vedno pred nami, Dušan je za nas kot dober plavalec, ki je reševal tovariše iz morskih valov.”*¹³⁹ 13. aprila je Josip Broz Tito poslal v Moskvo naslednjo depešo: *“Imamo zvezo s tovariši v Albaniji, tam se nahajajo trije naši partijski inštruktorji. Ustvarjen je novi CK KPA. Uspela je likvidacija trockistva in frakcionaštva v partiji. Konec marca je bila partijska konferenca KP Albanije, vendar poročila še nismo dobili. Mi smo dali razen partijski in partizanski material. Sedaj tovariši v Albaniji organizirajo odpor proti italijanskemu okupatorju ...”*¹⁴⁰

---

¹³⁸ Miladin (Popović), instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji, 19. oktober 1943. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 476–490.

¹³⁹ Pljaku, Nasilje nad albanskom revolucijom, str. 37

¹⁴⁰ Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 110.

Svetozar Vukmanović

Tempo in poskus ustanovitve Balkanskega štaba

Svetozar Vukmanović Tempo je kot odposlanec VŠ NOV in CK KPJ bil odgovoren za napredek partizanskega boja v Makedoniji in okoliških pokrajinah. Položaj v Makedoniji je bil težaven, saj se je Pokrajinski komite KPJ na čelu z Metodijem Šatorovim Šarlom odločil, da se bo odcepil od KPJ in pridružil Bolgarski delavski partiji. Tudi zaradi bolgarske okupacije je del makedonskega komunističnega vodstva menil, da se je potrebno usmeriti k Bolgarom, to pa je oviralo razvoj partizanskega gibanja. Začetno kolebanje kasneje odstavljenega makedonskega partijskega vodstva je poleg neodločenosti ljudstva pripomoglo tudi k slabi organizaciji in zbiranju orožja. Po načelih bolgarske komunistične politike oborožen upor ni bil prioriteta, tudi diverzantske akcije so bile zelo redke. Tempo je bil poslan, da ponovno oživi pokrajinski odbor KPJ in pospeši napredek boja proti okupatorju, prišel pa je tudi v stik z BDP. Po uspešni ustanovitvi prvih partizanskih odredov je na svojih obhodih prihajal v stik z grškimi in albanskimi enotami. Pojavilo se je vprašanje aktivacije makedonskega naroda, ki je živel v Egejski Makedoniji, in kosovskih Albancev. Zaradi tega in želje po koordinaciji akcij albanskega, grškega, jugoslovanskega in bolgarskega osvobodilnega gibanja je Tempo prišel do zamisli, da bi bilo potrebno ustanoviti skupni Balkanski štab. Štab bi pokrival območja, ki so bila narodnostno mešana, tako da ne bi prihajalo do tega, da bi deli narodov, ki živijo v drugih državah, ostajali pasivni le zaradi medsebojnega neza-

upanja. Albanci v Makedoniji in na Kosovu ter Metohiji so tako bili vključeni v Makedonsko-kosovsko brigado, zamislil pa si je, da bi kosovske enote lahko pripadle pod komando albanskega VŠ. Zaradi te ideje se je med svojimi potovanji v Grčijo Tempo tudi večkrat sestal z albanskimi voditelji. Med svojim prvim obiskom je Tempo prisostvoval koncu labinotske konference, kjer je izrazil nekatera svoja mnenja o razvoju albanskih oboroženih sil. Tempo je bil prisoten tudi na prvem plenumu albanskega CK v začetku junija v vasi Kucake, kjer naj bi bil govor o njegovem predlogu o formiranju partizanske oblasti v zaledju, partizanskih štabov za določene cone in partizanske enote, ki ne bi bile vezane na določen teritorij, temveč bi bile organizirane po pravem vojaškem sistemu. Zaradi oklevanja dela partijskega vodstva, ki si ni bilo na jasnem, kaj naj storijo z Balli Kombëtarjem, ki so ga želeli vključiti v NOF oziroma doseči dogovor z njim, pa je bila večina predlogov zavrženih.¹⁴¹ H kasnejšemu propadu pogajanj z Balli Kombëtarjem je bistveno prispeval sam Tempo, ki je doseženi sporazum označil za izdajalskega.¹⁴² Panajot Plaku sicer trdi, da večine njegovih predlogov niso sprejeli, vendar sta v tem času že bila ustanovljena proletarska brigada in vrhovni štab, pogovori pa so tekli tudi o Balkanskem štabu.

Z albansko-grške meje je do albanskega vodstva prišel odposlanec ELAS Gregoriades,¹⁴³ ki je želel stopiti v zvezo z KPJ. Tempo je že pred tem iz Makedonije poslal KP Grčije pismo, v katerem je prosil, da bi v Albanijo poslali delegata, da bi se sporazumeli o sodelovanju. Na njegovo razočaranje pa Gregoriades o pismu ni vedel ničesar in se je prek KPA ali KPJ želel zgolj povezati s Sovjetsko zvezo. Po daljših pogovorih so brez bolgarske prisotnosti podpisali sporazum treh osvobodilnih gibanj, vendar sta ga podpisala le Tempo in Enver Hoxha, saj Gregoriades ni imel potrebnih pooblastil. V tem dokumentu z naslovom Sklepi sestanka delegatov CK Komunističnih partij Grčije, Albanije in Jugoslavije so

¹⁴¹ Pljaku, *Nasilje nad albansko revolucijom*, str. 41–42.

¹⁴² AJ, 507, f. IX, I- 1-126, a. e. I-7, Poročilo Dušana Mugoše o KPA, ? 1944.

¹⁴³ S pravim imenom Tilemachos Ververis. V: Livanios, *The Macedonian Question*, str. 147.

potrdili namen o ustanovitvi štaba, v katerega bi vsaka partija poslala svoje delegate, ki bi nato koordinirali delo vrhovnih štabov, v dokumentu pa je navedeno tudi, da bo to tlakovalo pot k bodoči Balkanski federaciji.¹⁴⁴ Albansko-jugoslovansko sodelovanje je opisano takole: *“Enotnost akcije NOV Albanije in Jugoslavije se pojavlja kot neposredna nuja na območju Kosova in Metohije, kot tudi v Makedoniji, kjer je velik delež albanskega prebivalstva. Na Kosovu in Metohiji živi veliko Albancev, ki zaradi šovinističnega sovraštva do srbskega elementa na tem območju ne sodelujejo aktivno v vrstah NOB. Nujno je, da VŠ NOV Albanije takoj pošlje dve četi partizanov in prostovoljcev v Ljumo in območje severno od Skadra. Te dve četi se morata sestati s četami iz Metohije in v tesnem sodelovanju delovati pri mobiliziranju albanskih mas s Kosova in Metohije za borbo proti okupatorju in za pravico albanskega naroda iz Kosova in Metohije, da sam odloča o sebi. Da bi olajšal mobilizacijo Albancev na tem območju, je VŠ NOV Jugoslavije imenoval za komandanta vseh narodnoosvobodilnih sil na Kosovu in Metohiji Fadila Hoxho. Trenutne naloge nas obvezujejo, da aktivno populariziramo borbo, ki se vodi pod poveljstvom Fadila Hoxhe. Borba, ki jo vodi ta vojska pod poveljstvom Fadila Hoxhe, bo jamstvo narodom Kosova in Metohije, da bodo sami odločali o sebi.”*¹⁴⁵ V dokumentu se omenja tudi nevarnost, da ti ukrepi niso dovolj, zato bi bilo potrebno *“ustvariti štab, ki bi bil pod neposrednim poveljstvom VŠ Albanije in bi lahko z uspehom preprečil nevarnost šovinistične reakcije”*.¹⁴⁶ Ker grški predstavnik ni imel potrebnih pooblastil, je Tempo navezal stike s polkovnikom Tzimasom,¹⁴⁷ ki je kot predstavnik KP Grčije prispel na isto mesto na meji kot Gregoriades. Z njim je odpotoval tudi Koci Xoxe. Z ELAS so prišli do načelnega strinjanja, vendar pa je manjkala še bolgarska

---

¹⁴⁴ Tempo, Borba za Balkan, str. 83.

¹⁴⁵ Zaključci sastanka delegata centralnih komiteta komunističkih partija Grčke, Jugoslavije i Albanije, 20. junij 1943. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 541–543.

¹⁴⁶ Tempo, Borba za Balkan, str. 84.

¹⁴⁷ Politični inštruktor ELAS s pravim imenom Vasilis Samariniotinis. O tem več v: Interview with General Markos Vafiades, Former Leader of ELAS. From the Greek Trotskyist Paper Socialist Change.

privolitev.¹⁴⁸ Kljub bolgarski načelni privolitvi delegat ni prišel, ključni trenutki so bili zamujeni, vmesna italijanska kapitulacija v večini kritičnih pokrajin ni bila povod za močnejši odpor in oboroževanje, nato pa je Tempo prejel pismo Josipa Broza Tita, ki je vse načrte za ustanovitev balkanskega štaba prekinilo. Grško odporiško gibanje je zaradi politike KP Grčije, ki je NOB v tem času pojmovala prvenstveno kot boj proti okupatorju in šele v drugi vrsti kot revolucionarni boj, sklenilo široko koalicijo pod vodstvom zahodnih zaveznikov,¹⁴⁹ hladen tuš pa je Tempo doživel tudi na sestanku z grškimi voditelji konec avgusta.¹⁵⁰ V trenutku, ko je Stalin razpustil Kominternu, ELAS pa bil sredi pogajanj o združitvi vseh grških odporiških gibanj pod britanskim nadzorom, je Tzimas v pogovorih s Tempom najverjetneje prekoračil svoja pooblastila. K relativnemu neuspehu je najverjetneje pripomogel tudi vzkipljivi Tempov značaj, saj je ostro kritiziral poteze tako grškega kot tudi bolgarskega odporiškega gibanja.¹⁵¹ Albansko vodstvo je bilo tedaj sredi pogajanj z Balli Kombëtarjem, kar je iniciativo zagotovo zaviralo. V pismu CK KPJ je zapisano, da bi vzpostavitev Balkanskega štaba bila napaka: *“Predvsem želimo podčrtati, da je tvoje delo imelo velike koristi – kakor se že iz materiala vidi, za razvoj NOB v teh krajih. Ampak o tem se bomo obširneje pogovarjali. Mislimo, da je mnogo važnejše, da pokažemo na napake – in to samo politične narave – ki bi lahko imele zelo velike posledice ne le za razvoj tamkajšnjih gibanj in bodočnost gibanja narodov Jugoslavije, temveč za gibanje na celotnem Balkanu. Formiranje kakršnega koli Balkanskega štaba je v osnovi napačno. Ni nikakršnega razloga, ki bi v današnji situaciji – mednarodni – prav tako pa na Balkanu, govoril za to. Prav vsi razlogi govorijo proti temu.”*¹⁵² Podobne trditve lahko zasledimo v več dokumentih, na-

---

¹⁴⁸ Zaključci sa sastanka delegata vrhovnog štaba ELASa, vrhovnog štaba NOP i DV Albanije i NOV i PO Jugoslavije, 12. julij 1943. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 544–546.

¹⁴⁹ Popovski, General Markos: Zašto me Staljin nije streljao?, str. 49–61.

¹⁵⁰ Tempo (Svetozar Vukmanović), delegat centralnog komiteta KPJ centralnom komitetu KP Albanije, 1. september 1943. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 4–10.

¹⁵¹ Livianos, The Macedonian Question, str. 149.

¹⁵² Tempo, Borba za Balkan, str. 135–136.

stalih konec septembra in v začetku oktobra 1943. Tito je tako 9. oktobra pisal Tempu o zgrešenosti ideje o Balkanskem štabu, za katero "se je tako zelo navdušil". V pismu je izrazil sum, da so jo indirektno podtaknili zahodni zavezniki. Jugoslovanski vrhovni štab naj bi bil tako popolnoma sposoben ponuditi potrebno pomoč bolgarskim in grškim odredom in z ostalimi gibanji sodelovati s pomočjo vojaških in političnih predstavnikov. Za grško gibanje meni, da je bilo preveč neprevidno v sodelovanju z britanskimi silami in je sedaj popolnoma pod njihovo prevlado, kar pa se v Jugoslaviji ne bo zgodilo.¹⁵³ Kljub temu da Tempo idejo Balkanskega štaba opisuje kot zgolj njegovo, pa Dimitrios Livanios izraža močan sum, da brez predhodne Titove odobritve tako pomembnega vprašanja ne bi bilo možno načeti, osnovne smernice o načrtovanem povezovanju balkanskih odporiških gibanj pa je Tempo dobil od Tita že konec leta 1942 v Oštrelju v Bosni.¹⁵⁴ Ideja Balkanskega štaba zaobjema območja, ki so sestavljala del imaginarne Balkanske federacije, ta pa je bila v tem času sprejeta tako pri kraljevi vladi v izgnanstvu kot v CK KPJ. Tito naj bi jo dojemal kot temeljni del svoje zunanje politike, o njej pa je bilo govora tudi na radiu Svobodna Jugoslavija, ki je oddajal s sovjetskega ozemlja, se pravi, da je imela tudi tiho privolitev Stalina.¹⁵⁵ To potrdi tudi Tito, ki v zgoraj omenjenem pismu Tempu pravi, da po njegovem mnenju in mnenju "Deda" jugoslovansko osvobodilno gibanje zavzema vodilno vlogo na Balkanu, tako po vojaški kot po politični moči. Zaradi tega bi ravno Jugoslavija morala igrati odločujočo vlogo v narodnoosvobodilnih gibanjih na Balkanu.¹⁵⁶ Umik je povzročila tudi sovjetska odločenost, da svojih zahodnih zveznikov ne bo vznemirjala, saj so se ti bali "sovjetizacije" Balkana. Po razpustu Kominterne je Sovjetski zvezi bilo v interesu, da ne kvari odnosov z zavezniki s pretiranim

---

¹⁵³ Vrhovni štab NOV i POJ Tempu (Svetozaru Vukmanoviću), delegatu centralnog komiteta KPJ. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 366–369.

¹⁵⁴ Cvetković, Pokušaji stvaranja Balkanske federacije 1944–1948, str. 46–50.

¹⁵⁵ Livanios, The Macedonian Question, str. 114–145.

¹⁵⁶ Vrhovni štab NOV i POJ Tempu (Svetozaru Vukmanoviću), delegatu centralnog komiteta KPJ. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 366–369.

vmešavanjem v grške zadeve.¹⁵⁷ Tudi sam Tito je po začetnem navdušenju nad izvozom revolucije v sosednje države začasno opustil svoje zunanje politične ambicije, predvsem zaradi prihoda britanske misije pod vodstvom Fitzroya Macleana, ki je obetala obrat britanske politike v njegovo korist. Ta prva Titova zunanje politična iniciativa, ki bi ga postavila na čelo odporiških gibanj na Balkanu, je po mnenju Branka Petranovića pokazala odvisnost jugoslovanskega gibanja od sovjetske politike in razkrila težave, ki jih je tudi komunistično gibanje imelo pri reševanju mednacionalnih težav na Balkanu. Tudi vprašanje Balkanske federacije se je za nekaj časa umaknilo z dnevnega reda.¹⁵⁸ Sodeč po ohranjeni korespondenci med črnogorskimi partizanskimi odredi in CK KPA ter po vplivu jugoslovanskih predstavnikov v Albaniji je jugoslovansko osvobodilno gibanje imelo prevladujoč vpliv v albanskem in koordinacija preko posebnega štaba v tem primeru ni bila potrebna, po pomladi 1944 pa je pomembno vlogo v medsebojnih odnosih igrala vojaška misija VŠ NOV in POJ.

---

¹⁵⁷ Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, str. 45.

¹⁵⁸ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, str. 65–71.

Kritike albanske politike Svetozarja Vukmanovića Tempa in sporazum, sklenjen v vasi Mukje – Deklaracija enotnosti

Glavnino stikov med jugoslovanskim in albanskim osvobodilnim gibanjem poleti 1943 so predstavljali obiski Svetozarja Vukmanovića Tempa, ki je med marcem in avgustom večkrat nastopil pred albanskim vodstvom. Pomembnejša sta njegova nastopa marca 1943 v Labinotu in v vasi Kucake konec julija 1943. V svojih nastopih je kritiziral vojaško organizacijo in politični oportunistem KPA v stikih z Balli Kombëtarjem. Enver Hoxha in Miladin Popović nista bila navdušena nad njegovimi nastopi, večjo podporo je imel v Kociju Xoxu, ki se mu je ta podpora kasneje maščevala. Za razumevanje razmer v tedanjem CK je treba ponovno pogledati sestavo tega telesa. Zastopnikov t. i. delavske linije je bilo manj kot predstavnikov t. i. intelektualistične skupine. To sta predstavljala predvsem Ymer Dishnica - Doktor in izkušeni predvojni komunist Sejfulla Maleshova. Ta dva sta se zavzemala za sporazum z Balli Kombëtarjem, ki bi omogočil združitev moči. Enver Hoxha je stal ob strani, čeprav se je po občutku jugoslovanskih predstavnikov nagibal v prid intelektualistične skupine.

Po že zaključeni konferenci v Labinotu je Tempo delu novoizvoljenega vodstva je predstavil svojo vizijo partijskih nalog. Popisal jih je v svojem poročilu CK KPJ 8. avgusta:

“1. Neobhodno je formiranje GŠ Albanije (govorim o objavi imen najuglednejših vojaških in političnih ljudi Albanije, ki bi vstopili v GŠ, ki bi tako prišel iz anonimnosti) brez čakanja na pogovore z Balli Kombëtarjem.

Balli Kombëtar je intenzivno organiziral svojo vojsko in namerno zavladačeval pogovore z NOG. Ne formirati takoj GŠ NOV je pomenilo iti na roko Balli Kombëtarju in njegovim izdajalskim načrtom. Vendar pa tega ni dojel del CK KPA s Enverjem Hoxho na čelu. Menili so, da morajo najprej zaključiti pogajanja z Balli Kombëtarjem in šele nato začeti s formiranjem GŠ. Posledice takega njihovega razmišljanja so bile, da od pogovorov z Balli Kombëtarjem ni bilo nič, glavni štab pa je formiran šele 3-4 mesece kasneje. To pomeni, da je bil zaman izgubljen čas in da je Balli Kombëtarju omogočeno, da formira svojo vojsko in zada dokajšnje muke in trud NOV.

2. Neobhoden je tudi prehod od vaških čet (ki ne živijo vojaško) na partizanske odrede, ki morajo živeti popolnoma vojaško življenje, da so lahko stalno v ofenzivi in lahko pokretni...

3. Neobhodno je formiranje večjih vojaških enot, ki ne bi bile vezane na določen teritorij, kar pomeni ustanavljati regularne enote NOV.

4. Neobhodno je ustanavljanje vojaških štabov con, brigad, odredov..."¹⁵⁹

Te nasvete so upoštevali le delno in so povzročili žolčno razpravo.

Do sestanka z gibanjem Balli Kombëtar je prišlo v vasi Mukje poleg Kruje. Na podlagi sklepov iz Labinota je KPA upala, da bo s temi pogovori razširila Narodno fronto. Srečanje naj bi potekalo med 1. in 2. avgustom 1943, čeprav Tempo trdi, da so za rezultat pogajanj v Mukji izvedeli v Kucakih na sestanku konec julija. Balli Kombëtar je na pogajanja poslal Mithata Frashërija in več drugih vodilnih članov gibanja, medtem ko je 12-člansko zastopstvo vodil Ymer Dishnica, poleg nje pa sta bila tudi prozogistični Abas Kupi in Myslim Peza. Podpisali so sporazum, ki je določal, da bodo organizirali skupni Komite za rešitev Albanije, ki naj bi vodil osvobodilno borbo do dokončne osvoboditve Albanije v mejah iz leta 1913, vendar bi jo nato združili s preostalimi z Albanci poseljenimi deželami po principu narodne samoodločbe. Povojni režim naj bi določila narodna skupščina, ki bi bila po vojni izvoljena na podlagi

---

¹⁵⁹ Tempo, Borba za Balkan, str. 121–122.

splošne volilne pravice, takrat naj bi se tudi razpustil komite. Sestanek je sovpadel s padcem Mussolinija, zaradi česar je Balli Kombëtar tudi zahteval takojšnjo razglasitev neodvisnosti Albanije, kar so zagotovili tudi zavezniki že leta 1942. Politbiro KPA je po žolčni diskusiji ta dokument (Deklaracijo enotnosti) v celoti zavrnil, čeprav je Enver Hoxha najprej čestital Ymerju Dishnici zaradi uspešnih pogovorov.¹⁶⁰ Partijska zgodovina sicer trdi, da je Enver Hoxha najostreje zavrnil to deklaracijo in obsodil Dishnico zaradi podpisa sporazuma, ki je partiji odvzel vodilno vlogo v narodnoosvobodilnem gibanju, vendar pa je Dishnica ostal v CK KPA še 9 mesecev, kljub zahtevam Kocija Xoxa, naj se ga nemudoma izključi. Balli Kombëtar je v tem času natisnil besedilo deklaracije in ga razpečal po Albaniji, kar je vneslo novo zmedo med albansko prebivalstvo, vendar pa je bila s preklicem tega dokumenta prekinjena še zadnja možnost za sodelovanje. Sporazum je bil kasneje obsojan predvsem zaradi že omenjenega dejstva, da je KPA odvezemal vodilno mesto v osvobodilnem gibanju. Taka stališča je Tempo v pogovorih s Kocijem Xoxem primerjal s politiko KP Grčije, ki je svoje čete dala pod poveljstvo skupnega gibanja, to pa je bilo pod zavezniško kontrolo. Dušan Mugoša piše, da jih je vest o sporazumu iz Mukje presenetila na terenu, zanjo so izvedeli z letaka Balli Kombëtarja. Panajot Plaku je zapisal, da je Koci Xoxe, ko mu je Ymer Dishnica pokazal podpisano deklaracijo, izjavil: *“To je izdaja, to je strašna izdaja.”*¹⁶¹

Na sestanku je Koci Xoxe po Tempovemu prikazu stanja v Grčiji, od koder sta se z Xoxem ravnokar vrnila, zahteval, da ta predstavi še svoj pogled na stanje v Albaniji. Temu predlogu naj bi ugovarjala Enver Hoxha in Miladin Popović, ker pa je večina prisotnih želela slišati Tempovo mnenje, so Xoxevemu predlogu ugodili. V svojem pregledu je primerjal albansko osvobodilno gibanje z grškim, ker se dogovarja z opozicijo in zaradi tega ni sposobno širših akcij proti sovražniku. *“Iz te vaše usmerjenosti logično izhaja tudi vaš odnos do Balli Kombëtarja. Odločili ste se, da boste s tem giba-*

¹⁶⁰ Pearson, *Albania in Occupation and War*, str. 264–265.

¹⁶¹ Pljaku, *Nasilje nad albanskom revolucijom*, str. 46.

njem za vsako ceno dosegli sporazum. Ne ustanavljate velikih vojaških enot; ne organizirate oblasti v zaledju. Vsemu ste se odrekli, samo da ne bi zavrli sporazuma z Balli Kombëtarjem.”¹⁶² Balli Kombëtar je primerjal s četniškim gibanjem in priporočil oster nastop, ki bi privedel do diferenciacije: “Izhoda iz takšne situacije ne bi bilo potrebno v tem trenutku iskati v odpiranju boja proti Balli Kombëtarju. To ne bi dalo dobrih rezultatov, upočasnilo bi proces diferenciacije... Izhod je v intenziviranju boja proti okupatorju; treba je ustvariti takšno situacijo, da se bo moral Balli Kombëtar aktivirati v boju, da ta organizacija ne bo več pasivna niti proti okupatorju niti proti partizanom. Tako lahko računamo, da se bo pospešil proces diferenciacije...pojavile se bodo sile, ki bodo stopile v odprt boj proti partizanom – te je treba vojaško razbiti, toda pojavile se bodo tudi sile, ki bodo odbile izvrševanje zahtev okupatorja – te je treba pridobiti na našo stran.”¹⁶³ Tempo pravi, da mu je Koci Xoxe pri odhodu dejal, da je sestanek sprožil burno razpravo, na kateri so trditve sprejeli kot pravilne, nasprotovala sta jim baje le Enver Hoxha in Miladin Popović. Enver Hoxha o Tempu zapiše takole: “Kot sem dejal že prej, prvi vtis, ki smo si ga ustvarili o tem človeku, ni bil dober. Štiri ali pet mesecev kasneje, konec julija in začetek avgusta 1943, smo se z njim divje sprli. Ponovno se je vrnil v Kucake, ravno tako vzvišen in aroganten kot prej, toda tokrat na mizo ni več metal vprašanja o Balkanskem štabu. Prišel je, ves neučakan in užaljen, na drugo misijo – izvesti hud napad na linijo, ki jo je izvajala naša partija. Bil je skupaj s Kocijem Xoxem, v katerem je našel sorodno dušo na dveh potovanjih z njim v Grčijo, v tem času sta postala najboljša prijatelja... Tog, aroganten in dominanten kot je bil, je Tempo redko dovoljeval prosto konverzacijo. Z njim je vse, celo dobrodošlica, privzelo duh uradnega formularja. Ko je govoril ali razlagal katero izmed svojih zamisli, je dajal vtis, da narekuje dokument. Tako je bilo tudi tokrat.”¹⁶⁴

Z zavrnitvijo sporazuma, ki za jugoslovansko stran

---

¹⁶² Tempo, Revolucija teče dalje, str. 341.

¹⁶³ Tempo, Borba za Balkan, str. 125.

¹⁶⁴ Hoxha, The Titoites, str. 27 in 30.

nikakor ni bil ugoden, ker je v njem bilo več neugodnih oziroma celo potencialno nevarnih formulacij,¹⁶⁵ je bil ponovno vzpostavljen nadzor nad albanskim osvobodilnim gibanjem, ki se je naprej razvijalo po jugoslovanskem vzorcu. Neposredna posledica zavrnitve pa je bila oslabitev NOF, saj je poleg Balli Kombëtarja posledično nastalo tudi močno prozoguovsko gibanje z dokajšnjo britansko podporo, ki se je odcepilo od fronte. Tisti del Balli Kombëtarja, ki je bil pripravljen na sodelovanje z NOF, je bil potisnjen v ozadje in Balli je obvladoval sever države, posebej močan vpliv in močno oboroženo podporo pa je pridobival na Kosovu in Metohiji.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Poleg tega, da bi KPA izgubila vodilno vlogo v gibanju, je bilo zapisano, da bo boj za osvoboditev trajal, dokler katerikoli okupator (s tem je bil mišljen tudi morebiten jugoslovanski ali grški poseg) ne bo zapustil ozemlja Albanije, vprašljiv pa je bil tudi odnos do z Albanci naseljenih območij v Jugoslaviji.

¹⁶⁶ Miladin (Popović), instruktor centralnog komiteta KPJ u Albaniji, 19. oktober 1943. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 476–490.

Razmah narodnoosvobodilnega boja in priprave na prevzem oblasti

Po zlomu italijanske vojske so državo zasedle nemške čete. Jeseni 1943 so pričele močno ofenzivo, ki naj bi partizansko gibanje spravila v severni del države, kjer ni imelo politične podpore, pa tudi zima naj bi opravila svoje. Ofenziva se ni v celoti posrečila. Gibanje se je spomladi spet postavilo na noge, med tem časom pa je razvijalo močno propagandno dejavnost. Aprila 1944 je prešlo v ofenzivo, boriti pa so se morali, podobno kot v Jugoslaviji, na dveh frontah, proti nemškim silam in domačim nasprotnikom, saj je Balli Kombëtar sodeloval z nemškim okupatorjem. Po pričevanju britanskih obveščevalnih oficirjev so glavnino napadov na nemške enote opravile partizanske enote, medtem ko so balisti najprej čakali na zavezniško pomoč. Ko jim je bila že tako skopa pomoč ukinjena, so se bili skorajda prisiljeni zateči pod okrilje Nemcev. Že pred konferenco v Mukji je Miladin Popović ugotavljal, da so nekateri vodilni v Balli Kombëtarju bili povsem pripravljeni sodelovati z nemškimi silami, ki jih v nasprotju z italijanskimi niso dojemali kot okupatorske oziroma neposredno zainteresirane za samo ozemlje Albanije. Konservativna stran skorajda ni mogla verjeti, da bi zahodni zavezniki lahko dovolili komunistični prevzem oblasti v deželi, tega pa so se bali tudi v KPA in Narodni fronti, ki je zato po jugoslovanskem vzoru sklicala kongres v Permetu.¹⁶⁷ O tem je govoril tudi Tito v pismu Miladinu Popoviću ok-

---

¹⁶⁷ Vickers, *The Albanians – Modern History*, str. 155–156.

tobra 1943. Opozoril ga je na ustanovitev AVNOJA in na način, kako so izvedli volitve vanj. Svetoval je, da naj poskusijo z oblikovanjem podobnega telesa tudi v Albaniji, saj specifične albanske razmere omogočajo, da bi njegov izvršni odbor postal legitimna albanska vlada. Kljub temu da je bil AVNOJ pluralno politično telo in da je izvršni odbor to funkcijo de facto tudi opravljal, je namreč pred zavezniki obstajal problem z njihove strani priznane emigrantske vlade. V Albaniji te težave ni bilo in bi izvršni odbor lahko izvajal vse funkcije vlade, dokler ne bi bile razmere primerne, da to tudi postane.¹⁶⁸

Kongres je potekal 24. maja 1944, organiziran pa je bil podobno kot zasedanje AVNOJA. 200 delegatov iz vse države je izbralo začasno vlado s 13 člani in Antifašistični svet narodne osvoboditve Albanije s 121 člani, ki je imel vlogo skupščine. Ta dva naj bi predstavljala edino legitimno oblast v Albaniji. Preklicali so vse dotedanje politične in gospodarske sporazume, ki jih je sklenila zogistična vlada, prepovedali pa so tudi vrnitev kralja. Poleg tega je bilo sklenjeno, da se bo borba z nemškim okupatorjem in domačimi izdajalci nadaljevala do njihovega uničenja, odločeno pa je bilo tudi, da se ne priznava nobena druga vlada znotraj in zunaj Albanije. S tem so poskušali zaveznike postaviti pred že izvedene spremembe.¹⁶⁹

***

Miladin Popović je v Jugoslavijo poslal poročilo o razvoju partizanskega gibanja, ki je pred ofenzivo pričevalo naglo naraščati. Tempo v svojih spominih omenja, da je bila že 10 dni po njegovem odhodu formirana prva albanska udarna brigada, kar je pomenilo, da so njegove teze, ki jih je zagovarjal Koci Xoxe, prevladale nad dotedanjimi.¹⁷⁰ O dogovorih z Balli Kombëtarjem seveda ni bilo več govora. Popović pravi: *“V NOV je 10 do 12 tisoč borcev. Imamo 8 brigad. Obstaja možnost mobiliza-*

---

¹⁶⁸ Vrhovni štab NOV i POJ Milu (Miladinu Popoviću), instruktoru CKKPJ u Albaniji, 9. oktober 1943. V: Vuković (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga, str. 370–372.

¹⁶⁹ AJ, 507, f. IX, 1/II-1-37, a. e. II-28, Kongres u Permetu, maj 1944.

¹⁷⁰ Tempo, Revolucija teče dalje, str. 343.

cije. Brigade so koncentrirane od Škumbine proti jugu. Po narejenem načrtu se bo takoj po kongresu¹⁷¹ šlo v osrednjo Albanijo zaradi prenosa vstaje in ponovnega nastanka osvobojenega ozemlje in eventualnega prodiranja v severno Albanijo t.j. do Črne Gore.”¹⁷² V istem poročilu Popović opiše dotedanje uspehe: “S kapitulacijo Italije so albanski partizani dobili veliko osvobojeno ozemlje. V osrednji Albaniji so osvobodili mesta Debar, Peškopejo in Zerčan ter vse ozemlje med Tirano, Elbasanom in osvobojenimi mesti, pred tem je bila osvobojena celotna pokrajina Peza. Tu je bila razorožena celotna italijanska divizija Arezzo. V južni Albaniji smo osvobodili mesta: Berat, Gjirokaster in srednja mesta: Tepelek, Klisura, Permet, Konispolj, Sarante, Libhova, Gusmar, Kočovo, Cerevode, Delvino, Pogradec in celotno okrožje Mokra Gora–Opari v sektorju Korča. S prvo ofenzivo nemških in kvizlinških enot na naše osvobojeno ozemlje je sovražniku uspelo po hudih bojih in težkih izgubah zavzeti mesta: Debar, Peškopejo in Zerčan, v južni Albaniji pa Berat in Kočovo. Konec decembra in začetek januarja so Nemci nadaljevali ofenzivo na naše osvobojeno ozemlje v Južni Albaniji. Številčno so jim pomagale kvizlinške sile okrog Mithat Frasherija in Balli Kombëtarja, ki je sedaj odkrito stopil na stran okupatorja. V januarju je izgubljena Gjirokastera, Saranta in Konispolj. Po ofenzivi smo se z mobilizacijo novih sil okrepili, organizirali smo nove brigade in bataljone. Povrnili smo ozemlje, izvzemši mesta Berat in Gjirokaster. Tako danes obstaja veliko svobodno ozemlje na katerem živi okrog 400000 prebivalcev, kar predstavlja več kot tretjino Albanije.”¹⁷³

S prvo udarno brigado je večino bojev preživel tudi Dušan Mugoša, ki je to nalogo dobil ob odhodu Tempa na Kosovo, kjer je nastala kriza v vodstvu zaradi usmrtnitve Bore Vukmirovića in Ramiza Sadikuja. Komandant brigade je bil Mehmet Shehu, španski borec in povojni obrambni minister, njegov politični komisar pa Tuk Jakova. VŠ NOVA je Mugoši izdal povelje, ki ga je dodelilo

---

¹⁷¹ Mišljen je kongres v Permetu.

¹⁷² Tempo, Borba za Balkan, str. 127.

¹⁷³ MIJ, KMJ, f. I – 3 – b, a. e. 2, Pismo Miladina (Popovića) maršalu Titu, 12. april 1944.

štabu brigade, tako da je lahko aktivno sodeloval pri načrtovanju operacij. V operacijah na severu Albanije so se srečali tudi z jugoslovanskimi komunisti, ki so jih ob kapitulaciji Italije rešili iz tiranskih zaporov: med njimi so bili Mita Miljković, kasnejši komisar Makedonsko-kosovske brigade, Predrag Ajtić – poslanik v Albaniji v petdesetih letih, Mitra Radosavljević in nekateri drugi kosovski komunisti. Vsi so se vključili v Makedonsko-kosovsko brigado. Mugoša je brigado zapustil konec aprila 1944.

Bujanska konferenca

Razmišljanja o povojni usodi Kosova in Metohije ter želja po združitvi vojaških prizadevanj so vodila nekatere albanske in jugoslovanske komuniste, ki so se zadnji dan decembra 1943 zbrali v albanski vasi Bujan. Konferenco sta organizirala oblastni komite KPJ za Kosovo in Metohijo ter partijska organizacija iz Tropoje. T. i. Bujanska konferenca oziroma ustanovna konferenca Narodnoosvobodilnega odbora za Kosovo in Metohijo je bil eden izmed dogodkov kosovske zgodovine, ki je buril duhove še petdeset let po njem.¹⁷⁴ Konferenca je potekala med 31. decembrom 1943 in 2. januarjem 1944, nanjo pa je bilo povabljenih 61 delegatov. Prišlo jih je 49, med njimi je bilo 41 Albancev, 1 Musliman in 7 Srbov ter Črnogorcev. Od 12 delegatov, ki niso prišli, je bilo 5 Srbov, 2 sta zamudila, 3 pa so bili ubiti. Fadil Hoxha ugotavlja, da so se v tistem času Srbi na Kosovu

---

¹⁷⁴ Bujanska konferenca je bila po izbruhu nemirov leta 1981 na Kosovu tema več predvsem publicističnih del in je doživljala veliko pozornosti, posebej ob praznovanju njene štiridesetletnice 1984. Tudi kasneje je predstavljala eno glavnih opornih točk, ki naj bi pričala o albanskem separatizmu. Kot primer glej: Nikolić, Komunistička partija Jugoslavije i albansko pitanje 1914–1944, str. 87–101. Podobno vlogo ima tudi v javni polemiki med albanskimi in srbskimi zgodovinarji v sredini osemdesetih let, predvsem med dr. Ilijo Vukovićem in akademikom dr. Hajredinom Hoxho. Glej: Vuković, Autonomastvo i separatizam na Kosovu in Vuković, Stranpućice Hajredina Hoxhe. Ta dela so odgovor na teze, ki jih je zagovarjal Hajredin Hoxha v delu Afirmacija albanske nacionalnosti u Jugoslaviji/Staljinistički nacionalizam i iredentizam u Albaniji. Podobnih polemik je bilo še več, predvsem odmevna je bila v povezavi z delom zagrebškega ekonomista Branka Horvata Kosovsko pitanje, ki je bilo tema posebne številke beogradske revije Duga. V: Duga, Istina o Kosovu – odgovori na Kosovsko pitanje Branka Horvata, vanredno izdanje.

mного težje premikali kot Albanci. Razmerje med Albanci in Nealbanci je bilo 79:21, kar skorajda ustreza dejanskemu stanju zastopanosti različnih narodov na tem območju.¹⁷⁵

Na tej konferenci so sprejeli resolucijo, v kateri so govorili tudi o bodoči ureditvi položaja te pokrajine. Najspornejši del deklaracije se je glasil: "*Kosovo in planota Dukagjin*¹⁷⁶ sta regiji, v katerih je večina prebivalcev Albancev, ki si želijo biti združeni z Albanijo, kot so si to vedno želeli. Zato čutimo kot našo dolžnost, da pokažemo na pravo pot, ki ji albansko ljudstvo mora slediti, da uresniči njihove težnje. Edini način, da bi se albansko prebivalstvo Kosova in planote Dukagjin združilo z Albanijo, je skupni boj z ostalimi narodi Jugoslavije proti krvoželjnemu nacističnemu okupatorju in njegovim plačanim lakajem; to je edini način, da si pridobi svobodo, v kateri si bodo lahko vsi ljudje, vključujoč Albance, lahko določili lastno usodo s pravico do samoodločbe in odcepitve. Garanta za to sta NOV Jugoslavije in NOV Albanije, ki sta tesno povezani."¹⁷⁷ Ta izjava je bila razumljena kot separatistična. Fadil Hoxha pa je sporni del deklaracije razlagal takole: "*Razložil sem možem, da bomo v primeru, da bo revolucija zmagovita v Jugoslaviji, ne pa v Albaniji, ostali v Jugoslaviji, toda če bo revolucija zmagovita v obeh, Jugoslaviji in Albaniji, bomo to vprašanje reševali na marksistično-leninistični način. Vendar pa bo Kosovo, glede na to, da je glavnina njegovega prebivalstva šiptarskega, zagotovo pripadlo Albaniji.*"¹⁷⁸

Bujanska resolucija je doživela kritike takoj po svojem sprejemu, saj je bila razumljena kot nekakšen odcepitveni manifest, sporna pa je tudi zaradi sklepov, ki so jih 29. novembra 1943 sprejeli na drugem zasedanju AVNOJA in bi morali biti vodilnim kosovskim komunistom vsekakor poznani. Branko Horvat sicer ugotavlja, da ti sklepi na Kosovu niso bili znani, saj nihče izmed njih ni bil povabljen v Jajce, ne smemo pa tudi pozabiti,

---

¹⁷⁵ Horvat, Kosovsko pitanje, str. 81–83.

¹⁷⁶ Dukagjin je albansko ime za planoto, ki na jugoslovanski strani meje obsega območje, poznano kot Metohija, vendar se geografsko nadaljuje v Albanijo.

¹⁷⁷ Rajović, Autonomija Kosova, str. 209.

¹⁷⁸ Kola, The Search for Greater Albania, str. 54.

da Albanci v avnojskih sklepih niso omenjeni.¹⁷⁹ AVNOJ ni priznaval razkosa Jugoslavije, tekst bujanske resolucije pa je predvideval prav to. CK KPJ je na konferenco reagiral s pismom 28. marca 1944, v katerem je sicer pozdravil ustanovitev NOO, vendar je imel več pripomb v zvezi z deklaracijo in ponovnim ukvarjanjem z razdelitvijo ozemlja, ki naj bi prevladovalo nad glavnim ciljem, osvoboditvijo izpod nemškega okupatorja. Eden izmed očitkov konferenci v Bujanu je med drugim ta, da je potekala na tujem ozemlju, kar ponuja navezavo na Krfsko deklaracijo, ter prisotnost desetih albanskih državljanov na konferenci. V pismu tudi zahtevajo razumevanje in popularizacijo avnojskih sklepov, ki opredeljujejo enakopravnost narodov. Kritično se je o stališčih albanskih kolegov izjasnil tudi Svetozar Vukmanović Tempo, ki je že pred Bujansko konferenco trdil, da *“tovariši na Kosovu in Metohiji prevzemajo velikoalbansko politiko”*.¹⁸⁰ V pismu Miladinu Popoviću je CK KPJ omenjal nevarnost, da bi srbsko prebivalstvo napačno razumelo prizadevanja Albancev, kar bi jih odvrnilo od sodelovanja v NOB, ker je to preveč občutljiva tema in bi jo bilo pravilno preložiti na kasnejši čas. O težavah z multietnično sestavo Balkana priča Titovo sporočilo Tempu, v katerem ga opozarja, da je čas popolnoma neprimeren za reševanje problema zedinjenja Makedonije ali priključitve Metohije Albaniji, saj bi to kvečjemu oslabilo osvobodilni boj. *“Naša agitacijska parola je zaenkrat federacija balkanskih narodov.”*¹⁸¹

Tempove izjave so bile v skladu z uradno linijo CK KPJ, čeprav je podobne zamisli prej imel tudi sam. Sodelovanje enot albanskega in jugoslovanskega osvobodilnega gibanja je bilo predvideno tudi v njegovih idejah o Balkanskem štabu, vsekakor pa je tedaj tudi sam menil, da bi bilo potrebno zaradi popularizacije odpora v severnem delu Albanije ter na Kosovu enote postaviti pod poveljstvo albanskega generalštaba. V deklaraciji o ustanovitvi Balkanskega štaba piše: *“Vsi delegati se*

---

¹⁷⁹ Horvat, Kosovsko pitanje, str. 83.

¹⁸⁰ Kola, The Search for Greater Albania, str. 54.

¹⁸¹ Tito (Josip Broz) Svetozaru Vukmanoviću Tempu, delegatu centralnog komiteta KPJ u Makedoniji, 9. november 1943. V: Stefanović (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 14. knjiga, str. 104.

*zavedajo, da ti ukrepi niso celoviti in ne morejo zagotoviti popolne mobilizacije albanskih mas v vrste NOV. Še vedno obstaja nevarnost, da reakcionarni šovinistični vodje Balli Kombëtarja mobilizirajo albanske mase na Kosovu. Nujno je potrebno ustanoviti štab na Kosovu in Metohiji, ki bi bil pod neposrednim poveljstvom VŠ Albanije, ki bi lahko z uspehom preprečil nevarnost šovinistične reakcije.”*¹⁸² Vendar se v svojih spominih nato kritično vrne do te svoje zamisli, ki naj bi se mu že tedaj zdela sumljiva, potrdilo pa naj bi mu jo pismo CK KPJ Miladinu Popoviću, ki je zavrnilo nekatere njegove teze. To pismo je bilo poslano že 6. decembra 1943, se pravi pred bujansko konferenco, o njem pa je bil obveščen tudi Tempo: *“Parola o priključitvi Kosova in Metohije Albaniji danes, ki jo predlaga Miladin, kot tudi stališče o poveljstvu albanskega VŠ nad Metohijo bi pravzaprav pomenilo iti na roko vsem sovražnikom NOB v Jugoslaviji in vsem reakcionarnim in fašističnim klikam, ki stremijo za tem, da od demokratičnega gibanja narodov Jugoslavije odtrgajo delček za delčkom in ne postavljajo v prvi plan vprašanja boja proti okupatorju, temveč razmejitve narodnostnih nasprotij. V tem smislu smo pisali tudi tovarišu Miladinu in CK KPA.”*¹⁸³ Kosovskemu komiteju sprva ni bilo jasno, da bi naredili kakršnokoli napako, saj so v pismu Tempu konec januarja konferenco opisali kot zelo uspešno in vse sprejete sklepe kot politično pravilne. Da bi dosegli večji politični odmev, so nameravali poslati dva delegata k AVNOJU, enega pa v Albanijo.¹⁸⁴ Najverjetneje je ravno zato Tempo od CK KPJ zahteval vse sklepe drugega zasedanja AVNOJA, ki jih je želel poslati v Albanijo. Menil je, da jih je potrebno popularizirati, s posebnim poudarkom na bodoči federativni ureditvi Jugoslavije. Federacija naj bi bila odprta za vse balkanske narode, ki bi v veliki in močni regionalni sili imeli

---

¹⁸² Tempo, Borba za Balkan, str. 83

¹⁸³ Prav tam, str. 84 in Pismo generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije Josipa Broza Tita centralnom komitetu Komunističke partije Albanije o položaju Kosova i Metohije, 2. december 1943. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 583–585.

¹⁸⁴ Pokrajinski komitet KPJ za Kosovo i Metohiju Tempu (Svetozaru Vukmanoviću), delegatu CKKPJ, 12. januar 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 15. knjiga, str. 104–106.

vso možnost samostojnega razvoja. Ta možnost se mu je zdela edina prava vzpodbuda za krepitev samostojne albanske partije in osvobodilnega gibanja.¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ Svetozar Vukmanović Tempo, delegat u Makedoniji, centralnom komitetu KPJ. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 15. knjiga, str. 169.

Zaključek misije Miladina Popovića in Dušana Mugoše

Dušan Mugoša se je spomladi 1944 vrnil v Jugoslavijo. Novico o njegovem odhodu je konec aprila prinesel Mita Miljković, prišla pa je od CK KPJ, prerazporejen je bil na Kosovo. V svojih spominih pravi, da je odhajal zadovoljen z opravljeno nalogo; partizansko gibanje je do tedaj zavzelo skoraj celotno območje Albanije, prodiralo je tudi na konservativni sever in Malesijo, kjer je imel do svojega uničenja oblast v rokah plemenski vodja Mark Gjon Marku.¹⁸⁶ Na zasedanju CK KPA, ki se ga je še udeležil, so sprejeli odločitev o ustanovitvi prve divizije. Na istem zasedanju so s položaja načelnika VŠ umaknili Spira Moisia, njegove naloge je prevzel Enver Hoxha. O uspešnem delu in priljubljenosti Mugoše priča veliko pisem vodilnih albanskih komunistov, ki jih je prejel ob svojem odhodu. Poleti 1944 so potekale intenzivne vojaške dejavnosti, ki so pripomogle k nastanku obsežnega osvobojenega ozemlja, na katerem je prebivalo približno 400.000 ljudi. Večja osvobojena območja v Jugoslaviji so omogočila rednejše stike med jugoslovanskimi delegati v Albaniji ter vodstvom KPJ. Na Visu je VŠ NOV in POJ odločil, da v Albanijo pošlje novega delegata, Veli-

---

¹⁸⁶ O tem priča zavezniško poročilo, v katerem je ocenjeno, da štejejo partizanske čete okrog 20.000 borcev in hitro naraščajo, pohvale pa je bila deležna tudi kontrola CK KPA nad oboroženimi silami in njihovo koordinacijo. V: MLJ, KMJ, f. I- 3- b, a. e. 3, Informacija M. A. A. F. Air Intelligence section o orožanim akcijama partizanskih snaga Albanije i njihovom brojnom stanju, 24. maj 1944.

mirja Stojnića,¹⁸⁷ ki naj bi zamenjal Miladina Popovića in Dušana Mugošo.¹⁸⁸

Različni viri drugače tolmačijo njun odpoklic, uradni razlog pa je bil hiter razvoj osvobodilnega gibanja na Kosmetu, kjer sta bila oba člana pokrajinskega komiteja in bolj potrebna kot v Albaniji, kjer sta svoje naloge, ki so jima bile poverjene leta 1941, uspešno dokončala.¹⁸⁹ Razlog za to zamenjavo naj bi bil tudi, da sta oba Jugoslovana v Albaniji postala splošno poznana in bi to lahko škodilo političnim interesom tako KPJ kot KPA, saj ju je ostro napadal tisk organizacij, nasprotnih komunističnemu gibanju. Ena izmed teorij pravi, da se je Miladin Popović poistovetil s politiko KPA, v pismu Titu pa je tudi načenjal občutljivo temo samoodločbe Albancev na Kosovu. Nijaz Dizdarević, ki je kot pomočnik Velimirja Stojnića poleti 1944 odpotoval v Albanijo, je leta 1989 izjavil: *“Popović se je preveč identificiral z Albanci. Pokazal je premalo trdnosti pri nekaterih strateških stališčih, predvsem Kosovu. Miladin je povzročal probleme, oteževal je stike med nami in albanskim vodstvom. Miladin je bil zelo blizu Enverju Hoxhi, mnogo bliže kot posamezniki iz Politbiroja KPA. Vendar je bil Miladin ubit¹⁹⁰ in nam ne more podati svojega pogleda na te odnose. Nena doma je pričel govoriti o neodvisnosti albanske partije.”*¹⁹¹ Milovan Djilas v svojih spominih delo Miladina Popovića in Dušana Mugoše ter jugoslovansko povojno politiko ocenjuje tako: *“Ocenjevanje in razvrščanje albanskih voditeljev v jugoslovanskem vodstvu je izviralo iz poročil jugoslovanskih predstavnikov. V vojnem obdobju se niso mogli pojavljati sumi in kombinacije: Albanci so se borili ločeno, jugoslovanska komunista Miladin Popović in Du-*

¹⁸⁷ Stojnić je že imel izkušnje s podobnih misij, saj je bil med aprilom in marcem 1944 član vojne misije v Sovjetski zvezi, v Albanijo pa je odšel po Rankovićeви direktivi. V: Enver neče Kosovo, intervju sa Veljom Stojnićem, Borba, 14. 11. 1987, str. 5.

¹⁸⁸ Velimir Stojnić je v Albanijo prišel kot šef vojaške misije, ki so jo poleg njega sestavljali še Nijaz Dizdarević, Savo Stojanović in Vojo Todorović. AJ, f. 507, f. IX, 1/I – 1 – 126, a. e. I – 8, Poročilo Voje Todorovića, nedatirano.

¹⁸⁹ Več o dejavnosti Dušana Mugoše v Jugoslaviji 1944 v: Dušan Mugoša Duć, član oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju Josipu Brozu Titu, 28. junija 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 18. knjiga, str. 175–177.

¹⁹⁰ Miladina Popovića je leta 1945 v Prištini ubil albanski nacionalist Haki Taha, v tem času je na Kosovu in Metohiji zaradi upora velikega števila albanskega prebivalstva vzpostavljena vojaška uprava.

¹⁹¹ Vickers, The Albanians – Modern history, str. 156.

šan Mugoša, ki sta se nahajala v Albaniji po pobegu iz zapora,¹⁹² pa sta bila izkušena revolucionarja, vklopljena v mlado, nerazvito gibanje sosednjega naroda, ne toliko predstavnika jugoslovanske partije. Njuna pomoč alban-skim tovarišem je bila brez suma znatna in neprecenljiva. Toda v jugoslovanski historiografiji, seveda po 1948, ko se je Albanija vključila v sovjetsko kampanjo proti Jugoslaviji, je bila vloga Popovića in Mugoše precenjena. Kot da brez njiju dveh ne bilo revolucije v Albaniji.¹⁹³ Te kritike dela jugoslovanskih delegatov so nato vplivale tudi na delovanje novega delegata Velimirja Stojnića in njegovega pomočnika Nijaza Dizdarevića, ki se je po odhodu Miladina Popovića počutil nelagodno, ker je skupina okrog Enverja Hoxhe zaupala le Popoviću, ki je bil z njimi skozi celotno obdobje, tako da so ga v času, ko sta bila v Albaniji še oba, mnogokrat obšli. Zaradi tega je poskušal pridobiti vpliv v politbiroju CK KPA prek Enverju Hoxhi nasprotne skupine, ki sta jo vodila Koci Xoxe in Nako Spiru.

***

Vloga jugoslovanskega komunističnega vodstva, ki je z odločitvijo, da v Albanijo pošlje svoje delegate, postavilo albansko-jugoslovanske odnose na novo raven, je po mnenju Mirande Vickers bila pomembna, če ne drugače kot katalizator, ki je pospešil ustanovitev narodnoosvobodilnega gibanja, hkrati pa postavil temelj za zeleno jugoslovansko prevlado na Balkanskem polotoku tudi po končanih bojih. "Ko so se Britanci odločili dati svojo polno podporo jugoslovanskim partizanom,¹⁹⁴ je bila urejena tudi albanska politična prihodnost. Čeprav so bili albanski partizani opremljeni in financirani s britansko pomočjo, so bili ideološko in politično vodeni od Jugoslovancev, ki so rešili njihove slabosti in pomanjkljivosti. Oni so spoznali pomen organiziranja kmečkega

---

¹⁹² To sicer ne drži popolnoma, saj Dušan Mugoša ni bil nikoli interniran.

¹⁹³ Đilas, *Vlast i pobuna*, str. 95–96.

¹⁹⁴ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 6, Informacije o razgovoru delegacije Glavnog štaba Albanije u štabu Balkanskog vazduhoplovstva savezničkih snaga, izveštaj za političku komisiju i pismo Enveru Hodži u vezi sa obavljenim razgovorima, 23.–27. avgust 1944.

prebivalstva in odpravili frakcijsko razdeljenost, kar je bilo najpomembnejše. To ne nujno pomeni, da bi brez jugoslovanskega vodstva ne bilo KPA. Hitlerjeva ofenziva proti Sovjetski zvezi je povzročila veliko nezadovoljstvo med albanskimi komunisti in če bi jim dali nekoliko več časa, bi Albanci verjetno sami rešili svoje ideološke in administrativne probleme, ustvarili KPA in tako pričeli z bojem proti fašizmu. Toda ostaja dejstvo, da po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo niti Kominterni niti Tito nista mogla posedati in čakati, da se končajo albanski frakcijski boji. Jugoslovani so zato zelo pospešili proces organizacije in poenotenja KPA.”¹⁹⁵

---

¹⁹⁵ Vickers, *The Albanians – Modern history*, str. 160.

Misija Velimirja Stojnića

Velimir Stojnić in Nijaz Dizdarević sta v Albanijo pripotovala v začetku septembra 1944. Pred tem sta oba preživela nekaj časa na Visu, kjer so se ravno zaključevala pogajanja Tito-Šubašič. Velimir Stojnić naj bi v Albaniji zamenjal Miladina Popovića kot šef vojne misije,¹⁹⁶ Nijaz Dizdarević pa naj bi odšel kot njegov pomočnik in predstavnik SKOJ. Poleg njiju je kasneje v Albanijo dopotovala tudi delegacija AFŽ, ki pa je v začetku leta 1945 Albanijo zapustila; osnovni namen te misije je bilo sodelovanje na kongresu albanske AFŽ. Za vojaške zadeve sta bila odgovorna Savo Stojanović in Vojo Todorović, ki naj bi pomagala pri zaključnih operacijah za osvoboditev celotne države. Predvsem je bila problematična Tirana, kjer je bilo skoncentriranih veliko sovražnikovih sil, albanska NOV pa ni imela dovolj izkušenj z napadi na utrjena mesta. Zaključni boji so potekali konec novembra 1944, Tirana je padla 29. novembra, ta dan je bil tudi albanski državni praznik.¹⁹⁷ Jugoslovanska stran je v Albanijo ponovno poslala delegate, ki niso obvladali albanskega jezika, kar v anekdoti opiše tudi Nijaz Dizdarević. Aleksander Ranković je tako baje Dizdareviću na Visu dejal, da so ga dodelili k Velji Stojniću, ker mu bo lahko v Albaniji koristil s svo-

---

¹⁹⁶ Stojnić je imel tudi delegatsko pooblastilo CK KPJ. Glej: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga, str. 443–444.

¹⁹⁷ Ki se je pokrival z jugoslovanskim dnevom republike 29. 11. 1943 in bil le dan po obletnici razglasitve albanske samostojnosti.

jim znanjem turščine. Zelo se je začudil, ko je izvedel, da je turščina albanščini podobna približno toliko kot srbohrvaščini.¹⁹⁸ V času tik pred njunim odhodom se je na Visu mudila albanska delegacija pod vodstvom Ramadana Qitakuja.¹⁹⁹ Njuna misija se je uradno končala aprila 1945, ko sta državi vzpostavili diplomatske stike; takrat je Dizdarević zapustil Albanijo, Velimir Stojnić pa je postal prvi povojni jugoslovanski poslanik, nato pa je bil zaradi ne najboljših odnosov med njim in člani CK zamenjan.²⁰⁰

Že iz prejšnjega poglavja je jasno, da Enverju Hoxhi delegata nista bila najbolj po volji, predvsem zaradi Stojnićevega delovanja med Beratskim plenumom, ki ga je skoraj stal vodilne vloge v KPA. V Titoistih zato o Stojniću ne daje dobrih ocen: *“Naloga naše misije, nam je dejal na našem prvem sestanku v Helmesu, je prvič prenesti na bratski način vašemu VŠ izkušnje jugoslovanskega štaba v povezavi z velikimi kombiniranimi operacijami, sedaj ko se nemške enote umikajo iz Grčije; drugič vzpostaviti redne povezave med VŠ in vojskami obeh držav, raziskati možnosti koordinacije naših akcij v skupnih akcijah v širšem merilu v prihodnosti, in tretjič pomagati pri prihodnji organizaciji sestrške vojske v Albaniji. Zelo hitro pa smo, že iz prvih pogovorov s tem polkovnikom in njegovim pomočnikom Nijazom Dizdarevićem, postali prepričani, da je njuna misija bila vojaška samo po imenu. Resnično je na prvem sestanku Stojnić sam dejal, da je prišel tudi kot inštruktor CK KPJ, ki je dodeljen k našemu vodstvu, toda nismo ga sprejeli v tej funkciji in odkrito je kazal svoje nazadovoljstvo. Resnica je, da je prišel zaradi drugih dolžnosti. Nekatere izmed njih, bolj očitne, smo z našim znanjem hitro prepoznali, tudi z nivojem našega znanja v tem času. Druge so postale jasne kasneje, ko smo se znova in znova vračali k tem stvarim, ki so se dogajale od trenutka, ko je Stojnićevo*

¹⁹⁸ Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 14 in 17.

¹⁹⁹ V pogovorih s Titom so se dotikali različnih tem. Vprašanje Kosova naj bi sprožil sam Tito in albanski delegaciji razložil, da se z določenimi deli Bujanske deklaracije ne strinja in ne more dovoliti razkosa Jugoslavije in da o tem lahko razpravlja zgolj AVNOJ. Glej: Enver neče Kosovo, intervju sa Veljom Stojnićem, Borba, 14. 11. 1987, str. 5.

²⁰⁰ Dilas, Vlast i pobuna, str. 96.

*skupina prišla v Albanijo.*²⁰¹ V svojem delu Hoxha velikokrat polaga v usta svojih sodelavcev besede, ki niso v skladu s trditvami ostalih udeležencev. Miladin Popović naj bi mu tako ob odhodu dejal: *“Enver, nisem ti povedal včeraj, ker nisem hotel še dodajati k tvojim nadlogam, toda moral bi vedeti. Oditi moram, ker sem v to prisiljen v Titovem imenu. Z mojim delom niso zadovoljni. Toda povem ti eno stvar, ta Velimir Stojnić in Nijaz Dizdarević se obnašata kot sovražnika. Pazi se ju! Le upam lahko, da bom živ prišel v Jugoslavijo in se lahko srečal s Titom, ker nočem ostati tiho in ju pustiti nerazkrinkana.*²⁰²

Nijaz Dizdarević v svojem vojnem dnevniku zapiše vtise o Miladinu Popoviću, ki pa niso bili preveč dobri. V uvodu pravi, da je bil tedaj dokaj kritičen, saj sta si s Stojnićem prizadevala pričeti delo, Miladin pa je bil preveč domač med albanskim vodstvom. Dušana Mugoše v Albaniji ni srečal, večino vtisov o njegovem delu je prejel od albanskih kolegov, predvsem od Naka Spira, ki je gojil nekatere stare zamere do Mugoše.²⁰³ Miladin Popović je iz Albanije odšel 23. septembra 1944, Dizdarević pa pravi, da je ob njunem prvem stiku imel občutek, *“da se Miladin v odnosu z ostalimi obnaša kot nekakšen šef. Imenuje se Ali in se predstavlja kot Albanec s Kosmeta.*²⁰⁴ Delo komunistične mladine v Albaniji ocenjuje dokaj dobro, čeprav meni, da je sektaštvo močno prisotno; omenja primer Sadika Premteja in večje število mladincev, ki so mu sledili, vendar so se po dodatnemu razmahu NOB vrnili v partizanske vrste. Omenja tudi zavezniške misije, ki so bile večinoma dodeljene Balli Kombëtarju, po njegovem mnenju pa so bile tudi krive, da se je Abas Kupi z Legaliteti odvrnil od NOF. Prvič je prek Albanije potoval tudi član sovjetske misije v Jugoslaviji major Ivanov, ki se je ustavil na poti iz Grčije. VŠ NOV Albanije so skrbeli angleški padalci, ki so se brez koordinacije z njim spuščali na albansko ozemlje, panika pa je zavladala tudi ob obvestilu o načrtovanem britanskem desantu na lukso Saranda, ki je

---

²⁰¹ Hoxha, *The Titoites*, str. 64.

²⁰² Prav tam, str. 71

²⁰³ Dizdarević, *Albanski dnevnik*, str. 34–35.

²⁰⁴ Prav tam, str. 72.

bila močno nemško oporišče. Za nasvet, kako reagirati, so takoj poklicali Veljo Stojniča, pojavljal pa se je podoben strah pred britanskim izkrcanjem kot v Jugoslaviji. Britanske misije niso bile najbolj zadovoljne z razmahom komunističnega gibanja, ki jim ga ni uspelo spraviti pod kontrolo kot v Grčiji, albansko vodstvo pa se je balo britanske intervencije pri vprašanju albanske južne meje. Nezaupanje v namene zahodnih zaveznikov je bilo tako močno, da ga kot motečega oceni tudi Velimir Stojnić. Šef angleške misije je Stojniću tako dejal, da visoko ocenjujejo bojno in organizacijsko moč NOV Albanije, vendar menijo, da albanski štab čuti preveliko samozavest, ko odklanja vsakršno tujo pomoč.²⁰⁵ O delovanju britanske in ameriške misije ter sodelovanju z majorjem Ivanovim Dizdarevič pravi: *“V Albaniji danes ni nobenega kurza, na vseh frontah se občuti pomanjkanje kadra.”*²⁰⁶ O tem je pisal tudi Edvard Kardelj CK KPS. Zatrdil je, da se zunanjepolitični položaj Jugoslavije v odnosih z zavezniki ni bistveno spremenil in da so se v Londonu sprijaznili z *“našo nedeljeno zmago”* in postali bolj dojemljivi za sodelovanje. Podobno opaza tudi v Albaniji, kjer se zavezniki niso držali sporazuma o izkrcavanju manjših enot, ki so ga sklenili z VŠ NOVA. Zaradi protesta se je osebno opravičil sam poveljnik zavezniških sil v Sredozemlju, general Henry Wilson, in obljubil dosledno spoštovanje sporazuma, ki je zagotavljal popolno zmago narodnoosvobodilnemu gibanju.²⁰⁷

Zaradi umika nemških čet iz Albanije je pričel jugoslovanski VŠ razmišljati o potrebi, da bi na Kosovo in Metohijo poslali več albanskih enot, ki bi na območju, kjer je bila še vedno zelo močna konservativna miselnost, vzpodbudili večjo mobilizacijo albanskega prebivalstva za partizanski boj. V Titovi depeši z 2. septembra je tako zapisano: *“Predlagam, da eno izmed vaših enot napotite severno od Drima zaradi sodelovanja z na-*

---

²⁰⁵ Velimir Stojnić, šef vojne misije NOVJ u Albaniji centralnom komitetu KPJ, 22. september 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 19. knjiga, str. 456–461.

²⁰⁶ Dizdarevič, Albanski dnevnik, str. 88.

²⁰⁷ Krištof (Edvard Kardelj), član politbiroja CKKPJ centralnemu komiteju KP Slovenije, 1. oktober 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 20. knjiga, str. 162–163.

šimi silami na Kosmetu in tesnejšega povezovanja z našimi enotami, ki operirajo v severni Črni Gori. Naloga teh enot je najprej pridobiti novo ljudstvo in tako omogočiti formiranje novih enot na Kosovu in Metohiji, razbijanje reakcije na Kosovu in Metohiji ter severni Albaniji, ker ne smemo nikakor dovoliti, da se ta reakcija v tej situaciji konsolidira in učvrsti.²⁰⁸ To bi nam povzročalo resne težave.”²⁰⁹ Po osvoboditvi Albanije sta dve diviziji prešli na Kosovo in Metohijo, nista pa aktivno sodelovali v pacifikaciji pokrajine med decembrom in februarjem, ko je bila uvedena vojaška uprava zaradi dreniškega upora.²¹⁰ Te enote so nato večinoma odšle na sremsko fronto. Albanske enote so v tem času prejemale zavezniško vojno pomoč, vendar pa jim je za ti dve diviziji ni uspelo priskrbeti, zato je na Stojničev predlog Tito odobril, da to breme nase prevzame jugoslovanska stran.²¹¹ Diviziji so na sremski fronti oborožili s sovjetsko vojno pomočjo.²¹²

²⁰⁸ Kljub temu pa je Tito septembra preimenoval GŠ NOV in PO Kosova in Metohije v operativni štab in ga podredil GŠ NOV in PO Srbije. S tem je zmanjšal njegove pristojnosti, sledila pa je pritožba Oblastnega komiteja za Kosovo in Metohijo oziroma Fadila Hoxhe, ker je v njegovo delo večkrat posegal Svetozar Vukmanović Tempo. Kosovsko-metohijski štab je bil do tedaj tesno, skorajda tesneje kot z jugoslovanskim, povezan z albanskim štabom. V skladu z albanskimi predlogi, ki so prihajali prek VŠ NOVA, je bil tako skoraj likvidiran kosovski voditelj Gani beg Kryeziu, ki je predstavljal konservativno, a s sodelovanjem z okupatorjem nekompromitirano opcijo. To je doživelo hudo kritiko Velimira Stojnića, krivda za zahtevano likvidacijo pa je bila pripisana Liri Gega. Nekaj dni po umiku ukaza o likvidaciji se je pridružil NOVA, ni pa hotel vstopiti v vlado pod vodstvom Enverja Hoxhe. Z neuspešnim poskusom likvidacije so podobno iz NOF odvrnili tudi Muharema Bajraktarija v Albaniji, saj sta oba predstavljala potencialna politična nasprotnika. O tem konec koncev priča prisotnost celotno vojno razvpitega “*trockista Funde*” v Kryeziujevem taboru. Glej: Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju centralnom komitetu KPJ, 10. november 1944 in Velimir Stojnić, šef vojne misije NOVJ u Albaniji centralnom komitetu KPJ, 20. november 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga, str. 91–98 in str. 136–168.

²⁰⁹ Predlog vrhovnega komandanta NOV i POJ od 2. septembra 1944 vrhovnom štabu NOV Albanije za upućivanje dve brigade severno od reke Drima radi zajedničkih dejstava s jedinicama NOV i POJ na području Kosova i Metohije. V: Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 186.

²¹⁰ Konec leta 1944 so se čete NOVJ bistveno povečale, saj je k njim pristopilo okrog 7000 ljudi, ki so sestavljali 6., 7. in 8. Kosmeto brigado. Pred tem so večinoma služili v kvizlinških vojaških formacijah Balli Kombëtarja, vulnetarskih brigadah in 21. SS diviziji Skenderbeg. Večinoma so bili še v nemških uniformah, ko so se pod vodstvom Shabana Polluze uprli odhodu na sremsko fronto. T. i. dreniški upor se je sprevrgel v odkrit vojaški konflikt, ki je pripomogel tudi k pojavu gverilskih skupin. Pacifikacija pokrajine se je zavlekla do konca štiridesetih let, glavnina bojev pa je potekala spomladi 1945. Največji udarec so uporniki doživeli 20. februarja 1945, ko je bil v spopadu ubit Shaban Polluza skupaj s še 120 najzvestejšimi pripadniki. Če o tem: Dimitrijević, Građanski rat u miru, str. 94–108.

²¹¹ AJ, 507, f. IX, 1/I – 1 – 126, a. e. I – 8, Poročilo Voje Todorovića, nedatirano.

²¹² Dimitrijević, JNA od Staljina do NATO pakta, str. 32.

Ramadan Qitaku je po besedah Nijaza Dizdarevića ob omembah, da bi bilo potrebno okrepiti partizansko gibanje na severu Albanije in Kosmetu, kjer se še umikajo nemške enote in je močan odpor “*reakcije*”, izjavil, da jugoslovanski vrhovni štab ne pozna situacije v Albaniji, kjer bi zaradi premika enot z juga na sever okrepili svoje nasprotnike na jugu.²¹³

---

²¹³ Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 118.

Beratski plenum

II. plenum CK KPA je potekal tik pred končno osvoboditvijo Albanije, 23. novembra 1944. Ravno v tistih dneh so potekali zaključni boji pred Tirano, zadnje osvobojeno mesto v Albaniji je bil Skadar 29. novembra 1944.²¹⁴ Na tem plenumu je bil ostro kritiziran Enver Hoxha, ki se je znašel na prelomni točki v svoji karieri, tik pred končno osvoboditvijo je bilo njegovo mesto v partijski hierarhiji ogroženo. Del vodilnih članov KPA se je distanciral od politike Enverja Hoxhe in njegovih sodelavcev, oporo pa so našli v jugoslovanskih delegatih. Ta sta bila frustrirana, ker nista nikakor dosegla železnega vpliva in so ju pri pomembnih odločitvah velikokrat prezrli. V primerjavi z Miladinom Popovićem nista v albanski politiki predstavljala nikakršne sile, ker ju del vodstva, ki ga je Miladin Popović favoriziral, nikakor ni jemal za Popoviču enakovredna. V svojem poročilu CK KPJ tik pred pričetkom plenuma se Stojnić pritožuje, da ga večina v PB CK KPA (Enver Hoxha, Liri Gega in Ramadan Qitaku), ki jo je Popović favoriziral, ne sprašuje za nasvete niti pri najpomembnejših vprašanjih. Enver Hoxha in Miladin Popović naj bi ob pomoči Dušana Muškoše in Liri Gege sama vodila albansko partijo. Vodstvo naj bi si želelo vrnitve Miladina Popovića, ker jim nova delegata ne moreta pomagati. Kot primer Stojnić navede, da so se Albanci o sestavi vlade dogovarjali s Popovićem, ne pa z njim, nočejo pa tudi sklicati plenuma.

---

²¹⁴ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 27.

Zaradi tega se je odločil, da to stanje drugače prekine. Ker sta Enverju Hoxhi nasprotovala Koci Xoxe in Nako Spiru,²¹⁵ se je Stojnić odločil, da na plenumu izpostavi-jo sektaške poteze Liri Gege in neaktivnost Ramadana Qitaka.²¹⁶

Tudi Nijaz Dizdarević v svojem dnevniku opisuje dogajanje pred plenumom in osnovne karakteristike obeh pripadnikov skupin. Že v uvodu pa pove, da si je mnenje o marsikom ustvaril predvsem iz svojih pogovorov z Nakom Spirom. Tako kot perspektivnega člana CK, ki pa ni v politbiroju in nima odločilne besede, izpostavi Sejfullo Maleshovo. Ta je kot dolgoletni predvojni komunist imel daleč največ marksistične izobrazbe, vendar je bil zaradi preveč liberalnih pogledov na gospodarstvo po končani vojni odstranjen iz političnega življenja. Kritizira nedejavnega Baca – Ramadana Qitaka, Liri Gega pa naj bi skupaj z Dušanom Mugošo bil odgovoren za težave v Vlari, ko se je od gibanja odcepil Sadik Premte. Odvrnila sta večino komunistov in borcev, da bi se mu pridružili, vendar pa naj bi skupini *“zavdala s strahovitim sektaštvom”*. Nekateri voditelji naj bi tako predlagali kar likvidacije določenih članov partije, *“ker so egoisti in zato nevarni za komunistično partijo”*.²¹⁷ Tudi ostali člani naj ne bi imeli veliko simpatij do delegatov: *“Drugače nas sovražijo. Ni izključeno, da so molili, da se Ali (Popović) vrne. Kar pa se tiče sposobnosti Enverja Hoxhe, pa je treba reči, da mu je bil Ali mentor za vse, česar se je lotil. Tudi Koco Tashko je bil z njim v skupini, vendar je zato, ker je bil len, Enver počel, kar je Koco govoril.”*²¹⁸ Po Liri Gega je Miladin Popović poslal dopis o formiranju korpusa OZNE, zahteval pa je tudi pripravo referatov o KPA, ker naj bi bila kmalu priložnost za obisk CK KPJ. Poleg teh dokumentov Dizdarević tudi omenja, da je poslal ocene, v katerih dotedanjo linijo partije ocenjuje za pravilno.

---

²¹⁵ Stojnić ju poimenuje *“zdravo jedro”* politbiroja. Koci Xoxe naj bi bil na stranskem tiru v politbiroju že vse od takrat, ko se je zblížal s Svetozarjem Vukmanovičem Tempom, tak tretma naj bi zaukazal Popović, ki ga je ta naveza motila. Namesto njemu je tako funkcije prepuščal Liri Gega. Glej: Velimir Stojnić, šef vojne misije NOVJ u Albaniji centralnom komitetu KPJ, 20. november 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga, 1987, str. 136–168.

²¹⁶ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 29.

²¹⁷ Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 119.

²¹⁸ Prav tam, str. 120.

Napetost v vodstvu je dosegala vrhunec, Liri Gega so obtoževali, da poskuša izriniti Kocija Xoxa s položaja organizacijskega sekretarja KPA. Enverja Hoxho so obtoževali, da je bil povsem pod vplivom Miladina Popovića, ki naj bi ga protežiral, sama naj bi vodila politiko KPA in z okrožnicami uravnavala delo in linijo partije, namesto da bi se redno sklicevala politbiro in CK KPA. Nako Spiru in Koci Xoxe sta Enverja Hoxho in skupino okrog njega obtoževala tudi oportunitizma zaradi pogajanj z Balli Kombëtarjem v vasi Mukje. Ymer Dishnica, ki je sporazum sklenil, je bil še vedno član CK KPA. Iz tega časa izhaja tudi kratka biografija Enverja Hoxhe, ki jo je za Dizdarevića napisal Nako Spiru:²¹⁹ *“Povprečno pameten. V šoli, v tujini in kot profesor zopet povprečen. V vsem tem času (pred nastankom partije), življenje ne prav urejeno. V partiji sektaš. Sedaj je rad oboževan. Okrog sebe ustvarja kliko. V vsemu želi biti šef in hoče poniževati vse okrog sebe. Všeč mu je, da so vsi okrog njega manjši od makovega zrna. Ima izrazit kompleks manjvrednosti. Nikakršnih voditeljskih sposobnosti. Zavora za vsako iniciativo. Iz družine malih posestnikov. V zadnjem času ne v najboljši ekonomski situaciji. Med ljudstvom je nepoznan, kjer pa ga poznajo, ne uživa ugleda. Partija ga je s vsemi silami popularizirala. Na ta način postaja poznan. Toda narod ni zelo prepričan v njegove sposobnosti.”*²²⁰ Nasprotniki Enverja Hoxhe na sestankih pred plenumom niso popuščali, iz ozadja jih je podpiral in usmerjal Veljo Stojnić. Po napadih na Ramadana Qitaka in Liri Gega je sledil še neposreden napad na Enverja Hoxho. Na petih zasedanjih se obtožena skupina nikakor ni hotela vdati, na koncu pa je morala popustiti in politbiro sta morala zapustiti Liri Gega in Ramadan Qitaku. Dizdarević 30. oktobra zapiše: *“Liri-ja in Baco sta vržena iz politbiroja in bosta vržena tudi iz CK na sestanku, ki se bo odvijal 25., 26. in 27. 11. 1944. V Biroju so sedaj Enver, Nako, Sejfulla, Pandi in*

---

²¹⁹ Kasneje je bila večkrat zlorabljena, ker je bil Nako Spiru 1947 obtožen protijugoslovanske politike in je zato storil samomor, po letu 1948 je rehabilitiran, 1961. pa ponovno pade v nemilost kot jugoslovanski in sovjetski agent.

²²⁰ Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 201.

*Bedri.*²²¹ *Stvari napredujejo.*²²² Enver Hoxha je bil prisljen sprejeti kritike, izvedel je tudi samokritični nastop, s katerim je verjetno želel ohraniti obstoječi CK, vendar je moral pred nepopustljivo nasprotno skupino popustiti. Nato je nastopil še Velimir Stojnić, ki je kritiziral to, kako sta ga obravnavala politbiro in CK. Stojnić naj bi se pred končno odločitvijo premislil in je hotel umiriti situacijo, saj je dosegel svoje.²²³ Njegova kritika dotedanje albanske partijske politike je sicer bila ostra, vendar je po večdnevnih obračunih dejal: *“Tovariši, na plenumu vam hočem odkrito prikazati delo, ki sem ga opravil. Ni mam namena, da bi s tem komu zmanjševal avtoriteto... Seja plenuma, ki bi morala reševati naloge, je prevzela obliko procesa.”*²²⁴ Njegovo mnenje je postalo pomemben dejavnik v oblikovanju političnih rešitev, zato je Enver Hoxha ostal na čelu partije, z izgubo položajev pa so plačali njegovi najožji sodelavci.

Na plenumu je bil Enver Hoxha sicer močno kritiziran, ponovno je tudi sam kritično gledal na svoje dotdanje delo, vendar je bilo že na poprejšnji seji politbiroja jasno določeno, kako bo potekalo nadaljnje dogajanje. Ponovno so se pojavile kritike dela obeh jugoslovanskih delegatov. V zapisniku se je tega plenuma stoji, da je o njunem delu Ramadan Qitaku dejal: *“Oba tovariša sta mi bila simpatična in sem ju imel rad, ker sem v njima videl ustanovitelja partije. Videl sem tudi pomanjkljivosti, toda simpatije in zaupanje so mi preprečili, da jima to rečem. Tudi Enver je, vse do zadnjih dni, mislil tako kot jaz.”*²²⁵ Nako Spiru je dejal: *“Ne zanikam, da sta nas (Mugoša in Popović) naučila abecede, toda kasneje nista imela perspektive, zato sta kasneje, ko sta se partija in gibanje pričela širiti, postala prepreki, in to škodljivi.”*²²⁶ Kritike so se ponovno obrnile tudi na dejstvo, da se CK,

²²¹ Hoxha, Spiru, Maleshova, Kristo, Spahiu.

²²² Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 123.

²²³ *“Nova politična deklaracija, ki je bila izdelana pod vplivom argumentov jugoslovanske delegacije, je doživela splošno odobravanje, vendar je plenum zavrnil jugoslovanske zahteve po odpoklicu generalnega sekretarja z navedbami njegovih velikih zaslug tako v vzgoji in usmeritvi partije kot v njegovem vodenju narodnoosvobodilnega boja.”* Pollo, *The History of Albania: From its Origins to the Present Day*, str. 245.

²²⁴ AJ, 507, f. IX, 1/II – 1 – 37, a. e. II-31, Beratski plenum (zapisnik), november 1944.

²²⁵ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 30.

²²⁶ Prav tam, str. 30.

ki je bil izbran v Labinotu, do tedaj sploh ni sestel. Politbiro naj bi postavil Miladin Popović, Enver Hoxha pa je bil edini stalno v njegovi bližini. V zapisniku piše: "*Miladin Popović je popolnoma držal v rokah kadrovske politiko partije, nisem vedel, kaj se počne s kadri.*"²²⁷ Milorad Komatina, ki je analiziral delo tega plenuma, je o dogajanju sodil takole: "*Stojnić je podžigal kritike na račun Enverja, obeh izključenih iz Politbiroja, poleg njih pa tudi Miladina in Dušana. Izjavil je, da je Miladin bil poklican iz Albanije zaradi sektaštva. Ker je kritika dela delegatov KPJ odšla predaleč, je Stojnić menil, da bi takšen potek diskusije lahko škodil ugledu KPJ, slabo bi se odražal pri prijateljstvu komunistov in borcev dveh narodnoosvobodilnih gibanj v prihodnjih odnosih dveh držav. Na kratko povedano bi lahko to ogrozilo prijateljstvo, ki se je rodilo in učvrstilo med vojno. Stojnić je to razumel, zato je diskusijo zaključil, da je kritika dela Popovića in Mugoše ostala interna zadeva CK, ker bi to v primeru, da bi prišlo na plan, vrglo napačno luč na pomoč KPJ.*"²²⁸

***

Vloga Enverja Hoxhe v Politbiroju se je bistveno zmanjšala, vendar si je hitro ponovno okrepil svoj položaj. Sejfulla Malesheva je bil izključen iz KPA leta 1946, večina ostalih nasprotnikov po letu 1948, dva izmed njegovih kritikov pa sta razočarana nad tem, da Stojnić obljubljenе podpore ni držal do konca plenuma, prešla na nasprotno stran. Nako Spiru je bil po vojni minister za gospodarstvo in je leta 1947 naredil samomor. To se je zgodilo zaradi ostre kritike tedanjega politbiroja, ker je Spiru nasprotoval preveliki vlogi Jugoslavije v albanskem gospodarstvu. Mehmet Shehu je ostal najtesnejši sodelavec Enverja Hoxhe do zadnje partijske čistke leta 1982. Stojnić je s svojo politiko sicer pridobil dokajšen vpliv na albansko politiko, saj je vodstvo sodelovalo z njim, čeprav si ni želel tako očitne vloge, kot jo je imel Miladin Popović, in se je raje držal ob strani. Vseeno pa lahko trdimo, kot je ugotovil tudi Stephen Peters, da je

---

²²⁷ Prav tam, str. 30.

²²⁸ Prav tam, str. 32.

jugoslovanski pritisk na albansko partijo od prvih posegov Svetozarja Vukmanovića Tempa v politične odločitve KPA aprila 1943 konstantno naraščal. Eskalacija pritiska je sledila s prihodom Velimirja Stojnića, ki je tik pred izvršenim komunističnim prevzemom oblasti v Albaniji dosegel, da je imelo jugoslovansko vodstvo popolno kontrolo v CK KPA in s tem tudi na ozemlju celotne Albanije.²²⁹ Tako je Edvard Kardelj lahko oktobra 1944 dejal: “*Da se Albanci sijajno drže in hočejo v federacijo z nami.*”²³⁰

---

²²⁹ Peters, *Ingredients of the communist takeover in Albania*, str. 273–292.

²³⁰ Krištof (Edvard Kardelj), član politbiroja CKKPJ centralnemu komiteju KP Slovenije, 1. oktober 1944. V: Dželebdžić (ur.), *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija*, 20. knjiga, str. 162–163.

Od Beratskega plenuma do vzpostavitve diplomatskih stikov med državama

Misija Velimirja Stojnića in Nijaza Dizdarevića se je nadaljevala do 28. aprila 1945, ko je bila vojaška misija spremenjena v diplomatsko, ker je vlada DFJ priznala albansko vlado generalpolkovnika Enverja Hoxhe. Nijaz Dizdarević je takrat zapustil državo in se vrnil v Jugoslavijo, kmalu nato pa je bil dodeljen veleposlaništvu v Turčiji. Velimir Stojnić je kot prvi jugoslovanski veleposlanik ostal v državi do jeseni 1945, ko ga je zamenjal Josip Djerdja. To sicer spada že k vprašanju povojnih stikov med Jugoslavijo in Albanijo, vendar je bilo to prvič v tem času, da so v Albanijo poslali nekoga, ki je govoril albanski jezik. Josip Djerdja je izhajal iz vasi Arbanasi poleg Zadra, kjer je živel avtohtono albansko prebivalstvo.

Albansko vodstvo se je znašlo v povsem novi vlogi, saj se je iz vojnega stanja moralo posvetiti organizaciji nove države in novega družbenega reda. Nesoglasja pa, ki so v partijskem vodstvu ostala še iz časa Beratskega plenuma, so oteževala vlogo Velimirja Stojnića, ki je čutil nezaupanje Enverja Hoxhe. Ta mu kljub javnim zahvalam za pomoč ni nikoli v resnici zaupal. Tudi razmerje moči v Politbiroju je ostalo dokaj nespremenjeno, nasproti Enverju Hoxhi in njegovi intelektualistični skupini sta stala Šejfulla Maleshova in Koci Xoxe, Enverju se je v tem času politično počasi pričel približevati Naku Spiru, medtem ko sta Tuk Jakova in Bedri Spahiu navadno stala ob strani. Albanija je v tem času krvavo potrebovala jugoslovansko pomoč, ki so jo iz Beograda

kljub še trajajoči vojni v Jugoslaviji poskušali pošiljati. Zaradi resnih problemov s preskrbo prebivalstva je bil 25. februarja 1945²³¹ podpisan Protokol o blagovni menjavi med DF Jugoslavijo in Albanijo. Njegov avtor Vladimir Velebit se spominja, da je bil tekst sicer pravniško nedodelan glede na to, da je to bila njegova prva mednarodna pogodba, vendar je zadostil tedanjim potrebam. Albanija je za podpis protokola prosila, ker je v državi vladalo kronično pomanjkanje vseh industrijskih proizvodov in hrane.²³² Po protokolu je Jugoslavija v vojaški organizaciji čez Makedonijo pošiljala predvsem žitarice, ki jih je v Albaniji kritično primanjkovalo. Za zamenjavo so bili predvideni olivno olje, tobak, nafta in volna, vendar se dobavljene količine nikakor niso približale dogovorjenim. Problematična je bila organizacija transporta, kot je razvidno iz poročil majorja Mihajla Jovanovića.²³³ Poleg materialne je bila zelo pomembna tudi kadrovska pomoč, ki je pomagala pri obnovi in vzpostavitvi organizacijskega aparata, saj je Albaniji primanjkovalo delavcev vseh strokovnih profilov. Branko Petranović omenja, da je bil istega dne kot protokol o trgovini podpisan tudi tajni vojni sporazum o skupnem boju proti Nemčiji, ki je vseboval člene o skupni obrambi proti napadom na Albanijo in Jugoslavijo. Jugoslavija je s takšnim sporazumom postala porok za albansko neodvisnost.²³⁴

Nijaz Dizdarević v svojem dnevniku večinoma popisuje svoje izkušnje z zavezniškimi vojaškimi misijami, ki so v tem času operirale na tem ozemlju. Ponovno se je pričelo pojavljati vprašanje južne meje, ki je grška stran ni priznala. To je bilo tudi vprašanje, ki je zanimalo predvsem britansko misijo. Albansko osvobodilno gibanje je poleg Britancev večkrat imelo tudi stike

---

²³¹ AJ, 50, f. 49, a. e. 108.

²³² Šuvar, Vladimir Velebit: Svjedok historije, str. 147.

²³³ AJ, 507, f. IX, 1/III, 1-16, a. e. III-1, Referat o otpremanju robe za Strugu, nedatiran.

²³⁴ Albanska južna meja je bila predmet sporov z Grčijo. Grška stran je trdila, da je albanska kvizlinska vlada neposredno napadla grško ozemlje, in med državama je formalno vladalo vojno stanje vse do sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja, kljub temu da sta diplomatske odnose vzpostavili že leta 1971. O tem več: Petranović, Balkanska federacija, str. 98–99, Albanija i Grčka, Borba, 10. 5. 1971, str. 3 in Grčka ukida ratno stanje sa Albanijom, Borba, 28.–29. 3. 1987, str. 9. O vlogi albanskih enot pri italijanskem posegu v Grčiji glej tudi: Kolleger, Albaniens Wiegerburt, str. 57–69.

z grško vojsko, predvsem pripadniki ELASA, ki je od njih pričakoval pomoč; nameravali so namreč prekiniti sodelovanje z generalom Zervasom, ta pa jih je hotel razorožiti. Na albanski strani jim niso nič kaj preveč zapupali, saj je tudi v programu ELAS bilo omenjeno vprašanje Chamerie oz. severnega Epira. Dizdarević tudi z albansko organizacijo ni preveč zadovoljen, stalno v teh zadnjih mesecih navaja primere črnoborzijanstva, slabe organizacije v vojski, kjer slabo opremljenim četam ne delijo opreme, ki razpada na kupih v Draču ... Tudi prebivalstvo, ki je bilo v nekaterih predelih popolnoma opredeljeno za NOG, ni bilo več pripravljeno pomagati, v Elbasanu jim ni več uspelo zbrati skoraj ničesar, posebej je primanjkovalo hrane za vojsko, v Draču pa jim je januarja komaj uspelo preprečiti demonstracije žena, ki so zahtevale, da se iz Jugoslavije vrne 6. brigada. V južni Albaniji se pojavlja nacionalno vrenje med grško manjšino, ki je v stiku s silami generala Zervasa, tudi med partizani ni vse v najboljšem redu, saj pride do poskusa atentata na Mehmeta Shehuja, ubit je njegov šofer. V tem času je Dizdarević skupaj s Stojnićem za kratek čas odpotoval v Jugoslavijo,²³⁵ v začetku januarja se je vrnil z novimi jugoslovanskimi okrepitvami v misiji; v Albanijo so bili poslani vojaški kadri, ki naj bi pomagali pri čiščenju poslednjih žarišč odpora in organizaciji služb in sektorjev v vojski. Prišli so na zahtevo albanskega vodstva. Tito je zahteval tudi tajen prihod delegacije albanskega vojaško-političnega vodstva, s katero je v Beogradu 25. decembra 1944 uskladil nekatere ukrepe zaradi naraščanja napetosti v Grčiji, ki je sledilo razorožitvi ELASA.²³⁶

Velimir Stojnić se od trenutka, ko je albansko vodstvo 15. decembra 1944 prišlo v Tirano, ni več tako neposredno vtikal v albansko politiko, do maja je recimo prisostvoval le dvema sestankoma Politbiroja, na enem zaradi incidenta z delegatko CK SKOJ v Albaniji Brano

---

²³⁵ Josip Broz Tito vojnoj misiji NOVJ u Albaniji, Tirana, 7. december 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga, str. 256.

²³⁶ Josip Broz Tito glavnom štabu NOV Albanije, Tirana, 7. december 1944. V: Dželebdžić (ur.), Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga, str. 257.

Perović, ki je sodelovala na prvemu kongresu albanske mladine konec marca 1945. Med kongresom se je z mladinskim vodstvom baje sporekla zaradi njenega vztrajanja pri določenih oblikah organizacije mladine.²³⁷ V njenih pismih iz Albanije, ki so objavljena v knjigi Nijaza Dizdarevića, žal ni zapisano kaj več o tem incidentu. Pred priznanjem albanske vlade se je kratek čas v Albaniji mudil tudi član politbiroja CK KPJ Milovan Đilas, ki o Stojniću ni imel najboljšega mnenja.²³⁸ V svojih spominih piše, da je pretirano vztrajal pri prenosu jugoslovanskih vzorcev v albanske razmere, zaradi česar je pri svoji vrnitvi v Beograd imel pogovor z Aleksandrom Rankovićem, to pa naj bi bil tudi razlog za njegov hiter odpoklic.²³⁹

---

²³⁷ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 43.

²³⁸ Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 66.

²³⁹ Đilas, Vlast i pobuna, str. 96.

Rezultati jugoslovanskih prizadevanj med drugo svetovno vojno

Na prodor jugoslovanske komunistične partije v Albanijo lahko gledamo z različnih stališč, vendar vsaj pri začetnih korakih lahko opazimo, da nagibi jugoslovanskega komunističnega vodstva niso kazali na željo po prevladi v Albaniji. Po letu 1943 pa je moč jugoslovanskega osvobodilnega gibanja pričela naglo naraščati, opazna je konsolidacija njegove politične moči in misel o pomenu in moči bodoče jugoslovanske države je pričela vplivati na medsebojne odnose. Če je bila v začetku pobuda o povezavi z albanskimi komunisti zgolj internacionalistična, je kasneje komunistični internacionalizem postavljen v ozadje. Jugoslovanski vpliv je bil bistven pri ustanovitvi komunistične partije, organizacijsko pa je tudi pripomogel k vzpostavitvi močnega odporniškega gibanja, ki je konec koncev skorajda brez tuje materialne pomoči samo osvobodilo celotno albansko ozemlje. V vmesnem času pa je v tem gibanju prihajalo do odklonov, ki jugoslovanski strani nikakor niso bili všeč. Različni odposlanci so ves čas skrbeli, da je razvoj partije in osvobodilnega gibanja potekal v skladu z jugoslovanskim modelom in usklajeno z zunanjepolitično situacijo. Vsekakor so neizkušeni albanski voditelji potrebovali nasvete, ki so omogočili medvojni razvoj gibanja in prevzem oblasti, vendar je jugoslovanska stran, predvsem sam Josip Broz Tito, vedno poskušala usmerjati te procese tako, da so se skladali z jugoslovansko vizijo povojne ureditve Balkana. Pri tem je eden izmed glavnih akterjev, Svetozar Vukmanović Tempo, včasih

prehiteval razvoj dogodkov in ravno v tem primeru je jasno vidno osebno Titovo posredovanje. Brez jugoslovanske intervencije bi lahko leta 1943 zaradi sporazuma z Balli Kombëtarjem nastala podobna situacija, ki je v Grčiji privedla do tega, da je sicer prevladujoče komunistično osvobodilno gibanje izgubilo vodilno vlogo in s tem boj za prevzem oblasti. Hiter razvoj albanskega osvobodilnega gibanja in vloga komunistov pri tem so omogočili, da se je jugoslovanski politični vložek vanj bogato obrestoval in vprašanje politične prevlade v povojni Albaniji je postalo pomembno. Pri tem ni bila tako pomembna geostrateška vloga Albanije, ki je bolj zanimala Sovjetsko zvezo, niti ne albanska rudna bogastva, temveč vprašanje Kosova in drugih z Albanci poseljenih območij v Jugoslaviji. Že med vojno lahko opazujemo dileme, s katerimi se je srečevalo jugoslovansko vodstvo, ko je bilo na različnih ravneh sproženo to občutljivo vprašanje. Najelegantnejša rešitev se je po njihovem mnenju skrivala v stari ideji o Balkanski federaciji, ki bi rešila večino mednacionalnih trenj na Balkanskem polotoku. Vodilno vlogo v njem bi seveda morala prevzeti Jugoslavija, ki bi Albaniji s temlahko prepustila sporna ozemlja, v Srbiji pa bi to potezo lahko upravičila s kompenzacijo delov ozemlja z Bolgarijo. Glede na moč in ugled Titove Jugoslavije bi bil ta načrt zlahka uresničljiv, saj so konec leta 1944 in v začetku leta 1945 o tem že razpravljali z bolgarsko vlado,²⁴⁰ ki je zaradi bolgarske vloge v drugi svetovni vojni bila v šibkem položaju, vendar je načrte preprečil Stalin, ki je pragmatično gledal tudi na nezaželen odziv zahodnih zaveznikov. Vprašanje federacije se je zato začasno umaknilo z dnevnega reda, jugoslovanski odziv na krizo na Kosovu in v Metohiji leta 1945 pa je pokazal, da se temu ozemlju ne namerava odreči. Branko Petranović ob rob dodaja, da so o procesu priprav na Balkansko federacijo dobro

---

²⁴⁰ Nacrt sporazuma o političnoj, vojnoj i ekonomskoj saradnji i bratskom jedinstvu naroda Jugoslavije i Bugarske, november 1944; Nacrt ugovora o političnoj, ekonomskoj i vojnoj saradnji između vlada Jugoslavije i Bugarske, 23. decembar 1944; Nacrt ugovora o ujedinjenju Demokratske federativne Jugoslavije i Bugarske u jednu federativnu državu, 5. januar 1945 in Nacrt ugovora o prijateljstvu, savezu i uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Bugarske, 27. januar 1945. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 641–655.

znani deli, ki se ukvarjajo s povezavo z Bolgarijo, medtem ko o tem procesu v zvezi z Albanijo ni ohranjenih nobenih dokumentov, niti vojaški sporazum iz februarja 1945.²⁴¹ V tem času je opazen tudi povečan interes Sovjetske zveze za Albanijo, ki pa je vodilno vlogo v tej državi prepustila Jugoslaviji.²⁴² Jugoslovanski pritisk se po letu 1943 nenehno stopnjuje in tik pred končno osvoboditvijo Albanije jugoslovanski odposlanec Velimir Stojnić z intervencijo na II. plenumu CK KPA poskrbi za premoč projugoslovanske politične skupine v politbiroju CK KPA. Jugoslavija s tem dokončno postane najpomembnejši zunanjepolitični faktor v albanski politiki in njen edini formalni zaveznik, če ne že kar politični boter,²⁴³ saj Sovjetska zveza "*vlado generalpolkovnika Enverja Hoxhe*" prizna šele decembra 1945, z ZDA in Veliko Britanijo²⁴⁴ pa iz v nadaljnjem besedilu opisanih vzrokov diplomatskih odnosov ne vzpostavi vse do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja.

---

²⁴¹ Petranović, *Balkanska federacija*, str. 136–140.

²⁴² Djilas, *Conversations with Stalin*, str. 78–79.

²⁴³ "*Vendar so bile vse Titove besede in obljube le prevara. Zavajal in varal nas je o resnici ideje o Balkanski federaciji. Čas in dejstva so dokazala, da je bil Tito divji antimarksist, nacionalist, šovinist, agent buržoazije in imperalizma. Bil je trojanski konj v socialističnem taboru, v mednarodnem komunističnem gibanju in predvsem na Balkanu. S prevzemom ideje o Balkanski federaciji je cilj in se boril za priključitev celotnega Balkana, vključno z Albanijo, k Jugoslaviji.*"

Glej: Enver Hoxha, *The Titoites*, str. 131–147.

²⁴⁴ V Albaniji je tudi po osvoboditvi ostala manjša zavezniška vojaška misija. O tem priča: MLJ, KMJ, f. I- 3- b, a. e. 10, Depeša savezničkov vrhovnog komandanta na Sredozemlju, feldmaršala H(arolda) R. Aleksandera glavnom komandantu NOVA, pukovniku Enveru Hodži, 22. januar 1945.

Skupna pot v socializem

Nova Albanija²⁴⁵

Vsak narod in vsaka država sta imela v pretekli vojni svojo pot, svojo usodo. Med narodi, ki so hrabro sprejeli izziv hitlerjanske vojske in stopili z njo v neenak boj, je bil tudi albanski narod, maloštevilen, a poln dostojanstva in srčnosti. V času vojne je ubranil narodni obstoj in aktivno sodelujoč v osvobodilnem boju je ustvaril novo, neodvisno, demokratično Albanijo. "Naš narod se je ponovno rodil," je pisal albanski časopis Bashkimi.

Pojav nove, napredne države, ki predstavlja enega od dokazov rasti in krepitve demokratičnih sil Evrope, izziva ostro nezadovoljstvo tistih imperialističnih krogov, ki bi želeli majhne države držati v popolni vazalni odvisnosti. Strateški položaj Albanije pojasnjuje njihovo posebno zanimanje za to državo.

Albanija leži v zahodnem delu Balkanskega polotoka. Na severu in severovzhodu meji z Jugoslavijo, na jugu in jugovzhodu z Grčijo, na zahodu njene obale oblivajo Jadransko morje, Otrantska ožina in Jonsko morje. Na ta način predstavlja ključ Jadrana. V tujem tisku Albanijo navadno imenujejo jadranska vrata Balkana.

Vzdolž jadranske obale Albanije – od Skadra do Valone – se razteza ozka ravnica, široka 10 do 30 kilometrov, ki jo zapira težko dostopna gorska veriga. Planine pokrivajo večji del albanskega ozemlja. Najostrejši in najbolj divji planinski greben – albanske Alpe – je na

---

²⁴⁵ Lesnov, Nova Albanija, str. 1–3.

severu države. Tukaj, kot tudi v osrednjem delu, ni cest in promet poteka po ozkih konjskih stezah.

Albanija ima nafto, jeklo, krom, baker, nikelj, premog in največje svetovne zaloge bitumna. Do sedaj so bila ta bogastva skorajda neizkoriščena in malo raziskana.

Albanska industrija ima značaj domače obrti.

Obdelava zemlje poteka primitivno: glavni poljedelski orodji sta ralo in motika. Od 28.000 km² celotne površine države se za posevke uporablja samo 3000 km², večinoma v nižinah ob Jadranskem morju. Površina Albanije je plodna, vendar se lahko obdeluje le njen majhen del, ker je močvirna, za njeno izsušitev pa so potrebna velika hidrotehnična dela.

Klima v obmorskem delu države je blaga, sredozemska, v planinskem delu pa je kontinentalna, z ostrimi zimami in veliko snega.

Albanija ima 1.106.000 prebivalcev. Poleg Albancev tu žive Grki, Srbi in Turki, vendar jih je znatno manj od večinskega prebivalstva. Po veroizpovedi se prebivalstvo deli na muslimane (68%), pravoslavce (21%) in katoličane (11%).

Albanci – eden najstarejših balkanskih narodov – so razdeljeni na dve osnovni plemenski skupini, ki govorita različni narečji: Gege, ki živijo na severu, in Toske na jugu. Geografska meja, ki se je sčasoma ustvarila med njima, je reka Škumbina.

Štiri petine albanskega prebivalstva živi na podeželju. Velikih mest v državi ni. Prestolnica Albanije Tirana šteje 40.000 prebivalcev in samo pet mest ima prek 10.000 prebivalcev: Skadar, Korča, Elbasan, Berat in Argirokastro. Albanski pristanišči na Jadranskem morju sta Drač in Valona.

Prvi uradni povojni stiki med državama in jugoslovanska vloga pri utrjevanju albanske državnosti

Po osvoboditvi Albanije se je celotno albansko politično in vojaško vodstvo, z njim pa tudi Velimir Stojnić kot predstavnik jugoslovanske vojaške misije, preselilo v osvobojeno Tirano. Jugoslovanska stran je 28. aprila kot prva priznala “*albansko vlado generalpolkovnika Enverja Hoxhe*”²⁴⁶ in maja odprla poslanstvo DFJ. Jugoslovanska vojaška misija se ni preprosto spremenila v diplomatsko predstavništvo, temveč je močno kadrovsko osiromašena nadaljevala svojo nalogo.²⁴⁷ Velimir Stojnić²⁴⁸

---

²⁴⁶ Vladimir Velebit je Stojniću v zvezi s tem 30. aprila poslal sledečo brzojavko: “*Nemudoma obvestite albansko vlado, da smo sprejeli sklep o priznanju in vzpostavitvi diplomatskih odnosov z Albanijo. Naj tudi albanska vlada takoj sprejme sklep o vzpostavitvi diplomatskih odnosov in to takoj razglasi med ljudstvom.*” Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV 144-302, a. e. IV-158, Telegram Velebita Vojni misiji, 30. april 1945.

²⁴⁷ Stojnić je sicer o tem pisal v Beograd že junija 1945 in predlagal njeno ukinitve, naprej pa naj bi v albanski vojski delovali vojaški inštruktorji. Predlog očitno ni bil sprejet, saj je misija delovala tudi še v letu 1946 in se otepala z enakimi težavami. Podatkov o njeni dejanski ukinitvi v virih ni bilo zaslediti, glede na poročilo njenega vodje majorja Viktorja Kobola pa je v letu 1946 delovala v okviru poslanstva, vendar ji ni uspelo opravljati nalog vojaškega atašeja, ta je v letu 1946 postal nekdanji politični inštruktor pri albanskem štabu Djuro Medenica. O tem: AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-12, Veljo Stojnić CK KPJ/za druga Marka/, 12. junij 1945; AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-34, Stanje naše vojne misije u Tirani, 1. januar 1946 in AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-60, Poročili jugoslovanskega vojaškega atašeja CK KPJ in Ministrstvu za obrambo, 5. junij 1946.

²⁴⁸ Milovan Djilas je po svojem poluradnem obisku Albanije maja 1945 dejal: “*Znal ustajnik iz drvarske doline in nalogam predani Stojnić, učitelj, je bil dovolj intelektualen, da je znal tako francosko kot albansko. Toda upornost in podjetnost lahko postaneta pomanjkljivosti, če se obrneta proti živim in kreativnim tokovom. To se je v albanskih pogojih dogajalo tudi s Stojnićem. Trdoglavo je vztrajal na jugoslovanskih izkušnjah in na prevzemanju jugoslovanskih oblik in stališč. In to do te mere, da se je na moja opozorila odzival nelagodno, nepričljivo. Jaz sem na to po povratku v Beograd opozoril kolege iz vodstva, z Rankovićem pa sem o tem tudi obširneje razpravljal. Tito je menil, da je potrebno biti v medsebojnih odnosih previden in pazljiv, toda*

je bil imenovan za prvega poslanika DFJ²⁴⁹ v Albaniji.²⁵⁰ Temu priznanju pa niso sledila priznanja držav zavezniške koalicije. Velika Britanija in Združene države Amerike so priznanje pogojevale z vrsto zahtev, kot na primer z demokratičnimi volitvami, priznanjem volilne pravice vsem posameznikom in s svobodo tiska, motilo pa jih je tudi nepriznavanje pogodb, ki jih je sklenila prejšnja oblast pod kraljem Zogujem.²⁵¹ Poslali pa sta misiji v Tirano; Velika Britanija marca vojaško, ameriška pa je bila v sklopu State Departmenta in je prispela maja. Albansko vodstvo je verjetno precej čudilo, da je Sovjetska zveza zavlačevala postopek priznanja. Taktizirala je z Zahodom in le delno priznala novo stanje v državi, kot drugi zavezniki pa je junija poslala svojo vojaško misijo. Sovjetska zveza je namreč vodila politiko nevmešavanja v albanske zadeve, da ne bi poslabšala svojega položaja pri ostalih zaveznikih, saj se je dogovorjeni položaj preveč spreminjal že v Jugoslaviji: sama Albanija v mednarodnih pogodbah ni bila omenjena, predstavljala pa je važno strateško točko. Vseeno pa je Velimir Stojnić opazal, da na albanski strani preveč upov polagajo v sovjetsko pomoč, saj so izkazali očitno nezanimanje za jugoslovansko pomoč pri urejanju političnega oddelka pri vrhovnem štabu. Jugoslovanski inštruktor Djuro Medenica je tako na svoj sprejem čakal skoraj pet mesecev. *“Mislim, da je njihova največja napaka pričakovanje, da bodo to ogromno delo hitro opravili z rusko pomočjo in da ne bo potreben poseben napor z njihove strani, menijo pa tudi, da je za ta posel poleg Rusov nepotrebna pomoč*

Ranković je pazljivo molčal, kar je pomenilo, da mu je jasno, da bo potrebno spremeniti način, ne pa tudi orientacije. Stojnić je nato bil zamenjan in je v aparatu CK dobil občutljiv in visok položaj.” Glej: Đilas, Vlast i pobuna, str. 96.

²⁴⁹ Terminologija, ki se uporablja za diplomatske predstavnike v Albaniji, je nekoliko drugačna, kot je bila v navadi pri večini ostalih meddržavnih odnosov. Še iz predvojnne prakse je šef poslanstva v Albaniji nosil naziv poslanik in opolnočeni minister. Po postopnem prenehanju uporabe teh pojmov v mednarodnih odnosih je bil konec šestdesetih let sklenjen sporazum med Jugoslavijo in Albanijo, tako da se šele od leta 1971 poslanstvo dvigne na rang ambasade oziroma veleposlaništva. Razlika je zgolj formalna in ne vpliva na položaj ali vpliv diplomatskega predstavništva. Glej: Arsa Milatović, Pet diplomatskih misija, Rim – Sofija – Tirana, str. 149.

²⁵⁰ AJ, 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-154, Neoznačen prepis poročila o sporočilu Vojaški misiji o priznanju albanske vlade s 13. aprila 1945 in potrditvi agremana za Velimirja Stojnića.

²⁵¹ DA MIP, PA 1945, f. 1, Djerdja MIP, 14. november 1945, št. 6082.

*Jugoslovanov.*²⁵² Kmalu po jugoslovanskem priznanju je Albanijo obiskal Milovan Djilas, ki je naredil ovinek na svoji poti po Črni gori. O svojih opažanjih je poročal na seji politbiroja CK KPJ v začetku junija, kjer so se tudi dogovorili, da bodo v Beograd na posvetovanja o pomembnejših vprašanjih prihajali vodilni albanski komunisti.²⁵³ CK KPA se je strinjal, da ni potrebe po dodelitvi njihovega stalnega delegata h KPJ.²⁵⁴

Edini zunanjepolitični partner Albanije v tem času je tako bila Jugoslavija. Do jeseni 1945 so bili stiki Albanije s tujino zelo omejeni, saj se je albanska vlada neposredno pogajala le z organizacijo UNNRA, Enver Hoxha pa je pisno protestiral pri Churchill²⁵⁵, Rooseveltu in Stalinu zaradi tega, ker Albanije niso povabili v San Francisco na ustanovitveno konferenco Združenih narodov. V istem času je pri vseh treh tudi protestiral, ker zavezniki niso bili pripravljeni na repatriacijo vojnih zločincev in ostalih političnih nasprotnikov, ki so v Italiji nadaljevali svoje delo. Velimir Stojnić je zato ocenil, da ima albanska vlada štiri zunanjepolitične prioritete: doseči priznanje Velike Britanije, ZDA in Sovjetske zveze; pridobiti pravico, da prisostvuje na mednarodnih konferencah; vzpostaviti osnovne mednarodne stike in pridobiti večjo podporo v OZN, saj je njena južna meja negotova zaradi grških posegov.²⁵⁶ Jugoslavija je do leta 1948 predstavljala albanske interese v 16 državah, ker Albanija ni imela razvite diplomatske mreže ali pa je niso priznale te države. V začetku decembra sta v Albaniji bili prisotni še italijanska konzularno repatriacijska in francoska vojaška misija.²⁵⁷

V tem času je bila posebej pomembna jugoslovan-

---

²⁵² AJ, 507, f. IX, 1/IV 144-302, a. e. IV-181, Velimir Stojnić CK KPJ, 12. november 1945.

²⁵³ Sjednica Politbiroa centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 11. junij 1945. V: Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, str. 65-67.

²⁵⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-23, Velimir Stojnić Marku, 8. avgust 1945.

²⁵⁵ Ta je na poslansko vprašanje o vprašanju priznanja Albanije odgovoril, da je položaj v Albaniji preveč obskuren, da bi upravičil priznanje obstoječe administracije. Glej: DA MIP, PA 1945, f. 1, London MIP, 15. marec 1945, št. 1934.

²⁵⁶ DA MIP, PA 1945, f. 1, Izveštaj jugoslovenskog poslanstva u Tirani, nedatiran, št. 2453.

²⁵⁷ DA MIP, PA 1945, f.1 1, Strana prestavnštva u Albaniji, 8. december 1945, št. 7110.

ska podpora Albaniji na pariški konferenci za reparacije. Na to konferenco Albanija ni bila povabljena, zato je jugoslovanski predstavnik dr. Aleš Bebler zahteval, da se še pred preходом na dnevni red konference pošlje vabilo Albaniji. Po daljši politični debati je bilo tudi to odobreno, vendar pa je bil del reparacij, ki so jih prisodili Albaniji, smešno nizek. Jugoslavija in Čehoslovaška sta se nato odpovedali delu svojih kvot, tako da je na koncu znesek reparacij znašal 0,05 % nemške lastnine izven nemškega rajha ter 0,35 % reparacij iz nemške industrije. Tako je bila Albaniji prvič mednarodno priznana vloga žrtve fašistične in nacistične okupacije. Postala je članica mednarodnega telesa za reparacije IARA,²⁵⁸ vso tehnično pomoč pri dobavi reparacij pa je nase prevzela Jugoslavija.²⁵⁹ Naslednja priložnost, ko je bilo spet potrebno pomagati albanski strani, pa je bila na pariški mirovni konferenci. Zaradi več agresivnih nastopov članov jugoslovanske delegacije, Edvarda Kardelja in predvsem Moša Pijade, je bila nato avgusta 1946 tudi Albanija povabljena k podpisu mirovne pogodbe z Italijo. V ozadju konference je nenehno potekala diplomatska dejavnost, ki so jo vzpodbudili grški predstavniki. Sami so oporekali pravici Albanije, da sodeluje na konferenci, ker je kot del Kraljevine Italije sodelovala pri napadu na Grčijo 1941, poleg tega pa je Grčija še vedno gojila ozemeljske pretenzije do albanskega ozemlja. Grška stran je za seboj imela močno oporo Velike Britanije, Jugoslavija pa sovjetsko, čeprav je bil v tem času Stalin mnenja, da je treba vključiti Albanijo v federacijo z Jugoslavijo in morebiti nato še Bolgarijo. Podobne ideje pa so se pojavljale tudi na grški strani, saj je grški ministerski predsednik Konstantin Caldaris predlagal delitev Albanije med Jugoslavijo in Grčijo. Te predloge je Moša Pijade na mirovni konferenci razkril in tako zaustavil kakršne koli možnosti za tak razvoj dogodkov. Stališče prisotnih o upravičenosti grških zahtev pa ni bilo enotno, saj je ameriški senat maja 1946 sprejel mnenje, da

---

²⁵⁸ AJ, 507, f. IX, I-1-126, a. e. I-24, Prijam Albanije u Jarra-u in Naša pomoč na polju reparacija iz Nemačke /za Albaniju/, neoznačeno in nedatirano.

²⁵⁹ Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 96.

je Grčija upravičena do velikega dela južne Albanije.²⁶⁰ Jugoslavija je pripomogla, da je Albanija podpisala mirovno pogodbo z Italijo, omogočila pa je tudi prvi državniški nastop Enverja Hoxhe izven domovine. Enver Hoxha je na mirovni konferenci govoril 21. avgusta 1946, v svojem govoru pa je poleg grških obtožil kot skrajno nesramnega tudi britanskega delegata, ki je predlagal, da se Albaniji ne izplača odškodnine.²⁶¹ Tudi ta nastop je pripomogel k temu, da je bila Albanija septembra 1946 priznana kot pridružena zavezniška sila.²⁶² Sočasno pa je albanska delegacija doživela veliko zunanjepolitično klofuto, ki je jugoslovanski politik verjetno ustrezala, saj je v tem času ravno pričela intenzivno navezovati Albanijo nase. Enver Hoxha je namreč v Parizu več kot deset dni čakal na sprejem pri francoskem premieru Bidaultu, vendar ga ta ni sprejel,²⁶³ Albaniji pa je bil ponovno zavrjen tudi vstop v OZN.²⁶⁴

***

Varnost albanskega nacionalnega teritorija v tem času še ni bila popolnoma zagotovljena, saj je obstajal močan odpor med vojno z okupatorjem povezanih sil, ki so imele tudi močno zaledje na območju Kosmeta. Severni del države je bil nemiren, v gorah so se skrivale odpadniške skupine, najnevarnejša pa naj bi bila organizirana okrog nekdanjega podpornika NOF Muharema Bajraktarija.²⁶⁵ Vseh odpadnikov je bilo po ocenah Josipa Djerdje konec leta 1945 okrog 650, zaskrbljenost pa so vzbujali odkriti stiki med različnimi skupinami, saj naj bi se nakazovala možnost organizacije njihovega političnega delovanja.²⁶⁶ Večina vodilnih v KPA je bila iz južnega dela države, predstavljali so torej pleme Toskov, na severu pa živi pleme Gegov. Plemenska razdelitev je

²⁶⁰ DA MIP, PA 1946, f. 1, Washington MIP, 14. maj 1946, št. 5647.

²⁶¹ Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy*, str. 69–74.

²⁶² Dedijer, *Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948)*, str. 98.

²⁶³ DA MIP, PA 1946, f. 1, Đerđa MIP, 23. september 1946, št. 11287.

²⁶⁴ Albanija postane članica OZN šele leta 1955. Glej: DA MIP, PA 1946, f. 1, Lukin (OZN) MIP, 2. september 1946, št. 10498.

²⁶⁵ DA MIP, PA 1946, f. 1, Stojnić MIP, 19. september 1945, št. 4464.

²⁶⁶ DA MIP, PA 1945, f. 1, Pregled političke situacije u Albaniji, 28. oktober 1945, št. 6874.

bila pomemben dejavnik in je oteževala normalen razvoj. Poleg težav na severni meji ne smemo pozabiti na južni del albanske meje, saj so se v tem času v Grčiji pričele pojavljati zahteve po delih albanskega teritorija. Vprašljiv je bil položaj Gjirokastrë, Valone in Sarandë.²⁶⁷ Grčija je bila uradno še vedno v vojnem stanju z Albanijo, ob meji pa je poleg občasnega "puškarjenja"²⁶⁸ prihajalo do množičnih manifestacij, ki jih je prirejala severnoepirska organizacija Vorio-Epir, ki je bila v ilegali aktivna tudi na albanski strani meje.²⁶⁹ Marca 1946 Albanija ni bila sprejeta v OZN, čeprav jo je Jugoslavija pri tem energično podprla, vendar je temu nasprotovala ravno Grčija. Spomladi 1947 je v južni Albaniji delovala anketna komisija Združenih narodov, ki je raziskovala grško obtožbo proti Albaniji in Jugoslaviji, saj sta obe podpirali grško uporniško gibanje.²⁷⁰ Tudi zagovorniki tesnejše povezave s Sovjetsko zvezo so se bili tako prisiljeni obrniti na Jugoslavijo, kajti pragmatičnost sovjetske diplomacije pri odnosih z Albanijo je zasenčila medpartijske in ideološke okvire. Na albansko politiko je Sovjetska zveza poskušala vplivati posredno, prek Jugoslavije.²⁷¹ Albanijo so zato priznali šele 10. decembra 1945, vendar so se še vedno poskušali držati v ozadju.²⁷²

***

Kljub veliki jugoslovanski materialni, politični in kadrovski pomoči pa je kratek stik v meddržavnih odnosih predstavljal Velimir Stojnić, saj mu nikakor ni

²⁶⁷ DA MIP, PA 1947, f. 2, Drago Košmrlj, Spoljnepolitička situacija Albanije, marec-april 1947, št. 49090.

²⁶⁸ DA MIP, PA 1947, f. 2, Izveštaj o albanskoj reakciji u Grčkoj, 21. december 1946, št. 466.

²⁶⁹ Več o varnostnem vidiku: Hrabak, Političko-bezbednosna situacija u Albaniji 1945–1947, str. 77–116.

²⁷⁰ Član komisije je bil tudi Josip Djerdja. Glej: Košmrlj, Moj "spor" z Enverom Hoxho: iz spominov na Albanijo, str. 118–127.

²⁷¹ V zakulisju je potekal tok vprašanj vzhodnoevropskih držav, ki so želele priznati albansko vlado, vendar je Sovjetska zveza v poljskem primeru temu nasprotovala, pa tudi na albanski strani niso bili prepričani o koristnosti takih dejanj, zato so prek Jugoslavije prosili Romunijo, naj s priznanjem počaka. Glej: DA MIP, PA 1945, f. 1, Stojnić MIP, 19. september 1945, št. 4456; Stojnić MIP, 26. september 1945, št. 4658 in Varšava MIP, 5. oktober 1945, št. 4900.

²⁷² Avramov, Savezi u politici Narodne Socijalističke Republike Albanije, str. 177.

uspelo vzpostaviti pravega zaupanja Enverja Hoxhe, ki ga je kljub svoji šibki politični moči v tem času poskušal odriniti od političnih sestankov in odločitev. Stojnić je v naslednjih mesecih bil prisoten le na dveh sestankih PB CK KPA, in sicer ob obisku Brane Perović, članice PB SKOJ, ter ob obisku člana PB CK KPJ Milovana Djilasa.²⁷³ Razvoj dogodkov je narekoval odpoklic Velimirja Stojnića, ki ga je oktobra 1945 nasledil Josip Djerdja. Djerdja je bil albanskega rodu iz vasi Arbanasi v Dalmaciji, tekoče pa je obvladal tudi albanski jezik.²⁷⁴ Poleg Josipa Djerdje je kot delegat KPJ pri CK KPA v Albanijo avgusta 1946 prišel tudi Sava Zlatić, ki je to funkcijo opravljal vse do prekinitve medsebojnih odnosov. CK KPA je namreč želel imeti direktno povezavo s CK KPJ, saj so se z njim prek veleposlaništva posvetovali o večini političnih vprašanj. Novi delegat naj bi tako presegel stara nasprotja in stalno deloval v središču političnega odločanja.

Avgusta leta 1946 je bila ob pomoči jugoslovanskih strokovnjakov, predvsem dvajsetih geometrov, dokončana tudi agrarna reforma, ki je v marsikaterem delu države prekinila fevdalno tradicijo.²⁷⁵ Reformo so izvedli kljub nasprotovanju dela politbiroja, prednjačil je predvojni komunist Sejfulla Maleshova, ki je opozarjal predvsem na posledice tega, da kmetje ne bodo sposobni pridelati dovolj hrane, da bi prehranili mesta, zato bi bilo treba z likvidacijo starega sistema nekoliko počakati. Podobno mnenje je imel tudi o vprašanju privatne lastnine in iniciative. "*Delavsko jedro*" partije pa se je temu uprlo in Koci Xoxe je v sporu zmagal, spet z jugoslovansko pomočjo v ozadju. Sejfulla Maleshova se ni strinjal z mnenjem večine članov politbiroja, ki so

---

²⁷³ Stojnić se v svojem poročilu CK KPJ pritoževal, da je po svojem prihodu v Tirano pričel izgubljeni stik s CK KPA. Kljub temu da je bil v politbiroju sprejet sklep, da se Stojnić kot inštruktorja KPJ vabi na sestanke, se to ni zgodilo, ker so uvedli prakso vsakodnevnih sestankov. Informacije o dogajanju v CK je tako dobival le občasno od posameznih članov. Njegov glavni vir obvestil je ostal Koci Xoxe, CK KPA pa je vedno redkeje prosil za njegove nasvete. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV 144–302, a. e. IV-181, Velimir Stojnić CK KPJ, 12. november 1945.

²⁷⁴ Po letu 1948 ga Enver Hoxha v večini svojih del označuje za vohuna OZNE, kar pa je zanimivo, ker je v tem času jugoslovanska OZNA pravzaprav imela kar lastno izpostavo, ki je bila vezana na albansko ministrstvo za notranje zadeve.

²⁷⁵ Prezidijum skupštine NRA odlikovao jugoslovenske geometre, Borba, 30. 1. 1947, str. 1 in DA MIP, PA 1945, f. 1, Pro memoria, 25. oktober 1945, št. 5371.

menili, da je edina možnost za politični in gospodarski napredek tesno sodelovanje z Jugoslavijo. Menil je, da bi bilo potrebno razvijati trgovske odnose tudi z drugimi državami, predvsem je bila s tem mišljena tradicionalna albanska partnerica Italija, ki je že prek posrednikov poskušala navezati trgovske stike. Albanska ponudba blaga za izvoz je bila siromašna, kmetijstvo v slabem stanju, trgovina pa je delovala le zaradi zasebnih interesov in jo je država le stežka kontrolirala.²⁷⁶ Kritični pogled jugoslovanske strani je kmalu po svojem prihodu povzel poslanik Djerdja, saj politiko albanske vlade in fronte ocenjuje kot izrazito oportunistično. Med oportunisti je posebej izpostavil predsednika prezidija Omerja Nishanija in Sejfulla Maleshova, ki sta se zavzemala za popuščanje zahtevam zahodnih zaveznikov, bila pa sta tudi za nežnejši pristop do porajajoče se meščanske opozicije, ki na decembrskih volitvah podobno kot v Jugoslaviji zaradi ovir ni nastopila proti listi Demokratične fronte. Tudi zmaga fronte na volitvah po Djerdjevem mnenju ni pomenila pravilne usmeritve albanske politike, saj je bilo med omenjenimi "omahljivci", ki so imeli velik vpliv, vse prepogosto slišati sklice na francosko ustavo; to je namreč pisal v času, ko se je pripravljala razglasitev Ljudske republike Albanije z ustavo po jugoslovanskem oziroma sovjetskem vzoru. Albansko vodstvo naj tako ne bi pravilno ocenjevalo svoje moči in politične pomoči Jugoslavije in Sovjetske zveze, zaradi tega se je na več mestih odreklo revolucionarnim ukrepom in je vladalo zgolj s tehničnimi ukrepi oziroma koncesijami. "V vladi in aparatu vlada skrajna raztrganost, ni centralizacije, niti kontrole, v frontovskem aparatu pa vlada od vrha do dna neopisljiv liberalizem." Kljub temu da so na jugoslovanski strani prednje postavili vprašanje celotne smeri razvoja in organizacije in da so se na albanski strani s pripombami strinjali, so vse odklone od ponujenih vzorcev ocenjevali le kot epizode. Zaradi tega je Djerdja predvidel potrebo po radikalnem preobratu, ki bi "privedel do borbe z vsemi tistimi elementi, ki se še drže fronte in okoli fronte, ker jim tam ni slabo, in tako izzvati odpor do tedaj prikritih reakcionarnih skupin". Obračun z opo-

---

²⁷⁶ DA MIP, PA 1945, f. 1, Ministarstvo trgovine i industrije, št. 6874.

zicijo je bil po njegovih besedah neizbežen, zato bi bilo bolje, če bi vlada in fronta odredili čas, kraj in pogoje za ta boj.²⁷⁷ Partijski plenum, ki se je začel 28. februarja 1946 in na katerem so obračunali z ministrom za trgovino Maleshovom, ta je izpadel iz politbiroja in CK, je inženir Živorad Djurić, ki je konec junija prišel v Albanijo na pogovore kot predstavnik ministrstva za gospodarstvo, ocenil kot začetek boljših odnosov s FLRJ.²⁷⁸ Kljub temu da so o usodi Maleshova odločili že prej, Džerdža Titu poroča o tem, da je “končno izpadel”. Med plenomom je v pogovorih s Kocijem Xoxem in Hoxho dobil čvrsta zagotovila o želji po poglobitvi gospodarskega sodelovanja z Jugoslavijo.²⁷⁹ Sklep o spremembah v vladi je bil sprejet že v prvih dneh januarja, saj Džerdža poroča, da so se tudi o tem dogovorili na “družinskem sestanku”.²⁸⁰ Maleshova se je moral umakniti na manj pomemben položaj ministra za prosveto, pri kadrovskih vprašanjih pa so nastajali močni kratki stiki med Kocijem Xoxem in Enverjem Hoxho. Hoxha je bil po Džerdževem mnenju bolj vztrajen in je bolje argumentiral svoja stališča, medtem ko je Xoxe bil precej “utesnjen”.²⁸¹

Vendar Džerdževa “vojna napoved” ni ciljala le na opozicijo v KPA, temveč je imel v mislih še dve skupini, ki sta delovali v frontovskem okviru, vendar sta kazali vse večje znake želje po opozicijskem delovanju. Najpogosteje omenjeno ime je bil odvetnik Gjerg Kokoshi, ki je kot podpornik fronte od njene ustanovitve imel visoke funkcije v frontovskem aparatu. Kot član skupščine je večkrat glasoval proti frontovskim predlogom, skupaj z voditeljem druge skupine, Suadom Aslanijem. Poleg “reakcionarnost” znotrajfrontovske opozicije pa je Džerdžo zbedel predvsem njihov odnos do Jugoslavije, ki je navzven bil nadvse prijateljski, a v resnici negativen. Menili naj bi, da opora na Jugoslavijo otežuje zunanje-politični položaj Albanije pred Zahodom. To je izhajalo iz

²⁷⁷ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 17, Depese (Josipa) Džerdže Vladimiru (Velebitu) 6. i 15. XII. 1945.

²⁷⁸ AJ, 50, f. 48, a.e. 105.

²⁷⁹ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-46, Džerdža za Maršala, 26. februar 1946.

²⁸⁰ S tem je verjetno mislil na tesne sorodstvene vezi v novem politbiroju, v katerem sta bila po odločitvi o izločitvi Maleshova med enajstimi člani dva zakonska para in le dva delavca, kot poroča Titu.

²⁸¹ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-35, Džerdža Titu, 10. januar 1946.

težkega jugoslovanskega položaja pred zavezniki, ki sta ga ustvarili tržaško vprašanje in vprašanje opozicije v Jugoslaviji. V življenjskem interesu Albanije naj bi zato bilo, da se ne bi navezala na Jugoslavijo, ker bi jugoslovanski propad pomenil tudi propad Albanije. Izrabili so tudi šibko točko frontovske politike, ki se je izogibala kosovskemu vprašanju, sami pa so izpostavljali neena-kopraven položaj albanske manjšine v Makedoniji, da pa jih ne bi obtožili protijugoslovanstva, se jih je velik del vpisal v društvo za kulturne odnose z Jugoslavijo.²⁸²

Dokončni obračun z opozicijo, ki se je pričel z odstranitvijo Maleshova februarja 1946, se je zavlekel vse do jeseni 1947. Maja 1947 je Maleshova izgubil še položaj prosvetnega ministra, v zvezi s tem je Hoxha poslal vsem organizacijam KPA cirkularno pismo, v katerem ga je obtožil liberalizma in oportunitizma.²⁸³ Nekateri vidnejši člani KPA, večinoma bivši člani CK in "*kolebljivci iz fronte*", so bili zaradi povezav s Maleshovom in izraženih protijugoslovanskih kritik z jugoslovanske strani osumljeni frakcionaštva ter dela za tuje obveščevalne službe. V poročilu o stanju v KPA so bili izpostavljeni predvsem Koco Tashko, vodja vojaške misije v Bariju, Liri Gega in njen mož general Dali Ndreu, Ymer Dishnica, bivši načelnik albanskega generalštaba Spiro Moisiu in predsednik prezidija dr. Omer Nishani.²⁸⁴ V povezavi z mnenjem o povezavi z Jugoslavijo sta bila nato septembra 1947 "*razkrinkana*" še ministra za kmetijstvo in zdravje Medar Shtylla in že prej omenjeni Koco Tashko. Član Agitpropa Nuri Huta je namreč odkril fotografijo dvojice skupaj z italijanskim kraljevim namestnikom Francescom Jacomonijem.²⁸⁵ S popolno odstranitvijo Maleshova iz albanske politike pa je sovpadal še spopad z ostanki političnih skupin, ki bi jih lahko poimenovali "*buržoazna opozicija*". Prvi proces se je pričel že sredi

---

²⁸² DA MIP, PA 1945, f. 1, Pregled političke situacije u Albaniji, 28. oktober 1945, št. 6874.

²⁸³ AJ, 507, f. IX, 1/II-38-108, a. e. II-85, Svim organizacijama KPA na terenu i u vojsci (O stavu kojeg mora imati Partija prema Sejfulla Maleshovi), 10. maj 1947 in a. e. II-86, O poslednjim političkim zbivanjima u Albaniji (zbacivanje ministra prosvete Maleshova i hapšenje rukovodećih ličnosti), maj 1947.

²⁸⁴ Po razkolu z Jugoslavijo 1948 večinoma vidni člani KPA. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-82, Kratak politički izveštaj iz Albanije, 23. junij 1946.

²⁸⁵ DA MIP, PA 1947, f. 1, Košmrlj (Tirana) MIP, 7. september 1947, št. 417087.

junija 1946, na njem so obračunali s privrženci Suada Aslanija in Gjerga Kokoshija, ki so bili obtoženi protidržavnega delovanja ob pomoči britanske vojaške misije. Britanci so kasneje trdili, da so imeli stike le s sedemnajstimi od 37 obtoženih.²⁸⁶ Maja 1947 pa je bilo aretiranih deset poslancev skupaj s še 80 soobtoženci. Njihov največji greh je bil poskus opozicijskega delovanja v okviru fronte, kar so v obtožnici povezali še s pomočjo tujim obveščevalnim službam.²⁸⁷ V čistki je bilo odstranjenih več uglednih oseb, ki naj bi jih v svojo mrežo zbral predvojni direktor zasebne ameriške tehnične šole v Tirani Harry T. Fultz,²⁸⁸ po vojni pa naj bi delovali po navodilih Balli Kombëtarja, ki so jih prejeli prek UNNRE. Na procesu, ki po mnenju Draga Košmrlja ni bil na zelo visokem tehničnem nivoju, je bilo na smrt obsojenih 16 oseb, 8 pa na dolgotrajne zaporne kazni.²⁸⁹ Čistke v letih 1946 in 1947 pa niso bistveno vplivale na razkol v albanskem vodstvu oziroma v KPA in jugoslovansko-albanske odnose, saj je bilo albansko vodstvo še vedno razcepljeno na privržence večjega navezovanja oziroma povezovanja z Jugoslavijo in tiste, ki o tem niso bili povsem prepričani, saj jih je skrbela ohranitev albanske samostojnosti, odstranile so le večino političnih funkcionarjev, ki so gojili protijugoslovanske občutke zaradi svojih prozahodnih stališč.

***

Albanska in jugoslovanska vlada sta bili v tem času zaskrbljeni tudi zaradi emigrantske opozicije. Najštevilčnejša albanska kolonija v ZDA je bila sicer po poročilih jugoslovanskega ambasadorja iz Washingtona večinoma na strani novega režima, saj je njihov najuglednejši član Stilijan Fan Nolli izrazil podporo Hoxhi.²⁹⁰ Bolj problematična je bila albanska emigracija, ki je bila v različnih zbirnih taboriščih v južni Italiji in je imela

---

²⁸⁶ Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy*, str. 42.

²⁸⁷ DA MIP, PA 1947, f. 1, Košmrlj Beblerju, 18. maj 1947, št. 49048.

²⁸⁸ V letih 1945–1946 je bil namestnik vodje ameriške misije.

²⁸⁹ DA MIP, PA 1947, f. 2, Poročilo o unatrašnjepolitički situaciji, 3. oktober 1947, št. 419218.

²⁹⁰ DA MIP, PA 1945, f. 1, Washington MIP, 24. junij 1945, št. 5588.

povezave z odpadniškimi skupinami na severu Albanije. Bila je v povezavi z zahodnimi obveščevalnimi službami, ki naj bi ji zagotavljale hitro spremembo režima v Albaniji.²⁹¹ Razklanost med emigracijo je bila še vedno prisotna, saj se je delila na demokratično/balistično in monarhistično. Prek jugoslovanske diplomatske mreže so poskušali nadzorovati gibanje bivšega kralja Zoguja, ki je po umiku gostoljubja v Veliki Britaniji odšel v Egipt,²⁹² vendar je od egiptovskih oblasti dobil omejitve glede političnih aktivnosti, mučila pa ga je tudi finančna stiska.²⁹³ Prek jugoslovanske diplomatske mreže so dokaj uspešno poskušali ustaviti Zogujeve zunanjepolitične ambicije, saj je leta 1947 opravil kampanjo po arabskih državah,²⁹⁴ ker se je v teh državah oblikovalo močno emigrantsko jedro.²⁹⁵ Močno emigrantsko jedro, ki je uživalo tudi vladno podporo, se je ustalilo tudi v Grčiji. Večinoma so pripadali balistični skupini in imeli zveze s centrom v Italiji, v Grčiji pa naj bi jih vojaško usposabljali in uporabljali za diverzantske in obveščevalne naloge.²⁹⁶

Ena izmed "zablod" albanske zunanje politike je bila tudi še vedno prisotna proitalijanskost. Velik del izobraženstva in vplivnih ljudi je tudi v obdobju po vojni izhajal iz trgovsko-begovskih krogov, ki so bili trgovsko in kulturno vezani na Italijo, zato so pragmatično hoteli počakati na izboljšanje odnosov z Italijo, ki je bila poprej glavni trg za albansko gospodarstvo. Josip Djerdja v svojem poročilu jugoslovanskemu zunanjemu ministrstvu aprila 1946 med drugim zapiše, da je veliko vodilnih ljudi podlegalo francoskemu vplivu. Tudi sam Enver Hoxha ni bil imun, saj je del šolanja opravil v Franciji, vendar so se njegove iluzije razblinile, ko mu med bivanjem v Parizu avgusta 1946 ni uspelo doseči

---

²⁹¹ DA MIP, PA 1945, f. 1, Stojnić MIP, 30. avgust 1945, št. 3765.

²⁹² DA MIP, PA 1945, f. 1, Kairo MIP, 19. oktober 1945, št. 5224 in Kairo MIP, 1. november 1945, št. 5573.

²⁹³ DA MIP, PA 1946, f. 2, Kairo MIP, 6. april 1946, št. 3820 in Simić Kairu, 23. marec 1946, št. 3271.

²⁹⁴ DA MIP, PA 1947, f. 3, Velebit Tirani, 20. september 1947, št. 418094; Bejrut MIP, 24. september 1947, št. 418867 in MIP Bejrutu, št. 418468.

²⁹⁵ Životić, Politička emigracija iz Jugoslavije u Siriji 1947–1952, str. 46–59.

²⁹⁶ DA MIP, PA 1947, f. 2, Izveštaj o albanskoj reakciji u Grčkoj, 21. december 1946, št. 466.

niti sprejema pri francoskem zunanjem ministru. Džerdja tudi omenja veliko naklonjenost, ki jo je bilo čutiti do Velike Britanije, medtem ko je od držav vzhodnega bloka bilo največ pogledov albanske vlade usmerjenih proti Bolgariji. Po petem plenumu se je večina teh "odklonov" albanske zunanje politike umaknila sodelovanju z Vzhodom, predvsem z Jugoslavijo. V poročilu je odklone skupine okrog Sejfulla Maleshova, pa tudi večine ostalih vodilnih članov KPA Džerdja opisal: "V prvi vrsti je tu dejstvo, da so vsi tukajšnji voditelji, nekateri bolj, drugi manj, v času vojne podlegli velikim političnim zablodam, ki so istočasno odkrile vso njihovo ideološko politično slabost in državniško nedoraslost. Pred temi zablodami ni bil varen niti en sektor narodnega in državnega življenja, vendar so prišle na plan predvsem na področju ocene političnih odnosov, stanj in razvoja." Že zgoraj omenjene trgovsko-begovske korenine večine vodilnih članov KPA pa je Džerdja okrivil za nezaupanje novi Jugoslaviji, ki jo marsikdo še takrat pojmuje kot naslednico politike velikosrbske hegemonije. Predvsem naj bi ne imeli razčiščenih pojmov glede vprašanja Kosmeta. Ocenil je, da tudi najbolj daljnovidni voditelji še vedno "bolehalo za velikoalbansko boleznijo, se pravi prepričanjem, da bi jim Jugoslavija morala dati Kosmet".²⁹⁷

Albansko vodstvo je od Sovjetske zveze pričakovalo mnogo več, kot ji je ta v tem trenutku bila pripravljena dati. Sprejeli so sicer Jugoslavijo za svojo glavno zaveznico, vendar so računali na pomoč Sovjetske zveze, ki bi bila lahko veliko večja kot jugoslovanska. Nekateri so celo velike količine vsakršne pomoči, ki je pričela pritekati iz Jugoslavije, razumeli kot sovjetsko pomoč, ki je zaradi političnih razlogov pač prihajala prek Jugoslavije. Zaradi tega položaja pa naj bi nastalo v Politbiroju CK KPA novo stanje, saj je nekdanji privrženec projugoslovanske linije Naku Spiru, ki je v albanski vladi bil gospodarski minister, postopoma prehajal na linijo Enverja Hoxhe. Naka Spira naj bi o spremembi pogleda prepričalo jugoslovansko stališče, da je potrebno Enverja Hoxho kljub vsem njegovim napakam še naprej

---

²⁹⁷ Marović, Međudržavni ugovori zaključeni između Jugoslavije i Albanije u 1946. godini, str. 1055–1062.

podpirati. Tako je o Naku Spiru menil Nijaz Dizdarević, ki je v Albaniji deloval kot pomočnik Velimirja Stojnića. Ta njegov politični preobrat pa februarja 1946, v času petega plenuma, še ni bil viden, saj ga Džerdža ob njegovem prevzemu funkcije gospodarskega ministra in načelnika planske komisije opisuje kot velikega podpornika jugoslovanske politike, ki se pogosto obrača po nasvete na jugoslovansko poslanstvo,²⁹⁸ bilo pa je nekaj manjših nesporazumov, ki jih je z osebnim pismom Spiru poskušal zgladiti Aleksandar Ranković.²⁹⁹ Poleg jugoslovanske pomoči je razrušena in kmetijsko nesamozadostna Albanija prejela tudi veliko pomoči iz programa UNNRA, vendar je partijsko vodstvo sumilo, da poskušajo prek tega programa zahodni zavezniki povečati svoj vpliv. Zaradi tega je prihajalo tudi do občasnih vpletanj albanskih oblasti v delovanje te organizacije.

Albanija je v tem času nadaljevala uvajanje jugoslovanskega modela organizacije oblasti. Narodnoosvobodilno fronto, ki je bila po čistki zaradi sporazuma v Mukji popolnoma pod komunističnim vplivom, so spremenili v Demokratično fronto. Vanjo so povabili tudi nekomunistične odporne elemente, da bi jo lažje prikazali kot vseljusko fronto. Ta je nato nastopila na prvih povojnih volitvah, ki so potekale tik za jugoslovanskimi, 2. decembra 1945. Razglasitev ustanovitve Ljudske republike Albanije je bila 11. januarja 1946. Demokratična fronta je dobila 93 % glasov, kar pa ni bilo nikakršno presenečenje. Volilni sistem je bil podoben kot v Jugoslaviji, saj je bila večina prebivalstva nepismena, zato se je glasovalo s kroglicami.³⁰⁰ Manjša skupina "*reakcionarnih elementov*" je poskušala nasprotovati izvedbi volitev, ker so hoteli nastopiti izven Demokratične fronte, vendar so bili zavrženi z besedami Sirija Shapilla, ki je Demokratično fronto vodil: "*Dejstvo, da se v desetih mesecih po osvoboditvi nobena skupina ni uspela organizirati, pomeni, da nastajanje takšnih skupin ni v interesu ljudstva. Ljudstvo je s fronto. Če obstaja kdo, ki bi se*

²⁹⁸ AJ, 507, f. IX, 1/1-1-126, a. e. I-48, Džerdža za Maršala, 4. marec 1946.

²⁹⁹ AJ, 507, f. IX, 1/1-1-126, a. e. I-50, Pismo Aleksandra Rankovića Naku Spiru, 6. marec 1946.

³⁰⁰ Milijon kroglic so izdelali v tovarni Borovo in so bile plačane šele v začetku leta 1947. V: DA MIP, PA 1947, f. 2, Ministarstvo za konstituanto MIP, št. 10646.

Slika albanskega umetnika Vilsona Kilice prikazuje Enverja Hoxho ob razglasitvi Albanije za ljudsko republiko 11. januarja 1946.

*rad organiziral izven fronte, mu bomo pustili poskusiti, vendar bo naletel na moč fronte in izgubil. Nič ne moremo proti temu.*³⁰¹ Nekaj dni pred razglasitvijo LR Albanije se je pričela prva serija povojnih političnih procesov, na katerih so v vlogi obtožencev nastopili nekdanja albanska regenta, katoliški duhovnik Anton Harapi in Lef Nosi ter kvizlinški ministrski predsednik Mehmet beg Bushati. Vsem so dosodili smrtne kazni.³⁰²

***

Poročila Josipa Djerdje v času okrog V. plenuma CK KPA so pokazali, da v KPA in albanski vladi še vedno niso prešli faze razdeljenosti, ki naj bi jo že med vojno izkoreninil Enver Hoxha. Notranji boji v politbiroju so bili težava, ki je krhala navzven sicer odlične odnose.³⁰³ Ko je konec leta diplomatske stike z Albanijo vzpostavila

³⁰¹ Vickers, *The Albanians – Modern History*, 2001, str. 165.

³⁰² Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy*, str. 6–8 in 13.

³⁰³ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-82, Kratak politički izveštaj iz Albanije, 23. junij 1946.

tudi Sovjetska zveza, so se iz Albanije pričela pojavljati poročila o vse večji orientaciji na sovjetske strokovnjake, ki naj bi jugoslovanske polagoma potiskali na stranski tir. Jugoslovanski inštruktor pri generalštabu albanske armade Djuro Medenica je v svojem poročilu napisal, da se Albanci bolj obračajo na sovjetske kot na jugoslovanske strokovnjake. Delno vzrok za to vidi v neprimer- nem jugoslovanskem kadru, vendar pa: *“Razlog za to še najbolj tiči v mnenju vodstva, ki se boji parole federacije, medtem ko je pri masah to popolnoma drugače.”*³⁰⁴

To stanje je jugoslovanska stran rešila kar najbolj elegantno. Vsa nesoglasja so se odločili zgladiti tako, da so Enverja Hoxho povabili na državniški obisk v Beograd,³⁰⁵ ki je bil tudi njegov prvi obisk v tej vlogi zunanaj Albanije. Eden izmed ciljev jugoslovanske politike je bil tudi, da se na tak način manifestativno na najvišjem nivoju prikaže stanje odnosov med državama, kar bi tudi mednarodno odmevalo, hkrati pa bi Jugoslavija pokazala tudi namen, da poskuša razvijati še tesnejše odnose med državama. Sam Enver Hoxha se tega vabila spominja nekoliko drugače, saj naj bi jugoslovanska stran sicer povabila albansko delegacijo na najvišji ravni, a je nato dolgo zavlačevala z dejansko določitvijo datuma obiska.³⁰⁶ Vzrok za to pa je bil po njegovem mnenju v tem, da so že od časa, ko so mu *“nastavili mino”* v Beratu, čakali na njegovo zamenjavo. Tako bi jugoslovansko vodstvo hotelo videti na mestu vodje delegacije Kocija Xoxa. Ves čas njegovega obiska naj bi se zato Tito izogibal srečanj z njim, na srečanjih pa naj bi se izogibal kočljivih vprašanj. 27. maja je Tito o albanskem vodstvu razpravljaj na obisku pri Stalinu. Pri njem je zanikal, da bi bila v albanskem politbiroju prisotna razcepljenost oziroma resnejši spori. Stalin se je za politično situacijo v Albaniji zanimal zaradi izrazite želje Enverja Hoxhe, da bi prišel na pogovore v Moskvo, kamor pa ga naj

---

³⁰⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-60, Poročili jugoslovanskega vojaškega atašeja CK KPJ in Ministrstvu za obrambo, 5. junij 1946 in I-34, Stanje naše misije u Albaniji, 1. januar 1946.

³⁰⁵ Sjednica Politbiroa centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 11. marec 1946. V: Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 137–141.

³⁰⁶ Datum obiska Enverja Hoxhe so trikrat prestavili, ker naj bi se Tito prej želel sestati s Stalinom. V: Simić, Tito – skrivnost stoletja, str. 228.

CK ne bi pustil brez Kocija Xoxa. Ob tem je Aleksandar Ranković kot podpornik Xoxa dejal, da ga ostali člani politbiroja pojmujejo za trdnega proletarca, medtem ko v Hoxhi ne vidijo trdnega značaja. Stanje v politbiroju je bilo po Rankovičevem mnenju mnogo boljše po odstranitvi Maleshova, ki je vnašal dvom o začrtani politiki do Sovjetske zveze in Jugoslavije. Stalin je dejal, da se izogibajo kakršnemukoli odgovoru in poskušajo ohranjati distanco do albanskega vodstva, na kar je Tito odvrnil, da naj vse težave prepustijo jugoslovanski strani, ki bo vse probleme reševala neposredno z njim.³⁰⁷

---

³⁰⁷ Pearson, *Albania as Dictatorship and Democracy*, str. 38.

Incidenti v Krfskem kanalu – dokončen prelom Albanije z Zahodom z nekaj jugoslovanske pomoči

Na zunanjepolitični ravni je Albanija leta 1946 prišla v spor z Veliko Britanijo, ker je ta večkrat dokazovala svojo moč pri vprašanju albanskih ozemeljskih vod, albansko vodstvo pa je bilo občutljivo zaradi strahu pred mogočo britansko vojaško intervencijo in močno britansko podporo grški kraljevi vladi. Nezaupanje je vzbujalo tudi zavezniško zanimanje za otok Saseno ob albanski obali, ki je bil pred drugo svetovno vojno v posesti Italije in predstavljal važno strateško točko, albanska vojska pa ga je zasedla še pred končano pariško mirovno konferenco.³⁰⁸

Albanska in britanska vlada sta bili v procesu pogajanj o vzpostavitvi diplomatskih stikov, ki so potekali že od jeseni 1945. Prvi nesporazumi z zahodnimi zavezniki so nastali že zaradi albanskega nezaupanja do organizacije UNNRA,³⁰⁹ ki jo je vodil nekdanji visoki oficir albanske kraljeve žandarmerije in agent SOE Dayrell Oakley Hill. Ta je bil obtožen, da je poskušal v državi organizirati opozicijo, saj se je sestajal z nekaterimi nekomunističnimi posamezniki, predvsem odvetnikom Gjergom Kokoshijem, ki jih je poznal že pred

---

³⁰⁸ DA MIP, PA 1945, f. 1, Stojnić MIP, 29. avgust 1945, št. 3735 in AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-21, Velja Stojnić Centralnom komitetu KPJ, 6. avgust 1945.

³⁰⁹ Albanska vlada je izrazila nezaupanje že ob dolgotrajnih pogajanjih o prihodu organizacije na albanska tla, saj je med drugim zavračala, da bi v Albanijo UNNRA poslala 70 svojih uslužbencev, po drugi strani pa tudi UNNRA ni želela skleniti sporazuma z nepriznано albansko vlado, temveč le z Nacionalnim komitejem osvoboditve Albanije. V: AJ, 507, f. IX, 1/II-38-108, a. e. II-47, Kratak pregled politične situacije (Velimir Stojnić), 12. julij 1945.

vojno. V svojih spominih odkrito priznava, da se njegove simpatije, tako kot pri večini nekdanjih obveščevalcev SOE, povezanih z Albanijo, bile na strani Abasa Kupija in Ganija bega Kryeziuja.³¹⁰ Njegovo povezavo s porajajočo se opozicijo so dokazovali z odkritjem centralnega vodstva Balli Kombëtarja v domovini, ki naj bi imel razširjeno tudi mrežo nižjih struktur in je bil reorganiziran po direktivi Mithata Frashërija iz Italije. Direktivo naj bi prenesla in neposredno pomoč tridesetčlanskemu komiteju ponudila UNNRA. Komite naj bi imel centralno skladišče orožja v katoliški cerkvi v Skadru.³¹¹ Tik pred volitvami jeseni 1945 je jugoslovanski poslanik Josip Djerdja pisal v Beograd, da se po Tirani iz neuradnih, vendar poučenih krogov širijo govorice o britanskem priznanju albanske vlade. Ker pa je britanski predstavnik Hutchinson³¹² naglo odpotoval tik pred volitvami, ki naj bi jih nadzoroval, je obstajal utemeljen sum o navezi te novice in njegovih povezav z “*režimskimi oportunisti*”, ki so bili po Djerdjevih ocenah številčnejši, kot se je do tedaj menilo. Djerdja je menil, da bi s takimi potezami britanska vlada želela okrepiti napore teh posameznikov, da se bi Albanija približala Zahodu in odtrgala iz jugoslovanskega objema.³¹³ Težaven je bil tudi odnos z ZDA, saj so kot pogoj za ameriško priznanje zahtevali, da Albanija potrdi veljavnost vseh dogovorov, sklenjenih pred drugo svetovno vojno.³¹⁴ Na albansko vlado je iz ZDA apeliral tudi Stilijan Fan Nolli, ki je menil, da Britanci in Američani na vsak način iščejo razlog za zavrnitev priznanja albanske vlade.³¹⁵ Aprila je britanski konzul iz vojaške misije v Bariju poslal obvestilo, da zaradi nesprejemljivih pogojev, ki jih je postavila albanska vlada 12. aprila 1946, v Albanijo ne bodo poslali poslanika. To je bilo najverjetneje povezano z albanskimi zahtevami po umiku določenih britanskih uslužbencev,

³¹⁰ Oakley Hill, *An Englishmen in Albania*, str. 148–197.

³¹¹ DA MIP, PA 1946, f. 1, Đerđa Velebitu, 27. december 1946, št. 15335.

³¹² Lester Hutchinson je bil laburistični poslanec, ki je konec leta 1945 obiskal Albanijo, mudil pa se je tudi v Jugoslaviji. Glej: Pearson, *Albania in Occupation and War*, str. 476.

³¹³ DA MIP, PA 1945, f. 1, Đerđa MIP, 24. september 1945, št. 6356.

³¹⁴ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 17, Depeše (Josipa) Djerdje Vladimiru (Velebitu) 6. i 15. XII. 1945.

³¹⁵ DA MIP, PA 1946, f. 1, Đerđa MIP, 5. april 1945, št. 3908.

ki so jih utemeljeno sumili organiziranja obveščevalne mreže in protijugoslovanstva.³¹⁶ Josip Džerdža je Vladimirju Velebitu konec leta 1945 poročal, da v britanski vojaški misiji sondirajo teren, da bi po priznanju albanske vlade lahko misija ostala v sklopu britanskega veleposlaništva, vendar so na to dobili negativen odgovor.³¹⁷ Vzrok za takšno vztrajnost britanske strani vidi Džerdža v dejstvu, da so v Veliki Britaniji slabo vodili svojo balkansko politiko in bi si radi svoj nekdanji vpliv na vsak način povrnili. Albansko vodstvo je zaradi tega močno omejevalo dejavnost britanske misije.³¹⁸ Jugoslovanska stran je ocenjevala, da je Enver Hoxha pripravljen na popuščanje in da je tudi Velika Britanija s postopkom, ko je čakala na albanski odgovor, kljub temu da je bila misija v Bariju že ukinjena, kazala na določeno popustljivost.³¹⁹ Ker je bila britanska nota o vzpostavitvi diplomatskih odnosov že poslana, je to najverjetneje motilo jugoslovansko vodstvo in njegove albanske privržence, posebej ofenzivno naj bi bila nastrojena Nako Spiru in Koci Xoxe.³²⁰ Zaradi tega je najverjetneje namereno prišlo do prvega incidenta v Krfskem prelivu, ki je Albanijo oddaljil od Zahoda, in se je nato poleti 1946 ob obisku Enverja Hoxhe v Beogradu s podpisi množice meddržavnih sporazumov dokončno navezala na Jugoslavijo in vzhodni blok. Drugi incident je zgolj zapečatil začeto smer v albanski zunanji politiki, zgodil pa se je tik pred podpisom druge serije meddržavnih dogovorov med Albanijo in Jugoslavijo. Jugoslovanski odnosi z Zahodom so postajali podobno napeti, saj nekako v ta čas, avgust 1946, sodita sestrelitvi dveh ameriških letal na Gorenjskem.³²¹

³¹⁶ DA MIP, PA 1946, f. 1, Bojan Gojković (Atene) Velebitu in Brileju, 8. april 1946, št. 4037.

³¹⁷ Jugoslovanski pogled na poslovanje misije je bil izrazito negativen: "Na čelu angleške misije stoji grobi in domišljavi general brez kakršnegakoli osnovnega političnega takta, kar bi ga zagotovo privedlo v nemogoč položaj, če ne bi v očeh Albancev predstavljal močnega Albiona in se mu zato marsikaj oprostilo. Glavna težnja angleške misije proti nam je bila, da nam s sistematičnim ignoriranjem, provociranjem itd. ruši ugled v albanskih očeh." V: DA MIP, PA 1945, f. 1, Strana prestavnštva u Albaniji, 8. 12. 1945, št. 7110.

³¹⁸ MJJ, KMJ, f. I-3 -b, a. e. 20, Depeša (Josipa) Džerdže Maršalu Titu, 30. marec 1946.

³¹⁹ DA MIP, PA 1946, f. 1, Đerđa MIP, 15. april 1946, št. 4895.

³²⁰ DA MIP, PA 1946, f. 2, Đerđa MIP, 11. november 1946, št. 13591.

³²¹ Poleg incidentov na italijanski meji je prihajalo tudi do pogostih vdorov grških

Spor je nastal pri vprašanju mednarodne plovne poti, ki vodi skozi tesno ožino med otokom Krform in albansko obalo. Ta ožina je široka le 3 milje, albanske vode pa so segale skoraj do sredine preliva. Tuje ladje, ki so plule skozi ta kanal, so tako vedno kršile nedotakljivost ozemeljskih voda. Kanal, ki je postal mednarodna plovna pot, ker močno skrajša pot proti celinski Grčiji in zaradi mirnega morja, so britanski minolovci očistili nemških min že spomladi 1946. Kljub nejasnemu mednarodnopravnemu položaju so nato skozenj plule tudi britanske vojne ladje, kar je 15. maja sprožilo prvi incident, ko je albanska obalna straža začela s topovi obstreljevati na britanski ladji Orion in Superb.³²² 22. oktobra pa sta dva britanska rušilca, ki sta zaplula v ožino³²³, naletela na minsko polje, zaradi česar sta nato potonila, v nesreči pa je umrlo 44 oseb. Velika Britanija je od Albanije prek njenega poslaništva v Beogradu zahtevala opravičilo in odškodnino, kar pa je albanska stran zavrnila. To je imelo dolgoročne posledice za albansko zunanjo politiko, saj je Velika Britanija vložila tožbo pred Mednarodnim sodiščem v Haagu in jo tudi dobila. Nekaj dni po potopu rušilcev se je zgodil še tretji incident. Britanska vlada je poslala noto, v kateri je Albaniji prek Beograda sporočila, da bo 13. in 14. novembra opravila ponovno razminiranje, za kar pa so kasneje v Haagu okrivili Veliko Britanijo, ki naj ne bi imela pravice do ponovnega posega v albanske ozemeljske vode.³²⁴ Enver Hoxha je zaradi britanske poteze osebno poslal na obalo šefa generalštaba, zahteval pa je previdnost in dovolil le opozorilne strele v zrak.³²⁵ Albanci so Veliki Britaniji na noto odgovorili z *“našim predlogom*

---

letal. Zaradi pogostosti takšnih incidentov je bil v Albanijo, ki ni imela lastnega vojaškega letalstva, v ta namen poslan 113. letalski polk. Na jugu Albanije je patroljiral med junijem in septembrom 1947. Glej: Dimitrijević, Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942–1992, str. 51–54.

³²² DA MIP, PA 1946, f. 1, Telegram II. sekretara Ljuba Osterca (Tirana) MIP, 23. maj 1946, št. 5954.

³²³ Poslana naj bi bila z namenom, da preizkusita albansko reakcijo na britansko sklicevanje na pravico do neškodljivega prehoda.

³²⁴ Koci Xoxe je Aleksandru Rankoviću poslal sporočilo, da so skozi preliv blizu albanske obale 22. oktobra zaplule še 4 britanske vojne ladje. Ena izmed njih je naletela na mino in sledile so reševalne operacije, ki so trajale vso noč, medtem pa so preostale ladje osvetljevale albansko obalo. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e I-104, Depeša Kocija Xoxa Aleksandru Rankoviću, 24. oktober 1946.

³²⁵ DA MIP, PA 1946, f. 2, Đerđa MIP, 11. november 1946, št. 13591.

albanskega odgovora”, ki je zavrnil vsakršen poseg, in se licemerno spraševali, katere mine je potrebno odstraniti, saj albanska vlada ne ve nič o tem.³²⁶ Britanski poseg pa je povzročil paniko v albanskem vodstvu,³²⁷ saj so želeli razglasiti Sarando za vojno pristanišče, ker so menili, da ima britansko razminiranje preliva globlji pomen.³²⁸ Želeli so jugoslovansko mnenje, zato jim je Vladimir Velebit svetoval, da lahko tako kot Jugoslavija razglasijo 6-miljni pas ozemeljskih voda, vendar mora biti to izvedeno po redni diplomatski poti in z odlokom skupščine, Sarando pa je potrebno razglasiti za vojno cono.³²⁹ Nekaj tednov kasneje je Velebit hotel prekiniti postopek, vendar so ga medtem Albanci že izpeljali.³³⁰ Dokončno so bile mine očiščene februarja 1947, obvestilo o prihodu treh minolovcev je v Tirano poslal zunanji minister Stanoje Simić osebno, saj so se vrstile obtožbe, da Albanci vsevprek streljajo na ladje, tudi na jugoslovanske.³³¹

Že po prvem incidentu v Krfskem kanalu je Velika Britanija odpoklicala svojo vojaško misijo in umaknila noto o privolitvi v ponovno vzpostavitev diplomatskih stikov, podobno so ravnali tudi Američani z misijo State Departmenta sedem mesecev kasneje.³³² Velika Britanija je zamrznila tudi predvojne albanske zlate rezerve. Albanija se je na obtožbe branila z dejstvom, da sama ne premore min, niti ne polagalcev min, poleg tega pa so bile mine, na katere sta naleteli britanski ladji, nemškega izvora. Spomladi 1947 je bila glavna politična te-

---

³²⁶ DA MIP, PA 1946, f. 2, Đerđa Velebitu, 12. november 1946, št. 14710.

³²⁷ Enver Hoxha je na I. kongresu KPA 8. novembra 1948 izjavil: “*Provokacije v Krfskem kanalu so anglo-ameriški imperijalisti poskušali uporabiti kot izgovor za izkrcanje, toda njihov cilj je doživel neuspeh in bil razkrinkan s strani naše vlade in sovjetskih predstavnikov v Varnostnem svetu. Angleška vlada je sedaj obtožena pred mednarodnim sodiščem v Haagu in si izmišljuje nove obtožbe in akrobacije, da bi prikrla svojo razbojniško provokacijo, ki smo jo razkrili.*” V: AJ, 507, f. IX, I/IV 303 – 414, a. e. IV – 381, Odlomak iz govora Enver Hodže na kongresu KP Albanije, 8. november 1948.

³²⁸ DA MIP, PA 1946, f.1 2, Đerđa MIP, 17. november 1946, št. 15433.

³²⁹ DA MIP, PA 1946, f. 2, Velebit Tirani, 3. december 1946, št. 14078.

³³⁰ DA MIP, PA 1946, f. 2, Velebit Tirani, 23. december 1946, št. 15073 in Đerđa Mip, 28. december 1946, št. 15433.

³³¹ DA MIP, PA 1947, f. 3, Simić Tirani, 24. februar 1947, št. 43338.

³³² Ameriška vojaška misija je bila odpoklicana že jeseni 1945, ostala pa je misija State Departmenta. Glej: DA MIP, PA 1945, f. 1, Velimir Stojnić MIP, 2. oktober 1945, št. 4831.

ma v Albaniji britanska obtožba pred Varnostnim svetom OZN zaradi “domnevnega polaganja min v Krfskem kanalu”. Obtožbo je ustavil sovjetski veto,³³³ vendar je močno odmevala v Albaniji, saj je s tem Britanija po besedah Hysnija Kapa³³⁴ pokazala, da hoče za vsako ceno blokirati albanska prizadevanja za vstop v OZN in da je bila od začetka sovražno nastrojena proti novi Albaniji, zato je med vojno podpirala baliste in Abasa Kupija. Ta poteza naj bi bila le še eden izmed britanskih napadov, ki jih je večinoma izvajala prek “monarhofašistične” grške vojske, posredno pa s tem tudi napad na Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Albanska vlada je pred varnostnim svetom zato podala svojo obtožbo o tem, da grške ladje kršijo ozemeljske vode.³³⁵ Varnostni svet je nato predlagal, da se spor prenese na novoustanovljeno Mednarodno sodišče v Haagu.

Na procesu, ki je potekal konec leta 1948, je britanska stran poskušala dokazati, da so mine v preliv položile jugoslovanske ladje, ki so hotele preprečiti nadaljnje dokazovanje britanske premoči v albanskih teritorialnih vodah, za to pa je vedel tudi albanski politični vrh. O tem je pričal tudi Slovenec Karel Kovačič, ki je bil v tem času član Jugoslovanske vojne mornarice, kasneje pa je prebegnil na Zahod.³³⁶ Proces je potekal v času zelo zaostrenih odnosov med Jugoslavijo in Albanijo, vendar je jugoslovanska vlada vseeno sodelovala. Udeležena je bila kot priča, ne pa kot stranka v postopku.³³⁷ Tega, da bi postali obtožena stranka, so se v jugoslovanskem vodstvu očitno bali, saj je Vlado Popović oktobra pisal Rankoviću in Titu, da Albanci pred sodiščem zahtevajo, da se razišče morebitna jugoslovanska odgovornost. Ta albanska reakcija na britansko obtožbo proti Jugoslaviji naj bi pokazala vso albansko nelojalnost.³³⁸ Generalni

---

³³³ AJ, 507, f. IX, I/IV-303 – 414, a. e. IV – 378, Albansko-britanski spor pred Save-tom bezbednosti, 21. oktober 1948.

³³⁴ V tem času postane albanski veleposlanik v Beogradu.

³³⁵ DA MIP, PA 1947, f. 2, Drago Košmrlj, Spoljnepolitička situacija Albanije, marec-april 1947, št. 49090.

³³⁶ Gardiner, *The Eagle Spreads his Claws*, str. 170–275.

³³⁷ AJ, 507, f. IX, I/IV 303 – 414, a. e. IV – 382, Stojaković (Haag) Beogradu, 10. november 1948.

³³⁸ AJ, 507, f. IX, I/IV 303 – 414, a. e. IV – 377, (Vladimir) Popović drugu Marku i drugu Maršalu, 14. oktober 1948.

sekretar jugoslovanske vlade je izdal komunike, ki je kot uradno jugoslovansko stališče bil prebran na sodišču. V njem je izpodbijal vse trditve o vpletenosti jugoslovanske vlade v dogodke, posebej pa je poudaril nekredibilnost glavne britanske priče Karla Kovačića,³³⁹ ki je pričal o odhodu treh jugoslovanskih minopolagalcev iz Šibenika nekaj dni pred incidentom.³⁴⁰ Albanska vlada je jugoslovansko prosila tudi, naj ji priskrbi strokovnjaka za morske mine, ki bi lahko podal izvedensko mnenje na sodišču.³⁴¹ Proces se je vlekel še skozi leto 1949, problematična pa ni bila odločitev sodišča o albanski krivdi, saj je obsodba govorila o tem, da bi albanska vlada morala vedeti, da je v njenih vodah minsko polje, in bi zato morala britansko mornarico o tem obvestiti, temveč zaradi odškodnine. Po besedah člana tedanjega albanskega politbiroja Bedrija Spahia iz leta 1992 so bile mine nastavljene na Titov ukaz in s privoljenjem Enverja Hoxhe, v svojem pismu britanskemu časopisu Independent iz leta 1992 pa je zapisal: "*Razsodba Mednarodnega sodišča je obsodila Albanijo. Pozdravljam to razsodbo in sem pripravljen, če bo to potrebno, o tem tudi pričati.*"³⁴² S tem incidentom in nadaljnjo politiko si je Albanija dokončno zaprla vrata v zunanjepolitičnih odnosih z Zahodom, ki jih do leta 1990 tako rekoč ni imela.

Jugoslovanska vloga v teh dogodkih je nedvoumna, saj je poveljstvo Jugoslovanske vojne mornarice v poročilu pomočniku ministra za zunanje zadeve Vladimirju Popoviću sporočilo, da imajo Britanci pravilne informacije. Polaganje min je bilo izvršeno med 15. in 20. oktobrom 1946, pri tem pa je bil prisoten kapetan albanske mornarice Abdul Mati, ki so mu bile izročene pomorske karte z lokacijami minskih polj, vendar so bile ročno

---

³³⁹ Poudaril je, da je Kovačić, ki je bil kot nekdanji oficir kraljeve mornarice med vojno interniran v Italiji, iz taborišča pobegnil na sumljiv način, njegova žena pa je bila obsojena na smrt kot agentka gestapa. Kovačić je dezertiral iz jugoslovanske mornarice in nezakonito pobegnil čez mejo, pri tem pa naj bi mu pomagal Intelligence service, da bi z njegovo pomočjo lahko krivično obdolžili jugoslovansko vlado. Glej: AJ, 507, f. IX, I/IV 303 – 414, a. e. IV – 378, Albansko-britanski spor pred Svetom bezbednosti, 21. oktober 1948.

³⁴⁰ MIJ, KMJ, f. I- 3- b, a. e. 49, Izjava Karla Kovačića, nedatirano.

³⁴¹ DA MIP, PA 1947, f. 6, MIP Načelniku GŠ JA, 6. december 1947, št. 424820.

³⁴² Kola, The Search for Greater Albania, str. 75.

izpolnjene in brez uradnih pečatov. Glede na zmedeno britansko argumentacijo, ki je bila posledica raznolikosti jugoslovanskega ladjevja in njegovih pogostih preimenovanj, je viceadmiral Josip Cerni predlagal, da se sklicujejo na dejstvo, da imajo Britanci napačne in zato zavajajoče podatke. Dnevniki in dokumentacija ladij, ki so bile vpletene v operacijo, so bili ustrezno izpolnjeni oziroma popravljeni, podatki o aktivnosti ladij pa bili že med polaganjem dostavljeni zavezniškemu odboru za čiščenje min v Sredozemlju. Britanska stran tudi ni mogla razpolagati s podatki o razpoložljivi količini trofejnih nemških min, ki so bile uporabljene. Zanimivo pri vsej stvari pa je, da Albanija kljub neusmiljeni propagandni vojni proti Jugoslaviji po resoluciji informbiroja, ko na sodišču ni imela več kaj izgubiti, tega ni izpostavila.³⁴³ Ivo Banac meni, da so te akcije bile del samostojne jugoslovanske politike, katere cilj je bil povečanje svoje moči na Balkanu, vendar pa so v Moskvi te incidente spremljali z nejevoljo, saj jim je bilo jasno, da bo na Zahodu obveljalo, da za njimi neposredno stoji Moskva. Incidenti naj bi predstavljali enega izmed vzrokov za zaostritev odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo 1948.³⁴⁴

---

³⁴³ MIJ, KMJ, f. I-3- b, a. e. 49, Izjava komande Jugoslovenske ratne mornarice u vezi sa albansko-britanskim sporom u Krfskom kanalu povodom polaganja mina, 26. september 1948.

³⁴⁴ Banac, Sa Staljinom protiv Tita, str. 41–42.

Obisk Enverja Hoxhe v FLRJ – začetek intenzivnega sodelovanja med državama

Obisk je predstavljal manifestacijo odličnih odnosov med državama in njenima voditeljema. Josip Broz Tito je Enverja Hoxho pričakal na zemunskem letališču, kjer je slednji imel daljši govor in se v njem zahvalil Jugoslaviji za medvojno in povojno pomoč. V govoru je poudaril skupni boj jugoslovanskega in albanskega naroda: *“Po naših planinah, kakor tudi poljih in mestih Albanije, kjer so se borili in kjer so herojsko padali najboljši sinovi naših dveh narodov, so nam vaša legendarna borba in vaši legendarni naporji vlivali ogromno moč, nas bodrili in hrabrili. Ime vašega maršala, ki je lik vašega legendarnega herojstva, je krepilo našo vero v veliko skupno zmago nad fašizmom med veliko osvobodilno vojno, v katerem je kot sonce zasijal sovjetski genij. Kri naših najboljših sinov se je zedinila in je skupno tekla. Iz nje se je rodilo in ojeklenilo bratstvo in prijateljstvo, ki bo ostalo večno, ker je od njega odvisna prihodnost naših narodov.”*³⁴⁵ Milovan Djilas, ki je kot večina ostalih članov jugoslovanske vlade tudi prisostvoval prihodu, je kasneje zapisal, da je vse *“izgledalo zelo srčno in prijateljsko”*.³⁴⁶ Poleg Enverja Hoxhe je v Beograd priletela še šestnajstčlanska delegacija albanskega vodstva. Sestavljali so jo tudi podpredsednik prezidija Narodne skupščine Myslim Peza, generalmajor Bedri Spahiu, pravosodni minister

---

³⁴⁵ Boravak predsednika albanske vlade general-pukovnika Enver Hoxhe u Beogradu, Borba, 24. 6. 1946, str. 1.

³⁴⁶ Dilas, Vlast i pobuna, 1990, str. 96.

Manol Konomi, minister za gospodarstvo Naku Spiru in pomočnika ministra za zunanje zadeve, Nesti Kerenxi in Vasil Konomi. Z albansko delegacijo je priletel tudi jugoslovanski poslanik v Tirani Josip Djerdja, prisoten pa je bil tudi tedanji poslanik NRA v Beogradu Hysni Kapo.³⁴⁷

V svojih spominih na ta obisk je Enver Hoxha poudarjal povsem drugi vidik srečanj s Titom. V večini teksta se je zgražal nad razkošjem srečanj. Albansko delegacijo je ves čas skozi protokol vodil Josip Djerdja. Poleg za njegove pojme prevelikega razkošja, med katero je spadalo tudi bivanje v bivši rezidenci kneza Pavla Karadjordjevića nasproti Belega dvora, je bil razočaran tudi nad dejstvom, da v vsem času svojega bivanja v Jugoslaviji ni srečal niti enega vodilnega predstavnika Albancev v Jugoslaviji, predstavili so mu le mater Miladina Popovića. Med temami, ki sta jih načela med pogovori s Titom, naj bi bilo tudi vprašanje Kosova. Hoxha opisuje, da je na Titovo vprašanje, kaj meni o problemu, izjavil, da bi moralo Kosovo zaradi osvobodilnega boja albanskega naroda, ki se je boril tudi za enotnost, pripasti Albaniji. Tito mu je odvrnil, da bi bilo to v krajšem času skorajda nemogoče, ker bi srbski narod tega še ne mogel razumeti, vendar pa bi lahko enotnost dosegli v okviru prihodnje Balkanske federacije. Oba sta se strinjala, da je ta projekt dolgoročen in pred njim stoji še veliko ovir, čeprav je zamisel že zelo stara in so jo že pred vojno podpirali albanski komunisti in drugi nasprotniki kralja Zoguja. Dobro pot k vzpostavitvi te federacije naj bi nakazala federalna Jugoslavija, katere izkušnje naj bi sčasoma bile zelo koristne tudi pri tem vprašanju.³⁴⁸ Očitno pa Tito o tem vprašanju ni nameraval razpravljati s Hoxho, saj mu je Josip Djerdja iz Tirane 6. julija poslal obvestilo o tem, kaj je najverjetneje stalo za to albansko potezo. *“Neupadljivo sem se pozanimal, kaj je bil neposredni povod, ki je Enverja Hoxho pripravil do tega, da načne vprašanje Kosmeta. Izvedel sem naslednje: Albanski poslanik v Moskvi je javil po maršalovem obisku v*

³⁴⁷ MIJ, KMJ, f. I- 2- a, a. e. 1, Prijem predsednika albanske vlade Envera Hodže kod maršala Tita, 23. IV. 1946.

³⁴⁸ Enver Hoxha, *The Titoites*, str. 131–147.

*Moskvi, da je Stalin svetoval maršalu, naj o tem vprašanje razpravlja z Albanci. Stalin naj ne bi o tem vprašanju prej vedel ničesar.*³⁴⁹

***

Obisk albanske delegacije je trajal od 22. junija do 2. julija. V tem času je Enver Hoxha prepotoval celotno Jugoslavijo in se sestal z večino jugoslovanskih vodilnih politikov. Medtem so potekali pogovori o sklenitvi vrste meddržavnih sporazumov, ki bi obe državi še bolj povezali. Posebej pomembno vlogo v pogajanjih je imel tedanji albanski minister za gospodarstvo Nako Spiru. V Beogradu je bilo od julija do novembra podpisanih 20 sporazumov, ki so vsebinsko predvsem definirali prihodnje gospodarske odnose, s tem pa tudi politične. Politično najpomembnejši dogovor, na katerih so temeljili tudi vsi ostali dogovori, je bila Pogodba o prijateljstvu in vzajemni pomoči med FLRJ in LRA, ki je bila podpisana v Tirani 9. julija, pripravljena pa med Hoxhevimi obiskom. Z jugoslovanske strani je pogodbo podpisal zunanji minister Stanoje Simić.³⁵⁰ To je bila druga pogodba tega tipa med državama t. i. ljudske demokracije, prvo sta aprila 1945 sklenili Jugoslavija in Sovjetska zveza. Drugi člen, ki je v pogodbi najbolj izstopal, je določal, da ob napadu na eno državo druga brez odloga ponudi napadeni strani na razpolago vsakršno vojaško in drugo pomoč.³⁵¹ To je v tistem času imelo resen pomen zaradi neposredne vojaške nevarnosti napada kraljevih grških sil na Albanijo. Na grško-albanski meji je nenehno prihajalo do incidentov, ki sta jih vzpodbujali tudi albanska ter jugoslovanska stran, saj sta zagotavljali močno podporo komunističnim silam pod vodstvom generala Markosa. Grčija pa tudi ni priznavala celovitosti alban-

³⁴⁹ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-78, Djerdja za Maršala, 6. julij 1946.

³⁵⁰ DA MIP, PA 1946, f. 1, Osterc (Tirana) MIP, 20. junij 1946, št. 8606.

³⁵¹ Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoči između FNRJ i NR Albanije, 9. julij 1946. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, III. knjiga, str. 4–6. Glej tudi: AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-77, Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoči između Federativne narodne republike Jugoslavije i Narodne Republike Albanije, julij 1946.

skega ozemlja, kar je to pogodbo napravilo za pomemben vojaški pakt med sosednjima državama.

Ta dogovor je dal albansko-jugoslovanskim odnosom popolnoma nov pomen, kar je ob podpisu izjavil tudi Enver Hoxha: *“Pogodba, ki smo jo danes podpisali, predstavlja za albanski narod garancijo varnosti in obnove naše države ter bo mnogo doprinesla k pravilnemu in hitremu razvoju prijateljskega sodelovanja med Albanijo*

Obisk Enverja Hoxhe v Jugoslaviji konec junija 1946 je bil manifestacija odličnih odnosov med državama in komunističnima partijama. V sklopu svojega sploh prvega državnškega obiska je prišel 30. junija tudi v Ljubljano, kjer ga je sprejel predsednik slovenske vlade Miha Marinko. Slovenijo in Jugoslavijo je Hoxha ponovno obiskal jeseni 1946, ko se je še drugič in tudi zadnjič, tokrat neuradno, sestal s Titom na Bledu.

*in novo Jugoslavijo. Prijateljstvo in bratstvo, ki nas povezuje z Jugoslavijo, bosta večna, ker sta življenjskega pomena za albanski narod, za njegovo neodvisnost. Prijateljstvo, ki nas povezuje z Jugoslavijo, je eno od tistih redkih prijateljstev, ki toliko pomagajo našemu narodu in varujejo in spoštujejo neodvisnost in suverenost Albanije. Mala Albanija ima srečo, da ima na svoji meji veliko in demokratsko državo, kot je nova Jugoslavija, ter tudi zato, ker je ta država iskren in ljubljen prijatelj našega naroda.*³⁵²

Po vrnitvi je Enver Hoxha začutil, da si je v Beogradu pridobil politično podporo, zato je začel poskuse, da bi si podredil Politbiro KPA.³⁵³ Zametek teh poskusov je čutili že v njegovi pobudi pred odhodom v Jugoslavijo, da bi bilo potrebno revidirati sklepe Beratskega plenuma, ki naj bi temeljil na toku napačnih zaključkov. Zanje je okrivil Stojniča in odstavljenega Maleshova, ki se je na plenumu postavil na Stojničevo stran. Stojnić je po Hoxhovem mnenju svojo napako kmalu uvidel in jo v kasnejših odnosih poskušal popraviti.³⁵⁴ Ta prizadevanja je ocenil delegat CK KPJ pri CK KPA Sava Zlatic, ki je v svojem poročilu menil, da poskuša Enver Hoxha izkoristiti razcepljenost v politbiroju, ki se prenaša tudi na nižje partijske celice. Nižje organizacijske enote je namreč obvladoval Koci Xoxe, medtem ko je bila mladinska organizacija na strani Nakuja Spira. Ta dva sta bila tudi največja tekmeca v politbiroju, medtem ko se je poskušal Enver Hoxha držati izven njunih sporov. Ko pa je polagoma Naku Spiru začel prehajati na stran Enverja Hoxhe, se je Hoxha pričel pritoževati, da je nemogoče sodelovati s Kocijem Xoxem. Odnos med Xoxem in Hoxho je bil nedorečen že vse od Beratskega plenuma, zato je skupaj s pobudo o ponovni evalvaciji sklepov Beratskega plenuma Hoxha poskušal v politbiroju zmanjšati Xoxeve funkcije in s tem njegovo moč. Napetost med njima naj bi se za silo zgladila že pred

³⁵² Bela knjiga o agresivnim postopcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji, str. 120.

³⁵³ Avgusta se je na poti na mirovno konferenco v Parizu še drugič in zadnjič sestal s Titom na Bledu, a tokrat neformalno. V: Zlatar, Gospodar zemlje orlova, str. 129.

³⁵⁴ AJ, 507, f. IX, 1/II-38-108, a. e. II-75, Referat Envera Hodže na sednici CK KP Albanije desetak dana pred odlazak u Beograd, junij 1946.

Hoxevim odhodom v Beograd, a se je zgodba spet ponovila po njegovi vrnitvi.³⁵⁵ Zaradi tega sta Josip Djerdja in Sava Zlatić skovala načrt, po katerem je bil Koci Xoxe povabljen na pogovore v Beograd, kjer ga je sprejel Aleksandar Ranković. To je odobril tudi sam Tito, ki je ob rob poročila napisal: "*Bilo bi dobro čim prej poklicati Kocija sem, ker se bodo stvari zapletle.*"³⁵⁶ Kot pa so v Beogradu že vedeli, vzrok spora ni bil v nepripravljenosti Kocija Xoxa na sodelovanje, temveč namen Enverja Hoxhe, da ga počasi izrine iz politbiroja. To je nameral val storiti z razširitvijo politbiroja, predvsem z mlajšimi kandidati, ki pa so bili na strani Naka Spira. Širitev naj bi bila obsežna, s šestih na enajst članov, medtem ko so Jugoslovani in Koci Xoxe predlagali manjšo, enega ali dva člana, na koncu pa so kompromisno bili v politbiro kooptirani trije novi člani. Enver Hoxha je izmed njih že od začetka razprav najbolj podpiral Hysnija Kapa, Kristo Themelko je predstavljal vojsko in je bil sprejet med vsemi skupinami, Xoxev kandidat pa je bil Gogo Nushi. Hoxha je po Zlatičevem mnenju vodil napačno politiko, saj je poleg pospešenih napadov na Xoxa razmišljal o tem, da bo nasprotja v politbiroju rešil s kooptacijo sebi privrženih ljudi, čemur se je Xoxe jasno uprl. Zaradi ustvarjene pat pozicije je Zlatić konec oktobra zaprosil za dovoljenje za odhod na posvet v Beograd, s čimer se je Ranković strinjal. Zlatić je tako izkoristil priložnost in se pridružil Naku Spiru, ki je odšel v Beograd zaradi potrebe po pripravah na uskladitev gospodarskih planov, v Beogradu pa je tedaj še vedno bil tudi Xoxe, kar je olajšalo stik z njim.³⁵⁷

Kljub temu da je Koci Xoxe od samega začetka odlično sodeloval z jugoslovanskimi delegati in je poleg Naka Spira veljal za najtrdnjši temelj navezovanja Albanije na Jugoslavijo, pa je v svojem julijskem poročilu o stanju v KPA, se pravi tik pred prihodom neposrednega delegata Zlatića v Albanijo, Djerdja razložil, da je imel z njim nenavadno malo stikov, saj se je veleposla-

---

³⁵⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-82, Kratak politički izveštaj iz Albanije, 23. junij 1946.

³⁵⁶ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 49.

³⁵⁷ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 25, Izveštaji Save Zlatića Centralnom komitetu KPJ, Tirana, 7. i 12. X. 1946.

ništvu izogibal, Djerdjevo vabilo k pogostejšim obiskom pa je na seji politbiroja celo omenil kot žaljivo. Mogoča interpretacija tega bi bila, da se je tako kot Hoxha nekoč Popovića tudi sam poskusil znebiti bremena, da je nekoč užival protekcijo Velimirja Stojnića. Če je za najinteligentnejšega člana politbiroja veljal Nako Spiru, je Xoxe predstavljal njegovega najbolj marljivega člana, ki je zato združeval veliko funkcij, ki so mu v notranje-političnem življenju Albanije dajale večjo moč, kot jo je užival Enver Hoxha. Djerdja je tudi opazil, da Hoxha v javnosti ne uživa ravno velike podpore, medtem ko so ostali člani politbiroja dokaj dobro poznani. Tak položaj po Djerdjevem mnenju ni nastal zgolj zaradi odločitev iz Berata, temveč tudi zaradi Hoxheve lenobe.³⁵⁸ Februarja 1947 je Savo Zlatič potožil, da ima ponovno težave v komunikaciji z albanskim politbirojem, vendar predvsem s Hoxho, medtem ko ima odlične odnose z Xoxem, odkar se je ta vrnil iz Beograda.³⁵⁹

---

³⁵⁸ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-82, Kratak politički izveštaj iz Albanije, 23. junij 1946.

³⁵⁹ AJ, 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-261, Sava Zlatič CK KPJ, 20. februar 1947.

Gospodarska navezava Albanije na Jugoslavijo –načrt o enotnem gospodarskem prostoru

Albanija je konec druge svetovne vojne dočkala gospodarsko popolnoma nerazvita, razvoj gospodarstva se je pričel šele tik pred drugo svetovno vojno. Italijanske investicije so omogočile izkoriščanje rudnih bogastev, ki jih v Albaniji ni manjkalo. Proizvodnja kroma, bakra, nafte in bitumna je predstavljala hrbtenico povojnega albanskega gospodarstva in pred vojno tako rekoč ni obstajala.³⁶⁰ Italija je vlagala v razvoj prometnic, vendar le cestnega omrežja, saj Albanija pred drugo svetovno vojno ni imela niti kilometra železniških povezav, pričeli pa so graditi krajše železniške povezave, vendar so proge le trasirali in pričeli dela. Luke so bile slabo opremljene. Za potrebe elektrifikacije Tirane so Italijani zgradili prvo električno centralo. Industrije praktično ni bilo, govorimo lahko le o večjih obrtniških delavnicah. Ti zametki gospodarstva so bili ob koncu vojne v slabem stanju, saj je bila večina opreme med vojno uničena. Infrastruktura je bila poškodovana, večina pristanišč in mostov je bila poškodovana ali porušena ob umiku nemške vojske konec novembra 1944.

Večje gospodarsko povezovanje med državama se je začelo v letu 1946, ko je Beograd obiskal Enver Hoxha. Do takrat je večina gospodarskih odnosov med državama potekala zgolj prek sporazuma o trgovini iz februarja 1945. Priprave na tesnejše sodelovanje so se pričele v začetku leta 1946, saj je v Albaniji delovala jugoslovan-

---

³⁶⁰ Berisha, Ekonomska saradnja SFR Jugoslavije i NSR Albanije, str. 99.

ska komisija, ki je ocenila kapacitete in potencialne albanskega gospodarstva, v Albanijo pa je kot svetovalca h Gospodarskemu svetu Albanije poslala predsednika slovenske planske komisije Sergeja Kraigherja,³⁶¹ o čemer sta se v Beogradu dogovorila Nako Spiru in Boris Kidrič.³⁶² Temu obisku je sledila sklenitev več sporazumov, ki so tesno povezali obe državi, tako politično kot tudi gospodarsko. Pomembno vlogo v pogajanjih je imel tedanji albanski minister za gospodarstvo Nako Spiru. Njegovi pogledi na obnovo in razvoj gospodarstva so se precej razlikovali od pogledov prejšnjega ministra Sejfulle Maleshova. Ta se je zavzemal za vsestransko sodelovanje, tudi z Italijo. Februarja 1946 je bil Maleshova prva žrtev partijskih čistk v albanskem vrhu. Nako Spiru se je v nasprotju z njim zavzemal za gospodarsko navezavo na Jugoslavijo, to usmeritev pa so dodatno utrdili na sestanku Hoxhe, Kardelja in sovjetskega zunanjega ministra Molotova na sestanku v času Pariške mirovne konference.³⁶³ Albansko gospodarstvo namreč v času od ustanovitve albanske države nikdar ni bilo sposobno samostojno vzdrževati lastne eksistence, država je redno izkazovala zunanjetrgovinski in proračunski primanjkljaj, ki ga je pred vojno pokrivala italijanska država v zameno za koncesije in patronat nad Albanijo. Albanske javne finance so tudi po drugi svetovni vojni bile močno neurejene in nestabilne, primanjkljaj v proračunskem letu 1945/1946, ki se je zaključilo z marcem 1946, je bil znaten, nič bolje pa ni kazalo tudi za prihodnje leto. Iz rednih davščin in monopolov je prišel le manjši del sredstev, nekaj jih je bilo neposredno prelitih iz albanske državne banke, glavnilno prihodkov pa je ustvarjal izredni davek na vojni dobiček. Primanjkljaj v že tako okleščenem proračunu je tako po jugoslovanski oceni znašal okrog 40 odstotkov. Junija 1946

---

³⁶¹ V dokumentu sicer jasno piše Boris Kraigher (predsednik slovenske planske komisije), vendar je bil na tem položaju Sergej Kraigher, Boris Kraigher pa je v času nastanka dokumenta (14. januar 1946) opravljal funkcijo sekretarja CK KP Julijske Krajine, kasneje v tem letu pa je postal slovenski minister za notranje zadeve. Glej: AJ, 507, fascikel IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-189, Vlada FNRJ MIP, 14. januar 1946 in Mimica (ur.), *Ko je ko u Jugoslaviji* (biografski podatki o jugoslovanskim savremenicima), str. 349–350.

³⁶² AJ, 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-189, Vlada FNRJ MIP, 14. januar 1946.

³⁶³ AJ, 507, f. IX, 1/I-1-126, a. e. I-95, Sava Zlatič CK KPJ, 23. september 1946.

je bila v Albaniji izvedena prva monetarna reforma, s katero so stare albanske franke zamenjali za nove, natisnjene v Jugoslaviji, proračunski primanjkljaj pa je znašal približno toliko, kolikor je bila celotna albanska denarna emisija.³⁶⁴

V Beogradu je bilo od junija do novembra podpisanih kar 20 sporazumov, ki so vsebinsko definirali prihodnje gospodarske odnose. Ti sporazumi so bili:

- Pogodba o ekonomskem sodelovanju med LRA in FLRJ (1. julija 1946 v Beogradu)
- Sporazum o trgovinski menjavi in plačilih med FLRJ in LRA (1. julija 1946 v Beogradu)
- Sporazum o kreditu, ki ga vlada FLRJ odobrava vladi LRA (1. julija 1946 v Beogradu)
- Protokol o dolarskem kreditu (3. oktobra 1946 v Beogradu)
- Protokol o pravnomočnosti pogodbe Albansko-jugoslovanske družbe za uvoz in izvoz (3. oktobra 1946 v Beogradu)
- Protokol o odstopanju dolarskih zahtevkov Državne banke Albanije Narodni banki FLRJ (3. oktobra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o usklajevanju ekonomskih planov, o carinski uniji in izenačenju valute med Vlado FLRJ in Vlado LRA (27. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol, ki predstavlja sestavni del Pogodbe o ordinaciji gospodarskih planov, carinski uniji in pariteti med Vlado FLRJ in LRA (27. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o ustanovitvi Albansko-jugoslovanske družbe za izgradnjo in eksploatacijo železnic, sklenjena med Vlado FLRJ in Vlado LRA (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol o izgradnji železniških prog (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o ustanovitvi Albansko-jugoslovanske družbe za raziskovanje in eksploatacijo nafte, sklenjena med Vlado FLRJ in Vlado LRA (28. novembra 1946 v Beogradu)

---

³⁶⁴ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 23, Izveštaj o radu privredne delegacije u Albaniji sa prilozima (VII 1946.), Novčane prilike in javne finansije Albanije.

- Protokol o izgradnji rafinerije nafte v Kučovi (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol o izgradnji hidrocentrale v Kučovi (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o osnovanju albansko-jugoslovanske družbe za raziskovanje in eksploatacijo rud, sklenjena med Vlado FLRJ in Vlado LRA (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o osnovanju Albansko-jugoslovanske družbe za elektrifikacijo, sklenjena med Vlado FLRJ in Vlado LRA (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol o izgradnji električne centrale v Tirani (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o ustanovitvi Albansko-jugoslovanske družbe za uvoz in izvoz, sklenjena med Vlado LRA in Vlado FLRJ (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Pogodba o ustanovitvi Albansko-jugoslovanske banke (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol o vplačevanju osnovnega kapitala (28. novembra 1946 v Beogradu)
- Protokol o personalu (28. novembra 1946 v Beogradu).³⁶⁵

Zgoraj naštetih sporazumi so albansko gospodarstvo tesno povezali z jugoslovanskim. Posebej pomembna sta sporazuma o ekonomskem sodelovanju in pogodba o usklajevanju planov, carinski uniji in izenačitvi valute. Zaradi šibkega zunanjepolitičnega položaja albanske države so se v pogodbi o gospodarskem sodelovanju na albanski strani zavezali, da bodo vse gospodarske sporazume sklepali prek jugoslovanske vlade oziroma v dogovoru z njo. Vsi albanski gospodarski načrti so bili koordinirani iz Beograda, obnova in razvoj industrije pa sta slonela na mešanih albansko-jugoslovanskih družbah po sovjetsko-jugoslovanskem zgledu. V sredini leta 1946 so v Albaniji dali v obtok novi albanski frank, ki je bil nato podlaga za preračun deležev v mešanih družbah.³⁶⁶ Konec leta ga zamenja nova albanska valuta lek. Lek je bil usklajen z vrednostjo jugoslovanskega

³⁶⁵ Bela knjiga o neprijateljski politiki vlade NRA prema FNRJ, str. 133.

³⁶⁶ Za en frank je bilo potrebno odšteti 12,5 dinarja.

dinarja, kar je predstavljalo izenačitev cen s cenami v Jugoslaviji.

Hugo Havliček, jugoslovanski trgovinski poslanik, je 30. julija 1946 pisal šefu gospodarske delegacije v Tirani Kiru Gligorovu o končanih pogajanjih o vzpostavitvi albansko-jugoslovanske pomorske proge, ki je bila za Albanijo velikega pomena zaradi transporta blaga iz naslova reparacij. Proga je bila potrjena 25. septembra. Sklenjen je bil sporazum, da bo za tovorni promet Albanija uporabljala najete jugoslovanske ladje, ter sporazum o pomoči pri gradnji albanske trgovske flote. Predvidena je bila obnova ladjedelnice v Draču. V letu 1947 je pričela delovati tudi letalska povezava med Tirano in Beogradom, kar je močno poenostavilo povezavo Albanije z ostalim svetom. Oktobra 1946 je svoj prihod s telegramom najavil Nako Spiru, zato je Havliček prosil Gligorova, naj mu uredi sestanke z Borisom Kidričem, Sretenom Žujovičem, Andrijo Hebrangom in ostalimi pomembnimi jugoslovanskimi politiki.³⁶⁷ Spirov obisk je sovpadel s pogajANJI in podpisom pogodb, s katerimi je Jugoslavija albansko gospodarstvo tesno navezala na svoj sistem. Glede na tedaj porajajoče se odnose med novonastalimi državami ljudske demokracije so bili ti sporazumi veliko bolj obvezujoči in tesni kot v ostalih primerih, zato je Edvard Kardelj v Moskvi konec januarja 1948 mirne duše lahko dejal, da združitev obeh držav pravzaprav že poteka.

Novi jugoslovanski poslanik v Albaniji Josip Djerdja je prek zunanjega ministrstva sporočil gospodarskemu ministru Borisu Kidriču: *“Enver Hoxha se je v pogovoru z mano popolnoma strinjal s predlogom o vzpostavitvi paritete valut. Meni, da je to sestavni del vključitve albanskega plana z jugoslovanskim, in čim se izvrši eno, bi se moralo tudi drugo. Istočasno se je izjasnil tudi za čim popolnejši vklop albanskega gospodarstva v naše. Izrazil je upanje, da bo z naše strani narejeno vse, da bi se albansko kmetijstvo izkoristilo za proizvodnjo bombaža in ostalih rastlin. Dejal je tudi, da pride z Nakom več ljudi, ki bodo pomagali pri izdelavi podatkov in smernic*

---

³⁶⁷ AJ, 50, f. 48, a.e. 105.

za albanski plan in njegov vklop v našega.”³⁶⁸ V Albaniji je tri tedne kot zastopnik jugoslovanske vlade v marcu 1946 preživel inž. Živorad Djurić, ki je v tem času imel več sestankov z ministrom za industrijo Xhaferjem Spaho. Dogodke na plenumu Centralnega komiteja Komunistične partije Albanije 28. februarja 1946, na katerem so obračunali z ministrom za trgovino Maleshovim, je ocenil kot začetek boljših odnosov z Jugoslavijo. Na sestankih so ocenili položaj albanske industrije in potrebe po jugoslovanski pomoči. Pomanjkanje sredstev je Albanijo omejevalo pri investicijah. Majhna proizvodnja je predstavljala veliko težavo pri zadovoljevanju trga.³⁶⁹ Velik problem so predstavljale tudi prometne povezave, vendar je jugoslovanska stran o razvoju železniške infrastrukture, ki bi albanska pristanišča povezala z jugoslovanskim železniškim omrežjem, pričela razmišljati že zelo zgodaj. O tem priča tehnično poročilo, datirano v junij 1945.³⁷⁰

Jugoslovanski pogled na povezovanje je razviden iz poročila ambasade v Tirani: “*Po vsem sodeč kaže Albanija sliko države, ki je relativno bogata z raznimi naravnimi bogastvi, vendar je potrebno izkoriščanje tega bogastva šele organizirati in pričeti. Ker še ni globlje pričela z kapitalističnim razvojem, se da tu tem manj boleče preiti na plansko in državno kontrolirano gospodarstvo. Vendar pa zaradi svoje zaostalosti nova Albanija nima moči, da bi sama dovolj uspešno in v doglednem času rešila problem modernizacije svojega gospodarstva, temveč ji je pri tem nujno potrebna temeljita pomoč. Zato bi bilo najboljše, če bi se Albanija kot gospodarski prostor vključila v naprednejši, bolj organiziran in močnejši gospodarski organizem. V nasprotnem primeru se bo gospodarsko zapletla, zadušila v krčih in abnormalno razvijala, ter kar je najpomembnejše – stalno ji bo grozila nevarnost nepriemerne tuje gospodarske infiltracije.*” O albanski zunanji trgovini pa pravi: “*Albanija do danes nima nikakršnih*

³⁶⁸ Prav tam.

³⁶⁹ Prav tam.

³⁷⁰ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 16, Izveštaj Gvozdena M. Simića o možnosti veza železniških pruga DFJ sa medovanskom i valonskom lukom i mapa sa pregledom generalnih železniških pravaca za vezu albanskih pristaništa sa železničkom prugom DFJ, Beograd, 12. juni 1945.

trgovskih zvez z nobeno državo, izvzemši FLRJ in Sovjetsko zvezo. S Sovjetsko zvezo je bil avgusta 1945 sklenjen sporazum v zvezi z dobavo žita. V zameno se je Albanija zavezala dati viške svoje nafte, bitumna, usnja in volne, to se v poslednjih mesecih tudi izvršuje. Pogodba ima ta konkretni karakter. Globljih odnosov za sedaj ni in po naših opažanjih se SZ zanima v prvi vrsti za izvoz surovin, predvsem naštetih. Možnosti ali razpoloženja za kakšne druge gospodarske ali trgovske kombinacije za sedaj ni. Obstaja želja, da se posli z ostalimi državami opravljajo preko Jugoslavije.”³⁷¹

***

Jugoslovanska vlada je Albaniji v letu 1947 namenila 2 milijardi dinarjev kredita,³⁷² polovica je bila namenjena nabavi blaga za preskrbo in industrijsko izgradnjo, polovica pa za plačilo opravljenih del v Jugoslaviji. Ta kredit je predstavljal dobro polovico (56,73 odstotka)³⁷³ albanskega proračuna. Odplačilna doba kredita je bila 5 let, začetek odplačil je bil predviden 18 mesecev po prejemu.³⁷⁴ Za leto 1948 je bil predviden nov kredit, ki je znašal 3 milijarde dinarjev.³⁷⁵ V referatu o albanskem gospodarstvu s konca leta 1947 je zapisano, da je približno 70 odstotkov proračunske porabe predstavljala tuja pomoč: nekako 50 odstotkov jugoslovanski kredit, 20 odstotkov pa pomoč, prejeta prek UNR-RE.³⁷⁶ Sklenjeni sporazumi so albansko državo tesno navezali na Jugoslavijo, kar je bilo mnogokrat kasneje interpretirano kot kolonialističen odnos do nerazvite sosednje države. Albanija naj bi razvitejše jugoslovansko gospodarstvo oskrbovala s surovinami.³⁷⁷ Jugoslovan-

³⁷¹ AJ, 50, f. 48, a. e. 105.

³⁷² Kar je predstavljalo 1.200.000 tedanjih ameriških dolarjev.

³⁷³ Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 128.

³⁷⁴ Gaćeša, Privredni odnosi Jugoslavije i Albanije 1945–1948, str. 98.

³⁷⁵ AJ, 50, f. 49, a. e. 108.

³⁷⁶ AJ, 507, f. IX, 1/III- 1-16, III-15, Referat o privredni strukturi NR Albanije, nedatiran (konec leta 1947).

³⁷⁷ “Delo šestih mešanih družb, kolikor jih je bilo formiranih na osnovi Ekonomske konvencije, je bilo pod pričakovanji. Namesto da bi se s tem ustanovilo enotno gospodarsko področje pri določenih družbah (banka in združenje rudarske industrije), se je krepilo prepričanje albanske strani, da imajo mešane družbe za svoj cilj izkoriščanje albanskih naravnih bogastev za jugoslovansko stran. V tem smislu je bila ekonomska

ska vlaganja v Albanijo v tistem času so bila znatna, niso pa pričakovali hitre vrnitve investicij. Mešane družbe so bile po sporazumu financirane v razmerju 50:50, vendar je kapital in opremo, pa tudi strokovnjake, ki jih je v Albaniji primanjkovalo, prispevala v večini Jugoslavija, v albanski vložek pa so štela tudi zemljišča. Dobiček se je delil večinoma po ključu 70:30 v albansko korist, vendar se je Jugoslavija dobičku za leto 1947 odpovedala. Med mešanimi družbami sta izstopali železniška in naftna, saj bi v prvo jugoslovanska stran vložila bistveno več kot albanska, ravno nasprotno pa je bilo v drugem primeru, zato so se v tem primeru sporazumeli o izničevanju dolgov. Mešane albansko-jugoslovanske družbe so pri svojem delovanju v letu 1947 imele veliko težav, ki so bile povezane predvsem z neuskklajenimi gospodarskimi plani. V letu 1948 so bili bolje usklajeni, vendar pa zaradi političnih dogodkov nikoli realizirani. O težavah pri poslovanju poročajo prav vse družbe.

Strateško pomembna družba za raziskovanje in izkoriščanje nafte je tako letni plan črpanja nafte in bitumna na treh območjih (Patos, Selenica in Kučova) v letu 1947 izpolnila 82-odstotno. Težavo je predstavljala rafinerija, ki je bila pogosto v okvari. Transport surove nafte v Jugoslavijo ni bil predviden, čeprav je rafinerija na Reki imela proste kapacitete. Del proizvodnje nafte je bil poslan tudi v Sovjetsko zvezo, zato jo je primanjkovalo za jugoslovanske potrebe.³⁷⁸ 3. februarja 1947 je bilo na sestanku gospodarskega sveta poudarjeno pomanjkanje dobav in strokovnjakov iz Jugoslavije, saj so proizvodnjo pred osvoboditvijo vodili italijanski delavci. Do sredine aprila se dobave niso uredile, zaostajalo je tudi delo na z rafinerijo povezani hidrocentrali v Kučovi, kar je albansko stran vodilo v dvome. V dopisu 18. januarja 1948 je direktor Karlo Mevald še vedno opozarjal, da podjetje nima dovolj kadrov iz Jugoslavije, tečaji za priučitev albanskih pa so šele potekali.³⁷⁹

Bolje so potekala dela v družbi za izgradnjo in izko-

---

konvencija sprejeta z veliko rezervo in sumom." V: Borozan, Jugoslavija in Albanija, str. 287–305.

³⁷⁸ DA MIP, PA 1947, f. 2, Perović (Tirana) MIP, 16. november 1947, št. 417910.

³⁷⁹ AJ, 50, f. 50, a.e. 109.

riščanje železniških prog, ki ji je uspelo v tem kratkem obdobju dokončati železniško progo Elbasan–Drač. To je bila prva železniška povezava v Albaniji. Tudi v tem primeru je večina strokovnega kadra prihajala iz Jugoslavije, tako za gradnjo kot tudi za kasnejše obratovanje proge. Domače delavce je bilo potrebno šele usposobiti. Albanija je pri gradnji proge sodelovala z nekvalificirano delovno silo, predvsem v obliki mladinskih delovnih brigad. Nekaj brigad je bilo poslanih tudi iz Jugoslavije. V poročilih s proge se omenja nizko storilnost in slabo moralo delavcev.³⁸⁰ Velik problem je predstavljala dobava materiala, predvsem tračnic.³⁸¹ To je motilo predvsem albanskega ministra za gospodarstvo Naka Spira, ki je javno obljubil, da bo proga dokončana do 29. novembra 1947, ob tretji obletnici osvoboditve Albanije. Tračnice so bile naročene na Čehoslovaškem, vendar niso bile dobavljene pravočasno. V Zenici so zato prekinili proizvodnjo drugačnega tipa tračnic za progo Brčko–Banovići in pričeli izdelovati tirnice za Albanijo. Tudi to ni pokrilo vseh potreb, zato so pripeljali rabljene tračnice. Jugoslovanska stran je bila zainteresirana za gradnjo proge proti Jugoslaviji, ki bi omogočila enostavnejši in manj kaotičen transport, vendar do prekinitve medsebojnih odnosov ni bila niti trasirana. Kadrovske problemi in pomanjkanje opreme so oteževali tudi delo podjetja za raziskovanje in izkoriščanje rud, ki je imelo koncesijo nad celotnim albanskim ozemljem.

Največji gradbeni projekt v Albaniji je bila hidroelektrarna Velika Selita, ki je bila namenjena preskrbi Tirane z električno energijo. Energetski potencial albanskih voda je bil ogromen, vendar je bilo v državi le nekaj dizelskih generatorjev. Delo je bilo precej olajšano, saj je projekte za izgradnjo mreže hidroelektrarn že pred tem izdelala italijanska stran.³⁸² Gradnjo elektrarne je plačala Jugoslavija, pridobljena električna energija pa naj bi se vplačevala kot jugoslovanska investicija v skupno električno družbo. Dopis direktorja Hidrogradnje,

---

³⁸⁰ AJ, 50, f. 52, a. e. 112.

³⁸¹ DA MIP, PA 1947, f. 2, Perović (Tirana) MIP, 16. november 1947, št. 417910.

³⁸² MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 23, Izveštaj o radu privredne delegacije u Albaniji sa prilozima (VII 1946.), Pitanje elektrifikacije Albanije.

v katerem odgovarja na pritožbe direktorja albansko-jugoslovanske električne družbe Shahina Ruke o zaostajanju del, priča o slabi opremljenosti in pomanjkanju materiala. Projekt elektrarne ni bil predviden v jugoslovanskem petletnem planu, zato so imeli težave z dobavo materiala, ki ga je tudi v Jugoslaviji primanjkovalo. Do prekinitve medsebojnih odnosov hidroelektrarna ni bila dokončana, dela so kasneje zaključili sovjetski strokovnjaki. Zamujanje z gradbenimi roki na železnici in hidrocentrali je kasneje postalo eden izmed glavnih očitkov albanske propagande, ki je po prekinitvi odnosov trdila, da so jugoslovanski delavci v mešanih družbah dela namerno sabotirali.³⁸³

Poslovanje Albansko-jugoslovanske banke, ki je imela glavno nalogo srednje- in dolgoročno kreditirati mešane družbe, ni bilo uspešno. V letu 1947 ji ni uspelo razviti organizacijske strukture, zato je bila njena vloga majhna.³⁸⁴ Organizacijsko se je najbolj razmahnila izvožno-uvozna družba Impex, ki je imela monopolni položaj v trgovini. Po statutu naj bi obvladovala vso albansko trgovino z Jugoslavijo in tretjimi državami. Velik delež trgovskih poslov je zaradi nepopolne organizacije in visokih marž potekal mimo družbe, predvsem trgovina z nafto in derivati. Podružnica v Beogradu je bila ustanovljena pred centralo v Tirani, sistem zunanje trgovine na albanski strani ni bil urejen, zato je bilo 60 % poslov izvedenih mimo podjetja. Velike težave je predstavljalo že fakturiranje. Oddelki v Draču, Valoni, Kuksu, Korči, Bitoli in na Reki ter centrala v Tirani so po zapisniku komisije opravljali špedicijsko in transportno dejavnost, ki nista bili njihov osnovni namen. Uvozni plani Albanije in izvozni plani Jugoslavije niso bili usklajeni. Komisija je ugotovila, da centrala dobiva navodila albanskega ministrstva trgovine in planske komisije, filiala v Beogradu pa iz centralne planske komisije in ministrstva FLRJ.³⁸⁵ V letu 1947 je Impex imel 1.800.000.000 lekov prometa, delež poslov iz jugoslovanskega kredita pa je znašal 64 % celotnega prometa. Impex bi moral

---

³⁸³ AJ, 50, f. 53, a.e. 114.

³⁸⁴ AJ, 50, f. 50, a.e. 109.

³⁸⁵ Prav tam.

s proizvodi zalagati celotno albansko trgovsko mrežo, vendar sta ga pri tem ovirali slaba organizacija in širina ponudbe, ki je obsegala več kot 6000 različnih trgovskih predmetov. Ob pregledu poslovanja so ugotovili, da dela niso obvladovali že v letu 1947, zato so jih skrbeli načrti za leto 1948, ko naj bi se obseg trgovine podvojil. Podjetje se je prehitro razširilo in bi s svojim monopolom lahko škodilo razvoju albanskega gospodarstva. Kot posrednik v trgovini je dražilo izdelke, čeprav je velikokrat v poslu bilo udeleženo le formalno. Predstavljalo je ozko grlo pri uveljavitvi enotnega carinskega območja, zato naj bi se njegova dejavnost preusmerila na špedicijo in javna skladišča. Zato je v letnem poročilu napisano: *“Po tem takem prednosti Impexa, ki jih je imel v letu 1947, ne obstajajo več, njegove pomanjkljivosti pa postajajo vse večja zavora v razvoju menjave med Jugoslavijo in Albanijo.”*³⁸⁶

Razvoj albanske industrije naj bi po jugoslovanskih načrtih v začetni fazi razen na razvoju pridobivanja rude in surovin³⁸⁷ slonel na lahki industriji. Ta naj bi pokrivala albanske potrebe in imela lastno industrijsko bazo. V letu in pol intenzivnega sodelovanja so pričele delovati tovarna ribjih konzerv, tovarna za predelavo usnja, tovarna sladkorja v Korči, tovarna marmelade v Elbasanu, tovarna za predelavo brnistre v Rogozini, tekstilni kombinat v Tirani, pripravljeni pa so bili tudi projekti za bombažne predilnice.³⁸⁸

Nadzor nad gospodarskim sodelovanjem je opravljal nov skupni organ. 12. junija 1947 so v Beogradu podpisali Protokol o osnovanju albansko-jugoslovanske koordinacijske komisije s sedežem v Tirani, ki je bedela nad izvajanjem sporazuma o usklajevanju gospodarskih planov, carinski uniji in izenačenju valut, sporazuma o ustanovitvi jugoslovansko-albanskih mešanih gospodarskih družb, trgovskim in ostalimi ekonomski-

---

³⁸⁶ AJ, 50, f. 51, a. e. 110.

³⁸⁷ To je sicer bilo v začetni fazi, opazno je bilo pomanjkanje priučenih delavcev in opreme, vendar pa je bila geološka karta Albanije popolnoma izrisana, mnogo natančneje kot v Jugoslaviji, saj sta tako Jugoslavija in kasneje še bolj intenzivno Italija iskali ležišča kovin in mineralov, ki jih je bilo v Albaniji obilo. Glej: MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 23, Izveštaj o radu privredne delegacije u Albaniji sa prilozima (VII 1946.), Kratak pregled mineralnog blaga Albanije i današnje mogućnosti eksploatacije.

³⁸⁸ AJ, 50, f. 54, a. e. 116.

mi sporazumi.³⁸⁹ Sava Zlatič je februarja 1947 CK KPJ poročal o izredno težki ekonomski situaciji v Albaniji, kjer je gospodarstvo zašlo v slepo ulico in ga je zgolj jugoslovanska pomoč lahko pripeljala iz krizne situacije. Ekonomski dogovori naj bi pomirili državljane, ki so s tem videli nekakšen izhod iz svoje stiske. Med partijskimi voditelji pa še vedno opaža strah in nerazumevanje skupnih odnosov. Med njimi je izpostavil Enverja Hoxho, ki je predvsem bil užaljen, ker so se velika gospodarska vprašanja rešila skoraj brez njegovega sodelovanja, čeprav je formalno bil državni voditelj.³⁹⁰

Iz poročil trgovinskih poslanikov Huga Havlička in Stojana Divića je mogoče razbrati, da so bili medsebojni ekonomski odnosi dokaj neurejeni, saj se predvsem izvozu blaga in surovin iz Albanije nikakor ni uspelo približati dogovorjenim količinam, k temu pa so velikokrat prispevali tudi slabo vzpostavljena trgovska mreža in logistični zapleti. Prvi vidni učinki jugoslovanske pomoči so bili opazni šele februarja 1947, po drugi strani pa je bilo v tretjem četrtletju leta 1947 že popolnoma jasno, da letni plan ne bo izvršen.³⁹¹ Dobava blaga, ki je bilo zaobjeto v jugoslovanskem kreditu, je navadno tudi zamujala, to pa je neugodno vplivalo na medsebojne odnose.³⁹²

---

³⁸⁹ AJ, 50, f. 49, a. e. 107.

³⁹⁰ AJ, 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-261, Sava Zlatič CK KPJ, 20. februar 1947.

³⁹¹ AJ, 507, f. IX, 1/III-17-35, a. e. III-17, Poročilo o delovanju jugoslovansko-albanske uvozno-izvozne družbe, nedatirano; a. e. III-19, Nepravilnosti i nedostatci u pogledu izvršenja trgovinskog sporazuma (poročilo), nedatirano in a. e. III-20, Stojan Divić (trgovinski poslanik) MIP, 16. oktober 1947.

³⁹² AJ, 507, f. IX, 1/III-1-16, a. e. III-15, Referat o privredni strukturi NR Albanije, nedatiran (konec leta 1947).

Prvi znaki razdora – posledica pretesnega jugoslovanskega objema?

Tesna navezanost albanske politike in gospodarstva na FLRJ seveda ni ustrezala vsem vodilnim albanskim politikom. V albanskem vodstvu se je v tem času že čutilo vedno večjo razklanost na projugoslovansko in prosovjetsko skupino. Nako Spiru, minister za gospodarstvo, je jugoslovanski objem hitro presodil kot premočan in je pričel zagovarjati povezovanje z močnejšo in bogatejšo Sovjetsko zvezo. Slabe občutke je imel tudi glede sprejema petletnega plana. Drago Košmrli, tedanji odpravnik poslov jugoslovanske ambasade, o tem pravi: *“Mnogi dogodki, ki so imeli nastopiti maja, pa tudi že prej, so nakazovali izbruh krize, ki bi utegnila nastopiti okoli 1. julija, ko naj bi albanska skupščina sprejela prvi petletni plan, izdelan v popolni koordinaciji z jugoslovanskim planom. Postalo je očitno, da se večina v albanskem vodstvu, zbrana okoli ministra Naka Spira, ni strinjala s politiko, ki jo je izražala celotna usmeritev jugoslovansko-albanskih odnosov in težnjo po vzpostavitvi enotnega ekonomskega območja, ki bi zajemalo Jugoslavijo in Albanijo. Albanska stran je zavrгла jugoslovanski predlog in napravila svoj načrt petletnega plana. Jugoslovanski strokovnjaki so ga ocenili kot avtarkičnega in nesprejemljivega. Očitno je bilo, da se niti Enver Hoxha niti večina njegovih sodelavcev ni zavedala kaj podpisujejo, ko so sprejemali sporazum o koordinaciji planov. Dejansko so albanski plan napravili v Beogradu in ga predložili Albancem; češ sprejmite ali pa ne bo nič s*

*planom.*³⁹³ V albanskem politbiroju so sobivali trije premočni člani, glavnino jugoslovanske politične podpore pa je dobil Koci Xoxe, kar je najverjetneje bil eden izmed vzrokov, da je njegov glavni nasprotnik Nako Spiru pričel ponovno ocenjevati navezo na Jugoslavijo. Lahko bi tudi trdili, da že jugoslovansko vodstvo ni imelo veliko izkušenj v gospodarstvu, vendar je bilo teh izkušenj na albanski strani še manj, saj je bil Nako Spiru sicer nekakšen intelektualni vodja KPA, na mestu ministrstva za gospodarstvo pa se ni najbolje znašel. Realno gledano je sicer Albanija od Jugoslavije dobila podporo, ki si jo je jugoslovanska vlada le stežka privoščila v času, ko je bila tudi sama v dokajšnjih finančnih škripcih, vendar pa ta podpora ni zadovoljila vseh albanskih želja in potreb v času, ko je v državnem vodstvu vladal močan idealizem o ustvarjanju in preseganju ciljev. Do prvega pravega trenja med državama je zato prišlo pozno spomladi 1947, ko je jugoslovanska stran jasno zavrnila idealistično zastavljeni albanski plan in je uveljavila svoje mnenje, kar je po sporazumu o usklajevanju gospodarskih planov, podpisanim slabo leto prej, bila tudi njena pravica. V vsesplošni evforiji, ki je vladala ob podpisu obsežnih pogodb, in v pričakovanju nujne finančne injekcije očitno albanska stran ni dobro ocenila, v kaj se spušča, saj se je z vzpostavitvijo skupnega gospodarskega območja odpovedala delu svoje samostojnosti.

Nova politična naveza Enver Hoxha–Nako Spiru, ki se je zaradi tega ustvarila, je želela omiliti to stanje, zato je prišlo do spremembe v zunanjepolitični orientaciji Hoxhe in predvsem Spira, ki sta se po pomoč poskusila obrniti k Sovjetski zvezi. V ta namen je poleti v Moskvo odpotoval Nako Spiru, kmalu za njim pa tudi Enver Hoxha. Spiru se je srečal s sovjetskima zunanjim in trgovinskim ministrom, Molotovom in Mikojanom, Enver Hoxha pa je bil sprejet pri Stalinu. Od Sovjetske zveze sta poskušala dobiti določene stvari, ki jih Jugoslavija ni bila sposobna preskrbeti, predvsem opremo za načrtovane tekstilne in strojne tovarne ter večje število sovjetskih strokovnjakov.³⁹⁴ Domov se nista vrnila z nika-

³⁹³ Košmrlj, Moj "spor" z Enverom Hoxho: iz spominov na Albanijo, str. 122.

³⁹⁴ Petranović, Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima, str. 389.

kršnimi zagotovili o večji sovjetski podpori, saj so jima v Moskvi priporočali nadaljnje sodelovanje z Jugoslavijo, to pa je potrdil tudi sovjetski poslanik v Albaniji Dimitri Čuvahin v pogovoru z Djerdjo na poslanstvu v Tirani.³⁹⁵ Med obiskom albanske delegacije v Moskvi je prišlo do incidenta, ko je Vlado Popović, ambasador FLRJ v Moskvi, povprašal o obisku svojega albanskega kolega, ki je poudarjal le uradno stališče o kulturni delegaciji, kljub temu da so sovjetski uradniki sporočili, da se je Nako Spiru sestal z Mikojanom, ministrom za zunanjo trgovino. Dan pred odhodom albanske delegacije je Popovića s Hoxhevimi sporočilom obiskal Hysni Kapo, ki je nesporazum pripisal jezikovnim razlikam.³⁹⁶ To potezo Enverja Hoxhe lahko razumemo kot znak razočaranja po albanskem zunanjepolitičnem neuspehu in kot poskus zgladitve medsebojnih odnosov po neuspeli misiji. V Tirani je Hoxha k sebi poklical tudi Savo Zlatića, da bi mu povedal več o Spirovem obisku pri Mikojanu in Molotovu ter zmanjšal pomen teh obiskov, na katerih naj bi Spiru iskal le dodatno gospodarsko pomoč. To v svojem poročilu CK KPJ Zlatić komentira kot zelo nenaavadno, saj je najpomembnejši človek v albanskem gospodarstvu manjkal ravno med pripravo letnega in petletnega plana. Tudi Enver Hoxha je o svojem obisku v Moskvi jugoslovansko stran obvestil šele teden dni pred odhodom. Sava Zlatić je mnogo kasneje izjavil, da je bil on o obisku obveščen le nekaj dni prej, vendar je mislil, da je bila stvar dogovorjena med Titom in sovjetskim vodstvom.³⁹⁷

Enver Hoxha o priporočilih o nadaljevanju povezovanja z Jugoslavijo v spominih na svoje prvo srečanje s Stalinom ne govori, odnosov z Jugoslavijo naj bi se le dotaknila: *“Med pogovorom sem poudaril dejstvo, da je*

---

³⁹⁵ AJ, 507, f. IX, 1/IV 144-302, a. e. IV-295, Telegram Tirana MIP, 20. avgust 1947.

³⁹⁶ MLJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 31, Telegram (Vladimira) Popovića maršalu Titu, Moskva, 25. VII. 1947.

³⁹⁷ Zlatić je to izjavil na intervjuju, ki sta ga z njim opravila Arsa Milatović in Koča Bitoljan leta 1958, vendar se je občasno poskušal izogniti zanj kočljivim vprašanjem. Kljub temu da je v Albaniji lahko jasno spremljal sovjetsko politiko do Jugoslavije, se je namreč po sporu z informbirojem odločil za *“napačno”* stran. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen u CK SKJ izmedju A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatićem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

Enver Hoxha ob svojem prvem obisku pri Stalinu v Moskvi julija 1947, kjer je brez večjega uspeha poskušal povečati sovjetsko zanimanje za albanske zadeve, ki so tudi po tem potekale "v okviru Jugoslavije in samo preko Jugoslavije".

*neko jugoslovansko letalo pristalo v Tirani v nasprotju s priznano in ustaljeno prakso med državama. 'Občasno', sem rekel, 'jugoslovanski tovariši brez obvestila napravijo obsojanja vredno dejanje, kot v tem konkretnem primeru. Ni prav, da jugoslovanska letala letijo čez albansko ozemlje brez vednosti albanske vlade. Izpostavili smo to kršitev jugoslovanski vladi in odgovorili so, da so napravili napako. Čeprav smo prijatelji, jim ne moremo dopustiti kršitve naše teritorialne integritete. Naši samostojni državi morata brez škode za prijateljske odnose varovati svojo suvereniteto in pravice, medtem ko spoštujemo suvereniteto in pravice druge.' 'So vaši ljudje zadovoljni z odnosi z Jugoslavijo?', me je vprašal tovariš Stalin, in dodal: 'Zelo dobro je, da imate prijateljsko Jugoslavijo ob svoji meji, ker je Albanija majhna država in kot taka potrebuje močno podporo od svojih prijateljev.' Odgovoril sem, da je res, da vsaka država, majhna ali velika, potrebuje prijatelje in zaveznike ter da obravnavamo Jugoslavijo kot prijateljsko državo.*³⁹⁸

³⁹⁸ Hoxha, With Stalin.

V Albaniji je proti koncu leta večino parol, ki so do tedaj klicale k prijateljstvu z Jugoslavijo in slavile Tita, zamenjala Sovjetska zveza in Stalin. Čutilo se je drugačno razpoloženje, ki ga opisuje tudi Drago Košmrlj. To novo stanje v Albaniji pa ni odražalo dejanskega stanja odnosov s Sovjetsko zvezo, saj Enver Hoxha v Moskvi ni dosegel ničesar pomembnejšega in ga je Stalin usmerjal k izboljšanju odnosov z Jugoslavijo in mu ni obljubil nikakršnih sprememb v sovjetski politiki do Albanije, kvečjemu zelo postopno povečevanje sovjetskega vpliva. Propaganda pa je vseeno imela učinek med prebivalstvom, saj Kristo Themelko, ki je pripadal projugoslovanski liniji, Zlatiću izjavil, da je *“med albanskimi političnimi aktivisti nastala dezorientacija, ki sledi Enverjevi poti v Moskvo”*.³⁹⁹ Branko Petranović pa omenja, da je Sovjetska zveza vseeno nekoliko povečala svoj neposredni vpliv v Albaniji, saj je poslala večje število svojih strokovnjakov, ki so imeli v primerjavi z jugoslovanskimi veliko bolj privilegiran status.⁴⁰⁰

Skupina okrog Naka Spira je pri pripravi gospodarskih načrtov poskušala čim bolj zmanjšati jugoslovansko vlogo, zaradi česar je avgusta 1947 moral posredovati tudi Svetozar Vukmanović Tempo, ki se je mudil v Tirani. Albanska verzija plana je bila po mnenju jugoslovanskih strokovnjakov popolnoma nerealna in neuskaljena z jugoslovanskim, vendar Nako Spiru ni hotel popustiti. Septembra je član Koordinacijske komisije Marko Perović uradno sporočil negativno mnenje jugoslovanske vlade o albanskem planu. Poleg nerealnosti je načrtovalce obtožil, da je bil plan načrtovan popolnoma avtarkično. Albanska vlada je pod pritiskom popustila, saj je Hysni Kapo dejal: *“Ne vztrajamo na tem, da plan ni nerealen, toda ne vemo v čem je njegova nerealnost in ne vidimo niti ene stvari, ki bi bila avtarkična. Toda če je mnenje Jugoslavije takšno, smo ga pripravljene modificirati. Nismo imeli namena izdelati avtarkičnega plana.”*⁴⁰¹ Do poglobitve spora je prišlo na sestanku Koordinacijske komisije 6. septembra 1947. Marko Perović je ostro

---

³⁹⁹ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 60.

⁴⁰⁰ Petranović, Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima, str. 389.

⁴⁰¹ DA MIP, PA 1947, f. 3, Košmrlj MIP, 7. september 1947, št. 417058.

nastopil v repliki na pritožbo ministra za trgovino Kica Ngjele, ki je za vse trenutne gospodarske težave okrivil neredne in premajhne dobave blaga, pomanjkanje strokovne delovne sile iz Jugoslavije in slabo obratovanje mešanih družb, v katerih je vladalo razsulo. "V zvezi z nepošiljanjem surove nafte, bitumna in ostalih artiklov, ki so predvideni v trgovinskem sporazumu, se ne opazi nobene zaskrbljenosti pri vodilnih. Važno je, da Jugoslavija izpolnjuje svoje obveze." Perović je obtožil albansko stran za neresnost in slabo vodenje knjigovodstva, odnosi v mešanih družbah pa naj bi bili zaradi tega mučni. Zanimivo je, da sta prisotna Kico Ngjela in Hysni Kapo o vsem poročala neposredno Hoxhi in ne več Spiru, kot je bilo v navadi prej. "Formalni umik ministra Nako Spira iz reševanja vseh težav je po mojem mnenju tipična kamuflaža, kako so spremenili svoja stališča."⁴⁰²

***

V tem času se je v politbiroju bil boj za drugo mesto, ki ga je formalno zavzemal Koci Xoxe. Govorice o zmanjševanju pomena jugoslovanske pomoči in omalovaževanju njenega vpliva, posebej med znanimi privrženci Spira, so bile vse močnejše, saj je v poročilu o stanju medsebojnih odnosov iz prvih dni avgusta navedenih več takšnih primerov, tako iz delovnih organizacij kot iz skupščine.⁴⁰³ Jugoslovanski CK KP, ki je dobil poročilo Save Zlatića, datirano s 16. novembrom 1947, je bil prisiljen poseči v situacijo. Zlatić je že pred tem interveniral v politbiroju, saj ga je Velebit prve dni novembra nenapovedano z dopusta poslal v Tirano, da bi rešil težave s planom in nekaterimi političnimi vprašanji.⁴⁰⁴ Nako Spiru je bil označen za človeka, ki bi rad zasedel mesto Kocija Xoxa in ga izrinil iz politbiroja, da bi tako v njem prevladala prosovjetska linija. Enver Hoxha je 6. novembra, ko se je o tem pogovarjal z Zlatićem, dejal, da

---

⁴⁰² DA MIP, PA 1947, f. 3, Izveštaj člana Koordinacione komisije Perovića, 13. oktober 1947, št. 27423.

⁴⁰³ AJ, fond 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-142, Jugoslovenski albanski odnosi, 1. avgust 1947.

⁴⁰⁴ DA MIP, PA 1947, f. 3, Velebit Tirani, 1. november 1947, št. 421686 in Velebit Tirani, 2. november 1947, št. 422761.

jugoslovanska stran očitno rada albanski CK postavlja pred že vnaprej izvršena dejstva.⁴⁰⁵ Koci Xoxe je slabšanje odnosov tedaj opisal kot posledico slabih odnosov v CK, zaradi česar je večkrat predlagal razpravo o tem vprašanju, a ga je pri tem zaustavljala Enver Hoxha. Poleg Kocija Xoxa je bil Spirov načrt izriniti vse predstavnike projugoslovanske linije, Pandija Krista, Krista Themelka in Gora Tashka. Koci Xoxe pa je Zlatiču dejal, da ima na svoji strani argumente, ki bi pripeljali Enverja Hoxho na njegovo stran, s čimer se je nato strinjal tudi Sava Zlatič. Zlatič je zapisal, *“da se drži sedaj Enver Hoxha zelo korektno in je napočil čas za odstranitev Naka Spira”*. Strinjal se s Kocijem Xoxem, da je bilo stanje medsebojnih odnosov odraz stanja v CK, saj je bil v svojem času Nako Spiru nasprotnik Enverja Hoxhe in je bil v času, ko je upal na podporo Jugoslavije, za razvijanje čim tesnejših odnosov.⁴⁰⁶

V Politbiroju CK KPA so nato pričeli razpravo o zunanji politiki, ki se je sprevrgla v ostro kritiko politike Naka Spira. Razpravljali so o točkah, ki so bile navedene v pismu Save Zlatiča CK KPJ. Te so Spira obtoževale poslabšanja odnosov z Jugoslavijo. Po kritični oceni Spirovega dela je Enver Hoxha zvito prenehal podpirati njegova stališča. Politbiro je od Spira zahteval poročilo o danih temah, on pa je za odgovor zahteval najprej 24 ur, nato pa pet dni, izrazil pa je tudi željo, da bi se o vsem posvetoval s Hoxho.⁴⁰⁷ Tej zahtevi niso ugodili, ker so vsi ostali člani glasovali proti in nadaljevali diskusijo. V teh dneh je imel Nako Spiru več sestankov s sovjetskimi diplomati in strokovnjaki v Planski komisiji, vendar pa je na koncu, ko je ugotovil, da je situacija zanj brezizhodna, 21. novembra napravil samomor.⁴⁰⁸ Uradno je bilo to predstavljeno kot nesreča pri čiščenju pištole,⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁵ AJ, 507, IX, 1/IV-303-414, a. e. IV-303, Pismo Save Zlatiča CK KPJ, 9. november 1947.

⁴⁰⁶ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 61–63.

⁴⁰⁷ AJ, 507, IX, 1/IV-303-414, a. e. IV-306, Depeše Save Zlatiča, 21. november 1947.

⁴⁰⁸ DA MIP, PA 1947, f. 3, Košmrlj MIP, 21. november 1947, št. 423642.

⁴⁰⁹ Sava Zlatič je v intervjuju leta 1958 dejal, da se je Spiru ubil na sestanku z ministrom Kicom Ngjelo in več drugimi. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen v CK SKJ izmedju A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatičem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

njegova politična smer pa naslednje tri mesece ni bila javno kritizirana. Vdova Liri Belishova se je znašla v nekakšnem hišnem priporu, pa tudi nihče od partijskih voditeljev ji javno ni izrekel sožalja.⁴¹⁰ Zanimivo je, da tudi v jugoslovanskem tisku ta dogodek ni niti omenjen.

V Tirani so pričakovali sovjetsko reakcijo na samomor Naka Spira, ki pa je skoraj ni bilo. Bila pa je v Moskvo poklicana jugoslovanska delegacija; Stalin jo je poklical decembra 1947, da bi mu obrazložila dogajanje v Albaniji. Milovan Djilas je to opisal tako: *“Čim smo se usedli za mizo (s sovjetske strani so bili prisotni Stalin, Molotov in Ždanov), je Stalin prešel na albansko vprašanje. ‘Vam se v Albaniji ubijajo člani Politbiroja? To je zelo neprijetno, zelo neprijetno.’”* Djilas mu je odvrnil: *“Da, neprijetno je, vendar se je Nako Spiru z nasprotovanjem zblíževanja Albanije in Jugoslavije izoliral v CK.”* Stalin: *“Mi nimamo posebnih interesov z Albanijo. Strinjamo se, da Jugoslavija Albanijo pogoltne. Čim prej, tem bolje.”*⁴¹¹ Videti je bilo, da temu ne pripisuje posebnega pomena, ker je drugače srečanje potekalo v prijetnem ozračju, vendar pa je očitno Stalin s svojimi izjavami že nekoliko preverjal jugoslovansko oblast.

---

⁴¹⁰ Zlatić se iz tega časa spominja tudi pisma o nemoralnem življenju Belishove, ki naj bi za Spirovim hrbtom imela ljubimca iz Spirovega oboroženega spremstva. To pismo je Zlatiću pokazal Koci Xoxe in je bilo obravnavano na VIII. plenumu CK KPA. Glej: AJ, fond 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen u CK SKJ između A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatićem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

⁴¹¹ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 64–65.

Pirova zmaga projugoslovanske politične skupine

V treh mesecih po samomoru Naka Spira so potekale priprave na VIII. plenum CK KPA, kar je glede na resnost položaja bilo zelo dolgo obdobje. V tem času je Albanija poskušala razširiti svoje povezave z ostalimi državami vzhodnega bloka; tako je bil decembra podpisan Sporazum o prijateljstvu in vzajemni pomoči med LR Albanijo in LR Bolgarijo. Ugiba se tudi, da je v tem času Enver Hoxha upal na intervencijo Sovjetske zveze, ker je prevelik vpliv projugoslovanskih elementov v albanski politiki oviral nekatere težnje, ki sta jih gojili obe strani. Vendar je to čas, ko so se počasi že pričele kazati razpoke med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, sicer še ne javno, pa vendar. V takih razmerah Stalin, ki je običajno vodil zelo pragmatično zunanjo politiko, ni bil prepričan, kako naj se loti jugoslovanskega vprašanja, zato je pustil, da so Jugoslovani v Albaniji vodili svojo politiko, čeprav se ta ni ujemala s sovjetskimi zamislimi. Med tem časom je Koci Xoxe s svojimi privrženci pripravljaval teren za VIII. plenum. Veliko znanih privržencev Naka Spira v državnem aparatu so zamenjali in jih prerazporedili na manj pomembna mesta. Tako so na primer Mehmeta Shehuja še pred VIII. plenustom zamenjali na mestu načelnika generalštaba albanske armade⁴¹² in ga posta-

---

⁴¹² Glede na Zlatičeve spomine je tedaj Shehu imel neverjetno srečo, saj ga je kot nekdanjega vorošilovca blizu vodstva sovjetska stran ocenila kot najprimernejšega kandidata, na katerega bi se lahko naslonili v Albaniji, glede na to, da je bil Hoxha ocenjen za preveč vihravega, kar je jasno videti v kasnejšem razvoju dogajanja. Zaradi tega je Koci Xoxe na sestanku s Hoxho in Zlatičem predlagal, da se ga aretirata,

vili na mesto prometnega ministra.⁴¹³ Na strateško pomembna mesta so postavljali politike, ki so bili bolj jugoslovansko usmerjeni; tako je bil za gospodarskega ministra postavljen Tuk Jakova.⁴¹⁴ To se je ujemalo tudi z jugoslovansko politiko, saj je bilo poslaništvo FLRJ v Tirani redno obveščano o teh spremembah. Popravljeni plan za leto 1948 je bil v skupščini sprejet 30. januarja in minister za kmetijstvo in javna dela se je zavzel za popolno prilagoditev plana jugoslovanskim potrebam in kmetijskim možnostim, vendar so v diskusiji še vedno nastopali tudi nasprotniki takih posegov, ki so to argumentirali s slabim izkupičkom plana iz leta 1947.⁴¹⁵ Glavnina albanskih voditeljev je ugotovila, v katero smer piha veter, in tako je Drago Košmrlj poročal o obisku generalnega sekretarja albanske vlade Nika Oparja,⁴¹⁶ ki je naštel dotedanje napake albanske politike:

- zmeda in dezorientacija v zunanjepolitični partijski liniji, zaradi katere večina partijskega članstva ne ve, kakšno stališče naj zavzame do Jugoslavije in Sovjetske zveze;
- v partiji zaradi tega vlada pomanjkanje zavesti o nujnosti povezave z Jugoslavijo;
- prebujanje protijugoslovanskega šovinizma med ljudstvom in celo v partijskih vrstah;
- teoretični pristop do nacionalnega vprašanja je pripomogel k nerazumevanju internacionalističnih rešitev in smisla federalnega povezovanja Albanije in Jugoslavije;
- pomanjkanje ideološkega boja in izrazit malomeščanski karakter nekaterih partijskih voditeljev.

VIII. plenum CK KPA je potekal med 26. februarjem in 8. marcem 1948. Na njem so obsodili “*sovražno*” delo

---

obsodi na sodnem procesu in likvidira. Hoxha je baje ob tem ostal tiho oziroma “*ni rekel ne*”, vendar je tak scenarij preprečila jugoslovanska intervencija. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen u CK SKJ između A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatićem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

⁴¹³ AJ, 507, f. IX, 1/IV-303-414, a. e. IV-339, Pismo Save Zlatića CK KPJ, 18. januar 1948.

⁴¹⁴ DA MIP, PA 1948, f. 1, Djerdja MIP, 15. februar 1948, št. 44329.

⁴¹⁵ DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 30. januar 1948, 4št. 2817 in Košmrlj MIP, 30. januar 1948, št. 42839.

⁴¹⁶ V poročilu piše, da je bil pred spremembami odstranjen z visokih položajev zaradi odkritega prujugoslovanstva.

Naka Spira. Očitane so mu bile mnoge napake, osebne in delovne. Tako je bil obtožen pretirane ambicioznosti, megalomanstva, boleznega avantgardizma, frakcionaštva, ki je bilo uperjeno zoper razredno zdrave elemente v partiji, da je legalno in ilegalno postavil pod svoje vodstvo in svoje privrženice v pomembne sektorje v državnem in partijskem aparatu in množičnih organizacijah. Posebej so ga obtoževali uničevanja partijske politike, ki je narekovala krepitev odnosov z Jugoslavijo. Na plenumu se je seveda zmagovalna projugoslovanska skupina izrekla za nadaljnje sodelovanje in prijateljstvo z Jugoslavijo, ki bosta omogočila suverenost in gospodarski razvoj Albanije. Zaključek te razprave je bil, da je Nako Spiru napravil samomor, da bi mu ne bilo treba odgovarjati partiji.⁴¹⁷ Napovedali so tudi čistko, saj del zaključnega poročila plenuma pravi: "*Gospodarska enotnost med Albanijo in Jugoslavijo in vse oblike sodelovanja, ki izhajajo iz te enotnosti, tvorijo glavni okvir, ki nam danes omogoča pot v socializem, vendar bodo sovražniki poskušali zadati udarec tej liniji, zato je naloga partije, da močno udari po teh sovražnikih in da poveča in utrdi čim tesnejše sodelovanje in čim bolj zdravo bratstvo z narodi Federativne Jugoslavije.*"⁴¹⁸ Na plenumu je bil zadan tudi močan udarec Enverju Hoxhi, ki je bil v tem trenutku spet v zelo šibkem položaju in v popolnoma projugoslovansko orientiranem vodstvu izoliran. Mehmetu Shehuju so ukinili kandidaturo za članstvo v politbiroju, prav tako Liri Belishovi, iz partije pa so dokončno izključili Sejfulla Maleshova.

To je bila zmaga za jugoslovansko zunanjo politiko, ki pa se je kmalu sprevrgla v pirovo zmago, saj je bil VIII. plenum zaključen 8. marca, le nekaj dni za tem, ko se je Sovjetska zveza odločila, da ne bo podaljšala trgovinskega sporazuma z Jugoslavijo, ter je pričela pritiskati nanjo še z drugimi sredstvi.⁴¹⁹ Kljub navidezni jugoslovanski zmagi v borbi za prevlado v Albaniji pa niti v času pred VIII. plenumom stanje v odnosih ni bilo

---

⁴¹⁷ AJ, 507, f. IX, 1/II-109-156, a. e. II-111, Poročilo o VIII. plenumu KPA, nedatirano.

⁴¹⁸ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 65.

⁴¹⁹ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-165, Aleksandar Ranković Savi Zlatiću, 5. marec 1948.

najboljše. Aleksandar Ranković je že januarja zaprosil albansko vlado, da bi območje okrog Korče razglasila za vojaško bazo, v katero bi Jugoslavija poslala divizijo JA, ki bi skrbelo za nedotakljivost grško-albanske meje.⁴²⁰ Enver Hoxha je zaradi šibkega položaja, ki ga je tedaj imel, v to najprej privolil. Po posvetu s sovjetskim poslanikom, nato pa še na podlagi odgovora iz Sovjetske zveze je privolitev umaknil. Jugoslovani so tedaj pritiskali na Albanijo, ker so pred tedaj že neizogibnim sporom s Sovjetsko zvezo hoteli imeti položaj v Albaniji pod svojo kontrolo.

***

Enver Hoxha se je po tem, ko mu je Sava Zlatič sporočil, da Sovjetska zveza noče podaljšati trgovinskega sporazuma in da je med njimi prišlo do spora, počasi pričel odvracati od Jugoslovanov. Zlatič, ki je ocenil, da je Hoxha po VIII. plenumu politično zelo šibak, se je v oceni pač zmotil. Sovjetska zveza je aprila že hotela odpoklicati svoje strokovnjake in vojaške svetovalce iz Albanije, vendar je Enverju Hoxhi tako rekoč izvršeno dejstvo s spretnim zavlačevanjem uspelo spremeniti. Jugoslovanski politični vrh je po tem ugotovil, da jim kontrola političnega in s tem tudi gospodarskega življenja v Albaniji uhaja iz rok, zato se je odločil na novo ovrednotiti odnose med državama. Urejeni naj bi bili kot med vsemi ostalimi državami, ki so imele ekonomske stike z Jugoslavijo. Vzrok za to je bil jasen, saj je Jugoslavija za potrebe albanskega gospodarskega plana za leto 1948 že rezervirala 3 milijarde dinarjev. Enver Hoxha v to v pogovorih s Savo Zlatičem in Sergejem Kraigherjem ni hotel privoliti.⁴²¹ Ker je hotel dokončno izkoristiti mednarodne pogodbe, ki so tedaj Albaniji zagotavljale preživetje, je Enver Hoxha še vedno vzdrževal stike z vrhom KPJ. Potem ko je 10. marca zavrnil podpis dogovora o reguliranju gospodarskih odnosov, je nato

---

⁴²⁰ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-164, Sava Zlatič Marku (Aleksandar Ranković), 28. februar 1948.

⁴²¹ AJ, 507, f. IX, 1/I 127-242, a. e. I-135 do a. e. I-141, Sava Zlatič CK KPJ, julij 1947– februar 1948.

pisal Josipu Brozu Titu še večkrat, vendar je bil ton teh pisem do srede aprila še nekako spravljiv, ker je za vsako mnenje moral dobiti privoljenje Politbiroja KPA. 21. aprila je Enver Hoxha poslal Titu predzadnje pismo, ki še vedno ni imelo prehudega tona, saj je redno apeliralo na prijateljstvo z Jugoslavijo, vendar je to bilo vneseno v besedilu predvsem zaradi še vedno projugoslovanske večine v politbiroju. V Titovem odgovoru z 22. aprila pa je vsebina bila povsem v nasprotju z željami večine v albanskem političnem vrhu. *“CK KPJ je prišel do enostavnega zaključka, da so se odnosi med našima dvema državama v zadnjem času začeli poslabševati, razlog za to pa je pomanjkanje zaupanja v iskrenost naših namenov do Albanije z vaše strani, materialna odrekanja, ki jih trpi Jugoslavija zaradi Albanije, se priznavajo deklarativno, v praksi pa ne ... Jasno je, da se ne moremo strinjati, da se v škodo lastnega ljudstva odrekamo v korist Albanije, če pri tem ne vidimo okrepitve in izboljševanja naših odnosov, temveč so se ti spet še poslabšali, in to ne po naši krivdi.”* Na koncu je dodana tudi nekakšna samokritika: *“Menimo, da smo od samega začetka gledali na naše odnose bolj idealistično kot realno in to se sedaj ne sklada s stvarnostjo. Z drugimi besedami, naši odnosi niso postavljeni na zdravih temeljih, če želimo resnično zблиžanje, moramo na novo preveriti naše sodelovanje in ga postaviti na tako osnovo, ki odgovarja dani etapi in mednarodnim dogodkom.”*⁴²² O tem vprašanju so razpravljali tudi na seji jugoslovanskega politbiroja 9. maja, kjer se je odločitev o spremembi jugoslovanske politike do Albanije znašla na dnevnem redu skupaj z pismom CK VKP(b) in odločitvijo o odstranitvi Andrije Hebranga in Sretena Žujovića iz partije.⁴²³

V istem pismu so albansko stran obvestili še o umiku generala Kuprešanina in vojaških strokovnjakov ter o prenehanju financiranja albanske vojske na račun jugoslovanskega proračuna, vendar so pripravljene sodelovanje podaljšati na podlagi novega sporazuma, ki bi

---

⁴²² Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 80.

⁴²³ Sjednica politbiroa centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 9. maj 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 248–250.

omogočal drugačen način kreditiranja. Odgovor na to pismo je Enver Hoxha poslal šele 23. maja, ker je verjetno čakal na razvoj sovjetsko-jugoslovanskega spora. V njem je krivdo za poslabšanje odnosov zvalil na CK KPJ in ne več samo na jugoslovanske predstavnike v Tirani. Kritizira delo generala Kuprešanina, Save Zlatića in ostalih jugoslovanskih predstavnikov, v pismu pa tudi nakaže na svojega novega zaščitnika, Sovjetsko zvezo in partijo. Argumentacija albanske strani je bila, da so vedno s popolnim zaupanjem sprejemali vse, kar jim je bilo ponujeno iz Jugoslavije. Tako so odprto sprejeli vse predloge o unifikaciji armad in skupnem proračunu. Pogoste kritične pripombe iz Beograda so vedno upoštevali, kljub temu da niso bile vedno prijetne.⁴²⁴ Na to pismo ni več odgovarjal maršal Tito, temveč je kratek in odrezav odgovor naslednji dan napisal Milovan Djilas, to pa je bilo tudi zadnje pismo na tem nivoju, ki je bilo odposlano med obema vodstvoma.⁴²⁵

Politične dogodke prvih mesecev leta 1948 so v uradnem albanskem zgodovinopisju povzeli takole: *“V takšnem duhu se je lotil dela VIII. plenum v februarju 1948. Enverju Hoxhi je bilo očitano, da je vodil partijo na zmotno pot, medtem ko je bil poveljnik Generalštaba Mehmet Shehu obtožen protijugoslovanskih aktivnosti. Plenum, ki je bil soočen s pritiskom, se je končno vdal in sprejel argumente jugoslovanskega vodstva. Hoxha je kasneje definiral ta dogodek kot ‘najbolj črna stran v zgodovini partije’. Kljub pomembnosti tega uspeha za beograjsko politiko pa niso uspeli odstraniti Enverja Hoxhe iz vodstva KPA. Učinki odločitev 8. plenuma so bili takoj vidni. Komisija za koordinacijo gospodarskih planov je postala druga vlada. Mešane jugoslovansko-albanske družbe so se postavile na stran jugoslovanskih podjetij.*

⁴²⁴ Politbiro Centralnog komiteta Komunističke partije Albanije Josipu Brozu Titu, 23. maj 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 363–366.

⁴²⁵ *“Vaše omerjeno pismo ne ponuja nikakršne nove osnove niti za diskusijo med nami, niti za reševanje spornih vprašanj. Zato mi nimamo namena, da o njem diskutiramo. Da pa bi se naši odnosi čim prej uredili, vam predlagamo, da pošljete delegacijo, ki bi z nami predelala vsa vprašanja in potrdila protokole o naših ekonomskih odnosih v smislu naših prejšnjih predlogov.”* V: Politbiro Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije Politbiro Centralnog komiteta Komunističke partije Albanije, 31. maj 1948. V: Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 379.

Posebna komisija, imenovana v Beogradu, je pričela z integriranjem albanskega gospodarstva v jugoslovansko in je imela nalogo ustanovitve politične unije med državama. Veliko število intelektualcev je postalo predmet policijskega preganjanja, socialistični zakoni so bili kršeni... Kljub spopadu s temi zelo resnimi težavami, se je KPA uspela rešiti najhujšega. Albanski voditelji, zbrani okrog Hoxhe, so zavrnili zahteve Jugoslavije in Xoxa, ki so zahtevali od CK KPA združitve Generalštaba jugoslovanske in albanske armade pod vodstvom Tita.⁴²⁶ Enako se je zgodilo s predlogom združitve Albanije in Jugoslavije. Zadnja možnost Beograda je bila, da se nasloni na vojsko. Hitro so našli pretvezo. Albanija naj bi bila ogrožena zaradi neizogibnega napada z grške strani. Takoj so predlagali, da je nujno poslati nekaj jugoslovanskih divizij v Albanijo v duhu Sporazuma o prijateljstvu in vzajemni pomoči. Partijsko vodstvo je na Hoxhin predlog silovito nasprotovalo novi beograjski iniciativi, ki bi lahko prešla v vojaško okupacijo države z vsemi posledicami. V tem posebno kritičnem trenutku je Hoxha presodil, da je primerno obvestiti Stalina osebno, brez dodatnega zavlačevanja. Kmalu je bila KPA poučena o pismih, ki jih je KP SZ naslovila na KPA, v katerih je ostro kritizirala nemarksistično zunanjo in notranjo politiko jugoslovanskega vodstva. Sestanek Informbiroja junija 1948 je obtožil jugoslovansko vodstvo, da je izdalo socializem in spremenilo svojo držo v buržoazni nacionalizem.⁴²⁷

---

⁴²⁶ Milorad Komatina na tem mestu omenja, da je bil položaj Enverja Hoxhe v času tik pred VII. plenumom tako šibak, da je hotel Tita predlagati za generalnega sekretarja KPA, vendar predlog ni bil sprejet. Glej: Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 80.

⁴²⁷ Pollo, The History of Albania: From Its Origins to the Present Day, str. 262–263.

Jugoslovanski vojaški interesi v Albaniji do zaostritve odnosov

Pomemben vpliv je Jugoslavija imela v vojaškem sektorju, kjer je njen vpliv od konca leta 1947 intenzivno naraščal. Vojaška pomoč je v materialu in inštruktorjih iz Jugoslavije redno pritekala že od leta 1945, veliko albanskih vojakov, približno 470, je odšlo na šolanje v jugoslovanska vojaška učilišča. Vojski sta se tudi organizirali po enakih principih in občasno izvajali skupne vojaške manevre, po navedbah Vladimirja Dedijerja pa so na vseh važnejših vojaških posvetih v Beogradu sodelovali tudi delegati albanske vojske, ki so jim bili dostopni skoraj vsi zaupni dokumenti in načrti.⁴²⁸ Jugoslovanske enote niso bile veliko prisotne na albanskih tleh, saj je dejansko v vsem času tesnih odnosov med državama v Albaniji bil le del leta 1947 stacioniran en letalski polk, ki je skrbel za varnost nemirne južne meje. Vzroki za izogibanje takšnim posegom so najverjetneje v težavnem formalnopravnem položaju, saj v nobenem sporazumu ni bila omenjena možnost jugoslovanske vojaške prisotnosti v drugi suvereni državi v mirnem času, tega pa niso dopuščali niti vojaško-politični interesi obeh blokov v porajajoči se hladni vojni. Stiki med armadama na najvišji ravni so redno potekali prek načelnikov generalštabov Koče Popovića in Mehmeta Shehujaja. Konec leta 1947 je Koča Popović Shehujaju v svojem in Tempovem imenu predlagal pogovore o združitvi obeh generalštabov. Do takega razvoja je lahko prišlo zaradi

---

⁴²⁸ Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 103.

spremenjenih razmerij moči v albanskem vodstvu, kjer je projugoslovanska skupina v notranjepolitičnih bojih izšla kot zmagovalec. Že po obisku Hoxhe v Moskvi pa so se pojavila prva trenja v medsebojnih odnosih tudi na vojaškem področju, saj je Sovjetska zveza okrepila skupino svetovalcev v albanskem štabu. Konec leta 1947 jih je bilo skupno 15, pričakovali pa so prihod dodatnih, saj naj bi bil po eden dodeljen vsakemu polku.⁴²⁹ Mehmet Shehu je podpiral prosovjetsko skupino v politbiroju, kar je vodilo do nenehnih trenj med njim in njegovim namestnikom, članom politbiroja Kristom Themelkom, ki je veljal za Xoxevega človeka. Themelko je o poslabšanju odnosov z jugoslovansko vojsko poročal Hoxhi, o slabem vodenju albanskih oboroženih sil pa je konec leta poročala tudi jugoslovanska delegacija pod vodstvom generala Rada Hamovića. Albanski proračun ni bil sposoben financirati relativno velike in slabo opremljene albanske vojske, saj je albanska stran lahko zagotovila le dobro polovico nujno potrebnih sredstev. Zaradi tega so na jugoslovanski strani ponudili, da tudi vojaške odnose okrepijo "*v duhu ekonomskih sporazumov*". Po polomu prosovjetske skupine konec 1947 je bil zamenjan načelnik generalštaba Mehmet Shehu, njegov položaj je prevzel Beqir Balluku.⁴³⁰ V duhu sprememb je v Albanijo januarja 1948 prišla še ena delegacija ali, bolje rečeno, inšpekcija pod vodstvom generala Milana Kuprešanina, ki je podrobno ocenila stanje v albanski vojski, bistveno se je povečalo število jugoslovanskih inštruktorjev, Kuprešanin pa je bil postavljen za delegata pri albanskem generalštabu kot glavni inštruktor.⁴³¹

Jugoslovanski načrti so jasno zapisani v poročilu o ugotovitvah delegacije pod vodstvom generala Hamovića, ki je o svojih vtisih poročala neposredno Titu. Na poročilo, ki je bilo namenjeno Milovanu Djilasu, je Branko Pehičević Kađa zapisal, da je stanje v albanski

⁴²⁹ AJ, 507, f. IX, 1/III-75-166, a. e. III-129, Izveštaj o najvažnijim problemima u albanskoj armiji, 11. januar 1948.

⁴³⁰ Shehu je bil premeščen na položaj ministra za promet; to se je zgodilo v trenutku, ko so bile v albanskem vodstvu izvršene velike kadrovske rošade, katerih smisel je bil: "*Odstranitev tistih, ki so se v toku leta 1947 posebej kompromitirali kot nasprotniki iskrenega sodelovanja s FLRJ.*" V: DA MIP, PA 1948, f. 1, Djerdja MIP, 15. februar 1948, št. 44329.

⁴³¹ Dimitrijević, JNA od Staljina do Nato pakta, str. 70–77.

vojski takšno, da zahteva takojšnjo jugoslovansko intervencijo. Poudaril je nujno potrebo po povečanju vpliva jugoslovanskih inštruktorjev v vojski, ki naj bi uredili odnose med njimi, sovjetskimi inštruktorji in vodstvom albanske vojske.

Načrt o prihodnji vlogi Jugoslavije v urejanju albanske vojske je zapisan v desetih točkah:

- albansko vojsko je potrebno preurediti po načrtih operativnega načrta JA;
- albansko obrambno ministrstvo bi se moralo biti dolžno podrediti vsem uredbam in pravilnikom JA;
- vsa navodila jugoslovanskega obrambnega ministrstva bi bilo potrebno poslati delegatu pri albanskem ministrstvu in jih ustrezno implementirati;
- v dogovoru z načelnikom albanskega generalštaba in jugoslovanskim delegatom bi bilo v Albanijo potrebno pošiljati različne ekipe po oddelkih albanske vojske, ki bi pomagali pri reorganizaciji in izvajali nadzor;
- vse šolanje albanskih oficirskih kadrov bi bilo potrebno izvajati v Jugoslaviji, v Albaniji pa le šolanje rezervnih oficirjev;
- oskrbovanje albanske vojske bi bilo potrebno vključiti v jugoslovanski proračun, vendar pred tem natančno opredeliti, katere artikle bi albanska stran prejela;
- zamenjati bi bilo potrebno načelnika generalštaba Mehmeta Shehuja in na njegovo mesto postaviti Beqirja Balluka;
- do konca leta 1948 so želeli imeti inštruktorje v vseh pomembnejših rodovih vojske
- pričakovali so dodatno okrepitev sovjetskih inštruktorjev, s katerimi naj bi vzpostavili enake odnose kot s tistimi v JA, vendar so povečanje njihovega števila imeli za nezaželeno.

O teh vprašanjih je delegacija vodila tudi pogovore z albanskim političnim in vojaškim vodstvom in se z njimi pogovorila o večini navedenih predlogov. Omenjali niso predlogov o menjavi načelnika generalštaba, vlogi sovjetskih inštruktorjev, šolanju oficirjev v Jugoslaviji in obvezi albanske vojske po implementaciji jugoslovanskih pravilnikov. Prek Krista Themelka so dobili

potrdilo, da se je Enver Hoxha z menjavo Shehuja in postavitvijo Balluka načeloma strinjal, saj je bil notranjepolitično v nezavidljivem položaju.⁴³²

V času politične premoči projugoslovanske skupine v albanskem vodstvu so se nato dogodki pričeli vrstiti z veliko hitrostjo. Aleksandar Ranković je v telegramu Hoxho opozoril na nevarnost grških oboroženih provokacij na grški meji in predlagal, da se območje Korče razglasi za vojaško območje, ki bi postalo jugoslovanska vojaška baza. S tem se je Enver Hoxha bil prisiljen strinjati.⁴³³ V albanskem štabu so nato mrzlično pričeli pripravljati načrte za skupno obrambo pred grškim vpadom. Enver Hoxha naj bi po lastnih navedbah o tem obvestil sovjetsko vodstvo, ki ni menilo, da je tak scenarij verjeten, zato so konec februarja na albanski strani po nasvetu sovjetskega vojaškega atašeja pričeli zavlačevati načrte o bazi v Korči.⁴³⁴ Jugoslovanska stran je vmesnem času načrtovala odhod dveh divizij JA na južno albansko mejo, kar pa je z ostrim nastopom v Moskvi v začetku februarja preprečil osebno Stalin, saj je ta nepremišljena poteza jugoslovanskega vodstva predstavljala zunanjepolitično nevarnost za sovjetsko politiko. Operativni načrti albanske vojske so se kljub temu zaradi strahu pred dejansko povečano dejavnostjo na grško-albanski meji v tem času spremenili in so predvidevali vstop jugoslovanske armade v primeru incidenta prek celotne albanske meje, niso se več zanašali le na jugoslovanske enote, ki so bile stacionirane v bližini Ohridskega jezera. O prisotnosti enot JA na albanskem ozemlju pred izbruhom sovražnosti po sestanku jugoslovanske delegacije s Stalinom v Moskvi 10. februarja 1948 ni bilo več govora. Odnos jugoslovanskega vodstva do albanske vojske je postajal vse bolj napet, ker je v začetku marca politbiroju KPJ postajalo jasno, da so sovjetsko-jugoslovanski odnosi vse slabši in se hitro razkrajajo. Na seji politbiroja 1. marca 1948, kjer

---

⁴³² AJ, 507, f. IX, 1/III-75-166, a. e. III-129, Izveštaj o najvažnijim problemima u albanskoj armiji, 11. januar 1948.

⁴³³ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-154, Depeši Aleksandra Rankovića Enver Hoxhi in Enver Hoxhe Aleksandru Rankoviću, 19. in 20. januar 1948.

⁴³⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-164, Sava Zlatić Marku (Aleksandar Ranković), 28. februar 1948.

je bila glavna tema ravno zaostritev odnosov s Sovjetsko zvezo, je Kardelj dejal, da imajo na sovjetski strani neprikrit interes za albansko vojsko, zato bi morali biti sovjetski inštruktorji v sklopu jugoslovanske skupine. Tito je bil še bolj neposreden, saj je dejal, da albansko vojsko Jugoslavija oblači in oskrbuje, za to je namenila več kot milijardo tedanjih dinarjev, in zato lahko zahteva *“kontrola nad svojo vojsko”*.⁴³⁵ Zelo slikovito je medsebojne odnose na vojaškem področju po marcu 1948 opisal Bojan B. Dimitrijević, saj pravi: *“Čeprav so se odnosi na vojaško-političnem planu komplicirali, lahko vidimo, da je imelo vojaško sodelovanje albanske in jugoslovanske vojske svoj tok, ki kakor da za trenutek ne sledi politiki.”*⁴³⁶ V trenutku, ko je Enver Hoxha poslal Titu svoje prvo pismo v seriji dopisov, ki so predstavljali razkol med državama, je v Albanijo pritekala do tedaj daleč največja pošiljka orožja in opreme iz Jugoslavije. Po izračunih je Jugoslavija Albaniji v povojnih letih za vzdrževanje in posodabljanje vojske poleg gospodarskih kreditov neposredno namenila še dobrih 700 milijonov dinarjev.⁴³⁷

Prav medsebojni vojaški odnosi so bili povod za prve neposredne kritike jugoslovanske politike, ki jih je Enver Hoxha zapisal v pismu Titu 17. marca 1948. Zaradi vse bolj napetih jugoslovansko-albanskih dogodkov je težavo povzročil ponoven predlog generala Kuprešanina o skupnem poveljstvu obeh vojska, ki se je povezoval tudi s predlogom Kuprešanina in Zlatića o tem, da je nastopil čas za povezovanje Albanije in Jugoslavije v federacijo, neodvisno od Bolgarije. Po drugi strani pa je Stalin prek Dimitrova v tem času poskušal Albance prepričati, da je jugoslovansko-bolgarska federacija le še vprašanje mesecev. Na albanski strani so bili zmedeni in Hoxha se s predlogi ni strinjal.⁴³⁸ Sovjetska stran je menila, da se bo Albanija povezala z Jugoslavijo in ne

---

⁴³⁵ Sjednica politbiroa centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 1. marec 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, 1995, str. 236–247.

⁴³⁶ Bojan B. Dimitrijević, JNA od Staljina do Nato pakta, 2005, str. 84.

⁴³⁷ Prav tam, str. 84–85.

⁴³⁸ Enver Hodža Josipu Brozu Titu, 17. marec 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 356–358.

bo stopila na njeno stran v nastajajočem sporu, zato je prve dni aprila odpoklicala svoje vojaške inštruktorje. Odločitev je bila nekaj dni kasneje preklicana, po besedah Themelka na prošnjo albanske vlade, po besedah sovjetskega šefa vojaške misije pa zgolj po ukazu veleposlanika Dimitrija Čuvahina. To je definiralo politično smer, v katero se je tedaj obrnilo albansko vodstvo, zato je Kuprešanin na sestanku s Themelkom in Ballukujem ocenil, da se medsebojni sporazumi ne izvršujejo, in nekaj dni kasneje so bili odpoklicani jugoslovanski inštruktorji.⁴³⁹ V zvezi s pritožbami generala Kuprešanina je nato Hoxha napisal Titu drugo pismo, v katerem je izražal začudenje nad ostro kritiko, pa tudi nad tem, da je bil o tem le posredno obveščen prek Kuprešanina, ne pa prek Zlatića ali Djerdje.⁴⁴⁰ Naslednje pismo je poslal le tri dni kasneje, saj je vmes prišlo obvestilo o umiku jugoslovanskih inštruktorjev. Menil je, da je bila ta jugoslovanska poteza popolnoma neprimerna, saj je unifikacija obeh vojska potekala popolnoma po načrtih, nakazal pa je vzporednico z odpovedanim umikom sovjetskih inštruktorjev in albansko željo po ohranitvi oziroma okrepitvi sodelovanja s sovjetsko vojsko.⁴⁴¹ Istega dne je tudi poslanik Djerdja prenesel Hoxevo prošnjo Titu, da ustavi odhod inštruktorjev in delegatov iz Albanije, saj je pismo bilo šele na poti.⁴⁴² 22. aprila je Tito napisal dve pismi kot odgovor na poplavo Hoxhevih pisem, v katerih je navedel, da so se odnosi med državama v zadnjem času močno poslabšali, kar pa nikakor ni zgolj posledica nekaj Kuprešaninovih neprijetnih pripomb. Ocenil je, da je celoten spekter albansko-jugoslovanskih odnosov osnovan na nezdravih temeljih in je zaradi tega potrebna ponovna ocena vseh sporazumov. Iz Albanije jugoslovanska stran ni nameravala odpkli-

---

⁴³⁹ Dimitrijević, JNA od Staljina do Nato pakta, str. 87.

⁴⁴⁰ Enver Hodža Josipu Brozu Titu, 18. april 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 359–361.

⁴⁴¹ Enver Hodža Josipu Brozu Titu, 21. april 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 363–366.

⁴⁴² Josip Đerđa, predstavnik CKKPJ pri CKKPA Josipu Brozu Titu, 21. april 1948. V: Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 367.

cati vseh svojih inštruktorjev, ampak le tiste, ki so bili albanski vojski dodeljeni v okviru delegacije generala Kuprešanina januarja 1948, čeprav so ti predstavljali večino. Sporočil mu je tudi, da se Jugoslavija s tem odreka neposrednemu financiranju albanske vojske na račun jugoslovanskega vojaškega proračuna, in ponudil možnost sporazuma o najemu kredita za njeno vzdrževanje.⁴⁴³ V drugem pismu je zgolj zavrnil preklic vrnitve Kuprešanina z inštruktorji in nekatere obtožbe na Kuprešaninov račun. V tem pismu pa je jasno nakazal, da je vzrok za ohladitev politične narave: *“Na vas in na nas je zgodovinska odgovornost za čim boljše odnose in bratsko sodelovanje med našimi narodi. Tega se moramo zavedati in zaradi tega moramo storiti vse, da odstranimo tisto, kar bi lahko motilo takšno prijateljstvo in takšno sodelovanje. Potrebno je imeti pogum in priznati, da obstajajo vzroki za poslabšanje odnosov, in eden izmed glavnih vzrokov je, kot je že prej navedeno, občutno nezaupanje dela albanskih voditeljev do nas. Brez zaupanja ni mogoče konstruktivno sodelovanje med nami in zaradi tega moramo to nezaupanje odstraniti.”*⁴⁴⁴

---

⁴⁴³ Josip Broz Tito Enverju Hoxhi, 22. april 1948. V: Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 368–369.

⁴⁴⁴ Josip Broz Tito Enverju Hoxhi, 22. april 1948. V: Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 370–371.

Balkanska federacija – neuspeh poskus jugoslovanske balkanske politike

Močno zblizanje med Albanijo in Jugoslavijo, ki se je zgodilo po koncu druge svetovne vojne, je marsikoga pripeljalo do razmišljanja o bodoči ureditvi odnosov med državama. Poleg idej, da bi bilo potrebno Albanijo preprosto priključiti Jugoslaviji kot sedmo republiko, se ves čas v ozadju pojavlja ideja o Balkanski federaciji. To je bila utopična zamisel predvsem bolgarskih in srbskih socialistov še izpred prve svetovne vojne, a nikoli ni bila uresničena. Teza je dolgo živela med tistimi levo usmerjenimi intelektualci, ki so živeli v tujini, predvsem v Parizu in kasneje v Moskvi. V dvajsetih letih so komunistične partije Bolgarije, Jugoslavije, Romunije in Grčije delovale v skupni Balkanski komunistični federaciji, ki je pristopila h Komunistični internacionali, vendar je v tridesetih letih ta zaradi reorganizacije Kominterne prenehala delovati. Zamisel je bila idealistična predvsem zaradi tega, ker naj bi Balkanska federacija združila do tedaj sprte balkanske narode, ki tako ne bi več imeli razlogov za ozemeljske spore, značilnih za ta del sveta.⁴⁴⁵ V primeru Albanije bi tako bil urejen status Kosova, rešilo pa bi se tudi makedonsko vprašanje, ki je močno oteževalo jugoslovansko-bolgarske odnose, deloma pa je vplivalo tudi na odnose z Grčijo.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁵ Milutinović, Balkanska federacija in Cvetković, Balkanska komunistična federacija. V: Enciklopedija Jugoslavije, str. 458–460.

⁴⁴⁶ Pismo predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, Georgiju Dimitrovu, Vis, julij 1944. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 608–612.

Ideje o združitvi ponovno srečamo med drugo svetovno vojno. Balkanska federacija oziroma konfederacija je bila eden izmed političnih načrtov, o katerih je razmišljala jugoslovanska kraljeva vlada v Londonu. O možnostih izvedbe tega načrta so leta 1942 potekali pogovori tudi s sovjetskimi predstavniki. Poslanik pri kraljevi vladi Bogomolov in ambasador na angleškem dvoru Ivan Majski sta kot predlog sovjetske vlade za povojno ureditev Balkana predlagala ustanovitev velike federacije, ki bi zaobjemala dve podfederaciji, eno, sestavljeno iz Srbov, Hrvatov, Slovencev in Makedoncev; drugo pa iz Albanije, Grčije, Bolgarije in Romunije.⁴⁴⁷ Ideja o Balkanski federaciji je bila del sovjetske zunanje politike do Jugoslavije po navezavi diplomatskih stikov leta 1940 tudi zaradi Stalinove želje po okrepitvi panslavizma. Kraljeva vlada je 15. januarja 1942 podpisala sporazum o Balkanski uniji z Grčijo⁴⁴⁸, ki naj bi predstavljal temelj za povojno organizacijo Unije balkanskih držav, v katero naj bi vstopile tudi Albanija, Bolgarija in Romunija, eventuelno celo Turčija. Že med Grčijo in Jugoslavijo pa lahko glede vprašanja vloge Albanije v načrtovani zvezi opazujemo nasprotna stališča. Glede na to, da se Velika Britanija kot tedaj najmočnejša velika zavezniška sila o vprašanju Albanije ni opredelila, so na grški strani menili, da jo je potrebno razdeliti mednje in Jugoslovane. Argument za to naj bi bila albanska nesposobnost vzdrževanja lastne države, pri tem pa so se naslonili tudi na dejstvo, da dvor kralja Zoguja ni užival statusa emigrantske vlade, kot sta jo grška ali jugoslovanska. Kralj Zogu se po grškem mnenju ne bi smel vrniti na prestol, *“saj bo ob prvi priložnosti šel s tistim, ki več plača”*. V jugoslovansko korist naj bi bila pripojitev še večjega števila albanskih prebivalcev, ki bi tako postali manj nevarni, kot če bi v velikem številu ostali izven državnega okvira Jugoslavije.⁴⁴⁹ Pomemben

---

⁴⁴⁷ Petranović, Balkanska federacija, str. 17.

⁴⁴⁸ Sporazum o Balkanskoj uniji između Kraljevine Jugoslavije i Kraljevine Grčke, 15. januar 1942. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 512–515.

⁴⁴⁹ Na ta način bi se Srbija okrepila, saj naj bi močna Srbija pomenila močno Jugoslavijo, čeprav so jugoslovanske ozemeljske revindikacije bile usmerjene na sever, k slovenskemu in hrvaškemu ozemlju.

argument za izničenje povojne albanske državnosti je bila tudi posest strateško pomembnih albanskih obal v okviru načrtovane unije. Jugoslovansko mnenje je ostalo enako kot v Pašičevih časih, se pravi, da so vztrajali pri Balkanu, ki naj bo v rokah balkanskih narodov, in samostojni Albaniji. Balkanska unija je bila zamišljena kot zametek močnega “*protiboljševističnega*” jedra na Balkanu, okrog katerega bi se formirala tesna politična in gospodarska zveza vseh balkanskih držav. Grško-jugoslovanskemu sporazumu je nasprotovala Sovjetska zveza, ker je sporazum razumela kot poskus Velike Britanije, da utrdi svoj položaj na Balkanu.⁴⁵⁰

Z zmanjšanjem vloge emigrantske kraljeve vlade in s hitrim povečevanjem moči partizanskega gibanja pa je iniciativa kmalu prešla v komunistične roke. Ena izmed prvih idej v tej smeri, ki pa je zaradi zunanjepolitičnega položaja propadla, je bila namera o ustanovitvi skupnega Balkanskega štaba sredi leta 1943. Z ustanovitvijo takšnega telesa se je odpirala možnost, da bi se Josip Broz Tito postavil na čelo vseh balkanskih odporniških gibanj, vendar je zaradi skoraj sočasne ureditve odnosov z zahodnimi zavezniki in zaradi njihovega vpliva na grško osvobodilno gibanje ideja propadla. Medvojne ideje o Balkanski federaciji so prihajale tudi iz Moskve in Bolgarije, kjer sta Stalin in voditelj bolgarskih komunistov Georgi Dimitrov videla v federaciji rešitev, kako bi Bolgarijo elegantno spravili do statusa zaveznika protihitlerjevske koalicije.

Na albanski strani je bil eden izmed največjih medvojnih pobudnikov federacije Sejfulla Maleshova, verjetno najbolj izobražen marksist med albanskimi komunisti, ki je večino življenja preživel v tujini. Kasneje se je Malesheva od te zamisli odvrnil in je bil v letu 1947 odstranjen iz albanske politike, ker je zagovarjal povezovanje z Zahodom. V Albanijo se je vrnil leta 1943, ravno v času po Titovi intervenciji, ki je zaustavila priprave Svetozarja Vukmanovića Tempa na ustanovitev Balkanskega štaba. V ta čas sodijo tudi odločitve drugega zasedanja Avnoja, ki so opredelile jugoslovansko federacijo enakopravnih narodov, vendar pa niso omenjale alban-

---

⁴⁵⁰ Petranović, Balkanska federacija, str. 34–51.

skega prebivalstva. Na pokrajinski konferenci v Bujanu je konec decembra kosovsko-metohijsko predstavništvo izrazilo željo po povojni priključitvi k Albaniji, kar je vodstvo KPJ v načelu zavrnilo in predlagalo agitacijsko parolo o federaciji balkanskih narodov in s tem zadevo začasno umaknilo z dnevnega reda. Težnje po ureditvi problema z albanskim prebivalstvom v Jugoslaviji so bile po končani vojni pogosto preslišane, saj so predvsem na jugoslovanski strani menili, da ni nastopil pravi čas za reševanje teh problemov. Tudi sam Tito naj si ne bi bil na jasnem, kako naj ga uredijo, o avtonomiji Kosova in Metohije naj bi pričel razmišljati šele v sredini leta 1944. Kakršnokoli reševanje problema ali govor o odcepitvi Kosova in Metohije bi se lahko namreč slabo obrestovalo v času, ko Srbija ni bila osvobodjena, in bi na plan lahko privrela nacionalistična čustva, ki bi lahko srbsko prebivalstvo oddaljila od narodnoosvobodilnega gibanja. Jasno pa je bilo, da Tito ne bo privolil v nobeno obliko federacije, v kateri Jugoslavija ne bi igrala najpomembnejše vloge.⁴⁵¹ Ideja o Balkanski federaciji je bila v Albaniji popularna ne samo zaradi šibkosti novonastale države, ki bi se rada postavila pod okrilje večje, temveč tudi zaradi kosovskega vprašanja, ki je bilo leta 1945 za Albanijo neugodno rešeno. Tako bi tudi ta del albanskega prebivalstva prišel pod matično domovino, kar bi se drugače zelo težko zgodilo. Zunanjepolitični položaj je bil za Albanijo zelo težak, vendar je bilo že pred koncem vojne jasno, da je iz zamišljenega okvira federacije potrebno izključiti Grčijo, kjer so oblast prevzele monarhične sile z angleško podporo, ki so bile naklonjene ideji o pripojitvi dela albanskega ozemlja. Jugoslavija in Albanija sta vseeno ali tudi prav zato močno materialno podpirali odpor Markosovih partizanov.

Jugoslovanska stran je razvijala tesne odnose z Albanijo, pa tudi z Bolgarijo, vendar so navadno poudarjali, da je spajanje držav v federacijo dolgoročen proces, ki se ga ne da opraviti v naglici, zato so tako pobude navadno umirjali. To se je najverjetneje zgodilo zaradi sovjetskega pritiska pri naglo sestavljenih načrtih sporazumov o tesnem povezovanju Jugoslavije z Bolgarijo

---

⁴⁵¹ Prav tam, str. 98.

konec leta 1944, zaradi katerega so bili načrti v začetku leta 1945 ustavljeni. O Balkanski federaciji se je Tito pogovarjal tudi s Churchillom avgusta 1944 v Neaplju.⁴⁵² Na dan objave vojne napovedi Sovjetske zveze Bolgariji je bil v Craiovi v Romuniji podpisan prvi sporazum med predstavniki bolgarske Domovinske fronte in NKOJ, ki je zajemal sporazum o vojaškem sodelovanju in o reševanju spornih vprašanj na prijateljski osnovi.⁴⁵³ Med najpomembnejša sporna vprašanja je zagotovo spadalo makedonsko. Vodja CK BDP Trajčo Kostov je podpiral ustanovitev federalne Makedonije v novi Jugoslaviji, vendar pa je starosta bolgarske politike Georgi Dimitrov Tita opozoril na poglede makedonskega štaba, ki je želel priključitev Pirinske Makedonije. Podobno kot je bilo pri Kosovu naj bi Tito posegel vmes in pojasnil makedonskemu vodstvu, da čas ni primeren za dejanske poteze v tej smeri.⁴⁵⁴ Stvari pa so se nato pričele dogajati z veliko hitrostjo. Na iniciativo CK KPJ so novembra potekali pogovori z vodstvom BDP o ustanovitvi jugoslovansko-bolgarske federacije. Osnutek sporazuma je bil napisan v prvi polovici novembra v Beogradu in dostavljen v Sofijo. Objavljen naj bi bil že 1. januarja 1945. Med državama bi se takoj ukinila meja in zagotovilo prosto gibanje državljanov, ustanovljen bi bil skupni vojaški štab, vodila bi se skupna zunanja politika, ukinile notranje carine in poenotil gospodarski prostor.⁴⁵⁵ Bolgarska stran tega sporazuma ni sprejela, zato so sledila nova pogajanja decembra v Sofiji, na katerih je jugoslovansko stran predstavljal Edvard Kardelj. Tega je na sprejemu v Moskvi novembra 1944 Stalin vzpodbujal k oblikovanju federacije. Novi osnutek sporazuma je bil nekoliko bolj podoben klasičnim sporazumom o vzajemni

---

⁴⁵² Na Churchillovo vprašanje, ali želi Balkansko federacijo, je Tito odgovoril, da le jugoslovansko. Glej: Izveštaj majora S. Klisolda o razgovoru između predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i ministra predsednika Velike Britanije Vinstona Čerčila, 12. avgust 1944. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 617–623.

⁴⁵³ Sporazum sicer ni ohranjen, objavljena je le izjava za tisk. Glej: Sporazum NKOJ-a i bugarske vlade, 5. oktober 1944. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 631–632.

⁴⁵⁴ Petranović, *Balkanska federacija*, str. 118–121.

⁴⁵⁵ Nacrt sporazuma o političkoj, vojnoj i ekonomskoj saradnji i bratskom jedinstvu naroda Jugoslavije i Bugarske, november 1944. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 641–644.

pomoči, še vedno pa je vseboval pomembne odločitve o carinski in ekonomski zvezi, vzajemni pomoči pri izgradnji ljudske oblasti, zavezo o nujni zedinitvi Bolgarije in jugoslovanskih federalnih enot, bilateralno prijateljsko rešitev vprašanja bolgarske vojne odškodnine in predvideno vključitev Pirinske Makedonije v federalno Makedonijo po vzpostavitvi federacije, Bolgariji pa bi pripadli deli jugoslovanskega ozemlja, ki jih je ta pridobila po mirovni pogodbi iz Neuillya 1919.⁴⁵⁶ Težavo pri pogajanjih o federaciji je predstavljala jugoslovanska želja, da bi bila Bolgarija izenačena z ostalimi jugoslovanskimi republikami, česar pa na bolgarski strani niso želeli sprejeti, ker bi bili s tem potisnjeni v neenakopraven položaj. Pluralistični koncept, po katerem bi Bolgarija postala sedma republika, za Bolgare ni bil sprejemljiv, dualističnemu pa se je upiral Tito. Med decembrskimi pogajanjmi so razmišljali, da bi podobno pogodbo morali podpisati tudi z Albanijo, a o tem priča le Josip Smodlaka v svojih spominih. Jugoslovanska stran je s sovjetsko moralno podporo vztrajno želela dokončati dogovore o federaciji, zato je bil v Beogradu 5. januarja 1945 bolgarskemu predstavniku Petru Todorovu predan nov osnutek pogodbe o združitvi obeh držav, ki je bil sestavljen po pluralističnem principu.⁴⁵⁷ Tedaj pa se je prvič negativno odzvala Sovjetska zveza, saj je Andrija Hebrang, vodja vojaške misije v Moskvi, 11. januarja sporočil, da je Stalin priporočil le sklenitev dvajsetletnega sporazuma o prijateljstvu in vzajemni pomoči kot prvi korak k zedinjenju, nato pa nekoč kasneje sporazum na dualistični osnovi. V tem času naj bi obe državi raje okrepili novi vladi, saj je oblikovanje federacije v danih zunanjepolitičnih razmerah imel za neoportuno. Podpis pogodbe bi namreč slabo vplival na britansko-sovjetske odnose, kar je v svojem dnevniku že septembra 1944 pravilno predvidel Georgi Dimitrov. Britanska stran je nasprotovala ekskluzivnemu združevanju Jugoslavije in Bolgarije, ki bi oslabil britanski vpliv na Balkanu,

---

⁴⁵⁶ Nacrt ugovora o političkoj, ekonomskoj i vojnoj saradnji između vlada Jugoslavije i Bugarske, 23. december 1944. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, II. knjiga, str. 645–646.

⁴⁵⁷ Petranović, *Balkanska federacija*, str. 126–131.

kar je Anthony Eden konec januarja tudi sporočil Titu. Tudi ZDA so imele pripombe na proces združevanja držav, saj naj bi bila Bolgarija kot nekdanja pripadnica sil osi pod zavezniško upravo.⁴⁵⁸ Strinjali so se le z že anahronistično Balkansko unijo, v kateri bi sodelovali tudi Grčija in Turčija. Na posvet v Moskvo sta bili poklicani jugoslovanska in bolgarska delegacija in načeloma je bil sprejet Sporazum o prijateljstvu, zvezi in vzajemni pomoči med Jugoslavijo in Bolgarijo, ki ga je parafirala tudi sovjetska stran.⁴⁵⁹ Sporazum pa ni bil podpisan zaradi nasprotovanj zahodnih zaveznikov, ki so z olajšanjem sprejeli izjavo sovjetskega zunanjega ministra Vjačeslava Molotova na krimski konferenci, da federacija ni več aktualna, pa tudi o sklenitvi sporazuma ni bilo govora, dokler se ne uredi status Bolgarije kot poražene države, ki je pod režimom premirja. O Balkanski federaciji so sicer govorili še aprila 1945, na sestanku Tita s sovjetskim vodstvom v Moskvi, vendar so na sovjetski strani menili, da je potrebno idejo o zvezi med državama začasno zamrzniti. Po mnenju Petra Dragišića je Sovjetska zveza s federacijo mislila resno, saj je Andrej Višinški bolgarskemu veleposlaniku v Moskvi razložil, da je bil proces prekinjen zgolj zaradi sovjetske želje po ohranitvi protihitlerjevske koalicije. Na neuspeh pogajanj pa so poleg stališč zahodnih zaveznikov močno vplivala jugoslovansko-bolgarska nesoglasja o ureditvi federacije. Jugoslovansko vodstvo naj bi si tako v času svoje zmagovalne slave poskušalo podrediti šibko bolgarsko vodstvo. Stalinova podpora jugoslovansko-albanski zvezi je načeloma sicer bila popolna, vendar pa je Stalin imel nekaj načelnih pripomb na Titovo balkansko politiko, ne samo v povezavi z Bolgarijo, temveč tudi z Albanijo. Stalin naj ne bi imel popolnega zaupanja v jugoslovansko vodstvo, strah pa ga je bilo tudi premočne državne tvorbe na Balkanu, ki bi se lahko oddaljila od Sovjetske zveze.⁴⁶⁰

V skladu z novimi smernicami sta bila nato tudi

---

⁴⁵⁸ Dragišić, Jugoslovansko-bugarski odnosi 1944–1949, str. 70–77.

⁴⁵⁹ Petranović, Balkanska federacija, str. 132 in Nacrt ugovora o prijateljstvu, savezu i uzajamnoj pomoči između Jugoslavije i Bugarske, 27. januar 1945. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga, str. 652–655.

⁴⁶⁰ Petar Dragišić, Jugoslovansko-bugarski odnosi 1944–1949, str. 79–80.

z Albanijo februarja 1945 podpisana dva sporazuma; eden o preskrbi oziroma blagovni menjavi in drugi vojaški, ki pa ni ohranjen. Sicer pa je način, kako so nekoliko kasneje Albanijo poskušali navezati na Jugoslavijo, kazal na to, da tudi v Beogradu razmišljajo o prihodnjih mednarodnih povezavah. Serija meddržavnih sporazumov, s katerimi so leta 1946 Albanijo navezali na Jugoslavijo, je bila zelo podobna rešitvam, ki so bile zapisane v osnutkih sporazumov z Bolgarijo 1944.⁴⁶¹ Poleg popolne navezave albanskega gospodarstva na Jugoslavijo, ki se še najbolj kaže v uskladitvi vrednosti denarnih valut in povezanosti gospodarskih planov, je Jugoslavija Albanijo zastopala tudi v vseh odnosih z vsemi državami, v katerih Albanija ni imela svojih diplomatskih predstavništev, Jugoslavija pa je zastopala Albanijo tudi na mednarodnih konferencah in v OZN. Prek Jugoslavije je potekala vsa albanska zunanja trgovina, tudi v smeri vzhodne Evrope. Albanska partija je bila edina komunistična partija na oblasti v Evropi, ki leta 1947 ni bila povabljena na ustanovni sestanek informbiroja, niti ni postala njegova članica, kar je ponovno bil eden izmed znakov jugoslovanskega političnega monopola nad to državo. Najtesnejšo vez med državama je predstavljala Pogodba o prijateljstvu in vzajemni pomoči med FLRJ in LR Albanijo. To je bil drugi tak sporazum, ki je bil sklenjen med socialističnimi državami, prvi je bil jugoslovansko-sovjetski.⁴⁶² Jugoslovanska vloga v Albaniji je bila zelo podobna sovjetski v preostalih državah za novonastalo železno zaveso, saj je tudi večina sovjetsko-albanskih stikov bila urejena prek Beograda. Med naraščajočim nezadovoljstvom dela albanskega vodstva z jugoslovansko vlogo v Albaniji je Enver Hoxha poleti 1947 obiskal Moskvo, kjer je pri Stalinu nakazal na to

---

⁴⁶¹ V zvezi s sklenjenimi sporazumi je generalnemu sekretarju OZN Trygve Liu eden najpomembnejših albanskih političnih emigrantov, nekdanji vodja Balli Kombëtarja Mithat Frasheri, poslal depešo, v kateri prosi za intervencijo OZN zaradi navzven gospodarskih, a zelo političnih sporazumov, s katerimi bi rada jugoslovanska stran rada razširila svojo vladavino nad celotno Albanijo. Že pred tem je aprila 1945 na istem naslovu Frasheri protestiral tudi zaradi baje načrtovanega vstopa Albanije v jugoslovansko federacijo. Glej: DA MIP, PA 1947, f. 1, Mithad Frasheri Trygve Liu, 18. december 1946, št. 44865.

⁴⁶² Ugovor o prijateljstvu in uzajamnoj pomoči između FNRJ i NR Albanije, 9. julij 1946. V: Stojković (ur.), Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, III. knjiga, str. 4–6.

Bolgarski voditelj Georgi Dimitrov 30. julija 1947 v Ljubljani. V teh dneh so potekali bilateralni pogovori med bolgarskim in jugoslovanskim vodstvom, ki so v naslednjih mesecih predstavljali enega izmed temeljev v načrtih za ustanovitev Balkanske federacije, kamor bi po jugoslovanskih načrtih sodila tudi Albanija.

dejstvo. Odgovor, ki ga je prejel, pa je bil zanj neugoden, saj je Stalin jasno poudaril, da se sovjetsko stališče o albansko-jugoslovanskih odnosih ne bo spremenilo in bo Sovjetska zveza pomagala Albaniji “*le v okviru Jugoslavije in preko Jugoslavije*”.⁴⁶³ Problem same federacije pa se pojavlja zaradi občasnih pritiskov iz Moskve, kjer je bilo nakazano, da Sovjeti ne bi nasprotovali pripojitvi Albanije, kasneje pa povezovanju z Bolgarijo. Tudi Tito se je o tem pogovarjal z Dimitrovom poleti 1947 na Bledu, vendar je jugoslovanska stran vedno poudarjala, da bi bilo pri ustanavljanju takšne federacije potrebno upoštevati njene izkušnje. Organizacija bi po jugoslovanskem mnenju morala biti podobna tisti, ki je bila opisana v Ustavi FLRJ, se pravi pluralistična.

Pritiski iz Moskve niso pri vprašanju federacije pomenili nič dobrega. Ko je bil decembra 1947 zaradi samomora Naka Spira in vloži Jugoslavije pri tem Milovan

⁴⁶³ AJ, 507, f. IX, 1/IV-144-302, a. e. IV-295, Telegram Tirana MIP, 20. avgust 1947.

Djilas poklican k Stalinu, mu je ta nakazal na rešitev problema z znano izjavo, da je potrebno Albanijo pogoltniti. Djilas se je izmotal, da čas še ni primeren za kaj takega, vendar pa Jugoslavija Albanije ni nameravala pogoltniti, temveč se z njo združiti. Djilas je nato razmišljal o tej Stalinovi potezi, saj sam v načrtih o združitvi takrat ni videl ničesar spornega. K vprašanju združitve naj bi pristopili iskreno, kar bi po njegovem mnenju koristilo obema državam, predvsem zaradi povezave Kosova in Albanije v enakopravno republiko v jugoslovansko-albanski federaciji. To je bil po njegovem mnenju edini primeren način, da bi lahko rešili vprašanje velike albanske manjšine, ne da bi s tem vzpodbudili močan odpor v KPJ. Šele kasneje naj bi spoznal, ob razmišljanju o vzrokih Spirujevega samomora, da si tudi Albanci želijo le to, kar poskušajo jugoslovanski komunisti doseči tudi v Jugoslaviji, to je možnost samostojnega vodenja države. Stalin naj bi Djilasu tudi naročil, naj kar sam sestavi depešo v imenu sovjetske vlade, da je doseženo soglasje o usodi Albanije. Djilas je naslednji dan res sestavil depešo, a jo je zelo previdno formuliral in zapisal le, da sta sovjetska in jugoslovanska delegacija dosegli popolno soglasje glede vprašanja Albanije. Depeša ni bila nikoli poslana.⁴⁶⁴

Nekoliko pred tem pa se je pričelo odmrzovati tudi vprašanje zveze z Bolgarijo, ki je bilo zaustavljeno v začetku leta 1945. Formalne prepreke, ki so jih tedaj poudarjale ZDA in Velika Britanija, so bile umaknjene s podpisom mirovne pogodbe z Bolgarijo februarja 1947,⁴⁶⁵ pa tudi velika protihitlerjevska koalicija je bila že zdavnaj stvar preteklosti. Inicijativa je prišla z bolgarske strani že marca, do konca maja pa so priprave prešle v resno fazo, saj je 23. maja Politbiro CK KPJ sprejel odločitev o sklepu sporazuma o vzajemni pomoči in prijateljstvu z Bolgarijo. Pogovori so se dejansko začeli šele konec julija, saj so na bolgarski strani želeli sovjetsko odobritev. Stalin je soglašal s predlogom, vendar je želel, da bi sporazum pričel veljati šele po začetku ve-

---

⁴⁶⁴ Djilas, *Conversations with Stalin*, str. 143–147.

⁴⁶⁵ Ugovor o miru sa Bugarskom, 12. februar 1947. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, III. knjiga, str. 38–59.

ljavnosti bolgarske mirovne pogodbe sredi septembra. Sporazum je bil sklenjen 30. julija, 1. avgusta pa so se pogovori nadaljevali in se dotikali tudi vprašanja federacije, vendar dogovor ni bil dosežen, ker je vprašanje pluralne ali dualistične ureditve ostalo nerešeno. Poleg sporazuma o prijateljstvu in vzajemni pomoči je bila v naslednjih dneh sklenjena in podpisana še serija gospodarskih sporazumov⁴⁶⁶ o sodelovanju, pripravah na carinsko unijo ... Sporazum o prijateljstvu in sodelovanju so podpisali šele ob Titovem obisku Bolgarije konec novembra 1947, saj je bolgarska mirovna pogodba pričela veljati šele 15. septembra. Glede na oktobrsko odločitev CK BDP o želji po federaciji z Jugoslavijo so o tem znova potekali pogovori v Evksinogradu, čeprav javno o tem ni bilo govora, saj so po Titovih besedah sklenjeni sporazumi tako tesno povezali državi, da je vprašanje federacije ostalo zgolj formalnost.⁴⁶⁷ Sredi decembra je Bolgarija podpisala sporazum o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči tudi z Albanijo.⁴⁶⁸ V njem je omenjena tudi vloga Jugoslavije v medsebojnih odnosih.⁴⁶⁹

Stalin se je na razvoj dogodkov nenavadno odzval 24. januarja 1948, ko je kritiziral Dimitrova, ki je v svojem govoru omenil možnosti ustanovitve širše federacije, sestavljene iz držav ljudske demokracije. Osnova za to naj bi bila najprej južnoslovanska (Jugoslavija in Bolgarija) ali balkanska (Jugoslavija, Bolgarija in Albanija) federacija. Govor Dimitrova je vplival tudi na zahodni del Evrope, saj je britanski zunanji minister Ernest Bevin le štiri dni kasneje v britanskem parlamentu govoril o potrebi združene Zahodne Evrope, ki naj bi postala nekakšen protikomunistični ščit. Stalina naj bi bilo pri takem konglomeratu strah dveh stvari: bal se

---

⁴⁶⁶ Poznana pod imenom Blejski sporazum.

⁴⁶⁷ Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*, str. 120–142.

⁴⁶⁸ V tem času naj bi Enver Hoxha opazoval priprave in je Savo Zlatiča baje nekoliko preplašeno vprašal: "Pa zakaj greste v federacijo brez nas?" V: AJ, 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen u CK SKJ između A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatičem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

⁴⁶⁹ Ugovor o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći između Bugarske i Albanije, 16. december 1947. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, III. knjiga, str. 143–145.

je, da bi združen vzhodni blok postal premočna konkurenca Sovjetski zvezi, dopuščal pa je tudi možnost, da bi njegovo vodstvo prevzel Tito.⁴⁷⁰ Februarja 1948 je bilo stanje že popolnoma drugačno, saj je zaradi bližajočega se spora Stalin spet poskušal doseči združitev Jugoslavije in Bolgarije, kar bi mu omogočilo lažjo kontrolo nad neubogljivim jugoslovanskim partijskim vodstvom.⁴⁷¹ V začetku februarja je Stalin sprejel jugoslovansko delegacijo, ki so jo sestavljali Milovan Djilas, Edvard Kardelj in Vladimir Bakarić. Slednja sta se pridružila Djilasu, v Moskvo pa sta prišla namesto Tita, saj ga je Stalin klical v Moskvo tudi zaradi dveh jugoslovanskih divizij,⁴⁷² ki so ju nameravali poslati na albansko južno mejo.⁴⁷³ S tem bi bila bistveno okrepljena jugoslovanska vojaška prisotnost v Albaniji, vzrok za njihovo premestitev pa bi bila nevarnost vpada grške kraljeve vojske prek meje. Glede na zaostrene odnose med Grčijo in sosednjimi državami, ki so podpirale grško uporniško gibanje, to ni bilo popolnoma iz trte izvito, grški strani pa naj bi s tem pokazali moč jugoslovansko-albanske politične zveze.⁴⁷⁴ Ponovna svojeglavost jugoslovanskega vodstva, ki se ni menila za sovjetske zunanjepolitične interese, naj bi skupaj s še drugimi napakami v jugoslovanskem odnosu do Albanije bila *“iskra, ki je prižgala ogenj spora”*⁴⁷⁵ med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. V Politbiroju KPJ so se odločili, da gresta v Moskvo Kardelj in Bakarić, saj

---

⁴⁷⁰ Dragišić, Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949, str. 143–145.

⁴⁷¹ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-167, Djerđja za Maršala, 13. marec 1948 in a. e. I-168, Ranković Djerđji, 14. marec 1948.

⁴⁷² Uradna jugoslovanska verzija dogodkov je bila, da je zaradi povečane napetosti za to prosila albanska vlada, vendar je iz tega telegrama jasno vidno, da je albanska vlada prosila za vojaško pomoč *“po predlogu tovariša Maršala”*. MIJ, KMJ, f. I – 3-b, a. e. 34, Telegram Envera (Hodže) (Aleksandru) Rankoviću, (Tirana), 20. 1. 1948.

⁴⁷³ Tito se je poti v Moskvo namerno ognil, saj naj bi slutil, da ne gre za posvet, temveč za običajno *“ribanje”*. Glej: Tripković, Početak i eskalacija sukoba Tito-Staljin prvih meseci 1948. godine, str. 55.

⁴⁷⁴ Sjednica politbira centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 1. marec 1948. V: Branko Petranović, Zapisnici sa sednica Politbira Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 236–247.

⁴⁷⁵ *“Iskra, ki je prižgala ogenj spora, je bil jugoslovanski odnos do Albanije. Ta v resnici ni bil dosti drugačen od tistega, ki ga je imela Sovjetska zveza do Jugoslavije. Razlikoval se je le v eni, toda bistveni točki: medtem ko je hotela Moskva izrabiti jugoslovansko gospodarstvo samo v svojo korist, si je Beograd, nasprotno, prizadeval, da bi podpiral in krepil Albanijo, kot da bi šlo za eno manj razvitih republik. Ni naključje, da je Tito zadolžil za vodenje političnih odnosov s Tirano ministra za notranje zadeve Rankovića.”* V: Pirjevec, Tito, Stalin in zahod, str. 43.

so slutili, da stoji za tem vabilom več kot le gola kritika Dimitrova.⁴⁷⁶ Delegaciji je bilo precej jasno, kaj lahko pričakuje, glede na to, da je moskovska Pravda dober teden prej napadla Dimitrova in "*njegove problematične in fantastične federacije in konfederacije*".⁴⁷⁷ Djilas v svojih spominih piše, da je najprej Molotov prikazal razlike, ki so se kazale pri nekaterih vprašanjih med sovjetsko vlado na eni strani in jugoslovansko in bolgarsko vlado na drugi. Dimitrov naj bi se o podobni zvezi dogovarjal tudi z Romunijo,⁴⁷⁸ problem pa naj bi predstavljali njegovi javni nastopi, saj je za vse, kar je povedal on ali Tito, javnost mislila, da ima sovjetsko podporo. Dimitrov se je poskušal izogniti konfrontaciji in je dejal, da se je v obeh primerih o tem pogovarjal le ohlapno. Stalin ga je prekinil oziroma "*ošteval kot komsomolca*",⁴⁷⁹ češ da se je pogovarjal o sklenitvi carinske unije in usklajevanju gospodarskih planov, kar pomeni isto kot o skupni državi. Zavrnil je Dimitrovove ideje o povezovanju Romunije in Bolgarije ter pričel govoriti o federaciji med Jugoslavijo, Albanijo in Bolgarijo, ki naj bi se nemudoma ustanovila. Kardelj naj bi tedaj po Djilasovih besedah omenil, da projekt jugoslovansko-albanske federacije že poteka,⁴⁸⁰ Stalin pa jugoslovansko delegacijo nato ošteval, ker je želela poslati zgoraj omenjeni diviziji v Albanijo, ne da bi razmišljala o zunanjepolitičnih posledicah. Njegova jeza se je nato usmerila na to, da se Jugoslovani, pa tudi Bolgari ne želijo posvetovati z Moskvo o tako pomembnih odločitvah. Naslednji dan je zato Kardelj bil prisiljen

---

⁴⁷⁶ Kardelj, Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944–1957, str. 112.

⁴⁷⁷ Djilas, Conversations with Stalin, str. 171.

⁴⁷⁸ Po komunističnem prevzemu oblasti v Romuniji v zadnjih dneh leta 1947 je bil Dimitrov prvi predstavnik iz tujine, ki je Romunijo obiskal in v času obiska podpisal sporazum o zavezništvu. To je dajalo vtis, da sestavlja del procesa združevanja balkanskih držav pod sovjetskim vplivom, kar je Dimitrov nerodno omenjal tudi v intervjujih ob povratku v Bolgarijo. V: Pirjevec, Tito, Stalin in zahod, str. 46.

⁴⁷⁹ Sjednica politburoa centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 1. marec 1948. V: Petranović, Zapisnici sa sednica Politburoa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 236–247.

⁴⁸⁰ Nikjer v Djilasovih spominih ni zapisano, da je o združitvi Jugoslavije in Albanije govoril v Moskvi januarja 1948 pred jugoslovanskimi "*vorosilovci*"; tem je dejal, da bo Albanija v kratkem vstopila v okvir skupne države, Jugoslavije, in je partijske sekretarje pooblastil, naj to prenesejo naprej. Zapis je ohranjen v beležnici enega izmed poslušalcev in je po mnenju Ivana Matovića odraz tedanje uradne politike, čeprav javno o tem ni veliko ohranjenega. Glej: Matović, Tragom sudbine Arsa R. Jovanovića, str. 186.

podpisati sporazum o obveznem posvetovanju pri zunanjepolitičnih odločitvah med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo.⁴⁸¹

Kardelj je poudaril, da je Blejski sporazum predvidel postopno povezovanje, kar pa je Stalin nemudoma zavrnil in dejal, da naj se o združitvi začnejo pogovarjati takoj. O Albaniji je dejal, da njena takojšnja vključitev sploh ni nujna. Djilas meni, da je Stalin na ta način želel le zlomiti enotnost jugoslovanskega komunističnega vodstva. Taktična poteza, ko KPJ ni poslala v Moskvo Tita, pa je omogočila, da je jugoslovansko vodstvo kljub pritisku lahko poslalo v Moskvo in Sofijo mnenje, da je še prezgodaj za ustvarjanje federacije.⁴⁸² Federacija, za katere ustanovitev so na jugoslovanski strani prej bili tako zagreti, ni bila med moskovskim sestankom več v interesu nikogar na jugoslovanski strani, saj je bilo jasno, da bi s tem bila ogrožena neodvisnost Jugoslavije.⁴⁸³ Politbiro CK BDP je bil popolnoma podrejen Stalinu in bi v najverjetneje dualistično oblikovani federaciji predstavljal sovjetskega trojanskega konja.⁴⁸⁴ Slab mesec kasneje pa se je Stalin zaradi naraščajočih sporov s KPJ odločil za drugačno taktiko. Albanskemu vodstvu je bilo v Bolgariji na sprejemu novega albanskega veleposlanika pri Dimitrovu namignjeno, da naj bi bila tričlanska Balkanska federacija vzpostavljena že v letu 1948. Jugoslovanska in bolgarska skupščina naj bi se sestali že junija, da bi dokončali vse formalnosti, Stalin pa naj bi popolnoma podpiral združitev. Jugoslovanska stran seveda o tem ni bila obveščena, vendar pa je to vneslo novo senco dvoma v albansko-jugoslovanske odnose, saj je dobil Enver Hoxha občutek, da se nekaj dogaja za njegovim hrbtom, ter je o tem spraševal tudi

⁴⁸¹ Djilas, *Conversations with Stalin*, str. 171, str. 172–183.

⁴⁸² Kardelj, *Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944–1957*, str. 120.

⁴⁸³ "Vprašanje federacije z Bolgarijo. Tito pravi, da je proti federaciji z Bolgarijo. Meni, da pri bolgarskem vodstvu zadeva ni dozorela. Meni, da tudi pri nas med ljudstvom še ni zrelo, potem ekonomski položaj, še bolj bi se zapletli v ekonomske težave." Glej: Sjednica Politbira centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 19. februar 1948. V: Petranović, *Zapisnici sa sednica Politbira Centralnog komiteta KPJ* (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 233–235.

⁴⁸⁴ Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*, str. 147 in Sjednica politbira centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 1. marec 1948. V: Petranović, *Zapisnici sa sednica Politbira Centralnog komiteta KPJ* (11. jun 1945–7. jul 1948), str. 236–247.

jugoslovansko delegacijo v Tirani, ki je v zvezi s tem z njim imela nekaj poluradnih pogovorov.⁴⁸⁵ Tedaj je tudi še vedno bil, vsaj javno, za takojšnjo združitev, saj je za njim stal popolnoma projugoslovanski politbiro. Na dan praznika Rdeče armade, 22. februarja, je bil Hoxha odlikovan z redom Suvorova in je ob tej priložnosti imel govor, v katerem je po besedah Save Zlatića skoraj ves čas govoril zgolj o Jugoslaviji, federaciji in Titu, kar je jezilo sovjetske predstavnike.⁴⁸⁶ Počasi pa je tudi Albanec postajalo jasno, da med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ni vse v najboljšem redu, sploh po "incidentu" ob napitnici Josipa Džerdže na istem sprejemu ob obletnici ustanovitve Rdeče armade na sovjetskem veleposlaništvu v Tirani.⁴⁸⁷

S tem predlogom pa je bilo razprav o Balkanski federaciji, ki bi imele tudi realno podlago, konec. Ideja, ki se nam danes dozdeva utopična, je v povojnih letih bila najbliže uresničenju, vendar je zaradi sporov v komunističnem bloku propadla, saj je jugoslovansko vodstvo v njej videlo možnost svoje dodatne afirmacije, ki Sovjetski zvezi nikakor ni bila po volji. Čeprav je že marca 1948 postalo jasno, da so se jugoslovansko-sovjetski odnosi močno ohladili, idejo o federaciji pa je zavrnil tudi PB CK KPJ na seji 1. marca,⁴⁸⁸ je povezovanju v novo federativno tvorbo zadala končni udarec albanska odločitev o podpori Resoluciji informbiroja, bolgarska stran pa je formalno prekinila svojo dotedanjo zunanje-politično smer na XVI. plenumu CK BDP 13. julija, ko

---

⁴⁸⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-167, Džerdža za Maršala, 13. marec 1948 in a. e. I-168, Ranković Džerdži, 14. marec 1948.

⁴⁸⁶ AJ, 507, f. IX, 1/IV-556-740, a. e. IV-720, Razgovor vodjen u CK SKJ izmedju A. Milatovića i Koče Bitoljana sa Savom Zlatićem polovinom decembra 1958. godine (snimak sa magnetofona).

⁴⁸⁷ Džerdža je nazdravil v čast bratstvu sovjetske, albanske in jugoslovanske armade in njihovih poveljnikov. Sovjetski odpravnik poslov pa je ob zdravici dejal, da sprejema to zdravico, ki je bila tudi v Titovo čast, le če ta s svojim delom resnično krepi demokratično fronto v svetu. Na sprejemu so seveda bili prisotni tudi najvišji albanski predstavniki. Pirjevec, Tito, Stalin in zahod, str. 62 in Izjava sovjetskog otpravnika poslova u Narodnoj republici Albaniji Gagarinova, 23. februar 1948. V: Štrbac (ur.), Jugoslavija i odnosi između socialističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa, str. 190-191.

⁴⁸⁸ Sjednica politbiroa centralnog Komiteta Komunističke partije Jugoslavije, 1. marec 1948. V: Petranović, Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945-7. jul 1948), str. 236-247.

je radikalno spremenila svojo politiko reševanja makedonskega vprašanja.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁹ "Jugoslovanski voditelji so z uveljavljanjem svojega ozko nacionalističnega stališča pravzaprav stremeli le k pripojitvi Pirinske pokrajine in odlagali ustanovitev federacije Južnih Slovanov z različnimi izgovori ter na ta način pokazali svoj neiskren odnos do njene ustvaritve." Glej: Odluka šestnaestog plenuma CK Bugarske radniške partije (komunista) o makedonskom pitanju, 13. julij 1948. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, III. knjiga, str. 157–159.

Poskus navezave Albanije na Jugoslavijo s kulturno politiko – težko premoščanje razlik

Kulturni stiki med Jugoslavijo in Albanijo so bili pred drugo svetovno vojno redki, sploh če upoštevamo položaj albanske manjšine v Jugoslaviji v tistem obdobju in nizko raven kulturne razvitosti v Albaniji. Navezava Albanije na Jugoslavijo med drugo svetovno vojno in po njej pa je ta trend začasno spremenila in pojavil se je živahen pretok kulturnih ustvarjalcev, ki pa je bil večinoma enosmeren, saj na albanski strani niso mogli ponuditi veliko, treba pa je upoštevati še okrog 80-odstotno nepismenost albanskega prebivalstva.⁴⁹⁰ Kljub temu so se na jugoslovanski strani ves čas trudili, da bi v neenakem položaju poskušali delovati po pravilih reciprocitete. Petrit Imami v svoji študiji o srbsko-albanskih kulturnih stikih postavlja v prvi plan trditev, da je bila Jugoslavija v Albaniji v prvih povojnih letih najpopularnejša tuja država,⁴⁹¹ vendar je bilo albansko občinstvo zaradi jezikovnih ovir tradicionalno bolj usmerjeno k italijanskemu in francoskemu kulturnemu vplivu. Da bi jezikovne omejitve počasi preseгли, in zaradi zunanje-političnih trendov v albanski politiki so leta 1946 reorganizirali šolski sistem in prevladujoči italijanski jezik zamenjali s poukom ruščine in srbohrvaščine. V ta namen naj bi Tito osebno odobril odhod desetih učiteljev srbohrvaškega jezika z znanjem italijanščine v Albani-

---

⁴⁹⁰ Petrović, *Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948*, str. 61–86.

⁴⁹¹ Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, str. 212.

jo.⁴⁹² Albanska stran je po poročilu jugoslovanskega diplomatskega predstavnika Josipa Djerdje izrazila željo po tečajih srbohrvaškega jezika za odrasle, velik interes za učenje srbohrvaščine pa naj bi izrazil tudi Enver Hoxha.⁴⁹³ Ministrstvo za prosveto je v ta namen poslalo v Albanijo še dva učitelja, od katerih naj bi eden prevzel tudi posle kulturnega atašeja na poslaništvu.⁴⁹⁴ Intenzivno pa so začeli sodelovati šele v letu 1946, ko so se neurejene razmere v obeh državah nekoliko umirile.

Do tega leta ni veliko zapisov o kulturni izmenjavi. Prvi jugoslovanski pisec, ki je po vojni obiskal Albanijo in bil tudi obenem preveden v albanski jezik, je bil Branko Čopić junija 1945. Naslednji mesec je v Beogradu na kongresu protifašistične mladine nastopil zbor iz Albanije pod vodstvom dirigenta Konstantina Trake. Na poseben način je želel vzpodbuditi zблиžanje tudi lastnik tiranskega hotela, ki je prek poslaništva iskal možnost, da bi v njegovem hotelu goste zabavala glasbena skupina iz Jugoslavije z jugoslovanskimi šlagerji. Za to je pridobil tudi dovoljenje albanske vlade.⁴⁹⁵ Marca 1945 je pomoč pri jugoslovanskem zunanjem ministrstvu iskal kosovsko-metohijski narodnoosvobodilni odbor, ki je zaradi pomanjkanja učiteljev za šolstvo v albanskem jeziku želel pridobiti učitelje iz Albanije, čemur pa so na ministrstvu načelno nasprotovali, saj naj se v državnem aparatu ne bi zaposlovalo tujcev.⁴⁹⁶ Kontingent albanskih učiteljev je vseeno bil prisoten v Jugoslaviji, saj o tem pričajo kasnejši zapisi. Med njimi se je skrivalo nekaj "*politično nesposodbnih*" ljudi, za katere so iz Albanije zahtevali odstranitev iz službe zaradi njihovih dejanj med drugo svetovno vojno.⁴⁹⁷ V obratno smer je potekala tudi izmenjava učbenikov, saj je pokrajinski poverjenik za šolstvo na Kosovu in Metohiji Mita Miljko-

---

⁴⁹² DA MIP, PA 1946, f. 1, Djerdja Velebitu, 4. januar 1946, št. 223.

⁴⁹³ Poleg Enverja Hoxhe so tečaje srbohrvaščine obiskovali tudi Nako Spiru, Mehmet Shehu, Fiqrete Shehu, Dali Ndreu in celotno vodstvo generalštaba. Glej: DA MIP, PA 1949, f. 2, Pregled saradnje na kulturno-prosvetnom polju između FNRJ i Albanije, št. 422963.

⁴⁹⁴ DA MIP, PA 1946, f. 1, Djerdja MIP, 4. januar 1946, št. 218.

⁴⁹⁵ DA MIP, PA 1945, f. 1, Stojnić MIP, 23. junij 1945, št. 1632.

⁴⁹⁶ DA MIP, PA 1945, f. 1, NOO Kosmeta NKOJ, 2. marec 1945, št. 0096.

⁴⁹⁷ DA MIP, PA 1947, f. 2, Ambasada Beograd MIP, 17. februar 1947 in 26. februar 1947, št. 43172.

vič na uradnem obisku v Tirani tedanjega albanskega prosvetnega ministra Sejfullo Malesheva prosil za pomoč v učbenikih za albansko šolstvo. Iz Albanije so v Jugoslavijo nemudoma poslali 20.000 abecednikov, kasneje pa so pričeli pritekati tudi drugi učbeniki. Aktivno so tudi sestavljali slovarje; v ta namen sta bili angažirani ekipi strokovnjakov v Albaniji in Jugoslaviji, saj so bili do tedaj sestavljeni slovarji pomanjkljivi in težko dostopni. Jugoslovansko-albanska ekipa iz Tirane je bila zelo uspešna, saj je obojestranski srbohrvaško-albanski slovar bil izdan že leta 1947, medtem ko je obsežnejši projekt v Beogradu nastajal počasneje in je prvi izmed dveh zvezkov ugledal luč sveta šele 1950, drugi pa ni bil nikoli natisnjen. Ponudb za slovarje pa očitno ni bilo malo, saj je jugoslovansko zunanje ministrstvo poslaniku Djerdji v brzojavki priporočalo pomoč dvema lingvistoma iz Ulcinja in Kosmeta, ki sta izdelovala albansko-srbskohrvaški slovar.⁴⁹⁸ Za izobraževanje albanskih strokovnjakov je pomembno tudi jugoslovansko višje šolstvo, saj v Albaniji ni bilo nobenih višjih šol, univerza v Tirani pa je pričela delovati šele leta 1957.

Zelo malo je zapisov o sodelovanju na športnem področju, vendar je omembe vreden zaplet ob delovanju nogometnega trenerja Ljubiše Bročića v Albaniji. Albanski nogomet je bil tedaj bolj ali manj v povojih, čeprav ne neznan, saj je bil organiziran že v tridesetih letih ob pomoči nekaterih britanskih oficirjev v kraljevi žandarmeriji. Dayrell Oakley Hill je v svojih spominih omenjal, da je deloval kot nogometni sodnik.⁴⁹⁹ V Albaniji so bile leta 1946 organizirane Balkanske igre, na katerih je zmagala ravno nogometna reprezentanca Albanije, ki jo je vodil Bročić.⁵⁰⁰ V Albanijo je prišel kot delegat Fiskulturne zveze Jugoslavije, ki so jo po preteku njegove misije z ministrstva za zunanje zadeve prosili, da mu podaljšajo mandat v Albaniji, ker mu je v tako kratkem času uspelo dvigniti raven njihove nogometne reprezen-

---

⁴⁹⁸ DA MIP, PA 1945, f. 1, MIP Tirani, 30. september 1945, št. 6500.

⁴⁹⁹ Oakley Hill, *An Englishman in Albania*, str. 49–50.

⁵⁰⁰ Po porazu z Jugoslavijo z rezultatom 3:2 je albanska reprezentanca premagala romunsko z rezultatom 2:0, Jugoslovani so z Romunijo izgubili z 1:2 in tako je z enakim številom zmag zaradi manjšega števila prejetih zadetkov slavila albanska reprezentanca. Zlatar, *Glasnik iz Tirane*, str. 175–176.

tance. Zveza je temu nasprotovala, saj ga je potrebovala v Jugoslaviji kot pedagoga in se je moral vrniti v Jugoslavijo do začetka šolskega leta, tako da so uslužbenci poslaništva v Tirani dobili neprijetno nalogo, da to razložijo albanskim oblastem.⁵⁰¹

Najpomembnejše delo pri kulturnih stikih je v prvem povojnem letu verjetno opravil gledališki režiser Boža Nikolić, ki je bil na prošnjo albanske vlade poslan v Tirano, da bi pomagal utemeljiti prvo albansko stalno gledališče. Skupaj z v Parizu šolanim albanskim režiserjem Sokratom Miom sta zbrala 40 potencialnih igralcev in ob pomoči amaterskega teatra postavila prvo, poskusno predstavo lahkotne angleške komedije Karlova tetka. Začetek delovanja albanskega stalnega gledališča predstavlja 16. september 1945, ko je bila v Nikolićevi režiji premierno predstavljena folklorna igra *Đido* srbskih avtorjev Janka Veselinovića in Dragomirja Brzaka, ki jo je v albanščino prevedel Spiro Lazari. V albanski verziji je imela naslov *Ljubimec* in je doživela zelo dober odmev. Nekaj dni po premieri je Nikolić zapustil Albanijo in ob odhodu na banketu imel daljše predavanje o nadaljnjih potrebah in usmeritvah albanskega gledališča, svoje delo s postavitvijo teatra pa je označil za najzahtevnejši podvig v svoji organizacijski karieri.⁵⁰² Podobna je zgodba tudi pri albanskem filmu. V uradni zgodovini je sicer ostal zamolčan dokumentarni film o samostanu Sveti Naum, ki je bil posnet med fašističnim režimom, zato je za prvi albanski film veljal dokumentarec Miodraga Jovanovića *Albanija na poti svobode*, ki ga je leta 1946 posnela ekipa Filmskih novosti iz Jugoslavije. Druga verzija tega filma je bila februarja 1947 poklonjena Albaniji. Njegova premiera 1. maja 1947 naj bi veljala za pričetek albanske kinematografije, a je bilo to po poletju 1948 hitro pozabljeno.⁵⁰³

Leta 1946 so se porodile ideje, ki naj bi se zaključile s sklenitvijo kulturne konvencije med državama, o

---

⁵⁰¹ DA MIP, PA 1947, f. 2, MIP FSJ, št. 410540 in FSJ MIP, 16. julij 1947, št. 413122.

⁵⁰² AJ, 507, f. IX, 1/III-36-78, a. e. III-36, Materiali u vezi boravka Bože Nikolića u Albaniji i njegovog rada na organizovanju prvog albanskog narodnog pozorišta 45. in Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 213–215.

⁵⁰³ Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 214–215.

čemer priča osnutek v Arhivu Jugoslavije. Glede na to, da je med letoma 1945 in 1952 vse kulturno življenje v Jugoslaviji usmerjal v aparat KPJ vključen Agitprop, je bila konvencija zamišljena kot “*instrument za usklajevanje skupnih kulturnih dobrin*”. Obe pogodbeni strani naj bi osnovali znanstveni inštitut, ki bi se ukvarjal s preučevanjem kulture sosednjega naroda. Realizacijo konvencije bi morala spremljati mešana komisija, ki bi bila nameščena v Beogradu in Tirani. Beograjski del komisije bi bil sestavljen iz predstavnikov zunanjega ministrstva, vladnega komiteja za kulturo in umetnost, vladnega komiteja za šolstvo in znanost ter albanskega diplomatskega poslanika. Tiranski del komisije bi bil poleg jugoslovanskega poslanika sestavljen še iz članov, ki bi prihajali s prosvetnega in zunanjega ministrstva. Ko bi bil sistem enkrat vzpostavljen, bi ustanovili še različne podkomisije, ki bi lahko samostojno navezovale stike s posamičnimi institucijami. Stroški dela naj bi se delili med državama, saj je bila po načrtu predvidena izmenjava znanstvenikov, prosvetnih delavcev, učencev in študentov. Posebej pomemben je bil del, ki je govoril o delu z mladino in njenem štipendiranju, saj je posebej v Albaniji kronično primanjkovalo “*izobražene elite*”. Leta 1948 je na jugoslovanskih višjih šolah študiralo 316 albanskih študentov, polovica jih je za to pridobila štipendijo jugoslovanske vlade.⁵⁰⁴ V načrtu konvencije ni bilo govora o zalaganju Albanije s potrebščinami, ki so nujne pri kulturnih dejavnostih, saj je vsa albanska zunanja trgovina potekala prek Jugoslavije, tako je na primer zaradi slabih razmer v jugoslovanski industriji v Albaniji vladalo pomanjkanje slikarskih potrebščin, od platna do barv.⁵⁰⁵ Kljub že izdelanemu načrtu pa krovna komiteja za kulturo in umetnost nista imela medsebojnih stikov vse do srede leta 1947 in je sodelovanje med državama potekalo prek diplomatskih kanalov. Konvencija o kulturnem sodelovanju med državama je bila pod-

---

⁵⁰⁴ V Zagreb so bili na tak način poslani trije študentje igre, ki niso mogli dokazati svojih dotedanjih izobrazbenih stopenj, saj so večinoma imeli dokončano le osnovno šolo, obvladali pa niso niti nobenega tujega jezika. Glej: DA MIP, PA 1949, f. 2, Prehled saradnje na kulturno-prosvetnom polju između FNRJ i Albanije, št. 422963 in Petrović, Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948, str. 77.

⁵⁰⁵ Petrović, Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948, str. 65.

pisana v Tirani 9. julija 1947 in se ni bistveno razlikovala od osnutka, napisanega leto prej.⁵⁰⁶ Določeni težje izvedljivi deli so bili izpuščeni, v kulturni sporazum pa so bile vključene tudi mladinske in ženske organizacije. To se je odražalo predvsem v pogosti izmenjavi mladinskih delovnih brigad.

Rezultat konvencije je bil tudi začetek izdajanja revije Albanija-Jugoslavija, ki je pričela izhajati ravno v kritičnem obdobju za jugoslovansko-albanske odnose novembra 1947. Popularizacija Jugoslavije je bila važen del kulturne izmenjave in zanimiv je pregled prispevkov v zvezi z Jugoslavijo, ki so bili predvajani na tiranskem radiu oktobra 1947. V okviru oddaje Spoznajmo Jugoslavijo so tako v štirinajstih prispevkih govorili o vseh večjih industrijskih in gradbenih projektih v okviru jugoslovanskega petletnega plana, poleg tega pa še o mladinskih delovnih brigadah, socialni zaščiti in "fiz-kulturi". Oddaja Kulturna ura je poročala o uspehih beograjskih in zagrebških gledališč, predvajali pa so tudi sedem literarnih del jugoslovanskih avtorjev.⁵⁰⁷ Poleg tega so v sedmih različnih oddajah govorili tudi o jugoslovanski arhitekturi, lahki industriji, prosveti v petletnem planu, objavili pa so tudi dve poročili o obisku v Jugoslaviji. Posebne oddaje so bile posvečene Vuku Karadžiću in delom Branka Čopića. V okviru oddaj z mladinske proge Drač-Elbasan so redno poročali tudi o dogajanju na progi Šamac-Sarajevo. Vsako sredo je bil ob sedmih zjutraj na sporedu tečaj srbohrvaškega jezika, večkrat tedensko pa celourne oddaje jugoslovanskih narodnih in partizanskih pesmi. V okviru dnevnih poročil so redno poročali o dogajanju iz Jugoslavije, obstajala pa je tudi posebna oddaja o "delu in življenju v Novi Jugoslaviji".⁵⁰⁸ Obseg tega programa se je začel drastično manjšati zgodaj spomladi 1948, nad čimer se pritožuje jugoslovanski tiskovni ataše Janko Havliček.⁵⁰⁹ K

⁵⁰⁶ AJ, 507, f. IX, 1/III-36-78, a. e. III-39, Nacrt kulturne konvencije 46.

⁵⁰⁷ Izvedena so bila dela Vlada Malenskega, Branka Čopića, Meše Selimovića, Vladimira Nazorja in Josipa Pavičića.

⁵⁰⁸ DA MIP, PA 1947, f. 3, Pregled materiala o Jugoslaviji kojeg je prenosio Radio-Tirana od septembra pa do kraja oktobra 1947., št. 22049.

⁵⁰⁹ DA MIP, PA 1948, f. 2, Izveštaj o albanskoj štampi za mesece mart, april i prvu polovinu meseca maja 1948 godine, št. 413510.

prepoznavnosti Jugoslavije je bistveno pripomogla tudi poslovalnica Jugoslovanske knjige, ki je delovala v Tirani od konca leta 1947, jugoslovanska podjetja pa so imela v svojih rokah tudi distribucijo filmov za albanske kinematografe.⁵¹⁰

Na nekoliko nižji ravni je bilo že septembra 1945 v Tirani ustanovljeno društvo za kulturne stike Albanija-Jugoslavija. V njegovem okviru so bili včlanjeni nekateri pomembni albanski politiki. Podobno društvo je bilo marca 1946 ustanovljeno tudi v Beogradu, ironično pa je sekretar društva postal ravno Velimir Stojnić, prvi jugoslovanski poslanik v Albaniji, ki je bil umaknjen s tega položaja, ker je po mnenju albanskih in tudi nekaterih jugoslovanskih voditeljev predstavljal coklo v razvoju medsebojnih odnosov.⁵¹¹

Najbolj plodna je bila jugoslovanska pomoč izvajalcem klasične glasbe. V ta namen je v Albanijo odpotoval pedagog in dirigent Bojan Adamič. Njegova naloga je bila predvsem oceniti stanje in kvaliteto albanskih glasbenikov. Situacija je bila po njegovem mnenju katastrofalna, saj je bil simfonični orkester sestavljen iz civilistov in vojaških glasbenikov in je premogel malo glasbenega znanja, izvzemši pri igranju maršev. Adamič je moral imeti več predavanj iz osnov glasbene teorije, eno izmed njih je bilo posvečeno tako osnovnemu pojmu, kot je kontrapunkt. Nivo glasbenega razvoja v Albaniji je Adamič ilustriral s primerom, da je bil v celotni državi na voljo en sam klavir, edini profesor violine v državi pa je od konca vojne bil brezposeln zaradi političnih vzrokov. Adamičevo poročilo je podobno kot marsikakšno drugo poročilo jugoslovanskih strokovnjakov naletelo na slab odziv v Albaniji, ki se je ves čas poskušala ozirati k sovjetskim vzorom in je od sovjetskih strokovnjakov pričakovala "čudežno rešitev", ki je jugoslovanski strokovnjaki niso bili sposobni ponuditi. Adamič se je pritoževal tudi nad svojim slabim materialnim položajem, saj so se pogodbe podpisovale za šest do deset me-

---

⁵¹⁰ AJ, 507, f. IX, 1/III-36-78, a. e. III-45, Konvencija o kulturnoj saradnji između FNRJ i NRA, 9. julij 1947 in Rad društva za kulturnu saradnju Albanije sa Jugoslavijom, poročilo, nedatirano.

⁵¹¹ Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 215.

secev, plače pa so bile pavšalne in niso pokrivala niti življenjskih stroškov, na to, da bi z njim pripotovala tudi družina, pa ni bilo mogoče niti pomisliti. Zaradi slabih plač je Adamič predlagal, da bi namesto redkih jugoslovanskih glasbenikov poskušali pridobiti madžarske ali češke umetnike. Pojavljale so se težave pri pridobivanju instrumentov, iz Jugoslavije pa so sredi leta 1947 nameravali v Albanijo poslati kar 11 glasbenih strokovnjakov, a so na novo delovno mesto odšli le štirje, saj je bilo pomanjkanje denarja velika težava, poleg tega pa je jugoslovanska stran že tako redke kandidate želela poslati le za leto dni, na albanski strani pa so hoteli glasbenike s štiriletnimi pogodbami. Tik pred prekinitvijo odnosov so sprejeli nov pravilnik, ki bi bistveno povečal privlačnost položaja strokovnjaka v Albaniji, a ga zaradi poslabšanja odnosov niso nikoli pričeli izvajati.⁵¹²

Jugoslovanska stran je bila zainteresirana tudi za kulturni razvoj in ohranitev svoje maloštevilne manjšine v Albaniji. V južni Albaniji je tako bilo v bližini Prespanskega jezera deset vasi z makedonskim prebivalstvom, v okolici Vrake in v Skadru pa je živelo dobrih trideset družin črnogorskega rodu. Maloštevilnost in razdrobljenost črnogorskega prebivalstva sta prispevali k temu, da kljub jasno izraženi želji po organizaciji šolstva v svojem jeziku, za kar je agitiral njihov duhovnik, tega niso dobili. Makedonska manjšina je imela lastno šolstvo, v katerem je do preloma po letu 1948 večinoma poučeval učiteljski kader iz Makedonije.⁵¹³ Položaj te manjšine se je drastično poslabšal po Resoluciji informbiroja, čeprav je bila priznana kot avtohtona manjšina z vsemi manjšinskimi pravicami, in je bil uporabljen kot eno izmed propagandnih sredstev v protialbanski kampanji, zanimanje zanje pa je spet naraslo konec osemdesetih let iz podobnih namenov.⁵¹⁴

Vsi organi, tako društva kot vladne komisije za

---

⁵¹² Petrović, *Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948*, str. 74–83.

⁵¹³ DA MIP, PA 1948, f. 6, Drago Košmrlj: *Jugoslovenska nacionalna manjina u Albaniji*, 14. december 1948, št. 431608 in DA MIP, PA 1948, f. 2, *Pregled makedonskih škola i učitelja u Albaniji u 1948 g.*, št. 432118.

⁵¹⁴ Glej zbornik prispevkov z znanstvenega sestanka Stanovništvo jugoslovenskog porijekla u Albaniji in poglavje *Obespravljeno i denacionalizacija delova jugoslovenskih naroda u Albaniji v zborniku Kosovo – prošlost i sadašnjost*, str. 330–336.

kulturo in znanost, so v tem času prirejali različne prireditve in manifestacije. Društvo Jugoslavija-Albanija je tako poskrbelo za koncertno turnejo albanskega državnega zbora, ki pa je po navzven uspešni turneji po Jugoslaviji doživel fiasko na Reki, kjer so menili, da bi lahko koncert ponudili publiki na komercialni podlagi. Po krajšem incidentu so dvorano na hitro napolnili, saj je zbor odklonil možnost nastopa pred skorajda prazno dvorano. Ljubomir Petrović je tak odnos kulturno izbirčne jugoslovanske publike pripisal tudi premajhni "politični zavesti", saj je jugoslovansko vodstvo želelo, da se vse prireditve izvajajo kot potrditev uspešnega povezovanja med državama.⁵¹⁵ Državno sponzorstvo je bilo pogoj za vse nastope albanskih umetnikov v Jugoslaviji, vendar pa tudi kulture lačna albanska publika ni zagotovila dovoljšnjega priliva sredstev za turneje jugoslovanskih umetniških skupin po Albaniji. Nekatere izmed teh turnej so bile skorajda megalomanske in naj bi albanski publiki prikazale možnosti kulturnega razvoja pod okriljem Jugoslavije. Zaradi tega je Sreten Žujović iz nerazporejenih vladnih sredstev odobril financiranje enomesečne turneje skupini jugoslovanskih igralcev, potem ko so ugotovili, da v večini krajev, kjer bodo nastopili, ni na voljo niti glasbenih instrumentov, kaj šele glasbenikov, pa še dvajsetčlanskega orkestra. Začetni strošek je znašal 720.000 dinarjev,⁵¹⁶ vendar so ga z albansko pomočjo zmanjšali na pol milijona dinarjev. Po tej drugače popolnoma uspešni turneji so se na albansko željo odločali za manjša in krajša gostovanja. Zadnja večja skupina iz Jugoslavije je v Albaniji nastopala maja 1948, v okviru praznovanja Titovega rojstnega dne, vendar je naletela na medijsko blokado in posledično mnogo slabši odziv publike.⁵¹⁷

Jugoslovanski pogled na dogajanje na kulturnem polju, ki ima nekoliko grenak prizvok, lahko razberemo v poročilu o medsebojnem sodelovanju, ki je v arhivu zunanjega ministrstva: "*Kulturna konvencija med FLRJ*

---

⁵¹⁵ Petrović, *Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948*, str. 72.

⁵¹⁶ Jugoslovanska finančna injekcija, ki je predstavljala polovico albanskega proračuna za leto 1947, je bila dve milijardi dinarjev, tako da je bil ta strošek relativno velik.

⁵¹⁷ Petrović, *Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948*, str. 73–74.

in LR Albanijo je bila podpisana 9. julija 1947 v Tirani.... Do izdelave plana v povezavi s kulturno konvencijo ni prišlo zaradi položaja, ki je nastal s pojavom Resolucije Informbiroja. Vendar je, še preden je bila sklenjena kulturna konvencija, bilo veliko kulturnih manifestacij, ki jih je FLRJ spontano izvajala. Po eni strani so Komite za kulturno sodelovanje, po drugi strani Komite za šole in znanost in s tretje strani Kulturno društvo Jugoslavija-Albanija vsak po svoji liniji ponujali pomoč LR Albaniji na prosvetnem področju. Pravzaprav ne moremo govoriti o kulturno-prosvetnem sodelovanju med FLRJ in LR Albanijo, temveč o pomoči, ki jo je FLRJ ponudila Albaniji. Na začetku ta pomoč ni bila sistematična zaradi objektivnih razlogov, toda kasneje, od druge polovice leta 1947 in v letu 1948 do pojava resolucije, je bila pomoč LR Albaniji vse večja in vse bolj sistematična.⁵¹⁸ Konec temu sodelovanju je tako kot na vseh ostalih področjih naredila Resolucija informbiroja, toda položaj na nekaterih področjih, predvsem gospodarskih, se je v sredini petdesetih let bistveno izboljšal.⁵¹⁹ Tega ne moremo trditi za medkulturne povezave, saj je Jugoslavija poskušala skleniti novo konvencijo med otoplitvijo medsebojnih odnosov konec šestdesetih let, prišlo je celo do hitro prekinjenih pogajanj, in je pri njej vztrajala še veliko časa, a na albanski strani za to ni bilo pravega interesa, saj so želeli vzdrževati stike le s kosovskimi institucijami, kar jim je bilo z neposrednimi sporazumi omogočeno po letu 1970.⁵²⁰ Prvi nastop kakšne jugoslovanske umetniške skupine je bil tako omogočen šele leta 1971.⁵²¹

---

⁵¹⁸ DA MIP, PA 1949, f. 2, Pregled saradnje na kulturno-prosvetnom polju između FNRJ i Albanije, št. 422963.

⁵¹⁹ Ob otoplitvi odnosov leta 1955 so po nekaterih opažanjih jugoslovanskih diplomatskih uslužbencev na albanski strani dajali signale, da bi radi uredili tudi to področje, o tem je govoril tudi albanski minister Behar Shtylla v neuradnem pogovoru s poslanikom Ajtićem, a se je to izkazalo le za eno izmed epizod albanske politike. Glej: DA MIP, PA 1955, f. 1, Zabeleška (Tome Bukleski), št. 46053 in Tirana DSIP, 14. december 1955, št. 416898.

⁵²⁰ AJ, 507, f. IX, 1/III-79-166, a. e. III-162, Beleška o potpisivanju Protokola o nastavno-naučnoj saradnji između univerziteta u Prištini i univerziteta u Tirani za 1972-1973. godinu, 12. oktober 1972.

⁵²¹ DA MIP, PA 1971, f. 1, Informacija o toku pregovora za program kulturno-prosvetne saradnje sa NR Albanijom, 6. julij 1971, št. 428170.

Vpliv Resolucije informbiroja na medsebojne odnose

Še preden je bila 28. junija 1948, na Vidov dan, objavljena Resolucija informbiroja, so v jugoslovanskem vodstvu spoznali, da napeto stanje, ki se je pojavljalo v jugoslovansko-albanskih odnosih po tem, ko je bilo albansko vodstvo seznanjeno z vsebino pisem CK VKP(b) CK KPJ, ni kratkotrajno in da so medsebojni odnosi prišli do najnižje točke v zadnjih letih. Ker so ocenili, da se albansko vodstvo v sporu ne bo postavilo na jugoslovansko stran, so tudi pričeli razmišljati o predlogih, ki bi zmanjšali gospodarski vpliv Jugoslavije v Albaniji, saj je le-ta krepko bremenil jugoslovanski proračun. Vse gospodarske odnose bi po njihovem mnenju bilo potrebno revidirati in jih ponovno vzpostaviti kot prijateljske, vendar pa ne več tako tesne, temveč podobne kot spreostalimi članicami socialističnega tabora. Albanski strani pa seveda ni bilo veliko do tega, da bi te sporazume revidirala, saj je le čakala na priložnost, ko bi te odnose deklarativno pretrgala, jugoslovansko pomoč pa naj bi zamenjala sovjetska, ki bi ne bila tako utesnjujoča, bila pa bi še obilnejša. Zaradi tega so tudi poskušali še pred dokončnim prelomom z Jugoslavijo potegniti čim več iz starih pogodb in sporazumov.

Politično so bile karte znova premešane, tako da je sicer do takrat močno prevladujoča projugoslovanska skupina, ki je obvladovala politbiro in CK KPA, doživela močan udarec, od katerega si ni opomogla. Pravi zmagovalec tega konflikta je bil Enver Hoxha, ki se je kljub temu, da KPA sploh ni bila včlanjena v informbiro,

prvi pridružil kritiki jugoslovanske partijske politike in prekinil tako rekoč vse odnose z Jugoslavijo. Jugoslovanska politika, ki je ves čas poskušala na oblasti ohraniti Enverja Hoxho zaradi stabilnosti sistema, je tako doživela poraz. Enver Hoxha je že prej dokazal, da premore veliko politično intuicijo ter zna izkoristiti vsako možnost, ki mu omogoča, da ga ne bi izrinili z vodilnega položaja. V trenutku, ko je bil njegov položaj zelo šibak, mu je tako Resolucija informbiroja prišla kot nalašč, da se reši jugoslovanskega nadzora, povrh vsega pa še izvede novo čistko v KPA, ki mu je omogočila obdržati vodilni položaj še v prihodnje.⁵²²

Poslanik Djerdja je bil 2. junija na obisku pri Enverju Hoxhi, ki ga je opisal kot "*bolj živčnega kot žolčnega*".⁵²³ V poročilu je ocenil, da so v Tirani prišli do spoznanja, da je sedaj najboljši trenutek za pritisk na Jugoslavijo, kar kaže na vpliv iz Moskve. Tudi napadi na Jugoslavijo so se od kritik jugoslovanskih predstavnikov v Albaniji prenesli na ostre kritike CK KPJ, kar je še posebej občutil delegat CK KPJ Sava Zlatič. Prelom se je zgodil že zadnje dni aprila, ko je Zlatič zapustil Albanijo. Enver Hoxha v svojih spominih navaja, da je spor nastal med predvajanjem sovjetskega dokumentarnega filma o Albaniji. Na projekcijo so povabili tuje predstavnike, med drugim tudi Djerdjo in Zlatiča, a sta jo predčasno zapustila, kot razlog pa navedla, da je število povabljenih Jugoslovancev v nesorazmerju z množico sovjetskih državljanov, zato sta prirediteljev ocenila kot protijugoslovansko demonstracijo. Naslednji dan sta se srečala še s Kocijem Xoxem in Hysnijem Kapom; predstavila sta vse pritožbe jugoslovanske vlade. Enver Hoxha trdi, da je tedaj tudi Jugoslovancem postalo jasno, da imajo v rokah pisma CK VKP(b), kar naj bi jim povedal Koci Xoxe, ki ga je kasneje razkril kot jugoslovanskega agenta. Zato so ocenili, da je prelom s KPA neizbežen; jugoslovanski politični predstavniki so pričeli zapuščati

---

⁵²² "Hoxha bi v primeru, da ne bi prišlo do sovjetsko-jugoslovanskega preloma, ki je rešil ne samo njega, temveč tudi albansko neodvisnost, zagotovo končal pred Xoxevim strelskim vodom." V: Fischer, Enver Hoxha and the Stalinist Dictatorship in Albania, str. 253.

⁵²³ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 86.

Albanijo.⁵²⁴ Tudi pri teh spominih pa prihaja do protislovnosti, saj je v ohranjenih dokumentih jasno zapisano, da so prva pisma oziroma vsaj tisto, v katerem so Sovjeti oznanili, da ne nameravajo podaljšati trgovinskega sporazuma z Jugoslavijo, sami pokazali Enverju Hoxhi in najožjemu vodstvu.⁵²⁵

Kako so se razmere spreminjale, opisuje tudi Spiro Srzentić, ki je bil v tem času inštruktor pri politični upravi albanske armade. Kristo Themelko, ki je bil eden izmed vodilnih članov projugoslovanske skupine, je tako na vojaškem posvetu med 28. in 29. majem imel govor, v katerem je poudaril, da je vsa vojaška pomoč, ki so jo dobivali in jo še dobivajo, prišla iz Sovjetske zveze, ki predstavlja garancijo za albansko neodvisnost in varnost njenih meja.⁵²⁶ Ko se je kasneje Srzentić zaradi teh izjav pritožil, naj bi Themelko v solzah izjavljal, da je še vedno za Jugoslavijo. Tudi največji zagovorniki povezovanja z Jugoslavijo so še vedno bolj zaupali v presojo Stalina in VKP(b), ki sta imela nekakšno avreolo nezmoглиivosti. 24. junija je tako Themelko skupaj z načelnikom generalštaba Beqirjem Ballukom precej grobo sporočil Srzentiću, da mora takoj zapustiti Albanijo, skupaj z njim pa polkovnik Udbe Safet Filipović.⁵²⁷ Podobno je potekala tudi načrtovana proslava za Titov rojstni dan 25. maja, saj so začeli z bombastičnimi naslovi v časopisju med njeno pripravo, dva dni pred prireditvijo pa so vse aktivnosti namenoma prekinili in je v Titovo čast potekala le "žaljiva akademija" s sto prisotnimi, brez albanskih voditeljev in brez novinarjev.⁵²⁸

---

⁵²⁴ Enver Hoxha, *The Titoites*, str. 125.

⁵²⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-165, Aleksandar Ranković Savi Zlatiću, 5. marec 1948.

⁵²⁶ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 40, Izveštaj pukovnika Špire Srzentića upućen general lajtantu Svetozaru Vukmanoviću Tempu, nota general majora Kriste Temeljka i depeše Safeta i Marka/Aleksandra Rankovića/ i šifrovano pismo MIP poslanstvu FNRJ u Tirani, 6. VI.-1. VII 1948.

⁵²⁷ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 87.

⁵²⁸ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 40, Izveštaj pukovnika Špire Srzentića upućen general lajtantu Svetozaru Vukmanoviću Tempu, nota general majora Kriste Temeljka i depeše Safeta i Marka/Aleksandra Rankovića/ i šifrovano pismo MIP poslanstvu FNRJ u Tirani, 6. VI.-1. VII 1948.

28. junija je bila javno objavljena Resolucija informbiroja, ki jo je KPA nemudoma potrdila. Ugiba se, zakaj Albanija v tem času ni bila včlanjena v to organizacijo, saj je bila edina vzhodnoevropska partija na oblasti, ki je niso povabili vanjo. Albanska stran meni, da je bilo to zaradi odnosa KPJ, ki se je imela za zaščitnico KPA in je tako hotela uveljaviti svoje hegemonistične načrte, KPA pa izolirati od mednarodnega komunističnega gibanja. V času pisne polemike, ki je potekala med CK VKP(b) in CK KPJ, so v Tirani organizirali IX. plenum CK KPA, ki je ocenil novo stanje v jugoslovansko-albanskih odnosih in položaj v mednarodnem komunističnem gibanju, X. plenum pa je bil odgovor na Resolucijo informbiroja. Med IX. in X. plenumom je bila albanska delegacija objavljena na V. kongres KPJ, vendar pa se ga niso udeležili. X. plenum je podprl Resolucijo informbiroja, ki so jo nato razširili po vseh nivojih partijske organizacije, tako je albanska stran dobila tudi uradno podlago, da je lahko pričela izvajati novo zunanjo politiko. Že 29. junija so tako odstranili vse napise, ki so bili povezani z Jugoslavijo, in slike Tita.⁵²⁹ Marsikje, predvsem v mešanih podjetjih in na gradbiščih, kjer so delovale mladinske delovne brigade iz Jugoslavije, pa so morali to opraviti nasilno, ob pomoči policije.⁵³⁰ Naslednji dan se je položaj še dodatno zaostрил, saj je albanska vlada prepovedala vse dejavnosti, ki so potekale pod jugoslovansko kontrolo, določenim jugoslovanskim uslužbencem pa je odpovedala gostoljubje.⁵³¹ 1. julija je obsodbo politike

⁵²⁹ Teh ni bilo malo, čeprav so bile Titove slike v nekaterih primerih odstranjene že v obdobju slabšanja odnosov jeseni 1947. "Če je za jugoslovanske komuniste bila Moskva center sveta, splošna inspiracija in upanje, je za albanske komuniste do 1948 to bil Beograd. Pot v Moskvo in do sovjetskega vodstva je vodila preko Beograda. Če je bil jugoslovanskim narodom Stalin poleg Tita predstavljen kot nedotakljivi vodja in idol, je to za albanski narod, poleg Enverja Hoxhe, bil Tito. (Tito je za nas bil Stalin in več kot Stalin,)" je pisal Hoxha. V Jugoslaviji je na vseh javnih krajih stala poleg Titove tudi Stalinova slika, medtem ko je v Albaniji poleg Hoxheve stala Titova. Ko je bila v Jugoslaviji sneta Stalinova, je v Albaniji bila sneta Titova slika." Glej: Pavlovič, Albanija između Tita i Staljina, str. 306.

⁵³⁰ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-190, Depeša o odluku Enverja Hoxhe o snemanju Titovih slik, neoznačeno, 30. junij 1948.

⁵³¹ Posebej je bila v jugoslovanskem vodstvu odmevna zahteva po odpoklicu polkovnika Spira Srzentića, ki je deloval kot svetovalec po liniji UDV v albanski vojski, kar sta mu na žaljiv način 24. junija sporočila načelnik štaba Beqir Balluku in Kristo

KPJ objavil tudi CK KPA, ki je poslal svoj komunike v Jugoslavijo. V njem je zapisal, da CK KPA soglasno solidarizira z Resolucijo informbiroja in da je CK KPA od nekdaj bil v sporu s CK KPJ. Poleg tega so v pismu trdili, da je vodstvo Jugoslavije hotelo spremeniti Albanijo v svojo kolonijo, s tem pa uničiti suverenost albanske države in partije. KPJ naj bi tudi poskušala v več navedenih uničiti enotnost KPA, vendar se je CK KPA temu ubranil "s herojskim odporom proti fašističnim metodam izdajalskega vodstva KPJ". Med drugim pa so seveda tudi objavili poziv "zdravim silam" v KPJ, ki naj bi spravile jugoslovansko partijo spet na pravo pot.⁵³²

Poleg politične obsodbe je albansko zunanje ministrstvo 1. julija izdalo noto, v kateri je razglasilo, da LRA odstopa od vseh pogodb in sporazumov, ki jih je imela sklenjene s FLRJ. Ohranili so le Pogodbo o prijateljstvu in vzajemni pomoči, kar so utemeljili takole: "Pogodba o prijateljstvu in vzajemni pomoči je bil in ostaja po mnenje Vlade LRA pomemben akt, ki konkretizira želje naših dveh narodov. Vlada LRA je mnenja, da ta sporazum ostane v veljavnosti, da bi služil kot temelj za bodoči pravilen razvoj odnosov med našima dvema prijateljskima narodoma."⁵³³ Djilas je ob ukinitvi pisal Titu, poleg sebe še v imenu Koče Popovića in Borisa Kidriča. Enostranski preklic je označil za nezakonit, vendar naj ga Jugoslavija sprejme, posledice preklica pa naj padejo na albanska pleča. Same pogodbe o prijateljstvu naj ne bi preklicali, ker bi to bilo nezakonito in voda na mlin sovjetski politiki, vendar pa naj bi zato pri Albancih podudari, da nimajo moralne pravice, da obdržijo samo en dogovor, ostale pa kršijo po lastni presoji. Albanska poteza tako predstavlja de facto odpoved dogovora, ki

---

Themelko. V zvezi s tem je pri Titu urgiral tudi Aleksander Ranković, zunanji minister Stanoje Simić pa je 1. julija v Tirano poslal protestno noto. Glej: MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 40, Izveštaj pukovnika Špire Srzentića upućen general lajtantu Svezozaru Vukmanoviću Tempu, nota general majora Kriste Temeljka i depeše Safeta i Marka/Aleksandra Rankovića/ i šifrovano pismo MIP poslanstvu FNRJ u Tirani, 6. VI.-1. VII 1948 in AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-188, Depeši o trenutni situaciji (Safet Filipović), 30. junij 1948.

⁵³² Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 88 in AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, I-194, Komunike centralnog komiteta Komunističke partije Albanije, 1. julij 1948.

⁵³³ Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji, str. 276.

pa ga Jugoslavija formalno še ne bi odpovedala.⁵³⁴ Jože Pirjevec je to potezo albanske vlade, ki ji pravi nenavadna zmernost, označil za taktično. Velika Britanija je v Albaniji po letu 1949 večkrat poskušala zanetiti vstajo, vendar so ti oboroženi poskusi vedno spodleteli.⁵³⁵ Tito naj bi tudi vedel za te načrte, zato je sam sredi novembra 1949 preklical ta sporazum, da bi se rešil iz kočljive situacije, čeprav si je s tem nakopal močne kritike vzhodnega bloka.⁵³⁶ Septembra 1948 je jugoslovansko zunanje ministrstvo tudi uradno prenehalo ščititi albanske interese v državah, s katerimi Albanija ni imela diplomatskih odnosov.⁵³⁷

Note so v naslednjih dneh nato potovale med državama. Albanija je večinoma napadala ideološke napake, ki jih je storila KPJ, poleg tega pa so našteli vrsto obtožb, ki so se dotikale ekonomskega sodelovanja. Jugoslavija naj bi ob pomoči svojih strokovnjakov sistematično sabotirala vse projekte, mešane in tiste, kjer so pomagali le s strokovnimi sodelavci. Obtožbe pa so bile tudi na račun želja Jugoslavije, da na račun kreditov, ki jih je dajala Albaniji, prevzame v roke upravljanje gospodarske politike v Albaniji, kar naj bi ukinilo neodvisnost in suverenost. Jugoslovanska stran je nemudoma odgovorila. Opozorila je, da sta bila ekonomska sporazuma, ki sta bila odpovedana, sklenjena za 30 let, z možnostjo podaljšanja za 5 in 10 let, vendar z odpovednim rokom enega leta. Vsi ostali sporazumi in pogodbe so bili navezani na ta dva sporazuma, tako je zanje veljal

---

⁵³⁴ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 44, Note albanske i jugoslovenske vlade i prepiska Maršala Tita, (Milovana) Djilasa, Ministarstva inostranih poslova i Diminića u vezi sa njima, 1.-21. VII. 1948.

⁵³⁵ Sovjetska zveza je imela v tem času več vohunov oziroma krtov v samem vrhu britanske obveščevalne službe ter v zunanjem ministrstvu. Za izvedbo načrtov v Albaniji je bil odgovoren Kim Philby, tedaj vezni člen med britansko in ameriško obveščevalno službo, zato so vedno spodleteli, saj je britanske operacije prevzela CIA v okviru svojih prizadevanj za destabilizacijo komunističnih režimov v Evropi. Več v: Kim Filbi, *Moj tajni rat*, str. 151-159.

⁵³⁶ Pirjevec, *Jugoslavija 1918-1992*, str. 190-191 in *Nota vlade FNRJ vladi NR Albanije* kojom vlada FNRJ otkazuje ugovor o prijateljstvu između FNRJ i NR Albanije, 12. november 1949. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, III. knjiga, str. 207-215.

⁵³⁷ Verbalna nota Ministarstva inostranih poslova FNRJ poslanstvu NR Albanije u Beogradu kojom se otkazuje dalja zaštita albanskih interesa, koju je vršila Jugoslavija u zemljama s kojim Albanija nema diplomatske odnose, 28. september 1948. V: Stojković (ur.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, III. knjiga, str. 177-179.

enak odpovedni rok. Jugoslovanska stran je menila, da imajo sporazumi še vedno pravno veljavnost, kar je velikega pomena zaradi tretje točke note, ki se nanaša na kredite, ki jih je Albaniji odobrila jugoslovanska vlada. Albanija je bila v tistem trenutku Jugoslaviji iz naslova kreditov ter neizpolnjenih gospodarskih obveznosti za leti 1947 in 1948 dolžna še več kot dve milijardi dinarjev. V noti so tudi pozvali albansko vlado, naj pošlje v Beograd delegacijo, ki se bo po Pogodbi o prijateljstvu in vzajemni pomoči dogovorila o načinu in roku začetka odplačila kredita. V drugi noti je jugoslovanska stran zahtevala, da se pred odhodom jugoslovanskih strokovnjakov in drugih delavcev iz mešanih družb zapisniško potrdi stanje, da bi tako lažje ocenili gospodarsko škodo. Zahtevali so tudi, da odhod poteka v humanih razmerah, albanska stran pa naj bi omogočila prevoz.⁵³⁸ Vse napotke o evakuaciji civilistov in vojaškega osebja ter lastnine je zaukazal osebno Tito v sporočilu Djilasu, Tempu, Koči Popoviću in Rankoviću 2. julija.⁵³⁹

V tem času so že vse vzhodnoevropske države hitele prekinjati svoje stike z Jugoslavijo, vendar je bilo zaradi močne povezanosti Albanije in Jugoslavije največje število prekinjenih sporazumov ravno z Albanijo, ki je imela tudi najbolj intenzivne stike s FLRJ izmed vseh socialističnih držav. Albanski tisk je pričel hudo napadati Jugoslavijo, kar ni obšlo niti jugoslovanskega tiska. Članki o Albaniji iz tistega časa, pa tudi kasneje, navadno podrobno opisujejo nesebično ekonomsko pomoč, ki jo je Jugoslavija dajala bratski Albaniji, ter gospodarsko škodo, ki jo je zaradi tega utrpela. Poudarja se tudi velika nehvaležnost albanskega vodstva, ki je namerno zaviralo uresničitev vseh ekonomskih sporazumov, predvsem obvez, ki so sledile iz njih, medtem ko naj bi Jugoslavija svoj delež celo presegala. Na albanski strani je bilo seveda popolnoma drugačno dojetanje jugoslovanske pomoči, saj naj bi jugoslovanski strokovnjaki nenehno sabotirali gradbena in proizvodna dela.

---

⁵³⁸ Dedijer, Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948), str. 334–341.

⁵³⁹ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 44, Note albanske i jugoslovenske vlade i prepiska Maršala Tita, (Milovana) Djilasa, Ministarstva inostranih poslova i Diminića u vezi sa njima, 1.–21. VII. 1948.

Bashkimi je 19. avgusta pisal, da je bil plan v mesecu juliju dosežen 77-odstotno, vendar je odstranitev jugoslovanskih intervencij dobro vplivala na realizacijo, saj naj bi bil obseg realizacije v primerjavi z junijem močno povečan.⁵⁴⁰ Tuk Jakova, minister za gospodarstvo, je po povratku s trgovinskih pogajanj s Sovjetsko zvezo v Moskvi dejal, da bo sovjetska vlada plačevala albanske izdelke veliko bolje kot Jugoslavija, ne pa špekulirala s siromašnim albanskim gospodarstvom, ki se bo šele po prekinitvi odnosov z Jugoslavijo imelo možnost razvijati.⁵⁴¹ Sočasno pa Košmrlj poroča, da se ekonomski položaj v Albaniji po prekinitvi gospodarskih odnosov drastično slabša.⁵⁴² Časopis Borba navaja kup starejših izjav albanskih voditeljev, v katerih hvalijo sodelovanje z Jugoslavijo, članek pa se zaključí: *“Vse te izjave so dokaz, da albanski voditelji niso uspeli pred narodnimi masami skriti dejanskega stanja in pomena pomoči, ki jo je Titova Jugoslavija dajala narodu Albanije. Potem ko so za hrbtom izvedeli za priprave, ki so pripeljale do klevetniške kampanje proti Jugoslaviji, so, ko je kampanja pričela, zločinsko skonstruirali obtožbe proti Jugoslaviji, da bi zamajali zaupanje albanskega ljudstva v iskreno sodelovanje in pomoč, ki jo je dajala Jugoslavija. Pri tem niso računali niti na interese albanskega ljudstva, niti na mednarodne obveze, ki izhajajo iz obojestransko podpisanih in ratificiranih sporazumov. Razumljivo je, da vse posledice takšnega brutalnega in z ničemer izzvanega postopka, nosi samo vlada LRA. Ta sramotni postopek, pri katerem se ni menila niti o najosnovnejših principih častnega izpolnjevanja obvez LRA, je nedostojen do žrtev, ki jih je albansko ljudstvo dalo za svojo svobodo in izgradnjo svoje države.”*⁵⁴³

***

Čas po prekinitvi zavezništva je Enver Hoxha izkoristil za dokončen obračun z opozicijo v KPA. Septem-

---

⁵⁴⁰ DA MIP, PA 1948, f. 1, Havliček MIP, 20. avgust 1948, 423636.

⁵⁴¹ DA MIP, PA 1948, f. 2, Košmrlj MIP, 22. september 1948, 424764.

⁵⁴² DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 18. avgust 1948, 421941.

⁵⁴³ Avanturistički istupi albanske vlade protiv životnih interesa albanskog naroda, Borba, 6. 7. 1948, str. 3.

bra 1948 je bil sklican XI. plenum CK KPA, na katerem so obsodili projugoslovansko skupino, ki je bila nato izločena iz političnega življenja. XI. plenum je bil tudi potrditev novega kurza albanske politike, saj je Enverju Hoxhi uspelo doseči revizijo dveh poprejšnjih plenumov, drugega iz Berata ter osmega, ki sta bila temen madež na njegovi politični karieri. Razveljavili so tiste odločitve drugega plenuma, ki jih je postavila skupina Kocija Xoxa pod vplivom Velimirja Stojnića in so privedle do prvega samokritičnega nastopa Enverja Hoxhe. Na XI. plenumu so lahko sodelovali vsi, ki so bili iz KPA ali iz CK izključeni na podlagi odločitev VIII. plenuma, tako da si je Hoxha zagotovil gotovo premoč nad Kocijem Xoxem. Tako jim je uspelo izničiti vse odločitve VIII. plenuma, obsoditi politiko Kocija Xoxa, ki naj bi *“brezrezervno sledil titoističnim zablodam”*, rehabilitiran pa je bil tudi Nako Spiru. Kocija Xoxa in Pandija Krista ter več *“sodelavcev frakcijske skupine”* so kaznovali. Vsi, ki so na vodilna mesta v državi prišli v duhu VIII. plenuma, so bili zamenjani, svoja mesta pa so dobili nazaj tisti, ki so jih izgubili po njem.⁵⁴⁴ Še enkrat so na plenumu potrdili svojo zavezanost Sovjetski zvezi ter Resoluciji informbiroja in obsodili politiko KPJ. Nižjim partijskim organizacijam so naložili, da morajo članstvu razložiti pomen *“izdaje marksizma-leninizma in socialističnega tabora jugoslovanskega revizionističnega vodstva s Titom na čelu ter njegove sovražne aktivnosti proti KPA in LRA”*.⁵⁴⁵

Resolucija informbiroja je za večino jugoslovanskih delavcev v mešanih podjetjih prišla nepričakovano, zato so se pojavljale hude težave, ko so v njih poskušale prevzeti nadzor albanske oblasti. Nesoglasja v mešanih družbah so se proti poletju povečevala, vendar je delo do tedaj potekalo normalno, z običajnimi težavami, sestanki z albanskimi organi so potekali po običajnem redu. 28. junija so albanski uradniki in zaposleni v mešanih družbah pričeli nenapovedane prevze dokumen-

---

⁵⁴⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-223, Šifrirani telegram MIP, nepodpisan, 20. oktober 1948; a. e. I-224, Šifrirani telegram MIP, nepodpisan, 20. oktober 1948 in a. e. I-225, Telegram (Hrista), neoznačen, 28. oktober 1948.

⁵⁴⁵ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 90 in DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 21. oktober 1948, št. 427425.

tacije, poskušali so zaplombirati nekatere urade. V večini poročil iz tistega časa vsakokrat omenjajo tudi to, da so sneli slike Tita, čemur so se zaposleni upirali. Stanje se je še slabšalo po 1. juliju; iz množice nepovezanih poročil se da zaznati, da so poskušali po enostranski prekinitvi pogodb prisiliti jugoslovanske delavce k odhodu, pri čemer so večinoma kršili določbe, ki so bile za te primere navedene v meddržavnih pogodbah. Hitler odhod delavcev je seveda pomenil tudi, da je veliko opreme v jugoslovanski lasti ostajalo v LRA. Repatriacija se je zavlekla daleč v avgust, saj so albanske oblasti v tedaj nadvse sovražnem ozračju v določenih primerih repatriacijo tudi ovirale. Posebno zahtevno je bilo pri vračanju jugoslovanskih državljanov, ki so sklenili zakonske zveze z državljani LRA. Septembra se je ladijsko podjetje Jugolinija obrnilo na jugoslovansko vlado z računom za prevoz in spiski evakuiranih oseb, ki bi jih po pogodbah ob predčasni prekinitvi morala plačati albanska vlada.⁵⁴⁶ V Skadru in Draču je albanska policija 3. junija zaprla menzi mešanih podjetij, 30. junija so na gradbišču železniške proge albanski mladinci uničili jugoslovansko zastavo, po vseh mešanih družbah pa naj bi albanski uslužbenci hiteli delati nenapovedano inventuro, piše v svojem poročilu zunanjemu ministrstvu novi jugoslovanski poslanik Diminić. Iz Jugoslavije je notranje ministrstvo sporočilo, da je na jugoslovanskem ozemlju 1064 albanskih državljanov, ki jih je po mnenju ministra Rankovića potrebno čim prej repatriirati, če si seveda to želijo.⁵⁴⁷

V Albanijo je zaradi urejanja evakuacije v sredini julija prispela jugoslovanska delegacija, ki jo je vodil general Jovan Kapičić. V svojem poročilu zunanjemu ministrstvu 16. julija 1948 piše, da so kljub obvestilu jugoslovanskega poslaništva o njihovem prihodu morali na odgovor albanske vlade čakati dva dni, pogovore pa so začeli šele na urgiranje novoprispelega jugoslovanskega poslanika pri predaji akreditivov predsedniku albanske vlade. Albansko vlado sta na pogovorih predstavljala Spiro Rusha in Nesti Nase, ki pa nista imela

⁵⁴⁶ AJ, 50, f. 48, a. e. 106.

⁵⁴⁷ Prav tam.

vseh potrebnih pooblastil za pogovore, tako da so se ti večinoma zavlačevali. Jugoslovanske zahteve so bile naslednje:

- Mešane albansko-jugoslovanske družbe so zaradi enostranske prekinitve pogodb prenehale delovati. Na osnovi odredbe albanske vlade morajo vsi jugoslovanski državljani v 48 urah zapustiti Albanijo, tudi delavci teh družb, vendar je jugoslovanska vlada zahtevala, da se pred tem ustanovijo mešane komisije, ki bi popisale stanje v družbah, nakar lahko jugoslovanski strokovnjaki zapustijo Albanijo, to zahtevajo le zaradi olajšanja dela pri kasnejši likvidaciji medsebojnih obveznosti.
- Albanska vlada je brez pravne podlage ukazala blokado vse jugoslovanske lastnine v LRA, kar pomeni, da bi morali delavci zapustiti vso jugoslovansko lastnino v državi, predvsem so problematični jugoslovanska družba Hidrogradnja, živila, namenjena jugoslovanskim delavcem, in dve tovorni barkači. Jugoslovanska vlada zahteva deblokiranje te imovine, ki bi bila potem evakuirana skupaj z jugoslovanskimi državljani.
- Izvedba neizvršenega obračuna prihodkov vseh delavcev, ki so v 48 urah morali zapustiti Albanijo, te obveze zaradi enostranske prekinitve pogodb padajo na albansko vlado, zahteve se bodo obdelale v Beogradu in nato dostavile albanski vladi.
- Zahteva se tudi repatriacijo jugoslovanskih državljanov in imovine tistih na začasnem delu, tisti pa, ki že izpred vojne stanujejo v Albaniji, se vračajo po ustaljenem postopku prek ambasad.⁵⁴⁸
- Na osnovi prekinjenih pogodb se zahteva, da albanska vlada uredi prevoz oz. preskrbi dovolj tovornjakov za repatriacijo.

Albanska delegacija se je upirala pogovorom o ekonomskem vidiku in je zahtevala samo ureditev repatriacije jugoslovanskih državljanov,⁵⁴⁹ vendar so se nato

---

⁵⁴⁸ Teh je bilo približno 2000 – od tega se jih je 500 javilo ambasadi.

⁵⁴⁹ Oviranje repatriacije je postalo očitno predvsem v primerih, ko albanska vlada ni želela izdajati izhodnih vizumov jugoslovanskim državljanom, ki so dalj časa bivali na albanskem ozemlju. Tako je 26. avgusta Drago Košmrlj poročal, da vizuma ne dobi nihče, ki je volil na volitvah 2. decembra 1945, saj je s tem po tolmačenju vla-

strinjali, da bodo prenesli te zahteve albanski vladi. Pričela se je repatriacija jugoslovanske imovine v Draču, vendar jo je albanska vlada ustavila z zahtevami po fakturah, ki bi dokazale lastništvo, predvsem zaradi tega, da ne bi šlo kaj, kar je bilo nabavljeno za Albanijo, nazaj v Jugoslavijo. Delegacija je tedaj že zapustila Albanijo, zato problem rešuje poslaništvo. Na zahtevo po vizumih in transportnih sredstvih so dobili pozitiven odgovor. Komisij v mešanih družbah niso sestavili, dogovor ni bil dosežen, ker so trdili, da jugoslovanska delegacija za to ni pooblaščenca in se bo vse reševalo v okviru ostalih dogovorov v zvezi z gospodarstvom. Nato je poslanstvo poslalo noto, v kateri se zahteva odgovor glede komisij; bil je negativen, zato se prične repatriacija. Obstajal je še problem repatriacije jugoslovanskih delavcev, predvsem delavcev pomorske agencije, Jugoslovanske knjige in Putnika. Delegacijo so obvestili, da je linija Albanija–Jugoslavija ukinjena, vendar ta še vedno deluje. Z ministrstva so priporočili ukinitve, ker je bila tako ali tako nerentabilna.⁵⁵⁰

Zaradi političnih razmer se je tako gospodarsko sodelovanje skoraj popolnoma ustavilo, vendar do septembra ni bilo še popolnoma prekinjeno. Komunikacija med državama je potekala le še v obliki diplomatskih not.⁵⁵¹ Velike težave so nastajale zaradi albanskih transportnih ladij iz naslova reparacij, ki jih je Albanija dala Jugoslaviji v dolgoročni najem, saj sama ni imela vzpostavljene dovolj močne pomorske službe. Ministrstvo za zunanje zadeve tako v depeši sporoča Dragu Košmrlju, da Albanija od jugoslovanske trgovske mornarice zahteva ladjo Borova, ki jo ima v najemu pod imenom Bojana do konca avgusta. V noti je to že julija zahteval Mehmet Shehu, zahtevo pa so nato utemeljili z zamrznitvijo računa Jugoslovanske pomorske agencije v Draču. Zanimivo je, da je ladja v času, ko je pogodba še trajala, nakladala albansko blago po jugoslovanskih

---

de postal albanski državljani. Glej: DA MIP, PA 1948, f. 3, Košmrlj MIP, 26. avgust 1948, št. 442733.

⁵⁵⁰ AJ, fond 50, fascikel 48, a.e. 106.

⁵⁵¹ Po seznamu jugoslovanskega zunanjega ministrstva so med julijem in decembrom 1948 albanskemu ministrstvu izročili 64 različnih, večinoma protestnih not. DA MIP, PA 1948, f. 1, Registar nota, št. 419245.

skladiščih, v Trstu pa je nalagala pošiljke UNRRE za Albanijo, ki jih je ob vrnitvi pripeljala v Drač. Podobno je bilo tudi s še dvema albanskima ladjama, ki sta po nalogu jugoslovanske vlade po 20. avgustu pripluli v Drač, naloženi z nemškim reparacijskim blagom. Ladje, ki so bile na popravilu v jugoslovanskih ladjedelnicah, pa so nameravali vrniti šele po dogovoru o plačilu za opravljeno delo. Dopuščen je bil tranzitni promet čez jugoslovansko ozemlje, saj bi z onemogočitvijo le-tega zaprli tako rekoč edini albanski kopenski tranzitni koridor. V pogovoru Košmrlja s Hysnijem Kapom je slednji izjavil, da je dopuščanje tranzitnega prometa vprašanje dobre volje, ne pa obveza jugoslovanske vlade. Z računa Narodne banke Jugoslavije so konec avgusta po nalogu Albanske narodne banke prenesli vsa zahtevana sredstva. Repatriacija jugoslovanskih državljanov je bila še vedno otežena, Košmrlj je 20. avgusta poročal, da so po mnogih intervencijah dobili izhodne vizume za 50 od 133 čakajočih, vendar jih je po novem postopku morala potrjevati tudi policija, ki je to storila le v 11 primerih. Zahteval je enake protiukrepe, vendar tega na ministrstvu niso odobrili, čeprav je albanska vlada trdila, da njihovim delegacijam na poti v tujino niso želeli izdajati tranzitnih vizumov. Prekinjen je bil poštni promet, saj albanska pošta ni hotela sprejemati poštnih pošiljk. Vse pošiljke iz tujine so prihajale čez jugoslovansko ozemlje. Direkcija pošte je v dopisu 4. septembra spraševala, kaj naj naredijo s paketi iz ZDA, ki jih albanska pošta ni hotela sprejeti, v njih pa je bilo pokvarljivo blago.⁵⁵² Konec septembra je jugoslovanska vlada kljub protestom albanske strani ukinila tudi letalsko progo Beograd-Tirana, saj naj albanske oblasti ne bi omogočale normalnih delovnih razmer, ko so odstranile jugoslovansko osebje, ki je izvajalo tehnično službo na tiranskem letališču.⁵⁵³

---

⁵⁵² Prav tam.

⁵⁵³ DA MIP, PA 1948, f. 5, Nota poslanstva FNRJ MIP NRA, 8. oktober 1948, št. 430188.

Prva ledena doba v
medsebojnih odnosih
(1948-1955)

In po informbiroju?

Leto 1948 je bilo leto velikih sprememb za KPA, temu primerno je bilo tudi število partijskih sestankov na najvišji ravni. Po štirih plenumih je bil novembra sklican prvi kongres KPA, ki se je preimenovala v Albansko partijo dela. To spremembo imena naj bi Enverju Hoxhi predlagal sam Stalin, kar je povedal tudi na kongresu, ko je uvidel, da za spremembo imena ni prave politične volje. V opisu svojega prvega sestanka s Stalinom to zapiše takole: *“Medtem ko je ocenil politiko, ki jo je naša partija vodila v razmerju z delavskimi masami in predvsem kmečkim prebivalstvom, kot pravilno, nam je tovariš Stalin dal nekaj dragocenih tovariških nasvetov glede našega dela v prihodnosti. Poleg drugega nam je izrazil mnenje, da naj bi, ker je večina našega članstva kmečkega, naša partija spremenila svoje ime v Albansko partijo dela.”*⁵⁵⁴ V istem delu omenja tudi, da je že tedaj (julija 1947) hotel spremeniti pollegalni položaj, ki ga je uživala KPA. Ureditev je bila namreč podobna tisti v Jugoslaviji, kjer se je KPJ skrivala za fasado Ljudske fronte. Na kongresu so poleg obsodb Jugoslavije in politike KPJ, ki so si kar sledile, ter poudarjanja navezave na Sovjetsko zvezo najbolj zveneje obtožbe projugoslovanske frakcije. O tej frakciji je na kongresu Enver Hoxha dejal: *“Koci Xoxe, Pandi Kristo in Kristo Themelko so bili pod vplivom Jugoslovancev in so mislili popolnoma ena-*

---

⁵⁵⁴ Hoxha, With Stalin..

ko kot oni.”⁵⁵⁵ Bili so obtoženi podcenjevanja sovjetskih izkušenj in sovjetskih oficirjev. Skupina naj bi bila tudi usmerjena proti vodilnim partijskim predstavnikom, poleg Enverju Hoxhi še proti Naku Spiru, Tuku Jakovi, Bedri Spahiu, Mehmetu Shehuhu in drugim. Obtoženi so bili še za odločitve, sprejete na II. plenumu, za VIII. plenum, samomor Naka Spira in vse dogodke, ko so se uprli njegovim odločitvam. VIII. plenum je označil za zbor, na katerem so “*triumfirale antialbanske, antimarksistične, antisovjetske teze jugoslovanskih trockistov in Kocija Xoxa*”. Vsi obtoženi so bili kmalu po končanem kongresu odstranjeni s svojih položajev, drugi najmočnejši človek v Albaniji pa postane Mehmet Shehu.⁵⁵⁶ Že pred tem so bili delno odstranjeni iz centrov odločanja, saj je bila prva rekonstrukcija vlade izvedena 2. oktobra, takrat je bil Xoxe razrešen kot notranji minister in je prevzel ministrstvo za industrijo. Drago Košmrlj je to takrat komentiral kot degradacijo, vseeno pa ni pričakoval kasnejših posledic, saj je špekuliral, da je Xoxe ostal podpredsednik vlade in organizacijski sekretar KPA, umaknjen pa je iz resorja za notranje zadeve, saj je podoben nabor položajev bil predmet kritike Resolucije informbiroja v primeru Aleksandra Rankovića.⁵⁵⁷ Kocija Xoxa in skupino njegovih privržencev so aretirali 2. decembra 1948, sodili pa so jim na tajnem procesu med 12. majem in 13. junijem 1949. Xoxe se je že poleti pragmatično javno distanciral od svojih projugoslovanskih pogledov in 15. avgusta v govoru ob peti obletnici ustanovitve prve brigade napadel Jugoslavijo.⁵⁵⁸ Kljub vsemu pa je bil njegov položaj sila zaskrbljujoč za Jugoslavijo, ki je v njem videla edino možnost za povzročitev razkola v albanskem vodstvu. Dana so bila navodila, da z vsemi sredstvi, tudi nelegalnimi, prične delovati v tej smeri, predvsem s sejanjem dezinformacij, 20. avgusta pa je bil obravnavan tudi načrt, po katerem bi radi posredno prišli do Xoxa, saj jim ni bilo jasno, ali bi bilo koristno, da se vsaj neuradno pričnejo zavzemati zanj

⁵⁵⁵ AJ, 507, f. IX, 1/II-109-156, a. e. II-119, Prvi kongres PRA, nedatirano.

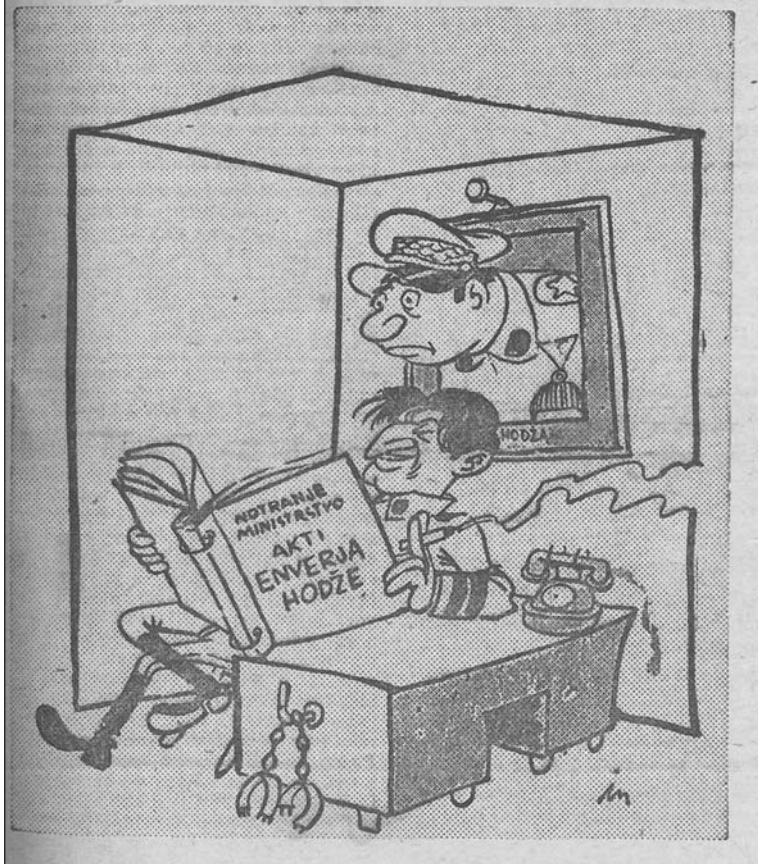
⁵⁵⁶ DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 1. november 1948, št. 428193.

⁵⁵⁷ DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 3. oktober 1948, št. 425776.

⁵⁵⁸ DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 18. avgust 1948, št. 421942.

Iz Tirane

Zvedelo se je, da albanski notranji minister Mehmed Shehu skuša izpodriniti Enverja Hodžo

S karikaturami, ki niso bile vedno prav zelo zabavne, so poskušali v satiričnih listih prikazovati politične spremembe v albanski notranji politiki. Karikatura iz Pavlihe (1952) opozarja na ves čas prisotne govorce o rivalstvu med Enverjem Hoxho in njegovim najzvestejšim sodelavcem Mehmetom Shehujem. Govorice so se izkazale za nerealna pričakovanja, saj je Shehu v nemilost padel šele nekaj let pred Hoxhevo smrtjo, v času ko se je že odločalo o njegovem nasledniku.

kot za Hoxhevo politično žrtev.⁵⁵⁹ Pred kongresom je bila jugoslovanska stran obveščena, da se Xoxe do kongresa ni nameraval pokoriti odločitvam VIII. plenuma in se je intenzivno pripravljaj na svojo obrambo.⁵⁶⁰ V tistem trenutku bi bila vsaka intervencija Jugoslavije lahko le še dodatna obremenitev.

Čistka, ki je sledila prvemu in drugemu kongresu, je dosegla, da je bilo iz APD izključenih več kot četrtnina članstva, tretjina narodnih poslancev ter polovica vseh članov CK in politbiroja. Čistka se po prvem kongresu še ni končala, saj je bil po II. kongresu APD aprila 1950 še en val čistk, ki je končal politično življenje npr. Beqirja Ndoua, predsednika Narodne skupščine, več članov CK še iz časov ustanovitve partije ter več vodilnih članov generalštaba Albanske armade. Največja pa je še vedno bila čistka skupine okrog Kocija Xoxa.⁵⁶¹ Poleg obtoženih na procesu naj bi čistko po državnem in partijskem aparatu pospešeno izvajali pod vodstvom Tuka Jakove.⁵⁶² Sojenje Kociju Xoxu in soobtoženim je pričelo 11. maja 1949 v Tirani. Državni tožilec v tem primeru je bil Bedri Spahiu, ki je tudi sam 7 let kasneje končal kot žrtev čistke. V tistem času je bil močno kritiziran, ker za Kocija Xoxa na začetku procesa ni zahteval smrtne kazni. Poleg Xoxa so bili na istem procesu obsojeni še Pandi Kristo, Vask Koleci, Vango Mitrojorgi ter Nuri Huta. Vsi so bili iz kroga kandidatov za CK ali politbiroja, večinoma pa so imeli visoke položaje v notranjem ministrstvu. Obtoženi so bili veleizdaje, obtožnica pa je imela 16 točk, kjer je bilo podrobno razloženo, kako je omenjena skupina škodovala albanskemu narodu in politiki APD. Bili so obtoženi raznih zarot, s katerimi naj bi poskušali odvajati delavske množice od APD, trockističnih in nacionalističnih zablod, na podlagi katerih so poskušali prevzeti oblast v APD in podobno. Zanimiva je točka obtožnice, ki opisuje omenjeno skupino kot vohune na strani Jugoslavije; poskušali naj bi splesti vohun-

---

⁵⁵⁹ AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, a. e. I-223, Šifrirani telegram MIP, nepodpisan, 20. oktober 1948; a. e. I-224, Šifrirani telegram MIP, nepodpisan, 20. oktober 1948 in a. e. I-225, Telegram (Hrista), neoznačen, 28. oktober 1948.

⁵⁶⁰ DA MIP, PA 1948, f. 1, Košmrlj MIP, 25. oktober 1948, št. 4217547.

⁵⁶¹ Arshi, Party ideology and purges in Albania, str. 71–76.

⁵⁶² DA MIP, PA 1949, f. 1, Košmrlj MIP, 8. januar 1949, št. 4591.

sko mrežo, ki bi segala vse do vrhov albanske politike. Koci Xoxe naj bi postal jugoslovanski vohun že v času, ko je s Svetozarjem Vukmanovičem Tempom odšel v Grčijo leta 1944. V obsodbi te stike z jugoslovanskimi poslaniki še podrobneje razložijo, vendar je obtožnica pravzaprav obtožnica jugoslovanske gospodarske in zunanje politike. Koci Xoxe je bil obsojen na smrt s streljanjem, preostali člani skupine pa na dolgotrajne zaporne kazni.⁵⁶³ Tako se je Enver Hoxha utrdil na oblasti, kar pa ni ustavilo valov čistk, ki so občasno še prihajali vse do njegove smrti, začevši spet v letih 1956 in 1961.⁵⁶⁴ Besednjak, ki se je na teh procesih in v političnem življenju uporabljal, najbolje opiše izjava Enverja Hoxhe, zakaj niso zahtevali smrtne kazni tudi za Pandija Krista: *“To bi bila prevelika čast za tega usranega zajca, ki se, ko je enkrat soočen z mano, sesede kot kup kravjega gnoja v nevihti.”*⁵⁶⁵ Jugoslovanski pogled na proces je v nekrologu Kociju Xoxu, ki je bil objavljen v Borbi, povzel Milovan Djilas. V nekrologu je poudaril jugoslovanski vidik procesa, saj naj bi likvidacija Xoxa služila le okrepitvi politične moči Enverja Hoxhe.⁵⁶⁶

---

⁵⁶³ AJ, 507, f. IX, 1/II-109-156, a. e. II-120, Biografije uhapšenih, nedatirano.

⁵⁶⁴ Presuda Koci Dzodzeu in Optužnica na procesu Koci Dzodzeu. Glej: Dedijer, Dokumenti 1948, str. 213 in 158.

⁵⁶⁵ Arshi, Party ideology and purges in Albania, str. 75.

⁵⁶⁶ AJ, 507, fascikel IX, 1/II-109-156, a. e. II-156, O smrti narodnog junaka Albanije Koči Dzodzea (Milovan Đilas).

Stopnjevanje napetosti

V letu 1949 se je dodatno stopnjevala napetost med Jugoslavijo in vzhodnim blokom, objavljeno je bilo še drugo pismo informbiroja z naslovom "*Jugoslovanska komunistična partija v rokah morilcev in vohunov*", ki je še bolj zaostriło odnose med Jugoslavijo in Albanijo. Jugoslavija se je bila zaradi dodatnih pritiskov z Vzhoda in ekonomskega ter vojaškega položaja prisiljena obrniti na Zahod. Nehala je podpirati grške komuniste, ki so se tudi postavili na stran informbiroja, poleg tega pa je pričela navezovati stike s Turčijo in Grčijo, kar so lahko na albanski strani razumeli kot potrditev svojih trditev in trditev informbiroja o napakah vodstva KPJ.

Jugoslovanska stran je še vedno poskušala obdržati stike z Albanijo. Tipičen primer takega ravnanja (skorajda izzivanja), ki je kasneje rabil za protialbansko propagando, je bil predlog o izsušitvi dela Skadarskega jezera. Poudarjala se je škoda, ki jo vsako leto trpi prebivalstvo na obeh straneh meje (60.000 prebivalcev v Jugoslaviji in 120.000 v Albaniji). Izsušitev bi prinesla dodatnih 13.000 hektarov obdelovalne zemlje v Jugoslaviji in 31.000 hektarov v Albaniji. Od albanske strani se je zahtevalo odgovor do 1. junija 1949, vendar so nemudoma odgovorili, da jih sodelovanje ne zanima. To je v Jugoslaviji sprožilo reakcijo, ki je dajala občutek, da je Albanija popolnoma nehvaležna, saj bi v tem primeru Jugoslavija dobila manjši del zemljišča, vendar bi plačala levji del stroškov. Akcija je bila izpeljana predvsem iz propagandnih razlogov, ki naj pokažejo,

kot so zapisali v časopisu Borba, da “za ta zločinski postopek proti albanskemu narodu nosi odgovornost pred zgodovino zgolj današnje albansko vodstvo”.⁵⁶⁷ Odgovor na noto v “*Zëri i popullit*” je imel podoben namen in je nosil žolčen naslov “*Titova trockistična klika zaslepljuje jugoslovanske narode s kruhom*”.⁵⁶⁸ V času napetosti, ki so sledile razkolu, je Jugoslavija poskušala tudi urediti problem albanskih dolgovanj in uskladitve medsebojnih obvez, saj je po opravljeni rekapitulaciji finančnih odnosov Albanija dolgovala več kot 2,5 milijarde dinarjev.⁵⁶⁹ Na to so opozorili v noti 9. aprila 1949, v kateri so predlagali sestanek dveh delegacij, ki bi vodili pogajanja o regulaciji teh obveznosti. Albanska vlada je na to noto sicer pozitivno odgovorila, vendar zahtevani znesek nikoli ni bil poravnan.⁵⁷⁰ Delegacija, ki naj bi se pogajala o dolgovih in pošiljkah reparacijskega materiala, ki je prihajal prek Jugoslavije, je v Beograd odpotovala brez albanskih komentarjev. Šele dan pred odhodom je bilo prek albanske tiskovne agencije sporočeno, da prihaja uredit zahteve po materialu, ki naj bi ga albanska vlada z notami neuspešno zahtevala že dalj kot leto in pol.⁵⁷¹ Zelo napeta pogajanja so Albanci enostransko čez mesec dni prekinili, kljub temu pa je jugoslovanska vlada pričela zbirati ves preostali material v pristanišču v Splitu, kjer je čakal na odvoz.⁵⁷² Po ponovnem prihodu reparacijske komisije v Jugoslavijo poleti 1950 je nastal spor zaradi nepravilnega skladiščenja materiala, ki naj bi bil zaradi tega popolnoma neuporaben.⁵⁷³ Kot neka-kšen recipročen ukrep za ovire pri izdajanju vstopnih, še bolj pa izstopnih vizumov za jugoslovanske državljane je jugoslovanska stran zahtevala tranzitne vizume za albanske državljane, kar je velikokrat predstavljalo težavo, ker albanske delegacije niso mogle prek Jugoslavije na mednarodna srečanja. Vizumi so se zahtevali

⁵⁶⁷ Nota Vladi FNRJ vladi NRA in Vlada NRA odbila je saradnju na melioraciji Skadarskog bazena, Borba, 13. 2. 1949, str. 1.

⁵⁶⁸ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, I-248, Titova trockistična klika obmanjuje narode Jugoslavije pomoću hleba, “*Zëri i popullit*”, 2. marec 1949.

⁵⁶⁹ Gačeša, Privredni odnosi Jugoslavije i Albanije 1945–1948.

⁵⁷⁰ Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 29.

⁵⁷¹ DA MIP, PA 1949, f. 1, Flis MIP, 20. september 1949.

⁵⁷² DA MIP, PA 1949, f. 4, Koncept note, 17. december 1949, št. 422032.

⁵⁷³ DA MIP, PA 1950, f. 1, Krilić Marjan MUP, 28. junij 1950, št. 414556.

tudi za potnike v letalskem tranzitu. Večina letov v Albanijo je potekala v jugoslovanskem zračnem prostoru po potrjenih sporazumih, vendar je vseeno prihajalo do incidentov, kot je bil v primeru redne tedenske linije Budimpešta–Tirana madžarsko-sovjetske družbe Mazsovlet. Dober mesec po sklenitvi albansko-madžarskega sporazuma o vzpostavitvi linije je bilo 5. maja 1949 letalo prisiljeno pristati na beograjskem letališču, kjer so jugoslovanski mejni organi zahtevali na vpogled tranzitne vizume. Na ta način so: *“Oblasti FLRJ na najbrutalnejši način kršile mednarodne predpise in običaje zračnega prometa, za katere se ne pomni, da bi jih kršili niti nacifašisti.”*⁵⁷⁴

Odnosi med državama pa so le še bolj zapletali. Jugoslovansko poslaništvo v Tirani je imelo nenehne težave s svojim delom. Ovirali in napadali so tako delavce poslaništva kot tudi jugoslovanske državljane, ki so iz kakršnih koli razlogov ostali v Albaniji. Določeno število Jugoslovancev, ki niso podpirali Resolucije informbiroja, je predvsem zaradi mešanih zakonov ostalo v Albaniji ter niso imeli možnosti, da bi prišli na jugoslovansko poslaništvo, pa čeprav zaradi podaljšanja potnih listov. Bilo je več primerov, ko so zahtevali, da so prevzeli albansko državljanstvo, sicer jim je grozila aretacija. Ker je bil reguliran tudi notranji promet v Albaniji, jugoslovanski državljani niso dobili notranje dovolilnice za potovanje v Tirano.⁵⁷⁵ Jugoslovanske oblasti so se zaradi takšnih razmer večkrat pritožile albanski vladi,⁵⁷⁶ ki pa je navadno vse note vračala neodprte. Prišlo je tudi do več incidentov, v katerih so kršili diplomatsko pravo. Albanska policija je vdrla v stanovanje jugoslovanskega atašeja za tisk Janka Havlička, ki je veljalo za eksteritorialni prostor,⁵⁷⁷ poleg tega pa so na ulici nadlegovali

⁵⁷⁴ DA MIP, PA 1949, f. 4, Nota MIP NRA poslanstvu FNRJ, 14. maj 1949, št. 410243.

⁵⁷⁵ Teroristički postopki albanskih vlasti prema Jugoslovenima u Albaniji, Borba, 22. 2. 1949, str. 4.

⁵⁷⁶ DA MIP, PA 1949, f. 2, Nota MIP FNRJ poslanstvu NRA, 20. aprila 1949, št. 45336.

⁵⁷⁷ Havliček je bil februarja po vdoru v njegovo stanovanje, kjer je albanska policija aretirala več jugoslovanskih državljanov, skupaj s še enim uslužbencem poslaništva izgnan iz Albanije. Še dva uslužbenca v že tako kadrovsko minimalno zasedenem poslaništvu sta bila izgnana novembra 1949. 13. maja sta bila iz Albanije izgnana dodatna dva uslužbenca, tako da je v času zaprtja poslaništva v Albaniji kot jugoslovanski predstavnik bival le odpravnik poslov Drago Flis. Glej: DA MIP, PA 1950,

uslužbenca jugoslovanskega poslaništva. Dva uslužbenca veleposlaništva sta bila razglašena za albanska državljana, zato jima je bila onemogočena repatriacija.⁵⁷⁸ Podobni primeri so se dogajali tudi pri zdravstveni oskrbi uslužbencev poslaništva in njihovih družinskih članov, saj so jim albanski zdravstveni delavci večkrat zavrnilo pomoč.⁵⁷⁹ To so nato dobili pri poslaništvih drugih držav, ki so imela tudi zdravnika.⁵⁸⁰

Poleg takih kršitev pa so albanske oblasti zavračale tudi pošto. Ves poštni promet iz tujine, ki je bil namenjen v Albanijo, je potekal prek Jugoslavije. Albanska pošta je zavračala sprejem vseh poštnih pošilk, ki so prihajale prek Jugoslavije. Na mejnih postajah, predvsem v Svetem Naumu, so se pričeli nabirati kupi vreč neodposlane pošte, saj albanska pošta ni prišla ponje, izmenjave na jezeru tudi niso potekale, jugoslovanskim poštnim delavcem pa niso hoteli izdati vstopnih vizumov.⁵⁸¹ Občasno so nato na albanski strani sprejeli tudi nekaj poštnih pošilk, zaradi prekinitve poštnega prometa pa so albansko pošto prijavili tudi Mednarodni poštni zvezi v Bernu, vendar se to stanje ni uredilo do leta 1955.⁵⁸² Albanska propaganda se je usmerila tudi na vprašanje valute, saj je bil ves albanski denar tiskan v Jugoslaviji, tam pa je bil tudi ves repromaterial za izdelavo bankovcev.⁵⁸³ Jugoslavija naj bi tako razpolagala z veliko količino albanskih lekov, ki jih je poskušala plasirati na albanskem ozemlju, zato so ves denar v obtoku zamenjali z novim, tiskanim v Sovjetski zvezi.⁵⁸⁴

---

f. 1, Postupci prema službenicima našeg poslanstva u Tirani, 15. maj 1950, št. 424152.

⁵⁷⁸ Novi grubi ispadi albanskih vlasti prema službenicima poslanstva FNRJ u Beogradu, Borba, 26. 2. 1949, str. 2.

⁵⁷⁹ AJ, 507, f. IX, 1/IV-303-414, a. e. IV-383, Protestna nota poslanstva FNRJ u Tirani Br. 6999/6 od 23. oktobra 1948 godine povodom uskraćivanja lekarske pomoći ženi savetnika poslanstva.

⁵⁸⁰ Grubi neprijateljski ispadi albanske policije protiv jugoslavenskog poslaništva i građana FNRJ u Tirani, Borba, 19. 2. 1949, str. 5.

⁵⁸¹ DA MIP, PA 1949, f. 4, Nota poslanstva FNRJ MIP NRA, 28. december 1948, št. 41087.

⁵⁸² Novi neodgovorni ispadi albanske vlade, Borba, 21. 2. 1949, str. 2; Statistika spoljne trgovine FLRJ 1955, str. 6 in DA MIP, PA 1950, f. 2, Bureau International de l'Union Postale Universelle, 28. junij 1950, št. 417552.

⁵⁸³ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-501, Nota MIP FNRJ Poslanstvu NRA, 6. junij 1950.

⁵⁸⁴ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-499, Albanska propaganda prema FNRJ i neki primeri rada PRA, poročilo, nedatirano.

Poleg teh incidentov glavnino predstavljajo obmejni incidenti. Kljub temu da je bila meja z Albanijo od vseh meja z državami vzhodnega bloka najkrajša, se je tu zgodilo največ incidentov na kilometer meje. V letu 1948 je bilo takih incidentov 33, naslednje leto kar 110, leta 1950 pa 67. Poleg že običajnih obmejnih incidentov so z albanske strani streljali, pri čemer je bilo do leta 1956 ubitih 12 jugoslovanskih graničarjev, 22 pa jih je bilo ranjenih. Seveda pa incidentov ni izvajala le albanska stran, saj je bila prek veleposlaništva v Budimpešti izročena albanska protestna nota, ker je bil z jugoslovanske strani v dobrem mesecu in pol štirikrat kršen zračni prostor, dvakrat pa so jugoslovanski graničarji streljali.⁵⁸⁵ Večkrat so, predvsem na območju Kosova in okrog Skadarskega jezera, v jugoslovanski zračni prostor priletela albanska letala, ki so trosila letake s propagandno vsebino.⁵⁸⁶ Čez mejo so se poskušali prebijati begunci, ki so potovali v obe smeri. Veliko jugoslovanske informbirojevske emigracije je tedaj pobegnilo v Albanijo, prihajali pa so tudi iz Albanije. Do leta 1950 so jih našteali skoraj 2200.⁵⁸⁷ Velik odmev je imel prihod večje skupine albanskih graničarjev, ki so jih z albanske strani zahtevali nazaj. Albanski graničarji so na noto odgovorili: *“Ne želimo se vrniti v Albanijo, dokler se ponovno ne vzpostavijo prijateljski odnosi med Jugoslavijo in našo deželo. Naloga naše čete je bila, da okrepi mejno stražo in prepreči beg albanskih državljanov in vojakov v Jugoslavijo.”*⁵⁸⁸ Take dogodke so seveda v časih, ki so bili za Jugoslavijo in tudi Albanijo najtežji po drugi svetovni vojni, uporabili za propagandne namene. Ves ta čas je Jugoslavija pošiljala Albaniji diplomatske note, s katerimi so hoteli doseči ureditev položaja, a so bile tudi te navadno vrnjene neodprte.

Albanska vlada je na jugoslovansko ozemlje pošiljala večje število agentov varnostne službe Sigurimi, raznih diverzantov in sovražnih emigrantov. Sprejemala je emigrante iz Jugoslavije in jih nato pošiljala nazaj na

⁵⁸⁵ DA MIP, PA 1952, f. 1, Budimpešta MIP, 8. februar 1952, št. 42722.

⁵⁸⁶ Albanski avion povrijedio zračni prostor FNRJ, Borba, 27. 3. 1949, str. 1.

⁵⁸⁷ AJ, 507, f. IX, 1/III - 79 - 166, a. e. III-138, Albanija, Savez albanskih političkih emigranata u FNRJ, poročilo, nedatirano.

⁵⁸⁸ Prebjegli graničari odgovaraju na notu svoje vlade, Borba, 5. 6. 1949, str. 5.

območja, ki so bila poseljena z Albanci, da bi pripravili teren za oboroženo vstajo. Političnih emigrantov je bilo do začetka leta 1950 okrog 180, v Albaniji pa so bili dobrodošli tudi zaradi pomoči pri propagandi med prebivalstvom, saj naj bi na drugi strani meje vladal teror nad albanskim prebivalstvom.⁵⁸⁹ Jugoslovanski propagandi so primeri uporabe emigrantov kot diverzantov prišli še kako prav, saj je lahko povezovala sovražne akcije albanske vlade in medvojno dogajanje, predvsem organizacijo Balli Kombëtar, ki je bila še posebno močna na severu Albanije in na območjih Jugoslavije, ki so bila poseljena z Albanci. Ugotovljeno je bilo, da imata albanska vojska in tajna služba v bližini meje 9 centrov, kjer urita agente in diverzante, urjenje diverzantov pa naj bi nadzoroval Haxhi Lleshi, eden izmed vodilnih albanskih komunistov iz nekdanje skupine okrog Naka Spira.⁵⁹⁰ V obdobju med letoma 1948 in 1956 je bilo na jugoslovanskem ozemlju ujetih 675 diverzantov in agentov, od tega jih je bilo 548 oboroženih.⁵⁹¹ Tudi na ta račun je bilo albanski vladi poslanih veliko diplomatskih not, ki pa jih je navadno vračala neodprte. Največji incident se je zgodil 5. maja 1949, ko so bili zajeti nosilci štafete mladosti. Zaradi tega je bila sicer Albanija deležna močne obsodbe v jugoslovanski javnosti, vendar ga je Jugoslavija sama izzvala z odločitvijo, da bo tega leta Titova štafeta potovala po celotni jugoslovanski meji. Z večino sosednjih držav je bila Jugoslavija v napol sovražnih odnosih in jugoslovansko vodstvo je to očitno želelo izkoristiti kot dodatno manifestacijo trdnosti režima. Ko je štafeta potovala po albanski meji, je na Skadarskem jezeru albanska obmejna straža zajela čoln in nosilce štafete. Štafeto je čoln prejel od drugega plovila, v katerem so bili pripadniki Knoja, napadeni nosilci štafete pa so bili pripadniki jugoslovanske armade. Med plovbo so s štafeto zašli dobrih 60 metrov na albansko stran, zaradi česar so nanje pričeli streljati, kar je tra-

---

⁵⁸⁹ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-497, Život i rad jugoslovenskih dezertera u Albaniji, poročilo, nedatirano.

⁵⁹⁰ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-498, Rad albanske državne bezbjednosti prema FNRJ, poročilo, nedatirano.

⁵⁹¹ Radonjić, Jugoslovensko-albanski odnosi u periodu sukoba KPJ sa Kominformom (1948–1956), str. 168.

Prihod Titove štafete v Ljubljano, 21. maj 1949. Petega maja so štafeto, ki je tega leta potovala po jugoslovanskih mejah, na Skadarskem jezeru zajeli albanski graničarji, tri nosilce štafete so po dveurnem obstreljevanju zaprli, njihova usoda pa je ostala nejasna, saj se je leta 1956 iz albanskega zapora vrnil le eden.

jalo dobri dve uri. Izmed štirih se je le enemu uspelo rešiti s plavanjem na obalo, preostali trije nosilci pa so bili verjetno ranjeni zajeti skupaj s čolnom, orožjem in štafeto.⁵⁹² Leta 1956 je na vprašanje jugoslovanskega poslanika o njihovi usodi albansko zunanje ministrstvo dalo dokaj neprepričljiv odgovor. Dva izmed njiju sta leta 1951 pobegnila iz zapora, za enega so predvidevali, da je pobegnil nazaj v Jugoslavijo, vodja čolna Zarija Nikolić pa je bil ujet in je v bolnišnici umrl. Tretji graničar je očitno še bil v enem izmed taborišč, saj so zanj na ministrstvu izdali izhodni vizum, patroljni čoln pa je bil ob zaplembi popolnoma uničen.⁵⁹³

Jugoslovanska stran je albansko obtoževala tudi nespoštovanja diplomatskega prava. Zaradi serij incidentov, ki so jim sledili vedno novi, je jugoslovansko zunanje ministrstvo odločilo, da zapre poslaništvo v Ti-

⁵⁹² DA MIP, PA 1949, f. 3, ? Ministarstvu inostranih poslova FNRJ, 7. maj 1949, št. 410900.

⁵⁹³ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-562, Ajtić (Tirana) MIP, 27. marec 1956.

rani. Že od srede leta 1948 je to delovalo z minimalnim številom uslužbencev, ki so jih nenehno šikanirali, zato so bili konec maja 1950 prisiljeni poslaništvo zapreti. Jugoslovanska stran je poudarjala, da se Albanija ne drži diplomatskega prava, medtem ko so Jugoslovani albanskemu poslaniku v Beogradu ponudili vse pravice. Po zaprtju poslaništva v Tirani so konec leta 1950 odrekli gostoljubnost tudi albanskemu poslaniku v Beogradu, že februarja pa so zaradi podpore sovražnim aktivnostim izgnali albanskega prvega sekretarja.⁵⁹⁴ Vse pose, ki so jih imeli opraviti z albansko vlado, so od tedaj opravljali prek albanskega poslaništva v Budimpešti,⁵⁹⁵ bili pa so pripravljene na pogajanja o pogojih, v katerih bi poslaništvo lahko ponovno odprli, kot priča aide-memoire iz junija 1950.⁵⁹⁶ Diplomatski odnosi med državama so bili zamrznjeni do leta 1954, ko je Jugoslavija spet odprla svoje poslaništvo v Tirani, vendar so v tem času le-to zaplenili, skupaj z inventarjem. Poleg tega so zaplenili tudi letno vilo jugoslovanskega poslaništva v Draču, ki so jo kot poletno rezidenco nato uporabljali Enver Hoxha in drugi voditelji.⁵⁹⁷

Incidenti ob vseh mejah, ne samo ob albanski, vendar so bili tam najbolj intenzivni, so jugoslovansko vlado prisilili, da je leta 1951 objavila Belo knjigo o agresivnih postopkih vlad ZSSR, Poljske, Čehoslovaške, Madžarske, Romunije, Bolgarije in Albanije proti Jugoslaviji, ki je bila povezana tudi z vložitvijo obtožbe proti informbirojevskim državam pred Združenimi narodi. Tedaj se je tudi že počutila močnejšo, saj je prejela pomoč Zahoda, vojaško pa se je povezovala z Grčijo in Turčijo. V letih 1951, 1952 in 1953 opažajo konstantno napetost ob albanski meji, nenehno se dogajajo mejni incidenti, še vedno pa občasno prihaja do prebegov albanskih državljanov v Jugoslavijo. Po časopisju se da zaslediti tudi napade na skupine informbirojevcev, ki so prebegnili v

⁵⁹⁴ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-437, Nota o izgonu albanskega sekretarja, 11. februar 1950.

⁵⁹⁵ DA MIP, PA 1950, f. 1, Nota MIP FNRJ poslanstvu NR Albanije, ? november 1950, št. 421209.

⁵⁹⁶ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-503, Aide-memoire Vlade FNRJ o pitanju ponovnog otvaranja Poslanstva FNRJ u Tirani uručen albanskom otpravniku poslova 4. jula 1950 godine.

⁵⁹⁷ Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 85–86.

Albanijo, ponovno pa se omenja tudi general Haxhi Lleshi, ki naj bi vodil centre informbirojevske emigracije in diverzantov.⁵⁹⁸

V Jugoslaviji so delovale skupine političnih emigrantov iz Albanije, ki so imeli maja 1953 v Prizrenu svoj ustanovni kongres. Ta skupina je obsegala 150 članov, izrabili pa so jo seveda tudi za protialbansko propagando.⁵⁹⁹ Emigranti, ki so prihajali čez mejo, so tako tudi javno trdili, da je v Albaniji veliko pomanjkanje živeža.⁶⁰⁰ Največji protesti proti albanskemu režimu, ki so se dogajali v Jugoslaviji, pa so bile manifestacije, ki so jih prirejali predvsem na Kosovu, kadar je na albansko-jugoslovanski meji prišlo do žrtev med graničarji. Eden izmed takih mitingov je bil na primer v Peči, ko je skupina albanskih diverzantov ubila graničarja Boška Žilovića, vendar se je incident zgodil 4 km globoko na jugoslovanskem ozemlju. Na mitingu naj bi prisostvovalo 10.000 ljudi, na to pa se je odzvalo tudi jugoslovansko zunanje ministrstvo, ki je v Albanijo poslalo protestno noto.⁶⁰¹ Na takšne note tedaj Albanija ni odgovarjala, v tisku pa so na jugoslovanski strani objavili, da se je število obmejnih incidentov junija v primerjavi z majem kar podvojilo, v prvi polovici leta pa so našeli 109 civilistov in tri vojaške osebe, ki so prebegnile iz Albanije. Bolje je bilo naslednje leto, ko sta državi ponovno odprli svoja veleposlaništva v Tirani in Beogradu. Ob streljanju, v katerem je umrl jugoslovanski graničar Momčilo Malčić, in pogrebu, ki so ga znova spremljale množične demonstracije, se je albanska vlada v noti celo opravičila.⁶⁰²

Stalinova smrt leta 1953 ni prekinila napetih odnosov med Jugoslavijo in Albanijo, vendar pa je pomenila veliko spremembo za tedanjo politiko. V Tirani so po

---

⁵⁹⁸ Iredentističke parole albanskih inforbirojevaca, *Borba*, 8. 1. 1952, str. 4.

⁵⁹⁹ Počeo plenum saveza albanskih politemigranata, *Borba*, 27. 5. 1953, str. 2.

⁶⁰⁰ Velika oskudnica živežnih namirnica u Albaniji, *Borba*, 2. 6. 1953, str. 2.

⁶⁰¹ Diverzanti ubačeni iz Albanije ubili našeg graničara Žilovića, *Borba*, 27. junij 1953, str. 1 in Novi zločini albanskih špijuna i diverzanata, *Borba*, 16. julij 1953, str. 1.

⁶⁰² Albanski pogranični organi ubili našeg vojnika, *Borba*, 1. avgust 1954, str. 1, Sirom Kosmeta održani protestni mitinzi zbog zločina albanskih pograničnih organa, *Borba*, 2. avgust 1954 in Albanska vlada izjavila žaljenje zbog ubistva graničara Malčića, *Borba*, 8. avgust 1954, str. 1.

prejeti novici o Stalinovi bolezni uvedli izredne razmere.⁶⁰³ Tudi incidenti so bili še vedno stalnica; njihovo število je upadalo, jih je pa jugoslovanski tisk vse bolj poudarjal. Tako so na primer organizirali tiskovno konferenco, na kateri sta nastopila dva albanska oficirja, ki so ju ujeli pri organiziranju vohunske službe v Makedoniji. Trdila sta, da za akcijami stojijo sovjetski oficirji, o svojem uspehu pa: *“Prišla sva, da bi se borila proti fašistom, ampak našla sva patriote.”*⁶⁰⁴ Jugoslovanski tisk tudi trdi, da se v Albaniji razvija oborožen upor proti režimu Enverja Hoxhe, vendar ne morejo potrditi nobene novice. V ta namen navajajo primer dveh albanskih oficirjev iz mesta Lushnje, vendar naj bi njun upor sprožil represalije nad prebivalstvom. Vseeno pa so prek obveščevalnih služb budno spremljali situacijo v Albaniji, saj glede na poročila lahko spremljamo lokalni upor v Malesiji leta 1950, vpade britansko-ameriških diverzantov v Mirditi in druge oblike upora proti režimu.⁶⁰⁵

Stanje se je pričelo rahlo spreminjati šele leta 1953 in nato leta 1954, se pravi že po Stalinovi smrti, ko je obema državama po dolgih pogajanjih uspelo podpisati Sporazum o obnovi porušenih in poškodovanih mejnih piramid ter izgradnji mejnih medpiramid na državni albansko-jugoslovanski meji.⁶⁰⁶ Skupaj s tem sporazumom je bil usklajen za jugoslovansko stran mnogo pomembnejši sporazum o izogibanju obmejnim incidentom.⁶⁰⁷ Pogajanja so se vlekla zelo dolgo, saj naj bi albanska stran namerno zavlačevala. Prvi del pogovorov, ki so izmenično potekali na Ohridu in v Podgradcu med avgustom in septembrom, je propadel zaradi albanske nepripravljenosti na kompromis. Dvajset dni so na zahtevo albanske delegacije diskutirali le o dnevnem redu in proceduri pogajanj, nato pa so pričeli z manj

⁶⁰³ U Albaniji poduzete mjere sigurnosti po obavjestilu o Stalinovoj bolesti, Borba, 6. 3. 1953, str. 3.

⁶⁰⁴ Sovjetski oficiri rukovode ubacivanjem albanskih diverzanta, Borba, 14. 3. 1953, str. 3.

⁶⁰⁵ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-504, Albanija, poročilo, december 1950 in a. e. IV-505, Oružane bande, reakcija, i njeno dejstvo unutar Albanije, poročilo, nedatirano.

⁶⁰⁶ Sporazum između vlade FNRJ i vlade NRA o obnovi porušenih i oštećenih graničnih piramida kao i izgradnji graničnih graničnih međupiramida na državnoj jugoslovensko-albanski granici. Glej: Dedijer, Dokumenti 1948, str. 510.

⁶⁰⁷ AJ, 130, fascikel 1031, a.e. 1553.

pomembnimi točkami dnevnega reda, ki so vključevale na primer način označevanja meje, skupno rabo vode na obmejnih območjih, ki potekajo večinoma v gorskem svetu, način vračanja izgubljene živine in podobno. Na albansko zahtevo niso smeli meje razdeliti na več kot tri sektorje, od katerih je vsak imel le en določen prehod za mešano komisijo. Ker dogovora ni bilo, so pogajanja prekinili, vendar pa albanska stran tega ni javno objavila vse do 2. oktobra, pa še takrat vesti niso komentirali.⁶⁰⁸ Pogovori so se nato ponovno pričeli 9. novembra in bili zaključeni 9. decembra 1953, saj naj bi se morali na albanski strani o vsaki malenkosti posvetovati s Tirano.⁶⁰⁹

Leto 1954 je kljub še vedno napetim odnosom na meji in sovražnemu odnosu albanske politike do Jugoslavije predstavljalo napredek v medsebojnih odnosih, ker so bili sredi leta na albansko pobudo obnovljeni diplomatski odnosi med državama.⁶¹⁰ V Beograd je tako konec junija pripotoval albanski poslanik Bato Karafili,⁶¹¹ v Tirani pa je 17. septembra svoja akreditivna pisma predal Predrag Ajtić.⁶¹² Jugoslovansko predstavništvo je svoje delo pričelo nekoliko kasneje kot albansko, ker je albanska stran leta 1950 zaplenila stavbo poslaništva, ves inventar in arhiv, poleg tega pa še letno rezidenco. Te imovine niso Jugoslaviji nikoli vrnili in poslaništvo

---

⁶⁰⁸ Odbijanje jugoslovenskih kompromisnih prijedloga dovelo do prekida razgovora s Albanijom, Borba, 29. 9. 1953, str. 1 in Tirana ne napušta politiku graničnih provokacija, Borba, 3. 10. 1953, str. 5.

⁶⁰⁹ DA MIP, PA 1953, f. 1, Zabeleška o pregovorim sa Albanijom, 29. november 1953, št. 418049 in Okončanje pregovora sa Albanijom po graničnim pitanjima, 16. december 1953, št. 418172.

⁶¹⁰ Albanska stran je željo po obnovitvi diplomatskih odnosov izrazila novembra 1953, sklicevali pa so se na jugoslovansko noto o ukinitvi albanskega predstavništva v Beogradu novembra 1950, v kateri je bila dopuščena možnost in navedeni pogoji za ponovno vzpostavitev le-teh. Jugoslovanska stran je po prejemu tega obvestila od albanskega veleposlanika v Budimpešti zahtevala prekinitev protijugoslovanske kampanje v albanskem tisku, kar pa so na albanski strani zanikali, saj naj je ne bi izvajali. Glej: DA MIP, PA 1953, f. 1, Budimpešta DSIP, 6. november 1953, št. 417068 in Budimpešta DSIP, 21. november 1953, št. 415808.

⁶¹¹ Njegova biografija ni bila ravno blesteča, saj ni do tedaj nikoli bil v Jugoslaviji, govoril je le albansko, o njegovi izobrazbi ni bilo podatkov, vtis uslužbencev protokola pa je bil, da je brez kakršnihkoli diplomatskih izkušenj in "dokaj primitiven". Glej: Novoimenovani albanski poslanik stigao u Beograd, Borba, 30. junij 1954, str. 3 in MIJ, KPR, f. I-3-a, a. e. 1-1, Prijem albanskog poslanika Bato-a Karafili-a kod predsednika republike Josipa Broza Tita, 14. julij 1954.

⁶¹² AJ, 507, f. IX, 1/I-127-242, I-261, Nota o diplomatskem predstavništvu, 15. maj 1954.

je bilo potrebno organizirati povsem na novo.⁶¹³ Vendar se odnosi z Albanijo niso normalizirali tako hitro kot z drugimi državami vzhodnega bloka. Jugoslovansko zunanje ministrstvo je tako veleposlaniku Ajtiću naložilo, naj se sestane s predsednikom albanske vlade Mehmetom Shehujem, da bi se pogovorila o počasnosti razvoja teh odnosov, z navodilom, da naj bo, če se le da, pogovor korekten, konstruktiven z jugoslovanske strani, vendar naj te konstruktivnosti Shehu ne dojame kot popustljivosti.⁶¹⁴ Po teh pogovorih je APD partijskim organizacijam po državi sporočila, da je Jugoslavija socialistična država, da je albanska stran pripravljena pozabiti na pretekle dogodke in gleda naprej. V pogovorih seveda niso mogli mimo obojestranskih očitkov o oviranju dela diplomatskih predstavništev in diverzantskih akcij na obmejnem območju, albanska stran pa se je poskušala izogibati tudi vsem pogovorom, ki so se nanašali na odnose z Jugoslavijo pred letom 1953.⁶¹⁵ Kot znak dobre volje – Ajtić se je namreč pritoževal, da so na politični ravni sicer do njega dokaj prijazni, protokol in organi notranjih zadev pa se z jugoslovanskimi diplomati obnašajo kot z najhujšimi sovražniki – so na albanskem zunanjem ministrstvu kmalu po njegovem prihodu izjavili, da bodo prenehali financirati emigrantske dejavnosti in tisk na ozemlju Albanije.⁶¹⁶ Na podoben odziv je Ajtić naletel tudi med obiskom pri albanskem zunanjem ministru Beharju Shtylli, ki je dejal, da so pomembni deklarativni odnosi na nivoju obeh vlad, saj v nižjih strukturah še niso dojeli spremembe politične linije.⁶¹⁷ Razen načelnih pogovorov o potrebi po spremembi v medsebojnih odnosih pa v tem letu ni bilo večjih pre-

---

⁶¹³ Iz protestne note Poslanstva FNRJ u Tirani, br. 30 od 15. maja 1954 vladi NR Albanije zbog povrede imuniteta i eksteritorijalnosti poslanstva i nezakonitog oduzimanja i ostale imovine poslanstva. V: Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 86.

⁶¹⁴ DA MIP, PA 1954, f. 1, DSIP Tirani, 15. oktober 1954, št. 413486.

⁶¹⁵ AJ, 507, f. IX, I/IV-415-556, a. e. IV-525, Zabeleška o razgovoru prilikom posete Ajtić Predraga M. Šehu-u dana 20. oktobra 1954 od 12. do 12.45 časova.

⁶¹⁶ AJ, 507, f. IX, I/IV-415-556, a. e. IV-523, Poslanstvo FNRJ u Albaniji DSIP-u – I političkom odelenju – poslanik Predrag Ajtić, 29. september 1954 in a. e. IV-526, Zabeleška o razgovoru sa Kroji-em u Ministarstvu inostranih poslova 25. oktobra 1954 g. u 19. časova.

⁶¹⁷ AJ, 507, f. IX, I/IV-415-556, IV-528, Prepis zabeleške o razgovoru Predraga Ajtića prilikom posete ministru inostranih poslova Štili, 10. novembra 1954. godine.

mikov, podpredsednik vlade Hysni Kapo je tako zgolj oznanil namero vlade, da ne bo nasprotovala ponovni uvedbi letalske povezave med Tirano in Beogradom, saj naj bi to pospešilo izboljšanje odnosov in olajšalo prometno izolacijo Albanije.⁶¹⁸ Od dvostranskih vprašanj je načelnik na zunanjem ministrstvu odobril prehod ladij iz Skadarskega jezera po mejni reki Bojani na morje, saj so le tako lahko izplule na popravilo v splitsko ladjedelnico, albanska vlada je želela urediti težave z jugoslovanskimi emigranti, ki so po nesrečnih naključjih na begu v Italijo pristali v Albaniji, želela pa je tudi ustvariti dvom pri jugoslovanskih predstavnikih, saj je za distribucijo glasila informbirojevske emigracije iz letal nad jugoslovanskim ozemljem obtožila ameriško stran, ki je v tem času intenzivno sodelovala z jugoslovansko vlado.⁶¹⁹ Rahle oscilacije zunanjepolitičnega kurza je diplomatsko osebje v Tirani najlaže občutilo med napetim čakanjem na govore vodilnih politikov ob slovesnih priložnostih. Vedno so morali biti v pripravljenosti, da prireditev ob napadih na njihovo državo zapustijo. Na sprejemu za albanski državni praznik 29. novembra 1954 je lahko jugoslovanski poslanik Predrag Ajtić mirno obsedel na svojem stolu, saj je zdravica v čast jugoslovanskim narodom,⁶²⁰ ki jo je izrekel Beqir Balluku, bila nadvse pozitivna in je omenjala sodelovanje Jugoslavije in Albanije v NOB, v čast Jugoslavije pa sta ob tej priložnosti s poslanikovim kozarcem trčila tudi Enver Hoxha in Mehmet Shehu. Takšno ravnanje je obetalo dober začetek ponovnih diplomatskih odnosov.⁶²¹

---

⁶¹⁸ AJ, fond 507, f. IX, I/IV-415-556, a. e. IV-529, Prepis zabeleške o protokolarnoj poseti Ajtić Predraga potpredsedniku H. Kapou 11. novembra 1954. godine.

⁶¹⁹ AJ, 507, f. IX, I/IV-415-556, a. e. IV-530, Prepis telegrama (Tome Bukleski), 30. december 1954.

⁶²⁰ S tem so se na albanski strani spretno izognili omembi jugoslovanske vlade. Na tem sprejemu sta protestno odšla francoski in italijanski veleposlanik, saj v tem času prihajalo do zaostritev albanskih odnosov z zahodom.

⁶²¹ DA MIP, PA 1954, f. 1, Zabeleška sa prijema kod Albanaca povodom njihovog nacionalnog praznika 29. novembra 1954. godine, št. 415992.

Približevanje Jugoslavije Zahodu in njena vloga v načrtih za menjavo režima v Albaniji

Podtalno delovanje

Po Resoluciji informbiroja, ki je Jugoslavijo izolirala od njenih tedanjih glavnih gospodarskih in političnih partnerjev, se je bila jugoslovanska zunanja politika prisiljena zlagoma obrniti proti Zahodu, ki ji je lahko ponudil vojaško in gospodarsko pomoč. Prva zahodna pomoč je pričela diskretno pritekati konec leta 1949, ko je postalo jasno, da je razkol med Titom in Stalinom dokončen, in se je povečevala skozi petdeseta leta, z namenom *“obdržati Tita na površju”*. Sovjetski pritisk se je postopoma večal, kot je bilo zamišljeno v *“doktrini Višinskega”* iz leta 1949, in nevarnost vojaškega vpada čet držav članic informbiroja na Jugoslavijo je bila več kot le zgolj hipotetična vsaj do pričetka korejske vojne. Ta doktrina se je lepo vklapljala v Stalinovo globalno strategijo posrednega spopada z zahodnimi silami in v sosednjih državah je bilo ob jugoslovanski meji opaziti večje število emigrantskih centrov. To je predstavljalo poglobljen del boja proti jugoslovanskemu režimu, saj je bilo v tem obdobju zamišljeno, da bi za razkroj Jugoslavije uporabili nezadovoljne manjšine, predvsem makedonsko, pa tudi albansko, romunsko, madžarsko in italijansko. V ta namen je bil zamenjan general Markos v Grčiji, kjer je Jugoslavija grškemu gverilskemu gibanju odtegnila svojo pomoč, potem ko se je izjasnilo za Resolucijo informbiroja. Paroli o ustanovitvi enotne makedonske države naj bi ob pomoči pretežno make-

donskih borcev grškega gibanja uspelo ustvariti široko razširjeno gverilsko gibanje proti Jugoslaviji, podobne ideje pa so se pojavljale tudi v albanskem primeru.⁶²² Meja med albansko in jugoslovansko državo je bila ves čas polna napetosti, skozi njo pa se je iz Albanije ves čas pošiljalo oborožene gverilce, ki naj bi zanetili upor proti aktualni oblasti.

Ameriška obveščevalna agencija Cia je v svojem poročilu o političnem položaju v Albaniji decembra 1949 ocenila, da imata tako Jugoslavija kot tudi Grčija vse možnosti, da z močno podporo notranjemu nezadovoljstvu izzoveta padec Hoxhevega režima, vendar je bilo to v tedanji situaciji težko verjetno, ker naj bi se Tito preveč bal sovjetske reakcije. Kljub temu je Cia zaznala povečano jugoslovansko aktivnost med albanskim prebivalstvom na Kosovu in emigranti iz Albanije. Albanija je bila v nezavidljivem položaju, saj sta jo obkrožali "sovražni" Jugoslavija in Grčija, s Sovjetsko zvezo pa ni imela podpisanega sporazuma o vzajemnem sodelovanju, niti ni bila članica informbiroja, zato je bil njen politični položaj nekoliko bolj fleksibilen kot pri drugih vzhodnoevropskih državah, komunistični režim pa je po ameriškem mnenju podpiralo le okrog deset odstotkov prebivalstva. Albanskemu prebivalstvu naj bi se režim zameril tudi zaradi vse slabših življenjskih razmer. Podpora Sovjetske zveze donedavna politično šibkemu Hoxhi naj bi po mnenju analitikov izražala sovjetsko željo po vazalnem albanskem vodstvu. Razdeljeni albanski politični emigraciji se je šele v tem času uspelo združiti v Komite za svobodno Albanijo, ki je združil balistično/demokratsko in monarhistično emigracijo.⁶²³ O moči nekomunistične albanske emigracije, ki jo je podprla Velika Britanija, pa priča izjava Malcolma Muggeridgea na zabavi, ki naj bi predstavila albanski osvobodilni komite v Londonu septembra 1949: "*Ta Albanija je tako ali tako smešna država in bi morala biti čim prej razdeljena med Grčijo in Jugoslavijo.*"⁶²⁴ Delo komiteja in njegovih vodilnih članov je opazovala tudi Jugoslavija, ki je

---

⁶²² Bekić, Jugoslavija u hladnom ratu, str. 31–35.

⁶²³ Current Situation in Albania (ORE 71-49), 15. december 1949.

⁶²⁴ Bethell, Betrayed, str. 97.

ocenjevala, da nima nobenih realnih možnosti za spremembo političnega položaja v Albaniji.⁶²⁵ Komite naj bi ob uspešnem prevratu v Albaniji prevzel oblast, kar pa bi bilo nemogoče, če bi vanjo posegla Jugoslavija, saj bi njenemu posegu sledil še grški. ZDA so bile zato zainteresirane za notranji “demokratični” upor in so na tej podlagi temeljile svoje operacije v Albaniji. Zanimanje za Albanijo je bilo povsem naravno in je sledilo ameriški želji po organizaciji in podpori “osvobodilnim” gibanjem v evropskih državah pod sovjetskim vplivom.⁶²⁶

Cia se je zato povezala z britansko obveščevalno službo, ki je na ozemlju Albanije imela veliko več izkušenj in zvez še iz druge svetovne vojne. Februarja 1949 je britanski zunanji minister Ernest Bevin odobril operacijo z imenom Valuable, ki je imela za cilj menjavo Hoxhevega režima, k operaciji pa so pristopili skupaj z ameriško obveščevalno službo, ki je operaciji dala ime Fiend. Odločili so se za uporabo diverzantov iz albanske emigracije, ki so bili v enote dodeljeni po ključu 40 odstotkov balistov, 40 odstotkov prozogujevskih emigrantov in 20 odstotkov drugih. V komiteju za osvoboditev je bila zbrana skorajda celotna emigracija, ki se je premikala proti ZDA, čeprav so nekateri med njimi bili tudi na seznamu iskanih vojnih zločincev. Vodja Balli Kombëtarja Mithat Frashëri je do svoje smrti leta 1949 v New Yorku poskušal v ZDA spraviti nekatere najbolj iskane, kot npr. Hasana Dostija in Xhaferja Devo, ki so imeli dokaj omadeževano preteklost iz druge svetovne vojne. Operacija je bila potrjena v času prvega sestanka zveze Nato septembra 1949, tako da so prvi komandosi na albanska tla stopili že v začetku oktobra 1949, vendar so bile vse njihove operacije neuspešne. Načrtovanje in financiranje posegov je vse bolj prevzemala ameriška obveščevalna služba,⁶²⁷ ki je po letu 1952 prevzela vse britanske subverzivne dejavnosti na Balkanu, v Albaniji je po neuspehu z njimi končala konec leta 1953.⁶²⁸

⁶²⁵ DA MIP, PA 1950, f. 1, Komitet slobodne Albanije, št. 413264.

⁶²⁶ Weiner, *Legacy of Ashes: The History of CIA*, str. 21–54.

⁶²⁷ Ta je za seboj imela močno politično podporo. O amerškem pogledu na albanski režim več v: *Communist Takeover and Occupation of Albania*, Special Report of the Select Comitee on Communist Agression, 30. december 1954..

⁶²⁸ Neuspeh je poleg nerealnih ameriških pričakovanj pogojevala vloga Kima Phil-

Nicholas Bethell, ki je v svojem delu najpodrobneje obdelal zahodne albanske operacije, je zapisal, da je bil Tito v času, ko je začel prejemati zahodno pomoč, o tem obveščen, saj bi bila pri izpeljavi operacije jugoslovanska pomoč lahko ključnega pomena. Močna albanska manjšina na jugoslovanskem ozemlju bi tako lahko predstavljala bazen za rekrutacijo agentov in varno pribežališče. Titu bi po njegovem mnenju ustrezala odstranitev stalinistične zaplate ob jugoslovanski meji, saj bi bil Enver Hoxha zagotovo pripravljen pomagati pri morebitni odstranitvi jugoslovanskega vodstva. Tito pa naj se za sodelovanje ne bi odločil, saj je ameriškemu ambasadorju Cavendishu W. Cannonu 22. septembra 1949 dejal, da so albanske notranje zadeve albanska stvar, dokler se vanje ne prične vtikati kdo drug. Novembra je britanskemu ambasadorju Charlesu Peaku pojasnil, da Albanci namenoma izzivajo na meji, da bi sprovcirali jugoslovansko stran, vsak resnejši protiu-krep pa bi predstavili kot agresijo. Bal se je tudi, da bi Stalin izvedel državni udar v Tirani, ki bi ga nato pripisali Jugoslaviji in ga uporabili kot povod za napad. Podobnega mnenja je bil v pogovoru s Peakom tudi Edvard Kardelj konec leta. Jugoslavija je v tem času dejansko načrtovala določene operacije in pošiljala svoje agente čez mejo, a v majhnem merilu, svojih akcij pa ni koordinirala z zavezniki. Albanski režim je prihajajoče pritiske občutil in je že vnaprej svaril pred fantomsko ameriško-britansko-italijansko-jugoslovansko-grško koalicijo z nekaj vatikanske pomoči.⁶²⁹ Pomen teh operacij za takratno dogajanje kljub relativnemu neuspehu nikakor ni majhen, saj je bila Albanija edini kraj v Evropi, kjer so se zahodni agentje neposredno zapletali v oborožene spopade s stalinističnim režimom.⁶³⁰

V naslednjih letih je bilo tako poslanih v Albanijo več različnih skupin, ki so bile kmalu po pristanku na obali ali spustu s padalom zajete. Med organizatorji teh podvigov je zaslediti tudi nekatera znana imena kot na

---

byja, koordinatorja angleške obveščevalne agencije pri CIA, ki je bil sovjetski tajni agent. Glej: CIA and British MI6 in Albania.

⁶²⁹ Bethell, *Betrayed*, str. 113–115.

⁶³⁰ Prav tam, str. 142.

primer nekdanjega šefa misije UNNRA v Albaniji Dayrel-la Oakleyja Hilla, ki je za britansko obveščevalno službo delal v Grčiji, in veterana SOE Anthonyja Northropa in Davida Smileyja. Izvedba operacij je bila povezana s sodelovanjem z grško obveščevalno službo, saj so se prvi agenti navadno poskušali prebiti nazaj na varno čez grško mejo. V povezavi z jugoslovansko vlogo v teh dogodkih je pomembna predvsem skupina agentov, ki je bila s padali spuščena v Albanijo novembra 1950. Isto noč sta bili nad Albanijo spuščeni dve ločeni skupini. Prvo, ki je bila spuščena v okolici Kukesa, so sestavljali Adem Gjura, Sali Daliu, Xhetan Daci, Iliaz Toptani in Selim Daci, drugo pa Myftar Planeja, Halil Nerguti, Ramadan Cenaj in Rexh Berisha, ta je bila spuščena na severu ob jugoslovanski meji. Prva skupina je bila opažena in v oboroženem konfliktu z albanskimi pripadniki notranjih organov že naslednji dan; pri tem je bil zajet Selim Daci, Xhetan Daci je bil ubit, Gjuri pa je ranjenemu skupaj s Salijem Daliujem uspelo zbežati v Jugoslavijo. Tam sta bila oba nekaj mesecev v zaporu, po izpustitvi iz zapora pa sta vzpostavila stik z osvobodilnim komitejem, saj sta želela Albanijo zapustiti. Zanju pa se očitno niso preveč zavzeli, saj je Gjura v Jugoslaviji ostal še 17 let, preden je lahko emigriral v ZDA. Nekaj kasneje je bil zajet tudi nekdanji francoski legionar Iliaz Toptani. Druga skupina je bila precej bolj uspešna, a se je bila kmalu po pristanku prisiljena umakniti v Jugoslavijo, kjer ji je med albanskim prebivalstvom uspelo nanovačiti še 14 prostovoljcev, s katerimi so se februarja 1952 vrnili v Albanijo. Njihov položaj se je med tem časom bistveno poslabšal, zato se je del skupine maja predal jugoslovanskim obmejnim organom. Podobno kot v prejšnjem primeru so albanski agentje dalj časa obtičali v Jugoslaviji,⁶³¹ saj je Ramadanu Cenaju uspel oditi po treh letih, Halilu Nergutiju pa šele leta 1963. Kmalu za njimi so v Albanijo spustili še eno skupino, ki je bila kmalu razbita, dva njena člana pa so oktobra 1951 v Tirani skupaj s Selimom Dacijem in Iliazom Toptanijem

---

⁶³¹ Glede na elaborat o albanski emigraciji v Jugoslaviji je bilo takšnih primerov "padalcev" registriranih kar 25. V: DA MIP, PA 1964, f. 1, Albanska emigracija u Jugoslaviji, 18. marec 1964, št. 49215.

postavili pred sodišče.⁶³² To je bil verjetno najbolj odmeven izmed vseh procesov, na njem pa so bili v obtožnici, seveda z občutnim pretiravanjem, navedeni podrobni in točni podatki o organizaciji gverilskih vpadov. Predvsem Selim Daci je bil vir pomembnih podatkov in je navedel tudi imena svojih tovarišev, ki so tedaj bili zaprti v Jugoslaviji, čeprav o tem albanska stran verjetno ni nič vedela.⁶³³ Da pa jugoslovanska obveščevalna služba ob britansko-ameriških operacijah ni stala križem rok, dokazuje nepodpisano poročilo o tiranskem sojenju, ki je v fondu CK ZKJ in pravi, da gre po razpoložljivih podatkih za sojenje padalcem. *“V skupini obtoženih se nahaja tudi Selim Dači, naš človek, ki je bil podtaknjen med ‘padalce’. Bil je vodja ene od odvrženih skupin. Po nekaterih podatkih smo sklepali, da je bil ubit s strani SSŠ,⁶³⁴ kar se je izkazalo za netočno. Drugače je sodeloval v partizanskem gibanju in 1945/46 prebegnil v Grčijo zaradi osebnega nestrinjanja z vodstvom svoje enote. Iz obtožnice je razvidno, da albanski varnostni organi niso odkrili njegove povezave. Z obzirom, da se na tem sojenju govori o ljudeh Bloka in Komiteja⁶³⁵ menimo, da z naše strani zaenkrat ni potrebno reagirati.”⁶³⁶*

***

V začetku petdesetih let so v Albaniji potekala pogosta sojenja *“agentom infiltratorjem”*, na katerih so njihova dejanja vsepovprek pripisovali omenjeni sovražni koaliciji Zahoda in Jugoslavije, občasno pa tudi le jugoslovanski obveščevalni službi.⁶³⁷ Zaradi pogostosti takih procesov je bil konec februarja 1951 sprejet strog zakon o preganjanju in nadzoru nad dejavnostmi tero-

---

⁶³² Bethell, *Betrayed*, str. 153–168.

⁶³³ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-258, Izveštaj (Dušan Mugoša), 1. september 1951.

⁶³⁴ Albanska varnostno-obveščevalna služba Sekcioni sigurimiti Shtetit, bolj poznana pod imenom Sigurimi.

⁶³⁵ Kroga albanske emigrantske organizacije, Daci naj bi pripadal krogu kosovske emigracije.

⁶³⁶ AJ, 507, f. IX, 1/II-157-181, a. e. II-164, Povodom najnovijih sudjenja u Albaniji, 17. oktober 1951.

⁶³⁷ AJ, 507, f. IX, 1/II-157-181, a. e. II-168, Politička situacija u Albaniji, poročilo, nedatirano.

rističnih organizacij.⁶³⁸ O dobrem delu jugoslovanske obveščevalne službe na albanskih tleh priča podrobno poročilo o taboriščih in zaporih na albanskih tleh in razmerah, ki so vladale v njih.⁶³⁹ Glede na ohranjenega poročila je jugoslovanska obveščevalna služba natančno spremljala dogajanje v zvezi z Albanijo, saj so v dokumentih navedena celo imena oseb, ki so izražala željo po pobegu v Jugoslavijo, zelo natančno pa je poznala tudi britansko-ameriške načrte o nadaljnjih infiltracijah agentov, saj se navedbe v poročilu ne razlikujejo bistveno od podatkov v Bethellovem delu. Čeprav so med procesi v Albaniji velikokrat na slepo povezovali Jugoslavijo in zahodni blok, pa so tudi iz Jugoslavije na albansko ozemlje pošiljali svoje agente, kot so na ameriški strani ugotavljali že leta 1949. Po albanskih podatkih, ki pa jih jugoslovanska stran večinoma komentira kot del „*montiranih procesov*“, je tako bilo v enem mesecu likvidiranih ali ujetih 33 jugoslovanskih agentov.⁶⁴⁰

Septembra 1951 je eden največjih poznavalcev situacije v Albaniji, medvojni organizator albanske partije Dušan Mugoša, pripravil poročilo, ki je vsebovalo oceno tedanjega političnega stanja v državi in načrt za nadaljnje jugoslovanske ukrepe. Ocenil je, da je vpliv albanske partije sicer v upadu, a še vedno znaten, saj je k izboljšanju kvalitete življenja v državi pripomogla bistveno bolj kot režim kralja Zoguja. Pomoč, ki je prihajala iz Sovjetske zveze, se je Mugoši zdela bedna in ekonomski položaj države se ni bistveno izboljševal, slabi pa naj bi bili tudi odnosi v vodstvu. Predvsem odnosi med Enverjem Hoxho in Mehmetom Shehujem naj bi bili napeti, saj naj se ne bi najbolje prenašala že iz časa vojne, ko je jugoslovanska stran popularizirala in podpirala Shehujaja kot vojaškega poveljnika. Ta konflikt naj bi izkoriščali tudi na sovjetski strani, med ljudstvom

---

⁶³⁸ AJ, 507, f. IX, 1/II-157-181, a. e. II-158, Zakon o gonjenju i nadzoru delatnosti terorističkih organizacija i terorističkih akata protivu trudbenika narodne vlasti, političkih i društvenih organizacija NR Albanije, 27. marec 1951.

⁶³⁹ AJ, 507, f. IX, 1/II-157-181, a. e. II-178, Poročilo o taboriščih in odnosih Albanije z vzhodnoevropskimi državami, nedatirano.

⁶⁴⁰ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-258, Izveštaj (Dušan Mugoša), 1. september 1951.

pa naj bi prav Shehu bil nepriljubljen kot nosilec represivnega aparata. Enver Hoxha je bil po Mugoševem mnenju mnogo pozitivnejša osebnost, vendar je kot šef države predstavljal enako osovražen simbol.

V pregledu stanja med albanskimi političnimi emigranti je ocenil, da so med njimi večinoma dobronamerne ljudje, ki so iz Albanije pobegnili, da bi si rešili golo življenje, a so predstavljali zelo raznolik spekter političnih opredelitev. Kljub vsemu naj bi se vsi združevali na isti osnovi v emigrantskih organizacijah, ki jih je sponzorirala jugoslovanska vlada. Mugoša je menil, da se velika vrednost teh emigrantov skriva v njihovih sorodstvenih povezavah z emigranti po drugih državah, predvsem v Grčiji in Italiji. Predlagal je, da bi se tudi jugoslovanska stran povezala z njimi. Povezava z emigracijo v Grčiji bi pripomogla k večjemu jugoslovanskemu vplivu na jugu Albanije, saj je od tam izhajala večina številčne emigrantske skupnosti pod vodstvom Muharema Bajraktarija, ki je bil član Komiteja za osvoboditev Albanije. V Italiji je bila emigracija združena v skupni blok, njeno vodstvo pa so predstavljali tudi nekateri albanski predstavniki, ki so bili v času druge svetovne vojne kompromitirani. Med njimi sta bila Gjon Marka Gjonu in Kolj Diba. Med jugoslovanskimi emigranti sta bila Gjonov bratranec in Dibov brat, kar bi predstavljalo lahko možnost povezave z njima. Da so tudi oni pripravljeni na sodelovanje, je Mugoša sklepal po vsebini pisem, ki so prihajala iz Italije. Vzpostavitev teh zvez je bila po Mugoševem mnenju nujna.

Opozoril je na močan jugoslovanski vpliv v Albaniji, ki naj ne bi bil zgolj posledica medvojnih jugoslovanskih prizadevanj, temveč tudi zasluga "obveščevalnega centra". Celoten sever naj bi bil prepleten z omrežjem obveščevalcev prek skupin emigrantov, ki jih je jugoslovanska stran pošiljala v Albanijo, tesne družinske vezi pa naj bi njihov vpliv le še povečevale. Na severu je Jugoslavija tako kot že pred drugo svetovno vojno imela dovoljšnjo moč za takojšen dvig vsesplošnega upora, vendar bi proti temu uporju nastopil južni del Albanije, ki bi ga oblast zlahka mobilizirala v ta namen, zato je priporočal večjo angažiranost na jugu države, da bi tam vsaj del prebivalstva lahko angažirali v svoje namene.

Za to je optimistično predvidel le tri ali štiri mesece trdega dela.

Ob vzpodbuditvi upora je predvidel nujno likvidacijo nekaterih najbolj osovraženih oficirjev in lokalnih voditeljev. Za te operacije bi morale infiltrirane skupine iz Jugoslavije imeti popolno svobodo delovanja in ostajati dlje na albanskem ozemlju. Z dotedanjim delom so bili na severu doseženi veliki uspehi in vpliv, ki pa bi bili ogroženi, čim bi začeli preveč zavlačevati, zato je bilo takoj, ko bi imeli tudi na južnem delu države organiziranih nekaj skupin, nujno izvesti oboroženo vstajo. Parola, pod katero naj bi potekala, nikakor ne bi smela biti *“Za socialistično Albanijo”*, ker bi s tem izgubili podporo večine običajnega prebivalstva, saj je bila po informbiroju med prebivalstvom zaradi represivnosti državnega aparata precej osovražena. Parola o demokratični Albaniji bi po drugi strani odtujila del partijskega telesa, ki je po Mugoševem mnenju nujno potrebno zaradi njegovega vpliva, organizacijskih sposobnosti in politične zavesti. Zaradi tega je predlagal nevtralno geslo, ki bi združilo izvenpartijske kadre in del partijskih mas ob Jugoslaviji. Primerno se mu je zdelo klicati k neodvisni in napredni demokratični republiki Albaniji, to pa obogatiti s programom s socialistično vsebino, vendar brez *“bučnih levih fraz”*. Albanska emigrantska organizacija iz Jugoslavije, ki bi se povezala z drugimi organizacijami po evropskih državah, naj ne bi bila sposobna odigrati vloge organizatorja in voditelja tega boja, temveč bi k njemu zgolj lahko bistveno pripomogla. Zaradi tega je imel v načrtu ustanovitev nove stranke s programom, ki bi bil sprejemljiv za vse. Zato je predlagal izhajanje ustreznega časopisa, ki bi program populariziral. Za ustanovitev nove stranke pa je jugoslovanski strani manjkal močan voditelj, ki bi v Albaniji dejansko nekaj pomenil. *“Z velikimi napori, morda tudi žrtvami, obstajajo možnosti, da pridemo do enega ali dveh, mogoče tudi večih ljudi, ki bi lahko s svojimi imeni, ki so si jih pridobili v času boja za svobodo albanskega naroda, zbrali skupaj vse, kar je v Albaniji najbolj zdravega.”* Predlagal je tudi ustanovitev radia *Svobodna Albanija*, ki bi poleg jugoslovanskega radia populariziral stranko.

V najbližji prihodnosti je zato priporočil infiltracijo

politično močnega jugoslovanskega oficirja, poznavalca jezika, večšega ilegalnega dela, ki bi imel tudi radijsko postajo. Za oficirja naj bi razmere za delovanje in zveze priskrbela obveščevalna služba, zbiral pa naj bi podatke, ki bi bili osnova za nadaljnje ukrepe. Ob tem je omenil, da prihaja do težav pri delovanju obveščevalnega centra, saj se njegovo delo prepleta s protiobveščevalno službo, zvezno, republiško in oblastno UDBO. Vsi nato izkoriščajo iste ljudi, kar negativno vpliva na razvoj in moralo obveščevalne mreže. Obveščevalni center bi zaradi tega moral biti edini pristojen za delo v Albaniji.⁶⁴¹

Ti "*optimistični*" načrti nikoli niso bili uresničeni, saj je to določal zunanjepolitični položaj Jugoslavije, ki je ravno prehajala v fazo odličnih odnosov z Grčijo in nato s Turčijo, vprašanje pa je bilo, kaj bi si o tem mislili v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike, ki so bile dejansko sponzor jugoslovanskega režima. Kljub vsemu pa je CIA tedaj ocenjevala, da načrti za prevrat v Albaniji obstajajo tako v Jugoslaviji kot tudi Grčiji in Italiji, vendar so v emigrantskih krogih najmočnejši ravno na jugoslovanski strani in bi zato imeli prevladujoč vpliv v vsakem novem režimu. Kljub temu pa so menili: "*Verjamemo, da Jugoslovani nimajo nobenega trenutnega namena, da bi sprožili prevrat proti Hoxhevemu režimu.*" Če bi prevrat vseeno bil izveden, bi bilo težko vedeti, kakšna bi bila sovjetska reakcija. Verjetnost, da bi to sprožilo konflikt globalnih razmer, je bila zelo majhna, vendar pa bi lahko povzročilo sovjetske protiukrepe na lokalni ravni. Verjetneje bi prišlo do političnih protiukrepov in sprijaznenja z izgubo Albanije, kar sovjetskemu vodstvu dolgoročno ne bi predstavljalo velike škode.⁶⁴² Večjo težavo bi predstavljala konflikt med Jugoslavijo, Grčijo in Italijo, ki so imele prekrivajoče se interese v Albaniji. Jugoslovanska stran bi z lastno vojaško silo ali mobilizacijo kosovske manjšine po ameriškem mnenju zlahka uredila situacijo v Albaniji v svoj prid, vendar je vse govorilo za vzpodbuditev notranjega odpora, saj bi

---

⁶⁴¹ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-258A, Bilten I odeljenja UDV za LR Srbiju, Albanija, november 1951.

⁶⁴² Consequences of an Attempt to Overthrow the Present Regime in Albania, 30. december 1952.

to omogočilo ustvariti vtis o tem, da celotne operacije Jugoslavija ne podpira. Mugošev načrt pa je vsaj deloma bil v uporabi, saj je bila opazna močno okrepljena jugoslovanska vloga v emigrantskih organizacijah, povečani propagandi proti Albaniji in manjših operacijah, ki so bile vzrok nemira v nekaterih delih Albanije. Kljub vsemu pa so ameriški analitiki menili, da jugoslovanska moč v Albaniji ni zadostna, da bi kaj takega lahko izvedli, kljub močni propagandi o svoji načrtovani pomoči in ameriški podpori. Jugoslovansko vodstvo se je po ameriškem mnenju zavedalo nevarnosti povračilnih akcij Sovjetske zveze, poslabšanja ugodnih odnosov z Zahodom in odnosov z nevtralnimi sosedi. Verjetne smernice jugoslovanske politike do Albanije so pravilno videli v nadaljevanju političnega pritiska na albanski režim in s povečevanjem njene vloge med emigranti. To bi lahko na dolgi rok povzročilo spodkop albanskega režima, ne bi pa imelo resnih zunanjepolitičnih posledic.⁶⁴³ Sklep je bil torej, da se to verjetno ne bo zgodilo, vendar pa se bo Jugoslavija ob neuspehu puča, pa naj bo vmešana ali ne, potrudila, da se bo od njega čim bolj distancirala.⁶⁴⁴

Politični okvir povezav z Zahodom in albanski odzivi

Zahodne države so po določenem času spoznale, da je lahko vloga Jugoslavije v že ledeno hladni vojni pomemben faktor, ne le na političnem, temveč tudi na vojaškostrateškem področju. Že junija 1949 je ameriška obveščevalna agencija CIA izdelala poročilo, v katerem je menila, da se bo Jugoslavija tudi v prihodnje lahko upirala sovjetskemu režimu,⁶⁴⁵ razkol med njima pa je bil videti dovolj globok, da se je odločila v svoje načrte vključiti jugoslovanski režim. Ravno zaradi vprašanja Albanije je tako prišlo do ironičnega primera, ko

---

⁶⁴³ Yugoslav Intentions toward Albania, 20. oktober 1952.

⁶⁴⁴ Consequences of an Attempt to Overthrow the Present Regime in Albania, 30. december 1952.

⁶⁴⁵ Procena sposobnosti jugoslovenskog režima da odoli sovjetskom pritisku tokom 1949, 20. junij 1949. V: Pavlović (ur.), Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983, str. 51-56.

je izrazito protikomunistično naravnana ameriška država ščitila pred propadom kar dva komunistična režima. Jugoslovanska vloga je bila izredno pomembna v strateških načrtovanih obrambe pred komunizmom na Balkanu, poleg tega pa je železna zavesa tako bila predstavljena več sto kilometrov od meja zahodne Evrope. Posredno pa so ZDA ščitile tudi albanski režim, ki so ga same z neposrednimi akcijami poskušale zrušiti. Do tega nenavadnega položaja je prišlo v začetku leta 1950, ko je ameriška vlada poskusila preprečiti grški poseg v Albaniji, ki bi povzročil kratek stik v odnosih med Grčijo in Jugoslavijo, ravno ti odnosi pa so bili temelj ameriške zamisli o prihodnjih političnih zavezništvih na Balkanu.⁶⁴⁶

Grčija in Jugoslavija sta se lahko zblížali šele po koncu grške državljanske vojne, v kateri je Jugoslavija imela dokaj pomembno vlogo. Bolj ali manj diskretno je namreč podpirala uporniško vojsko generala Markosa, dokler je zunanjepolitični položaj ni prisil, da je to pomoč ukinila, kar je poleg sovjetske intervencije pripomoglo k njenemu koncu. Kmalu potem je zahodna stran ugotovila, da bi zaupnejši odnosi med Grčijo in Jugoslavijo lahko bistveno pripomogli k stabilnosti njenega položaja na Balkanskem polotoku, kar je pogojevalo tudi najprej previdne načrte o navezovanju Jugoslavije na Atlantski pakt.⁶⁴⁷ Spomladi 1951 sta državi izmenjali vojaške predstavnike, kar je sledilo normalizaciji medsebojnih odnosov, ki je nastopila januarja 1951, dobrih osemnajst mesecev kasneje pa sta s Turčijo že imeli redne skupne sestanke generalštabov. Kljub temu da je Tito oktobra 1951 odločno zanikal, da bi se Jugoslavija nameravala vključevati v kakršnekoli regionalne vojaške zveze, se je le nekaj kasneje zgodilo ravno to.⁶⁴⁸ Informbirojevske države, se pravi tudi Albanija, so se na vse tesnejše stike teh držav ofenzivno odzivale, saj je s tem bila zmanjšana možnost propada Titovega režima, vendar pa jim je to omogočilo propagandni napad na Jugoslavijo na celotni zunanjepolitični fronti. Normali-

---

⁶⁴⁶ Bekić, Jugoslavija u hladnom ratu, str. 135–136.

⁶⁴⁷ Grčija in Turčija sta postali članici Nata septembra 1951.

⁶⁴⁸ Dimitrijević, JNA od Staljina do NATO pakta, str. 325–327.

zacija odnosov z Zahodom in olajšanje ob javni in obilni ameriški finančni injekciji⁶⁴⁹ leta 1953 sta omogočila tudi podpis konkretnjših dogovorov o sodelovanju treh držav, ki so bili sklenjeni v tem letu. Temeljni kamen je bil položen na prvem tripartitnem posvetovanju vojaških delegacij v Ankari februarja, ki je bil kronan s sporazumom o vojaškem sodelovanju na načelni ravni. V tem času je Sovjetska zveza aktivirala svoji dve najbolj izpostavljeni oporišči v regiji. Dodatno podporo je namenila kurdskim upornikom v Turčiji, v Albanijo pa je v začetku leta pritekalo veliko več orožja kot ponavadi, močno pa se je povečal tudi pritok najvišjih sovjetskih vojaških delegacij, kar je ustvarjalo dodaten pritisk na sestankujoče.⁶⁵⁰ V nadaljevanju leta so bili med Jugoslavijo, Turčijo in Grčijo podpisani še dodatni sporazumi, ki so urejali širši spekter bilateralnih odnosov med njimi. Sodelovanje med državami je bilo v tem obdobju izredno intenzivno, posebej pomembni pa so bili vojaški sporazumi, ki so de facto že vzpostavili novo obrambno zvezo, Balkanski pakt. Nevarnost napada Sovjetske zveze in njenih satelitov na Jugoslavijo je v tem času postajala iluzorna, sploh po smrti Josipa Visarionoviča Stalina, vojaška zveza pa je za Jugoslavijo pomenila pomembno oporno točko v pogajanjih z Zahodom, zlasti glede vprašanja Svobodnega tržaškega ozemlja. Vstop v zvezo Nato ni bil v interesu jugoslovanskega vodstva, proti temu pa je bila tudi Italija, s katero je ostajalo nerešeno vprašanje Trsta. Kljub temu pa so velik interes sprožili vojaški pogovori delegacije jugoslovanskega generalštaba v Washingtonu z ameriškimi, britanskimi in francoskimi predstavniki. Balkanski pakt je bil kot politična, vojaška in obrambna zveza ustanovljen 9. avgusta 1954, vendar je bil kot mrtvorojen otrok, saj je obdobje najtesnejših stikov med državami podpisnicami bilo že v zatonu. Vzrok temu je bil grško-turški spor glede ciprskega vprašanja leta 1955, še bolj pomemben faktor pa so verjetno predstavljale politične spremembe v Sovjetski zvezi, ki so objubljele novo usmeritev v poli-

---

⁶⁴⁹ Do takrat je pritekala tripartitna pomoč, ki je vključevala sredstva iz Velike Britanije, Francije in ZDA.

⁶⁵⁰ Bekić, Jugoslavija u hladnom ratu, str. 497.

V začetku avgusta 1954 je bil na Bledu sklenjen vojaški pakt treh balkanskih držav, Jugoslavije, Turčije in Grčije, kar je še dodatno okrepilo albanski občutek utesnjenosti.

tiki do Jugoslavije. Ta se je kljub svoji tesnejši navezavi na Zahod namreč še vedno deklarirala za socialistično državo, kar je pomenilo, da bi le stežka prenesla popolno navezanost na Zahod, ki bi najverjetneje povzročila počasno odmiranje jugoslovanskega socialističnega sistema.⁶⁵¹

Albansko vodstvo je v Balkanskem paktu lahko slutilo povečanje nevarnosti za svojo neodvisnost, saj je tako kot članica vzhodnega bloka postala izoliran otok, edini sosednji državi pa sta bili članici politično-vojaške alianse, ki bi lahko ogrozila preživetje vladajoče politične garniture. Albansko zaskrbljenost so lahko le še povečevali pogovori zahodnih zaveznikov, ki so vključevali njeno prihodnost in jugoslovanske namere. Darko Bekić je tako opozoril na dokument iz pisarne predsednika Tita, nepodpisano obveščevalno informacijo o sestanku ameriške, britanske, italijanske in grške delegacije na konferenci v Lizboni aprila 1952.⁶⁵² Pomembna tema sestanka je bilo tržaško vprašanje, ki so ga zavezniki pogojevali s svojo pomočjo. Na sestanku so se pogovarjali

⁶⁵¹ Več o Balkanskem paktu v: Milošević (ur.), *Balkanski pakt 1953/1954*, Zbornik dokumenata in Terzić (ur.), *Balkanski pakt 1953/1954*, Zbornik radova.

⁶⁵² Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, str. 368–369.

tudi o "likvidaciji sedanjega režima v Albaniji". Italijanska predstavnika Alcide de Gasperi in Passcardi⁶⁵³ sta opozorila na dejstvo, da je potrebno Italiji priznati posebne interese v Albaniji, ki pa drugače od grških in jugoslovanskih ne merijo na njeno teritorialno integriteto ali celo neodvisnost. Ameriška delegacija je vztrajala pri tem, da se popolnoma izkoristi slabosti režima Enverja Hoxhe, vzpostavi popolna koordinacija vseh emigrant-skih skupin in prične izvajati skupna zahodna politika do albanskega vprašanja. Po njihovi oceni Jugoslavija ne bi mogla iskreno sodelovati v tem kontekstu, vendar pa bi ji bila onemogočena intervencija ob spremembi režima v Albaniji. Zaradi tega so Italijani želeli, da se Jugoslavijo opozori glede njenih prizadevanj za priključitev Albanije. O tem vprašanju sta se De Gasperi in grški premier Venizelos pogovarjala tudi na sestanku v Rimu, kjer so govorili predvsem o neugodnem položaju Grčije v primeru, da Jugoslavija priključi Albanijo. Vsi udeleženci lizbonskega sestanka so se strinjali, da je Enver Hoxha še vedno na oblasti zahvaljujoč grožnjam z ukinitvijo albanske neodvisnosti iz Grčije in Jugoslavije. Grška delegacija je pokazala razumevanje za željo zaveznikov, da se odpove ozemeljskim pretenzijam do Albanije, vendar so bili tudi proti kakršnikoli italijanski ali jugoslovanski dominaciji nad to državo.⁶⁵⁴ O mnenju grške vlade je pričala tudi brzojavka jugoslovanskega veleposlaništva iz Aten, od koder so poročali, da sta Venizelos in De Gasperi dosegla sporazum o skupnem delovanju v Albaniji, pri čemer naj bi vztrajala tudi ameriška stran. Grška vlada je zavračala možnost, da bi izdala deklaracijo o ozemeljski celovitosti Albanije, saj bi ob padcu Hoxhevega režima zagotovo želela intervenirati, kar bi po mnenju jugoslovanskih predstavnikov lahko preprečila le Velika Britanija, ki ima velik vpliv v grški vladi.⁶⁵⁵ Sočasno je iz Italije veleposlaništvo poročalo o zaskrbljenosti rimskih političnih krogov, saj so se bali, da bi se albanska situacija lahko obrnila v prid Jugo-

---

⁶⁵³ Ime je navedeno kot v viru, vendar identitete drugega italijanskega predstavnika ni mogoče potrditi.

⁶⁵⁴ MIJ, KMJ, f. I-3-b, a. e. 54, Izvod iz informacije o razgovoru Italijana i zapadnih sila o rešenju albanskog pitanja (IV 1952.).

⁶⁵⁵ DA MIP, PA 1953, f. 1, Atina MIP, 21. marec 1953, št. 43772.

slaviji, s čimer bi propadla vsa dotedanja italijanska prizadevanja. Paniko je povzročila Stalinova smrt, zaradi katere so bile v Albaniji uvedene izredne razmere, na Zahodu pa so slutili, da bi se moč albanskega režima v tem trenutku lahko omajala. Italija je zato razmišljala o zahtevi po potrditvi statusa quo z ameriške strani, kar bi pripomoglo k ohranitvi ravnovesja v Sredozemlju.⁶⁵⁶ V nadaljevanju teh razmišljanj, ki so potekala med najintenzivnejšim sodelovanjem v okviru Balkanskega pakta, je tako šef italijanske vojaške delegacije general Luigi Efisio Marras v Atenah julija 1953 poskušal ponovno vzbuditi nezaupanje grške strani do jugoslovanskih namenov v Albaniji, saj je opozoril na domnevno povečano jugoslovansko aktivnost do te države, Jugoslavija pa naj bi imela že pripravljeno marionetno vlado, ki bi zamenjala tedanji albanski režim. Jugoslavija naj ne bi do tistega trenutka storila ničesar konkretnega le zaradi strahu pred Sovjetsko zvezo in odzivom Zahoda. *“Grčija in Italija morata budno paziti, da preprečita hegemonistične jugoslovanske namene.”*⁶⁵⁷ Tito je bil na dan Stalinove smrti v Londonu, njegov odhod iz Jugoslavije pa je bil zavrit v tajnost, saj so se bali morebitne albanske diverzije na Otrantskih vratih.⁶⁵⁸ Njegov obisk je dejansko povzročil nekaj debat o Albaniji, ki so nato kulminirale maja 1953. Jugoslovanski veleposlanik v Londonu Vladimir Velebit se je o tem pogovarjal s poznavalcem Albanije in konservativnim poslancem Julianom Ameryjem. Amery je želel vzpostavitev umirjene albanske vlade, ki bo v prijateljskih odnosih z Veliko Britanijo, Grčijo in Jugoslavijo, ni pa nujno, da toliko z Italijo, ki pa ji je priznaval interese v Albaniji.⁶⁵⁹ Uradno stališče britanskega zunanjega ministrstva je bilo, da *“se v Albanijo ni potrebno vtikati”* in ne predstavlja velike vrednosti za Sovjetsko zvezo. Ob spremembah bi se obvezno posvetovali z jugoslovansko, grško in italijansko vlado. Definitivno pa je v tem času krožilo veliko bolj ali manj osnovanih govoric o jugoslovanskih prizadevanjih

---

⁶⁵⁶ DA MIP, PA 1953, f. 1, Rim MIP, 14. marec 1953, št. 43406.

⁶⁵⁷ DA MIP, PA 1953, f. 1, Pariz MIP, 13. julij 1953, št. 49506.

⁶⁵⁸ Bekić, Jugoslavija u hladnom ratu, str. 464.

⁶⁵⁹ DA MIP, PA 1953, f. 1, London MIP, 7. maj 1953, št. 46935.

za menjavo režima, marionetnih vladah, pripojitvi Albanije kot sedme republike in podobnem.⁶⁶⁰

Čeprav je uradna jugoslovanska zunanja politika bila od leta 1953 usmerjena k normalizaciji odnosov z Albanijo, so v zakulisju še vedno potekale politične igre in mahinacije z Zahodom. Kljub temu so bili leta 1954 obnovljeni diplomatski stiki med državama, po letu 1955 in jugoslovansko-sovjetski pomiritvi pa je vsakršna subverzivna dejavnost v zvezi z Albanijo potihnila, tako na zahodu kot tudi v Jugoslaviji. Razočaranje ob neuspehu destalinizacije Albanije in ponovno zaostrovanje odnosov sta sicer ta vidik spet pripeljali v prvi plan, vendar je obdobju zakulisnih iger vseeno sledilo nekajletno začasno premirje.

---

⁶⁶⁰ DA MIP, PA 1953, f. 1, Vašington MIP, 5. maj 1953, št. 45919 in Helsinki MIP, 13. maj 1953, št. 46248.

Kratkotrajna odjuga
v letih 1955-1956

Politika Albanske partije dela se je po Stalinovi smrti in poskusih destalinizacije, ki jih je v Sovjetski zvezi izvajal Nikita Hruščov, znašla v slepi ulici. Temelji režima Enverja Hoxhe so bili povezani z informbirojevskim sporom ter sovražnim odnosom do Jugoslavije. Na utemeljitvah Resolucije informbiroja je bilo sojeno vsem, ki so ga pri vzpostavljanju oblasti ovirali, tako da je nenadna sprememba politične smeri, ki se je nakazovala v Moskvi, resno škodovala albanski uradni politiki. Prvi znaki ponovne normalizacije odnosov so se pokazali, ko so na albansko željo leta 1954 spet vzpostavili diplomatske stike. Vendar pa tudi politika Sovjetske zveze tedaj ni narekovala večjega angažiranja, tako da je nekako ostalo le pri tem vse do obiska sovjetske delegacije s Hruščovom na čelu v Beogradu leta 1955. Enverju Hoxhi zamisel o tem, da bi se odnosi popolnoma normalizirali, ni bila všeč, a je pod vplivom premikov v politiki vzhodnega bloka bil prisiljen slediti novim smernicam. Leonid Hruščov je v svojih dnevniških zapisih dejal, da je ves čas *“informbirojevske kampanje”* proti Jugoslaviji po zagrizenosti vodila ravno Albanija, kar je bilo delu vodstva zelo všeč in so to vzpodbujali. *“Toda ko smo se odločili narediti prve korake k normalizaciji sovjetsko-jugoslovanskih odnosov... nam je tako albansko stališče škodovalo.”* Pred odhodom v Beograd so se posvetovali z vsemi predstavniki *“bratskih komunističnih partij”* in večina se jih je s sovjetsko potezo strinjala, albansko vodstvo pa je predstavljalo izjemo. Z zlobnim prizvokom so,

Diplomatska ekspeditivnost

Enver Hodža: Eh, dragi moj minister, čemu neki me nadleguješ z vsako malenkostjo? Bodi vendar bolj samostojen in vprašaj naračnost Moskvo za nasvet!

Tudi ta karikatura iz Pavlihe (1953) se na nič kaj subtilen način poskuša norčevati iz albanske politične nesamostojnosti.

predvsem Enver Hoxha, govorili, da v ZKJ ni komunistov. Kljub temu so jih zaradi zunanjepolitičnih koristi za celoten vzhodni blok le prisilili, da so se s sovjetsko odločitvijo sprijaznili, ne zato, ker bi jih prepričali, temveč ker drugega izhoda niso imeli.⁶⁶¹

Jugoslavija je zaradi teh premikov v svojo korist bila prepričana, da je trenutek ugoden za pritisk na albansko vlado. Želeli so urediti ekonomske odnose, zanimala pa jih je tudi obnova sodnih procesov, v katerih je bilo obsojenih na smrt ali dolgoletne zaporne kazni kar nekaj podpornikov projugoslovanske politike. Želeli so sprožiti veliko manjših spornih zadev, ki jih je Jugoslavija nameravala postopoma zahtevati, saj so pobude večinoma prihajale z albanske strani, a le takšne, ki po jugoslovanskem mnenju niso bile najpomembnejše.⁶⁶² Predrag Ajtić je na obisku pri predsedniku albanske

⁶⁶¹ Hruščovljevo viđenje pomirenja s Titom (I)*. V: Luburić (ur.), Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955, str. 599-600.

⁶⁶² AJ, 507, f. 1/IV-557-740, a. e. IV-559, Zabeleška sa sastanka održanog sa društom Ajtićem, našim poslanikom u Tirani dana 1. februara 1956. godine.

vlade Mehmetu Shehujju dosegel, da so se "puškarjenja" na meji zaključila, Albanija pa je tudi drastično zmanjšala vojaško prisotnost na jugoslovanski meji.⁶⁶³ Enver Hoxha je prenehal z odkritimi napadi na Jugoslavijo, priznaval je njeno vlogo v socialističnem svetu, Jugoslavije pa ni več označeval kot revizionistične in fašistične države. To je pomenilo nov korak v odnosih med državama, vendar pa albanska stran ni bila pripravljena priznati dotedanjih napak in ni hotela umakniti obsodb Kocija Xoxa in njegovih sodelavcev, ker je menila, da je to notranji albanski problem. Mehmet Shehu je Ajtiću jasno pokazal, da revizije postopka ne bo. Krivdo Kocija Xoxa je primerjal s krivdo Andrije Hebranga v Jugoslaviji, saj sta bila oba ožigosana za sovražnika partije, o primerjavi z Rajkovim procesom na Madžarskem pa ni hotel nič slišati. Jugoslavija je bila nasprotnega mnenja, da je to problem, ki se tiče tudi zunanje politike in je bil že ob nastanku popolnoma protijugoslovansko zastavljen, a albansko vodstvo seveda ni bilo pripravljeno izpustiti iz omare duha, ki bi zamajal same temelje njihovega režima. Če bi prišlo do revizije teh sodnih procesov, je obstajala velika nevarnost, da bi v duhu destalinizacije albanski voditelji izgubili svoje položaje, morebiti pa bili tudi obsojeni, zato je bila normalizacija odnosov še zelo daleč.⁶⁶⁴

Mejnik v približevanju obeh držav predstavlja obisk Nikite Hruščova v Beogradu med 26. majem in 2. junijem 1955, ko je bilo jugoslovansko vodstvo v očeh vzhodnega bloka delno rehabilitirano.⁶⁶⁵ S tem se je navidežno sprijaznilo tudi albansko vodstvo, saj je bil 30. maja v moskovski Pravdi objavljen del govora Enverja Hoxhe v albanski skupščini, v katerem je pozdravljal jugoslovansko-sovjetske pogovore in pohvalil korak sovjetske vlade kot dosledno izvajanje njene miroljubne zunanje politike.⁶⁶⁶ Podoben pristop je ubral tudi Mehmet She-

⁶⁶³ AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-547, Ajtić DSIP, 16. september 1955.

⁶⁶⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, I-266, Ajtić DSIP, 16. september 1955.

⁶⁶⁵ Ta deklaracija je predstavljala zgolj pomiritev odnosov med vladama, o medpartijskih odnosih je govor v Moskovski deklaraciji, podpisani leto dni kasneje. Beogradska deklaracija, 2. junij 1955. V: Mićunović, Moskofske godine, str. 525-527.

⁶⁶⁶ Luburić (ur.), Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953-1955, str. 522 in AJ, 507, f. IX, 1/IV-415-556, a. e. IV-540, Iz članka Envera Hodže objavljenog u "Pravdi" 5. jula 1955.

hu.⁶⁶⁷ Albanska stran je morala slediti politiki drugih socialističnih držav, vendar so prav stiki z Albanijo ostajali najbolj omejeni. Naslednji pretres za albansko vodstvo pa je bil XX. kongres KP Sovjetske zveze,⁶⁶⁸ ki sta se ga udeležila tudi Enver Hoxha in Mehmet Shehu. Takrat je v tajnem referatu Leonid Hruščov negativno ocenil posledice Stalinove politike na notranje razmere v Sovjetski zvezi, pomemben del, ki je zbudel albanske vodilne politike, pa je bila obsodba kulta osebnosti. Poleg tega so na kongresu razglasili svoje poglede v zvezi z režimom v Jugoslaviji za zmotne. Po povratku v domovino je bil Enver Hoxha v svojih govorih in poročilih s kongresa precej skop, izjavil pa je, da v Albaniji nimajo problemov s kultom osebnosti.

V politbiroju APD so bila mnenja o nadaljnji politiki do Jugoslavije precej različna. Arso Milatović, tedanji poslanik FLRJ v Tirani, poroča, da na eni strani stojijo nasprotniki izboljševanja odnosov z Jugoslavijo, ki jih vodi Mehmet Shehu, poleg njega pa je bil najbolj znan Ramiz Alia.⁶⁶⁹ Na drugi strani je bila za izboljšanje odnosov skupina, ki ji je načeloval Hysni Kapo.⁶⁷⁰ Enver Hoxha kot že poprej v svoji politični karieri ni takoj jasno nakazal svojega položaja med tema skupinama, vendar je dajal znake, da se nagiba k slednji.⁶⁷¹ Njegovo mnenje pa ni bilo popolnoma jasno tudi zato, ker je izjavil, da XX. kongres KP Sovjetske zveze, ki je obsodil kult osebnosti in stalinizem v Sovjetski zvezi, za albansko politiko ni pomemben, ker v Albaniji nimajo problemov ne z enim ne z drugim. Beograjsko deklaracijo je v partijskem glasilu *Zëri i popullit* javno podprl kot garancijo miru na Balkanu, ki jo albanski politični vrh in ljudstvo podpirata in z njo solidarizirata.⁶⁷² Mehmet Shehu je o

---

⁶⁶⁷ AJ, 507, f. 1/IV-415-556, a. e. IV-539, Iz govora Mehmet Shehu-a 2. jula 1955 u Tirani prilikom predaje diploma prvoj grupi studenata koji su diplomirali na prosvetnom institutu.

⁶⁶⁸ Potekal je med 14. in 25. februarjem 1956.

⁶⁶⁹ Ramiz Alia je po smrti Enverja Hoxhe 1985, ki je že pred tem leta 1981 likvidiral Mehmeta Shehuja kot dolgoletnega agenta SDV in vseh ostalih obveščevalnih služb, nasledil njegov položaj.

⁶⁷⁰ Hysni Kapo je bil prvi albanski veleposlanik v Beogradu ter predsednik narodne skupščine.

⁶⁷¹ AJ, 507, f. 1/IV-557-740, a. e. IV-559, Zabeleška sa sastanka održanog sa drucom Ajtićem, našim poslanikom u Tirani dana 1. februara 1956. godine.

⁶⁷² Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 98–99.

odnosih z Jugoslavijo konec marca 1955 na Radiu Tira-
na govoril, češ da Albanija šele začenja politiko vzposta-
vljanja in razvijanja dobrih sosedskih odnosov z Jugo-
slavijo, ki pa težijo k stalni normalizaciji.⁶⁷³

Nenavadna je bila tudi Hoxheva gesta 3. decem-
bra 1955, ko je nenajavljen prišel, skupaj z Mehmetom
Shehujem, na sprejem ob jugoslovanskem državnem
prazniku. Nenavadno je bilo, ker do tistega trenutka
ni kazalo, da so odnosi med državama na takšni toč-
ki, pa tudi jugoslovanski državni praznik se prekriva
z albanskim. Na tem sprejemu je nazdravil Titu ter, še
bolj nenavadno, Svetozarju Vukmanoviću - Tempu, ki
ga je označil za svojega prijatelja. Z njim nikoli nista
bila v najbolj prijateljskih odnosih, že od začetka ne,
poleg tega pa je bil Tempo ena glavnih tarč napadov na
Jugoslavijo. On naj bi med obiskom Grčije, v času ko
je poskušal ustanoviti skupni Balkanski štab, prepričal
Kocija Xoxa, da je postal Rankovićev agent, na tem je
slonela tudi obtožnica proti Xoxu. Očitno je z njegovo
omembo želel ustvariti vtis na jugoslovanske diplomate,
saj se je le nekaj mesecev prej s Tempom v Moskvi be-
žno pogovarjal.⁶⁷⁴

Kljub nekaterim znakom popuščanja pa je še vedno
bil pripravljen na boj, če bi se mu kdo izmed sodelavcev
uprl. Junija 1955 sta bila iz CK, nato pa še iz partije v
čistki izključena Tuk Jakova in Bedri Spahiu. Prvi je
bil eden najpomembnejših generalov iz NOB in drugi
človek v partijski organizaciji, drugi pa tožilec na soje-
nju proti Kociju Xoxu. Izključena nista bila toliko zaradi
svojih stališč o odnosih z Jugoslavijo – predvsem Bedri
Spahiu ni imel velikih simpatij do Jugoslavije, podobno
velja tudi za Jakovo – kot zaradi nasprotovanja politič-
nim metodam Enverja Hoxhe. Tuk Jakova je poleg tega
opozarjal na izkrivljanje zgodovine KPA, kjer se je ju-
goslovanska vloga zmanjševala ali popolnoma zanikala.
Opozoril je tudi na kult osebnosti in izkrivljanje zgodo-
vinskih dejstev v Zgodovini KPA, da bi prikazali Enver-

---

⁶⁷³ Izjava predsednika ministarskega vijeća Albanije M. Šehua o odnosima s našom
zemljom, *Borba*, 2. 4. 1955, str. 1.

⁶⁷⁴ *AJ*, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-566, Zabeleška o razgovoru drž. potsekreta-
ra za inostrane poslove druga Dobrivoja Vidića sa albanskim poslanikom Karafilijem
na večeri kod albanskog poslanika, 10. maj 1956. godine.

ja Hoxho v drugačni luči, kar je po izključitvi iz partije zapisal v pismu Hruščovu.⁶⁷⁵ Kmalu nato so ga aretirali, zapora pa do smrti ni več zapustil.

Krizno obdobje za albansko vodstvo je bila prva polovica leta 1956. Izboljšani sovjetski in albanski odnosi z Jugoslavijo in odločitve XX. kongresa sovjetske partije so pripeljali do tega, da je na območni partijski konferenci za Tirano 12. aprila 1956 prišlo do odprte debate, ki je nakazovala na morebiten prevrat v celotni APD. Na konferenci je otvoritveni referat prebrala žena Mehmeta Shehuja Fiqrete, nato pa je ta referat potrdil še član CK APD Fadil Paqrami. Delegati so pričeli glasno protestirati proti vsebini referatov, nato pa so nadaljevali kritike na račun politike APD v duhu odločitev XX. kongresa sovjetske KP. Na govorniškem odru so delegati načenjali teme, ki se jih do tedaj ni smelo; tako so govorili o potrebi po prijateljskih odnosih z Jugoslavijo, rehabilitaciji obsojenih na sodnih procesih leta 1949 ter samem položaju partije v državi. Kritike so padale tudi po gospodarski politiki, omenjalo se je slab življenjski standard. Na kongresu ni bilo vodilnih dveh, Enverja Hoxhe in Mehmeta Shehuja, bili pa so prisotni skoraj vsi člani CK in politbiroja, ki so po dveh dneh kongresa sprožili alarm, tako da sta oba prišla reševat zapleteni položaj.⁶⁷⁶ Vzrok za alarm je bila tudi odločitev vodstva konference, ki ni dopustilo odgovarjati na obtožbe prisotnim resornim ministrom. Po njunem prihodu se je konferenca nadaljevala še štiri dni, vendar so poskrbeli za dodatne varnostne ukrepe. Nekateri delegati so kljub njuni prisotnosti zahtevali spremembe, vendar je Enverju Hoxhi uspelo zaključiti konferenco sebi v prid. Nekateri jugoslovanski viri navajajo njegov govor kot drugo samokritiko, a je govor spretno izpeljal tako, da je sicer priznal napake, ki so jih storili leta 1948, vendar pa je odgovornost preložil na informbiro in Sovjetsko zvezo, ki naj bi albansko vodstvo zavedla. Po končanem kongresu je bilo 27 delegatov takoj aretiranih, počistili pa so tudi liste kandidatov in delegatov za III. kongres

---

⁶⁷⁵ AJ, 507, f. IX, 1/II-157-181, a. e. I-181, Pismo Tuk Jakove CK KP SZ, nedatirano.

⁶⁷⁶ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-731, Zabeleška o razgovoru sa Panajot Pljaku od 10. 11. 1959. godine o tiranskoj partiskoj konferenciji.

APD, ki je bil med 25. majem in 3. junijem 1956.⁶⁷⁷ Na kongres je bila vabljena tudi ZKJ, čeprav naj po uradni liniji albanska in komunistična partija ne bi bili v stikih.⁶⁷⁸

Na III. kongresu je Enver Hoxha ponovil svoje trditve s tiranske konference. Albansko vodstvo naj bi storilo napako, ker sta ga zavedla informbiro in Lavrentij Berija. To se je zgodilo v takšnem trenutku, da so se trditve uskladile s poslabšanjem odnosov z Jugoslavijo na ekonomskem področju, k temu pa je pripomogel Koci Xoxe, ki je zaradi tega prejel pravično kazen. Za neizvajanje odločitev XX. kongresa in počasno normalizacijo odnosov z Jugoslavijo je na kongresu okrvil skupino, ki je delovala "antipartijsko" in se je javno izpostavila na tiranskem kongresu. Tako je lahko obdržal vodilno mesto. Odnose z Jugoslavijo je sicer moral izboljševati, ker je to narekovala zunanja situacija, ni pa mu bilo potrebno preklicati obsodb, na katerih je temeljila njegova oblast.

O kongresu je tekla beseda tudi na sestanku novomenovanega poslanika Arse Milatovića pri predsedniku Titu pred odhodom na novi položaj. Tito je Milatoviću odkrito dejal, da mu prav nič ne zavida nove službe. Hoxha naj bi tako kljub svojim izjavam jugoslovanskega vodstvu o bratstvu in prijateljstvu, ki iskreno raste iz dneva v dan, ostal zvest starim interpretacijam jugoslovanske vloge v Albaniji pred letom 1948. "Predsednik se je jezil: *Kaj mislijo ti ljudje. Načelne deformacije! Saj smo jih vendar mi hranili, oni so bili tako rekoč pri našem kotlu. Vse smo jim dajali. Mi smo jih spoznali z marksizmom. Miladin Popović je odhajal k njim pred vojno in potem, pomagali smo jim, izbirali smo jih, Enverja kot uradnika, Kočija kot delavca, Enver je bil inteligentnejši, tam ni bilo delavcev, temveč malomeščani, in oni zdaj nam govorijo o načelnih deformacijah!*" Milatoviću je priporočil, da se poskuša previdno povezati s srednjim partijskim kadrom, kjer je bila večja možnost najti sogovornika s simpatijami do Jugoslavije,⁶⁷⁹ z vodstvom pa je potrebno

⁶⁷⁷ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 101.

⁶⁷⁸ AJ, 507, IX, f. 1/IV-557-740, a. e. IV-561, Vabilo ZKJ na III. kongres APD.

⁶⁷⁹ "Moramo vedeti, s kom bomo sklepali prijateljstvo, vendar previdno." V: AJ, 507,

vzdrževati čim več stikov, da bi lažje razumeli njihove namene in sodelovali po državni liniji, po potrebi pa jih tudi podprli v mednarodnih stikih, predvsem v albanskih poskusih normalizacije odnosov z Grčijo.⁶⁸⁰ Medpartijskega sodelovanja v tem položaju niso pričakovali in Tito je pritrdil, da bi bila potrebna analiza Hoxhevega govora v Borbi. Poleg tega je rekel, da je treba postaviti pred albansko vodstvo vsa nerešena vprašanja, tudi o zapornikih jugoslovanskega rodu in dolgovich iz povojnega sodelovanja.⁶⁸¹

Takoj po prihodu v Tirano konec julija je bil Milatović sprejet na najvišjem nivoju, česar kasneje poslaniki niso bili več deležni. V slabem mesecu je bil tako sprejet pri Enverju Hoxhi, Mehmetu Shehujju in zunanjem ministru Beharju Shtylli. Seveda je to potrebno razumeti v kontekstu dogodkov iz Moskve, kjer je nekaj dni prej bila podpisana Moskovska deklaracija, ki je normalizirala odnose med sovjetsko in jugoslovansko komunistično partijo.⁶⁸² V Moskvi je prišlo do dogovora, da bo jugoslovanska partija medsebojne odnose z ostalimi vzhodnoevropskimi partijami reševala sama, ukinjen pa je bil tudi informbiro.⁶⁸³ O nadaljnji normalizaciji medsebojnih odnosov je na prvem Milatovičevem obisku pod vplivom deklaracije pričel govoriti že Mehmet Shehu, vendar ga je Milatović zavrl z izjavo, da se odnosi ne bistveno izboljšujejo, saj albanskim izjavam ne sledi ne hitrost ne kvaliteta dejanj. Nastopil je dokaj ostro, po navodilih iz Beograda, njegov pristop pa je pohvalil tudi pomočnik sekretarja za zunanje zadeve Dobrivoje Vidić.⁶⁸⁴ Podobno ostro je odprl več perečih vprašanj tudi pri ministru Shtylli, vendar je njegov zagon zaustavil sekretar za zunanje zadeve Koča Popović, ki je po obi-

---

f. IX, 1/I -243-340, a.e. I-274, Poseta kod predsednika republike (Arsa Milatović), 26. maj 1956.

⁶⁸⁰ "Bomo, seveda, v interesu miru in sodelovanja tukaj na Balkanu. Toda šele ko bodo korigirali svoja stališča, dali dokaze, ne pa da se mi prej zaradi njih pripravimo z drugimi. Na lepe besede ne damo ničesar, naj to vedo." V: AJ, 507, f. IX, 1/I -243-340, a.e. I-274, Poseta kod predsednika republike (Arsa Milatović), 26. maj 1956.

⁶⁸¹ Prav tam.

⁶⁸² Moskovska deklaracija, 20. junij 1956. V: Mićunović, Moskovske godine, str. 529-530.

⁶⁸³ Prav tam, str. 82.

⁶⁸⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-278, Iz telegrama Milatovića o razgovoru sa Šehuom 23. juna 1956.

sku dejal, da nastopa preostro in daje vtis, da so jugoslovanska stališča negativno nastrojena. "Normalizacijo meddržavnih odnosov moramo sprejeti brez pogojevanja tega s sprejemom naših stališč o satisfakciji, ki so nam jo še dolžni dati."⁶⁸⁵ V začetku avgusta je Milatovića sprejel tudi Hoxha in izjavil, da želi popolno normalizacijo vseh odnosov, od ekonomskih do kulturnih in političnih. Ob tem pa je posegel v zgodovino medsebojnih odnosov in ponovno kritično ocenil jugoslovansko vlogo pred Resolucijo informbiroja. Milatovića je prosil, da Titu sporoči, da naj ob teh pripombah še enkrat razmisli o preteklih odnosih, saj si iskreno želi izboljšanja trenutnih odnosov.⁶⁸⁶

Albanskih političnih akrobacij v Beogradu niso ravno najbolje razumeli, zato je bila storjena vrsta napak, predvsem v pritiskih na albansko vodstvo v nepravih trenutkih. Sicer pa je celotna jugoslovanska politika do Albanije bila nekonsistentna, zato se je Enver Hoxha zlahka prilagajal novim situacijam in je odnose med državama navadno krojil on, ne pa Beograd. Tako Hoxhi ni bilo treba dolgo čakati, da bi se lahko vrnil na svojo staro politično linijo, ki je ni več zapustil. Jugoslovanska obsodba posega sovjetske vojske na Madžarskem je ohladila odnose med Moskvo in Beogradom, zato se ni bilo treba več pretvarjati niti Enverju Hoxhi, ki mu je novo stanje odnosov med državama več kot ustrezalo. Jasno se je ponovna zaostritev pokazala v reakcijah na Titov govor v Pulju, ki so jugoslovanska stališča obsojale, Hysni Kapo pa se je ostro odzval tudi na navedbe, ki so se dotikale albanske politike,⁶⁸⁷ saj "albanska partija nikoli ni dopuščala in nikoli ne bo dopustila vmešavanja

⁶⁸⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-279, Zabeleška o razgovoru sa Behar Štilom, ministrom inostranih poslova NR Albanije dana 9. jula 1956.

⁶⁸⁶ AJ, 507, IX, f. 1/IV-557-740, a. e. IV-576, Zabeleška o razgovoru sa Enverom Hođo, dana 4. avgusta 1956.

⁶⁸⁷ "Od samega začetka smo govorili, da tu ne gre le za kult osebnosti, temveč tudi za metode ali prakse, ki so omogočile ustvariti kult osebnosti, govorili smo, da tukaj ležijo korenine, da je po tem treba neprenehoma in stalno udarjati, a ravno to je najtežje. Kje so te korenine? V birokratskem aparatu, v načinu vodenja, v ignoriranju vloge in težen delovnih mas, v raznih Enver Hoxhah, Shehujih in drugih voditeljih nekaterih zahodnih in vzhodnih partij, ki se upirajo demokratizaciji in odločitvam dvajsetega kongresa in ki so veliko prispevali, da se je Stalinov sistem učrstil in danes delajo na tem, da ponovno oživi in zavlada." Glej: Govor pred aktivom komunista iz Istre, Pula, 11. novembra 1956. V: Broz, Tito, govori i članci (I-II-1956-28.-XII-1957), str. 219-240.

jugoslovanskega vodstva v notranje zadeve naše partije in države". Jugoslovansko stran je obtožil, da je v preteklih dveh letih zavračala ponujeno albansko roko in ves čas poskušala odkrito in prikrito rovariti proti Albaniji, tudi ob pomoči "*tistih Albancev, ki jih Tito imenuje anti-staliniste*". Madžarski dogodki se po njegovem mnenju v Albaniji niso mogli ponoviti, saj je albansko vodstvo popolnoma soglašalo z oceno KP Sovjetske zveze o Stalinovih napakah, vendar naj bi bil ravno Tito nasprotnik takih ocen, "*ker je nasprotnik sovjetskega socialističnega sistema*". Albanska partija naj bi se proti Stalinovim napakam bojevala in jih prevladovala, Titu pa naj bi koristile zgolj zaradi vnašanja razdora.⁶⁸⁸

Po tretjem kongresu je prišlo do še ene čistke v APD, ki je dosegla svoj epilog ravno v času madžarske krize. Glavni žrtvi sta bila znana politika, zakonca Liri Gega in Dali Ndreu, ki sta bila 24. novembra 1956 obsojena na ustrelitev, potem ko so ju domnevno ujeli pri poskusu pobega v Jugoslavijo.⁶⁸⁹ Skupaj z njima je bil ustreljen tudi Petar Bulatović, črnogorski partizan,⁶⁹⁰ ki je v Albaniji ostal po ženitvi s sestro albanskega narodnega heroja Vasila Shanta in bil zaprt zaradi nestrinjanja z Resolucijo informbiroja. Uradno je bil Bulatović albanski državlján, vendar se je državljanstvu leta 1955 odpovedal, da bi lahko emigriral v Jugoslavijo. V vmesnem času so albanske oblasti ovirale pridobitev jugoslovanskega državljanstva, kar je ustvarilo nov incident v medsebojnih odnosih, vendar pa se je albanska vlada lahko sklicevala na dejstvo, da je bil ustreljeni brez urejenega državljanškega statusa in se to ni dotikalo medsebojnih odnosov, čeprav je jugoslovanska vlada večkrat uradno postavila vprašanje o njegovem statusu, in to v času, ko je bil ponovno interniran. Sojenje je potekalo pred vojaškim sodiščem, tako da je bilo tajno, albanska stran pa je uradno izjavila, da so bili obsojeni, ker so "*delali za Jugoslavijo*".⁶⁹¹ Tedanji poslanik Arsa Milatović je v svo-

⁶⁸⁸ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-585, Iz govora Hysni Kapa na III. kongresu Saveza narodne omladine Albanije održanog 23. XI. 1956 godine.

⁶⁸⁹ Arshi, Party ideology and purges in Albania, str. 77.

⁶⁹⁰ V Albaniji je bil tudi ves čas druge svetovne vojne, saj je po služenju vojaškega roka v Jugoslaviji odšel iskat delo v Skadar.

⁶⁹¹ DA MIP, PA 1956, f. 2, Tirana MIP, 24. november 1956, št. 420139, Zabeleška o

jih spominih navedel, da je bilo v prvih novicah rečeno zgolj "v korist ene izmed sosednjih držav", širile pa so se tudi govorice, da je bila Liri Gega v trenutku usmrtitve v šestem mesecu nosečnosti.⁶⁹²

***

Izboljšanje odnosov je vplivalo tudi na ponovno oživitev gospodarskega sodelovanja. O pravih gospodarskih stikih med državama lahko govorimo šele leta 1955. V tem letu je bil sklenjen prvi enoletni sporazum o trgovinski menjavi.⁶⁹³ Albanija je leta 1955 pričela sprejemati poštno pošiljke iz Jugoslavije. Te so predstavljale ves blagovni promet med državama v tem letu.⁶⁹⁴ V noti 31. avgusta 1955 je bil med drugimi vsebovan tudi predlog o poštnem sporazumu, ki ni bil sprejet vse do leta 1957. Na pogajanjih se je zapletalo tudi zaradi jugoslovanskega predloga o uvedbi transporta potnikov v poštnem prometu, ki bi predstavljal edini možni način potovanja med državama z javnim transportom.⁶⁹⁵ Leta 1956 je bila aktualna pobuda za uvedbo zračne linije Beograd–Tirana, ki jo je JAT uvedel še pred dokončno ratifikacijo sporazuma 1957. Pomembna je bila ustanovitev komisije za vodnogospodarska vprašanja, saj je na dnevni red ponovno prišla regulacija Skadarskega bazena. Na albanski strani so gradili hidroelektrarno na Črnem Drimu, ki je vplivala na jugoslovansko ozemlje, pojavljali se je tudi problem ribolova v mejnih jezerih. Blagovna menjava med državama je bila dokaj omejena, iz Albanije se je v prvem letu uvozilo le za 2 milijona dinarjev južnega sadja,⁶⁹⁶ na albanski strani pa so bili zainteresirani predvsem za uvoz usnja. V naslednjem

---

razgovoru v. d. načelnika I odelenja F. Babiča sa albanskim poslanikom Pirom Kociem, 26. november 1956, št. 420865 in Zabeleška povodom slučaja Petra Bulatovića, december 1956, št. 421745.

⁶⁹² Milatović, Pet diplomatskih misija, Rim–Sofija–Tirana, str. 180–181.

⁶⁹³ Albanska trgovinska delegacija doputovala u Beograd, Borba, 27. 4. 1955, str. 3 in Jugoslovensko-albanski trgovinski i platni sporazum, Borba, 17. 5. 1955.

⁶⁹⁴ Statistika spoljne trgovine FLRJ 1955, str. 155.

⁶⁹⁵ AJ, 130, f. 962, a. e. 1464 in f. 617, a. e. 1016.

⁶⁹⁶ Na pritožbo o slabi kvaliteti pomaranč je albanski minister za trgovino poslaniku Milatoviću obljubil, da bodo vsi odgovorni za slabo pošiljko kaznovani. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/I -243-340, a. e. I-281, Izvod iz zabeleške o razgovoru Milatovića sa Kićom, ministrom trgovine, 16. VIII. 1956.

letu je trgovina bila v znatnem porastu, pri uvozu se je razširila tudi na kromovo rudo,⁶⁹⁷ ki je v prihodnosti obsegala večino albanskega izvoza. Jugoslovanski izvoz se je počasi širil na izdelke črne metalurgije in široke potrošnje, ki jih je v Albaniji primanjkovalo. Količine so kljub za Jugoslavijo neugodnim političnim gibanjem, povezanim s sovjetskimi in albanskimi odzivi na Titov govor v Pulju, kjer je obsodil sovjetsko intervencijo na Madžarskem, naraščale. Pozitivno ozračje, ki je vladalo v tem obdobju, je bilo vzrok tudi drugim albanskim predlogom za bilateralne sporazume, ki so se nanašali na veterinarsko konvencijo in konvencijo za preprečevanje rastlinskih bolezní.⁶⁹⁸

---

⁶⁹⁷ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-639, Zabeleška o sastanku kod Mehmeta Sehua, 2. november 1957.

⁶⁹⁸ AJ, 507, f. 1/IV-557-740, a. e. IV-559, Zabeleška sa sastanka održanog sa drugom Ajtićem, našim poslanikom u Tirani dana 1. februara 1956. godine.

Ponovno stopnjevanje napetosti

Albansko vodstvo je konec leta 1956 ponovno spremenilo smernice v svoji politiki do Jugoslavije, saj se mu je po mnenju jugoslovanskega zunanjega ministrstva le tako uspelo izogniti načenjanju zanj neprijetnih vprašanj v domači politiki, ki so bila povezana z izboljšanjem odnosov med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, zato se je lahko vrnilo na stari politični tir. V tem času se še niso nakazovale razpoke v albansko-sovjetskih odnosih, tako da so v svojih reakcijah lahko zgolj sledili trenutnim spremembam v zunanji politiki svojega največjega političnega zaščitnika. Jugoslavijo je bilo potrebno v Albaniji ponovno predstavljati v temni luči, ker je le tako bila možna legitimacija spornih potez albanskega vodstva.

Politični dogodek, ki je dal zagon albanskim kritikam, je bil znani Titov govor 11. novembra 1956 v Pulju, v katerem je ostro kritiziral način sovjetskega posega na Madžarskem. V njem je še posebno ostro odgovoril na albanske trditve o revizionizmu, imperializmu in podobnih odklonih, ki mu jih je navadno pripisovala albanska stran. Milorad Komatina je posrečeno zapisal, da se je "*pejorativno izražal o marksizmu Enverja Hoxhe*".⁶⁹⁹ Prvi uradni negativni odziv je Arso Milatović doživel na lastni koži že dobra dva tedna kasneje. Beqir Balluku je na slovesnosti ob albanskem državnem prazniku 28. novembra v govoru napadel jugoslovansko vodstvo, zato so jugoslovanski diplomatski predstavniki prireditev

---

⁶⁹⁹ Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 105.

“odmevno” zapustili.⁷⁰⁰ Na puljski govor je Enver Hoxha odgovoril v svojem referatu na plenumu CK APD med 11. in 16. februarjem 1957, delno pa je na Titove teze odgovoril že z redakcijskim člankom v *Zeri i popullitu*, ki ga je v eter prenesel tudi tiranski radio 23. novembra 1956.⁷⁰¹ Med drugim je dejal, da je bila albanska stran vedno pripravljena na normalizacijo odnosov, ki pa bi morali temeljiti na principu marksizma-leninizma. Jugoslovanska stran se po njegovem mnenju ni hotela zadovoljiti s tem, saj so želeli vzpostaviti medsebojne odnose, kakršni so med državama obstajali med letoma 1945 in 1948, v kar pa albanska stran seveda ni mogla privoliti. Poleg tega je izkoristil priložnost, da še enkrat pred CK upraviči čistki iz leta 1955 in 1956. Tuka Jakovo, Bedrija Spahia in inkriminirane udeležence tiranskega kongresa je označil za vohunsko mrežo, ki je bila vodena iz Jugoslavije, njen namen pa naj bi bil strmoglavljenje režima.⁷⁰² Kljub mnenju poslanika Milatovića, da so z objavo nekaterih virov iz albanske politične preteklosti vodstvo prestrašili, saj naj ne bi po teh objavah več govorili o povezavi Jugoslavije z Liri Gego in Dalijem Ndreuem, v primeru Bulatović pa so debato med državama poskusili speljati na pravniške pogovore, je tako Hoxha ponovno pričel govoriti o teoriji zarote in jugoslovanskih agentih v partiji.⁷⁰³ Na Hoxhev referat je jugoslovanski sekretariat za zunanje zadeve nemudoma reagiral in 2. marca 1957 poslal noto, v kateri je izpostavil dele referata, ki po njihovem mnenju niso bili v skladu z resnico. Pritoževali so se predvsem zaradi izjav Enverja Hoxhe, ki so posegale v jugoslovansko suverenost ter teritorialno integriteto, motil pa jih je tudi izkrivljen prikaz jugoslovansko-albanskih odnosov.⁷⁰⁴ Aprila so v zvezi s tem govorom ponovno protestirali tudi za-

---

⁷⁰⁰ “Naši prijatelji iz dipkora so nam rekli, da so se 28. novembra, ko smo v znak protesta zapustili slavnostno akademijo, Shehu, Belishova in Nushi hudobno nasmejali.” V: DA MIP, PA 1956, f. 1, Tirana DSIP, 30. november 1956, št. 420491.

⁷⁰¹ MIJ, KPR, f. I-5-b, Albanija, Povodom govora koji je u poslednje vreme održao Josip Broz Tito, 23. november 1956.

⁷⁰² Komatina, Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi, str. 105.

⁷⁰³ DA MIP, PA 1956, f. 2, Tirana DSIP (Dobrivoju Vidiću), 7. december 1956, št. 421927.

⁷⁰⁴ Upučena protestna nota Albaniji (povodom nekih stavova u izvještaju E. Hodže), Borba, 2. 3. 1957, str. 1.

radi Hoxhevega prikaza “brutalnega stanja med albansko manjšino na Kosovu in Makedoniji”, v katerem pa so omenjene tudi prisilne migracije albanskega prebivalstva v Turčijo, ki so v tem času dejansko potekale,⁷⁰⁵ albanska stran pa je v odgovoru na noto to dokazovala na podlagi pisem prisilnih emigrantov in Albancev iz Turčije.⁷⁰⁶ Sekretar za zunanje zadeve Koča Popović je ob rob osnutku note, ki jo je poslal na vpogled Titu, zapisal, da so se pri sestavljanju besedila poskušali izogniti najostrejšim izrazom, saj bi jih lahko na albanski strani uporabili kot del protipropagande.⁷⁰⁷ Veleposlanik v Moskvi Veljko Mićunović je zaradi tega posredoval tudi pri Nikolaju Bulganinu, ki ga je želel opozoriti na negativni albanski propagandni vpliv, saj je sumil, da za albanskimi napadi stoji tudi sovjetsko vodstvo, Albanci pa naj bi s takim obnašanjem sebi povzročali veliko škodo.⁷⁰⁸

Jugoslovanska propaganda je bila glavna tema sestanka kolektiva poslanstva v Tirani konec leta 1957. Poudarili so odmevnost Titovega govora, predvsem med albanskim vodstvom, vendar pa so opozorili na nezaželene posledice jugoslovanske propagande, predvsem na negativen odziv na karikature v dnevnem časopisju. Določene karikature naj bi tako bile žaljive in vzhodnoevropski diplomati v Tirani so jih večkrat opozorili nanje. Predvsem problematične so bile tiste karikature, ki so kot ost izrabile albansko nerazvitost, ne pa političnih nasprotij. Podobno levjo uslugo naj bi jugoslovanskemu poslanstvu naredili tudi “šaljivi večeri” na črnogorskih in makedonskih radijskih postajah. Zaradi tega je Milatović prosil za politično intervencijo. Mnogo boljši način, ki je v kombinaciji z aktualnimi Titovimi govori zastrašujoče deloval na albansko vodstvo, dobro pa je odmeval tudi med tiranskimi diplomatskimi krogi, je bilo objavljanje člankov in delov dokumentov iz časa Resolucije informbiroja in tiranske konference. Predla-

---

⁷⁰⁵ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-605, Nota DSIP poslanstvu NRA, št. 44334, 27. februar 1957.

⁷⁰⁶ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-607, Nota poslanstva NRA DSIP, odgovor na noto št. 44334, 15. marec 1957.

⁷⁰⁷ DA MIP, PA 1957, f. 1, Nacrt note, 26. februar 1957, št. 44702.

⁷⁰⁸ Mićunović, Moskvske godine, str. 263.

gali so, da četudi papagajsko, s ponavljanjem albanskih obtožb s psovkami vred, v jugoslovanskem dnevnem časopisju odgovorijo na navedbe v albanskem časopisju.⁷⁰⁹ Že nekaj dni kasneje so v časopisu *Borba* objavili izvlečke nekaterih člankov iz albanskega tiska, v katerih so napadali Jugoslavijo. Tako naj bi *Zëri i popullit* kritiziral domnevni jugoslovanski revizionizem, vojaško glasilo *Rruga e partis* naj bi objavilo kritiko govora v Pulju, Radio Tirana pa naj bi objavljial prispevke, v katerih so kritizirali samoupravni socializem.⁷¹⁰ O tem je govoril tudi Aleksandar Ranković na 5. plenumu SZDL Jugoslavije 18. aprila 1957, kjer je med drugim dejal: “*V svoji sedanji prazni zaslepljenosti albanski voditelji počnejo vse, da jih nihče ne bi prehitel v tej najnovejši, vendar baje globoko principiелni ‘ideološki kritiki’ naše stvarnosti in naših pogledov na odnose med socialističnimi državami.*”⁷¹¹ Ta tiskovna ofenziva pa ni poslanstvu prav nič pomagala, saj so mu februarja 1957 prepovedali razpečevanje vseh tiskovin.⁷¹²

Zaradi obtožb albanskega vodstva, da so Jugoslavani v samem partijskem vrhu nastavljiali svoje agente, katerih cilj je bila zamenjava voditeljev, je nove težave doživelo tudi poslaništvo FNRJ, ki je zopet delovalo na sovražnem teritoriju. Albanska vlada je tako januarja 1957 izgnala iz države prvega sekretarja poslaništva Svetislava Vučića. V zvezi z razlogi za tak postopek pa albansko zunanje ministrstvo ni hotelo dajati dodatnih pojasnil, zato so s poslanstva vložili protest.⁷¹³ Morebiten vzrok za Vučićev izgon pa lahko najdemo v zapisniku sestanka Arse Milatovića in Enverja Hoxhe avgusta 1956. Hoxha je Milatovića prosil, da iz Albanije poroča objektivno, saj naj bi podatke o političnih zadevah črpal od odgovornih ljudi, česar do sedaj na poslanstvu

⁷⁰⁹ DA MIP, PA 1956, f. 1, Zabeleška o sastanku kolektiva Poslanstva FNRJ u Tirani, 3. december 1956, št. 421342.

⁷¹⁰ Međunarodna tribina: Albanska štampa o Jugoslaviji, *Borba*, 16. 2. 1957, str. 3.

⁷¹¹ Iz govora Aleksandra Rankovića, potpredsednika SIV FNRJ, na 5. plenumu SSRNJ 18. aprila 1957 godine, o napadima albanskog rukovodstva na suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije. V: Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ, str. 52.

⁷¹² AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-601, Zabeleška o razgovoru sa Petrit Nezeziem iz Odeljenja za štampu i informacije albanskog MIP-a, 2. februara 1957. godine.

⁷¹³ Albanska vlada zabranila prvom sekretaru jugoslovenskog poslanstva u Tirani daljnji boravak, *Borba*, 11. 1. 1957, str. 1.

po Hoxhevih navedbah niso počeli. Na Milatovićevo prošnjo po dodatnem pojasnilu te izjave je dejal, da so nekateri sodelavci ambasade podatke raje pridobivali od sovražnikov partije, ne pa od dobronamernih albanskih funkcionarjev. Po ponovni prošnji za bolj konkreten opis takšnega pridobivanja podatkov je omenil, da se je Vučić večkrat sprehajal z Liri Gega.⁷¹⁴ Izgon sekretarja je seveda naletel na recipročni ukrep in jugoslovanska stran je zato odrekla gostoljubje prvemu sekretarju albanskega poslanstva v Beogradu.⁷¹⁵

Zaradi represalij v partiji je maja 1957 prebegnil v Jugoslavijo general Panajot Plaku,⁷¹⁶ ki je opravljal funkcijo namestnika obrambnega ministra, bil pa je tudi član CK APD. Plaku je sumil, da se bliža njegova aretacija, saj je bil tik pred pobegom premeščen in je opravljal naloge ministra brez listnice, pristojnega za geologijo. Stari predvojni komunist, ki je bil najtesneje povezan s Tukom Jakovo in nekoč blizu Kociju Xoxu, je kasneje izjavljal, da je večina starih komunistov in borcev iz NOB bila v tem času mrtva ali zaprta, predvsem pa odrinjena od političnih zadev, saj se je oblasti dokončno polastil Enver Hoxha. O tem je iz Beograda pisal tudi v pismu Leonidu Hruščovu, v katerem je poskušal upravičiti svoje dejanje. Plakov pobeg je bil močan udarec za albanski režim, saj je bil edini uspešen albanski komunist na visokem položaju, ki mu je tak podvig uspel. Ponavadi so namreč vse politične nasprotnike dovolj zgodaj *“razkrinkali kot sovražnike Albanije”* in jih posta-

---

⁷¹⁴ Milatović tedaj verjetno še ni vedel za aretacijo para Gega-Ndreu, saj je Hoxhi zagotovil, da sta oba Vučićeva tesna prijatelja še iz druge svetovne vojne, saj je bil Vučić vključen v albanski NOB. Glej: DA MIP, PA 1956, f. 1, Zabeleška o razgovoru sa Enverom Hodžom, 4. avgust 1956, št. 423413.

⁷¹⁵ AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-598, Zabeleška o razgovoru v. d. načelnika I odeljenja F. Babića sa albanskim poslanikom Piro Kociem, 10. 1. 1957. g.

⁷¹⁶ Panajot Plaku (1919–1966) je po svojem prebegu do smrti živel v Jugoslaviji, postal je član ZKJ, po protestu v letu po prebegu, ki ga je naslovil na CK KPSZ, pa ni več aktivno politično deloval. V osemdesetih letih so izšli njegovi spomini (Nasilje nad albanskom revolucijom, Narodna knjiga, Beograd, 1984). Ti sestavljajo tudi večino njegove zapuščine, ki jo v osebнем fondu št. 90 hrani Arhiv Jugoslavije. V pregledanih dokumentih do leta 1957 ni bil nikjer omenjan kot podpornik progoslovanske politike, temveč se občasno pojavljajo poročila o njegovih ostrih omembah Jugoslavije kot političnega nasprotnika. Arsa Milatović omenja, da je prvič bil z njim v stiku, in to kot edini jugoslovanski predstavnik po letu 1948, na diplomatskem sprejemu v češki ambasadi v prvih dneh maja 1957, nekaj dni pred njegovim pobegom, a je z njim imel le vljudnostni pogovor. Več v: Milatović, Pet diplomatskih misija, Rim–Sofija–Tirana, str. 246–251.

vili pred sodišče. Novico o prebegu je 20. maja objavil Tanjug, na uradno potrdilo, da je Plaku v Jugoslaviji, pa se je nemudoma odzvalo albansko zunanje ministrstvo in zahtevalo njegovo izročitev. Noto so podkrepili tudi s pisno zahtevo volilcev Plakovega volilnega okrožja, saj naj bi jim bil neposredno odgovoren in so zato zahtevali, da pred njimi položi račune za svoja dejanja.⁷¹⁷ V noti so navedli, da je Plaku s seboj imel večje število zaupnih dokumentov o obrambnih in gospodarskih zadevah. Jugoslovanska stran zahtevi ni ugodila in je sporočila, da je na podlagi zakonodaje Plaki odobrila politični azil, Plaku pa s seboj ni prinesel nobenih dokumentov. Ob tem je še kategorično zanikala, da bi imela kakršno koli povezavo z njegovim begom, dodelitev azila pa naj ne bi vplivala na razvoj dobrih sosedskih odnosov.⁷¹⁸

Odziv na dodelitev Plakovega azila pa seveda ni izostal, saj je Milatović junija poročal, da je jugoslovansko poslanstvo že dvajset dni popolnoma obkoljeno z verigo uniformiranih policistov in agentov v civilu, tako da so bili izolirani in niso dobivali niti pošte.⁷¹⁹ Milatović pa je v svoji brzogovorni pravilno sklepal, da blokada ni povezana samo s primerom Plaku, temveč da je represija verjetno tudi posledica dogajanja v Moskvi, kjer je v tem času prišlo do rošad v sovjetskem vodstvu, saj je zmernejši in reformistično usmerjeni Nikita Hruščov obračunal s "*kliki Molotov, Kaganovič, Malenkov*", ki so v politbiroju predstavljali ostanek stalinizma.

Albansko vodstvo je v odnosih s Sovjetsko zvezo aprila doseglo velik uspeh, saj jim je na pogovorih v Moskvi uspelo doseči odpis dotedanjih dolgov do Sovjetske zveze in pridobiti dodatne kredite za razvoj države. Predvsem pomemben je bil kredit, ki je omogočil nabavo živeža, saj je bila življenjska raven v Albaniji še vedno zelo nizka. Poleg tega je albanskemu vodstvu uspelo pridobiti podporo in pohvale za svoje dotedanje politične poteze, kazalo pa je tudi, da bodo v Albaniji sprejeli Hruščovove teze o upravljanju z gospodarstvom. Pohvale naj bi v Albaniji razumeli kot osebno Hruščo-

---

⁷¹⁷ DA MIP, PA 1957, f. 3, Tirana DSIP, 31. maj 1957, št. 412108.

⁷¹⁸ DA MIP, PA 1957, f. 3, Nota MIP NRA, 27. maj 1957, št. 412411.

⁷¹⁹ DA MIP, PA 1957, f. 2, Tirana DSIP, 12. junij 1957, št. 413323.

vovo podporo, ne pa kot podporo dela CK KPSZ, ki je še vedno vztrajal pri večini stalinističnih vzorcev in je bil kmalu zatem odstranjen iz vodstva.⁷²⁰ V okviru tega albanskega obiska je potekal tudi bežen pogovor Enverja Hoxha z Veljkom Mićunovićem, ki ga je slednji označil za popolnoma nesmiselnega.⁷²¹ Na sprejemih je Hoxha namreč govoril o nujnosti izboljšanja medsebojnih odnosov, k čemur ga je vzpodbujal Hruščov. Ta je tudi poskrbel za njegovo srečanje z Mićunovićem, kjer je Hoxha predvsem obtoževal Arso Milatovića za negativen odnos do albanskega vodstva, ki ga *“uslužbenci našega poslanstva v Tirani po sprejemih javno psujejo”*. Milatović naj bi bil tako mnogo bolj negativno nastrojen kot prejšnji poslanik Predrag Ajtić, kljub temu da je Ajtić v Tirani služboval v času bolj zaostrenih odnosov med državama. Hoxha je tudi navedel vzrok za ostro protijugoslovansko kampanjo v albanskih medijih, saj naj bi ta predstavljala le protiukrep proti negativno nastrojenemu manjšinskemu tisku s Kosova in iz Makedonije, ki ga je jugoslovanska stran poskušala razpečevati v Albaniji.⁷²² Po spremembah v sovjetskem vodstvu je bila na obisku v Moskvi tudi jugoslovanska delegacija pod vodstvom Edvarda Kardelja in Aleksandra Rankovića. Ponovno je prišlo do sovjetskega posredovanja v stikih z albansko stranjo, saj je Hruščov na večerjo med pogovori nenapovedano povabil tudi Enverja Hoxho in bolgarskega voditelja Todorja Živkova. Pričakovala sta jih že na kraju večerje, pomešana med sovjetske predstavnike, tako da se je Kardelj nevede rokoval s Hoxho, ki ga ni prepoznal. Večerja ni potekala v ravno sproščnem ozračju, zbrana množica pa je ploskala govorom in zdravicam vseh prisotnih. Aplavza nista prejela le govora Kardelja, ki je bil zaradi nezaželenega srečanja nerazpoložen in je le malo govoril, ter Rankovića, ki je zgolj ponovno povzel jugoslovanska stališča o medpar-

---

⁷²⁰ DA MIP, PA 1957, f. 1, Tirana DSIP, 4. maj 1957, št. 410333.

⁷²¹ Enver Hoxha v svojih spominih ta pogovor omeni, vendar se vsebinsko njegov pogled na ta dogodek bistveno razlikuje, saj na primer omenja, da je Mićunoviću grozil z dokumentom Borisa Kidrića o Albaniji kot sedmi jugoslovanski republiki. Glej: Enver Hoxha, *The Khrushchevites*.

⁷²² Mićunović, *Moskovske godine*, str. 269–270.

tijskih odnosih.⁷²³ Ta poteza je rabila predvsem javnemu vtisu; sovjetska agencija TASS je namreč objavila novice o albansko-jugoslovanskem srečanju na najvišjem nivoju, in to po mnogih letih.⁷²⁴ Mićunović je ocenil, da je Hruščov po politični likvidaciji dela svojih sodelavcev nujno želel doseči kakršenkoli zunanjepolitičen uspeh v povezavi z Jugoslavijo, vendar se mu je načrt precej izjalovil.⁷²⁵ Podoben primer se je zgodil še enkrat, in to v istem letu, saj je oktobra najprej v Jugoslavijo, nato pa v Albanijo odpotoval sovjetski obrambni minister maršal Georgij Žukov. Njegov obisk v Albaniji pa se je podaljševal iz dneva v dan in je trajal že več kot deset dni, tako da je o njem nehaj poročati tudi sovjetski tisk, v tem času pa so Žukova odstranili iz vlade in ga politično onespobili, kljub temu da je predstavljal pomemben člen pri odstranitvi "*klike MKM*".⁷²⁶

Temu nihanju v željah po izboljšanju odnosov in zaostrovanju, ki je potekalo pod sovjetsko taktirko, lahko sledimo tudi v drugi polovici leta 1957, saj je Arsa Milatović iz Tirane poročal o opaznem izboljšanju tretmaja diplomatskih uslužbencev in boljših odnosov z albanskimi voditelji, vsaj na deklarativni ravni. Albanska stran je ponovno načela vprašanje o možnostih sodelovanja na področju kulture in športa, o čemer je govoril celo premier Shehu. Veliko presenečenje za Milatovića je bilo Shehujevu povabilo na častno tribuno ob obisku vietnamskega vodje Ho Ši Minga v začetku avgusta. Shehu je Milatovića postavil k vietnamskemu gostu, poleg sebe in sovjetskega veleposlanika, pozval pa ga je kar po domače: "*Tukaj je veliko prostora, zakaj bi se jezili.*" V pogovoru je poskušal ustvariti prijetno atmosfero, saj sta pogovoru prisostvovala oba gosta, vendar pa njegove besede niso ustrezale jugoslovanskim željam, saj je želel, da bi Jugoslavija "*kot večja bila vzor manjšemu in se mu tako približala*", s čimer je aludiriral na sovjetsko-

---

⁷²³ Na podoben način je Hruščov jugoslovansko delegacijo leto prej soočil z madžarskim vodstvom in izsilil jugoslovansko povabilo Geroja s sodelavci na uradni obisk v Jugoslavijo oktobra 1956, ki naj bi prikazal, da ima madžarski režim jugoslovansko podporo.

⁷²⁴ DA MIP, PA 1957, f. 1, Tirana DSIP, 20. julij 1957, št. 416229.

⁷²⁵ Mićunović, *Moskovske godine*, str. 332–335.

⁷²⁶ Prav tam, str. 359.

jugoslovanske pogovore iz leta 1955. Na kaj takega pa jugoslovanska stran seveda ni bila pripravljena.⁷²⁷ Tak trenutni albanski odnos pa je verjetno bil zgolj posledica avgustovske pomiritve jugoslovansko-sovjetskih odnosov na pogovorih v Bukarešti, ki so začasno prekinili medsebojno napetost.⁷²⁸

Na ponovno zaostroitev sovjetsko-jugoslovanskih odnosov, ki so se zrcalili na jugoslovansko-albanskih, ni bilo treba čakati dolgo, saj je ob 40. obletnici oktobrske revolucije v Moskvi potekalo posvetovanje 12 komunističnih partij. Na posvetu so izdelali dve deklaraciji; ena je bila mirovni manifest, ki ga je jugoslovanska delegacija brez težav podpisala, druga pa je predstavljala manifest o razvoju delavskega gibanja, ki za Jugoslavijo ni bil sprejemljiv, saj je ponovno postavljaj na prvo mesto med partijami sovjetsko, to pa je bilo ravno v nasprotju z jugoslovanskimi težnjami ter Beograjsko in Moskovsko izjavo.⁷²⁹ Ta jugoslovanska poteza je odmevala v medsebojnih odnosih z vzhodnim blokom, ki jih je dodatno razgrel novi program ZKJ, sprejet na VII. kongresu ZKJ v Ljubljani aprila 1958. Programske teze so bile že vnaprej posredovane ostalim komunističnim partijam, ki so jim nasprotovale kot revizionističnim.⁷³⁰ Programska določila pa so pomembna tudi v razumevanju nadaljnje jugoslovanske zunanjepolitične usmerjenosti, saj v okviru sodelovanja političnih strank predvideva tudi navezave na socialistične stranke, s katerimi vzhodni blok načeloma ni vzpostavljaj odnosov, cilje svoje zunanje politike pa jasno postavi v vakuum med obe vojaški zvezi iz časa hladne vojne, s katerima se je do leta 1956 spogledovala.⁷³¹ V programu je zapisan cilj, da se bo povezovala z osvobodilnimi gibanji v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki, kar lahko razumemo tudi v duhu novega zunanjepolitičnega trenda, ki se je porajal v teh letih. Jugoslavija naj bi tako delovala po principih miroljubne koeksistence in se je pričela v svojem

⁷²⁷ DA MIP, PA 1957, f. 1, Tirana DSIP, 13. avgust 1957, št. 418027.

⁷²⁸ Čolaković et al (ur.), Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, str. 436.

⁷²⁹ VII Kongres Saveza komunista Jugoslavije, str. 41.

⁷³⁰ Čolaković (ur.), Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, str. 437.

⁷³¹ Podrobneje o "drugem jugoslovansko-sovjetskem sporu" v: Bogetić, Drugi jugoslovansko-sovjetski sukob 1958. i koncept aktivne miroljubne koeksistencije.

manevriranju med Vzhodom in Zahodom povezovati z državami, ki so se osvobodile ali osvobajale izpod kolonialističnih držav.⁷³² Ta proces je bil začel že nekaj let prej in temelj za jugoslovansko zunanjo politiko je tako predstavljal Brionski sporazum iz leta 1956, ki so ga sklenili Tito, egiptovski predsednik Gamal Abdul Naser in indijski voditelj Džavahralal Nehru.⁷³³ Proces se je poglobljal do leta 1961, ko je bila v Beogradu ustanovna konferenca Gibanja neuvrščenih držav, neuvrščenost ali izvenblokovanost pa je postala glavna smernica jugoslovanske zunanje politike in skorajda njen zaščitni znak, podobno kot samoupravni sistem na notranjepolitičnem področju.

Albansko vodstvo je bilo skupaj z drugimi voditelji vzhodnoevropskih držav povabljeno, da pošlje svojo delegacijo na kongres,⁷³⁴ kar je bila tudi svojevrstna vljudnostna gesta glede na albansko vabilo na III. kongres APD 1956. Albanska stran, ki je bila seznanjena z vsebino novega programa ZKJ, je vabilo zavrnila, kot vzrok pa navedla, da prihod delegacije ne pride v poštev zaradi prevelikih ideoloških razhajanj med partijama.⁷³⁵ Kongres je predstavljal resno zaostritev odnosov Jugoslavije z vzhodnim blokom, niz napadov na jugoslovansko politiko pa je sprožil uvodnik v moskovski *Pravdi* 9. maja 1958, ki ga je Veljko Mićunović označil za "brutalnega".⁷³⁶ Plaz člankov v albanskem časopisju je nakazoval na popolno politično blokado Jugoslavije, ki je popolnoma jasna iz časopisnih naslovov: "Sne mimo demagoško masko s slug imperializma" ali "Protiv sodobnemu revizionizmu se je potrebno brez milosti boriti do njegovega popolnega teoretičnega in političnega razbitja".⁷³⁷ Jugoslovansko poslaništvo je zato doživljalo

---

⁷³² VII Kongres Saveza komunistov Jugoslavije, str. 166–167 in Čolaković (ur.), *Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije*, 1963, str. 439.

⁷³³ Petković, *Jugoslavija i svet u postbipolarnoj eri*, str. 379–381.

⁷³⁴ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I- 314, Vabilo APD na VII. kongres ZKJ.

⁷³⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I- 315, Albanska zavrnitev vabila na VII. kongres ZKJ.

⁷³⁶ Mićunović, *Moskovske godine*, str. 513.

⁷³⁷ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-318, *Protiv savremenog revizionizma treba se nemilosrdno boriti do njegovog potpunog teoretskog i političkog razbijanja*, 22. junij 1958; a. e. I-319, *Skinuti demagošku masku sa sluga imperijalizma*, 5. junij 1958 in a. e. I-321, *Renegati i slugue imperializma*, 17. junij 1958.

ponovno blokado, ki se je pričela že konec leta 1957,⁷³⁸ Arsa Milatović pa je konec leta 1958 situacijo primerjal z obdobjem po Resoluciji informbiroja, ko je poslanstvo bilo ukinjeno. Ravno tako kot tedaj je bil pristop jugoslovanskim državljanom, ki so še bili v Albaniji, onemogočen, ob njihovem stiku z ambasado pa je navadno sledila aretacija. Propagandna kampanja je sledila tisti, ki je potekala v celotnem vzhodnem bloku, s tem da je bila v Albaniji usmerjena tudi na kosovsko vprašanje.⁷³⁹ Po Milatovičevi oceni so bili vsi postopki albanske vlade usmerjeni v to, da bi poslanstvo prenehalo delovati, kar bi Jugoslavijo pahnilo v nezavidljiv položaj, saj bi na podlagi tega albanska stran dobila močan argument v propagandni kampanji. *“Zaprtje poslanstva v Tirani bi v lagerju izkoristili kot nov argument v protijugoslovanski kampanji, ki bi prikazoval Jugoslavijo kot to, ki ne želi odnosov in sodelovanja, v zvezi s tem pa bi se ponovno tudi dokazovale teze o našem pritisku na ‘majhno socialistično državo’“*. Ob tem Milatović omenja tudi morebiten slab ugled, ki bi ga Jugoslavija pridobila pri veleposlaništvih ostalih držav, sploh njenih novih zaveznikov iz Afrike in Azije, ki so v tem času odpirali svoja predstavništva v Albaniji ali vanjo akreditirali veleposlanike iz bližnjih držav.⁷⁴⁰ O albanskih ukrepih, ki naj bi jugoslovanske diplomatske predstavnike pregnali iz države, piše Milatović tudi v svojih spominih. Začelo se je z drobnimi incidenti, saj so bili izven poslanstva vsi uslužbenci vedno pod neprikritim nadzorom. Če so ambasado zapustili z avtomobilom, je potem v mestu, kjer niso poznali prometnih zamaškov oziroma osebnih

⁷³⁸ AJ, 507, f. IX, 1/1-243-340, a. e. I-311, Arso Milatović DSIP, 13. december 1957.

⁷³⁹ *Na Kosovu, v Debru, Crni Gori in Makedoniji živi milijon Šiptarjev, ki jih brez milosti preganjajo, ne dajo jim nikakršnih pravic, živijo v bedi, postali so predmet nezaslišanega nasilja in se nahajajo v težkem nacionalističnem suženjstvu. Barabarska drža jugorevizionistov je ustvarila na Kosovu zločinski odnos do Albancev, kakor so nekoč to počeli hitlerjevci. Jeseni 1944 so ujeli v Tetovu 10.000 Šiptarjev, od katerih so jih brez sojenja postrelili 1200. Po tem so pričeli masovni pokoli v Drenici, Gnjičanah in ostalih mestih. Po koncu vojne so nadaljevali s pokolom Albancev na Kosovu. Titoisti so od Kosova s sistematičnim delom odurnili Kuče, Plav, Ulcinj, Peštane, toda ne bodo mogli prisiliti kosovskega ljudstva, da pozabi na svojo domovino in se bo vedno borilo za ohranitev šiptarske narodnosti.”* Glej: Milatović, Pet diplomatskih misija, Rim–Sofija–Tirana, str. 256.

⁷⁴⁰ DA MIP, PA 1958, f. 1, Uporedjenje sadašnjeg stanja odnosa sa Albanijom sa periodom u kome je obustavljen rad poslanstva (1950 g.), 18. november 1958, št. 427507.

avtomobilov v zasebnih rokah do sredine devetdesetih let, bilo absurdno, da so jugoslovanski diplomati lahko v Tirani parkirali zgolj na enem parkirnem mestu pred glavnim tiranskim hotelom. Nekaj kasneje je bila vsem jugoslovanskim diplomatom prepovedana vožnja avtomobila, ker niso opravili albanskega vozniškega izpita, Albanija pa mednarodnega potrdila ni upoštevala. Vrhunec so ta prizadevanja dosegla februarja 1958, ko se je zamašilo (oziroma je bilo zamašeno)⁷⁴¹ kanalizacijsko omrežje, tako da je bilo celotno dvorišče poslanstva poplavljenost s fekalijami, prek katerih se je dalo hoditi le po deskah. Kljub intervenciji na protokolarnem biroju, ki je bil edini pooblaščen za dela in popravila na diplomatskih zgradbah, do tega ni prišlo, zato so najprej v Jugoslavijo evakuirali otroke in soproge uslužbencev. Diplomati iz ostalih poslanstev, razen sovjetskega, so se zanimali za nastalo situacijo, vendar protokol ni ničesar ukrenil, zato je bil tudi Milatović pozvan v Beograd “na posvetovanje”. Rezultat jugoslovanskih prizadevanj pa se je pokazal šele, ko je ob novici o evakuaciji skoraj vsega jugoslovanskega diplomatskega osebja zanimanje za to pokazal tudi tuji tisk, ki je špekuliral o razlogih za odhod. Po objavljenih nekaj člankih v tako uglednih časopisih, kot je newyorški *Times* ali nemški *Die Presse*, moskovski veleposlanik Mićunović pa je fotografije dvorišča pustil tudi na Hruščovovi mizi, je bila zadeva vseeno urejena. Ohranjeno zgoraj citirano poročilo priča, da je bila jugoslovanska stran že zelo blizu tega, da bi poslanstvo zaprla, za to se je po Milatovićevih besedah zavzemal tudi sekretar za zunanje zadeve Koča Popović, vendar je bil osebno proti temu in je le kategorično zahteval ureditev položaja pri zunanjem ministru Beharju Shtylli, ki mu je ustno zagrozil z umikom poslanstva, kar je očitno zaleglo, saj je bila stvar urejena že naslednji dan.⁷⁴²

Kljub vsemu pa celotna slika jugoslovansko-albanskih odnosov v tem času ni popolnoma negativna, saj so na določenih nivojih, predvsem gospodarskem, odnosi potekali popolnoma normalno, brez velikih posledic, ki

---

⁷⁴¹ DA MIP, PA 1958, f. 3, Tirana DSIP, 15. februar 1958, št. 43586.

⁷⁴² Arsa Milatović, Pet diplomatskih misija, Rim-Sofija-Tirana, str. 226–228.

Jugoslovanski diplomati so se v celotnem obdobju pritoževali nad grobim odnosom albanskih organov za notranje zadeve oziroma nad "šikaniranjem osebja in obiskovalcev poslaništva". Jugoslovanska stran je poslaništvo med letoma 1950 in 1954 zaprla, o podobnem ukrepu pa so razmišljali tudi ob kasnejših zaostritvah medsebojnih odnosov. Diplomatsko predstavništvo je zato pogosto delovalo v minimalnem obsegu, na kar opozarja tudi karikatura Boža Kosa iz Pavlihe (1961).

bi izhajali iz trenutnih političnih sporov. Z Albanijo je bil tako ravno v dneh, ko je bil izgnan sekretar poslanstva Vučić, podpisan sporazum o blagovni menjavi za leto 1957, ki je potekala popolnoma normalno⁷⁴³, konec leta 1958 pa Arsa Milatović v Beograd poroča, "da se ekonomski odnosi odvijajo popolnoma normalno, celo na zadovoljujoč način, sploh če se jih primerja s politični-

⁷⁴³ DA MIP, PA 1957, f. 2, Izveštaj o pregovorima za zaključenje Protokola o robnoj razmeni za 1957 godinu sa NR Albanijom, 14. januar 1957, št. 41147 in Tirana DSIP, 20. julij 1957, št. 416223.

mi odnos”.⁷⁴⁴ Avgusta 1957 je bil sprejet sporazum o poštnih in telekomunikacijskih storitvah, ki so potekale brez večjih incidentov,⁷⁴⁵ brez večjih posebnosti je potekal tudi pomorski promet, podobno je bilo tudi s sporazumom o zračnem prometu, saj je JAT-ova proga delovala dvakrat tedensko.⁷⁴⁶ Proga je sicer delovala z veliko izgubo, a je JAT ni ukinil zaradi direktive, ki je ocenila, da bi ukinitvev predstavljala preveliko politično škodo.⁷⁴⁷ Tudi na bilateralni ravni ni bilo slabo, saj so komisije imele redna zasedanja brez incidentov ali resnih prekinitev,⁷⁴⁸ konec leta 1959 pa je bil celo sklenjen nov bilateralni sporazum o zaščiti pred rastlinskimi boleznimi v obmejnem pasu.⁷⁴⁹ Dober pokazatelj medsebojnih odnosov pa so v teh letih predstavljali protokolarne čestitke, sožalja in ostala sporočila. Leta 1957 sta si tako čestitki ob nacionalnih praznikih izmenjala predsednik Tito in predsednik prezidija albanske skupščine Haxhi Lleshi, albanska stran pa je tudi poslala sožalni telegram ob smrti predsednika jugoslovanske skupščine Moša Pijade, kar v naslednjih letih ni bilo več v navadi in so tudi najosnovnejše vljudnostne geste izginile iz odnosov med državama.⁷⁵⁰

Konec leta 1958 je bila v Sovjetsko zvezo ponovno poslana na obisk najvišja delegacija albanskih voditeljev, saj je med Albanijo in Sovjetsko zvezo pričelo prihajati do tedaj še nenevarnih kratkih stikov, ki jih je povzročalo albansko občudovanje kitajskih zgledov, predvsem v gospodarski politiki. Posebej privlačna za albansko vodstvo pa je bila odkrita kitajska nestrpnost do jugoslovanske politike oziroma “*boj proti revizionizmu*”.

---

⁷⁴⁴ DA MIP, PA 1958, f. 1, Uporedjenje sadašnjeg stanja odnosa sa Albanijom sa periodom u kome je obustavljen rad poslanstva (1950 g.), 18. november 1958, št. 427507.

⁷⁴⁵ Čeprav poštna direkcija o albanskih postopkih do jugoslovanskih PTT uslužbencev meni, da so “*predrzni in nekorektni*”. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, IV-712, Poštanski saobračaj na relaciji Titograd-Skadar, 25. oktober 1958.

⁷⁴⁶ DA MIP, PA 1959, f. 1, Saobračaj između FNRJ i NR Albanije, 20. marca 1959, št. 421892.

⁷⁴⁷ DA MIP, PA 1959, f. 1, DSIP Tirani, 24. september 1959, št. 424716.

⁷⁴⁸ Uspješno zasjedanje jugoslovensko-albanske komisije, Borba, 29. 5. 1957, str. 3.

⁷⁴⁹ DA MIP, PA 1960, f. 1, Milan Bartoš (pravni svetnik) SSIP, 27. februar 1960, št. 335.

⁷⁵⁰ Brzjav predsjednika Tita predsjedniku prezidija NRA povodom nacionalnog praznika, Borba, 28. 11. 1957, Brzjav Hadži Lešija predsjedniku Titu, Borba, 15. 11. 1957 in Brzjav predsjednika skupštine NRA, Borba, 19. 3. 1957.

Po vrnitvi iz Moskve je bila vsa propaganda, ki je slavila kitajsko revolucijo, utišana, izjemo so predstavljali zgolj kitajski napadi na jugoslovansko vodstvo. Za ta odklon je dežurni krivec postal obrambni minister Beqir Balluku. Kljub temu pa je na Kitajsko aprila 1959 odpotovala albanska delegacija s Hysnijem Kapom na čelu, a je o njenem delu bilo v javnosti zelo malo slišati.⁷⁵¹ V ta čas sodi poglobitev zaostrovanja odnosov med državama, ki ga je sprožil govor Enverja Hoxhe v albanski skupščini v prvih dneh marca 1959. Jugoslavijo je obtožil, da kuje zaroto za državni prevrat v Albaniji skupaj z Grčijo, tako kot so njegovi ameriški gospodarji naročili "*posebnemu odposlancu ameriškega imperijalizma*" maršalu Titu. Jugoslovanski odpravnik poslov Radoje Urošev je ob govoru pripomnil, da je Hoxha prvič javno govoril o Kosovu kot o delu Albanije, po desetih letih je bila Jugoslavija ponovno obtožena, da želi razkosati Albanijo, v govoru je omenjena možnost prekinitve diplomatskih odnosov, ki naj bi bila posledica subverzivnih aktivnosti jugoslovanskih diplomatov. Zaradi tega je slutil, da na albanski strani ponovno pripravljajo nekakšen sodni proces, kjer bo v obtožnici zagotovo omenjeno sovražno delovanje jugoslovanskih diplomatov.⁷⁵² Posledica tega je bila, da so na jugoslovanski strani odpoklicali poslanca Milatovića, ki pa je bil protestno na "*posvetovanju*" v Beogradu že od avgusta 1958,⁷⁵³ in v Albaniji obdržali zgolj odpravnika poslov.⁷⁵⁴

Zaostritev se vidi tudi iz jugoslovanskih odzivov na nastalo situacijo, saj je poslanstvo dobilo nalogo, da naj zbere čim več podatkov o notranjepolitičnem stanju. Posebej naj bi se osredotočilo na naslednja področja: uporabo stalinistično-birokratskih metod vladanja, njihovo manifestacijo in učinke; vprašanja, ki so ključna za neodvisnost Albanije, predvsem vlogo sovjetske politike v celotnem albanskem notranjepolitičnem ži-

⁷⁵¹ DA MIP, PA 1959, f. 1, Tirana DSIP, 27. marec 1959, št. 48404.

⁷⁵² DA MIP, PA 1959, f. 2, Beleška o govoru Envera Hodže u Narodnoj skupštini Albanije, 3. marec 1959, št. 45947.

⁷⁵³ Albanski poslanik v Beogradu pa protestno od septembra 1958, vendar se je avgusta 1959 vrnil na svoj položaj, odhod je povezan s "*primerom Spata*". Glej: DA MIP, PA 1959, f. 1, Beleška o jugoslovensko-albanskim odnosima i imenovanju novog poslanika u Tirani, 12. avgust 1959, št. 421191.

⁷⁵⁴ Prav tam.

vljenju; gospodarski razvoj in primerjavo tega razvoja z jugoslovanskim, življenjski standard, učinke kolektivizacije; mednarodno izolacijo in protijugoslovansko propagando.⁷⁵⁵ Skozi pomlad lahko tako zasledujemo pospešeno zbiranje takšnih informacij, ki so verjetno rabile kot dodatna opora delovni skupini na sekretariatu za zunanje zadeve, ki se je pričela ukvarjati z zbiranjem arhivskih virov, ki bi jih zbrali v novi knjigi o albansko-jugoslovanskih odnosih, podobno kot je na podlagi arhivskih virov to naredil Vladimir Dedijer leta 1949.⁷⁵⁶ Od konca leta 1958 do marca je skupina pregledovala obstoječe arhivsko gradivo, a je v odkritih virih manjkalo kar nekaj ključnih, ki bi lahko podprli jugoslovanske trditve.⁷⁵⁷

V tem času je prihajalo do vedno težjih incidentov v odnosih med državama; slabšalo se je na primer stanje na mejah, kjer je bilo v prvi polovici leta 1959 kar 63 obmejnih incidentov, od tega jih je bilo 33 sproženih z albanske strani.⁷⁵⁸ Jugoslovanska stran je opazala vse večjo ilegalno dejavnost oziroma "*iredentistično propagando v obmejnih predelih Jugoslavije*", ki so jo izvajali albanski državljani, ki so ilegalno prešli mejo. Ravno tako naj bi se opazno povečalo število različnih sabotaž, ki naj bi jugoslovansko stran zavedle, saj naj bi menila, da jih izvaja domače albansko prebivalstvo. Ti ilegalni emigranti/diverzanti naj bi okrepili svojo dejavnost med albansko politično emigracijo v Jugoslaviji, pozivali k begu v Albanijo in organizirali obveščevalne celice. Zaradi tega je jugoslovansko zunanje ministrstvo poslalo v Albanijo protestno noto, v kateri so albansko stran opo-

⁷⁵⁵ DA MIP, PA 1959, f. 1, DSIP Tirani, 25. marec 1959, št. 47924.

⁷⁵⁶ AJ, 507, f. IX, 1/IV-1-32, a. e. IV-3, Zabeleška o razgovoru sa drugom Veljkom Vlahovićem o knjizi o jugoslovensko-albanskim odnosima, 24. november 1958.

⁷⁵⁷ Manjkali so dokumenti Kominterne, ki naj bi pooblastili KPJ za odnose z albanskimi komunisti, manjkal je dokument sovjetskega izvora, ki bi potrdil sovjetsko željo, da naj vsi albanski odnosi potekajo preko Jugoslavije. Ravno tako je le redkokateri dokument v jugoslovanski lasti nosil podpis albanskih voditeljev, saj so o dogajanju večinoma neposredno poročali jugoslovanski predstavniki. Manjkal je tudi skoraj ves material o obeh Hoxhevih obiskih v Jugoslaviji, pogovorih Molotov-Kardelj-Hoxha 1946 v Parizu in zapisnik VIII. plenuma KPA. Teh materialov tudi meni pri pregledu fondov ni uspelo zaslediti. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/IV-1-32, IV-13 Zabeleška o prikupljeni dokumentaciji za jugoslovensko-albanske odnose kao i o dokumentima, koji nisu snodnadjeni, a bili bi nepoходni, 20. marec 1959.

⁷⁵⁸ DA MIP, PA 1959, f. 2, Zapisnik 9. rednog zasedanja Glavne mešovite jugoslovensko-albanske komisije, 10. junij 1959, št. 434527.

zorili na več sodnih procesov, v katerih so bili zaradi teh dejavnosti obsojeni albanski državljani.⁷⁵⁹ Kot nekakšen grozilni protiukrep lahko razumemo dva incidenta, ki ju je ravno v začetku leta 1959 prijavilo albansko poslanstvo v Beogradu, saj naj bi nekdo poskušal vlomiti v stanovanje sekretarja Abdula Ulqinakuja, na dvorišču poslanstva pa se je nekega dne znašla stara človeška lobanja. Oba incidenta so na sekretariatu obravnavali z veliko skepso.⁷⁶⁰ Nenavaden dogodek pa predstavlja t. i. "*primer Spata*", ki je bil vzrok za dodatno zaostritev odnosov in obtožbe o zlorabljanju albanskih državljanov, kar je počela UDBA. Skupaj s serijo sojenj albanskim državljanom ga je kot del prikaza nasilne jugoslovanske politike uporabil tudi Enver Hoxha v svojem marčevskem govoru. Konec maja 1958 je namreč v nenavadnih okoliščinah iz hotela v Beogradu izginil albanski državljan Hasan Spata, ki se je ob pomoči albanskega poslanstva kot repatriiranec iz Zahodne Nemčije vračal v Albanijo. Po pričevanju receptorja je takoj po odhodu spremljevalca iz poslanstva izginil iz hotela in se ni več vrnil, obnašal pa naj bi se nadvse zmedeno. Spato so našli šele čez dober mesec, v tem času pa je albanska stran jugoslovansko obveščevalno službo obtožila ugrabitve. Kasneje se je izkazalo, da je Spata premišljeval o smotrnosti svojega odhoda v Albanijo in se je nekaj dni klatil po okolici, zaradi česar so ga imeli zaprtega v Vojvodini, vendar mu ni uspelo izkazati svoje identitete, zato je iskanje trajalo toliko časa. Pred sodiščem v Beogradu je ponovno potrdil svojo željo po povratku v Albanijo, kamor pa ga niso takoj izpustili, kljub albanskemu protestu. Stanje pa se je še dodatno zapletlo 7. avgusta, ko so Spato pri poskusu pobega iz pripora ustrelili, kar je sprožilo močno ogorčenje na albanski strani in povzročilo začasni odpoklic obeh poslanikov.⁷⁶¹

⁷⁵⁹ DA MIP, PA 1959, f. 2, Nota DSIP Poslanstvu NR Albanije, 16. februar 1959, št. 44142.

⁷⁶⁰ DA MIP, PA 1959, f. 1, Zabeleška o razgovoru druga Gojka Žarkovića, v. d. načelnika I odeljenja, sa otpravnikom poslova albanskog Poslanstva u Beogradu Rado Naco-om, 26. januar 1959, št. 42093 in Zabeleška o razgovoru M. Čatipovića, I sekretara, sa III sekretarom Albanskog poslanstva Ulčinaku Abdulom, 7. marec 1959, št. 46468.

⁷⁶¹ DA MIP, PA 1958, f. 3, Zabeleška o razgovoru referenta za Albaniju D. Denovskog sa I. sekretarom albanskog poslanništva R. Načom, 28. junij 1958, št. 415750; Za-

ULCINAKU

ULCINAKU ABDUL

III sekretar Poslanstva NR Albanije

- Star oko 35 godine
- U FNRJ došao 15.V.1956 godine
- Diplomataki pasoš broj 000338
- Oženjen Durimom Imami sa kojom ima dvoje dece
- Stanuje u ulici Strahinjčića Bana br.73
- U kancelariji koristi telefon broj 25052 a redje 25-396
- Na stanu iza telefon broj 21-966
- Koristi kola "Moskvić" bez CD registracije i "Zim" CD 17-02 (redovno ga vozi šofer Zoračić i II sekretar Bižo)

Ulcinaku je rođen iz Skadra, a potiče iz siromašne porodice. Rst ga je zatekao kao šegrt u trgovini. Mlad se povezo sa NOP-om Albanije. Po našim podacima bio je oficir Sigurimia, odakle je prešao u Konzularnom odelu nje MIP-a Albanije. U MIP-u je, pred dolazak u Jugoslaviju, zauzimao položaj pomoćnika šefa oteaka u Konzularnom odeljenju. Sa tog položaja došao je na dužnost III sekretara albanskog Poslanstva u Beogradu.

Ulcinaku u Poslanstvu zvanično rukovodi konzularnom službom. Takav položaj omogućava mu češće kontakte sa albanskim i našim državljanima, koji po raznim pitanjima dolaze u Poslanstvo. Prema albanskim državljanima i manjincima veoma je taktičan i predusretljiv. Kroz razgovor postavlja pitanja, čiji odgovor neminovno povlači davanje podataka koji ga interesuju. Otvoreno i drsko napada naše društveno uređenje, naziva nas izdajnicima socijalizma, optužuje da vodimo denacionalizatorsku politiku prema manjini. Kroz takav razgovor, preko brojnih posetilaca, nastoji prikupiti podatke iz svih oblasti društvenog, ekonomskog i političkog života naše zemlje. Dosadašnjom analizom njegovih veza i preduzimanjem mera, ustanovljeno je da Ulcinaku u obaveštajnom radu koristi sve forme pa i klasičan način vrbovanja agenture, uzimanje izveštaja i davanje zadataka.

U kontaktu sa ljudima neposredan, ali kao obavlašajac obasriv. Dobro govori srpsko-hrvatski, ruski i italijanski jezik. Kao muškarac prema ženama je otvoren i narostljiv, pa čak i kada se nalazi na službenoj dužnosti.

21.IV.1960 godine

Rahel predah v zaostrovanju medsebojnih odnosov je pomenil obisk Nikite Hruščova v Albaniji, ki je od svojih gostiteljev zahteval izboljšanje odnosov z Jugoslavijo,⁷⁶² vendar pa to ni pomenilo izboljšanja medsebojnih odnosov, temveč so za kratek čas alban-

beleška o razgovoru referenta za Albaniju D. Denovskog sa I sekretarom albanskog poslanstva Rako Načom, 12. julij 1958, št. 418972 in AJ, 507, f. IX, 1/IV-557-740, a. e. IV-684, Nota MIP NRA Poslanstvu FNRJ, št. 1208, 8. avgust 1958.

⁷⁶² Tönnies, Sonderfall Albanien (Enver Hoxhas "eigener Weg" und die historischen Ursprünge seiner Ideologie), str. 493.

Z O R A Č I D R I T A R - "STAVRI"
Šofer

- Rodjen 12.VI.1923 godine
- Došao u FNRJ 13.XII.1957 godine
- Broj službenog pasoša 000905 (13.XI.57)
- Ožnjen. žena Kristina. Ima jedno dete.
- Stanuje u zgradi Poslanstvu - Miloša Velikog br. 56.

Važi za poverljivo i odano lice u Poslanstvu. Raznosi poštu i dežura u večernjim časovima. Zna za mnoge stvari iz operativne delatnosti osoblja Poslanstva. U kontaktima sa našim građanima grub i drzak. Voli da popije. Govori dosta dobro srpsko-hrvatski i grčki.

ODŠEL AVGUST 1963

21.IV.1960 godine

Uslužbenici albanskega diplomatskega predstavništva so bili vedno pod drobnogledom jugoslovanskih varnostno-obveščevalnih organov. Kartotečna lista izhajata iz dokumentacije slovenskega sekretariata za notranje zadeve, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

ska propaganda in s tem napadi na Jugoslavijo ubrali rahlo bolj umirjene smernice. Večina napadov je bila tako načelno-teoretičnih in so se večinoma ukvarjali z "marksistično-leninistično" kritiko jugoslovanskega revizionizma.⁷⁶³ Obisk Hruščova je sicer nekoliko sprostil albansko-jugoslovanske odnose, vendar pa so se kmalu po njem pojavili zunanjepolitični odkloni albanskega vodstva. Enver Hoxha je pričel razmišljati o tem, da je tudi sovjetski objem premočan, nič kaj preveč všeč pa mu niso bile niti sovjetske ideje o vojaških bazah na albanskem ozemlju in nujnosti preusmeritve albanskega gospodarstva s težke industrije na poljedelstvo. Zaradi tega se je kmalu zatem pričel intenzivneje politično zbli-

⁷⁶³ DA MIP, PA 1959, f. 1, Beleška o jugoslovensko-albanskim odnosima i imenovanju novog poslanika u Tirani, 12. avgust 1959, št. 421191.

ževati s kitajsko komunistično partijo, ki je Hruščovovo reformistično pot in pragmatičnost v zunanjih odnosih ocenjevala kot znak šibkosti ter se je želela zavihteti na višji položaj v mednarodnem delavskem gibanju.

Druga ledena doba (1960-1968)

Zaostrovanje medsebojnih odnosov in kitajska vloga v tem procesu

Kot so ugotavljali na jugoslovanskem sekretariatu za zunanje zadeve, je bilo kratkih predahov, ki so občasno nastopili v medsebojnih odnosih, leta 1960 definitivno konec. Že od sredine petdesetih let je albansko komunistično vodstvo pričelo navezovati vse tesnejše odnose s kitajsko komunistično partijo. Kitajsko vodstvo z Mao Ce Tungom na čelu se ni strinjalo s procesom destalinizacije v Sovjetski zvezi, ki ga je razumelo kot "*val revizionizma*". Jugoslovanska vloga v procesu kitajske kritike Hruščovove politike je bila precej nevhvaležna, saj je postala nekakšna kitajska boksarska vreča oziroma vmesnik med kitajskim in sovjetskim vodstvom. Ideološke kitajske napade na "*jugoslovanski revizionizem*" iz tega časa je tako potrebno razumeti kot posredne napade na sovjetsko politiko.⁷⁶⁴ Albansko vodstvo se je kmalu pričelo nagibati h kitajskim pogledom in tako je leta 1960 v novembrskem poročilu sekretariata za zunanje zadeve, ki je bilo namenjeno Veljku Vlahoviću, analitik lahko zapisal: "*Albanska vlada je tudi danes edina poleg kitajske, ki na odkrit, nedvoumen in kategoričen način razglašča boj proti Jugoslaviji kot osnovo svoje uradne politike.*"⁷⁶⁵ Ravno tako kot so kitajski napadi na Jugoslavijo rabili posredni kritiki politike sovjetske partije,⁷⁶⁶

---

⁷⁶⁴ Petković, Jugoslavija i Albanija 1945–1982, str. 165–173.

⁷⁶⁵ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-335, O jugoslovensko-albanskim odnosima, poročilo, 26. november 1960.

⁷⁶⁶ Politični odnosi Sovjetske zveze z Jugoslavijo so se v tem času ponovno izboljševali, posebej po srečanju Tito-Hruščov v OZN v New Yorku leta 1960. Glej: Lampe,

je po koncu leta 1960 opazna ostra kritika vzhodnoevropskih držav, ki se je nanašala na albansko politično življenje. Večina povedanega je bila medvrstična kritika kitajskih stališč, vendar so zaradi pragmatizma kritike v tem obdobju kitajsko-sovjetskega spora bile pač formalno namenjene Albaniji.⁷⁶⁷ Odlično analizo novonastalega položaja nam ponudi poročilo ameriške obveščevalne službe CIA. Sovjetska politika, ki si je želela ponovne jugoslovanske udeležbe v vzhodnem bloku, ni bila več tako agresivna do jugoslovanskih stranpoti kot v času Stalina in je bila bolj umirjena zaradi tega, ker ni želela poriniti Jugoslavije v ponovno tesno sodelovanje z zahodom. Tudi nastajanje gibanja neuvrščениh, ki je jugoslovansko vlogo v svetovnih političnih procesih bistveno spremenilo, je zmanjševalo sovjetski manevrski prostor za pritiske nanjo. Kitajska v nasprotju s Sovjetsko zvezo ni imela takšnih zadržkov in je zaradi tega izvajala mnogo tršo politiko do Jugoslavije, ki je v določenih delih ostalih komunističnih partij naletela na podporo. Sovjetski načrti o pomiritvi z Jugoslavijo so prizadeli albansko vodstvo, ki je zato odkrito podprlo pekinško politiko, v jugoslovansko-sovjetskem izboljšanju odnosov pa je slutilo zaroto, ki bi lahko ponovno ogrozila njihovo neodvisnost.⁷⁶⁸

Yugoslavia as history – twice there was a country, str. 265.

⁷⁶⁷ Dapčević Oreščanin, Sovjetsko-kineski spor i problemi razvoja socializma, str. 47–49.

⁷⁶⁸ Izgledi Jugoslavije, NIE 15-61, 23. maj 1961. V: Pavlović, Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983, str. 195–196.

Razpad sovjetsko- albanskega partnerstva

Učinek Hruščovovega obiska v Albaniji leta 1959 je hitro splahnel in med albanskim in sovjetskim vodstvom je naglo pričela naraščati napetost, ki je kmalu zgolj od indicev in občasnih prehodov v načelno konfrontacijo prešla v odkrit spor. Proces oddaljevanja albanske politike od sovjetske se seveda ni zgodil čez noč, ampak se je nakazoval že skozi leto 1959, izbruhnil naslednje leto, dokončna prekinitvev vseh političnih odnosov pa drugače od albansko-jugoslovanske ni bila hipna, temveč je nekako visela v zraku več kot leto dni. Sovjetsko vodstvo je albansko stran o sporu v kitajsko-sovjetskih odnosih obvestilo že februarja 1960 na sestanku Varšavskega pakta, vendar naj bi to Hoxha po lastnih navedbah razumel kot sovjetski poskus, da albanskemu vodstvu operejo možgane in jih nastrojijo proti kitajski partiji. Prvi odkriti konflikt se je zgodil 24. julija 1960 na sestanku 12 komunističnih partij v Bukarešti. Sovjetska partija je že pred sestankom vsem ostalim partijam, razen seveda kitajski, poslala osnutek, ki je na 68 straneh obsodil kitajske poglede, predvsem tiste, ki so se dotikali principa miroljubne koeksistence ter vprašanj vojne in mira. To vprašanje je kitajska stran v nasprotju s sovjetsko jemala mnogo manj pragmatično in je zagovarjala bolj ofenziven pristop.⁷⁶⁹ Na konferenci je

---

⁷⁶⁹ Kot kritiko teh pogledov je Edvard Kardelj nekoliko kasneje objavil delo Socializem in vojna, v kateri je kritično primerjal jugoslovanski in kitajski pristop k svetovnim spremembam in ureditvi. "Miroljubna koeksistenca držav z različnimi sis-

tako prišlo do presenečenja, vendar so evropske partije deklaracijo podprle, severnokorejska in vietnamska sta bili tiho, albanska partija pa je izrazila obžalovanje zaradi nastalega spora. Kitajsko-sovjetski spor se je skozi poletje le še bolj razgrel, saj je kitajski premier Ču En Laj avgusta predstavil kitajske poglede na sovjetsko vlogo v kitajski revoluciji. Kitajska partija naj bi socialistično revolucijo tako izvedla zgolj zaradi svoje neodvisnosti, edina ovira, ki ji je pri tem stala na poti, naj bi bila Sovjetska zveza, podobno pa naj bi veljalo za vse kitajske kasnejše politične podvige, tudi za tedaj še aktualni gospodarski program "*velikega skoka naprej*". Kljub dolgotrajnim pogovorom se sprti strani nista mogli nikakor sporazumeti, čeprav je bilo kitajskemu vodstvu jasno, da za njimi stojijo le redke azijske partije in seveda Albanija. Sprememba v albanskem obnašanju se je pojavila nekoliko kasneje, novembra, saj je v času konference v Bukarešti albanska delegacija dajala bolj pomirljiv vtis in je skoraj vsakodnevno neodločno referirala nazaj v Tirano. Konkretnejša stališča, ki so pomenila neposreden napad na sovjetsko politiko, je Hoxha navedel v svojem govoru na moskovskem sestanku 81 komunističnih partij 16. novembra 1960, ki ga je večina ostalih partij sprejela z nerazumevanjem.⁷⁷⁰ V tem govoru je Hoxha Sovjetsko zvezo poleg načelnih zmot, ki so jih skozi celotno leto poskušali vsiliti albanski partiji, obdolžil tudi priprave vojaškega udara v Tirani. Posebej ga je pogrela Hruščovova izjava, da bo Sovjetska zveza Albanijo obravnavala enako kot Jugoslavijo.⁷⁷¹

Za ponovni albanski drastični politični preobrat je potrebno najti oziroma razumeti razloge, ki so do njega pripeljali. Ranko Petković je v osemdesetih letih navedel dva, ki sta zagotovo bila osnovna razloga za tako ostre politične spremembe, ki so bile večini komunističnega sveta nedoumljive. Pomemben razlog je bil izogib pro-

---

temi *ALI uničujoča vojna – to sta današnji alternativni. Druge izbire ni.*" Glej: Kardelj, Socialism and war.

⁷⁷⁰ Lüthi, The Sino-soviet split.

⁷⁷¹ Reject the Revisionist Theses of the XX Congress of the Communist party of the Soviet Union and the Anti-Marxist Stand of Khrushchev's group! Uphold Marxism-Leninism! Speech delivered by Enver Hoxha as head of the delegation of the Party of labor of Albania before the meeting of 81 Communist and workers Parties, Moscow, 16. november, 1960.

Nastop Enverja Hoxhe na posvetovanju predstavnikov 81 komunističnih in delavskih strank v Moskvi 16. novembra 1960. Slikar Guri Madhi je leta 1974 verno prikazal Hoxhevo videnje tega dogodka, grmečo kritiko sovjetskega imperializma, ki je Nikito Hruščova in Leonida Brežnjeva osupnila.

cesu destalinizacije, ki se albanske politične scene ni bistveno dotaknila, kitajska politika do Jugoslavije pa je v času defenzive sovjetske politike predstavljala edino primerno možnost za nadaljevanje politične linije sovražnih odnosov do Jugoslavije, ki so predstavljali temelj albanskega režima.⁷⁷² Po jugoslovanskem mnenju je namreč moskovsko komunistično vodstvo poskušalo v albanskem vrhu, ki je bil dokaj prosovjetsko usmerjen, ustvariti notranjepolitične spore. Prišlo je do potez, ki bi lahko sprožile razcep, ponovno je Hruščov namreč poskušal delovati po liniji domnevno slabega odnosa Hoxha-Shehu. Pri tem pa se je rahlo uračunal, saj je Hoxhi brez večjih težav uspelo obdržati enotnost, čeprav je

⁷⁷² Petković, Jugoslavija i Albanija 1945–1982, str. 175. Do podobnih sklepov je prišel tudi John R. Lampe, ki je v teh potezah videl albansko željo po izključitvi zahodnega vpliva in nadaljevanju konfrontacije z Jugoslavijo. Primerjaj: Lampe, Yugoslavia as history – twice there was a country, str. 265.

pri tem bil ponovno prisiljen uporabiti nekaj drastičnih ukrepov. Kmalu po zaključku bukareštanskega sestanka so namreč v albanski partiji znova izvedli čistko, ki se je najbolj vidno odrazila v politbiroju. V njem sta odmevali politični likvidaciji dveh največjih zagovornikov sovjetske politike, Liri Belishove⁷⁷³ in Koca Tashka.⁷⁷⁴ S tem je Hoxha albanski politični vrh poenotil oziroma discipliniral in lahko začel nemoteno uvajati nove politične smernice. Kot ugotavlja Lorenz M. Lüthi, te tako niso bile posledica ideoloških razhajanj s Sovjetsko zvezo, temveč rezultat albanskih partijskih bojev v kombinaciji s tršimi stališči Hruščova do Albanije.⁷⁷⁵

Stopnjevanje napetosti med Sovjetsko zvezo in Albanijo se je v letu 1961 nadaljevalo s podobnim tempom. Februarja je medsebojne odnose še dodatno zaostril IV. kongres APD, kjer je bila jasno potrjena nova albanska zunanjepolitična usmeritev.⁷⁷⁶ Albanija je sovjetsko vodstvo vse ostreje obtoževala posegov v albansko notranjo politiko, sovjetska stran pa naj bi kovala različne zarote, ki bi Albanijo pripeljale nazaj med "revizioniste". Albansko vodstvo je bilo v tem času v težavnem položaju, saj je v letu 1960 albansko kmetijstvo imelo majhne donose, ki so bili posledica poplav in dolgotrajne suše, Sovjetska zveza pa ni želela zagotoviti žita, s katerim bi rešili neugoden položaj. Zaradi tega je albansko vodstvo pričelo bolj intenzivno navezovati stike z zahodnimi državami,⁷⁷⁷ vendar je rešitev za albansko gospodarstvo predstavljala sklenitev ekonomskih sporazumov s Kitajsko konec aprila.⁷⁷⁸ Kljub temu je odpravnik poslov v Tirani Zdujić trdil, da ni opazil nobenih posebnosti na albanskem trgu in je življenje potekalo normalno, ven-

⁷⁷³ Vdove Naka Spira, po tej potezi sta bila oba ponovno v zgodovino APD zapisana kot politično škodljiva elementa.

⁷⁷⁴ Na partijski konferenci v Tirani oktobra 1960 je Enver Hoxha odkrito napadel Hruščova, Tashko in Belishova pa naj bi bila njegova agenta v albanskem vodstvu. Uradno sta bila odstranjena kot zavori v partijskem delu in antipartijska elementa, vendar je Hoxha ob tem navedel, da je Belishova o albansko-kitajskih odnosih obveščala Hruščova v Moskvi na poti s Kitajske, Koco Tashko pa naj bi odpiral vso pošto s Kitajskega in o njeni vsebini obveščal sovjetskega ambasadorja v Tirani. Glej: DA MIP, PA 1961, f. 1, O sukobu SSSR-NRA, št. 40125.

⁷⁷⁵ Lüthi, *The Sino-soviet split*, str. 202.

⁷⁷⁶ Povodom IV kongresa Partije rada Albanije, *Borba*, 22. 2. 1961, str. 1.

⁷⁷⁷ U Rimu će se održati talijansko-albanski trgovinski pregovori, *Borba*, 19. 11. 1961, str. 7.

⁷⁷⁸ Ekonomski sporazumi NR Kina-Albanija, *Borba*, 27. april 1961, str. 2.

dar pa je “*po preverjenih informacijah*”, ki so jih potrdili tudi sovjetski predstavniki v Tirani, Hoxhi uspelo pred tem napraviti kar dveletno zalogo žita.⁷⁷⁹ Sovjeti so želeli, da Albanija svoje obtožbe o sovjetskem vmešavanju v albanske notranje zadeve utemelji na sestanku Varšavskega pakta konec marca v Moskvi, kar se seveda ni zgodilo, zaradi česar je bila iz Albanije evakuirana sovjetska podmorniška flota. Na pomembni avgustovski sestanek sil Varšavskega pakta, ki je odločal o gradnji berlinskega zidu, je albanska stran namenoma poslala mlajšega in po položaju nižjega člana CK Ramiza Alio, ki so ga z sestanka odstranili, Sovjetska zveza pa je kmalu zatem odpoklicala svojega veleposlanika iz Tirane in v pismu CK KPA obtožila albansko vodstvo o neresničnem prikazovanju odhoda sovjetskih sil iz pomorske baze v Valoni.⁷⁸⁰

Vrhunec je sovjetsko-albanski spor doživel v drugi polovici leta 1961, v času XXII. kongresa KP Sovjetske zveze.⁷⁸¹ Kljub temu da naj bi bila glavna tema kongresa Hruščovov dvajsetletni načrt gospodarskega razvoja Sovjetske zveze, ki naj bi v tem času ujela in prehitela ZDA, je bil zaradi slabljenja sovjetske vloge v socialističnem taboru in notranjega odpora reformam Hruščov prisiljen spremeniti svoj uvodni govor. V njem je poleg že obskurne “*antipartijske skupine MKM*”, ki je predstavljala simbol za stalinistično birokracijo,⁷⁸² ostro napadel tudi Albanijo.⁷⁸³ Proti njegovim obtožbam, ki so se nato odslikavale v večini nastopov ostalih voditeljev, je

---

⁷⁷⁹ MIJ, KPR, f. I-5-b, Zapisnik sa sastanka Grupe CK za mednarodna pitanja, Iz izlaganja druga Zdujića, 1. december 1961. Žito je bilo ena največjih težav albanskega kmetijstva, saj jim nikakor ni uspelo proizvajati zadostnih količin tega osnovnega prehrabnega proizvoda. Kljub nenehnemu večanju kmetijskih površin je bil kruh, ki je Albancem predstavljal osnovno živilo, težko dosegljiv. Država je zato propagirala uporabo krompirja, v prosti prodaji pa je navadno bil le koruzni kruh, črn pšenični je bil leta 1965 dosegljiv le v nekaterih lokalih, namenjenim tujcem, ali na živilske nakaznice. V: Zlatar, Glasnik iz Tirane, str. 13.

⁷⁸⁰ Lüthi, The Sino-soviet split, str. 204–205.

⁷⁸¹ Potekal je med 17. in 31. oktobrom 1961.

⁷⁸² Javno nadvse odmeven rezultat kongresa je bila tudi odstranitev Stalinovega trupa iz mavzoleja na Rdečem trgu in njegov pokop. V: XXII kongres KPSS završio rad, Borba, 1. 11. 1961, str. 2.

⁷⁸³ “*Ko sedaj izstopajo proti smernicam XX. kongresa, poskušajo albanski voditelji poriniti našo partijo nazaj k ureditvi, ki jim leži na srcu, vendar se v naši državi ne bo nikoli več obnovila.*” Glej: Hruščov o Berlinu, antipartijskoj grupi i Albaniji, Borba, 20. 10. 1961, str. 3.

vstal kitajski predstavnik Ču En Laj in hotel preprečiti, da bi se “razkrivali medpartijski spori pred očmi sovražnika”. Njegov nastop pa ni imel nikakršnega učinka in je zato protestno zapustil kongres.⁷⁸⁴ S kitajskim stališčem je solidariziralo le pet prisotnih partijskih delegacij, in sicer severnokorejska, vietnamska, japonska, indonezijska in indijska. Albanska delegacija seveda v času po Hoxhevem napadu na sovjetsko politiko⁷⁸⁵ leto dni prej ni bila prisotna na kongresu. Le tri dni po uvodnem Hruščovovem nastopu pa je tiransko partijsko vodstvo sprožilo dolgotrajno medijsko kampanjo proti “judežu” Hruščovu in sovjetski partiji, “s katero je albanska partija bila od vedno v sporu”.⁷⁸⁶ Vrhunec je kampanja dosegla v štiriurnem govoru Enverja Hoxhe ob dvajseti obletnici ustanovitve albanske partije 8. novembra 1961.⁷⁸⁷ 25. novembra je sovjetska vlada zahtevala odpoklic albanskega veleposlanika v Moskvi, dober teden dni kasneje pa je prišlo tudi do obojestranske ukinitve veleposlaništev na sovjetsko zahtevo.⁷⁸⁸ Sovjetskemu zgledu je sledila tudi večina vzhodnoevropskih držav, ki so od tedaj naprej v Tirani imele kvečjemu odpravnitvo poslov.⁷⁸⁹ Albanska stran od začetka leta 1962 ni imela več možnosti za sodelovanje v socialističnih organizacijah, kot je bil Svet za ekonomsko vzajemnost, de facto

---

⁷⁸⁴ Tony Cliff, *The 22nd Congress* (November 1961).

⁷⁸⁵ Morda je vredno omenbe, da je bil ta govor zadnji Hoxhev javni nastop v tujini, saj po tem dejanju nikoli več ni zapustil ozemlja Albanije.

⁷⁸⁶ Izrazoslovje iz leta 1948 trinajst let kasneje ni bilo skorajda nič drugačno, saj je skoraj popolnoma enako izjavo CK KPA dal ob prekinitvi odnosov z Jugoslavijo. Primerjaj: Saopćenje CK Albanske partije rada, Borba, 22. 10. 1961, str. 2.

⁷⁸⁷ V ZKJ so referat ocenili kot dodelavo izjave CK KPA po Hruščovovem govoru na XXII. kongresu KP SZ, v katerem pa so zaznali neposreden kitajski vpliv, saj so dvomili, da bi bil lahko le delo albanskega vodstva. Neomemba Kitajske v celotnem govoru naj bi javno speljala pozornost na spor, ki poteka le med sovjetsko in albansko partijo. Govor je bil po mnenju ZKJ obramba stalinizma, ki pa ima v sebi vse elemente “frakcijske platforme”. Na sovjetski napad se je albansko vodstvo dobro pripravilo, saj je v letu dni v štirih pisnih članstvo APD pripravljalo na spremembe, o tem pa so govorili tudi na zborovanjih, a govori niso prišli v tisk. S čistkami je tudi že vnaprej onemogočilo odpor tam, kjer ga je pričakovalo. Glej: Govor Envera Hodže na akademiji povodom dvadesetгодиšnjice APR, Borba, 11. 11. 1961, str. 2 in MIJ, KPR, f. 1-5-b, Zapisnik sa sastanka Grupe CK za medjunarodna pitanja, O situaciji u Albaniji, 1. december 1961.

⁷⁸⁸ Saopćenje sovjetske vlade o povlačenju diplomatskih misija SSSR i Albanije iz Tirane i Moskve, Borba, 12. 12. 1961, str. 1 in DA MIP, PA 1961, f. 1, Tirana DSIP, 7. julij 1961, št. 40234.

⁷⁸⁹ Čehoslovačka povlači svog ambasadora iz Tirane, Borba, 13. 12. 1961, str. 2.

Karikatura Boža Kosa iz leta 1961 v ospredje postavlja tedaj aktualni albansko-sovjetski prelom. Do njega je prišlo zaradi želje albanskega vodstva po političnem preživetju, ki mu ga je omogočilo novo zavezništvo z disidentsko kitajsko partijo. Karikatura nekoliko privoščljivo opozarja, da so podobno albansko nezvestobo v Jugoslaviji izkusili že dobro desetletje pred tem.

pa je bila izključena tudi iz Varšavskega pakta,⁷⁹⁰ saj je bil albanski delegaciji onemogočen pristop na sestanke.⁷⁹¹

Albanija se je s tem zunanjepolitično ponovno izolirala od ostalega sveta, saj do padca komunističnega režima ni imela diplomatskih odnosov z nobeno od svetovnih velesil in je bila s tem bizarno lahko celo izven-

⁷⁹⁰ De iure pa ne, saj je formalno ostala članica do svojega protestnega izstopa leta 1968. V: AJ, 507, f. IX, 22/II-146-189, a. e. II-153, Izjava CK PRA i albanske vlade u vezi agresije SSSR-a i drugih snaga VU na ČSSR, 8. avgust 1968.

⁷⁹¹ Lüthi, The Sino-soviet split, str. 208–209.

blokovsko orientirana.⁷⁹² Kitajska je Albanijo podpirala predvsem zaradi političnih učinkov, saj sta bili albanska vlada in partija njeni edini politični zaveznici na evropskem kontinentu, Albanija pa je bila prikladno ozemeljsko ločena od sedaj sovražnega Varšavskega pakta. Pomemben dejavnik pri tem je bila seveda tudi Jugoslavija, ki je Albanijo ozemeljsko ločevala od večine ostalega sveta in s tem pravzaprav garantirala njen obstoj, česar jugoslovanski diplomati niso pozabili redno omenjati ob vseh jugoslovansko-albanskih stikih. Pomembna komponenta albansko-kitajskih odnosov je bilo tudi članstvo Albanije v OZN, ki ga je dosegla leta 1955. Z navezavo na Albanijo je tako kitajsko vodstvo pridobilo možnost posrednega vpliva na skupščino OZN, v kateri je Albanija predstavljala njeno trobilo,⁷⁹³ saj Kitajska zaradi političnih razlogov ni mogla vstopiti v to organizacijo, kjer je kitajske interese tedaj zastopal sovražni Tajvan. Kitajsko-albansko prijateljstvo pa ni bilo tako iskreno, kot je to videti iz razvoja dogodkov v letih 1960–1961. Odnose je kalilo dejstvo, da je Kitajska kljub vsemu skozi večino šestdesetih let ohranjala stike s Sovjetsko zvezo, Hoxha pa je tudi bil prepričan, da je albansko politično stališče bilo vedno pravilno in se je kitajska partija šele kasneje pričela približevati idealni albanski stalinistični resnici s svojo spremenjeno politiko. Vpliv nekaterih kitajskih metod v družbi, ki je pričel naraščati po letu 1961, je Hoxho motil, vendar so bile ideološke razlike premagane zaradi gospodarskih

---

⁷⁹² Veliki imaginarni politični koaliciji Grčije, Italije, Vatikana, Jugoslavije, Velike Britanije in ZDA, ki naj bi poskušala zrušiti albansko vodstvo, se je tedaj pridružila še Sovjetska zveza. Ob tem je treba poudariti, da je ameriška vlada po neuspešnih avanturah v začetku petdesetih let svoje mnenje o Albaniji bistveno spremenila, saj je ameriški diplomat albanskega rodu Stephen Peterson v Rimu med pogovorom z jugoslovanskim ambasadorjem Javorskim jasno dejal, da ZDA nimajo nikakršnih pretenzij in minimalen interes za stanje v Albaniji in se zadovoljujejo z opazovanjem položaja v Albaniji zgolj kot indikatorjem sovjetsko-kitajskih odnosov. Glej: DA MIP, PA 1961, f. 1, Rim DSIP, št. 437475. Kljub temu pa je albansko paranojo na svojevrsten način vzpodbujala s podporo še vedno razcepljeni emigraciji v ZDA, ki je imela leta 1961 svoj kongres v Philadelphii. Tam se je javno govorilo o diverzantskih skupinah, ki pripravljene čakajo na ameriški poseg v Albaniji, dobili pa so tudi dovoljenje za proteste proti albanski delegaciji ob zasedanju OZN. V: DA MIP, PA 1961, f. 1, Damjanović (DSUP) Arsi Milatoviću – Informacije o delatnosti albanske emigracije na Zapadu, 20. december 1961, št. 40282.

⁷⁹³ Danylow, Die außenpolitischen Beziehungen Albanien zu Jugoslawien und zur UdSSR 1944–1961, str. 167.

težav. Ravno kitajska pomoč je pomagala albanske-
mu vodstvu preživeti ekonomsko blokado, ki je sledila
prekinitvi sovjetsko-albanskih odnosov. Ta pomoč pa
za gospodarsko zmedeno in tedaj nazadujoče kitajsko
gospodarstvo ni bila lahko breme, saj jo je do tedaj v
omejenem obsegu ponujala le trem azijskim državam
(Vietnamu, Koreji in Mongoliji) in je po prvem skoku po
letu 1965 pričela upadati, ker zgolj politični učinki ki-
tajskega vodstvu niso zadostovali.⁷⁹⁴ V albanski partiji
pa je kljub vsemu ostal dvom, saj iz jugoslovanskega
poslanstva poročajo o izjavi nekega člana APD: *“Govo-
rili so nam, da brez Rusije ni življenja, vendar jo sedaj
psujejo in kritizirajo. Jugoslavija nam je prikazana kot
sovražnik in so tudi z njo pokvarili odnose. Za ostale so-
cialistične države je bilo rečeno, da so naše doživljenjske
prijateljice, toda sedaj so tudi odnosi z njimi pokvarjeni.
Kot edini prijatelj je ostala Kitajska, toda ona je daleč,
revna in nerazvita in ni niti članica OZN, da bi nam lahko
pomagala na mednarodnem planu.”*⁷⁹⁵

---

⁷⁹⁴ Prav tam, str. 204–205.

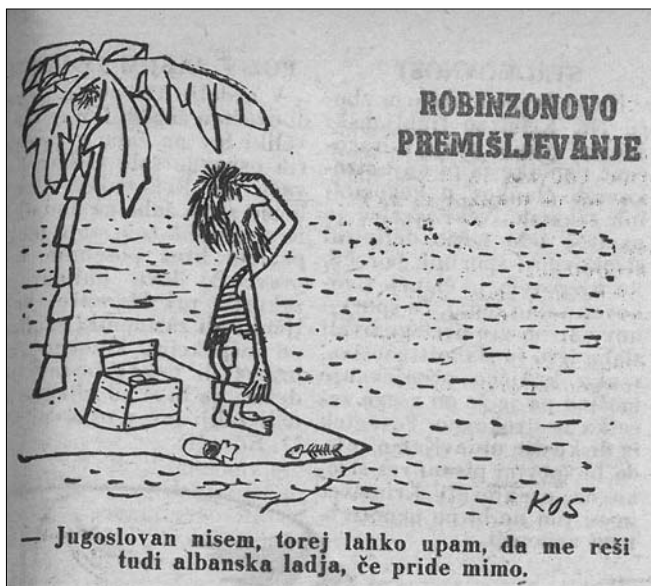
⁷⁹⁵ DA MIP, PA 1961, f. 1, O sukobu SSSR-NRA, št. 40125.

Jugoslovansko-albanski odnosi v luči političnih sprememb tega časa

V skladu z novimi albanskimi zunanjepolitičnimi tendencami so bili med državama skorajda popolnoma zamrznjeni odnosi, saj je v Tirani ves čas delovalo zgolj odpravništvo poslov z minimalnim številom uslužbencev.⁷⁹⁶ Napadi na Jugoslavijo so poleg že do tedaj znanih namenov albanskega vodstva začeli rabiti tudi višjim političnim silam, saj so bili v skladu s tendencami, ki jih je do jugoslovanske politike vodila kitajska partija. Napačno bi bilo predpostavljati, da je novonastali spor med albansko in sovjetsko partijo prežemal večino albanske propagande, saj je glavšina političnega materiala še vedno bila usmerjena proti Jugoslaviji, z nenehnim obnavljanjem starih jugoslovanskih grehov pa si je albansko vodstvo še naprej poskušalo obdržati legitimnost. Iz Tirane tako lahko redno spremljamo poročila o stopnjevanju napetosti v medsebojnih odnosih, ki pa politični vrhunec dosežejo ravno v času najbolj intenzivnega zaostrovanja albanskih odnosov z vzhodnim blokom. Po drugi strani pa je v neoznačenem poročilu o stanju v sovjetsko-albanskih odnosih zapisano, da je navzven albanska stran poskušala doseči močan vtis s protijugoslovansko kampanjo, ki pa na zaprtih partij-

---

⁷⁹⁶ Zaradi nemogočih razmer dela, provokacij, izgonov in izolacije poslanstvo ni bilo operativno večino leta 1961, marca so v njem ostali le sekretar, radiovezist in šofer, maja pa sta bila v Tirano poslana še šifrant in ataše. V tem letu tudi ni bilo skorajda nobenih pogovorov na bilateralni ravni. Glej: DA MIP, PA 1961, f. 1, Aktivnost našeg poslanstva u Tirani, 16. december 1961, št. 40272.

Konec petdesetih let je v medsebojnih odnosih ponovno pričelo prihajati do hudih kratkih stikov, ki so bili povezani s prihajajočim albanskim zunanjepolitičnim preobratom. Zaradi tega tudi pomoč jugoslovanskim ladjam v stiski na morju ni bila več samoumevna, kar komentira v karikaturi iz Pavlihe (1959) tudi Božo Kos.

skih sestankih skorajda ni bila omenjena, saj je njeno vlogo prevzela Sovjetska zveza.⁷⁹⁷

Burno reakcijo je v Jugoslaviji povzročil IV. kongres APD, ki je potekal šele februarja 1961, in to zaradi razumljivih zunanjepolitičnih kolebanj albanskega vodstva, saj bi moral po prvotnih načrtih biti že oktobra 1960. Na kongresu je albansko vodstvo jasno pokazalo, da ima notranjepolitični položaj popolnoma pod kontrolo, zaradi trde in neprincipielne politike Sovjetske zveze pa je lahko do popolnosti izkoristilo napete odnose med Kitajsko in ostalimi socialističnimi državami. Po jugoslovanski oceni je z odstranitvijo nekaterih vidnejših predstavnikov prosovjetske politike iz CK in politbiroja, ki sta sicer ostala skorajda nespremenjena,

⁷⁹⁷ DA MIP, PA 1961, f. 1, O sukobu SSSR-NRA, št. 40125.

albanskemu vodstvu uspelo odstraniti nevarnost, da bi lahko sovjetska stran vplivala na razcep v APD. Popolnoma po pričakovanjih pa je bila vloga Jugoslavije na kongresu. Bila je glavni obtoženec, potrjene pa so bile vse smernice politike do Jugoslavije, ki so se nakazovale že od leta 1959. Sklep kongresa je bil tako nedvoumen in je predvideval *“brezkompromisno vojno vse do popolnega uničenja jugoslovanskega revizionizma”*, ponavljalo pa se je tudi staro parolo iz leta 1948, ki je govorila o *“internacionalistični pomoči jugoslovanskim narodom”*, ki naj se pridružijo zgoraj omenjenemu cilju.⁷⁹⁸ Na kongresno dogajanje se je nemudoma odzval Tito, ki je z Galeba⁷⁹⁹ Rankoviću sporočil, da se je potrebno na albanske navedbe ofenzivno odzvati, in je predlagal medijski protiudarec ter izdajo bele knjige o jugoslovansko-albanskih odnosih,⁸⁰⁰ saj se mu je zdelo, da je za to tedaj najboljši trenutek.⁸⁰¹ S podobnim predlogom je nastopil tudi nekaj dni kasneje, ko je Edvardu Kardelju poslal sporočilo, da resnično ni potrebno, da albanski kongres izrabljajo vsi, ne samo Albanci, temveč tudi druge socialistične države, za nesramne napade na Jugoslavijo. Zaradi tega je predlagal niz ostrejših ukrepov, ki so vključevali tudi zamisel o prekinitvi diplomatskih odnosov, blokado albanskega tranzitnega prometa čez Jugoslavijo in zaustavitev vsakih pogovorov o blagovni menjavi. Kljub temu se je zavedal, da bi albanska in kitajska stran take ukrepe zlahka izrabila v svoj prid, zato je predlagal postopno izvajanje manj drastičnih sankcij.⁸⁰² Milejši pristop se je kazal v odzivih, ki so bili objavljeni v jugoslovanskem časopisju in so se precej izognili resnejšim komentarjem. Veljko Vlahović je tako dejal, da je albanski kongres predstavljal velik korak nazaj v medsebojnih odnosih.⁸⁰³ Jugoslovanski tisk se

⁷⁹⁸ DA MIP, PA 1961, f. 1, Tirana DSIP, št. 44680.

⁷⁹⁹ V tem času je bil ravno na poti v Gano, kjer je pričel turnejo obiskov afriških držav.

⁸⁰⁰ Bela knjiga o neprijateljski politiki Vlade NRA prema FNRJ iz leta 1961 je bila zbirka komentiranih dokumentov, ki so dokazovali sovražen odnos albanske vlade proti Jugoslaviji, ta naj bi zagovarjala zgolj vzpostavitev dobrososedskih odnosov, je nastajala že od zaostritve medsebojnih odnosov v letu 1958 in je bila do tega časa pripravljena na izdajo, zanjo pa so le čakali na primeren trenutek.

⁸⁰¹ MIJ, KPR, f. I-5-b, Šifriran telegram Tita Marku, 19. februar 1961.

⁸⁰² MIJ, KPR, f. I-5-b, Šifriran telegram Tita Kardelju, 25. februar 1961.

⁸⁰³ Odluka izvršnog komiteta CK SKJ, Borba, 24. 2. 1961, str. 1.

je v tem času v zvezi z Albanijo, ki je v nasprotju s prejšnjimi ali kasnejšimi obdobji polnila časopisne stolpce, ukvarjal zgolj z nakazovanjem na nesramne postopke, ki jih je doživljalo osebje diplomatskega predstavništva v Tirani,⁸⁰⁴ inscenirane obtožbe drugotnega pomena proti Jugoslaviji⁸⁰⁵ in serijo procesov proti albanskim obveščevalcem in diverzantom. Število ujetih albanskih državljanov, ki so bili poslani na jugoslovansko ozemlje z različnimi nalogami, večinoma pa jim je bila v času kazenskega postopka pripisana povezava z albansko obveščevalno službo, je skozi leto 1960 in še posebej v letu 1961 močno naraščalo.⁸⁰⁶ Organi za notranje zadeve so menili, da so odkrili več kot polovico vseh diverzantov/emigrantov, vendar pa so opozarjali na povečano dejavnost albanske obveščevalne službe, predvsem na Kosovu in v Makedoniji. V letu 1961 so tako odkrili tudi agente med visokimi funkcionarji in so zaradi tega izvršili premestitve med oficirskim kadrom v vojski.⁸⁰⁷

Ravno tako je položaj na meji z Albanijo postajal vse bolj napet, saj so med aprilom 1960 in majem 1961 opazili bistveno povečanje števila obmejnih incidentov, vendar je med njimi bilo manj težjih.⁸⁰⁸ Zaradi vse bolj ostrih napadov albanskega političnega vodstva na jugoslovansko zunanje- in notranjepolitično orientacijo, ki je bilo povezano tudi z razkrajajočimi se osnovnimi stiki med državama, da o vse večjem neposrednem pritisku na meji in v z Albanci poseljenih delih Jugosla-

---

⁸⁰⁴ Šikaniranjem osebja našeg predstavništva u Tirani albanska vlada ima za cilj zaostravanje odnosa sa Jugoslavijom, Borba, 5. 3. 1961, str. 2.

⁸⁰⁵ Z današnjega stališča zabavna zgodba o diplomatski noti, ki jo je neke noči skozi vrata poslanstva albanski kurir preprosto odvrigel. Zaradi takšnega postopka je poslanstvo noto neodprto vrnilo albanskemu zunanjemu ministrstvu in to je naslednji dan objavilo, da je jugoslovansko vodstvo zavrnilo albansko protestno noto ob smrti Patrica Lumumbe, zaradi česar naj bi podpiralo ohranitev kolonializma. Glej: Albanski ratnohuškači zloupotrebjavaju i oslobodilačku borbu naroda Afrike da bi dalje zaoštrili odnose s FNRJ, Borba, 28. februar 1961, str. 2.

⁸⁰⁶ Kot primer glej: Nova forma neprijateljske djelatnosti albanske špijunaže protiv Jugoslavije, Borba, 3. 3. 1961, str. 4–5. V arhivu sekretariata za zunanje zadeve je v fondu PA 1961, f. 2, mapa 9 več kot deset poročil s sojenj takšnim diverzantom.

⁸⁰⁷ DA MIP, PA 1961, f. 1, Zapisnik sa sastanka po pitanju Albanije, 24. oktober 1961, št. 437083. V sestavu JLA ni bilo ravno veliko oficirskega kadra albanskega rodu, saj naj bi bilo leta 1966 zaposlenih le 17 takšnih oficirjev. Glej: Asllani, The status of Kosova Debated (the 1967–1974 internal constitutional and political debates in Kosova), str. 142.

⁸⁰⁸ DA MIP, PA 1961, f. 1, Stanje na jugoslovensko-albanski granici u periodu od 15. 4. 1960 do 15. 5. 1961, 39610.

vije ne govorimo, je sekretariat za zunanje zadeve prve dni aprila po zgoraj navedeni Titovi zeleni luči izdal že prej pripravljeno belo knjigo, ki je razbesnela albansko vodstvo.⁸⁰⁹ Izdajo teh dokumentov so v tisku na široko pospremili s komentarji, kaj naj bi ta pričevanja pomenila, in prikazovali historiat albansko-jugoslovanskih odnosov, česar v jugoslovanskem tisku ni bilo opaziti že vse od zaključka informbirojevske protipropagande.⁸¹⁰ Neposredne posledice izdaje zbirke so bile vidne že dan po tem, saj je albanska vlada zahtevala odpoklic jugoslovanskega atašeja, pošta pa je pričela zavračati vse pošiljke iz Jugoslavije.⁸¹¹

Izdaja bele knjige je verjetno bila povod za montirani sodni proces, ki je potekal v sredini maja v Tirani. Ni nujno, da bi do procesa ne prišlo, tudi če Jugoslavija ne bi izdala bele knjige, a je to verjetno bil vzrok za hiter odziv albanskih oblasti. Pričakovalo se je sicer javno sojenje Liri Belishovi in Kocu Tashku, vendar sta vsebina obtožnice in identiteta obtoženih jugoslovansko stran preprosto osupnili. Pred sodišče je stopilo deset albanskih državljanov,⁸¹² za katere tiranski radio najprej ni izdal njihovih funkcij, vendar je bilo objavljeno, da jim sodijo zaradi vohunske dejavnosti in kovanja zarote, s katero bi razkosali Albanijo, in to v sodelovanju z Jugoslavijo, Grčijo in ZDA. Po mnenju jugoslovanske strani je bil namen procesa zgolj zaostrovanje medsebojnih odnosov.⁸¹³ Komentar zunanjepolitičnega kolumnista Borbe Rista Bajalskeg je verjetno odražal uradno mnenje jugoslovanskega vodstva in pravi: "*Enver Hodža in njegova družba zavestno stopa v avanturo v znamenju hladne vojne, njen cilj pa je, da izzove čim širše posledici*

---

⁸⁰⁹ Enver Hoxha je Belo knjigo primerjal s podobno ameriško publikacijo, ki je izšla po neuspešnem ameriškem napadu na Kubo. Tudi jugoslovansko Belo knjigo naj bi po njegovem mnenju narekovali iz Washingtona. V: Albanska briga o Kubi, Borba, 22. 4. 1961, str. 2.

⁸¹⁰ Najvišji albanski rukovodioci ističu da je borba protiv Jugoslavije jedan od glavnih zadataka državne i partijske politike NRA, Borba, 8. 4. 1961, str. 1 in Svjedočanstva "*Bele knjige*", Borba, 8. 4. 1961, str. 3.

⁸¹¹ Albanska vlada zahtijeva da ataše jugoslovenskog poslaništva Murat Agović napusti Albaniju, Borba, 8. 4. 1961, str. 3 in Albanska pošta vraća pisma iz Jugoslavije, Borba, 9. 4. 1961, str. 2.

⁸¹² Teme Sejko, Tahir Demi, Abdul Resuli, Ali Xelo, Hajri Mane, Sami Murati, Nasho Gerxho, Janus Purizo, Adem Osmani in Aslan Velija.

⁸¹³ Nov monstrozni proces u Albaniji, Borba, 17. 5. 1961, str. 2.

ce. *Profesionalni provokatorji iz Tirane so nase prevzeli veliko tveganje.*⁸¹⁴ Prvoobtoženi Teme Sejko je bil kontraadmiral v albanski mornarici⁸¹⁵ in je po obtožnici vodil skupino, katere cilj je bil državni prevrat v Albaniji. Tega so nameravali izvesti skupaj z jugoslovanskimi in grškimi četami ob pomoči ameriške šeste flote, iz Jugoslavije in Grčije pa naj bi koordinirano v Albanijo vdrli tudi v ZDA izurjeni diverzanti iz albanske emigracije. Njihova naloga je bila doseči takšno stanje v državi, da bi sovražna koalicija dobila izgovor za intervencijo. Vsi obtoženi naj bi bili v stiku z različnimi obveščevalnimi službami že vsaj desetletje, vse njihove poteze pa naj bi pred pobegom in po njem koordiniral general Panajot Plaku, ki je leta 1957 prebегnil v Jugoslavijo.⁸¹⁶ Na te navedbe se je na jugoslovanski strani oglasil tudi Plaku in dejal, da je nadvse zaskrbljen nad usodo albanskega naroda.⁸¹⁷ Odnosi med državama so se na ta način le še bolj zaostрили, vendar pa albanskih navedb izven Albanije skoraj nihče ni jemal resno, ironično pa so se na ta račun pošalili tudi v Borbi: *“Albanska telegrafska agencija javlja, da bo tiranski proces proti deseterici, obtoženi kovanja zarote, pokazal, da je albanski sovražnik spolzek kot kača, zvit kot lisica in buden kot pes čuvaj. Zgleda, da so obtožbe tako čvrste in dobro zasnovane, da sta bila za podkrepitev njihove verodostojnosti in prepričljivosti potrebna tudi Lafontaine in Krilov. Morda bi za to lahko koristile tudi Perraultove Pravljice. Tudi to je čtivo, v katerem se uživa – v osnovni šoli.*⁸¹⁸

⁸¹⁴ Risto Bajalski, Profesionalni provokatori, Borba, 17. 5. 1961, str. 2.

⁸¹⁵ Sestava te skupine je bila zelo raznolika. Glavni obtoženec je bil kontraadmiral Sejko. V času najhujših IB sporov je bil šef obveščevalne službe ter je novačil in pošiljal v Jugoslavijo svoje agente in diverzante. Njegovo ime se pojavlja tudi v Beli knjigi. Drugi obsojeni je bil Tahir Demi, funkcionar v Sarandi, nato Elbasanu ter albanski predstavnik v SEV. Tretji je bil Abdul Dala Resali, uslužbenec, Sami Murati je bil delegat na prvem kongresu Demokratske fronte 1945. Drugi so bili večinoma kmetje iz predelov ob grški meji. V obtožnici jih na vsak način poskušajo povezati s Panajotom Plakom. Pripravljali naj bi oboroženo vstajo, ki so jo baje nameravali izvršiti pred IV. kongresom APD, jeseni 1960. Priprave naj bi potekale že od leta 1958. Glej: Tko su optuženi, Borba, 28. 5. 1961, str. 3.

⁸¹⁶ AJ, 507, f. IX, 1/I-243-340, a. e. I-339, U Tirani je počelo sodjenje grupi optuženih za zločine prema državi koja je imala za cilj obaranje narodnih vlasti putem zaverе koja je sklopljena između grčkih monarhofašista, jugoslovenskih revizionista i 6-te američke flote, poročilo, nedatirano.

⁸¹⁷ Krajnje zabrinjava teška sudbina albanskog naroda, Borba, 27. 5. 1961, str. 1.

⁸¹⁸ Enverove bajke, Borba, 18. 5. 1961, str. 2.

Vse do konca leta je v Albaniji potekala negativna kampanja, saj je albansko vodstvo vse ostreje nastopalo tako proti Jugoslaviji kot tudi Sovjetski zvezi. Primer njihovih nekoliko zmedenih izjav je lepo viden iz govora albanskega predsednika vlade Mehmeta Shehuja, ki naj bi po vsebini in tonu predstavljal obrazec za propagando iz hladne vojne. *“Po stari navadi je Shehu o Jugoslaviji govoril na žaljiv način. Njegov govor je istočasno poln zmedenih izjav in neverjetnih akrobacij.”* Po eni strani je tako Shehu govoril o koristi ustanovne konference gibanja neuvrščениh, predvsem za dekolonializacijo, vendar naj bi na tej isti konferenci Jugoslavija pokazala svoj pravi revizionistični obraz kot sluga imperializma.⁸¹⁹ Jugoslovanska stran je dokaj nestrpno spremljala dvajseto obletnico ustanovitve albanske partije,⁸²⁰ močno reakcijo pa je sprožil Titov govor v Skopju nekaj dni kasneje. V njem je odkrito napadel albansko politiko in podobno kot v svojem govoru pred istrskim aktivom leta 1956 “žaljivo” omenjal Hoxho. *“... Mi vidimo, da albanska partija in Enver Hoxha v tem delu Evrope predstavljata kitajsko partijo in trobita neresnice o nas. Kitajsko-albanski dogovor, ki ga je neki Enver Hoxha, ali kako se že imenuje, prebral ob dvajseti obletnici ustanovitve ADP, je poln klevet proti naši državi, raznih izmišljotin in namišljenih nevarnosti, ki jim pretijo z naše strani in z eno besedo take vsebine, da se človek mora zamisliti nad njim in se vprašati, ali ni kaj za tem in kaj se pripravlja: Da ni kakšna provokacija proti naši državi? Vemo, da se je nekaj podobnega počelo za časa Stalina, ko so proti nas pripravljali provokacije. Jaz zato trdim, da albanski voditelji predstavljajo veliko nevarnost za mir v tem delu Evrope in da kitajski voditelji delajo človeštvu slabo uslugo s pomočjo neskrupuloznih voditeljev, kot so Enver Hoxha, Shehu in drugi ...”*⁸²¹ Mobilizacija jugoslovanske države proti albanski propagandi in sovražnim aktivnostim je v tem času jasno vidna, saj se s tem problemom niso več ukvarjali zgolj v odgovornih političnih telesih, temveč so

⁸¹⁹ Akrobacije Mehmet Šehua, Borba, 5. 10. 1961, str. 2.

⁸²⁰ Dvadeset godina albanske partije rada, Borba, 8. 11. 1961, str. 2 in Govor E. Hodže na akademiji povodom dvadesetгодиšnjice APR, Borba 11. 11. 1961, str. 2.

⁸²¹ Govor predsednika Tita u Skoplju, Borba, 14. 11. 1961, str. 1-3.

Jugoslovansko koketiranje z Zahodom v petdesetih letih pri albanskem vodstvu ni doseglo najboljšega odziva. Leta 1961 je v Albaniji prišlo do novega vala čistk ob prekinitvi odnosov s Sovjetsko zvezo, ki se je tedaj pridružila fantomski jugoslovansko-grško-ameriško-vatikanski protialbanski koaliciji. Na montiranem procesu proti admiralu Temetu Sejku so njen obstoj tudi uradno dokazali, na podoben način pa prisotnost ameriških sil v Jugoslaviji ugotavljata albanska obveščevalna oficirja iz Pavlihe.

na sekretariatu za zunanje zadeve redno imeli sestanke Koordinacijske skupine za Albanijo,⁸²² na katerih so bili prisotni predstavniki sekretariatov za zunanje in notranje zadeve, II. uprave JLA, komisije CK KPJ za mednarodne stike in analitične skupine za Albanijo.⁸²³

Konec leta 1961 je javnost presenetila nepričakovana nota albanskega poslanstva v Beogradu, v kateri so predlagali ponovno popolno normalizacijo medsebojnih odnosov, čeprav je sočasno podpredsednik albanske vlade Spiro Koleka omenjal popolnoma nasprotne ide-

⁸²² Koordinacijski oddelek sekretariata za zunanje zadeve je bil izpostava jugoslovanske obveščevalne službe. Glej: Petković, Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije, str. 43.

⁸²³ Fond sekretariata za zunanje zadeve je bil zahvaljujoč temu v naslednjih letih obilno založen s poročili notranjih organov.

je.⁸²⁴ Ta albanska dvoličnost je vzpodbudila ohranitev ofenzivnega pristopa jugoslovanske zunanje politike do Albanije, saj je običajno sekretariat za zunanje zadeve vodil pomirjujočo politiko. Sekretar za zunanje zadeve Koča Popović je tako jugoslovanskemu odpravniku v Tirani Zdujiću priporočil ohranitev ustaljene prakse, saj: *“Nismo nikoli bili za umetno zaostrovanje in ne moremo sedaj biti za umetno pomiritev.”*⁸²⁵ Vzrok za nenadno albansko popustljivost je v svoji analizi verjetno pravilno zadel kasnejši odpravnik poslov v Tirani Miodrag Krdžić. Ta je predvideval, da je albansko vodstvo slabo ocenilo nadaljnji razvoj sovjetsko-kitajskega spora. Menili naj bi, da se bo spor postopno spreminjal in da bodo glede na njegov razvoj lahko sproti prilagajali svojo politiko do Sovjetske zveze. Vse te kalkulacije pa so se porušile, ker je sovjetsko vodstvo proti albanskemu nastopilo izredno ostro in v začetku decembra prekinilo vse medsebojne odnose. Tega naj Albanci ne bi pričakovali do zadnjega trenutka, ko je bilo za blaženje spora že prepozno.⁸²⁶ Zaradi tega so v naglici začeli mobilizirati vojsko, ki je bila v stanju pripravljenosti, pričeli pa so tudi s pogovori o večjem gospodarskem sodelovanju s Francijo in Italijo, ki je bilo politično bolj sprejemljivo kot z Jugoslavijo. *“Vsi elementi kažejo odločno subjektivno pripravljenost vodstva, da do konca vztraja v izvajanju novega kurza. Realno gledano drugega izhoda niti nimajo.”*⁸²⁷

In tako je Albanija ostala osamljen otok oziroma stalinistična zaplata ob jugoslovanski meji, v kateri je hitro prišlo do podobnega razvoja kot v prvih letih jugoslovansko-sovjetskega konflikta v Jugoslaviji, saj je bilo albansko vodstvo prisiljeno svoj ideološki prav dokazati čim bolj pravoverno. Prava vera je dobila ime marksizem-leninizem, Albanija pa je ostala *“osamljen svetilnik”* za vse okorele staliniste in je lahko svojo luč obdržala

---

⁸²⁴ Albanska vlada nije izmjenila svoju provokatorsku politiku prema Jugoslaviji, Borba, 23. 12. 1961, str. 1.

⁸²⁵ DA MIP, PA 1961, f. 1, Koča Popović (DSIP) Tirani, 8. december 1961, št. 436485.

⁸²⁶ Na kongresu marca so sprejeli petletni plan, njegova realizacija pa je slonela izključno na predvideni sovjetski pomoči. Aprilska kitajska pomoč je znašala 125 milijonov dolarjev v dolgoročnih kreditih in 7 milijonov enkratne pomoči, kar je bilo manj od albanskih potreb.

⁸²⁷ DA MIP, PA 1961, f. 1, Stanje u Albaniji i perspektive njegovog daljeg razvoja, 27. 12. 1961, št. 40312.

le na en način. To je bilo vzdrževanje umetne napetosti v mednarodnih stikih in notranjepolitičnem življenju. Verjetno je to bila edina možna pot, ki je albanskemu prebivalstvu lahko pojasnila, zakaj živi v “*stalinistični konzervi*”, kot so se znali sočno izraziti v Jugoslaviji, filozofijo režima pa je odlično simboliziral albanski partijski simbol. Namesto po svetu običajnega delavskega simbola, srpa in kladiva, je namreč albansko vodstvo za svoj simbol sprejelo prekrižano puško in kramp, saj naj bi z eno roko zgleden albanski državljani gradili socialistično domovino, z drugo pa jo nenehno branili pred sovražnikom. V državi je tako ves čas vladala nekakšna psihoza, ki se je z leti zgolj stopnjevala, Jugoslavija pa je v ustvarjanju te psihoze imela eno izmed glavnih vlog, ki pa si je glede na svojo zunanjepolitično dejavnost ni (več) zaslužila.

Leta zastoja

Leta, ki so sledila albanskemu sporu s Sovjetsko zvezo in povezovanju albanskega vodstva s kitajskim, lahko opišemo s podobnim izrazom, kot ga je v petdesetih letih uporabil Bogdan Babović ob pregledu jugoslovansko-albanskih odnosov konec dvajsetih let prejšnjega stoletja, bila so torej pusta in brez velikega dogajanja.⁸²⁸ Osnovna tendenca albanskega vodstva iz tega časa je bila, da obdrži kontinuiteto svojega političnega koncepta, ki je bil zasnovan na principu Moskovske deklaracije 12 komunističnih partij, vendar so ga po trenutnih potrebah poskušali prilagajati. Pri tem je prihajalo do pogostih nelogičnosti oziroma nekonsistentnosti, ki pa so dokazovale, da je albansko vodstvo trdno odločeno, da se obdrži na svojem položaju, pri tem pa je energično izpostavljalo pripravljenost na žrtvovanje in ignoriralo vse zunanjepolitične povezave, ki bi bile lahko razumljene kot kompromis ali kapitulacija pred Zahodom ali Vzhodom.⁸²⁹

Jugoslovanski odziv na položaj albanskega vodstva je bil po razburkanem letu 1961 ponovno previden, saj niso hoteli ogroziti svojega vpliva v Albaniji, ki sicer skorajda ni bil omembe vreden,⁸³⁰ vendar je predstavljal

---

⁸²⁸ MIJ, KMJ, f. I- 3- a, a. e. 5, Odnosi Jugoslavije i Albanije izmedju dva rata, elaborat, nedatiran.

⁸²⁹ "Če bo to potrebno, bomo prej pristali na to, da bomo jedli travo in zemljo, kot pa da bi ponudili roko imperijalizmu." Glej: DA MIP, PA 1961, f. 1, Ekspoze Šehua u parlamentu, 27. junij 1962, št. 428595.

⁸³⁰ Kljub temu da je poslanstvo imelo zelo omejen krog delovanja, pa bi zaostrovanje

edino možnost za razvoj kolikor toliko normalnih odnosov med državama. Konec koncev je to bilo obdobje velike jugoslovanske zunanjepolitične ekspanzije, ki je bila globalnega tipa, tako da je Balkan v tem času manj predstavljal nevralgično točko jugoslovanske zunanje politike. S tem v mislih je bila Jugoslavija ponovno pripravljena na kompromise, ki bi omogočili stabilnost medsebojnih odnosov in območij ob njeni južni meji. Nekoliko ostrejši pristop k urejanju medsebojnih odnosov, ki so ga ubrali v letu 1961, se je tako umaknil starim novim smernicam, ki so jasno razvidne iz cirkularnega pisma vsem jugoslovanskim diplomatskim predstavništvom na začetku leta 1962. V njem je pisalo, da je Jugoslavija ves čas od začetka javnih sporov albanskega vodstva s Sovjetsko zvezo bila večinoma zadržana, saj jim je takšno stališče omogočilo, da so se izognili identifikaciji jugoslovanske politike s tisto iz vzhodnega bloka. Po drugi strani so tako preverjali, ali imajo na albanski strani namen izboljšati odnose z Jugoslavijo. Kljub tej zmerni politiki in odprtim možnostim pa se je albansko vodstvo odločilo za nadaljevanje sovražne politike. Jugoslovanski pristop je vseeno ostal umirjen in se je ponovno vrnil na staro utrjeno pot, znano že iz predvojne politike jugoslovanske monarhije in idej Nikole Pašića, saj se je uradno jugoslovansko stališče za rabo v vseh diplomatskih pogovorih o Albaniji po direktivi glasilo, da je Jugoslavija za albansko neodvisnost in nevmešavanje v njihove notranje zadeve. V politiki do Albanije pa niso želeli narediti ničesar, kar bi „*Hoxhi in Shehuj*u olajšalo položaj“, za pritisk na albansko vodstvo pa naj bi tako uporabili konkretna bilateralna vprašanja in s tem poudarili svojo prisotnost na albanskih tleh.⁸³¹ Temu je sledil tudi jugoslovanski tisk, saj se omembe Albanije drastično zmanjšajo in so največkrat zgolj odmevi na voditelje evropskih komunističnih partij, ki so obsodili albansko politiko.⁸³²

---

medsebojnih odnosov lahko hitro privedlo do prekinitve diplomatskih odnosov, kar bi po mnenju jugoslovanskega sekretariata za zunanje zadeve lahko bilo dolgoročno škodljivo.

⁸³¹ DA MIP, PA 1961, f. 1, Svim predstavništvima FNRJ u inostranstvu, 22. januar 1962, št. 42150.

⁸³² Kljub temu pa lahko spremljamo občasna poročila o notranjepolitični situaciji

Politika albanskega vodstva do Jugoslavije je bila jasna in je poudarjala nepomirljivost v ideoloških razhajanjih in škodljivost jugoslovanskega revizionizma, vendar je Mehmet Shehu poskusil postaviti jasno ločnico med ideološkimi razhajaji in neposrednimi stiki, saj naj bi Albanija zagovarjala princip miroljubnega sožitja med državami z različnimi (sic!) družbenimi ureditvami, na Jugoslavijo pa je letel pasus o „načelu medsebojnega spoštovanja ozemeljske celovitosti in suverenosti, enakopravnosti, nevmešavanja v notranje zadeve in vzajemne koristi“. Zaradi tega so v začetku leta 1962 na jugoslovanski strani s presenečenjem ugotavljali, da se je v albanskih občilih občutno zmanjšala oziroma skoraj izginila protijugoslovanska propaganda.⁸³³ To je bil znak rahlega popuščanja, saj naj bi albanska kampanja v minulem letu predstavljala „*vračanje dolga*“ Kitajski, ki naj bi jo jugoslovanski politični koncept motil pri uveljavljanju njenega. Zaradi taktičnih potreb naj bi zato Albanija po decembru 1961 pričela umirjati propagando, v kateri sedaj ni bilo več „*najhujših ekstremov hladne vojne*“, predvsem omenjanja teritorialnih zahtev do Kosova, zmanjšalo pa se je tudi število napisov s protijugoslovanskimi parolami. Umiritev je bila opazna tudi v vseh ostalih sferah, saj je albanska stran rutinsko izvajala vse obveze iz bilateralnih sporazumov, opazna pa je bila tudi povečana korektnost albanskih potez. Predvsem v blagovni menjavi so na albanski strani pokazali iniciativo, podobno pa velja tudi za delo komisije za incidente ob meji.⁸³⁴ V vseh stikih naj bi albanski sogovorniki pokazali več dobre volje, neobičajno željo po konstruktivnosti in dobrih sosedskih odnosih „*dveh socialističnih držav*“, kar je odpravnik poslov Miodrag Krdžić ocenil za „*dirigirano akcijo*“. Dotedanja praksa je tako ostala v uporabi le pri obravnavi jugoslovanskega poslanstva, ki je ostalo pod nekoliko manj očitnim, a še vedno strogim nadzorom, malo pa je bilo tudi osebnih

---

ji, kjer je še posebej zabaven podatek o albanskih volitvah, saj se je tega leta na skupščinskih volitvah pojavilo kar 99,9 odstotka volilnih upravičencev, le sedmim pa to ni uspelo. Glej: U Albaniji nije glasalo samo 7 birača, Borba, 7. 6. 1962, str. 3.

⁸³³ DA MIP, PA 1961, f. 1, Ekspoze Šehua u parlamentu, 27. 6. 1962, št. 428595.

⁸³⁴ DA MIP, PA 1961, f. 1, Informacije o Albaniji, 20. oktober 1962, št. 43772.

stikov s komerkoli iz albanske hierarhije, saj je večina poslov potekala prek telefonskih zvez.⁸³⁵

Kljub navidezni umiritvi protijugoslovanskih aktivnosti pa lahko v tem času prek obveščevalnih poročil, ki so svoje vire imela med emigranti in različnimi naključnimi obiskovalci Albanije, predvsem poštarji in mornarji, spremljamo nadaljevanje albanske politike ustvarjanja psihoze na notranjem področju in ofenzivnost pristopa k albanski populaciji na Kosovu in v Makedoniji. Čeprav se je število ujetih albanskih agentov zmanjšalo,⁸³⁶ so tovrstni dogodki in procesi še vedno pogosti, vendar v Jugoslaviji doživljajo manjšo publiciteto, večji val takšnih incidentov je nato spet opazen v prvi polovici leta 1963.⁸³⁷ Na zaprtem procesu je bil tako februarja obsojen agent albanske obveščevalne službe Shaziman Arifi, ki ga je ta ilegalno spravila v Jugoslavijo. Njegova glavna obveščevalna naloga naj bi bila, da ugotovi, ali se v Jugoslaviji govori o obstoju sovjetsko-jugoslovanskega načrta za napad na Albanijo, in preveri pripravljenost JLA na albanski meji s posebnim poudarkom na fortifikaciji meje.⁸³⁸ Ta podatek je albansko stran verjetno zanimal tudi zaradi pospešenega utrjevanja meje proti Jugoslaviji, saj iz več poročil lahko razberemo, da je potekala gradnja večjega števila bunkerjev, predvsem ob mejnem prehodu Hani-i-Hotit (Črna gora) in ob makedonski meji. O tem so prve podatke jugoslovanskim organom za notranje zadeve posredovali poštni uslužbenci, ki so opazili 35 novih bunkerjev.⁸³⁹ O albanski notranji propagandi, ki

⁸³⁵ DA MIP, PA 1961, f. 1, Albanija (oktobar 61 / februar 62), št. 42912.

⁸³⁶ Ob koncu leta 1962 so vseeno našeli 8 ujetih skupin, ki so šteje 20 agentov in 9 individualnih primerov (od tega 2 likvidirana, 3 ujeti, eden pa se je predal). V: DA MIP, PA 1963, fascikel 1, Informacije o Albaniji, 25. februar 1962, 442268.

⁸³⁷ Albanske vlasti provode intenzivno subverzivno-diverzantsku aktivnost protiv SFRJ, Borba, 12. 7. 1963, str. 2.

⁸³⁸ DA MIP, PA 1961, Najnovije informacije o Albaniji, 24. februar 1961, 42737.

⁸³⁹ Seveda je bila gradnja bunkerjev tedaj intenzivna, vendar to niti približno ne ustreza kasnejšemu razvoju fortifikacijskih objektov na ozemlju Albanije. Ti so bili proti koncu sedemdesetih let v ogromnem številu posejani popolnoma pvošod, tako da je postal bunker pravzaprav sinonim za albansko pokrajino, a je ta proces postal močnejši ob znakih preloma s Kitajsko. O fortifikaciji pričajo: DA MIP, PA 1961, fascikel 1, Informacije o Albaniji, 10. marec 1962, 42820; Informacije o Albaniji, 8. maj 1962, 43085; Informacije o Albaniji, 19. maj 1962, 43144, Informacije o Albaniji, 1. junij 1962, 43187; Informacije o Albaniji, 1. oktober 1962, 43652 in Informacije o Albaniji, 10. december 1961, 43992.

naj bi ustvarila občutek ogroženosti med prebivalstvom, priča tudi emigrant Tafaj Arifa Halil, ki je trdil, da se po eskalaciji sovjetsko-albanskega spora na vseh konferencah stalno govori o povezavi Tita in Hruščova. Ta naj bi po albanskih navedbah stalno sestankovala, Hruščov pa naj bi Tita prepričeval, da napade Albanijo.⁸⁴⁰ Tako naj bi Jugoslavija še vedno predstavljala največjo nevarnost za albansko neodvisnost. S tem so med ljudstvom razširili strah pred jugoslovanskim napadom, paniko pa so povečevale utemeljene govorice o gradnji jarkov, bunkerjev in drugih utrjenih položajev ob celotni jugoslovansko-albanski meji in pospešeno oboroževanje in urjenje enot ob njej.⁸⁴¹ Poleg sovjetsko-jugoslovanske kombinacije je albansko sodstvo še vedno dokazovalo obstoj jugoslovansko-ameriške alianse, saj je leta 1963 v Kuksu potekal proces peterici vohunov, trije od njih so bili obsojeni na smrt. Pripadali naj bi skupinam britansko-ameriških padalcev, ki so leta 1950 iz Albanije pobegnili v Jugoslavijo in od tam načrtovali ponoven vdor v Albanijo.⁸⁴²

Obveščevalna dejavnost jugoslovanske države je bila po dokumentih, ki so prispeli na sekretariat za zunanje zadeve, ves čas izredno živa, vendar pa drugače od albanske popolnoma pasivna. Kljub temu da so trdili, da uslužbencev albanskega poslanstva v Beogradu niso spremljali, pa so imeli nad njimi odličen nadzor s prisluškovanjem njihovim telefonskim pogovorom, spremljali pa so tudi celoten albanski mednarodni telefonski promet, ki je bil speljan po edini možni poti, se pravi skozi Jugoslavijo.⁸⁴³ Poseben poudarek je bil tudi na spremljanju dejavnosti albanske emigracije v tujini, ki je v tem času doživela krajši preporod, saj se je zanimanje za Albanijo po njenem prelomu s Sovjetsko

---

⁸⁴⁰ Do podobnih reakcij je prihajalo tudi jeseni 1963 ob obisku Hruščova v Jugoslaviji. "Vsebinska člankov in brutalni besednjak sta dosegla kulminacijo...", Leonid Brežnjev pa naj bi med svojim obiskom v Jugoslaviji koval načrte s Panajotom Plakom Glej: AJ, fond 507, fascikel IX, 1/I-341-389, a. e. I-348, Informacija o Albaniji, DSIP, 14. oktober 1963 in DA MIP, PA 1963, fascikel 1, Informacije o Albaniji, 17. marec 1963, 442399.

⁸⁴¹ DA MIP, PA 1962, f. 1, Informacije o Albaniji, 23. junij 1962, št. 43286.

⁸⁴² DA MIP, PA 1963, f. 2, Tirana DSIP, 22. junij 1963, št. 421666.

⁸⁴³ DA MIP, PA 1962, f. 1, Najnovije informacije o Albaniji, 7. april 1962, št. 42941 in Informacije o Albaniji, 1. oktober 1962, št. 43652.

zvezo bistveno povečalo, to pa je prispevalo k povečani aktivnosti.⁸⁴⁴ Jasno je bilo tudi nakazano zanimanje za obiske albanskih emigrantov iz tujine v Jugoslaviji, saj je potekala močna kampanja, ki naj bi pospešila izseljevanje albanskih emigrantov iz Jugoslavije v emigrantske centre v tujini, to pa je spremljala močna propaganda.⁸⁴⁵ Živahen je bil tudi ilegalen promet na meji, saj je v letu 1962 v Jugoslavijo iz Albanije prebegnilo 53 oseb (19 so jih nemudoma vrnili), njihovo skupno število v Jugoslaviji pa je tedaj znašalo 2870. Število takšnih emigrantov je nihalo, a ostajalo na približno isti ravni, saj so se nekateri legalno izselili, v tem letu pa jih je 22 tudi ilegalno pobegnilo na Zahod. Iz Jugoslavije je v istem obdobju pobegnilo 31 oseb, 63 je bil pobeg preprečen, skupno število jugoslovanskih emigrantov v Albaniji pa je bilo 1032. V tem času je bilo od starih emigrantov v Jugoslavijo iz Albanije vrnjenih 90 oseb.⁸⁴⁶

Izraz, ki je največkrat označeval stanje v medsebojnih odnosih, je oscilacija, se pravi privijanje ali popuščanje ventila, ki je zadrževal napetost, vendar lahko ugotavljamo, da je pri tem šlo zgolj za minimalne spremembe, ki so nihale med vročim in hladnim stanjem, rekapitulacija odnosov ob koncu leta pa je navadno prikazala nekako mlačen rezultat. Popuščanje pritiska v začetku leta 1962 je prešlo v ostrejšo fazo konec leta, na albansko zaostrovanje pa je nekoliko bolj smelo jugoslovansko vodstvo odgovorilo v letu 1963. Do zaostrovanja je deloma prišlo tudi po kitajski krivdi, saj so v tem času še vedno poskušali vzdrževati status quo v odnosih s Sovjetsko zvezo, zato jih albanski napadi na Hruščova niso zanimali, veliko večjo težo pa so zanje imeli napadi na Jugoslavijo, ki so jim rabili kot posredna kritika sovjetskega vodstva. V skladu s tem so se okrepile „pro-

---

⁸⁴⁴ Čeprav so bile nekatere njihove ugotovitve skorajda neverjetne. Stari obveščevalni maček Dayrell Oakley Hill naj bi še vedno deloval in poskušal z organizacijo gverilskih vpadov v Albanijo, čeprav je britanska obveščevalna služba od takšnih operacij odstopila že v začetku petdesetih let. Kasneje naj bi zaradi britanskega nezanimanja emigrante pošiljal ameriški obveščevalni službi, ki naj bi še vedno delovala iz starih baz v Italiji, načrti pa naj bi obsegali tajno pošiljanje gverilcev prek Jugoslavije mimo vedenja jugoslovanskih oblasti. Glej: DA MIP, PA 1963, f. 1, Informacije o Albaniji, 29. junij 1963, št. 442919.

⁸⁴⁵ Glej npr. DA MIP, PA 1962, f. 1, Informacije o Albaniji, 30. junij 1962, št. 43332.

⁸⁴⁶ AJ, 507, f. IX, 1/II-218-247, a. e. II-228, Informacije o Albaniji, DSUP, julij–november 1962, 21. november 1962.

Jugoslovanska politična karikatura pogosto ni bila na bistveno višjem nivoju kot v državah za železno zaveso. Pljuvalnik na karikaturi se je uporabljal ob vsaki primerni priložnosti, pred in po resoluciji informbiroja, leta 1961 pa je pripadel Enverju Hoxhi. Po drugi strani pa so se jugoslovanski diplomati iz Albanije pritoževali nad nizko ravno humorja, ki je imela kontraproduktiven učinek, predvsem zaradi tega, ker je bila ost usmerjena v smešenje albanske gospodarske zaostalosti.

tijugoslovanska gonja” in diverzantske dejavnosti, kljub temu pa so v zapiskih za kolegij na sekretariatu za notranje zadeve stanje na meji opisali kot dobro, opozorili pa so na nadaljevanje fortifikacijskih del defenzivnega značaja ob celotni meji. V znak dobre volje so nekaj ujetih agentov vrnili albanski strani, razburjenje pa je povzročila začasna ukinitve letalske povezave med Tirano in Beogradom. Osnovni bilateralni odnosi so potekali v nespremenjenem slogu.⁸⁴⁷

Ostrejši pristop je opazen v jugoslovanski gesti, ko je zaradi ohranjanja reciprocitete omejila delovanje albanskega poslanstva v Beogradu v skladu z albanskimi

⁸⁴⁷ DA MIP, PA 1963, f. 1, Informacija o Albaniji, št. 443934.

pravili za jugoslovansko poslanstvo v Tirani. Poleg drastične omejitve gibanja albanskih diplomatskih uslužbenecv je bil uveden tudi stalen nadzor nad njihovim gibanjem.⁸⁴⁸ Albanska stran je na to odgovorila s še bolj rigoroznimi omejitvami za poslanstvo v Tirani, zaradi česar so na sekretariatu razmišljali o dodatnih recipročnih omejitvah.⁸⁴⁹ Ta zaostritev pa je bila verjetno posledica evalvacije jugoslovanskih političnih smernic, ki jih je prve dni junija določil sekretar za zunanje zadeve Koča Popović in pri tem dodal, da jih je treba tudi v praksi izvajati. Poleg uvedbe recipročnih ukrepov v zvezi z diplomatskim predstavništvom je bilo tako zamišljeno, da bo Jugoslavija še naprej izpolnjevala vse pogodbene obveznosti, vendar pa ne bo nosilec nobene iniciative, saj naj bi že ves čas imela več kot dovolj veliko toleranco do albanskih provokacij. Sama naj ne bi izzivala novih, morebitne nove pa naj bi ignorirala. Protestno naj bi se odzivali zgolj ob albanskem zlorabljanju kosovskega vprašanja, vendar izven medijev. Ob vsaki zunanjepolitični akciji pa bi moral sekretariat upoštevati, da naj bi v albanskem vodstvu potekal proces diferenciacije, pospešen zaradi slabih gospodarskih razmer. Zaradi tega naj bi budno spremljali notranje dogajanje in pravočasno zavzemali pravilna stališča ob novih pojavih.⁸⁵⁰ To je verjetno vodilo k uspešnemu posredovanju pri albanskih oblasteh zaradi diverzantskih skupin, ki jih je bilo v naslednjih letih odkritih nekaj manj. To so dosegli s tem, da so albanski strani utemeljili, da brez tega ne more biti normalizacije stanja na meji, kjer sicer ni bilo veliko incidentov,⁸⁵¹ trditve pa so podkrepili z zbrano dokumentacijo o likvidiranih in infiltriranih albanskih agentih/diverzantih v prejšnjih letih. Zaradi tega je albanska stran okrepila takšno dejavnost v

---

⁸⁴⁸ DA MIP, PA 1963, f. 2, Mere retorzije prema predstavništvu NR Albanije – Bgd., 18. julij 1963, št. 419408.

⁸⁴⁹ DA MIP, PA 1963, f. 2, Beleška o novim albanskim merama koje su preduzeli prema našem Poslanstvu, 16. avgust 1963, št. 426954.

⁸⁵⁰ To mnenje je bilo sicer precej optimistično, saj o kakšni diferenciaciji v albanskem vodstvu v tem času ni bilo govora. Glej: DA MIP, PA 1963, f. 2, Naš stav prema Albaniji, 8. junij 1963, št. 419497.

⁸⁵¹ AJ, 507, f. IX, 1/I-341-389, a. e. I-364, Neka zapažanja o situaciji u Albaniji, DSIP, 24. april 1964.

tretjih državah, predvsem v Turčiji.⁸⁵² Trend utrjevanja meje in zmanjševanja števila incidentov je sicer opazen tudi v letu 1965.⁸⁵³

***

Posebno pozornost je jugoslovanski sekretariat za zunanje zadeve posvečal gospodarstvu, ki naj bi bilo stalen vir nezadovoljstva med albanskimi državljani, predvsem zaradi še vedno izredno nizkega življenjskega standarda, zlasti v oskrbi z živili.⁸⁵⁴ Kitajski pomoči ni uspevalo pokrivati prenizkih donosov žitaric, ki so bili vir nenehnih težav (čeprav naj bi po nekaterih podatkih žitarice celo izvažali na Kitajsko), vendar pa je gospodarske težave jugoslovanska stran vseeno nekoliko precenjevala. V letu 1964 naj bi se tako drastično povečala gradbena dela, s katerimi so zaključili gradnjo večine objektov iz petletnega plana, ki so do tedaj stali nedokončani. Vse gradbene posle naj bi vodili kitajski strokovnjaki, z izjemo ene termoelektrarne, ki so jo gradili Italijani. Represivni albanski režim si je pri gradnji pomagal s ceneno gradbeno silo, ki so jo zagotavljali zaporniki, teh pa ni nikdar primanjkovalo. Kitajska pomoč naj bi bila bistvena tudi pri gradnji fortifikacijskih objektov na jugoslovanski meji, območje pa so po obisku kitajske delegacije označili za vojaško območje zaprtega tipa.⁸⁵⁵

Medsebojni bilateralni odnosi so kljub nenehni albanski propagandi potekali dokaj nemoteno, težava se

---

⁸⁵² DA MIP, PA 1964, f. 1, Obaveštajna delatnost NRA protiv SFRJ (januar–septembar 1964. g.), 15. oktober 1964, št. 451655.

⁸⁵³ AJ, 507, f. IX, 1/I-341-389, a. e. I- 381, Informativni bilten o NR Albaniji (juli–septembar 1965.g), SSUP, 15. oktober 1965 in Informativni bilten o NR Albaniji (april–juni 1965. g.), SSUP, 1. julij 1965.

⁸⁵⁴ Nezadovoljstvo običajnih državljanov s kitajsko gospodarsko pomočjo je pritegnilo več pozornosti, kot si jo je verjetno zaslužilo, vendar pa je občasno prihajalo do precej smešnih poročil. Eno izmed njih je opisovalo žolčne prepire med kupci in prodajalci zaradi slabe kvalitete kitajskega konzerviranega mleka. Še v večje podrobnosti pa je Miodrag Krdžić zašel, ko je opisoval pogovor finančnega ministra Vasila Katija in njegove žene pri krojaču. Ministrova žena se je pritoževala nad slabo kvaliteto šivov, krojač pa naj bi krivdo zvalil na nekvaliteten kitajski sukanec, ki je bil edini dostopen. Ženska naj bi tedaj pričela razlagati ministru, da mu že ves čas govori, da je kitajska roba ničvredna, vendar ta na njene kritike ni reagiral. Glej: DA MIP, PA 1964, f. 1, Krdžić DSIP, 23. marec 1964, št. 411638.

⁸⁵⁵ Prav tam.

je pojavila pri razmejitvi ob črnogorsko-albanski meji, ki je potekala po sredini reke Bojane. Ta je sčasoma spreminjala svoj tok, zato so v ustju reke ponovno zarisali mejno črto. Mejna črta pa je po jugoslovanskem mnenju vplivala tudi na razmejitev na morju, česar pa albanska stran ni želela priznati, vendar to za medsebojne odnose ni bilo bistveno.⁸⁵⁶ Na večje nerazumevanje je naletel prvi obisk Ču En Laja v Albaniji; vsa publiciteta je namreč kljub razgretim sovjetsko-kitajskim odnosom še vedno bila namenjena Jugoslaviji oziroma njenemu „sramotenju”.⁸⁵⁷ Zaradi tega je jugoslovanska vlada tudi protestirala, predvsem na račun govorov Hoxhe, Shehujaja in Ču En Laja. Njihovo vsebino je ocenila za dvolično, saj so v tem času na albanski strani po drugi strani predlagali, da bi trgovinski sporazum po več letih namesto na diplomatski ravni sklenili na sestanku dveh delegacij, kar pa je zaradi „z jugoslovanske strani neizvzanih sovražnih albanskih postopkov” jugoslovanska vlada odklonila.⁸⁵⁸ Spremembe ni prinesla niti zamenjava Nikite Hruščova v Sovjetski zvezi oktobra 1964, saj je po jugoslovanski oceni albansko vodstvo pregloboko zabredlo, da bi lahko preživelo ponovno normalizacijo medsebojnih odnosov. Zaradi tega je Hruščovov padec oznanjalo kot poraz smernic XX. kongresa in zmago dogmatskih sil, se pravi albansko zmago, a so do novega sovjetskega vodstva imeli precej zadržkov.⁸⁵⁹ Kljub temu pa na sovjetske iniciative za izboljšanje medsebojnih odnosov ni reagiralo, celo v nasprotju s kitajsko dokaj pomirljivo politiko do Sovjetske zveze v tem času. Zaradi tega je analitik sekretariata za zunanje zadeve opozarjal, da bo na kontinuiteto albanske politike potrebno računati tudi v prihodnosti. Sovražni odnos do Jugoslavije bo tako ostal osnovna konstanta,⁸⁶⁰ saj je medsebojni

⁸⁵⁶ AJ, 507, f. IX, 1/I-341-389, a. e. I-368, Izveštaj o drugom vanrednom zasedanju Mešovite jugoslovensko-albanske komisije za obnovu graničnih piramida, 31. oktober 1964.

⁸⁵⁷ Kinesko saopćenje na završetku posjete Ču En Laja, Borba, 11. januar 1964, str. 2.

⁸⁵⁸ DA MIP, PA 1964, f. 1, Zabeleška S. Tunića, referenta za Albaniju, sa T. Bečariem, otpravnikom poslova Poslanstva NR Albanije u Beogradu, 30. januar 1964, št. 43532.

⁸⁵⁹ DA MIP, PA 1966, f. 2, Informacija o NR Albaniji, 11. januar 1966, št. 491.

⁸⁶⁰ Nekoliko nenavadna poteza albanske vlade je to tezo potrjevala, saj je konec novembra 1964 protestirala pri Svetu za ekonomsko vzajemnost zaradi sodelovanja

spor že zdavnaj izgubil karakter zunanjepolitičnega problema in predstavlja edino stvarnost pri oblikovanju albanske zunanje in notranje politike. Kitajsko-albanska navezava je bila sicer edina logična v danem trenutku, vendar pa je bila omembe vredna tudi komplementarnost stališč obeh partij, Albanija pa je kljub svoji šibkosti želela ohraniti enakovredno vlogo v partnerstvu. To je vodilo k nasvetu, da bi bilo treba znova razmisliti o spremembah jugoslovanskega pristopa, ki se je do tega časa večinoma držal ignoriranja, vendar je bil že zastarel, in večkrat javno reagirati. Novost v razmišljanju je predstavljala ideja, da je potrebno ostro ločiti kitajske in albanske zadeve in Albanijo prenehati omenjati v javnosti zgolj kot „izvajalca kitajske politike”.⁸⁶¹ Princip popuščanja in zategovanja ventila pa je ostal stalnica albanske politike, ki je ob drugem obisku Ču En Laja v Tirani spomladi 1965 iz tega naredila protijugoslovanski miting,⁸⁶² tri mesece kasneje pa prvič po dolgih letih v zunanjepolitičnem ekspoziju v skupščini ni bila niti enkrat omenjena, kaj šele, da bi večina ekspozija bila napad nanjo, kot je to bilo v navadi do tedaj. Sprememba pa je bila tako velika, da ekspozija prvič ni prebral predsednik vlade Mehmet Shehu, ki je do tedaj edini poleg Hoxhe imel ta monopol, temveč zunanji minister Behar Shtylla.⁸⁶³

Kljub takim nihanjem⁸⁶⁴ pa je “osnovna politična linija Albanije do Jugoslavije tudi v tem obdobju ostala nespremenjena. Nadaljuje se zelo groba politično-propagan-

---

Jugoslavije v nekaterih njenih telesih. Albanija od leta 1962 ni bila več članica tega telesa. Glej: AJ, 507, f. IX, 1/I-341-389, I-372, Beleška o protestu albanske vlade članicama SEV-a zbog učešća Jugoslavije u radu nekih organa ove organizacije, 21. november 1964.

⁸⁶¹ DA MIP, PA 1964, f. 1, O nekim aspektima albanske politike i eventualnom našem stavu/pro memoria/, 21. december 1964, št. 449648.

⁸⁶² Ču En Laj je ob preletu Jugoslavije sicer poslal pozdrave predsedniku SIV Petru Stamboliću. Glej: Ču En Laj u Tirani, Borba, 31. 3. 1965, str. 3 in Protest Vlade SFRJ Vladi NR Kine, Borba, 3. 4. 1965, str. 2.

⁸⁶³ AJ, 507, f. IX, 1/II-218-247, a. e. II-235, Informacija o ekspoziju ministra inostranih poslova NR Albanije B. Štile o medjunarodnoj situaciji, 15. julij 1965.

⁸⁶⁴ “Dosedanji razvoj položaja v Albaniji in njena zunanjepolitična platforma v bližnji prihodnosti ne napovedujeta bistvenih sprememb v politiki albanskega vodstva. Določene oscilacije in negotovosti in njeni politiki vseeno kažejo, da se uresničevanje te politične linije ne odvija pravoverno, kakor tudi, da so v kitajsko-albanskih odnosih prisotne tudi določene razlike...” Več o tem: DA MIP, PA 1967, f. 1, Informacija o stanju odnosa izmedju SFR Jugoslavije i NR Albanije, 14. februar 1967, št. 41000.

dna kampanja. Poleg tega je v toku druge polovice leta 1966 bilo po dveh letih relativnega zatišja v albanskem obveščevalnem delovanju proti nam pet ali šest primerov ilegalnega vtihotapljenja oboroženih vohunov-agentov.⁸⁶⁵ Jugoslovanski pristop je ostal umirjen in se je zgledoval po sklepih ZIS-a z začetka leta 1966 in je z reševanjem praktičnih bilateralnih vprašanj poskušal doseči postopno normalizacijo in napredek medsebojnih odnosov. V tem času je bilo tako urejeno nekaj vprašanj, saj je Albanija pokazala pripravljenost za nekatere predloge. Od leta 1966 sta tako državi letno prek podjetij Albturist in Atlas sklepali turistične sporazume, ki pa so dovoljevali le posredništvo Atlasa za turiste iz tujine, za jugoslovanske turiste pa obisk Albanije ni bil predviden, čeprav so v letu 1966 dopustili obiske nekaterih jugoslovanskih državljanov, predvsem tistih albanskega rodu, v Albaniji pri svojcih. Med njimi je bilo tudi nekaj novinarjev, ki so o položaju v Albaniji objavili poročila v jugoslovanskem tisku,⁸⁶⁶ ta pa albanske strani niso razveselila.⁸⁶⁷ Glavni naporov za približevanje sta obe strani vložili pri blagovni menjavi, ki je intenzivno naraščala. Od leta 1965 so bile v okviru mednarodnih tekmovanj redno na sporedu tudi tekme albanskih in jugoslovanskih športnih moštev,⁸⁶⁸ ki so bile priložnost za odhod jugoslovanskih novinarjev v sicer nedostopno Albanijo.⁸⁶⁹ Večja realnost albanskih oblasti pri pristopu k reševanju medsebojnih težav je bila jasno vidna tudi ob incidentu, ko je jugoslovansko reaktivno lovsko letalo tipa F-84 sunderset po napaki pilota zašlo nad albansko ozemlje in so ga prisilili k pristanku na tiransko letališče. Pilota in letalo so v Jugoslavijo brez besed in posebnih zapletov vrnili skoraj nemudoma, incident pa ni bil omenjen v javnosti.⁸⁷⁰

---

⁸⁶⁵ Prav tam.

⁸⁶⁶ "Organi UDBE in novinarji." V: DA MIP, PA 1969, f. 2, Zabeleška o razgovoru Spasoja Tunića sa Mustafa Kadi-om, III. sekretarom albanskog poslanstva u Beogradu za vreme sastanka glavne mešovite komisije za rešavanje ili sprečavanje graničnih incidenata od 30. maja do 5. juna 1969. godine u Beogradu, 10. junij 1969, št. 420463.

⁸⁶⁷ Glej npr. Odškrinuta vrata Skadara na Bojani, Borba, 1. 7. 1966, str. 3.

⁸⁶⁸ DA MIP, PA 1967, f. 1, Informacija o odnosima sa Albanijom posle zasedanja Spoljnopolitičkog odbora Savezne skupštine od 25. oktobra 1967. godine, 21. december, št. 41000.

⁸⁶⁹ Glej zapise Pera Zlatarja. Pero Zlatar, Glasnik iz Tirane.

⁸⁷⁰ DA MIP, PA 1967, f. 1, Tirana DSIP, 21. julij 1967, št. 426214 in Tirana DSIP,

Na absurdnost nekaterih trditev albanskega režima opozarja tudi karikatura Boža Kosa, ki predstavlja del jugoslovanske medijske protiofenzive iz leta 1961.

Ideološka in propagandna vojna pa se je v tem času nemoteno nadaljevala, saj je V. kongres APD novembra 1966 potrdil dotedanje poteze albanskega vodstva,⁸⁷¹ medijsko ofenzivo pa je v Albaniji sprožil Brionski plenium. Menjava Rankovića je bila razumljena kot udarec "srbski buržoaziji" in zmaga slovensko-hrvaških interesov, zamaskirana pod plaščem boja med centralističnim in decentralističnim načelom.⁸⁷² Glavnina napadov, ki so zmotili jugoslovansko vodstvo, pa je bila povezana z "razkrinkavanjem zlorab" notranjih organov, se pravi s

28. julij 1967, št. 426714.

⁸⁷¹ Zato se je nadaljevalo štetje kletvic in žaljivk, v enem samem članku naj bi v "Zeri i popullitu" kar 67-krat užalili Tita. V: DA MIP, PA 1967, f. 1, Izvod iz članka "ZiP" od 16. XI. 1967. god, št. 4969.

⁸⁷² Prav tam.

Kosovom.⁸⁷³ Obsežna diskusija na plenumu je albanski propagandni mašineriji odprla zlati rudnik, iz katerega so nato nastali takšni pasusi: “*Jugoslavija na Kosovu in Metohiji izvaja najhujšo šovinistično politiko, izvaja genocid v najširših razmerah, denacionalizacijo, preganjanja, mučenje in fizične likvidacije; Šiptarji v Jugoslaviji so na strašen način masakrirani, ubijani, ropani, odrekajo se jim najosnovnejše človekove pravice in preganja se jih z njihovih ognjišč.*”⁸⁷⁴ Po nepreverjenih informacijah je za temi albanskimi napadi bil izdelan načrt, po katerem so v Albaniji načrtno objavljali statistične podatke, ki naj bi njihove trditve tudi dokazali, saj so želeli vprašanje genocida na Kosovu sprožiti v OZN.⁸⁷⁵

Notranjepolitično pa je bila Albanija razcepljena, saj je to obdobje, ko je na Kitajskem revolucija prešla v najbolj drastično fazo, znano pod imenom “*kulturna revolucija*”, ki pa v Albaniji ni doživela večjih odmevov. Ravno pri tem je med Albanci in Kitajci prihajalo do nasprotij, ko je bil ekstremizem albanskega vodstva pravzaprav zmernejši od kitajskega, čeprav je bilo v tem času izvedenih nekaj drastičnih ukrepov.⁸⁷⁶ Zgledovanje po kitajskih vzorih je bilo najprej očitno v vojski, kjer so z uniform izginili čini. Izvajali sta se pospešena kolektivizacija še zadnjih, večinoma gorskih krp zemlje in kampanja “*nazaj na podeželje*” (vsak državljan naj bi vsaj mesec preživel ob delu na polju, ne glede na njegovo funkcijo, omejevalo pa se je tudi migracije v mesta). Po kitajskem vzoru so književniki in umetniki odhajali na podeželje, kjer so neposredno lahko črpali ideje za svoje motive, drastično pa so tudi oklestili programe gledališč, opere in baleta, slednji sploh ni več izvajal klasičnih del. Najbolj drastičen ukrep pa je bila akcija proti veri oziroma verskim skupnostim, saj se je Albanija razglasila za prvo ateistično državo na svetu; verske objekte so porušili ali spremenili v skladišča in športne

---

⁸⁷³ DA MIP, PA 1967, f. 1, Informacija o stanju odnosa izmedju SFRJ Jugoslavije i NR Albanije, 14. februar 1967, št. 41000.

⁸⁷⁴ AJ, 507, IX, 1/I-341-389, I- 387, Beleška o napadima NR Albanije na SFRJ Jugoslaviju u periodu od 3. jula do 3. oktobra 1966. godine, 10. oktober 1966.

⁸⁷⁵ DA MIP, PA 1966, f. 2, Misija SFRJ u OUN (Srđa Prica) DSIP (Marku Nikeziću), 1. oktober 1966, št. 433994.

⁸⁷⁶ Žeri i popullit: U Albaniji se uspešno razvija ideološka i kulturna revolucija, Borba, 26. 3. 1967, str. 3.

hale, verske uslužbenke večinoma poslali na “*družbeno-koristno delo*”, izkazovanje verske pripadnosti pa je postalo kaznivo dejanje.⁸⁷⁷ Kljub temu so to v Jugoslaviji ocenjevali kot lahen odmev kulturne revolucije,⁸⁷⁸ ki je dokaj zaostajal za kitajskim tempom sprememb.⁸⁷⁹

---

⁸⁷⁷ DA MIP, PA 1967, f. 1, Tirana DSIP, 2. marec 1967, št. 48074 in DA MIP, PA 1968, f. 1, Informacije o nekim aspektima unutrašnjih kretanja u Albaniji (sačinjena u saradnji sa Poslanstvom SFRJ u Tirani), 23. julij 1968, št. 46569.

⁸⁷⁸ DA MIP, PA 1967, f. 1, Informacija o odnosima s Albanijom, 21. december 1967, št. 41000.

⁸⁷⁹ Albansko vodstvo naj bi o že šest mesecev trajajoči kulturni revoluciji leta 1966 molčalo. Glej: Zanimljiva šutnja, *Borba*, 20. 10. 1966, str. 3.

Pot k normalizaciji medsebojnih odnosov

Prelomno leto v razvoju medsebojnih odnosov je bilo razburkano 1968., vendar pa ob njegovem začetku nič ni kazalo na to, da bi se albanska zunanjepolitična usmeritev kakorkoli spreminjala. Napadi albanskega vodstva so ostali enako ostri in občasno nekoliko neokusni. Enver Hoxha je v enem svojih govorov tako ošvrknil jugoslovansko vlado, ki naj bi na območjih Makedonije, prizadetih v potresu leta 1963 in poseljenih z albanskim prebivalstvom, namenoma zavlačevala z obnovo.⁸⁸⁰ Ta odnos do jugoslovanskega vodstva pa se je spreminjal le v enem, za albansko prebivalstvo pomembnem delu. Albansko vodstvo je namreč veliko bolj elastično pristopalo k meddržavnim stikom in neposrednemu sodelovanju, pod pogojem, da je to potekalo neposredno s Kosovom. V tem obdobju so bili vzpostavljeni prvi stiki tiranskih in prištinskih fakultet, sklenjen je bil sporazum o nabavi knjig in učbenikov za potrebe manjšinskega šolstva v Albaniji, izmenjani sta bili tudi albanološki delegaciji ob 500. obletnici smrti Gjergja Kastriote Skenderbega. Takšno raven sodelovanja pa je albanska stran dopuščala le na pokrajinski ravni, kar je bilo na zvezni ravni sicer sprejeto, vendar so nanj gledali skeptično in ga sprejemali zgolj kot uvod v morebitno širše sodelovanje na državni ravni.⁸⁸¹

---

⁸⁸⁰ Albansko rukovodstvo ne pokazuje želje za boljimi odnosima sa Jugoslavijom, 14. 1. 1968, str. 2.

⁸⁸¹ "Ob upoštevanju elementa dvojnosti albanske taktike (gotove razlike v pristopu

Spremembe je povzročila panika v albanskem vodstvu po sovjetski intervenciji na Češkoslovaškem. Albansko vodstvo sicer ni gojilo nobenih simpatij do reformnega procesa, ki je intenzivno potekal v prvi polovici leta 1968, ofenziven sovjetski odziv na politične spremembe v eni izmed članic Varšavskega pakta pa je po njihovem predstavljal precedens v medblokovskih odnosih, ki bi se lahko ponovil v neubogljivi Albaniji. Dvojnost, ki je s tem nastala v razmišljanju albanskega vodstva, je lahko opaziti v uradni izjavi za javnost dan po sovjetski invaziji. *“Centralni komite APD in vlada LRA z največjo odločenostjo obsojata barbarsko agresijo sovjetskih revizionistov in njihovih slug proti ČSSR, kakor tudi izdajo in kapitulacijo čehoslovaškega revizionističnega vodstva.”*⁸⁸² Albanska stran se je takšni usodi leta 1961 brez večjih težav izognila, saj teritorialno ni mejila na nobeno drugo državo članico Varšavskega pakta, imela pa je tudi močnega zunanjepolitičnega partnerja, Kitajsko, kar je predstavljalo resno oviro za invazijo.⁸⁸³ Vendar pa razmišljanje tedanjih vodstev *“disidentskih socialističnih držav”* ni bilo tako preprosto, saj tudi v Jugoslaviji novica o invaziji na Češkoslovaško ni bila sprejeta z lahkim srcem in je povzročila resne skrbi o morebitnem nadaljevanju invazije v Jugoslavijo,⁸⁸⁴ a so se te po nekaj dneh razblinile, povzročile pa so resne spremembe v vojaško-obrambni taktiki.⁸⁸⁵ Albanija je v precepu pričela iskati večjo oporo v odnosih s sosednjimi državami,⁸⁸⁶ kar je bilo očitno tudi zaradi popolne

---

k APKM in SFRJ) menimo, da bi vzporedno s sprožitvijo pobude za določeno sodelovanje med APKM in LRA Albancem istočasno odločno dali vedeti, da ne more biti uspešnega sodelovanja z APKM, dokler istočasno izvajajo sovražno propagando proti SFRJ.” Glej: DA MIP, PA 1968, f. 1, Pregled stanja jugoslovensko-albanskih odnosa, 9. julij 1968, št. 46569.

⁸⁸² Izjava je bila ideološko sicer hudo zmedena, a zato toliko bolj bojevita, saj je Sovjetsko zvezo obtožila sodelovanja v *“globalni strategiji kolaboracije izdajalskega sovjetskega vodstva in ameriškega imperializma”*, sovjetski narod pa pozivala k boju proti *“fašistični klikli Brežnjev-Kosigin”*, obnovitvi ciljev oktobrske revolucije in *“da naj enkrat za zmeraj pokopljejo zloglasni XX. kongres KPSZ”*. Glej: AJ, 507, IX, 22/II-146-189, II-153, Izjava CK PRA i albanske vlade u vezi agresije SSSR-a i drugih snaga VU na Čssr, 22. avgust 1968.

⁸⁸³ DA MIP, PA 1968, f. 1, Tirana DSIP, 20. november 1968, št. 442032.

⁸⁸⁴ Hadalin, Tito in praška pomlad v jugoslovanskih diplomatskih virih, str. 163.

⁸⁸⁵ Guštin, Teritorialna obramba 1968–1987: Vojaška potreba ali politični projekt? in Bjelajac, Jugoslovanska ljudska armada v šestdesetih in prvi polovici sedemdesetih.

⁸⁸⁶ *“Negotovost glede dometa in smeri nadaljnje vojaškega nastopa petih držav po*

ukinitve protijugoslovanske propagande takoj po sovjetski invaziji. Zaradi novonastale situacije je albansko vodstvo poskušalo navezovati stike in prepričati jugoslovansko stran o spremembah svojega mišljenja prek najrazličnejših kanalov: stikov diplomatskih predstavnikov z različnimi funkcionarji,⁸⁸⁷ na sestankih različnih bilateralnih komisij in podobno.⁸⁸⁸ V teh stikih so poskušali neformalno poudarjati albansko stališče o potrebi po ohranitvi neodvisnosti obeh držav, ki mora biti v prvem planu, ideološke razlike pa pri tem ne bi smele igrati nobene vloge.⁸⁸⁹ Na jugoslovanski strani si v tem času niso bili na jasnem, ali ima tak albanski pristop trajnejšo vrednost, saj so albanski predstavniki nastopali zelo zadržano, v skladu s svojimi zunanje- in notranjepolitičnimi usmeritvami, zato je obstajal utemeljen sum, da je to zgolj zaradi njihove ocene o verjetnosti napada sil Varšavskega pakta. Kljub temu so nameravali z vsemi odzivi opogumiti albansko stran, da bi se med državama razvili pristnejši odnosi. Zaradi tega je pomočnik sekretarja za zunanje zadeve Babić albanskemu odpravniku poslov uradno izjavil, da se je Jugoslavija ves čas zavzemala za teritorialno celovitost in suverenost albanske države, ki predstavlja enega izmed pogojev za miren razvoj v regiji, za obrambo tega pa bi morali državi na bilerateralnem področju narediti čim več. Albanska stran na izjavo uradno ni reagirala.⁸⁹⁰

Albansko tipanje terena pa je imelo za sabo globlji vzrok kot le iskanje načelne jugoslovanske podpore. 12. septembra je Albanija tudi de iure izstopila iz Varšavskega pakta. Iz njegovega delovanja je bila sicer izključena že od konca leta 1961. Ofenziven pristop albanske

---

*intervenciji, samo dejstvo, da je do takšne akcije lahko prišlo, kot tudi njena argumentacija, so izzvali v prvem trenutku očiten strah o neposredni ogroženosti Albanije.*⁷ Glej: DA MIP, PA 1968, f. 1, Tirana DSIP, 20. november 1968, št. 442032.

⁸⁸⁷ MLJ, KPR, f. I-5-b, Informacija o razgovorima koje sam vodio (Kolj Široka) sa dvojicom albanskih predstavnika, 29. oktober 1968.

⁸⁸⁸ Tako je 9. septembra 1968 pomočnika načelnika oddelka za Albanijo Trajka Lipkovskega albanski odpravnik poslov povabil na zasebni razgovor v kavarno, da bi mu zaupno sporočil, da bo v primeru sovjetskega napada na Jugoslavijo *“Albanija bila z vam?”*. V: Lipkovski, Četiri tiranske godine, str. 15–19.

⁸⁸⁹ MLJ, KPR, f. I-5-b, Informacija o poziciji NR Albanije i odnosima sa SFR Jugoslavijom posle agresije na ČSSR, 26. september 1968.

⁸⁹⁰ Prav tam.

vlade je dobil bučno javno podporo s kitajske strani.⁸⁹¹ Formalni izstop Albanije iz Varšavskega pakta je imel dolgoročen značaj za mednarodne odnose, saj se je na tej podlagi Albanija ob ogroženosti lahko nadejala večje podpore. Članstvo je po jugoslovanskem mnenju predstavljalo osnovni vir nevarnosti, saj kot članica Varšavskega pakta niti ni mogla računati na takšno pomoč. Jugoslovanski strani je bilo tako kot Albancem jasno, da države Varšavskega pakta nimajo kopenske zveze z Albanijo in da bi invazija nanjo lahko potekala le prek jugoslovanskega ozemlja, kitajska vloga pri napadu pa je bila zaradi oddaljenosti vprašljiva. Po izstopu je albanska vlada s spremljanjem reakcij Sovjetske zveze in njenih satelitov sklenila, da je neposredna nevarnost za Albanijo minila, vendar pa je splošna nevarnost zaradi češkoslovaškega precedensa še vedno obstajala⁸⁹² in so v ta namen izvedli delno mobilizacijo, drastično povečali obmejne in obalne enote in pričeli oboroževati del civilnega prebivalstva.⁸⁹³ V arhivu Jugoslavije je obširno poročilo, v katerem so analizirane vse možne variante vojnopolitičnega razvoja v Albaniji in ocena o jugoslovanski vlogi pri tem, sploh glede na leta 1949 preklicani sporazum o prijateljstvu in vzajemni pomoči in veliko verjetnost vpleta Jugoslavije v konflikt s silami Varšavskega pakta.⁸⁹⁴ Seveda je albansko vodstvo v tem času začelo intenzivno izboljševati odnose z vsemi okoliškimi državami, cilj njenih napadov v regiji pa je postala Bolgarija.⁸⁹⁵

Na pozitiven premik v medsebojnih odnosih pa je kmalu padla senca, saj so konec leta na Kosovu in v Makedoniji izbruhnile velike albanske demonstracije,

---

⁸⁹¹ DA MIP, PA 1968, f. 1 Tirana DSIP, 6. oktober 1968, št. 436585; Kina podržava odloku Albanije da napusti Varšavski ugovor, Borba, 19. 9. 1968, str. 3 in Kina obečava Albaniji svaku moguću pomoć (Albanska partijska državna delegacija završila posjetu Pekingu), Borba, 8. 10. 1968, str. 3.

⁸⁹² DA MIP, PA 1968, f. 1, Tirana DSIP, 20. november 1968, št. 442032.

⁸⁹³ AJ, 507, f. IX, 1/1-390-425, 1-401, Informacija o poziciji NR Albanije i odnosima sa SFR Jugoslavijom posle agresije na ČSSR, 14. oktobra 1968 in Neki aspekti naše pozicije u slučaju agresije na Albanijo, elaborat, nedatiran.

⁸⁹⁴ Prav tam.

⁸⁹⁵ Z Bolgarijo je Albanija že julija 1968 prekinila diplomatske odnose, obtoževala pa jo je povečane koncentracije sil Varšavskega pakta, ki naj bi bile pripravljene na vdor v Albanijo. Glej: Albanija odgovorila na bugarsko saopćenje, Borba, 28. 9. 1968, str. 20.

ki jih je jugoslovansko vodstvo razumelo kot nacionalistične, če ne kar separatistične, predvsem pa nasprotne jugoslovanski družbeni ureditvi.⁸⁹⁶ Te demonstracije je v nasprotju s študentskimi, ki so pred tem potekale v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, precej nasilno razgnala policija ob pomoči vojske. Albanska vlada je bila zaradi suma, da je podpirala ekstremnejše demonstrante, po jugoslovanskem mnenju v neugodnem položaju in se je v vseh stikih z jugoslovanskimi predstavniki od njih poskušala distancirati. Albanskemu vodstvu naj bi namreč v trenutku, ko je poskušalo normalizirati medsebojne odnose, postajala dvoličnost, ki jo je tedaj izvajala, se pravi izboljševanje meddržavnih odnosov na eni strani in *“podpiranje in podpihovanje antijugoslovanskega razpoloženja med pripadniki albanske narodnosti v Jugoslaviji”*, ovira.⁸⁹⁷ Na albanski strani, kjer so prej takšne dogodke predvsem v tisku sprejemali odprti rok, je tako prišlo do tega, da demonstracij in sodnih procesov, ki so jim sledili, sploh niso omenjali.⁸⁹⁸ V cirkularnem pismu, ki ga je sekretariat za zunanje zadeve poslal vsem jugoslovanskim diplomatskim predstavništvom, je bilo tako jasno povedano, da kljub občutni pomiritvi odnosov, ki se je odražala v popolni prekinitvi javnih napadov na Jugoslavijo in njeno ureditev, v medsebojnih odnosih težavo predstavlja vprašanje albanske manjšine v Jugoslaviji. To so na albanski strani poskušali predstavljati kot popolnoma legitimno zanimanje za sonarodnjake, čemur so se na jugoslovanski

---

⁸⁹⁶ “27. novembra so bile v Prištini in drugih krajih na Kosovu demonstracije odkrito separatističnega in nacionalističnega značaja, v katerih je sodelovalo več sto študentov in dijakov, ki so zahtevali republiko Kosovo. Demonstranti so nosili albansko zastavo in vzklikali Enverju Hoxhi, razbijali so izložbe, predvsem tiste s srbskimi napisi. Pokrajinsko vodstvo Kosova je demonstracije obsodilo kot nacionalistične, reakcionarne in neustavne, načrtovane, da bi dezorientirale albansko prebivalstvo. Demonstracije so bile tudi 23. decembra v Tetovu v severozahodni Makedoniji, ki je večinoma poseljena z Albanci. Tudi v teh demonstracijah je sodelovalo več sto mladih ljudi, ki so zahtevali albansko republiko v Jugoslaviji, ki bi vsebovala tudi severozahodni del Makedonije. Organizatorji obeh demonstracij so bili obsojeni in zaprti. Ideja o albanski republici v Jugoslaviji je bila zavrnjena s strani CK ZKJ na seji 4. februarja 1969, ki ji je predsedoval predsednik Tito. Zahteva po albanski republici je bila razumljena kot zahteva za spreminjanje državnih meja, ki bi ne le ogrozila Jugoslavije in njene ozemeljske integritete, ampak tudi povzročila nevarnost mednarodnih zapletov na Balkanu.” V: Marmullaku, Albania and the Albanians, str. 150.

⁸⁹⁷ DA MIP, PA 1969, f. 1, Informacija o Albaniji, 17. oktober 1969, št. 437825.

⁸⁹⁸ DA MIP, PA 1969, f. 1, Informacija o sadašnjem položaju NR Albanije in njenim odnosima sa SFR Jugoslavijom, 13. maj 1969, št. 416253.

strani nameravali upirati s propagandnimi akcijami na Kosovu, ki naj bi albanskemu prebivalstvu predstavile “*prave predstavnike albanske narodnosti na Kosovu in v SFRJ*”, ki jih v Albaniji kljub ukinitvi protijugoslovanske kampanje še vedno imenujejo izdajalci.⁸⁹⁹

V tem trenutku je jugoslovanska vlada prevzela iniciativo in se pri sekretarju albanskega poslanstva na sestanku komisije za incidente 4. maja diskretno pozanimala o možnosti dviga ravni diplomatskih predstavništev v Beogradu in Tirani.⁹⁰⁰ Po načelni albanski privolitvi, vendar so želeli, da bi to željo tudi uradno izrazila jugoslovanska stran,⁹⁰¹ je bil prvotni zagon ustavljen. Odpravnik poslov Hrnjak je tako oktobra pisal v Beograd, da so jim v Albaniji ukinili vse diskriminacijske omejitve, ki so bile do tedaj v veljavi, zato bi bilo verjetno primerno uradno sprožiti vprašanje stopnje predstavništev. Na albanski strani so to potezo očitno težko pričakovali, saj je celo na žigu za vizume albanskega poslanstva že pisalo “*Ambasada NRA u Beogradu*”.⁹⁰² Jugoslovanska stran pa očitno še ni bila popolnoma prepričana o trajnosti sprememb, čeprav se je retorika albanskega vodstva vedno bolj blažila. Enver Hoxha je tako poleg tega, da je v govoru v Tropoji eksplicitno rekel, da je Albanija za dobrososedske odnose, omenil tudi položaj albanske manjšine. Tokrat pa ni več omenjal njihovega “*trpečega*” položaja, temveč je le omenil napačno politiko nekaterih jugoslovanskih voditeljev v preteklosti in ocenil, da se kosovski Albanci vedno bolj enakopravno vključujejo v gospodarstvo in državno upravo. Prvič je omenil tudi razvitost albanskega šolstva, katerega obstoj je do tedaj zanikal. Vseeno pa so na jugoslovanski strani ocenjevali, da nekateri poudarki v njegovem govoru odstopajo od njegovih izjav.⁹⁰³ V tem duhu bi lahko razumeli tudi izjavo sekretarja za zunanje zadeve Mirka Tepavca, ki je o odnosih z Albanijo v intervjuju za *Među-*

---

⁸⁹⁹ DA MIP, PA 1969, f. 1, Svim DK predstavništva, 4. februar 1969, št. 44764.

⁹⁰⁰ DA MIP, PA 1969, f. 2, Beležka o podizanju ranga predstavništva SFRJ u Tirani i NRA u Beogradu, 10. junij 1969, št. 416253.

⁹⁰¹ DA MIP, PA 1969, f. 2, Ankara DSIP, 25. julij 1969, št. 430836.

⁹⁰² DA MIP, PA 1969, f. 2, Tirana DSIP, 9. oktober 1969, št. 436276.

⁹⁰³ Albanija je za dobrosusjedske odnose sa Jugoslavijom, Borba, 3. junij 1970, str. 3.

ENVER HOXHA

YUGOSLAV
"SELF-ADMINISTRATION"
A CAPITALIST THEORY
AND PRACTICE

Naslovnica dela "Jugoslovansko samoupravljanje – kapitalistična teorija in praksa" iz leta 1978. Enver Hoxha je bil neverjetno ploden pisec spominov, dnevniških zapiskov in teoretičnih del v duhu svojevrstne marksistično-leninistične dogmatike, s katerimi je naknadno opravičeval svoje politične akrobacije. Prikazana je naslovnica političnega pamfleta, ki naj bi razkrinkal antisocialistične odklone Edvarda Kardelja. Redki jugoslovanski obiskovalci Albanije so bili priča poplavi takšnih del, prevedenih v vse večje svetovne jezike, eden izmed jugoslovanskih košarkarjev pa je po besedah športnega reporterja Pera Zlatarja stojnico s propagandnim materialom opisal kot kiosk s cenenimi X-100 kriminalnimi romani.

*narodno politiko dejal: "Za namigovanje o dobrih odnosih z Albanijo bi rekel, da bi mi bilo bolj všeč, če bi to bilo že dejstvo, ne pa namigovanje."*⁹⁰⁴

Temu pritrjuje tudi poročilo sekretariata za zunanje zadeve, ki v oceni medsebojnih odnosov trdi, da na albanski strani stalno poudarjajo idejne razlike in nepomirljivost ideološkega spora in to občasno še uporabljajo za napade na Jugoslavijo. S tem je albansko vodstvo poskušalo legitimirati svojo dotedanjo politiko pred albansko javnostjo, ki naj bi izboljšanje odnosov razumelo kot zelo omejeno. Temu je rabila tudi albanska propaganda o notranjepolitičnih težavah v Jugoslaviji, kjer naj bi samoupravni sistem bil v razsulu, kapitalizem pa na pohodu. Po drugi strani pa je jugoslovanski strani godilo vztrajanje Enverja Hoxhe, ki je stalno omenjal pripravljenost za normalizacijo odnosov in celo za uvedbo skupnih ukrepov ob eventualni agresiji. Tendenca navezovanja tesnejših stikov le s Kosovom se je nadaljevala, oktobra 1970 je bil tako sklenjen protokol o sodelovanju novonastale prištinske in tiranske univerze. Iz opisov jugoslovanskih iniciativ, ki so jih sprožili skozi leto 1970, je tako lahko razbrati, da vprašanja dviga stopnje diplomatskih predstavništev niso sprožili, ker na albanski strani niso zaznali prave želje po pristnejših odnosih, temveč zgolj potrebo po nekaterih, predvsem gospodarskih. Pojavljalo se je vse več stikov med različnimi predstavniki na vse višjih ravneh, gospodarski sporazum za leto 1971 je bil tako sklenjen med namestniki ministra. Pravi indikator odnosov pa so lahko predstavljali odzivi na vljudnostne poteze; tako je v Tirani na sprejem ob jugoslovanskem državnem prazniku prišlo nekaj albanskih ministrov, na albanski sprejem v Beogradu pa so povabili le nekatere višje uradnike s sekretariatov za zunanje zadeve in zunanjo trgovino. Kljub "*sondiranju terena*" pa albanska stran ni kazala nobenega veselja do izmenjave čestitk ob praznikih.⁹⁰⁵

Pripravljenost albanske strani za dvig stopnje pred-

---

⁹⁰⁴ Odgovornost svih nesvrstanih za pripreme i uspjeh konferencije na vrhu, Borba, 7. 6. 1969, str. 3.

⁹⁰⁵ DA MIP, PA 1970, f. 1, Informacija o medjunarodnom položaju Albanije i nekim aktuelnim pitanjima iz jugoslovensko-albanskih odnosa, 5. april 1971, št. 41558.

stavništvo očitno v tem času ni bila več tako zelo goreča, saj je jugoslovanska stran ponovno "uradno" preverjala njihovo željo marca 1970. Predlog je bil končno sprejet 21. januarja 1971, 5. februarja pa je bil o tem objavljen skupni komunike.⁹⁰⁶ Komunike je bil objavljen tudi v *Borbi*, predstavljal pa je ponovno normalizacijo diplomatskih odnosov, saj sta od leta 1958 do tedaj obe državi v svojih poslanstvih imeli le odpravnika poslov⁹⁰⁷. Zelo hitro, že junija, je bil za veleposlanika v Tirani imenovan Jovan Pečenović,⁹⁰⁸ Albanija pa je prosila za agremen za enega svojih najstarejših diplomatov, Dhimitra Lamania.⁹⁰⁹ Normalizacija odnosov je na jugoslovanski strani ustvarjala upanje za nadaljnji napredek v medsebojnih odnosih. Pečenović naj bi v Albaniji tako končno imel priložnost, da kot diplomatski predstavnik na dovolj visoki stopnji vzpostavlja stike z najvišjimi albanskimi voditelji.⁹¹⁰ Želja, da bi prišel tudi vsaj do predsednika vlade Mehmeta Shehuja, se jim ni uresničila, čeprav je na jugoslovanski strani Lamanija sprejel Tito.

Normalizacija diplomatskih odnosov pa ni pomenila normalizacije drugih odnosov in to so na albanski strani znali še kako poudariti. V začetku novembra je tako potekal VI. kongres APD, kjer je Enver Hoxha v uvodnem referatu dejal, da si na albanski strani želijo vsestranske odnose z Jugoslavijo.⁹¹¹ Referat pa je Hoxha bral pozno zvečer in je tako do jugoslovanskega tiska prispel le njegov prvi del, preostanek pa je Albanska telegrafska agencija pričela oddajati šele zjutraj. Drugi del referata je namreč predstavljal ponoven "brutalni napad" na jugoslovansko vodstvo in družbeni sistem,⁹¹²

---

⁹⁰⁶ Prav tam.

⁹⁰⁷ Jugoslavija i Albanija razmjenjuju ambasadore, *Borba*, 6. 2. 1971, str. 2.

⁹⁰⁸ DA MIP, PA 1971, f. 1, Informacija o Narodnoj Republici Albaniji i nekim aktuelnim pitanjima jugoslovensko-albanskih odnosa/povodom odlaska u Albaniju druga Jovana Pečenovića, ambasadora SFRJ u NR Albaniji, 7. julij 1971, št. 412189. Pečenović je pred tem opravljal dolžnost predsednika sveta občine Prishtina, glej: Asllani, *The Status of Kosova Debated (The 1967-1974 Internal Constitutional and Political Debates in Kosova)*, str. 115.

⁹⁰⁹ MLJ, KPR, f. I-3-a, a. e. 1-3, Prijem ambasadora Narodne republike Albanije Dhimiter-a Lamani-a kod predsednika republike Josipa Broza Tita, Zagreb, 7. IX. 1971.

⁹¹⁰ Pečenovića sta ob predaji akreditivnih pisem sprejela minister za zunanje zadeve Nesti Nase in predsednik prezidija skupščine Haxhi Lleshi. Glej: Hadži Lješi primio Pečenovića, *Borba*, 1. 8. 1971, str. 2.

⁹¹¹ Enver Hodža: Želimo svestrane odnose s Jugoslavijom, *Borba*, 2. 11. 1971, str. 2.

⁹¹² "V položaju, ki je nastal z izdajo sovjetskih revizionistov in antikomunistično pro-

kar je dalo vedeti, da bodo medsebojni odnosi kljub normalizaciji diplomatskih odnosov ostali na starem tiru. Jugoslovanska diplomacija pa se je še naprej kot pijanec plota držala starega recepta pomirljive politike, saj: *“V našem nastopu in postopkih proti Albaniji ni manjkalo principiелne platforme, na kateri bi se razvijali odnosi, vendar so bile akcije premalo koordinirane. Zaradi tega se je potrebno še naprej truditi, da zedinimo svoja mnenja o osnovnih ocenah in pogledih in koordinirano nastopamo.”*⁹¹³ In tako so *“koordinirano nastopali”* še skoraj dve desetletji.

---

pagando buržoazije, uživa posebej veliko publiciteto jugoslovanski samoupravljalški sistem, ki se razglaša za najboljšo pot k izgradnji socializma. Veliko število revizionistov, ravno iz zahodnih kapitalističnih držav, je pristašev take poti. Ima tudi simpatizerje v revizionističnih državah vzhodne Evrope. Teoretiki samoupravnega socializma se pretvarjajo, da izražajo avtentične ideje Marxa in Lenina. Pravzaprav pridigajo stare anarhosindikalistične in buharinistične teorije, ki sta jih v svojem času Marx in Lenin kritizirala. Njihovi teoretični argumenti so popolnoma brez podlage, medtem ko je sedanja jugoslovanska realnost najbolj očiten dokaz neuspeha samoupravljanja. Enver Hoxha je tudi dejal, da so jugoslovanski revizionisti dali proste roke kulakom, ki izkoriščajo delavce, da so razkosali državno lastnino, s tem ko so jo pretvorili v skupno lastnino, in da so na ta način utrli pot rojstvu buržoazije, ki dominira nad delavskim razredom in narodi Jugoslavije. Današnja Jugoslavija ima vse karakteristike buržoazne države in zaradi tega trpi za istimi resnimi in kroničnimi boleznimi, ki so karakteristične za kapitalizem: kaos in globoke gospodarske krize, nezaposlenost, konkurenca, anarhizem, inflacija, ogorčeni družbenopolitični boji in nacionalna nestrnljanja. Taka situacija je privedla do pojava in zaostrovanja boja za hegemonijo.” Glej: Enver Hodža oštro napao samoupravljanje u Jugoslaviji, Borba, 3. 11. 1971, str. 2.

⁹¹³ DA MIP, PA 1970, f. 1, Rezime diskusije o stanju jugoslovensko-albanskih odnosa na sastanku kolegija DSIP od 20. januara 1970. godine koji je, kao osnovu za diskusiju uzeo informaciju broj 4120 od 9. januara o. g., 22. januar 1970, št. 4120.

Gospodarski odnosi od zaostritve političnih odnosov do popolne normalizacije diplomatskih stikov leta 1971

Trend do tedaj naraščajočega gospodarskega sodelovanja prične upadati leta 1959, ko medsebojni politični odnosi znova dosežejo dno. Blagovna menjava je v letu 1961 potekala po sporazumu in blagovnih listah iz leta 1960, saj pogajanj tega leta zaradi političnih vzrokov ni bilo.⁹¹⁴ Politične napetosti so predstavljale stalnico, ki pa kasneje ni bistveno vplivala na razvoj gospodarskega sodelovanja. V letu 1961 je jugoslovanski sekretariat za zunanje zadeve zaradi vedno večjih pritiskov izdal Belo knjigo o sovražni politiki vlade LRA proti FLRJ. V tem času Albanija prekine politične in gospodarske odnose s Sovjetsko zvezo in se nasloni na novega partnerja, Ljudsko republiko Kitajsko.

Kitajska kot albanski gospodarski partner ni v uresničila albanskih pričakovanj, saj njena pomoč ni dosegala sovjetske, kar je gospodarski razvoj Albanije upočasnilo,⁹¹⁵ prisiljeni pa so bili vnesti tudi drastične spremembe v tretji petletni plan.⁹¹⁶ Verjetno je treba tu-

---

⁹¹⁴ DA MIP, PA 1961, f. 1, Gojko Žarković Službi za javne poslove i međunarodne ugovore, 16. avgust 1961, št. 425033 in Ivo Vejvoda (DSIP) Tirani, 2. december 1961, št. 436488. Pogajanja je odpovedala jugoslovanska stran. MIJ, KPR, f. 1-5-b, Zapisnik sa sastanka Grupe CK za međunarodna pitanja, O situaciji u Albaniji, 1. december 1961.

⁹¹⁵ Albanija je izmed vseh držav vzhodnega bloka dobila relativno največja investicijska sredstva, najprej od Jugoslavije in nato Sovjetske zveze ter satelitskih držav. Upoštevajoč nizek nivo razvitosti zemlje je zato imela mnogo višjo gospodarsko rast od ostalih držav bloka. Glej: Banović, Posleratni razvoj privrede u Albaniji, str. 15.

⁹¹⁶ DA MIP, PA 1962, f. 1, Završno poročilo (Mijo Krdžić), 6. julij 1962, št. 422286.

kaj iskati vzrok za ponovno povečanje blagovne menjave z Jugoslavijo. Struktura blagovne menjave se v tem času nekoliko spremenila, saj prekinitev odnosov s SZ in ohladitev odnosov z njenimi vzhodnoevropskimi sateliti prizadane albansko gospodarstvo, ki je imelo večino opreme in vozil iz teh držav.⁹¹⁷ Pesti jih pomanjkanje rezervnih delov, ki jih večinoma poskušajo proizvajati sami, pomemben vir zanje pa je bila ravno Jugoslavija. Glavnino jugoslovanskega uvoza so predstavljali kromova in bakrova ruda, zelenjava, sadje, živilski izdelki in opeka.⁹¹⁸ Poročilo sekretariata za zunanje zadeve trdi, da je prelom s Sovjetsko zvezo in drugimi vzhodnoevropskimi državami povzročil motnje v razvoju gospodarstva.⁹¹⁹ Albanija se je zato previdno nagibala k trgovinskim stikom z zahodom. Za to sodelovanje so bile zahodne države zainteresirane, vendar jih je albansko-kitajska naveza odvrnila. V albanski gospodarski politiki je pričela prevladovati vse večja orientacija na lastne sile in zmožnosti, poudarek je bil na lastnih naravnih virih, poljedelstvu, rudarstvu in predelovalni industriji.⁹²⁰

Konec šestdesetih let je bilo gospodarsko sodelovanje med državama vzpostavljeno na običajen način, saj so redno sklepali protokole o blagovni menjavi, ki je zlagoma naraščala. V letu 1967 in 1968 je bilo tako predvideno povečanje prometa za 25 odstotkov, vendar niso izkoristili vseh možnosti. Albanijo se je konec šestdesetih let v zunanji trgovini obravnavalo kot državo v razvoju z največjimi ugodnostmi. Leta 1967 podjetje Interimpeks iz Skopja odprlo prvo trgovsko predstavništvo v državi. Albanija je težila k samozadostnosti in je uvažala približno v protivrednosti svojega izvoza. Ta izvoz je predstavljal težavo zaradi ozke izbire in premajhnih količin izdelkov in surovin, ki so jih na albanski strani

---

⁹¹⁷ Statistika spoljne trgovine FNRJ 1966, str. 317.

⁹¹⁸ Potpisan protokol o robnoj razmjeni s Albanijom, Borba, 29. 12. 1966, str. 2.

⁹¹⁹ "Glede na notranje pritiske in ostre represivne ukrepe proti političnim devijacijam vseh vrst se danes po naših ocenah v albanskem gospodarstvu skriva najresnejši dejavnik, ki bi lahko izzval notranjo krizo in pogojuje nadaljnje zaplete tako na notranjem kot zunanjem področju." Glej: DA MIP, PA 1962, f. 1, Završno poročilo (Mijo Krdžić), 6. julij 1962, št. 422286.

⁹²⁰ AJ, 130, f. 617, a. e. 1016 in DA MIP, PA 1968, f. 1, Informacije o nekim aspektu unutrašnjih kretanja u Albaniji (sačinjena u saradnji sa Poslanstvom SFRJ u Tirani), 23. julij 1968, št. 46569.

lahko ponudili. V Jugoslaviji so nekatera podjetja, tudi koprška Intereuropa, pokazala zanimanje za uvoz mesa, vendar ta ni bil možen, ker državi nista imeli sklenjene veterinarske konvencije.⁹²¹ Posebej veliko zanimanje je v Jugoslaviji vladalo za bitumen, ki ga je bilo na uvoznih listah zelo malo, bil pa je iskano blago, s katerim bi se dalo uravnati albanski deficit. Za pokrivanje deficita v blagovni menjavi je Albanija ponujala izdelke, ki za jugoslovanski trg niso bili zanimivi, predvsem tobak. Zanimala jih je jugoslovanska ponudba strojev, lokomotiv in traktorjev, vendar jim sredstva nabave teh niso dopuščala, zato so uvažali le prikolice in rezervne dele. Za uvoz kromove rude je bil v dogovoru z albansko vlado vsako leto poleti odprt začasni mejni prehod Blato pri Debru, ki ga je uporabljalo podjetje Jugometal. Jugoslovanska država se je zanimala tudi za odprtje mednarodnega mejnega prehoda pri Prizrenu, vendar je Albanija privolila le v meddržavnega. Albanija je zavračala tudi sklenitev sporazuma o maloobmejnem prometu, ki bi pripomogel k povečanju menjave, predvsem v prometu z Makedonijo in Kosovom. Večina albanskega pomorskega transporta je potekala do jugoslovanskih pristanišč, po letu 1970 pa so del tovora, ki je do tedaj potoval prek Trsta, preusmerili na koprsko pristanišče.⁹²²

V letu 1970 je albanska stran pričela omenjati prevelik delež rud v izvozu. Sama je ob kitajski pomoči gradila več tovarn za predelavo te rude, sočasno pa so tudi jugoslovanske potrebe naraščale. V zameno za krom in baker so ponudili boksit, ki ga še niso izkoriščali, zato bi morala zainteresirana podjetja sama sodelovati pri obratovanju kopov. Motili so jih dolgi transportni roki iz reškega pristanišča, velik problem pa je predstavljalo tudi dejstvo, da so mejni prehodi z Albanijo obratovali le čez dan. To je albanska stran utemeljevala s prevelikimi stroški carinske službe.

Relativno mirne gospodarske odnose je kalilo vprašanje hidroelektrarne Fierz na Črnem Drimu. Zaradi gradnje jezua na tej reki so na jugoslovanski strani meje

---

⁹²¹ Sklenjena je bila šele 3. oktobra 1968. Glej: DA MIP, PA 1968, f. 2, Veterinarska konvencija izmedju Vlade SFRJ i Vlade NRA, št. 443897.

⁹²² DA MIP, PA 1969, f. 2, Tirana DSIP (SSST i SPK), 18. marec 1969, št. 410179.

poplavili približno 400 hektarjev večinoma naseljenega in obdelanega zemljišča, zanj pa niso bili pripravljene plačati odškodnine, saj naj bi bil tak dogovor sklenjen na zasedanju mešane vodnogospodarske komisije 1962, vendar se je podoben problem pojavil že prej na albanski strani pri gradnji jugoslovanske hidroelektrarne Globočica in so ga uspešno rešili.⁹²³ Sočasno je Jugoslavija imela težave zaradi gradnje mednarodnega letališča na Ohridu tik ob meji, saj so ob slabem vremenu letala bila prisiljena narediti velik ovinek ob jezeru in so s tem kršila nedotakljivost albanskega zračnega prostora.⁹²⁴ V letu 1971 sta državi normalizirali diplomatske odnose in svoji diplomatski predstavništvu dvignili na stopnjo ambasade,⁹²⁵ istega leta pa je bil podpisan tudi prvi petletni trgovinski sporazum. Podpisan je bil v Tirani, na albanski strani ga je podpisal namestnik zunanjetrgovinskega ministra Vasil Kati, na jugoslovanski pa pomočnik zveznega sekretarja Boris Snuderl. Tega je sprejel tudi minister Kico Ngjela.⁹²⁶ Iz Albanije prične Jugoslavija v tem obdobju uvažati električno energijo,⁹²⁷ ki poleg rud predstavlja glavnino uvoza, saj v Albaniji pospešeno gradijo hidrocentrale, petletni sporazum pa je tudi omogočil naraščanje blagovne menjave, kar je opazno v priloženi tabeli. Delež trgovskih poslov Albanije z državami OECD je od začetka sedemdesetih let naraščal in je leta 1976 znašal že četrtnino vsega pretoka blaga, Jugoslavija pa je kot zunanjetrgovinski partner sodelovala v 6 odstotkih poslov (kljub intenzivnemu naraščanju prometa med državama, kjer je Jugoslavija v nekaterih obdobjih obvladovala kar 20 odstotkov vseh albanskih zunanjetrgovinskih poslov, pa je bil ta delež v jugoslovanski zunanji trgovini zanemarljiv, saj nikoli ni presegel pol odstotka letnih poslov s tujino).⁹²⁸

⁹²³ DA MIP, PA 1959, f. 1, Beleška o izgradnji HE Globočica, 9. julij 1959, št. 415691.

⁹²⁴ AJ, 130, f. 617, a. e. 1016 in DA MIP, PA 1970, f. 2, Pro-memoire (Savezna uprava za civilnu vazdušnu plovidbu DSIP), 14. april 1970, št. 415911.

⁹²⁵ Jugoslavija i Albanija razmjenjuju ambasadore, Borba, 6. 2. 1971, str. 2

⁹²⁶ Trgovački pregovori s Albanijom, Borba, 20. 5. 1971, str. 2 in Jugoslavija i Albanija povećavaju trgovinu, Borba, 21. 5. 1971, str. 2.

⁹²⁷ DA MIP, PA 1971, f. 1, Informacija o uspostavljanju kontakta i do sada vodjenim razgovorima sa predstavnicima elektroprivrede NR Albanije, julij 1971, št. 428242.

⁹²⁸ Bartl, Albanci, str. 252 in Hadalin, Jugoslovansko-albanski gospodarski odnosi med letoma 1945 in 1992, str. 132–133.

Pregled jugoslovansko-albanskih trgovinskih odnosov med letoma 1955 in 1975⁹²⁹

LETO	UVOZ IZ ALBANIJE V USD	IZVOZ V ALBANIJO V USD
1955	0 \$	3700 \$
1956	6036 \$	157.500 \$
1957	519.813 \$	469.923 \$
1958	1.152.420 \$	555.983 \$
1959	118.047 \$	347.690 \$
1960	595.667 \$	317.833 \$
1961	245.037 \$	170.617 \$
1962	601.850 \$	522.367 \$
1963	826.383 \$	302.467 \$
1964	1.775.973 \$	852.523 \$
1965	1.737.053 \$	1.784.956 \$
1966	2.102.297 \$	1.980.912 \$
1967	1.951.044 \$	2.908.925 \$
1968	2.261.323 \$	1.449.063 \$
1969	2.795.422 \$	3.017.547 \$
1970	2.961.122 \$	2.258.154 \$
1971	4.639.336 \$	4.117.874 \$
1972	5.437.722 \$	6.519.225 \$
1973	10.240.433 \$	7.185.925 \$
1974	17.783.425 \$	19.698.516 \$
1975	21.937.860 \$	14.831.034 \$

⁹²⁹ Sestavljeno po: Statistika spoljne trgovine FNRJ, Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ, 1949–1972 in Statistika spoljne trgovine SFRJ, 1974–1975.

Položaj albanske
manjšine v Jugoslaviji
v obravnavanem
obdobju in vpliv
jugoslovansko-
albanskih stikov na
politične spremembe

Končni boji za osvoboditev Kosova

Nemške enote so se iz Albanije umaknile novembra 1944, njihov umik pa je potekal prek Kosova, kjer je tedaj delovalo več partizanskih enot, v katerih so sodelovali tako srbski kot tudi albanski borci. Čez pokrajino pa se niso umikale le enote iz Albanije, temveč celotna armadna skupina E iz Grčije in Makedonije. Vrhovni štab NOV in POJ je septembra 1944 preimenoval glavni štab NOV in PO Kosova in Metohije v operativni štab, ki je bil podrejen glavnemu štabu NOV in PO Srbije. Dodatni bataljoni, v katerih so se borili tudi albanski vojaki, so bili dodeljeni temu štabu iz Makedonije, njihova naloga pa je bila, da konzervativnim silam preprečijo,⁹³⁰ da se po umiku nemških enot utrdijo na tem območju, kjer so imele precejšen vpliv. Komandant operativnega štaba je postal Fadil Hoxha, malo pred tem pa je vrhovni štab napotil v Albanijo vojaško misijo v glavni štab NOV in POJ Albanije, da bi skupaj koordinirali zaključne operacije na Kosovu in Metohiji. Zaključne operacije so potekale do konca novembra 1944, po odhodu nemške vojske pa je na tem območju ostalo večje število protirevolucionarnih enot, predvsem 9000 pripadnikov Balli Kombëtarja in večina pripadnikov SS-divizije "Skenderbeg". Februarja 1945 je bilo poveljstvo operativnega štaba predano Savi Drljeviču, njegov namestnik je bil Fa-

---

⁹³⁰ "Reakcionarnim silam".

dil Hoxha. Istega meseca pa so bili prisiljeni na Kosovu uvesti vojaško upravo.⁹³¹

Po osvoboditvi Albanije novembra 1944 sta obe NOV začeli še bolj sodelovati. Že na Beratskem plenumu je Velimir Stojnić poudaril potrebo po večjem sodelovanju med obema NOV, nato pa so na prošnjo vrhovnega poveljnika NOV maršala Tita albanske enote prešle mejo, da bi jugoslovanskim enotam pomagale pri osvoboditvi pokrajine.⁹³² Enver Hoxha v svojih Titoistih trdi, da je okrepitev NOB, h kateri so pripomogle albanske enote, prepričala Tita, da je potrebno te enote angažirati severneje od Kosova, saj se je skupaj z NOB okrepil tudi nacionalni duh. Nadaljnja krepitev tega pa bi ga lahko postavila v položaj, ko bi moral izpolniti svojo obljubo iz začetka vojne, da bo izveden referendum. Del albanskih enot je ostal v pokrajini. Vojaška uprava je mlade Albance pošiljala v delovne brigade po Jugoslaviji, medtem pa so poskušali jugoslovansko vojsko prikazati kot osvoboditelja. Zaradi ravnanja dela teh čet, ki so izvršile precej nasilnih dejanj, so se spomladi 1945 na I. kongresu KP Srbije pojavile resne kritike, vendar pa je albanskemu prebivalstvu postajalo jasno, da se ideja o zedinjenju z Albanijo najverjetneje ne bo uresničila.⁹³³

Albansko prebivalstvo na tem območju je bilo prestrašeno, saj je v enotah jugoslovanske vojske, ki je zavezela Kosovo in Metohijo, bilo veliko srbskih vojakov, pri zaključnih operacijah pa so sodelovali tudi bolgarski vojaki, s katerimi je bilo veliko težav. Spasoje Đaković, ki je v tem času bil član pokrajinskega komiteja, pravi: *“Vso to sovražno propagando na Kosovu in Metohiji so*

---

⁹³¹ Panjković, Kosovo i albanska iredenta, str. 33–34.

⁹³² Predlog vrhovnega komandanta NOV i POJ od 2. septembra 1944 vrhovnom štabu NOV Albanije za upućivanje dve brigade severno od reke Drima radi zajedničkih dejstava s jedinicama NOV i POJ na području Kosova i Metohije. V: Dizdarević, Albanski dnevnik, str. 186.

⁹³³ Branko Petranović trdi, da po obsežnem pregledu arhivskega gradiva med letoma 1943 in 1948, ki zadeva to tematiko, dejansko ideja o predaji oziroma priključitvi Kosova ni bila nikjer zabeležena. Glej: Petranović, Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt Balkanske federacije, str. 309–339. Temu ugovarja Nikola Žutić in se sklicuje na dokument ministrstva za zunanje zadeve kraljeve vlade iz aprila leta 1944, v katerem so opisani pogovori Vladimira Velebita z britansko delegacijo v Kairu. V dokumentu je omenjena možnost predaje Kosova in Metohije Albaniji brez kakršnih koli omemb Balkanske federacije. Vir informacij naj bi bila britanska obveščevalna služba SIS. Glej: Žutić, Josip Broz, Englezi i pitanje predaje Kosmeta Albaniji, str. 175–178.

spremljala oglušujoča 'opozorila': Če ne 'ubranimo Kosova', potem bo prišlo 'maščevanje' – masovna streljanja in izseljevanje Albancev iz Kosova in Metohije. Zavladal je strah. Ko je bilo osvobojeno lapsko okrožje (Podujevo), je pred enotami NOVJ, tudi formalno, vse prebivalstvo bežalo iz vasi, celo otroci v zibkah so bili v gozdu. Ta prizor se je odvijal pred očmi članov pokrajinskega komiteja, čigar sedež je bil v Merdarovcih, nato pa v Podujevu. Toda v roku dveh dni se je albansko prebivalstvo vrnilo na domove, v gozdu pa so ostali odpadniki.”⁹³⁴ Večje skupine nekdanjih pripadnikov Balli Kombëtarja in prostovoljcev so se upirale, pojavilo se je več napadov na že osvobojena mesta, npr. Uroševac in Podujevo. Miladin Popović je v okrožnici namestnikom političnih komisarjev napisal: “Kosovo in Metohija sta danes brez okupatorja, vendar mi vseeno ne obvladujemo celotnega ozemlja. Velike motnje pa povzročajo dovčerajsnji sluge fašističnega okupatorja, ki sedaj v spremenjenih pogojih prevzemajo nov način boja proti NOG. Sedaj organizirajo oborožene bande, ki se premikajo po našem ozemlju ter širijo šovinizem med našimi narodi in na ta način ustvarjajo težave naši oblasti, malo tukaj, malo tam. Zaradi tega se v tem trenutku pred naše vojne enote postavlja kot obvezna in glavna naloga očiščenje Kosova in Metohije od teh band, katerih obstoj in dejavnost predstavljajo danes največjo prepreko razvoju NOB in krepitvi naše narodne oblasti.”⁹³⁵

Proti koncu leta 1944 in 1945 so nastali novi zapleti glede formiranja enot, v katerih so služili albanski prebivalci Kosova in Metohije. Pričela se je mobilizacija prebivalstva v enote, ki naj bi odšle na sever, kjer bi se borile na sremski fronti. Spasoje Đaković v svojih spominih omenja, da se je v te enote prijavilo veliko ljudi, ki so s tem hoteli ubežati pred razkritjem svojih dejanj med okupacijo. Vojaške oblasti tem enotam niso zaupale in so jih sumile, da bodo ob prvi primerni priložnosti dezertirale. Poleg tega so nekateri albanski voditelji, predvsem Shaban Polluza in Adem Voza, pričeli mobilizacijo na lastno pest, rekoč, da mobilizirajo po nalogu

⁹³⁴ Đaković, Sukobi na Kosovu, str. 201–202.

⁹³⁵ Prav tam, str. 203.

operativnega štaba. S tem štabom in pokrajinskim odborom KPJ so se nato pogajali o njihovem prihodnjem statusu v osvobodilni vojski. Pogajanja so se vlekla vse v januar 1945, vendar pa niso peljala nikamor, zato je vojaško in politično vodstvo ocenilo, da dajejo alban-skim upornikom samo dodaten čas za formiranje lastnih enot. Enote Adema Voze so tako razbili 27. januarja 1945, približno 5000 pripadnikov enot Shabana Polluze pa se je upiralo še naprej. V bojih proti njim je prišlo do novega incidenta, saj se je uprl t. i. mladinski bataljon, ki je po streljanju, v katerem je bilo ubitih nekaj vodilnih komunistov, v celoti dezertiral.⁹³⁶ Glavnina enot je bila stacionirana v okolici Drenice, zato je ta upor poznan kot dreniški. Osvoboditev pokrajine se je tako po le nekaj mesecih spremenila v upor velikega dela prebivalstva proti jugoslovanski oblasti, kar vsekakor ni pomagalo pri oblikovanju položaja Kosova in Metohije v novi Jugoslaviji.

Zaradi nemirov na Kosovu je bila 8. februarja na Kosovu uvedena vojaška uprava, ki je trajala vse do poletja.⁹³⁷ PK KPJ je potrebo po tem ukrepu utemeljil takole: "*Spremljajoč situacijo na Kosovu, ki se konec januarja tega leta močno poslabšala zaradi pojava balističnih odpadniških skupin, v katerih je bilo blizu 10.000 odpadnikov, ki so ogrožali mirno življenje državljanov in ovirali delo organov narodne oblasti v težnji, da se povrne fašistična ureditev, je vrhovni štab NOV in POJ izdal povelje, da se na Kosovu in Metohiji uvede Vojna uprava s ciljem, da se čim prej likvidira sovražnik in ustvarijo pogoji za nemoteno delo narodne oblasti in NOB in omogoči varnost državljanov.*"⁹³⁸ Vzdrževanje vojne uprave in boj z uporniki je nase vezalo približno 39.000 vojakov, ki so bili potrebni v še neosvobojenih delih Jugoslavije. Operativni štab je zaradi tega izdal razglas, v katerem

---

⁹³⁶ Prav tam, str. 210–218.

⁹³⁷ Vodstvo KPA je v Prištino k Miladinu Popoviću po uvedbi vojaške uprave poslalo člana politbiroja Ramadana Qitakuja, ki naj bi se pozanimal, ali to pomeni dokončno odločitev o Kosovu in Metohiji kot delu Jugoslavije. Popović naj bi Enverju Hoxhi poslal sporočilo, da naj raje zaviha rokave in se loti izgradnje socializma v Albaniji, saj je enakopravnost Albancev na Kosovu in Metohiji zagotovljena. Glej: Đaković, Sukobi na Kosovu, str. 277 in Bajraktari, Serbia's Annexation of Kosova in 1945, str. 117.

⁹³⁸ Đaković, Sukobi na Kosovu, str. 218.

je upornike pozival k predaji, obljubljal je amnestijo za dejanja, storjena v upor, in sojenje pred pristojnim sodiščem za zločine, storjene pred osvoboditvijo. Ta razglas je zredčil vrste upornikov, zadnji rok za predajo je bil 10. marec, glavnina bojov s silami Shabana Polluze pa je bila zaključena že s koncem februarja.⁹³⁹ Glavnino upornikov so razbili spomladi 1945, vendar pa je del upornikov še vedno deloval gverilsko, zadnje so razgnali v začetku petdesetih let.⁹⁴⁰ Nezadovoljstvo je med ljudstvom še naprej vrelo, posebej je odmeval atentat na Miladina Popovića, tedanjega predsednika pokrajinskega komiteja.⁹⁴¹ Atentat naj bi skovala skupina albanskih nacionalistov, izvedel pa ga je učitelj Haki Taha. Ta naj bi bil član uporniške celice, ki jo je vodil kapetan NOV Ibrahim Banusha Sedlar. Haki Taha je na dogovorjenem sestanku v pisarni Miladina Popovića tega ubil, nato pa zbežal. Lov nanj je trajal ves prihodnji dan. Spasoje Đaković je bil tedaj vodja OZNE,⁹⁴² tako da je bil med prvimi, ki je prišel na kraj, kjer so Hakija Taha obkolili, zato je ta naredil samomor. Pod plaščem je imel skrito albansko zastavo, na njej pa je bilo izvezeno "*Kosoves liri – Bashkim me Shqipni*".⁹⁴³ Člane celice so nato odkrili in so bili obsojeni na daljše zaporne kazni.

---

⁹³⁹ Borozan, Secesionistička pobuna na Kosovu i Metohiji 1944–1945, str. 63–75.

⁹⁴⁰ Dimitrijević, Šiptarski oružani izazov komunističkim vlastima u Jugoslaviji 1945–1950, str. 49–60.

⁹⁴¹ AJ, 507, f. 1/IV-144-302, a. e. IV-150, Depeša Aleksandra Rankovića ob smrti Miladina Popovića.

⁹⁴² Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 311.

⁹⁴³ Svoboda Kosovu – Zedinitev z Albanijo.

Vključitev Kosova v federacijo

Verjetno bi o prihodnosti Kosova veliko bolj razpravljali, če ne bi tik pred koncem vojne izbruhnil upor, ki je zajel celotno pokrajino, tako da so bili v jugoslovanskem vodstvu prisiljeni uvesti vojaško upravo. Nezaupanje, ki so ga kazali do albanskega prebivalstva, je bilo s tem pri vodilnih jugoslovanskih politikih še povečano.⁹⁴⁴ Josip Broz Tito je predstavnikom s Kosova in iz Metohije, ki so ga obiskali aprila 1945, dejal: “Vemo, da ste odšli v nemško vojsko, da ste se borili proti nam, vendar to ne pomeni, da vas sedaj kličemo na odgovornost. Vemo, da ste bili zavedeni in da je sedaj trenutek, da vam pojasnimo, kaj želimo.”⁹⁴⁵ Predstavnikom kosovske delegacije je dejal, da se zaveda razpoloženja kosovskega prebivalstva in si nikakor ne želi, da bi kosovski Albanci bili drugorazredni državljani, zato jim je obljubil enakopravnost pred zakonom, pri uporabi jezika, šolstvu ... Že pred tem so bili sprejeti sklepi o agrarni reformi, s katero so želeli popraviti socialno stanje v pokrajini, poleg tega pa so prepovedali ponovno kolonizacijo, katere val se je usmeril proti Vojvodini.⁹⁴⁶ Statusa Kosova

---

⁹⁴⁴ Albanski pogled je seveda nekoliko bolj kritičen. “Po vojni nacionalne težnje albanskega prebivalstva niso bile upoštevane, temveč zatrte z nasiljem in terorjem. Vodstvo KPJ in srbski krogi so izkoristili odnose, ustvarjene med KPJ in KPA, in slogane o bratstvu, sodelovanju ter internacionalizmu, da bi uresničili svoje plenilske cilje do Albanije in albanskega ljudstva.” Glej: Nasi, On political juridical status of Kosova following world war two (1944–1946), str. 110.

⁹⁴⁵ Korsika (ur.), Srbija in Albanci 3, str. 26.

⁹⁴⁶ Petranović, Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt Balkanske federacije, 1991, str. 337–338. O kolonizaciji glej tudi: Cepić, Agrarna reforma in

se ni dalo urediti v času, ko je v pokrajini bila uvedena vojna uprava. Na ustanovitveni seji ASNOS je bila prisotna tudi kosovska delegacija, ki sta jo vodila Dušan Mugoša in Fadil Hoxha. Na tem zasedanju sta izrazila željo prebivalstva, da se Kosovo in Metohija pridružita federalni Srbiji, podobno kot se je nekaj dni prej narodnoosvobodilni odbor Vojvodine odločil, da ta postane del Srbije, in sicer kot avtonomna enota. Vprašanje je, ali je to dejansko odražalo resnično voljo prebivalstva, vendar razmere v pokrajini niso dovoljevale, da bi lahko storili kaj drugega. Mehmet Hoxha, ki je bil član kosovske delegacije pri Titu, je takrat dejal. *“Mi, albansko prebivalstvo Kosova in Metohije, ki smo na začetku malo dali, moramo sedaj nositi največje breme v borbi proti fašizmu. To nalogo bomo tudi izpolnili, izpolnili preliva-joč kri in z žrtvovanjem, da osvobodimo še neosvobojene kraje Jugoslavije ter s tem ustvarimo čim močnejšo demokratično federativno Jugoslavijo s tovarišem Titom na čelu.”*⁹⁴⁷

Ta sestanek je vsekakor pomagal prepričati kosovske voditelje, da je priključitev Kosova Srbiji neizbežna.⁹⁴⁸ Na drugem zasedanju pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora 10. julija 1945 so tako takoj po sklepu o ukinitvi vojne uprave sprejeli sklep o priključitvi pokrajine federalni Srbiji. Seveda je bila ta odločitev pogojena z vojnim stanjem v pokrajini, k odločitvi pa nikakor ni pripomogla resolucija iz Bujana. Predstavniki, ki so jo podpisali, so bili v večini tudi v sestavi telesa, ki je sprejelo sklep o priključitvi, vendar je bila resolucija kmalu po sprejetju ožigosana kot nasprotna sklepom AVNOJA. Xhavit Limani je na tej seji ob sprejetju dejal:

---

kolonizacija v Sloveniji: (1945–1948).

⁹⁴⁷ Mišović, Ko je tražilo republiku, str. 41.

⁹⁴⁸ Radošin Rajović navaja, da je bil pred tem, najverjetneje že februarja 1945, sestanek v CK KPJ, na katerem so bili prisotni Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Djilas in Svetozar Vukmanović. Od kosovskih voditeljev sta bila na sestanku Miladin Popović in Fadil Hoxha. O tem drugače ni zapisov, saj se zapisniki politbiroja vodijo šele od aprila dalje. Na tem sestanku naj bi se sprejelo sklep o priključitvi Kosova in Metohije Srbiji. Obstajala je še alternativa, ki jo je zagovarjala predvsem Črna gora, da bi se to območje razdelilo med Črno goro, Srbijo in Makedonijo, a sta tako Popović kot Hoxha temu nasprotovala. Kardelj naj bi sicer dejal, da je za pripojitev teh ozemelj Albaniji, vendar tega ne dopuščajo zunanji in notranji dejavniki. Glej: Petranović, Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt Balkanske federacije, str. 337 in Rajović, Autonomija Kosova, str. 231.

*“Na zadnjem zasedanju ASNOS so delegati Pokrajinskega NOO, ki so kot gostje prisostvovali temu zasedanju, izrazili željo, da Kosovo postane del federalne Srbije. Od takrat naprej se je ta želja z neverjetno hitrostjo razširila po Kosovu in Metohiji. Vse množične organizacije na Kosovu in Metohiji, organizacija šiptarske mladine, kulturnoprosvetni delavci, USAOJ Kosmeta in ostale organizacije so sprejele to željo in postavile zahtevo, da se ta želja čim prej reši po redni poti. Mislim, da smo poklicani, da danes to tudi uresničimo.”*⁹⁴⁹ Milentije Popović je imel o tem vprašanju nekoliko drugačno mnenje: *“Vprašanje, kakšen status bosta imela sedaj Kosovo in Metohija, v tej fazi ljudskega gibanja, je administrativno in ne politično vprašanje.”*⁹⁵⁰ Po sprejetju sklepa o priključitvi k Srbiji je skupščina izbrala 50 poslancev v Ljudsko skupščino Srbije, med poslanci je bilo 36 Albancev. Izbrali so tudi poslance v AVNOJ, od 15 jih je bilo 8 albanske narodnosti. 10. septembra 1945 je Ljudska skupščina Srbije sprejela zakon o vzpostavitvi in sestavi Avtonomne Kosovsko-Metohijske pokrajine⁹⁵¹ (AKMO), s katerim je pokrajina postala del Srbije. Ureditev je delovala na podlagi teh odločitev vse do sprejetja ustave FLRJ januarja 1946 in ustave LR Srbije januarja 1947. Albansko prebivalstvo je tedaj predstavljalo 68,4 % prebivalstva, Srbi in Črnogorci pa 27,5 %. Radošin Rajović izpostavlja tudi dejstvo, da je v obeh avtonomnih pokrajinah živel približno 70 % vseh pripadnikov manjšin v Jugoslaviji.⁹⁵²

---

⁹⁴⁹ Mišović, Ko je tražio republiku, str. 42–43.

⁹⁵⁰ Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 317.

⁹⁵¹ Uporabljen je bil termin oblast, kar ustreza izrazu regija, tudi pokrajina.

⁹⁵² Rajović, Autonomija Kosova, str. 251.

Miren razvoj dogodkov do leta 1948

Ustava iz leta 1946 je predvidevala za AKMO manjše pravice, kot jih je imela Vojvodina. Obe avtonomni enoti sta bili sicer neposredno predstavljeni v Svetu ljudstva Ljudske skupščine FLRJ, od tega 20 poslancev iz Vojvodine in 15 iz AKMO, nista pa imeli lastne ustave, temveč statute. AKMO poleg tega ni imela lastne skupščine, temveč ljudski odbor. V ustavi LR Srbije je bila zapisana pravica kulturnega razvoja in svobodne uporabe lastnega jezika za nacionalne manjšine ter enakopravnost pred zakonom za vse državljane, tako da so jugoslovanski Albanci prvič dobili večino teh pravic. Statut AKMO so sprejeli maja 1948, vendar ga je po sprejemu v ljudskem odboru morala potrditi še Ljudska skupščina Srbije. Potrdila ga je oktobra 1948. Kljub relativno veliki avtonomiji, ki se je nanašala na gospodarsko in kulturno področje, razvojni plan in proračun, varstvo in spoštovanje zakonodaje, zaščito narodnih manjšin ter njihovih narodnostnih ter kulturnih pravic, osnovno in srednje šolstvo v okviru prosvetnega načrta LR Srbije, socialno skrbstvo in zdravstvo, se je potrebno zavedati, da sta v tem obdobju v Jugoslaviji prevladovala centralizem in etatizem. Posebej pomemben je bil tretji člen statuta, ki pravi, da se srbski in "šiptarski"⁹⁵³

---

⁹⁵³ Danes se za albanske jezike in albanske prebivalce na nekdanjih jugoslovanskih ozemljih uporablja izraz albanski ter Albanec, Šiptar oz. Shqipetar v albanščini pomeni sin orla. To poimenovanje je povezano s starimi plemenskimi oznakami ter kasneje Skenderbegovim grbom. Orel tako predstavlja simbol vseh Albancev in je uporabljen na njihovi nacionalni zastavi ter grbu. Izraz Šiptar pa je v Jugoslaviji

jezik enakopravno uporabljata v vseh državnih službah v AKMO ter da se sodni postopek vodi v srbskem oz. šiptarskem jeziku.⁹⁵⁴

Največji problem tega časa je bila revizija agrarne reforme, ki je bila v Kraljevini Jugoslaviji izvedena tako, da bi čim bolj razredčila albansko prebivalstvo oziroma ga prisilila k preselitvi. Med drugo svetovno vojno je bila večina srbskih kolonistov iz tega obdobja pregnanih, po njej pa so se želeli vrniti na svoje domove. Že marca 1945 je Zvezno poverjeništvo za notranje zadeve začasno prepovedalo vračanje kolonistov na svoja nekdanja posestva. Tega pa se marsikateri kolonist ni držal, zato je ministrstvo za notranje zadeve izdalo nov odlok, s katerim je ponovno prepovedalo vračanje kolonistov, vendar pa sočasno tudi prepovedalo pregon tistih kolonistov, ki so ostali na svojem imetju ali se nanj vrnili ter ga ponovno obdelali. V časopisu Jedinstvo je avtor v tem času zapisal: *“Popravljajoč krivice, ki so bile narejene Šiptarjem v pogledu zemlje s strani reakcionarne Jugoslavije ter v smislu odredb novega zakona, komisije jemljejo pravico vrnitve vsem tistim, ki so dobili zemljo za naselitev, da bi od nje živeli kot rentniki ali kot nagrada za usluge narejene nenarodnim režimom pred vojno. Ravno tako se jemlje pravica do povratka tistim naseljenecem, ki so bili naseljeni na zemljo, ki je bila odvzeta Šiptarjem, ki so se vrnili na poprej odvzeto zemljo ter na njej žive. Takih primerov je največ ter so bili največja nepravilnost narejena na račun albanskih kmetov.”*⁹⁵⁵ Nekako 4500 družin se tako ni več vrnilo na svoja nekdanja posestva. Nekaj primerov so poskušali rešiti na podlagi razdelitve nacionaliziranih zemljišč, vendar je bilo teh premalo, dodatne količine zemlje pa so hoteli razdeliti tudi albanskim kmetom, katerih kmetije navadno niso

---

posebej v šestdesetih letih predstavljal kosovskega Albanca ter je tako ločeval en narod v dveh različnih državah, zato se ga je kasneje prenehalo uporabljati in je od leta 1963 dalje uradni izraz Albanec. Izraza Šiptar je v Jugoslaviji poprijel zaničljiv prizvok. Podobno se je v predvojni Jugoslaviji uporabljalo tudi izraze Arbanas in Arnavt oziroma pridevnika arbanasški in arnavtski. Tako je leta 1958 lingvist Miloš Moskovljević poskušal uveljaviti razlago, da je Albanec prebivalec Albanije, Šiptar Jugoslavije, pod imenom Arbanas pa naj bi se združili eni in drugi. Več v: Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 241–261.

⁹⁵⁴ Rajović, Autonomija Kosova, str. 257.

⁹⁵⁵ Mišović, Ko je tražio republiku, str. 45.

dopuščale normalnega preživetja. Večina teh nekdanjih naseljencev je bila napotena v Vojvodino, kjer so se naselili na zemljišča, ki so jih zapustili pretežno nemški prebivalci. Poverjenik za revizijo agrarnih odnosov na Kosovu je bil Dušan Mugoša, komisije pa so bile po njegovih besedah sestavljene iz *“prvoborcev šiptarskega, srbskega in črnogorskega naroda na Kosmetu, ki jim leži na srcu pravično reševanje agrarnih sporov”*.⁹⁵⁶ Na celotnem območju Kosmeta je bilo tako vrnjenih nekako 25.000 hektarjev zemlje. Seveda vseh problemov kosovskega kmetijstva s tem še zdaleč niso rešili, vendar so s tem hoteli albansko kmečko prebivalstvo prepričati o pravičnosti nove oblasti.

Prvič so tudi vzpostavljali šolstvo v albanskem jeziku. V letu 1945 jim je uspelo izobraziti 122 novih pedagoških delavcev, večinoma pa so materiale za pouk morali uvažati iz Albanije, saj jim v tako kratkem času ni uspelo pripraviti dovolj didaktičnih pripomočkov. V Albanijo je v takratnem času odpotovalo veliko učiteljskega kadra iz Jugoslavije, ki je tam učil srbohrvaški jezik, seveda pa je tudi v Jugoslavijo prišlo veliko prosvetnih delavcev iz Albanije. Vzpostavili so sistem osnovnih in deloma tudi srednjih šol, čeprav je tu razvoj potekal nekoliko počasneje. V letu 1946 je bila tako najvišja šola v albanskem jeziku v Jugoslaviji protogimnazija. Območje AKMO je bilo tudi eno najbolj problematičnih zaradi pismenosti,⁹⁵⁷ zato so organizirali veliko tečajev opismenjevanja, pereč problem pa je tudi v letu 1947 bilo pomanjkanje albanskih prosvetnih delavcev, ki so jih poskušali izobraževati v višjih tečajih. V letu 1947 je tako delovalo 2563 različnih tečajev s 54.000 tečajniki, poleg tega pa 65 višjih tečajev s 1200 tečajniki. V tem letu je bilo odprtih 54 srbskih in 76 albanskih novih šol.⁹⁵⁸ Ustanavljale so se večinoma štirirazrednice, ki so polagoma napredovale najprej v sedem-, nato pa v osemrazrednice. Število učencev albanskega rodu se je stalno povečevalo, tako v mestih kot tudi na podeželju.⁹⁵⁹

---

⁹⁵⁶ Prav tam, str. 47.

⁹⁵⁷ Delež nepismenega prebivalstva je znašal približno 80 %.

⁹⁵⁸ Mišović, Ko je tražilo republiku, str. 55.

⁹⁵⁹ Kosovo i Metohija 1943–1963, Skupština Autonomne pokrajine Kosova i Metohije, Priština, 1963, str. 45.

Kljub temu da je bil proces pomiritve pokrajine uradno zaključen že poleti 1945, pa je še vedno trajal odpor nekaterih "balističnih" skupin. Prikrito so tudi še vedno poskušali organizirati odporiške celice, ki jih je oblast z vsemi vzvodi moči poskušala zatreti. Prihajalo je do sodnih procesov, na katerih je bilo obsojeno večje število domnevnih upornikov. V časopisu Jedinstvo je bila tako npr. objavljena notica o katoliškem duhovniku in muslimanskem hodži, ki sta bila obsojena, ker sta na pogrebih ožigosanih upornikov in izdajalcev naroda brala svoje molitve. Podobno kot drugod po Jugoslaviji so tudi na Kosovu sodili domačim izdajalcem. Javni tožilec v teh primerih je bil Ali Shukrija, pred sodišče pa sta stopila Xhafer Deva⁹⁶⁰ in Ali Draga. Ta dva sta med drugo svetovno vojno sodelovala z okupatorjem, proces proti njima pa so povezali s procesom zarotnikom pri umoru Miladina Popovića.

Zanimiva je tudi akcija, ki sicer ni bila namenjena izključno albanskemu prebivalstvu, vendar se je na Kosovu dotikala predvsem njih. Pričeli so s širšo akcijo, v kateri so hoteli muslimanske žene prepričati, da snamejo feredžo in zar, ki sta jima zakrivala glavo in obraz. V prvem krogu akcije so kljub velikemu odporu verskih voditeljev naleteli na zadovoljiv odziv. Konec leta 1947 so objavili resolucijo, ki jo je podpisalo 217 hodž in verskih učiteljev. V enem uspešnem dnevu jim je tako uspelo prepričati kar 1179 Albank, da so snele svoje feredže. Vendar se je zagon akcije kmalu zatem ustavil; na tretji konferenci AFŽ Kosova so ugotovili, da jim je uspelo prepričati le 3000 žensk. V letu 1951 je bil tako sprejet nov zakon, ki je prepovedal nošnje teh dveh pokrival, s kaznimi, ki so predvidevale do tri mesece zapora ali 20.000 dinarjev kazni za nošenje feredže. Pritisk je bil izredno močan, tako da ugotavljajo, da je po sprejetju zakona vsaj 72.000 mladih Albank prenehalo nositi feredžo. Mlade Albanke, ki so se odločile za ta korak, so zaradi popularizacije akcije vozili naokrog po Jugoslaviji skupaj s prištinskim kulturno-prosvetnim društvom Agimi. Ta akcija je sicer bila v takratnem trendu omejevanja verskih običajev in vpliva religije v

---

⁹⁶⁰ Sojeno mu je bilo v odsotnosti, umrl je v emigraciji leta 1978.

družbi, vendar je tudi sovpadla s časom, ko so Albanci bili pod večjim pritiskom, ki je bil posledica zunanjepolitičnih sprememb.⁹⁶¹

Kulturni razvoj albanske manjšine je bil vzpodbujen z novimi ustanovami. V pokrajini je tako leta 1945 začelo delovati pokrajinsko gledališče. To je v letu 1949 dobilo tudi gledališko skupino, ki je izvajala dela v albanskem jeziku. Kasneje so pričela delovati tudi druga gledališča po pokrajini. Tretjina igralcev v skupini pokrajinskega gledališča je bila albanskega rodu, igrali pa so tudi v prvih filmih, ki so bili posneti v albanskem jeziku. Poleg gledališča je bila pomembna tudi ustanovitev Radia Priština, ki je 75 % svojega programa oddajal v albanščini, preostali del programa pa v srbskem in turškem jeziku. Razvil se je tudi albanski tisk, ki pred vojno ni obstajal; najpomembnejši je bil časopis Rilindja⁹⁶², ki je pričel izhajati februarja 1943. Ta je postal osnovno informativno glasilo za območje Kosova in Metohije, leta 1958 je prerastel v dnevnik, okrog njega pa je nastala tudi najpomembnejša založba, ki je izdajala učbenike in knjige v albanskem jeziku, tako izvirne kot tudi prevode. Poleg tega glasila so izhajali tudi Zani i rinisë,⁹⁶³ Perpërimi,⁹⁶⁴ Pioneri,⁹⁶⁵ Jetë e re⁹⁶⁶ ter mnogi drugi.⁹⁶⁷

---

⁹⁶¹ Mišović, Ko je tražilo republiku, str. 55–56.

⁹⁶² Preporod

⁹⁶³ Glas mladine

⁹⁶⁴ Napredek

⁹⁶⁵ Pionir

⁹⁶⁶ Novo življenje

⁹⁶⁷ Kosovo i Metohija 1943–1963.

Resolucija informbiroja in njen pomen za razvoj albanske manjšine

Resolucija informbiroja je bila politični in gospodarski šok za območje celotne Jugoslavije, vendar pa je albanska manjšina utrpela velik udarec, saj je avtomatsko postala sumljiva, ker jo je matična Albanija prva podprla, čeprav sama niti ni bila članica tega telesa. Poleg tega je meja med obema državama postala prizorišče pogostih incidentov. Državljeni albanskega rodu so seveda bili zmedeni, saj niso najbolje razumeli novega položaja, v katerem so se znašli, vendar se je vodstvo AKMO odločilo podpreti Titovo politiko.

Novo stanje je tudi preobrazilo značaj tedanjega režima, ki že do tedaj ni bil najbolj elastičen, po Resoluciji informbiroja pa se je stanje še bolj zaostriilo, komunistična oblast je postala bolj rigidna, več moči je prešlo v roke varnostnih sil, poleg tega pa so pospešeno pričeli proces kolektivizacije, ki večinoma kmečkemu prebivalstvu AKMO ni ustrezala. Tudi gospodarske razmere zaradi blokade držav vzhodnega bloka niso bile rožnate. Na Kosovu in v Metohiji so ravno pričenjali proces pospešene industrializacije, tako da so leta 1947 že presegli predvojno industrijsko proizvodnjo, ki pa ni bila ravno visoka. V letu Resolucije informbiroja je izven kmetijskega sektorja delalo že več kot 27 % vsega prebivalstva. Gospodarstvo Kosova in Metohije je imelo velik surovinski potencial, poleg že omenjenega rudnika svinca Trepča so bila na tem območju še velika nahajališča barvnih kovin, premoga in lignita. Načrtovani so bili termoelektrarne ter novi rudniki, ki bi hitro razvija-

jočo se jugoslovansko težko industrijo zalagali z energijo in surovinami.

Spor s Sovjetsko zvezo in njenimi sateliti pa je ta razvoj upočasnil, tako da se je industrijska proizvodnja Kosova in Metohije pričela vzdigovati šele po normalizaciji odnosov po letu 1955. Seveda pa to ni pomenilo normalizacije odnosov z Albanijo, ki so po kratkem zatišju v letu 1956 bili zelo zategnjeni vse do sredine šestdesetih let, ko se je albanski spor s Sovjetsko zvezo izkazal za dokončnega. Novi zaveznik Sovjetske zveze je postala oddaljena LR Kitajska, tako da Albanija ni več predstavljala neposredne grožnje jugoslovanskemu ozemlju, saj je sama bila prešibka, pa tudi njena zaveznica ni kazala nobenih namenov, da bi se kako drugače kot verbalno lotila napadov na Jugoslavijo, poleg tega pa je bila za kakršenkoli vojaški poseg preveč oddaljena.

Po prekinitvi meddržavnih odnosov z Albanijo je jugoslovansko vodstvo odredilo izvajanje preventivne politike do albanske manjšine. Šolski programi so bili prečiščeni, tako da albanski šolar o preteklosti svojega naroda ni izvedel skoraj ničesar, onemogočena je bila celo objava narodnih pesmi, ker so mnoge opevale nacionalne junake. V obdobju med letoma 1951 in 1957 je tako potekal trend kulturnega razdvajanja albanske manjšine od matice. Spremembo v političnem trendu je mogoče opaziti šele po sprejemu sklepov CK ZKJ o vprašanju nacionalnih manjšin v začetku leta 1959. To je vzpodbudilo odpiranje višjih šol in povečanje števila osnovnih in srednjih šol v albanskem jeziku, razvijati pa so se pričele tudi znanost in višje oblike kulture, ki so lahko oziroma so morale parirati tistim v Albaniji. V Albaniji pa so bili zaradi sistematične antijugoslovanske propagande po drugi strani večinoma prepričani, da v Jugoslaviji albansko prebivalstvo nima nikakršnih jezikovnih in kulturnih pravic, tako kot je to veljalo v času prve Jugoslavije.⁹⁶⁸

Vsekakor pa ta politični preobrat ni pomenil le veliko večjega vpliva srbskega centralizma in prikrite nacionalne nestrpnosti, temveč tudi prevlado nove smeri politike, ki je srbski avtorji navadno ne omenjajo. Naj-

⁹⁶⁸ Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 212–224.

pomembnejše odločitve so postale domena zveznega notranjega ministra Aleksandra Rankovića, pod katerim so ponovno pričeli izvajati podobno politiko, kot so je bili pripadniki albanske manjšine vajeni že izpod prve Jugoslavije in jo je v svojem referatu iz leta 1938 povzel dr. Vaso Čubrilović.⁹⁶⁹ Kljub temu da so na položajih ostali mnogi albanski komunisti, se je ponovno pojavil izliv nezaupanja do albanske manjšine, ki je v celoti spet postala nezanesljiv element v regiji. Stare srbske nacionalistične ideje so se tako izvajale pod krinko novega režima. Politika trde roke je trajala vse do Brionskega plenuma, na katerem je bil Aleksandar Ranković izločen iz jugoslovanske politike, skupaj z njim pa še mnogi njegovi sodelavci.

---

⁹⁶⁹ Podobno politiko je ponovno predlagal še leta 1944 v poročilu, ki ga je pripravil za jugoslovansko vlado.

Nove politične smernice do Brionskega plenuma

V petdesetih letih se je položaj albanske manjšine v Jugoslaviji naglo poslabšal, saj so nanj vplivali predvsem zunanji dejavniki. Albanska matična država je v protijugoslovanski kampanji prednjačila ter je ni opustila niti, ko so druge t. i. ljudske demokracije priznale svojo zmoto. Albanija se ni nikdar destalinizirala in to je bil razlog, da njeno vodstvo ni moglo javno izjaviti, da so se v preteklosti motili, saj bi tako priznanje pomenilo razlog za njegovo zamenjavo. Kosovski komunisti so se v informbirojevskem sporu sicer postavili na jugoslovansko stran, vendar pa to še ni pomenilo, da so jim popolnoma zaupali. Število odkritih "*informbirojevcev*" med albanskimi komunisti je sicer presenetljivo bilo relativno nizko.⁹⁷⁰ Leta 1948 je KPJ imela v svojih vrstah skromno število albanskih članov, ki so bili med sonarodnjaki precej nepriljubljeni. Po mnenju Iva Banca so jih na Kosovu imeli za predstavnike tuje oblasti, tako da so se v takih okoliščinah laže izrekli proti resoluciji informbiroja. Monolitnost pokrajinske partijske organizacije naj ne bi bila pokazatelj politične zanesljivosti albanskega prebivalstva, saj Albanci v njej niso predstavljali večine.⁹⁷¹ Po drugi strani pa je makedonska vlada v svojem poročilu zunanjemu ministrstvu o položaju albanske manjšine na njenem ozemlju izrazila zaupanje vanjo, saj naj bi bila aktivna v organih ljudske

---

⁹⁷⁰ Banac, Sa Staljinom protiv Tita, str. 148–150.

⁹⁷¹ Prav tam, str. 205–206.

oblasti, je najaktivnejša v času volitev, na katerih dose-
gajo 100-odstotno udeležbo, okrožja, kjer je kompaktno
naseljena albanska manjšina, pa prednjačijo v izpolnje-
vanju vseh obveznosti do države.⁹⁷²

V petdesetih letih je bil sprejet tudi nov ustavni
zakon, ki pa ni prinesel bistvenih sprememb za sta-
tus AKMO, zaradi drugačne sestave skupščine se je le
zmanjšalo število predstavnikov AKMO v Zvezni skup-
ščini. V istem letu so sprejeli tudi nov statut AKMO, ki
je nekoliko zoževal pravice narodnostnih manjšin, saj
ne govori več o enakopravnosti, temveč le bratstvu in
enotnosti ter zaščiti pravic narodnostnih manjšin; pra-
vice manjšine se tako skrcijo na narodnostno kulturne.
Tudi avtonomija je dokaj omejena; v delo pokrajinske
skupščine se je lahko vmešal Izvršni svet LR Srbije, ki
je imel pravico spremeniti, izničiti ali ukiniti zakone in
akte, ki jih je sprejela skupščina AKMO. Status Koso-
va in Metohije se je ponovno spremenil z ustavo iz leta
1963. Tudi ta ustava se ne ukvarja veliko s problemom
avtonomije pokrajin, vendar pa Kosovo in Metohija do-
bita enak naziv kot Vojvodina, avtonomna pokrajina.
Število poslancev, ki zastopajo avtonomno pokrajino, se
sešteva k poslancem matične republike; Kosovo in Me-
tohija sta jih imela 5, Srbija pa z dvema avtonomnima
pokrajinama 20. Novo ime dobi tudi pokrajinska vlada,
ki se od tedaj naprej imenuje Pokrajinski izvršni svet,
pokrajinski odbor pa se preimenuje v skupščino. Pokra-
jina tudi nima vrhovnega sodišča, temveč le izpostavo
Vrhovnega sodišča Srbije.⁹⁷³ Tudi tej ustavi se je očital
pretiran centralizem, ureditev avtonomnih pokrajin pa
se je spremenila z ustavnimi dopolnili leta 1968.⁹⁷⁴

Predvsem je bilo vroče na državnih mejah z Alba-
nijo; v prvih letih so sicer bile problematične vse meje
informbirojevskih držav, vendar pa je pritisk na teh zla-
goma pojenjal, incidenti in močna vojaška prisotnost na
albanskih mejah pa so se vleкли še vse v šestdeseta leta.

---

⁹⁷² DA MIP, PA 1948, f. 6, Albanska nacionalna manjina u NR Makedoniji, št. 428346.

⁹⁷³ Z ustavo SR Srbije in po statutu avtonomnih pokrajin iz leta 1963 je bilo sodstvo nekoliko preurejeno, saj je tudi Vojvodina izgubila lastno vrhovno sodišče. Glej: Žutić, (Kon)federalizacija sudstva u Srbiji, str. 57–72.

⁹⁷⁴ Rajović, Autonomija Kosova, str. 269–278.

Albanska vlada je poleg tega sprejela veliko ilegalnih prebežnikov iz Jugoslavije, čeprav tudi tok v obratni smeri ni bil ravno zanemarljiv.⁹⁷⁵ Poleg incidentov, do sredine petdesetih let je bilo npr. ubitih 12 graničarjev,⁹⁷⁶ pa je albanska vlada na jugoslovansko ozemlje pošiljala tudi diverzante.⁹⁷⁷ Emigrante iz Jugoslavije je albanska vlada pošiljala nazaj na območja, ki so bila poseljena z Albanci, da bi pripravili teren za oboroženo vstajo. Jugoslovanski propagandi so ti primeri prišli še kako prav, saj je lahko povezovala sovražne akcije albanske vlade in medvojno dogajanje, predvsem organizacijo Balli Kombëtar, ki je bila še posebno močna na severu Albanije in območjih Jugoslavije, ki so bila poseljena z Albanci. Ugotovljeno je bilo, da imata albanska vojska in tajna služba v bližini meje 9 centrov, kjer urijo agente in diverzante. V obdobju med letoma 1948 in 1956 je bilo na jugoslovanskem ozemlju ujetih 675 diverzantov in agentov, od tega jih je bilo 548 oboroženih.⁹⁷⁸ Kot primer se splača omeniti, da so v podobnem položaju bili tudi pripadniki bolgarske manjšine v Srbiji, uvedena so bila posebna taborišča za prebežnike, pa tudi represija nad sicer številčno mnogo šibkejšo bolgarsko manjšino v Jugoslaviji se je bistveno povečala.⁹⁷⁹

Leta 1956 je potekalo tudi kasneje razveljavljeno sojenje, imenovano Prizrenski proces. Na tem procesu se je sodilo skupini desetih Albancev, ki naj bi bili povezani z albansko obveščevalno službo; večina obtoženih iz skupine je po Resoluciji informbiroja pobegnila iz države in se je nato vrnila, nekateri pa so imeli tudi funkcije v državni upravi. Med preiskavo in procesom pa so na dan prišle povezave s petimi visokimi kosovskimi politikami albanskega rodu, ki naj bi bili povezani

---

⁹⁷⁵ V prvi polovici leta 1953 je bilo zabeleženih 109 civilistov in 3 vojaške osebe, ki so prebegnili v Jugoslavijo.

⁹⁷⁶ Diverzanti ubačeni iz Albanije ubili našeg graničara Žilovića, Borba, 27. 6. 1953, str. 1; Novi zločini albanskih špijuna i diverzanata, Borba, 16. 7. 1953, str. 1 ali Albanska vlada izjavila žaljenje zbog ubistva graničara Malčića, Borba, 8. 8. 1954, str. 1.

⁹⁷⁷ Sovjetski oficiri rukovode ubacivanjem albanskih diverzanata, Borba, 14. 3. 1953, str. 3.

⁹⁷⁸ Radonjić, Jugoslovensko-albanski odnosi u periodu sukoba KPJ sa Kominformom (1948–1956), str. 168.

⁹⁷⁹ Miljković, Burne diplomatske godine – iz sofijskog dnevnika 1953–1956.

z albansko obveščevalno službo oziroma Sigurimijem.⁹⁸⁰ Ta material so izločili iz sodnih spisov in samega sojenja, obtožence pa obsodili na daljše zaporne kazni.⁹⁸¹ Po Brionskem plenumu so to sojenje razglasili za "*manipulacijo in inscenacijo*",⁹⁸² še kasneje pa je samo sojenje in njegovo hitro izničenje rabilo srbskim politikom za obtožbe o nelojalnosti albanskih komunistov. Takšnih procesov je bilo na Kosovu in v Metohiji sicer še veliko več, večinoma so to bila sojenja emigrantom, ki so bili povezani s Sigurimijem. Pogostost takšnih sojenj se povečuje s stopnjevanjem napetosti med državama konec petdesetih in v začetku šestdesetih let.⁹⁸³ Poleg tega je bilo tudi več drugih procesov; dva sta bila tako sprožena proti pisatelju Ademu Demajiju,⁹⁸⁴ ki naj bi vodil dve separatistični skupini, eno v petdesetih, drugo pa v šestdesetih letih. Po letu 1966 pa taki procesi zamrejo, ker so SDV imeli pod močnejšim nadzorom in so iz nje umaknili večino kadrov, ki so do tedaj nadzorovali ta segment na Kosovu.⁹⁸⁵

V tem času se je tudi bistveno spremenila struktura prebivalstva na Kosovu; leta 1948 je bilo na Kosovu in v Metohiji 727.820 prebivalcev, od tega 498.242

---

⁹⁸⁰ Predvsem rodbinske vezi. Proces ni bil javen, vendar se je v povezavi z njim omenjalo najvišje kosovske politike na čelu z Mehmetom in Fadilom Hoxho, Xevxetom Hamzo, Maslumom Nimanijem, Avdijem Bakallijem in Ymerom Pulo.

⁹⁸¹ O Prizrenskem procesu ni bilo veliko govora do druge polovice osemdesetih let oziroma do vzpona Slobodana Miloševića. Takrat je Fadil Hoxha postal ena prvih njegovih političnih žrtev, saj je v napetem stanju, ki je vladalo na Kosovu po izbruhu upora leta 1981, v očeh srbske javnosti predstavljal poosebljenje kosovskega irendentizma. Na Kosovu je po drugi strani med militantnejšimi predstavniki albanske manjšine poosebljal jugoslovanski režim. Konec osemdesetih je bil izključen iz ZKJ (Glej: Fadilju Hodži nema mjesta u SKJ, Borba, Zagreb, 21. 10. 1987, str. 1), leta 1991 pa je bil obsojen na procesu zaradi izdaje. V tedanjem srbskem časopisju so se vrstili napadi nanj in pozornost javnosti se je zaradi tega preusmerila tudi na Prizrenski proces. O tem je največ napisala in raziskala novinarka Ljiljana Bulatović, vendar sta obe njeni deli na to temo kočljivi, saj je znana kot "*srbska Oriana Fallac*". Glej: Bulatović, Prizrenski proces in Bulatović, Još o Prizrenskom procesu.

⁹⁸² Po mnenju pokrajinske skupščine Kosova in Metohije je proces predstavljal eno izmed glavnih zlorab Službe državne varnosti v pokrajini. Devet oseb je bilo obsojenih na 2 do 12 let zaporne kazni, SDV pa je poskušala ustvariti dokaze proti visokim albanskim politikom, kar pa ji ni uspelo. V: Prizrenski proces bio je insceniran i lažan, Borba, 11. 2. 1968, str. 3.

⁹⁸³ Glej npr. Danas u Prizrenu počinje suđenje albanskom državljaninu optuženim za špijunažu, Borba, 9. 2. 1959, str. 2 ali Subverzije i demanti, Borba, 14. 1. 1961, str. 2.

⁹⁸⁴ V devetdesetih letih je predstavljal militantno krilo kosovske politike, ki je tedaj bila pod vplivom gandijevstva Ibrahima Rugove.

⁹⁸⁵ Mišović, Ko je tražio republiku, str. 108–109.

Albancev (68,5 %), v letu 1953 pa je bilo 808.141 prebivalcev, od tega 524.559 Albancev (64,9 %). Odstotek albanskega prebivalstva se je zmanjšal, kljub zmanjšanju mortalitete in visoki nataliteti, ki je burila duhove že v Kraljevini Jugoslaviji. V oči pa pade veliko povečanje turške manjšine, saj se je povečal pritisk na prebivalce albanske narodnosti, da se na popisu izjasnijo za Turke. Delež Turkov na Kosovu in v Metohiji je tako leta 1953 znašal 4,3 %. Zaradi propagande se je tedaj tudi na veliko odpiralo šolske oddelke s turškim učnim jezikom, ta pojav je bistveno močnejši v Makedoniji kot na Kosovu. Predstavnik makedonskih oblasti je tako leta 1989 izjavil: *“Da je rekordno število 259.535 popisanih Turkov v državi treba jemati z rezervo, ker je bilo med njimi veliko lažnih Turkov.”*⁹⁸⁶ To povečanje je bilo voda na mlin tedanjemu vodstvu, ker so v letu 1953 reaktivirali konvencijo o izseljevanju Turkov iz Jugoslavije v Turčijo. *“Ker ta ni bila nikoli ratificirana, je predstavljala gentlemanski sporazum o dobronamernem namenu Turčije, da sprejme Turke iz Jugoslavije.”*⁹⁸⁷ Petrit Imami domneva, da se je v obdobju do 1957 izselilo prek 70.000 Albancev, turški viri pa navajajo, da se je v letih med 1946 in 1967 iz Jugoslavije priselilo 175.392 oseb, v celotnem obdobju med letoma 1923 in 1980 pa 303.000 oseb. V letu 1965 je turška statistika pokazala, da albanščino kot prvi jezik uporablja 12.832 oseb, kot drugi jezik pa 40.688 oseb, se pravi skupaj 53.520. Leta 1961 je v Jugoslaviji skupaj živel 914.733 Albancev, od tega na Kosovu 646.605 (67,5 %).⁹⁸⁸ Matična Albanija je v tem času imela 1.626.000 prebivalcev, od tega slabe tri odstotke nealbanskega prebivalstva.⁹⁸⁹

Popolnoma drugače pa te migracije v svojem član-

---

⁹⁸⁶ Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 323

⁹⁸⁷ Prav tam, str. 323.

⁹⁸⁸ V tekstu je poseben poudarek dan Kosovu, ki je bilo edino ozemlje, kompaktno naseljeno z albanskim prebivalstvom in je hkrati uživalo poseben status znotraj Srbije oziroma Jugoslavije. V Črni gori je bilo tako po podatkih črnogorske vlade 44.547 prebivalcev albanske narodnosti, ki pa v nobenem okrožju niso predstavljali večine. Nekoliko večja je bila gostota predstavnikov albanske manjšine v Makedoniji, kjer je njihovo skupno število leta 1948 znašalo 201.749. Glej: DA MIP, PA 1948, f. 6, Albanska nacionalna manjina u NR Makedoniji, št. 428346 in Predsjedništvo vlade Narodne republike Crne Gore Ministarstvu inostranih poslova, 4. september 1948, št. 423733.

⁹⁸⁹ Petrit Imami, Srbi i Albanci kroz vekove, str. 324.

ku statistično obdela Zamir Shtylla, ki trdi, da so s prisilo prepričevali prebivalce albanske narodnosti, da se izjasnijo za Turke. Poleg odpiranja šol s turškim jezikom v Makedoniji, kjer je bila večja gostota turškega prebivalstva, so jih pričeli odpirati tudi na Kosovu, v krajih, kjer do tedaj tako rekoč ni bilo zaslediti turškega jezika. Število prebivalcev turške narodnosti se je npr. v celotni Jugoslaviji tako med letoma 1948 in 1953 povečalo s 97.954 na 259.535, kar je predstavljalo 264 % prirastka. Število Albancev v Jugoslaviji se je kljub vedno visokemu naravnemu prirastku med tema letoma povečalo le za 3814 oseb. Ta razlika je očitno nastala zaradi nenadne rasti turškega prebivalstva. V Makedoniji se je število Albancev v primerjavi z letom 1940 celo zmanjšalo za 34.865 prebivalcev. Tudi na ostalih območjih, ki so bila narodnostno mešana, je prihajalo do podobnih pojavov, v Črni gori so tako z dveh oseb turške narodnosti v petih letih prišli do števila 292, na območju Preševa, Bujanovca in Medveđe pa s 523 na 19.555.⁹⁹⁰ To območje v ožji Srbiji seveda ni bilo tako gosto poseljeno z albanskim prebivalstvom, kot je to primer danes, doseljevanje in populacijski "boom" sta se zgodila šele kasneje.

Izseljevanje v Turčijo v prvih letih po reaktivaciji jugoslovansko-turške konvencije ni dosegalo zelo visokih števil. V letu 1953 je bilo tako izseljenih 13.000 oseb, v naslednjem letu pa 17.000. To število pa je vseeno močno presegalo prvi dve leti desetletja, takrat ni presegalo nekaj sto oseb na leto. V letu 1955 je to število že naraslo na 51.000 oseb, naslednjega leta na 54.000, v letu 1957 pa 57.000. V treh letih se je izselilo 160.000 oseb, petkrat več kot v letih 1953–1954. Albanski viri tako navajajo, da se je letih 1953–1960 izselilo 283.000 oseb, med letoma 1950 in 1966 pa naj bi se jih izselilo okrog 400.000.⁹⁹¹ Splošen trend želja po emigraciji so opazili tudi na ameriškem veleposlaništvu, saj v poročilih iz let 1957–1958 ugotavljajo bistveno povečanje vlog za emigracijo, vendar pa v primeru Kosova in Metohije ter de-

---

⁹⁹⁰ Shtylla, *The deportation of Albanians in Yugoslavia after second world war (1950–1956)*, str. 236.

⁹⁹¹ Prav tam, str. 239.

lov Makedonije muslimansko prebivalstvo ni izkazovalo pretirane želje po emigraciji v siromašno Turčijo, nekateri že izseljeni so tudi želeli repatriacijo v Jugoslavijo. Ambasada je politično stanje v Jugoslaviji ocenila kot stabilno, vendar pa je ugotavljala odklone in naraščajoč nemir ravno v zgoraj omenjenih pokrajinah, zato je bilo njeno zanimanje usmerjeno na ta problem, največkrat pa je informacije pridobila od Fadila Hoxhe.⁹⁹²

Poročilo Vase Čubrilovića tudi tokrat ni bilo neopazeno, saj so se pri prepričevanju za izselitev v Turčijo oprijeli že poznanih metod. Seveda se ni uporabljalo tistih najbolj drastičnih, vendar so uspešno ponovili akcijo iskanja skritega orožja. Te akcije so se lotili pozimi 1955–1956. Enote narodne milice in UDV naj bi zlorabljale pravico, da lahko država zaseže neprijavljeno orožje, saj so ga iskali precej grobo.⁹⁹³ Zapirali so po cele rajone in iskali orožje po vseh hišah, kjer so živeli prebivalci albanske narodnosti. Vodstvo te akcije je zatrjevalo, da je Kosovo najbolj nevarna regija v federaciji, ki se pripravlja na upor. Poročilo o ukrepih službe državne varnosti iz leta 1966 pravi, da v akcijah po vaseh, posebej v tistih občinah, kjer je bilo prebivalstvo predvsem ali popolnoma albansko, kot npr. v Suhi Reki, Drenici, Podujevu, Djakovu, Istoku, Kačaniku in Vučitrnu, skorajda ni bilo gospodinjstva, v katerem eden od odraslih moških ni bil pretepen. V teh operacijah so imeli organi državne varnosti in milice proste roke, kar se tiče izbire metod in sredstev zaurejanje računov z nedolžnimi državljani.⁹⁹⁴

⁹⁹² Pavlović, Izveštaji američke ambasade iz Beograda o stanju na Kosovu i Metohiji 1957–1958.

⁹⁹³ "Sredi petdesetih let so organi notranjih zadev začeli z eno največjih akcij na območju SAP Kosova, za katero so se odločili zaradi preverjenih ugotovitev, da prebivalstvo Kosova poseduje ogromno količino orožja. Med izvajanjem akcije odvzema orožja je v določeni meri prišlo do zlorabe pooblastil organov za notranje zadeve, kar je svojo politično kvalifikacijo dobilo na IV. plenumu CK ZKJ. Po takratnih ocenah sodelujočih v akciji je bilo zaplenjeno okrog 50 % obstoječega orožja. Med ugotavljanjem njegovega porekla se je potrdilo, da največji delež orožja izvira iz razoroževanja bivše jugoslovanske vojske, ki se je znašla na Kosovu po kapitulaciji Jugoslavije 1941. Nekaj ga izvira iz razorožitve italijanskih enot po kapitulaciji Italije 1943. Velik delež orožja je bil prethotapljen iz Albanije v času Informbiroja. Po nepopolnih podatkih je bilo med leti 1956 in 1957 najdenih in odvzetih od zasebnikov 11.522 pušk, 10.004 pištole, 100 bomb, 434 schmeisserjev, 260 puškomitraljezov, 9 minometalcev, 12 granat za minometalec, 4 topovi in nepotrjeno število granat, 500.000 nabojev in večja količina eksploziva." V: Bulatović, Prizrenski proces, str. 147–148.

⁹⁹⁴ Shtylla, The deportation of Albanians in Yugoslavia after second world war (1950–1956), str. 237.

V kasnejših obdobjih je veliko pozornost predvsem srbske javnosti pritegnilo število albanskih emigrantov v Jugoslavijo, ki je po pisanju nekaterih medijev dosegalo vrtoglavo število in naj bi bistveno vplivalo na narodnostno strukturo. Glede na poročilo, nastalo na podlagi zapisnika sestanka Boška Šiljegovića z Aleksandrom Rankovićem, je v Jugoslavijo med letoma 1948 in 1963 prebegnilo 4447 oseb, glavnina do leta 1953, med letoma 1957 in 1963 pa le 676. Socialna in politična sestava te emigracije je bila zelo raznolika, vendar je vsa odločno nasprotovala albanskemu vodstvu, zato je bila na nekoliko manj ideološki podlagi lahko organizirana po željah jugoslovanskega vodstva, ki jo je tudi izdatno financiralo.⁹⁹⁵ Kljub finančni podpori pa njihov status ni bil ravno rožnat, saj so bili le redki zaposleni in so kazali veliko željo po emigraciji iz Jugoslavije. 641 se jih je vrnilo v Albanijo (od tega repatriiranih 263, ilegalno jih je mejo prešlo 219, 159 pa jih je bilo predano albanskim policijskim organom kot zločincev), legalno se jih je na Zahod izselilo 1612, ilegalno pa še 257. V vzhodnoevropske države jih je odšlo le 7. To pomeni, da je več kot polovica vseh emigrantov zapustila ozemlje Jugoslavije, ostali pa so večinoma živeli na območju Kosova. Njihova selitev se ni zdela oportuna, ne le zaradi finančnih stroškov, temveč tudi zaradi verjetnega negativnega odmeva med emigracijo na Zahodu in v Albaniji. Zato je bil sprejet sklep, da se le nove emigrante naseljuje drugod po Jugoslaviji, med vsemi pa so aktivno vzpodbujali željo po emigraciji na Zahod ali Vzhod.⁹⁹⁶

Dogajanje v Jugoslaviji je pritegnilo tudi pozornost albanskega vodstva, ki se je v svoji kampanji proti Jugoslaviji vse bolj navezovalo na kosovsko vprašanje. V učbeniku za partijske kandidate iz leta 1958 so navedene vse "šovinistične akcije" jugoslovanskih notranjih organov, seveda pa z dobršno mero pretiravanja. "*Titoistični teror na Kosovu je trajal in še traja. V zimskem času leta*

---

⁹⁹⁵ Ocenjena vrednost pomoči je bila v vrednosti prek milijarde dinarjev v navedenem obdobju.

⁹⁹⁶ "S ciljem nadaljnjega čišćenja raznih prozahodnih elementov v emigraciji je potrebno preko visokega komisarja za begunce povečati kvoto, predvideno za selitev na Zahod." Glej: DA MIP, PA 1964, f. 1, Albanska emigracija u SFRJ, 18. marec 1964, št. 49215.

1955 in 1956, v času, ko so se socialistične države trudile normalizirati odnose z Jugoslavijo in je jugoslovansko vodstvo tako kričalo o zakonitosti na Kosovu, se je po ukazu Beograda razbesnel neprimerljiv teror, tipičen za fašistične države, o katerem starci na Kosovu pravijo, da takšnega ni bilo v vsej zgodovini protialbanske politike srbskih klik na Kosovu. Teror Durgut paše je po njihovih besedah bil v primerjavi s tem iz leta 1956 kot posut z rožicami. Uporabljali so zverinske metode mučenja. Na tisoče ljudi je bilo mučenih več kot le enkrat. Mnogi ljudje, ki niso želeli ponovno priti v roke kriminalcev iz UDB-e, se je želelo obesiti, vreči v reko ali zadaviti. Še danes lahko najdemo ljudi, ki imajo zaradi nečloveškega mučenja polomljene noge in roke. Ta nezaslišani teror je bil izvršen pod vodstvom "komunistov" Djoke Panjkovića, Čeda Mijovića, Dušana Mugoše, Čeda Topalovića, svoj delež pa so prispevali tudi šiptarski odpadniki s Kosova, kot sta Maslum Nimani in Nosmi Kursani, ki so jim udeležbo odobrili izdajalci Fadil Hoxha, Xhavit Nimani, Ismet Saqiri in Mehmet Hoxha. Ves ta teror se je izvajal s ciljem zbiranja orožja z izgovorom, «da se ne bi Šiptarji pobijali med seboj zaradi krvnega maščevanja». Toda pravi razlog je bil ta, da so se titovci bali patriotizma in borbenega duha kosovskega ljudstva. Organi UDB-e so v času terorja na vrhuncu besa govorili tistim, ki so jih mučili: «Hočete nam zabiti nož v hrbet.»⁹⁹⁷

---

⁹⁹⁷ DA MIP, PA 1958, f. 3, Borba Partije rada Albanije protiv neprijateljskog mešanja revizionističkog rukovodstva SKJ u unutrašnje stvari naše zemlje.

Brionski plenum in njegovi odjeki

IV. ali Brionski plenum CK ZKJ 1. julija 1966 je pomenil prelomnico v jugoslovanski in kosovski politiki, ki je blagodejno vplivala na razvoj albanske manjšine vse do nacionalnih zaostrovanj na začetku osemdesetih let. Na tem plenumu so obsodili nekatere “*deformacije*” v delu službe državne varnosti, pomenil pa je tudi obračun s politiko trde roke Aleksandra Rankovića, ki je zasedal položaj zveznega notranjega ministra.⁹⁹⁸ To je bil drugi tak obračun v jugoslovanski povojni politiki; najprej so na začetku petdesetih let iz političnega življenja odstranili Milovana Djilasa, črnogorskega komunista, ki se je zavzemal za večjo liberalizacijo in celo pluralizacijo političnega sistema. Po njegovem padcu je status Titove desne roke vedno bolj prevzemal Aleksandar Ranković, ki je zagovarjal trša politična stališča, obtoževali pa so ga tudi, da je bil blizu srbskemu nacionalizmu. Po njegovi popolni odstranitvi iz političnega sistema je vlogo drugega človeka prevzel Edvard Kardelj, teoretik ZKJ ter pisec jugoslovanskih ustav. Kardelj in Ranković sta v tem času predstavljala dve različni tendenci v razvoju Jugoslavije: Ranković je bil zagovornik centralizirane Jugoslavije, medtem ko je bil Kardelju bliže federalistični koncept. Odjuga, ki je zavladala v političnem in delno

---

⁹⁹⁸ Vendar pa je težje sprejemljiva oznaka “*albanofobni notranji minister*”, ki jo je v svojem pregledu ekonomskega in socialnega razvoja Kosova uporabil Peter Prifti. Glej: Peter Prifti, *Kosova's economy: problems and prospects*. V: Arshi in Repishti (ur.), *Studies on Kosova*, str. 133.

tudi gospodarskem življenju, pa ni trajala dolgo; politika trde roke je ponovno zavladala po obračunu z nacionalnimi liberalističnimi vodstvi v začetku sedemdesetih.

Plenumu ZKJ je sledil VI. plenum CK ZK Srbije, 14. in 15. septembra 1966. Na tem sestanku so ponovno predelali novosti, ki jih je prinesel četrti plenum. V diskusiji o zlorabah službe državne varnosti se izpostavlja Dušan Petrović Šane, ki je rekel: *“Da je skupina okrog Aleksandra Rankovića in nekaterih drugih iz UDV, predvsem pa njihov odnos do nacionalnih manjšin, živ primer hegemonističnih tendenc, ki so poskušale oživeti v Srbiji.”* Dodal je še, da so ljudje iz SDV s svojimi postopki uničili, kar je bilo doseženo v dvajsetih letih razvoja, predvsem bratstvo in enotnost s Šiptarji.⁹⁹⁹

Na plenumu je kot predstavnik Kosova nastopil Veli Deva, sekretar PK ZK za Kosovo in Metohijo: *“Vse naše ocene govorijo o tem, da je v najvišjem vodstvu UDV, od zveznega do občinskih, leta bilo gojeno globoko nezaupanje do narodnostnih manjšin v naši državi, ko pa govorimo o naši pokrajini, predvsem do Šiptarjev.”* Navaja tudi učbenik SDV, ki pravi: *“Pri njih je močan nacionalni moment, zato so pogosto pripravljeni, da delajo za obveščevalno službo matične države.”*¹⁰⁰⁰ Kritično je nastopil tudi Ali Shukrija in omenjal akcijo zbiranja orožja, za katero ni bilo uradnih navodil s samega vrha: *“Omenil bi karakteristično akcijo zbiranja orožja na Kosovu in Metohiji v obdobju 1955–1956. Ni obstajala niti ena sama odločitev kateregakoli foruma ZK o začenjanju takšne akcije, to akcijo so pričeli organi notranjih zadev, vendar je nato stihijsko podaljšana ter je dobila na odgovarjajoči način tudi soglasje ZKJ.”*¹⁰⁰¹

Ocene zlorab, ki jih je leta izvajala SDV, so se začenjale vrstiti. Organi notranjih zadev naj bi na Kosovu imeli 120.000 dosjejev, od tega jih je bilo 50.000 v pristojnosti SDV. Dosjeji SDV so bili povezani s političnimi dejavnostmi, posebej pa naj bi se zanimali in zbirali informacije o najvišjih političnih predstavnikih alban-

---

⁹⁹⁹ Mišović, Ko je tražilo republiku, str. 68.

¹⁰⁰⁰ Korsika (ur.), Srbija i Albanci 3, str. 77.

¹⁰⁰¹ Prav tam, str. 79.

skega rodu.¹⁰⁰² Politika piše, da v Prizrenu obtožujejo organe SDV za 8 umorov, v Đakovici za 19, v Vučitrnu za 6. Neprimerno večje je število državljanov, ki so bili pretepeni, maltretirani ali brez razloga zaprti. Omenja pa tudi, da nekateri občinski komiteji, kot v Dragašu in Kačaniku, ne kažejo dovolj poguma pri odkrivanju deformacij SDV. Razlog za to naj bi bilo solidariziranje s postopki SDV. Čistka v SDV je zajela veliko kadrov; kasneje določeni srbski avtorji trdijo, da je zaradi odstranitve teh ljudi prišlo do zmanjšanja nadzora nad albanskimi nacionalisti ter do razvoja krize v pokrajini. Vendar pa so v resnici veliko uslužbencev le premestili, nekatere predčasno upokojili, zaprtih jih je bilo zelo malo. Tito je sicer kmalu po plenumu izdal odredbo, s katero je preprečil obsodbe in procese proti Aleksandru Rankoviću in njegovim sodelavcem. Na sedmem plenumu PK ZK Kosova in Metohije, ki je bil naslednji korak v razkrivanju malverzacij in tretiranja albanske manjšine v prejšnjih letih, se tako niso več toliko ukvarjali z uslužbenci SDV kot s tistimi, ki so bili zaradi njih invalidni ali kako drugače socialno ogroženi. Poleg tega so se v medijih pojavljale zgodbe o naropanem bogastvu, ki ga je SDV pobrala pri iskanju skritega orožja, z njim pa so si lokalne izpostave SDV ustvarjale črni fond. Zanimiva je bila zbirka več kot 50 preprog, ki so jih našli v enem od skladišč SDV, zaplenjene so bile le zaradi rdeče-črne barve ali motivov orlov, ki so se pojavljali na njih.

Uprava državne varnosti se je vtikala tudi v šolstvo, poleg tega, da so recimo večino albanskih univerzitetnih profesorjev redno spremljali, so tudi veliko učiteljev redno vabili na pogovore, kjer so jim razložili, kaj smejo in česa ne smejo predavati. *“Tukaj je treba nekaj omeniti. SDV se ni mogla mešati v učne načrte in programe šol, tako da bi jih menjavala, ker so bili odrejeni s strani centralnega šolskega organa v republiki, tiskani in obvezni za vse prosvetne delavce. Po zakonu mora učitelj, ki ne dela po načrtu in programu, odgovarjati. Toda odrejeni, tiskan obvezen načrt in program, so organi notranjih zadev v praksi menjavali, tako da so prepovedali tisto, kar*

---

¹⁰⁰² Reuter, Die Albaner in Jugoslawien, str. 45.

je bilo zapovedano z našimi lepimi zakoni, ki jih kažemo tujini kot dokaz pravic albanske narodnosti. Prepovedi seveda niso bile pismene. Kot dokaz, da se učenci učijo o svoji, albanski zgodovini, književnosti in kulturi, kot dokaz tujini služi mrtva črka na papirju. Prakso poznajo tisti, ki jo občutijo na lastni koži. In ne samo v prosveti.”¹⁰⁰³ Branko Horvat je o omejevanju kulturnih pravic Albancev zapisal: “Ni samo policija zabredla na napačno pot. Tudi kulturnemu razvoju Albancev so postavljali prepreke. Ukinilo se je ravno ustanovljeni albanološki inštitut, z delom preneha ansambel narodnih plesov in pesmi, napada se albanska folklor, dela se na ustvarjanju posebnega pravopisa in književnega jezika za jugoslovanske Albance,¹⁰⁰⁴ da bi se razlikovali od tistih v Albaniji. Zaprta je gimnazija v Đakovici. Albanci bežijo v Albanijo zaradi šolanja v maternem jeziku.”¹⁰⁰⁵

---

¹⁰⁰³ Prav tam, str. 94.

¹⁰⁰⁴ V albanskem jeziku v osnovi ločimo dva dialekta, gegovski s severa in toskovski z juga Albanije. Kosovski Albanci so govorili svojo različico gegovskega dialekta. V petdesetih letih pa je v Albaniji prišlo do poenotenja albanskega knjižnega jezika, ki je bil leta 1969 sprejet tudi v Jugoslaviji, čeprav bazira na toskovskem dialektu. Glej: Pavlović, Osamostaljenje – konačni cilj Albanaca u SFRJ, str. 21–40.

¹⁰⁰⁵ Horvat, Kosovsko pitanje, str. 93–94.

Ustavne spremembe in nov status Kosova kot avtonomne pokrajine

Ustava iz leta 1963 je sicer prinesla nekatere spremembe, vendar so tiste najpomembnejše za Kosovo in Metohijo prišle z ustavnimi amandmaji leta 1968. Avtonomne pokrajine niso bile več pod neposrednim nadzorstvom matične republike, temveč so bile podrejene zvezni upravi, ki jih je tudi nadzirala. Do tedaj je bila Jugoslavija sestavljena iz šestih osnovnih federalnih enot – republik, z ustavnimi amandmaji pa so konstitutivni element postale tudi avtonomne pokrajine.¹⁰⁰⁶ S tem se je status avtonomne pokrajine približal republiškemu, kar je marsikomu iz pokrajine postal tudi logičen naslednji korak. Amandmaje na zvezno ustavo so tako januarja 1969 sprejeli v skupščini SR Srbije, februarja 1969 pa tudi na Kosovu in v Vojvodini. Večjo samostojnost so dobili tudi kosovski komunisti, ki so bili združeni v ZK Kosova, ta pa je sicer še bila pod ZK Srbije, vendar se je vključevala v delo v ZKJ na samostojni ravni. Spremenilo se je tudi ime pokrajine, po letu 1968 govorimo o le Kosovu in ne več o Kosovu in Metohiji.

Nov zagon je izboljšanju položaja albanske manjšine v Jugoslaviji dal tudi nov dotok nujno potrebne kapitala za investicije. Gospodarski razvoj Kosova je bil bistveno počasnejši kot v ostalih delih Jugoslavije,

---

¹⁰⁰⁶ Določene pravice, ki se dotikajo suverenosti in jim potrdijo status članic federacije, so pokrajine dobile z amandmaji iz leta 1971 oz. republiškim amandmaji 1972. Glej: Bogetić, *Regulisanje ustavno-pravnog statusa Kosova i Metohije u socijalističkoj Jugoslaviji 1946–1990*, str. 175–203.

kljub temu da je pokrajina imela velike zaloge surovin ter energentov. Če je v letu 1947 družbeni proizvod na posameznika znašal 47 % jugoslovanskega povprečja, je nato leta 1953 zrasel na 52 %, leta 1957 padel na 42 %, leta 1962 pa na 33 %. Razlika med dohodkom per capita v Sloveniji in na Kosovu v letu 1964 je bila skoraj desetkratna. Leta 1966 je bilo od 1.250.000 prebivalcev pokrajine v družbenem sektorju zaposlenih le 8,3 % prebivalstva, čeprav to opravičujejo z visokim naravnim prirastkom. Sredi šestdesetih let pa se je izpostavilo tudi problem nacionalne afirmacije albanske narodnosti, saj je na Kosovu bil zaposlen le vsak 17 Albanec, vsak 7 Turek, vsak četrti Srb in vsak tretji Črnogorec. Zastopnost predstavnikov albanske narodnosti v pokrajinskih organih je bila glede na narodnostna razmerja prenizka, skoraj noben Albanec ni bil zastopan v organih federacije. V nekaterih službah je bila prisotnost oseb albanske narodnosti skorajda simbolična, na primer v SDV, diplomaciji ter JLA.¹⁰⁰⁷ Sčasoma se je vseeno zmanjševalo število agrarnega prebivalstva, ki je leta 1979 znašalo 42 % vsega prebivalstva. Leta 1965 se je zvezna vlada zato odločila, da ustanovijo nov Fond za nerazvite republike in SAP Kosovo. Prej je denar za investicije pritekalo prek družbenega plana, po letu 1965 pa je Kosovo dobivalo levji delež iz fonda za nerazvite. Delež sredstev, ki so se poleg Kosovu delila še Makedoniji, Črni gori in BiH, je znašal za Kosovo od 30 do 37 %. Poleg tega je imelo Kosovo še dodatne olajšave v kreditih, fond za nerazvite je tudi dajal sredstva kot nepovratna le v prvih petih letih, kasneje pa kot zelo ugodna posojila. Del dolgov so na svoja pleča prostovoljno prevzele ostale republike Jugoslavije in SAP Vojvodina. Sredstva fonda za nerazvite so rabila za približno 25 % vseh investicij v nerazvitih republikah, na Kosovu pa kar za 75 %. Težava pa je bila v tem, da je bruto družbeni proizvod še vedno padal glede na tistega v ostalih delih države, celo SR Makedonija je letno pridobila 10 % glede na ostale republike. Krivcev za to je veliko, pokrajinsko vodstvo pa je velikokrat usmerjalo sredstva v nedobičkonosne projekte, ki so imeli družbeni pomen. Problem je predsta-

---

¹⁰⁰⁷ Rajović, Autonomija Kosova, str. 266–267.

vljala izobrazba delovne sile, ki je bila sila nizka, pa tudi delovno intenzivne panoge se niso dovolj hitro razvijale. V osnovi so na Kosovu še vedno razvijali težko, bazično industrijo, ki je temeljila na surovinah in njihovem pridobivanju ter na proizvodnji električne energije.

Velik napredek v kulturnem razvoju albanskega prebivalstva pa je pomenila ustanovitev Univerze v Prištini leta 1970,¹⁰⁰⁸ kjer so potekala predavanja v srbskem in albanskem jeziku, v letu 1969/1970 je na tej univerzi študiralo več kot 7000 študentov. Že prej so obstajale posamezne fakultete, ki pa so svojo krovno univerzo imele v Beogradu. Tako je bila že v letu 1961 ustanovljena pravna fakulteta, leta 1965 tehnična fakulteta in leta 1967 filozofska fakulteta. Na univerzi so predavanja že v začetku potekala v albanščini, če je le obstajal vsaj en asistent albanske narodnosti. Že leta 1962 pa je bila ustanovljena tudi Narodna in univerzitetna knjižnica, ki je obsegala več kot milijon različnih tiskov, večinoma sicer v srbsščini ali hrvaščini, glede na to, da je pridobivala obvezne izvode iz celotne Jugoslavije, velik pa je bil tudi njen fond v albanskem in turškem jeziku.

---

¹⁰⁰⁸ Zakon o ustanovitvi Univerze v Prištini je sprejela Skupščina SAP Kosova 18. novembra 1969.

Demonstracije leta 1968

Revolucionarno leto 1968 ni šlo mirno niti mimo Kosova, kjer so se kljub novim smernicam politike do Albancev 27. novembra 1968 pričele demonstracije, ki so imele izrazito nacionalističen podton. Demonstracije so najprej izbruhnile v Prištini, zvečer istega dne pa so se razširile še na Uroševac, Gnjilane in Podujevo. Mnenja o teh demonstracijah so bila že v tedanjem času različno, zahteve demonstrantov pa so veljale za nacionalistične, če ne kar separatistične in nasprotno družbeni ureditvi.¹⁰⁰⁹ Demonstranti se niso tako kot na Zahodu ali v Ljubljani ter Beogradu ukvarjali s socialnimi in družbenimi spremembami, temveč so zahtevali večjo afirmacijo albanske nacionalnosti v Jugoslaviji. Probrat 1966–1968 je demonstrantom pokazal, da se da spremeniti družbo, ki je do tedaj bila na zunaj srbska, ter so tako zahtevali večjo enakopravnost, predvsem v jeziku. Če je do tedaj bil osnovni jezik srbski in so se ga morali naučiti, naj bi se sedaj vsi prebivalci Kosova naučili albanščine. Zahteve demonstrantov so bile prvič tudi po lastni republiki, albanski univerzi, proti zatiranju albanske manjšine, domnevnemu gospodarskemu izkoriščanju in izpustitvi nekaterih političnih zapornikov, predvsem Adema Demaqija. Zahtevali so tudi kosovsko ustavo, nacionalistični naboj je na primer imela

---

¹⁰⁰⁹ Protiv šovinizma – prije svega vlastitog, *Borba*, 1. 12. 1968, str. 2 in Energično protiv neprijateljskih djelatnosti, *Borba*, 2. 12. 1968, str. 1.

parola “*Albanci smo in ne Jugoslovani*”.¹⁰¹⁰ Med demonstrante je bilo seveda pomešanih veliko t. i. provokatorjev ter nekaj ljudi, ki so bili povezani s skrajno nacionalističnimi krogi in matično Albanijo. Med parolami se je namreč dalo najti tudi proalbanske, ki so na tedanjo jugoslovansko in srbsko javnost delovale kot rdeča cunjna na bika v areni. Parole kot npr. “*Živelo osvobodilno gibanje Kosova*” ali “*Živel Enver Hoxha*” so bile politično popolnoma neprimerne. Zahtevali so tudi uporabo albanske zastave. To so kasneje dovolili, čeprav je bila zastava jugoslovanskih Albancev identična uradni albanski po barvi in simbolih, ne pa tudi po razmerjih.

Demonstracije pa so bile kratkotrajne. Kosovsko vodstvo, ki so ga v tem času sestavljali predvsem albanski komunisti, je še isti večer poklicalo na ulice milico in enote JLA, ki so demonstracije umirile, prekinitvev demonstracij pa seveda ni minila nenasilno. Za 28. november so bile napovedane nove demonstracije oziroma nadaljevanje tistih pred dnevom prej, vendar jih je preprečila navzočnost vojaških in policijskih enot. Predsednik pokrajinskega komiteja Veli Deva med demonstracijami ni bil v Prištini; ker so demonstracije potekale tik pred jugoslovanskim državnim praznikom, je bil s kosovsko delegacijo v Jajcu. Še isti dan se je vrnil in zvečer dal tole izjavo: “*PK ZKJ za Kosovo in Metohijo je ocenil, da je bila ta akcija organizirana s strani skupine sovražnih elementov, zakletih nasprotnikov našega ustavnega reda, socialistične družbe, kakor tudi ideološke in politične platforme ZKJ ter bratstva in enotnosti naših narodov. Te reakcionarne sile in njihova sovražna platforma se v ničemur ne razlikujejo od platforme drugih reakcionarnih sil, s katerimi so narodi Kosova in Metohije, predvsem pa albansko prebivalstvo te pokrajine obračunali v vseh sedanjih fazah našega socialističnega razvoja.*”¹⁰¹¹ V kosovskem pokrajinskem vodstvu je seveda nastala dilema, ali naj se z demonstranti pogajajo ali ne. Hitro zatrtje teh demonstracij je pomagalo utišati

---

¹⁰¹⁰ Marković, Služba državne bezbednosti i albanske demonstracije na Kosovu 1968. godine, jedan dokument, str. 169–180.

¹⁰¹¹ Mišović, Ko je tražio republiku, str. 209.

opozicijo, pa tudi albanski partijski voditelji so se rešili obtožb, da podpirajo kontrarevolucijo.

Demonstracije sicer niso minile mirno, pojavljali so se primeri razbijanja in prevračanja avtomobilov, tako kot na Zahodu, kar je bil za javnost tudi dodatni povod za nasilno prekinitev demonstracij. Teden dni po demonstracijah je Veli Deva nastopil na seji CK ZK Srbije in dejal, da je reševanje nekaterih problemov velikega značaja za zavest ljudi, predvsem albanskega prebivalstva. Izpostavil je vprašanje enakopravnosti jezika, določene probleme v kulturi, izobraževanju in izdajateljski dejavnosti, vprašanje nacionalnih simbolov... Kot bistvo mednacionalnih odnosov pa je predstavil drugo skupino problemov, in sicer: *“Vprašanje ekonomskega razvoja, zaposlovanja, kvalifikacijske in nacionalne strukture, pravzaprav enotno vprašanje razvoja. To so odprti problemi, njihovega reševanja pa se ne da z aktom ali odlokom vzeti z dnevnega reda. Pravzaprav je ustvarjeno nekakšno stanje, ki je polno entuzijazma ter poleta, ki po marsičem spominja na narodni preporod, z vsemi elementi progresivnosti, ki jih v takih trenutkih in gibanjih prinaša nacionalni preporod.”*¹⁰¹² Dušan Bilandžić se spominja, da ga je beograjska reakcija na demonstracije popolnoma presunila oziroma preplašila: *“Dali smo jim nacionalne kadre, univerzo, albansko zastavo, jezik – kaj še hočejo? Albancem bomo rekli, da bomo Kosovo branili s tanki.”*¹⁰¹³

Služba državne varnosti je demonstracije ocenjevala popolnoma drugače, saj je varnostno poročilo omenjalo večje število manjših demonstracij, ki so potekale po Kosovu in v Makedoniji že oktobra 1968. Bali so se ponovnega izbruha nezadovoljstva ali celo serij nasilnih dejanj, ki so se nakazovala iz nekaterih njihovih informacij o delovanju organiziranega albanskega iredentizma.¹⁰¹⁴ Pritoževali so se nad pomanjkanjem kadra,

¹⁰¹² Prav tam, str. 216–217.

¹⁰¹³ Bilandžić, Povijest izbliza, 2006, str. 68.

¹⁰¹⁴ *“Sovražni elementi, ki so se v tem času izkazali za iredentiste, so pripravljeni na vsako dejavnost in se spretno prilagajajo danim pogojem, tako da ni izključena njihova preusmeritev na ekstremnejše oblike delovanja kot na primer terorizem, sabotaže in diverzije, o čemur že dalj časa v najožjih krogih obstajajo določena razmišljanja in dogovarjanja. Ne smemo pozabiti na dejstvo, da se na območjih, kjer je prišlo do demonstracij, nahaja večja količina strelnega orožja v zasebni lasti, da je bila v času*

Proces destalinizacije je predstavljal grožnjo za vodilni sloj albanskega režima, ki se je v začetku šestdesetih let dokončno postavil v vlogo Stalinovega odločnega zagovornika. Karikatura Boža Kosa iz leta 1961.

ki je sledilo brionskemu plenumu, in dokazovali, da je albanska država ne samo politični podpornik albanske iredente, temveč tudi še vedno aktivno posega v jugoslovanske notranje zadeve, saj je SDV septembra 1968 odkrila 7 oboroženih albanskih diverzantov, med emigranti povratniki iz Albanije pa jih je bila večina povezana z albansko obveščevalno službo z različnimi nalogami.¹⁰¹⁵

Odnos Albancev s Kosova do matične Albanije v ti-

zadnjih dogodkov izražena želja po nabavi novih količin, kakor tudi da se del orožja, ki se tihotapi iz tujine, pošilja prav na ta območja. Glej: Informacija povodom demonstracija na SAP Kosovu i SR Makedoniji, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, Služba državne bezbednosti. V: Marković, Služba državne bezbednosti i albanske demonstracije na Kosovu 1968. godine, jedan dokument, str. 175.

¹⁰¹⁵ Prav tam, str. 176-177.

stem času je bil dvoumen, saj je med večino vladala zavest o trdem diktatorskem režimu onstran meje, vendar pa je bila kritika režima v sosednji državi vseeno redkejši pojav, predvsem zasebno, saj so o Albaniji razmišljali predvsem kot o svoji domovini. Konec šestdesetih je tudi med mladimi pričela vzhajati nekakšna nacionalna romantika, ki se je nato povezovala z željo po samostojnosti Kosova kot sedmi jugoslovanski republiki. O tem so govorili tudi vodilni komunisti. Močna propaganda, ki je prihajala iz Albanije, je manjši del prebivalstva navdušila nad propagiranjem marksistično-leninistične doktrine režima Enverja Hoxhe, vendar pa to navadno ni poprijemalo militantne navdušenosti.¹⁰¹⁶

---

¹⁰¹⁶ Več o občutkih albanskih razumnikov in njihovem odnosu do nacionalnega gibanja in matične domovine v: Petrović, Pitaó sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može.

Sedemdeseta leta – čas afirmacije albanske narodnosti

V sedemdesetih letih je albansko prebivalstvo doseglo največ v povojni Jugoslaviji. Kljub doseženim manjšinskim pravicam pa so se medetnični odnosi slabšali. Vzroke za to lahko iščemo na obeh straneh, saj so zvezne oblasti Albancem očitale separatistično držo in korupcijo na lokalni ravni, Albanci pa so ostajali nezadovoljni z gospodarskim stanjem pokrajine, svojim političnim položajem in možnostmi osebne uveljavitve.¹⁰¹⁷ Pokrajinska uprava je vedno bolj prehajala v albanske roke, vendar sta pokrajino še vedno težila nezadovoljiv ekonomski razvoj ter velika demografska eksplozija, ki drugje v Jugoslaviji ni tako zavirala ekonomskega razvoja. Tudi odnosi Jugoslavije z Albanijo so postali nekoliko manj zaostreni; v sedemdesetih letih je Tirana politično zapustila še zadnjo zaveznico LR Kitajsko, država se je odločila opirati le še na lastne sile. V teh okoliščinah je Jugoslavija postala njen največji zunanjetrgovinski partner. Sklenjeno je bilo več sporazumov, po dvajsetih letih so podpisali letni zunanjetrgovinski sporazum, vzpostavili pa so tudi kulturno in športno sodelovanje, ki se je nanašalo predvsem na sodelovanje novoustanovljene prištinske univerze z univerzo v Tirani ter obiske albanskih kulturnikov na Kosovu in obratno.

Povečan vpliv albanskih voditeljev v pokrajini je omogočil nemoten razvoj albanske kulture, seveda pa ni

---

¹⁰¹⁷ Zupančič, Albansko vprašanje v luči političnoteritorialne rekonstrukcije Balkana, str. 6–49.

prekinil nadzora službe državne varnosti nad nekaterimi prebivalci albanske narodnosti, ki so jih sumili, da imajo separatistične tendence. Po demonstracijah 1968 je prišlo do procesa in obsodb voditeljev teh demonstracij, ki so bili obsojeni na dolgoletne zaporne kazni. Posebej sumljiv za službo državne varnosti je seveda bil razvoj na prištinski fakulteti. Veliko predavateljev je prihajalo iz Albanije ter so vsekakor pred prihodom v Jugoslavijo dobili navodila albanske obveščevalne službe o njihovih nalogah in obnašanju v Jugoslaviji. Tako recimo prese- netljivo ti obiskovalci niso prebegnili in zahtevali poli- tičnega zatočišča v Jugoslaviji. Seveda pa so predvsem srbska javnost in nekateri strokovni delavci opazovali vpliv teh profesorjev na bodočo albansko inteligenco. Albanska narodna zavest je postajala vse močnejša, vzpodbujala jo je tudi literatura, ki je prihajala večinoma iz Albanije, saj je po sušnih letih spet pričela pritekati. Na jugoslovanski strani za prevajanje ali pisanje takšne literature ni bilo dovolj strokovnjakov, pa tudi cenovno bi bil to predrag postopek; večina učne literature je ta- ko pritekala iz Albanije. Vsa ta literatura je bila seveda pregledana, da ne bi vsebovala "stalinistične ali separa- tistične" indoktrinacije, vendar je še vedno prihajalo do tega, da so spregledali katero izmed "strokovnih napak" v albanskih učbenikih. Nekateri albanski strokovnjaki, predvsem s Filozofske fakultete v Prištini, pa so pričeli pisati zgodovino kosovskih Albancev ter same Albanije, ki ni bila povsem v skladu z uradno jugoslovansko zgo- dovino, kar so posebej srbski avtorji na veliko navajali kot primer velikoalbanskega separatizma. Miloš Mišo- vić to obdobje v svoji knjigi *Ko je tražilo republiku* opiše v poglavju *Albanizacija pokrajine*, dr. Skenderja Rizaja in dr. Alija Hadrija, kosovska zgodovinarja, pa obtožuje sistematičnega prikrajanja kosovske zgodovine.¹⁰¹⁸ Po- memben prispevek k albanski afirmaciji pa je pomenil začetek delovanja TV Priština v letu 1975, ki je večino programa oddajala v albanskem jeziku, spremljati pa jo je bilo mogoče tudi v Albaniji, vendar so njen signal albanske oblasti motile, albanski TV-program pa je bilo v Jugoslaviji mogoče gledati brez motenj.

---

¹⁰¹⁸ Mišović, *Ko je tražilo republiku*, str. 239.

V začetku sedemdesetih let pride tudi na Kosovu do obračuna z delom partijskega in pokrajinskega vodstva, vendar ne zaradi njegove liberalnosti. Na seji PK ZKJ za Kosovo in Metohijo, kjer so obdelovali odločitve 17. seje predsedstva ZKJ, so nastopili nekateri srbski kosovski politiki in to plačali s svojo politično kariero. Pokrajinsko vodstvo je že poprej govorilo o potrebi po ponovni spremembi jugoslovanske ustave, ki bi pokrajini omogočila popolno avtonomijo, kar seveda srbskim predstavnikom ni bilo všeč. Polagoma so poleg slabšanja razmerja srbskega proti albanskemu prebivalstvu izgubljali tudi politično moč v pokrajini. Upiranje proti tem procesom pa jih je pripeljalo do tega, da so storili nekaj, kar je bilo v Jugoslaviji tistega časa za komunista prevelik greh, da bi lahko ostal v politiki. S svojim nasprotovanjem povečevanju albanskega vpliva v pokrajini so njihovi nastopi pričeli zveneti nacionalistično. Tako so postali politično neprimerni zaradi nasprotovanja t. i. bratstvu in enotnosti, vključili pa so se tudi v proces obračunov z liberalističnimi pokrajinskimi vodstvi Slovenije, Hrvaške in Srbije, ki so bila obtožena nacionalizma. Najbolj odmevata imeni dveh politikov srbske narodnosti, ki sta bila odstranjena iz politike in javnega življenja do konca osemdesetih let, Jovo Šotra in Nikola Sekulović. Njuni politični nastopi so se v duhu ujemali s t. i. Modro knjigo, ki jo je leta 1976 izdala ZK Srbije, v kateri so med drugimi nastopale ideje o pretirani vlogi avtonomnih pokrajin v Srbiji. Politični boji, ki so v tem času potekali v kosovskem pokrajinskem komiteju, pa so na čelo kosovske politike prinesli novo zvezdo, Velija Devo je nasledil Mahmut Bakalli.¹⁰¹⁹

Ekonomsko stanje na Kosovu se je sicer izboljšalo, vendar pokrajini nikakor ni uspelo uloviti razlike, ki je ostajala enaka.¹⁰²⁰ Velike investicije, ki so jih predvsem iz sklada za nerazvite namenjali temu območju, niso bile tako uspešne, da bi to vplivalo na razcvet kosovskega

---

¹⁰¹⁹ Pokrajino je vodil do leta 1981, ko je bil odstavljen zaradi izbruha nezadovoljstva, ki je vodilo v najbolj množične albanske demonstracije do tedaj.

¹⁰²⁰ Šestkrat nižji dohodek na prebivalca od Slovenije, petkrat nižji od Hrvaške, štirikrat od Vojvodine, trikrat nižji od jugoslovanskega povprečja in Srbije ter dvakrat nižji kot v ostalih nerazvitih republikah. Glej: Hodža, Afirmacija albanske nacionalnosti u Jugoslaviji, str. 55–71.

gospodarstva. Še vedno je glavnina gospodarstva slo- nela na težki industriji, ni pa se dovolj vlagalo v pre- delovalno industrijo. Kljub vsem vlaganjem je stopnja nezaposlenosti znašala več kot 10 %, kar je bilo daleč največ v Jugoslaviji. Leta 1979 je znašal delež industrije v gospodarstvu 39 %, bistveno je upadel delež v polje- delstvu in živinoreji, ki je znašal le še 20 %. Kljub vsemu se je industrijska proizvodnja od leta 1947 povečala za osemnajstkrat, kmetijska pa za trikrat, v zadrugah celo za šestkrat. Število agrarnega prebivalstva je upadalo in je konec sedemdesetih znašalo približno 36 %. Rado- šin Rajović navaja, da je poleg neprimerne vlaganja v večinoma težko industrijo problem tudi v pomanjkanju primernih kadrov ter nizki delovni in proizvodni učinko- vitosti, ki je v tem obdobju upadala, namesto da bi kot drugod naraščala. Povprečno podjetje je bilo s primer- ljivimi v drugih delih Jugoslavije za tretjino manj učin- kovito. Veliko je bilo podjetij, ki so delovala z izgubo, primerljivo so izgubarska podjetja na Kosovu izkazovala trikrat večjo izgubo kot drugod. Veliko sredstev iz fon- da za nerazvite je bilo vloženi tudi v velike neproizvo- dne objekte, posebej se je kritiziralo narodno knjižnico, univerzo in albanološki inštitut. Gospodarska kriza na koncu sedemdesetih let je vplivala tudi na razvoj, ki je bil tedaj še dodatno otežen, to pa je že čas, ko se ponov- no pojavljajo demonstracije albanskega prebivalstva.¹⁰²¹ Zaradi slabih gospodarskih razmer je v tem času priha- jalo do migracij prebivalstva na območja, kjer je bilo laž- je priti do dela, vendar pa je število albanskih delavcev v družbenem sektorju bistveno naraslo glede na šest- deseta leta. To število pa še vedno ni odražalo realnega razmerja med narodi na Kosovu, saj je 74 % albanskega prebivalstva zasedalo vsega 52 % služb v pokrajini, ne- koliko slabše je bilo med državnimi uradniki, kjer jih je bilo albanskega rodu le 40,1 %.¹⁰²²

Težava je bila tudi s starostno strukturo prebival- stva, vsak tretji prebivalec Kosova v tem času je bil na- mreč mladoleten, zaradi razvoja albanskega šolstva pa

---

¹⁰²¹ Demonstracije leta 1979, ki pa so bile mnogo manjšega obsega kot tiste iz leta 1968 ali 1981.

¹⁰²² Kola, *The Search for Greater Albania*, str. 156.

se jih je večina še naprej izobraževala. Šolstvo v pokrajini pa je bilo zaradi zelo hitrega razvoja nizke kvalitete in ni bilo prilagojeno potrebam gospodarstva, tako da je ustvarjalo množico nezaposljivih, vendar visoko izobraženih kadrov. Število šolajočega se prebivalstva v pokrajini je bilo 450.000, kar je predstavljalo tretjino prebivalstva, od tega 51.000 na univerzi. Albansko prebivalstvo se je odločalo za študij na univerzi v domačem jeziku, vendar zaradi tega ni znalo srbohrvaščine, kar je ponovno pomenilo manjše zaposlitvene možnosti. Veliko študentov se je odločalo za študij na Filozofski fakulteti, vendar pa je ta kmalu ustvarila bistveno preveliko število izobražencev, ki so iskali zaposlitev. S humanistično izobrazbo v pokrajini, kjer so večinoma iskali tehnične strokovnjake in delavce v intenzivnih delovnih panogah, ni bilo mogoče najti dela, izven pokrajine pa so na diplomante prištinske univerze gledali postrani. Število študentov glede na število prebivalstva je znašalo 300 na 10.000, kar je bilo npr. dvakrat toliko kot v Sloveniji ali tretjino nad državnim povprečjem.

Nekoliko nenavaden je v tem času bil odnos uradne Tirane do Prištine. Albanija je stike več ali manj omejevala na tej relaciji, saj so se povezave, predvsem v kulturi, športu in znanosti, nanašale zgolj na Kosovo, na državni ravni pa je glavnino meddržavnih odnosov predstavljala zunanja trgovina. Albanija se kljub očitnemu izboljšanju medsebojnih odnosov ni sprijaznila z Jugoslavijo kot politično nasprotnico, temveč je z njo sodelovala le zaradi gospodarske nuje, kar se je izkazalo v začetku osemdesetih let. Tedaj so dolgoletnega predsednika albanske vlade Mehmeta Shehuja v zadnji večji politični čistki označili za jugoslovanskega vohuna, to pa je neugodno vplivalo tudi na položaj kosovskega vodstva, ki je bilo v istem trenutku v zelo težavnem položaju zaradi izbruha nemirov na Kosovu – to je od takrat naprej predstavljalo stalen vir politične nestabilnosti.

Ustava iz leta 1974 in njen pomen za albansko manjšino

Nova jugoslovanska ustava iz leta 1974 je Kosovu dodelila dodatne pravice. Že s prejšnjimi amandmaji iz leta 1968 je pokrajina postala konstitutivni del SFRJ. Kljub temu da je Kosovo ostalo v okviru SR Srbije, je bila ta popolnoma federalizirana in ni imela več pregleda in moči, da se vmešava v kosovsko politiko. SAP Kosovo je tako postala enakopravna članica federacije, vsa federalna telesa so bila sestavljena iz vsaj osmih članov, po enega za vsako republiko in obe avtonomni pokrajini. Avtonomne pokrajine so imele tudi veto na zvezne odločitve, tako da so imele moč, da ga uveljavijo proti odločitvam matične Srbije. Od leta 1974 je Kosovo imelo tudi vse institucije, kot so jih imele republike, vključno z ustavnim sodiščem. Avtonomne pokrajine so na podlagi nove ustave dobile tudi pravico do lastnih mednarodnih odnosov ter vpliv na oblikovanje zvezne zunanje politike, kar jim do tedaj ni bilo omogočeno. Tedanji vodja pokrajinskega odbora Mahmut Bakalli je to jedrnato povzel: *“Z ustavo iz 74-tega leta je bilo načeloma urejeno, da je Kosovo del Srbije, vendar je pravzaprav bilo samostojno. Bilo je konstitutivni del federacije.”*¹⁰²³ Seveda pa ta novi status Kosova ni izenačil z republikami na prav vseh področjih. Avtonomne pokrajine recimo niso mogle, ker niso predstavljale naroda kot v republikah, dodeljevati republiškega oz. pokrajinskega državljanstva, niso pa

---

¹⁰²³ Petrović, Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može, str. 12.

tudi mogle ustanavljati lastnih vojaških enot oziroma teritorialne obrambe.¹⁰²⁴ Ker avtonomni pokrajini ni bila priznana pravica zastopanja enega izmed konstitutivnih narodov, je po ustavi bila nemogoča tudi odcepitev pokrajine od federacije. Pravica do lastnih mednarodnih odnosov in sklepanja mednarodnih pogodb je kosovskemu vodstvu poleg sklenitve pogodb s Svetovno banko in Demokratično republiko Nemčijo omogočila tudi sklenitev pogodb z LR Albanijo. Glavnina teh pogodb je bila sklenjena v okviru prištinske univerze, vendar so njihove vsebine presegle univerzitetni okvir. Večina fluktuacij iz teh pogodb pa je prihajala iz Albanije na Kosovo in ne obratno, saj je relativen liberalizem jugoslovanske družbene ureditve v primerjavi z okostenelim albanskim strašil albansko vodstvo, ki si ni želelo pritožka prozahodnih smernic, ki so bile na Kosovu predvsem med mladimi dokaj močno zastopane.

---

¹⁰²⁴ Odredbe ustava SFRJ, Ustava SR Srbije i Ustava SAP Kosova iz 1974, koje se odnose na položaj, funkcije i organizaciju autonomne pokrajine. V: Rajović, *Autonomija Kosova*, str. 492–509.

Povzetek

Jugoslovansko-albanski odnosi so ves čas obstoja jugoslovanske države predstavljali pomemben vidik v njeni zunanji politiki, ki pa je do izraza največkrat prišel le ob kritičnih trenutkih v medsebojnih odnosih. Celoten spekter medsebojnih odnosov je temeljil na vzajemnem nezaupanju, ki je bilo posledica negativnih zgodovinskih izkušenj, jugoslovanskega poseganja v albanske notranjepolitične boje in upornosti dela albanskega vodstva, ki je na vsak način želelo ohraniti politično in gospodarsko neodvisnost. Za takšno držo albanskega vodstva, ki je Albanijo do sedemdesetih let prejšnjega stoletja spremenilo v najbolj izolirano evropsko državo z minimalnimi stiki z zunanjim svetom, lahko v osnovi obtožimo jugoslovansko medvojno in povojno politiko, ki sicer v osnovi ni nastopala s slabimi nameni, a so ti bili v delu albanskega vodstva nadvse skeptično sprejeti.

Najpomembnejši jugoslovanski motiv za poskus popolnega nadzora oziroma priključitve albanskega ozemlja k takšni ali drugačni federativni obliki združenja balkanskih držav, ki so tedaj predstavljale realno možnost, je namreč bila želja po rešitvi jugoslovanskega nacionalnega vprašanja. To je ostalo nerešeno tako v Kraljevini Jugoslaviji kot tudi v poveljnem obdobju, kljub velikim naporom jugoslovanskega državnega in partijskega vrha. Poleg napetosti med konstitutivnimi narodi je namreč obstajala tudi napetost zaradi velikega števila narodnostnih manjšin, predvsem na obmo-

čju, ki ga je pokrivala federalna Srbija. Med njimi je bila daleč največja albanska manjšina, ki je številčno lahko parirala nekaterim konstitutivnim jugoslovanskim narodom, predvsem črnogorskemu in makedonskemu. Približno tretjina celotnega albanskega prebivalstva je živel na območju Jugoslavije, kjer je sicer v obravnavanem obdobju pridobivala vedno večje narodnostne pravice, vendar pa nikoli ni dosegla zelene ravni, kar je vsaj na načelni ravni ves čas obremenjevalo meddržavne odnose. Prva nesoglasja o reševanju tega vprašanja med jugoslovanskim in albanskim komunističnim vodstvom izvirajo že iz druge svetovne vojne, v času najbolj tesnih odnosov med državama tik po vojni pa so ves čas tlela pod površjem, saj se je jugoslovansko vodstvo sicer dobro zavedalo obstoja tega problema, vendar bi kakršenkoli poseg v tedanje stanje brez ustreznih ozemeljskih kompenzacij predstavljal močno oporno točko za nezaželeni, a vendar prisotni srbski nacionalizem. Po drugi strani lahko tudi na albanski strani ves čas opazujemo razvoj albanskega nacionalizma, ki se mu nikakor ni uspelo pomiriti s sklepi konference ambasadorjev velikih sil iz leta 1912, ki so močno skrčili zeleno albansko narodnostno ozemlje. Cena za združitev večine Albancev v eni državni tvorbi je za albansko vodstvo in predvsem albanskega voditelja Enverja Hoxho bila prevelika, saj bi se za takšno rešitev albanskega vprašanja morali odpovedati prevelikemu deležu lastne neodvisnosti, k temu pa so seveda močno pripomogli tudi osebni razlogi. Jugoslovanski posegi v albansko notranjo politiko so namreč jasno kazali na težnjo po menjavi večjega dela tedanjega vodstva, predvsem tistih, ki niso izražali jasnih projugoslovanskih tendenc.

Nenadna ohladitev medsebojnih odnosov v letu 1948 tako ni predstavljala le navezave na politični razkol Jugoslavije s preostalimi državami vzhodnega bloka, kar je bilo seveda normalno pričakovati, temveč edini možni način za emancipacijo albanskega vodstva. Tako kot je bil v kasnejših obdobjih v Jugoslaviji informbirojevski spor prikazan kot posledica prevelike želje jugoslovanskega vodstva po vodenju samostojne zunanje in notranje politike, je ta razkol v Albaniji predstavljal ponovno osamosvojitve albanske države izpod pretesne-

ga jarma “jugoslovanskega prijateljstva”. Jugoslovansko sponzorstvo je zamenjal manj utesnjujoč in predvsem ozemeljsko oddaljen sovjetski objem, identifikacija albanskega vodstva s stalinističnimi metodami pa je postala trajen izgovor za popolno prekinitev odnosov s sedaj domnevno sovražno in ideološko nasprotno Jugoslavijo. Jugoslavija je na podlagi pridobljene politične moči v albanskem političnem vrhu tik pred Resolucijo informbiroja sicer računala na možnost, da bi Albanija ostala njen zaveznik, a so se te iluzije razblinile že nekaj mesecev pred dejansko objavo razkola. Ločitev je bila glasna in burna, proces pa so spremljale žaljivke in praske, za katere so bili odgovorni na obeh straneh, vendar je jugoslovanska užaljenost hitro popustila, česar pa ne moremo trditi za albansko stran, ki se je v stalinistični kampanji izkazala za najbolj zagrizeno.

Jugoslovanska politika do Albanije je v času, ko je informbirojevska kampanja počasi prehajala v zatišje, med državama pa so bili obnovljeni diplomatski odnosi, ponovno dobivala poteze, ki so se v jugoslovanski zunanji politiki pojavljale že v predvojnem času – bila je torej pomirljiva in je priznavala ter želela albansko neodvisnost, v kakršnikoli obliki in s čim manj zunanjimi vplivi, skladno z geslom že davno pokojnega staroste srbske in jugoslovanske politike Nikole Pašića, ki je zagovarjal “*Balkan balkanskih narodov*”. Približevanje sprtih strani je v začetku kazalo obetavne rezultate, ki so obljubljali normalizacijo medsebojnih odnosov, za kaj bolj srčnega je namreč na obeh straneh manjkalo potrebne politične volje, vendar so na hiter upad zanimanja albanske strani ponovno vplivali zunanji dejavniki. Spremembe v Sovjetski zvezi, ki so vodile k obsodbi stalinističnih metod vladanja, so namreč močno skrbele albansko vodstvo, ki se je do tega časa s tem sistemom popolnoma zlilo, ponovno približevanje Jugoslavije vzhodnemu bloku pa je dodatno majalo njegov položaj, saj sta temeljno doktrino albanske zunanje politike predstavljala kolektivna obsodba jugoslovanskih napak in vzbujanje strahu pred neizbežno jugoslovansko intervencijo v državi, tokrat ne več zgolj na politični ravni, temveč z ofenzivnimi načrti. Propad Hoxhevega sistema, ki se je kljub ostrim ukrepom proti notranji opoziciji v

letu 1956 močno majal, je preprečila madžarska vstaja, dosledno nasprotovanje jugoslovanski politiki pa je omogočilo nadaljevanje ustaljenega zunanjepolitičnega principa, ki je albanskemu vodstvu omogočal preživetje. V večini vzhodnoevropskih držav so v večji ali manjši meri sprejeli reforme, ki so sledile XX. kongresu Komunistične partije Sovjetske zveze, vendar so te na Albanijo še najmanj vplivale. Strah pred političnim padcem režima je vodil k temu, da se je Albanija počasi začela oddaljevati tudi od Sovjetske zveze, oblikovati pa se je pričel samosvoj politični sistem, za katerega so bila sicer značilna velika nihanja in protislovja, dosleden je bil le v dveh točkah. Prvo je predstavljalo dosledno sledenje stalinistični doktrini, drugo pa ideološka nepomirljivost z revizionistično Jugoslavijo, ki je predstavljala najhujšega nasprotnika socialistične Albanije. Občasno je to nasprotje sicer zasenčila propagandna vojna proti kapitalističnim velesilam ali ravno tako imperialistično revizionistični Sovjetski zvezi, vendar je ravno ta ideološka nepomirljivost do revizionističnega titoizma predstavljala stalnico Hoxhevega režima, popularno imenovanega tudi enverizem.

Do prekinitve albansko-sovjetskih odnosov so sicer hladni, vendar ves čas obstoječi jugoslovansko-albanski odnosi nihali v skladu s sovjetskimi smernicami. To pa se je radikalno spremenilo s kitajsko-albanskim približevanjem, ki je albanski režim pripeljalo do navezave na tretjega zunanjepolitičnega partnerja, ki zaradi svoje oddaljenosti ni imel več velikega vpliva na albanske notranjepolitične usmeritve, potreboval pa je zunanjepolitične zaveznike v svojem boju za prevzem vodilne vloge v svetovnem delavskem gibanju, pa čeprav neznatne in v svetovnem merilu skorajda nepomembne. Ti premiki v zunanjepolitičnih usmeritvah albanske države so pripeljali do absurdnega položaja, ko sta se prek kritik Albanije in Jugoslavije spopadali dve največji sili v socialističnem svetu. Sovjetska zveza je namreč svoje kritike kitajske politike posredno usmerjala na Albanijo, kitajska komunistična partija pa je svoje napade na sovjetsko politiko navadno usmerjala na Jugoslavijo. Ta ideološka zaostritev je privedla do tega, da je albansko vodstvo kljub sveže razdrtim odnosom s Sovjetsko zvezo

glavnino svojih napadov, ki zaznamujejo konec petdesetih in začetek šestdesetih let prejšnjega stoletja, usmerilo na Jugoslavijo. Glede na dostopno dokumentacijo so bile jugoslovanske pretenzije v Albaniji od sredine petdesetih let naprej povsem miroljubne in usmerjene v duhu razvijanja dobrososedskih odnosov, jugoslovansko zunanje ministrstvo in politično vodstvo pa sta se očitno sprijaznila, da bo albanski režim obstal, in sta pasivno poskušali ohranjati kolikor toliko normalne odnose. Albanski napadi, ki so temeljili na ponovnem zaostrovanju položaja na meji, vojaškem utrjevanju le-te in več montiranih sodnih procesih, na katerih so poskušali dokazati obstoj fantomske angloameriško-sovjetsko-grško-jugoslovanske protialbanske koalicije, so vzbudili zadnje ostrejšje odzive v sicer umirjenem jugoslovanskem pristopu v obravnavanem obdobju, ki je na obtožbe leta 1961 ostro odgovorilo s posebno zbirko dokumentov oziroma Belo knjigo o jugoslovansko-albanskih odnosih, z albanskim vodstvom pa je tudi polemiziralo na najvišji ravni. Kljub temu da je albansko vodstvo Jugoslavijo ves čas predstavljalo kot največjo grožnjo za albansko neodvisnost, so medsebojni diplomatski odnosi ves čas po letu 1954 ostali neprekinjeni, nikakor pa ne normalni. O kulturni izmenjavi skorajda ne moremo govoriti, obetajoči gospodarski odnosi pa so se zaradi zaostrovanj po letu 1958 bistveno poslabšali in se pričnejo izboljševati šele v drugi polovici šestdesetih let, saj je bila tedaj Albanija v težkem gospodarskem položaju, ki je bil posledica relativno skromne kitajske podpore, ki je z leti upadala, in so za albansko državo v tem času predstavljali nujno oziroma nujno zlo.

Popolna normalizacija odnosov med državama, ki se zgodi v letu 1971 z dvigom stopnje diplomatskih predstavništev na veleposlaništvo, je bila ponovno posledica zunanjih dogodkov, ne pa albanske politične volje. Na jugoslovanski strani kakšnih posebnih zadržkov v zvezi s tem niso imeli, želeli pa so si urejenih odnosov s sosednjo državo, kar bi povečalo varnost same Jugoslavije, ne zgolj zaradi skupne meje, temveč tudi zaradi večje stabilnosti med albansko manjšino v Jugoslaviji. Približevanje albanskega vodstva je sledilo invaziji sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško poleti 1968. Inva-

zija je v Albaniji, ki je v tem času še vedno formalno bila članica Varšavskega pakta, povzročila veliko paniko, saj so, podobno kot tudi v Jugoslaviji, v prvih dneh predvidevali, da se invazija ne bo zaključila v Pragi, temveč bo zajela tudi vse ostale "*disidentske socialistične države*". Izoliranost in dejstvo, da sta jo obdajali dve državi, Jugoslavija in Grčija, s katerima ni bila v najboljših odnosih, sta albansko vodstvo prepričala, da je potrebno delno spremeniti načela zunanje politike, zato je nekoliko omililo svoje razlaganje "*nepomirljivih ideoloških razlik*" in poskušalo navezati nekoliko bolj konstruktivne stike tudi na drugih področjih. Kot pa se je kmalu izkazalo, je tudi to bilo le kratkotrajno in nihanja v medsebojnih odnosih so se pojavljala vse do smrti Enverja Hoxhe, veliko izjemo pa so predstavljali mnogo živahnejši gospodarski odnosi.

Albanska politika je obdržala večino lastnosti stalinističnega sistema vladanja vse do propada komunističnega režima v letu 1991, kar mu je omogočilo, da je bil zaradi dosledne uporabe represivnih sredstev po letu 1956 zelo stabilen. V svoji politični liniji pa je bil zaradi menjavanja političnih partnerjev, ki so postali v določenem trenutku ovira ali nevarnost za albansko vodstvo, zelo nedosleden. Stalinistična tradicija je bila tako v šestdesetih letih na primer obogatena z nekaterimi radikalnimi kitajskimi metodami, saj je v tem času na Kitajskem potekala kulturna revolucija, v sicer na papirju izrazito internacionalistično albansko partijsko politiko, ki je po besedah albanskega vodstva predstavljala "*edini pravi svetilnik marksizma in leninizma*", pa se je prikra del tudi nacionalizem, ki se ga je v notranjepolitičnem življenju izrabljalo v različne namene. Albansko vodstvo je bilo po mnenju jugoslovanske diplomacije še vedno pod vplivom zanje nepravilne delitve z Albanci poseljenih pokrajin, zato so poskušali vplivati na jugoslovanske Albance, ki so bili deloma pod vplivom nekakšnega romantičnega idealizma, s katerim so povezovali svoj položaj in želje po združitvi z matico. To samo po sebi za jugoslovansko državo ne bi bilo tako zaskrbljujoče, če se ne bi albanska stran povezovala s predstavniki albanske narodnosti z bolj ekstremnimi stališči, kar se je izkazovalo v občasnih nemirih, ki so iz povsem drugih,

emancipacijsko-gospodarskih razlogov, pretresali predvsem Kosovo. Tudi v tem primeru pa se albansko vodstvo ni obnašalo povsem dosledno, saj je večino ubežnikov albanske narodnosti, ki so konec šestdesetih in skozi sedemdeseta leta iz političnih razlogov bežali v Albaniji, vračalo. Element tega nacionalizma, ki je jugoslovansko državo ves čas med normalizacijo medsebojnih stikov in po njej motil, pa je bilo albansko vztrajanje, da bo izven osnovnih diplomatskih in gospodarskih stikov bilateralne sporazume sklepalo le s Socialistično avtonomno pokrajino Kosovo, kar so omogočili ustavni amandmaji iz leta 1968. S tem so meddržavne stike omejili na ozek segment albanske narodnostne manjšine, preostanek države pa je bil izključen iz morebitnega sodelovanja, ki ga niti ni pretirano zanimalo. Kljub načelnemu nasprotovanju jugoslovanskega zunanjega ministrstva se je takšna praksa redno izvajala, saj je jugoslovanska politika do Albanije bila ves čas konsistentna v osnovnem elementu – pomirljivosti, ki ji zagotavljala določeno stopnjo notranje stabilnosti in varne meje. O kakšnem bolj detajlnem zunanjepolitičnem načrtu jugoslovanske države pa bi težko govorili, saj se je navadno poskušala le čim bolj neofenzivno prilagajati muhastim spremembam albanskega režima, teh pa v obravnavanem obdobju in tudi kasneje ni manjkalo.

Summary

Struggle for Albania: the Demise of the Yugoslav Expansionist Policy in the Balkans

Throughout the existence of the Yugoslav state the Yugoslav-Albanian relations represented an important aspect of the Yugoslav foreign policy, which, however, only expressed itself during the critical moments of the relations between these states. The whole range of these relations was based on mutual distrust, caused by the negative historical experience, the Yugoslav interference with the Albanian internal political struggles and the resistance of a part of the Albanian leadership, which strived to preserve the Albanian political and economic independence. We can basically state that such attitude of the Albanian leadership, which turned Albania into the most isolated European state with minimal contacts with the outside world until the 1970s, was caused by the Yugoslav policy during and after World War II, which basically did not involve any bad intentions, but was received exceedingly sceptically by a part of the Albanian leadership.

Namely, the most significant Yugoslav motive for an attempt to establish complete control over the Albanian territory or even annex it in some kind of a federal form of a Balkans state union, which was a realistic possibility at the time, was the wish to solve the Yugoslav national question. Despite the considerable efforts of the Yugoslav state and Party leadership, this question remained unsolved in the Kingdom of Yugoslavia as well as in the postwar period. Namely, besides the tensions between the constituent nations, tensions also

existed due to a large number of national minorities, especially in the territory of the federal Serbia. Among them the Albanian minority prevailed by far: in terms of numbers it could compare to certain constituent Yugoslav nations, especially with Montenegrins and Macedonians. Approximately one third of the total Albanian population lived in the territory of Yugoslavia, where it kept acquiring an increasing amount of national rights but never achieved the desired level during the period under consideration, and in principle this represented a constant burden for the relations between the countries. The first disagreements between the Yugoslav and the Albanian communist leadership about this issue started as early as during World War II, and in the time of the closest relations between these states immediately after the war these conflicts remained just under the surface. The Yugoslav leadership was well aware of the existence of these issues, but any interventions into the state of affairs at that time without suitable territorial compensations would represent a strong foundation on which the unwanted but always present Serbian nationalism could build. On the other hand we can also note the development of the Albanian nationalism on the Albanian side, refusing to come to terms with the conclusions of the conference of the ambassadors of the superpowers of 1912, whereby the desired Albanian national territory was shrunk considerably. The price for the unification of Albanians in a single state was too steep for the Albanian leadership and especially for the Albanian leader Enver Hoxha, since in order to ensure such a resolution of the Albanian question they would have to give up too much of their own independence. Naturally, personal reasons also contributed to this significantly. Namely, the Yugoslav interventions into the Albanian foreign policy demonstrated a clear aspiration to change the majority of its leadership at the time, especially the part which did not demonstrate clear pro-Yugoslav tendencies.

Thus the sudden cooling of the relations between Yugoslavia and Albania in 1948 was not only a consequence of the political conflict between Yugoslavia and the other countries of the Eastern Bloc, which was ex-

pected, of course – it was also the only possibility for the emancipation of the Albanian leadership. Just as in the later periods in Yugoslavia the Cominform dispute was shown as a consequence of the excessive desire of the Yugoslav leadership for independent foreign and domestic policy, in Albania this conflict represented a reemancipation of the Albanian state from the overly restrictive “*Yugoslav friendship*”. The reliance on Yugoslavia was replaced by a less confining and especially territorially dislocated Soviet sponsorship, and the identification of the Albanian leadership with the Stalinist methods became a permanent excuse for a total severance of the relations with what was now supposedly a hostile and ideologically incompatible Yugoslavia. On the basis of the political power acquired in the Albanian political leadership just before the Cominform Resolution, Yugoslavia otherwise counted on the possibility that Albania could remain its ally, but these illusions vanished already a few months before the Resolution was in fact made public. The split was loud and turbulent, and the process was accompanied by insults and skirmishes, for which both sides were responsible. However, the Yugoslav outrage diminished quickly, which cannot be claimed for the Albanian side, which remained most zealous during the Stalinist campaign.

In the time when the Cominform campaign gradually quietened and the states renewed diplomatic relations, the Yugoslav policy towards Albania once again acquired the characteristics already present in the Yugoslav foreign policy in the time before World War II: it was conciliatory and it acknowledged and supported Albanian independence in any form and with as little outside influence as possible, in accordance with the motto of the longdeceased head of the Serbian and Yugoslav politics Nikola Pašić, who argued for „*The Balkans of the Balkans nations*”. The reconciliation of the states initially showed a lot of promise that the mutual relations would be normalised, but a lack of the necessary political will on both sides prevented anything more hearty. External factors once again contributed to a rapid cooling of interest of the Albanian side. Namely, the changes in the Soviet Union, which led to the condemnation of

the Stalinist rule, worried the Albanian leadership that had completely identified with this system. The reapproximation of Yugoslavia to the Eastern Bloc contributed to the instability of the Albanian leadership's position, since the doctrine of the Albanian foreign policy was based on the collective condemnation of the Yugoslav mistakes and the encouragement of the fear of the inevitable Yugoslav intervention in the state, this time not only on the political level, but by means of a military offensive. The decline of Hoxha's system, whose position was dubious despite the strict measures taken against the internal opposition in 1956, was prevented by the Hungarian uprising, while consistent resistance against the Yugoslav politics allowed for the continuation of the usual foreign political principle, which made the survival of the Albanian leadership possible. In the majority of the Eastern European countries the reforms in line with the XX congress of the Communist Party of the Soviet Union were adopted to a certain extent, but these reforms only had a minor influence on Albania. Due to the fear of the political demise of the regime, Albania gradually drifted away even from the Soviet Union, and a unique political system took shape. Considerable fluctuations and contradictions were characteristic of this system, as it was consistent in only two points. The first point was the strict adherence to the Stalinist doctrine, and the second was the ideological incompatibility with the revisionist Yugoslavia, which represented the worst opponent of the socialist Albania. Periodically this opposition was overshadowed by the propaganda war against the capitalist superpowers or the Soviet Union, which was just as imperialistic and revisionist, but this very ideological irreconcilability with the revisionist Titoism represented the constant attribute of Hoxha's regime, popularly also referred to as Enverism.

Until the severance of the Albanian-Soviet relations the otherwise cool but still existent Yugoslav-Albanian relations fluctuated in accordance with the Soviet guidelines. However, this changed radically after the Chinese-Albanian approximation, when the Albanian regime became associated with a third foreign political

partner, which could not influence the Albanian domestic political policies much due to its dislocation, but which needed foreign political allies in its struggle to take over the leading role in the global workers' movement, even if these allies were small and almost insignificant in the global perspective. These changes in the foreign political orientations of the Albanian state led to an absurd situation when two greatest forces in the socialist world clashed through their criticism of Albania and Yugoslavia. Namely, the Soviet Union aimed its criticism of the Chinese policy at Albania indirectly, while the Chinese Communist Party usually directed its attacks of the Soviet politics at Yugoslavia. These ideological tensions caused the Albanian leadership to aim the majority of their attacks at Yugoslavia, despite its freshly severed relations with the Soviet Union, and this was characteristic of the 1950s and 1960s. In view of the available documents the Yugoslav plans in Albania since the mid 1950s have been completely peaceful and intended to develop good relations between the neighbouring states. The Yugoslav Ministry of Foreign Affairs and its political leadership obviously came to terms with the fact that the Albanian regime would remain in force, therefore it tried to ensure somewhat normal relations. The Albanian attacks, based on the repeated intensification of the conflicts at the border, its military fortification and several fixed trials, intended to prove the existence of a phantom Anglo-American-Soviet-Greek-Yugoslav anti-Albanian coalition, caused the last harsh responses in what was otherwise a calm Yugoslav approach in the period under consideration. Namely, in 1961 Yugoslavia responded with a special collection of documents or a White Paper on the Yugoslav-Albanian relations, and it also debated with the Albanian leadership at the highest level. Despite the fact that the Albanian leadership kept presenting Yugoslavia as the greatest threat to the Albanian independence, the mutual diplomatic relations remained uninterrupted ever since 1954, though they were not normal. Cultural exchanges were virtually nonexistent, and the promising economic relations have worsened considerably due to the intensifications of conflicts after 1958. They did not

begin to improve until the second half of the 1960s, since at that time Albania found itself in a difficult economic position due to the relatively modest Chinese support, which had declined in time. So economic relations with Yugoslavia represented a necessary evil for the Albanian state.

The complete normalisation of the relations between the states, taking place in 1971 after the level of diplomatic representatives was increased to the level of an embassy, was once again caused by external events, not by the Albanian political will. The Yugoslav side did not have any special reservations with regard to this: it only wanted to ensure good relations with the neighbouring state, which would improve the security of Yugoslavia itself, not only due to the common border, but also because of the greater stability of the Albanian minority in Yugoslavia. The approximation of the Albanian leadership followed the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia in the summer of 1968. In Albania, which was formally still a member of the Warsaw Pact at that time, the invasion caused major panic, since it – similarly as Yugoslavia – predicted that the invasion would not end in Prague, but would proceed in all other „*dissident socialist countries*”. The Albanian isolation and the fact that it was located next to two states, Yugoslavia and Greece, with whom Albania did not maintain the best of relations, convinced the Albanian leadership that the principles of the Albanian foreign policy should be amended. Therefore Albania relaxed its interpretation of „*insurmountable ideological differences*” and attempted to establish constructive contacts also in the other areas. As it soon turned out, this sentiment was also only of shortterm nature and the fluctuations in the Yugoslav-Albanian relations kept manifesting themselves until the death of Enver Hoxha. The livelier economic relations represented a notable exception.

Until the demise of the communist regime in 1991 the Albanian policy retained most of the characteristics of the Stalinist rule, which enabled it to remain very stable after 1956 due to its consistent use of repressive measures. However, Albanian policies were highly inconsistent due to the changes of its political partners,

which would, at certain moments, become obstacles or start representing a danger for the Albanian leadership. Thus the Albanian Stalinist tradition in the 1960s was, for example, supplemented with certain radical methods from China, where a cultural revolution took place at that time. On paper the Albanian Party policy was exceedingly internationalist, since in the words of its leadership Albania represented „*the only true light of Marxism and Leninism*”, but in reality it was also marked by nationalism, used for various purposes in the field of domestic policy. In the opinion of the Yugoslav diplomacy the Albanian leadership remained under the influence of the division of the territory inhabited by Albanians, which they saw as unjust, so Albania tried to influence the Yugoslav Albanians, who were partly under the influence of some kind of a romantic idealism, with which they associated their position and wishes to reunite with their homeland. This in itself would not be so troubling for the Yugoslav state, if the Albanian side did not seek the support of the representatives of the Albanian nation with the more extreme viewpoints, which resulted in periodical unrests that mostly took place in Kosovo due to other reasons, related to the Albanian emancipation and economy. Even in this regard the Albanian leadership was not completely consistent, since most of the Albanian fugitives, which had retreated to Albania in the end of the 1960s and throughout the 1970s due to political reasons, were returned to Yugoslavia. The element of this nationalism, which bothered the Yugoslav state during and after the normalisation of the Yugoslav-Albanian relations, was the Albanian insistence to only maintain the basic diplomatic and economic relations, while they only concluded bilateral agreements with the Socialist Autonomous Province of Kosovo. This was made possible by the constitutional amendments of 1968. Thus the contacts between the states were limited to a narrow segment of the Albanian national minority, while the rest of the state was excluded from any possible cooperation which it was not very interested in, in any case. Despite the fact that in principle the Yugoslav Ministry of Foreign Affairs opposed this practice, it was still a constant reality, since

the Yugoslav policy towards Albania remained consistent in its basic sentiment: appeasement, which ensured a certain level of internal stability and safe borders. However, we could hardly speak of any detailed foreign political plans of the Yugoslav state: it usually only tried to adapt, in the least offensive manner possible, to the moody changes of the Albanian regime, frequent during the period under consideration as well as later on.

Seznam kratic

AFŽ – Antifašistički front žena
AGITPROP – oddelek za agitacijo in propagando
AJ – Arhiv Jugoslavije
AKMO – Avtonomna kosovsko-metohijska oblast
APKM – Avtonomna pokrajina Kosova in Metohije
APD – Albanska partija dela
APR – Albanska partija rada
ASNOS – Antifašistični svet narodne osvoboditve Srbije
AVNOJ – Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije
BDP – Bolgarska delavska partija
CANU – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti
CIA – Central Intelligence Agency
CK – centralni komite
ČSSR – Češkoslovaška socialistična republika
ČZK – Časopis za kritiko znanosti
DA – diplomatski arhiv
DFJ – Demokratična federativna Jugoslavija
DSIP – Državni sekretariat inostranih poslov
DSUP – Državni sekretariat unutrašnjih poslov
DSVP – Državni sekretariat vanjskih poslov
ELAS – Ellinikos Laïkos Apeleftherotikos Stratos
FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija
FNRJ – Federativna narodna republika Jugoslavija
GŠ – generalštab
HE – hidroelektrarna
IARA – Inter-Allied Reparation Agency
INIS – Institut za noviju istoriju Srbije

IB – informbiro
INZ – Inštitut za novejšo zgodovino
ISI – Institut za savremenu istoriju
JAT – Jugoslovenski aerotransport
JA – Jugoslovanska armada
JLA – Jugoslovanska ljudska armada
JNA – Jugoslovenska narodna armija
KiM – Kosovo in Metohija
KMJ – Kabinet maršala Jugoslavije
KNOJ – Korpus narodne obrambe Jugoslavije
KP – komunistična partija
KPA – Komunistična partija Albanije
KPJ – Komunistična partija Jugoslavije
KPR – Kabinet predsednika republike
KPS – Komunistična partija Slovenije
KPSZ – Komunistična partija Sovjetske zveze
LR – ljudska republika
LRA – Ljudska republika Albanija
M. A. A. F. – Mediterranean Allied Air Force
MI6 – Military Intelligence (section) 6
MIJ – Muzej istorije Jugoslavije
MIP – Ministarstvo inostranih poslova
MKM – “*klika*” Molotov, Kaganovič, Malenkov
NATO – North Atlantic Treaty Organisation
NOB – narodnoosvobodilni boj
NOF – Narodnoosvobodilna fronta
NOG – narodnoosvobodilno gibanje
NOO – Narodnoosvobodilni odbor
NOR – narodnooslobodilački rat
NOV – narodnoosvobodilna vojna
NOVA – Narodnoosvobodilna vojska Albanije
NR – narodna republika
NRA – Narodna republika Albanija
ORE – Object Reuse and Exchange
OUN – Organizacija udruženih naroda
OZN – Organizacija združenih narodov
OZNA – Oddelek za zaščito naroda
PA – politični arhiv
PB – politbiro
PK – pokrajinski komite
POJ – partizanski odredi Jugoslavije
PTT – Pošta-Telefon-Telegraf

SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti
SAP – socialistična avtonomna pokrajina
SDV – Služba državne varnosti
SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija
SHS – (kraljevina) Srbov, Hrvatov in Slovencev
SIS – Secret Intelligence Service
SIV – Savezno izvršno veće
SKJ – Savez komunista Jugoslavije
SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije
SOE – Special Operations Executive
SPK – Savezna privredna komora
SR – socialistična republika
SRJ – Savezna republika Jugoslavija
SSSR – Savez sovjetskih socialističnih republik
SSST – Savezni sekretarijat spoljne trgovine
SSIP – Savezni sekretarijat inostranih poslova
SSŠ – Seksioni sigurimit Shtetit
SVEA – Societa per sviluppo economico dell'Albania
SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva
UDBA – Uprava državne bezbednosti
UDV – Uprava državne varnosti
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration
USAOJ – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VKP(b) – Vsezvezna komunistična partija (boljševikov)
VMRO – Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija
VŠ – vrhovni štab
VU – Varšavski ugovor
ZDA – Združene države Amerike
ZiP – Zëri i popullit
ZIS – Zvezni izvršni svet
ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije
ZSSR – Zveza sovjetskih socialističnih republik

Viri in literatura

Arhivski viri

AJ – Arhiv Jugoslavije

AJ 50 – Vlada FNRJ

AJ 90 – Panajot Pljaku

AJ 130 – Savezno izvršno veće

AJ 507 – Savez komunista Jugoslavije

DA MIP – Diplomatski arhiv Ministarstva inostranih poslova Republike Srbije

PA – Politička arhiva/Albanija (1945–1971)

MIJ – Muzej istorije Jugoslavije

Fond Kancelarije maršala Jugoslavije / KMJ (1943–1953)

Fond Kabineta predsednika Republike/ KPR (1953–1971)

Časopisni viri

Borba, nezavisan politički i društveni list, Zagreb, 1945–1991.

Literatura

- Aksić, Stanoje et al (ur.). *Kosovo i Metohija 1943–1963*. Priština: Skupština Autonomne pokrajine Kosova i Metohije, 1963.
- Andrić, Ivo. *Diplomatski spisi*. Beograd: Prosveta, 1992.
- Arshi, Pipa. *Party ideology and purges in Albania*. V: *Tellos* (New York in Buffalo: State University of New York), št. 59, 1984, str. 71–76.
- Asllani, Gani. *The Status of Kosova Debated (The 1967–1974 Internal Constitutional and Political Debates in Kosova)*, magistrsko delo. Stirling: University of Stirling, 2008.
- Avramov, Smilja. *Genocid u Jugoslaviji 1941–1945, 1991 ...,, prvi zvezek*, Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost, 2008.
- Avramov, Smilja. *Savezi u politici Narodne Socijalističke Republike Albanije*. V: *Marksistička misao* (Beograd: Marksistički centar CK SKS), št. 3, 1985, str. 170–194.
- Avramovski, Živko. *Albansko-jugoslovanski odnosi; obdobje od 1918 do 1941*. V: *Enciklopedija Jugoslavije, I. zvezek (A–Biz)*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, str. 100–101.
- Avramovski, Živko. *Odnosi na Balkanu i stvaranje albanske države*. V: Filipović Gordana (ur.). *Kosovo – prošlost i sadašnjost*. Beograd: Međunarodna politika, 1989, str. 61–68.
- Bajraktari, Jusuf. *Serbia's annexation of Kosova in 1945*. V: Bajraktari, Jusuf (ur.). *The Kosova Issue – A Historic and Current Problem*. Tirana: Institute of History Prishtina in Institute of History Tirana, 1996, str. 115–120.
- Bajrami, Hakif. *Nastanek albanske države*. V: Stanić, Janez (ur.). *Albanci*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984, str. 127–144.
- Bajrami, Hakif. *The Yugoslav-Turkish Convention of 1938 on The Deportation of Albanians*. V: Prifti, Kristaq (ur.). *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia Publishing House, 1993, str. 187–191.
- Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji – porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus, 1988.

- Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita*. Zagreb: Globus, 1990.
- Banac, Ivo. *Was the Albanian Opposition to The Serb Kingdom's Annexation in 1912 Without Justification?* V: Di Lelio, Anna (ur.). *The Case for Kosova*. London in New York: Anthem Press, 2006, str. 53–57.
- Banović, Ranko. *Posleratni razvoj privrede u Albaniji*. Beograd: Institut za medjunarodnu politiku i privredu, 1959.
- Bartl, Peter: *Albanci*. Beograd: Clio, 2001.
- Bataković T., Dušan. *Srpska vlada i Esad paša Toptani*. V: Mitrović, Andrej (ur.). *Srbi i Albanci u XX veku*. Beograd: SANU. 1991, str. 34–56.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu*. Zagreb: Globus, 1988.
- Bela knjiga o agresivnim postupcima vlada SSSR, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije prema Jugoslaviji*. Beograd: Ministarstvo inostranih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 1951.
- Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade NRA prema FNRJ*. Beograd: Državni sekretariat vanjskih poslova, 1961.
- Berisha, Skender. *Ekonomska saradnja SFR Jugoslavije i NSR Albanije*. V: *Ideje* (Beograd: Mladost), št. 5–6, 1987, str. 98–109.
- Bethell, Nicholas. *Betrayed*. New York: Times Books, 1984.
- Bilandžić, Dušan. *Povijest izbliza*. Zagreb: Prometej, 2006.
- Bjelajac, Mile. *Jugoslovska ljudska armada v šestdesetih in prvi polovici sedemdesetih*. V: Čepič, Zdenko (ur.). *Slovenija in Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: INZ, 2010, str. 89–108.
- Bogetić, Dragan. *Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob 1958. i koncept aktivne miroljubne koeksistencije*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 2004, str. 123–154.
- Bogetić, Dragan. *Regulisanje ustavno-pravnog statusa Kosova i Metohije u socijalističkoj Jugoslaviji 1946–1990*. V: Popović B., Nikola (ur.). *Kosovo i Metohija*

- u velikoalbanskim planovima 1878–2000*. Beograd: ISI, 2001, str. 175–203.
- Borozan, Đorđe. *Jugoslavija i Albanija*. V: Kačavenda, Petar (ur.). *Balkan posle drugog svetskog rata*. Beograd: ISI, 1996, str. 287–305.
- Borozan, Đorđe. *Secesionistička pobuna na Kosovu i Mehotiji 1944–1945*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 1995, str. 63–75.
- Borozan, Đorđe. *Velika Albanija – porijeklo, ideje, praksa*. V: Bišković, Velizar (ur.). *Vlado Strugar, Jugoslavija u knjigama istoriografskima*. Podgorica: CANU, 2007, str. 399–412.
- Broz Tito, Josip. *Tito, govori i članci (1-II-1956–28.-XII-1957)*. Zagreb: Naprijed, 1959.
- Bukleski, Tome. *Putovanje do svanuća*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1968.
- Bulatović, Ljiljana. *Još o Prizrenskom procesu*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988.
- Bulatović, Ljiljana. *Prizrenski proces*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988.
- Ciano, Galeazzo. *Dnevnik grofa Ciana*. Zagreb: NIP, 1954.
- Ciano, Galeazzo. *Zaupni dnevnik grofa Ciana, prvi zvezek*. Maribor: Večer, 1960.
- Cvetković, Slavoljub. *Balkanska komunistična federacija*. V: *Enciklopedija Jugoslavije, I. zvezek (A–Biz)*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983, str. 458.
- Cvetković, Slavoljub. *Pokušaji stvaranja Balkanske federacije 1944–1948*. V: Kačavenda, Petar (ur.). *Balkan posle drugog svetskog rata*. Beograd: ISI, 1996, str. 46–50.
- Čepič, Zdenko. *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji: (1945–1948)*. Maribor: Založba Obzorja, 1995.
- Čolaković, Rodoljub et al (ur.). *Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana in Beograd: Institut za proučevanje delavskega gibanja, 1963.
- Čubrilović, Vaso. *The Expulsion of Arnauts*. V: Prifti, Kristaq (ur.). *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia Publishing House, 1993, str. 178–186.
- Damjanović, Pero et al (ur.). *Peta zemaljska konferencija KPJ*. Beograd: Komunist, 1980.

- Danylow, Peter. *Die außenpolitischen beziehungen Albanien zu Jugoslawien und zur UdSSR 1944–1961*. München-Dunaj: R. Oldenbourg Verlag, 1982.
- Dedijer, Vladimir. *Dokumenti 1948*. Beograd: Rad, 1979.
- Dedijer, Vladimir. *Jugoslovansko-albanski odnosi (1938–1948)*. Beograd: Borba, 1949.
- Destani, Bejtulah. *Osnove političkog sistema u NSR Albaniji*. V: *Međunarodni problemi* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), št. 1-2, 1988, str. 159–165.
- Dimić, Ljubodrag in Borozan, Đorđe. *Jugoslovenska država i Albanci, I. in II. zvezek*. Beograd: Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije in Vojno-istorijski institut, 1998–1999.
- Dimitrijević B., Bojan. *Građanski rat u miru*. Beograd: Srpska reč, 2003.
- Dimitrijević B., Bojan. *JNA od Staljina do NATO pakta*. Beograd: Službeni list, 2005.
- Dimitrijević B., Bojan. Šiptarski oružani izazov komunističkim vlastima u Jugoslaviji 1945–1950. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 2002, str. 49-60.
- Dizdarević, Nijaz. *Albanski dnevnik*. Zagreb: Globus, 1988.
- Djilas, Milovan. *Coversations with Stalin*. New York: Harcourt & Brace, 1962.
- Djilas, Milovan. *Članki 1941–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1948.
- Dragišić, Petar. *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*. Beograd: INIS, 2007.
- Duga, Istina o Kosovu – odgovori na Kosovsko pitanje Branka Horvata, vanredno izdanje*, julij 1988.
- Dželebdžić, Milovan (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 15. knjiga*. Beograd: Komunist, 1986.
- Dželebdžić, Milovan (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 18. knjiga*. Beograd: Komunist, 1986.
- Dželebdžić, Milovan (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 19. knjiga*. Beograd: Komunist, 1986.

- Dželedžić, Milovan (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 20. knjiga*. Beograd: Komunist, 1987.
- Dželedžić, Milovan (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 21. knjiga*. Beograd: Komunist, 1987.
- Đaković, Spasoje. *Sukobi na Kosovu*. Beograd: Narodna knjiga, 1986
- Dilas, Milovan. *Vlast i pobuna*. Beograd: Književne novine, 1991.
- Dorđević, Dimitrije. *Nacionalne revolucije balkanskih naroda 1804–1914*. Beograd: Službeni list SRJ, 1995.
- Filbi, Kim. *Moj tajni rat*. Beograd: Svetozar Marković, 1983.
- Fischer J., Bernd. *Albania at War*. London: Hurst & Company, 1999.
- Fischer J., Bernd. *Enver Hoxha and the Stalinist Dictatorship in Albania*. V: Fischer J., Bernd (ur.). *Balkan Strongmen*, London: Hurst and Company, 2007, str. 239-268.
- Fischer J., Bernd. *King Zog, Albania's Interwar Dictator*. V: Bernd J. Fischer (ur.). *Balkan Strongmen*, London: Hurst and Company, 2007, str. 38-41.
- Gaćeša L., Nikola. *Privredni odnosi Jugoslavije i Albanije 1945–1948*. *Zbornik Matice srpske za istoriju* (Novi Sad: Matica srpska), št. 42, 1990, str. 87–127.
- Gardiner, Leslie. *The Eagle Spreads His Claws*. Edinburgh in London: William Blackwood & Sons LTD, 1966.
- Giannini, Amedeo. *L'Albania dall'indipendenza all'unione con l'Italia*. Milano: Istituto per gli studi di politica internazionale, 1940.
- Glišić, Venceslav (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 4. knjiga*. Beograd: Komunist, 1985.
- Grada diplomatskog arhiva Ministarstva spoljnih poslova SCG o Balkanskom paktu*. V: Milošević, Nemanja (ur.). *Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik radova*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja in Odeljenje za vojnu istoriju, 2008, str. 434-437.

- Guštin, Damijan. *Teritorialna obramba 1968–1987: Vojaška potreba ali politični projekt?* V: Čepič, Zdenko (ur.). *Slovenija in Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: INZ, 2010, str. 279–294.
- Hadalin, Jurij. *Jugoslovansko-albanski gospodarski odnosi med letoma 1945 in 1992*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* (Ljubljana: INZ), št. 2, 2007, str. 131–150.
- Hadalin, Jurij. *Tito in praška pomlad v jugoslovanskih diplomatskih virih*. V: Čepič, Zdenko (ur.). *Slovenija in Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: INZ, 2010, str. 143–166.
- Hadri, Ali. *Narodnooslobodilački pokret na Kosovu 1941–1945*, Priština: Zavod za istoriju Kosova, 1973.
- Hodža, Hajredin. *Afirmacija albanske nacionalnosti u Jugoslaviji*. V: *Marksistička misao* (Beograd: Marksistički centar CK SKS), št. 6, 1977, str. 55–71.
- Horvat, Branko. *Kosovsko pitanje*. Zagreb: Globus, 1989.
- Hoxha, Hajredin. *Afirmacija albanske nacionalnosti u Jugoslaviji/Staljinistički nacionalizam i iredentizam u Albaniji*. Priština: Rilindja, 1984.
- Hrabak, Bogumil. *Mirditi između Italijana, arbanaških nacionalista i Srba (1918–1921)*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 1–2, 1993, str. 35–50.
- Hrabak, Bogumil. *Političko-bezbednosna situacija u Albaniji 1945–1947*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 1–2, 1990, str. 77–116.
- Imami, Petrit. *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd: Radio B92, 1998.
- Jovanović, Blažo. *Narodnooslobodilački rat i revolucija, Izabrani radovi I*. Titograd: Pobjeda, 1963.
- Karaulac, Miroslav. *Andrić u diplomatiji*. Beograd: Filip Višnjić, 2008.
- Kardelj, Edvard. *Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944–1957*. Ljubljana: DZS, 1980.
- Kardelj, Edvard. *Socialism and war*. Bombay: Hans Publishers, 1961.
- Kola B., Paulin. *The Search for Greater Albania*. London: Hurst & co, 2003.
- Kolleger, Willibald. *Albaniens Wiedergeburt*. Dunaj: Wiener Verlagsgesellschaft, 1942.

- Komatina, Milorad. *Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi*. Beograd: Službeni list SRJ, 1995.
- Korsika, Bojan (ur.). *Srbija in Albanci, trije zvezki*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, št. 126-128, 1989.
- Košmrlj, Drago. *Moj „spor“ z Enverom Hoxho: iz spominov na Albanijo*. V: *Prešernov koledar za leto 1991*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990, str. 118–127.
- Krizman, Bogdan. *Dr. Ivo Andrić's report on Albania in 1939*. V: Prifti, Kristaq (ur.). *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia Publishing house, 1993, str. 193–195.
- Lampe, John R. *Yugoslavia as History – Twice There Was a Country*. Cambridge in New York, Cambridge University Press, 1996.
- Lazarevič, Žarko in Prinčič, Jože. *Bančniki v ogledalu časa*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije in INZ, 2005.
- Lesnov, Mihail. *Nova Albanija*. Beograd: Rad, 1947.
- Lipkovski, Trajko. *Četiri tiranske godine*. Beograd: Zavod za učbenike, 2008.
- Lipušček, Uroš. *Slovensko in albansko nacionalno vprašanje med prvo svetovno vojno – podobnosti in razlike*. V: *Zgodovinski časopis* (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije), št. 3–4, 2008, str. 393–407.
- Livanios, Dimitris. *The Macedonian Question*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Luburić, Radoica. *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953–1955*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore in Po-bjeda, 2007.
- Lüthi M., Lorenz. *The Sino-Soviet Split*. Princeton in Oxford: Princeton University Press, 2008.
- Malcolm, Noel. *Kosovo*. London: Macmillan, 1998.
- Marković, Predrag. *Služba državne bezbednosti i albanske demonstracije na Kosovu 1968. godine, jedan dokument*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 1–2, 1999, str. 169–180.
- Marmullaku, Ramadan. *Albania and the Albanians*. London: C. Hurst & Company, 1975.
- Marović, Branislav. *Međudržavni ugovori zaključeni između Jugoslavije i Albanije u 1946. godini*. V: Bo-

- jović R., Jovan (ur.). *Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji*, Titograd: Istorijski institut Crne Gore, 1991, str. 1055–1062.
- Matović, Ivan. *Tragom sudbine Arsa R. Jovanovića*. V: Kačavenda, Petar (ur.). *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948*. Beograd: ISI, 1999, str. 183–194.
- Mićunović, Veljko. *Moskovske godine*. Zagreb: Liber, 1977.
- Mijatović, Ivan. “Borba” – organ KPJ/SKJ o Balkanskom paktu 1952–1955. V: Milošević, Nemanja (ur.). *Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik radova*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja in Odeljenje za vojnu istoriju, 2008, str. 387–401.
- Milatović, Arso. *Pet diplomatskih misija, Rim–Sofija–Tirana*. Ljubljana in Zagreb: Cankarjeva založba, 1985.
- Miljković, Mita. *Burne diplomatske godine – iz sofijskog dnevnika 1953–1956*. Beograd: Službeni list SRJ, 1995.
- Milošević, Nemanja (ur.). *Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik radova*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja in Odeljenje za vojnu istoriju, 2008.
- Milutinović, Kosta. *Balkanska federacija*. V: *Enciklopedija Jugoslavije, I. zvezek (A–Biz)*. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, 1983, str. 458–460.
- Mimica, Miloš et al (ur.). *Ko je ko u Jugoslaviji (biografski podaci o jugoslovenskim savremenicima)*. Beograd: Sedma sila, 1957.
- Mirdita, Zef. *Albanci u svjetlosti vanjske politike Srbije*. V: Ravlić, Aleksander (ur.), *Međunarodni znanstveni skup “Jugoistočna Evropa 1918.–1995.”*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika in Hrvatski informativni centar, 1996, str. 104–111.
- Mišić, Saša. *Albanija: prijatelj i protivnik*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Mišić, Saša. *Serbo-Albanian Bank in Albania 1925–1927*. V: *Balkanica* (Beograd: Balkanološki institut), št. 37, 2006, str. 249–263.
- Mišović, Miloš. *Ko je tražio republiku*. Beograd: Narodna knjiga, 1987.
- Morača, Pero in Stojanović, Stanislav (ur.). *Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana: Komunist in DZS, 1986.

- Mugoša, Dušan. *Na zadatku*. Beograd: Četvrti jul, 1973.
- Nanut, Loredana. *Il Kosovo e l'iredentismo albanese nella politica estera dell'Italia fascista, diplomatico delo*. Trst: Università degli studi di Trieste, Facoltà di lettere e filosofia, 1985–1986.
- Nasi, Lefter. *On Political Juridical Status of Kosova Following World War Two (1944–1946)*. V: Bajraktari, Jusuf (ur.). *The Kosova Issue – A Historic and Current Problem*. Tirana: Institute of History Prishtina in Institute of History Tirana, 1996, str. 109–114.
- Nečak, Dušan. *Kosovo med NOB*. V: Stanič, Janez (ur.). *Albanci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984, str. 187–200.
- Nikolić, Kosta. *Komunistička partija Jugoslavije i albansko pitanje 1914–1944*. V: Popović B., Nikola. *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000*. Beograd: ISI, 2001, str 87–102.
- Oakley Hill, D. R. *An Englishman in Albania*. London: The Centre for Albanian Studies, 2002.
- Oreščanin Dapčević, Sonja. *Sovjetsko-kineski spor i problemi razvoja socializma*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1964.
- Osmani, Jusuf. *Arhivska gradnja o agrarnoj reformi i kolonizaciji na Kosovu, doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1984.
- Panjković, Žarko. *Kosovo i albanska iredenta*. Reka: Jugolinija, 1981.
- Pavlović, Momčilo (ur.). *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948–1983*. Beograd: ISI, Fakultet bezbednosti in Službeni glasnik, 2009.
- Pavlović, Momčilo. *Albanija između Tita i Staljina*. V: Kačavenda, Petar (ur.). *Balkan posle drugog svetskog rata*, Beograd: ISI, 1995, str. 306–315.
- Pavlović, Momčilo. *Izveštaji američke ambasade iz Beograda o stanju na Kosovu i Metohiji 1957–1958*. V: Istorija XX veka (Beograd: ISI), št. 2, 2007, str. 165–176.
- Pavlović, Momčilo. *Osamostaljenje – konačni cilj Albanaca u SFRJ*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 1–2, 1999, str. 21–40.
- Pearson, Owen. *Albania and King Zog*. London: The Centre for Albanian Studies in I. B. Tauris, 2004.

- Pearson, Owen. *Albania as Dictatorship and Democracy*. London: The Centre for Albanian Studies in I. B. Tauris, 2006.
- Pearson, Owen. *Albania in occupation and war*. London: The Centre for Albanian Studies in I. B. Tauris, 2005.
- Peters, Stephen. *Ingredients of the Communist Takeover in Albania*. V: Hammond T., Thomas (ur.). *The Anatomy of Communist Takeovers*. New Haven in London: Yale University Press, 1976, str. 273–292.
- Petković, Ranko. *Jugoslavija i Albanija 1945–1982*. V: *Argumenti* (Reka: Centar za idejno-teorijski rad OK SKH), št. 1, 1982, str. 165–173.
- Petković, Ranko. *Jugoslavija i svet u postbipolarnoj eri*. Beograd: Međunarodna politika, Službeni list SRJ, Pravni fakultet, Fakultet političkih nauka in Institut ekonomskih nauka, 1998.
- Petković, Ranko. *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*. Beograd: Službeni list SRJ, 1995.
- Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943–1948*. Šabac: Zaslou, 1990.
- Petranović, Branko. *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt Balkanske federacije: 1945–1948*. V: Mitrović, Andrej (ur.). *Srbi i Albanci u XX. veku*. Beograd: SANU, 1991, str. 375–398.
- Petranović, Branko. *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945–7. jul 1948)*. Beograd: Arhiv Jugoslavije in Službeni list SRJ, 1995.
- Petrović, Ljubomir. *Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 2002, str. 61–86.
- Petrović, Momčilo. *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*. Beograd: Radio B92, 1996.
- Petrović, Nada in Đurišić, Jelena (ur.). *Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1933. godinu*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009.
- Petrović, Nada in Ilić, Saša (ur.). *Izveštaji ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije (avgust–decembar) 1930. godine*. Beograd: Arhiv Srbije i Crne Gore, 2005.

- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992*. Koper: Lipa, 1995.
- Pirjevec, Jože. *Tito, Stalin in zahod*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1987.
- Pleterski, Janko. *Narodnooslobodilačka borba na Kosovu i pitanje antifašizma*. V: Filipović, Gordana (ur.). *Kosovo-prošlost i sadašnjost*. Beograd: Međunarodna politika, 1989, str. 109–117.
- Pljaku, Panajot. *Nasilje nad albanskom revolucijom*. Beograd: Narodna knjiga, 1984.
- Pollo, Stefanaq. *The History of Albania: From Its Origins to the Present Day*. London in Boston: Henley, Routledge & Keegan, 1981.
- Popović B., Nikola. *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878–2000*. Beograd: ISI, 2001.
- Popovski, Jovan. *General Markos: Zašto me Staljin nije streljao?* Ljubljana in Beograd: Partizanska knjiga, 1982.
- Prifti, Peter. *Kosova's Economy: Problems and Prospects*. V: Arshi, Pipa in Repishti, Sami (ur.). *Studies on Kosova*. New York: East European Monographs & Boulder, 1984, str. 125–165.
- Radonjić, Radovan. *Jugoslovensko-albanski odnosi u periodu sukoba KPJ sa Kominformom (1948–1956)*. V: *Marksistička misao* (Beograd: Marksistički centar CK SKS), št. 6, 1985, str. 160–174.
- Rajović, Radošin. *Autonomija Kosova*. Beograd: Ekonomika, 1985.
- Reuter, Jens. *Die Albaner in Jugoslawien*. München: R. Oldenburg Verlag, 1982.
- Shtylla, Zamir. *The Deportation of Albanians in Yugoslavia After Second World War (1950–1956)*. V: Prifti, Kristaq (ur.). *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia Publishing House, 1993, str. 233–241.
- Shtylla, Zamir. *The Forced Deportation of Albanians in the Years 1912–1941*. V: Prifti, Kristaq (ur.). *The Truth on Kosova*. Tirana: Encyclopaedia Publishing House, 1993, str. 140–147.
- Simić, Pero. *Tito – skrivnost stoletja*. Ljubljana: Orbis, 2009.
- Stamova, Marijana. *Albanskijat v'pros na Balkanite (1945–1981)*. Veliko T'rnovo: Faber, 2005.

- Stanič, Janez (ur.). *Albanci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.
- Statistika spoljne trgovine FNRJ*. Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju FNRJ, 1949–1972.
- Statistika spoljne trgovine SFRJ*. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1974–1975.
- Stefanović, Mladen (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 5. knjiga*. Beograd: Komunist, 1986.
- Stefanović, Mladen (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 14. knjiga*. Beograd: Komunist, 1990.
- Stefanović, Mladen (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 2. knjiga*. Beograd: Komunist, 1985.
- Stefanović, Mladen in Mitrašević, Veselin (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 7. knjiga*. Beograd: Komunist, 1989.
- Stojadinović, Milan. *Ni rat ni pakt*. Beograd: Glas javnosti, 2002.
- Stojković, Momir (ur.). *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, II. knjiga*. Beograd: Službeni list SRJ in Međunarodna politika, 1998.
- Stojković, Momir (ur.). *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, III. knjiga*. Beograd: Službeni list SRJ in Međunarodna politika, 1999.
- Štrbac, Čedomir. *Jugoslavija i odnosi između socialističkih zemalja: sukob KPJ i Informbiroa*. Beograd: Prosveta, 1984.
- Šušar, Mira. *Vladimir Velebit: Svjedok historije*. Zagreb: Razlog, 2001.
- Švajcner J., Janez. *Mirovna misija v Albaniji 1913*. V: *Vojnozgodovinski zbornik* (Logatec: Vojni muzej), št. 22, 2005, str. 59–61.
- Tasić, Dmtar: *Rat posle rata, Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na Kosovu i Metohiji i u Makedoniji 1918–1920*. Beograd: Institut za strategijska istraživanja in Utopija, 2008.
- Terzić, Milan (ur.). *Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik dokumenata*. Beograd: Vojnoistorijski institut, 2005.

- Terzić, Slavenko. *Austrougarsko oblikovanje albanskog nacionalnog pokreta*. V: Bled, Jean Paul et al (ur.). *Evropa i istočno pitanje: političke i civilizacijske promene*. Beograd: Istorijski institut SANU, 2001, str. 247–261.
- The National Conference of Studies on the Anti-Fascist National Liberation War of the Albanian People*. Tirana: 8. Nëntori, 1975.
- Tönnes, Bernhard. *Sonderfall Albanien (Enver Hoxhas "eigener Weg" und die historischen Ursprünge seiner Ideologie)*. München: R. Oldenburg Verlag, 1980.
- Tripković, Đoko. *Početak i eskalacija sukoba Tito-Staljin prvih meseci 1948. godine*. V: Petković, Ranko et al (ur.). *1948 – Jugoslavija i Kominform – petdeset godina kasnije*. Beograd: Međunarodna politika, 1998, str. 49–114.
- Tucović, Dimitrije. *Srbija i Arbanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije*. Beograd-Zagreb: Kultura, 1946.
- Vickers, Miranda. *The Albanians – Modern history*. London: I. B. Tauris, 2001.
- VII Kongres Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd: Kultura, 1958.
- Vukmanović Tempo, Svetozar. *Borba za Balkan*. Zagreb: Globus, 1981.
- Vukmanović Tempo, Svetozar. *Revolucija teče dalje*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1972.
- Vuković, Branko (ur.). *Dokumenti centralnih organa KPJ, NOR i revolucija, 13. knjiga*. Beograd: Komunist, 1990.
- Vuković, Ilija. *Autonomaštvo i separatizam na Kosovu*. Beograd: Nova knjiga, 1985.
- Vuković, Ilija. *Stranputice Hajredina Hoxhe*. Beograd: Nova knjiga, 1985.
- Weiner, Tim. *Legacy of Ashes: The History of CIA*. London: Penguin Books, 2008.
- Zametica, Jovan. *Sir Austen Chamberlain and the Italo-Yugoslav Crisis over Albania February–May 1927*. V: *Balkanica* (Beograd: Balkanološki institut), št. 36, 2005, str. 203–235.
- Zlatar, Pero. *Glasnik iz Tirane*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1984.

- Zlatar, Pero. *Gospodar zemlje orlova*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1984.
- Zupančič, Jernej. *Albansko vprašanje v luči politično-teritorialne rekonstrukcije Balkana*. V: *Razprave in gradivo* (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja), št. 55, 2008, str. 6–49.
- Životić, Aleksandar. *Jugoslavija, Albanija i velike sile 1945-1961, doktorska disertacija*. Beograd: Filozofski fakultet, 2009.
- Životić, Aleksandar. *Otvaranje albanskog pitanja u Jugoslaviji u senci sukoba između Jugoslavije i Informbiro-a 1948-1954*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 2009, str. 91-102
- Životić, Aleksandar. *Politička emigracija iz Jugoslavije u Siriji 1947–1952*. V: *Tokovi istorije* (Beograd: INIS), št. 3–4, 2008, str. 46–59.
- Žutić, Nikola. *(Kon)federalizacija sudstva u Srbiji*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), 1/2009, str. 57–72.
- Žutić, Nikola. *Josip Broz, Englezi i pitanje predaje Kosmeta Albaniji*. V: *Istorija XX. veka* (Beograd: ISI), št. 2, 2004, str. 175–178.

Internetni viri

- CIA and British MI6 in Albania*. Dostopno na: <http://www.albca.com>, 2. 2. 2006.
- Communist Takeover and Occupation of Albania, Special report of the Select Comitee on Communist Agression*, 30. december 1954. Dostopno na: <http://www.archive.org/details/communisttakeove545502unit>, 29. 9. 2008.
- Consequences of an Attempt to Overthrow the Present Regime in Albania*, 30. december 1952. Dostopno na: http://www.foia.cia.gov/browse_docs_full.asp, 12. 2. 2008.
- Current Situation in Albania* (ORE 71-49). Dostopno na: <http://www.foia.cia.gov>, 11. 2. 2008.
- Enver Hoxha, *The Khrushchevites*. Dostopno na: <http://www.enverhoxha.info/frame.htm>, 9. 3. 2009.

Enver Hoxha, *The Titoites*. Dostopno na: <http://www.enverhoxha.info/download/thetitoites>, 10. 5. 2007.

Enver Hoxha, *With Stalin*. Dostopno na: <http://www.enverhoxha.info/download/WITHSTALIN.doc>, 22. 5. 2006.

Interview with General Markos Vafiades, Former Leader of ELAS. From the Greek Trotskyist Paper Socialist Change, 1983. Dostopno na: <http://www.marxists.org/subject/stalinism/origins-future/1983mv.htm>, 10. 11. 2008.

Reject the Revisionist Theses of the XX Congress of the Communist party of the Soviet Union and the Anti-Marxist Stand of Khrushchev's Group! Uphold Marxism-Leninism! Speech delivered by Enver Hoxha as head of the delegation of the Party of labor of Albania before the meeting of 81 Communist and Workers Parties, Moscow, 16. november 1960. Dostopno na: <http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/nov1960.htm>, 26. 7. 2008.

Tony Cliff, *The 22nd Congress (November 1961)*. Dostopno na: <http://marxists.org/archive/cliff/works/1961/11/22congress.htm>, 20. 3. 2009.

Treaty of Bucharest, 10. avgust 1913. Dostopno na: http://en.wikisource.org/wiki/Treaty_of_Bucharest, 20. 7. 2009.

Yugoslav Intentions toward Albania, 20. oktober 1952. Dostopno na: http://www.dni.gov/nic/foia_yugoslavia_chrono.html, 11. 2. 2008.

Viri slikovnega gradiva

Pavliha, Ljubljana, (1953-1961)

Kos Božo, *brez naslova*, l. 18, št. 15., 14. 4. 1961, str. 3.

Kos Božo, *brez naslova*, l. 18, št. 45, 10. 11. 1961, str. 3.

Kos Božo, *Na analfabetskem tečaju v Tirani*, l. 18, št. 21, 26. 5. 1961, str. 3.

Kos Božo, *Robinzonovo premišljevanje*, l. 16, št. 11, 14. 3. 1959, str. 3.

Kos Božo, *Tiranska*, l. 18, št. 49, 8. 12. 1961, str. 3.

Diplomska ekspeditivnost, 1. 10, št. 14, 11. 4. 1953, str. 3.

Iz Tirane, 1. 9, št. 34, 23. 8. 1952, str. 1.

Pavlihovo darilo Enverju Hodži, 1. 18, št. 8, 24. 2. 1961, str. 3.

Telefoto iz Tirane, 1. 18, št. 12, 24. 3. 1961, str. 3.

Arhiv Republike Slovenije

AS 1549, Zbirka fotografij CK ZKS, šk. XIV/47.

AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, šk. 1141, Diplomatsko konzularna predstavništva Albanije v SFRJ 1360/1.

www.enverhoxha.ru

Hoxha, Enver, *Yugoslav "Self-administration." A Capitalist Theory and Practice*. Tirana: 8. Nëntori, 1979.

Hysa Shaban, *Ustanovitev partije*. V: *Artet figurative Shqiptare*. Tirana: 8. Nëntori, 1978.

Kilica, Vilson, *Razglasitev Ljudske republike Albanije*. Tirana: New Albania, št. 1, 1986.

Madhi Guri, *Moskva 1960*. V: *Artet figurative Shqiptare*. Tirana: 8. Nëntori 1978.

Moskva 1947. V: *Enver Hoxha 1908-1985*. Tirana: Institut za marksistično-leninistične raziskave pri CK APD, 1986.

Zemljevid Albanije. V: *Enciklopedija leksikografskog zavoda, 1. zvezek (A-Ćus)*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966, str. 48

Osebno kazalo

A

- Abdul Resali 305
Adamič Bojan 198
Agović Murat 304
Ajtić Predrag 76, 201, 228, 232–234, 256, 257, 258,
266, 273
Aleksandar Životić 15
Alexander Harold 104
Alia Ramiz 258, 295
Amery Julian 250
Andrić Ivo 26, 32, 33, 35, 36
Arifi Shaziman 313
Arshi Pipa 220, 221
Aslani Suad 117, 119
Asllani Gani 303, 333
Avramovski Živko 23, 25, 32, 36
Avramov Smilja 41, 114

B

- Babić F. 265, 271
Babić Lj. 327
Babović Bogdan 30, 310
Bajalski Risto 304, 305
Bajraktari Jusuf 346
Bajraktari Muharem 90, 113, 242
Bajrami Hakif 34, 40
Bakalli Avdi 362
Bakalli Mahmut 382, 385

Bakarić Vladimir 187
Balluku Beqir 170–172, 174, 204, 205, 234, 267, 281
Banac Ivo 24, 67, 133, 359
Banović Ranko 335
Banusha Ibrahim Sedlar 347
Bartl Peter 338
Bartoš Milan 280
Bataković Dušan T. 23
Bebler Aleš 112, 119
Bekić Darko 236, 246–248, 250
Belishova Liri 161, 164, 268, 294, 304
Beqari T. 319
Berchtold Leopold 22
Berija Lavrentij 261
Berisha Rexh 239
Berisha Skender 142
Bethell Nicholas 236, 238, 241
Bevin Ernest 186, 237
Bidault Georges 113
Bilandžić Dušan 377
Bitoljan Koča 156, 161, 186, 190
Bjelajac Mile 326
Bogetić Dragan 275, 372
Bogomolov Aleksander 177
Borozan Đorđe 15, 21, 26, 149, 347
Brežnjev Leonid 293, 314, 326
Brilej Jože 128
Bročić Ljubiša 194
Brzak Dragomir 195
Buda Aleks 10
Bukleski Tome 41, 201, 234
Bulatović Ljiljana 362, 365
Bulatović Petar 264, 265, 268
Bulganin Nikolaj 269
Bushati Mehmet 123

C

Caldaris Konstantin 112
Cannon Cavendish W. 238
Cenaj Ramadan 239
Cerni Josip 133
Churchill Winston 111, 180

Ciano Galeazzo 34–36
Cliff Tony 296, 422
Clissold Stephen 180
Cvetković Slavoljub 66, 176

Č

Čatipović Milivoj 283
Čepić Zdenko 348
Čolaković Rodoljub 275, 276
Čopić Branko 193, 197
Čubrilović Vaso 22, 32, 33, 358, 365
Čuvahin Dimitri Stepanovič 156, 174

D

Daci Selim 239, 240
Daci Xhetan 239
Daliu Sali 239
Damjanović ? 298
Damjanović Pero 40
Danylow Peter 298
Dedijer Vladimir 13, 40, 55, 112, 113, 148, 169, 208,
221, 231, 282
Delvina Sulejman 25
Demaqi Adem 362, 375
Demi Tahir 304, 305
Denovski Dinko. 283, 284
Destani Bejtullah 54
Deva Veli 369, 376, 377, 382
Deva Xhafer 237, 354
Diba Kolj 242
Dimić Ljubodrag 26
Diminić Dušan 207, 208, 211
Dimitrijević Bojan B. 90, 129, 170, 173, 174, 246,
347
Dimitrov Georgi 173, 176, 178, 180, 181, 184, 186,
188, 189
Dishnica Ymer 47, 59, 68–70, 94, 118
Divić Stojan 153
Dizdarević Nijaz 83, 86–91, 93–95, 98–101, 122, 344
Djerdja Josip 98, 110, 113–117, 120–123, 127–130,
135, 140, 141, 146, 156, 163, 170, 174, 187, 190,
193, 194, 203

Djilas Milovan 24, 83, 84, 87, 101, 104, 109–111,
115, 134, 161, 167, 170, 185, 187–189, 206–208,
221, 349, 368
Djurić Živorad 117, 147
Dosti Hasan 237
Draga Ali 354
Dragišić Petar 182, 187, 189
Drljević Sava 343
Dželebdžić Milovan 80, 81, 83, 86, 89, 90, 93, 97, 100

Đ

Đaković Spasoje 345, 347
Đorđević Dimitrije 21
Đurašković Vuko 29

E

Eden Anthony 182

F

Fallaci Oriana 362
Ferrero Giacinto 25
Filipović Safet 204, 206
Fischer Bernd J. 30, 54, 203
Flis Drago 17, 223, 224
Frashëri Mithat 54, 69, 75, 127, 183, 237
Fultz Harry T. 119

G

Gaćeša Nikola L. 148, 223
Gagarinov 190
Garašanin Ilija 21
Gardiner Leslie 131
Gasperi de Alcide 249
Gega Liri 47, 59, 61, 90, 92–94, 118, 264, 265, 268,
271
Gero Erno 274
Gerxho Nasho 304
Gianinni Amedeo 28
Gjoni Mark 26
Gjonu Gjon Marka 242
Gjura Adem 239
Gligorov Kiro 146

Glišić Venceslav 51
Gojković Bojan 128
Guštin Damijan 326

H

Hadalin Jurij 326, 338
Hadri Ali 42, 381
Halil Tafaj Arifa 314
Hamović Rado 170
Hamza Xevxet 362
Harapi Anton 123
Havliček Hugo 146, 153
Havliček Janko 197, 224
Haxhi Lleshi 333
Hebrang Andrija 146, 166, 181, 257
Hill Oakley Dayrell 126, 127, 194, 239, 315
Hitler Adolf 42, 85
Horvat Branko 15, 77, 78, 79, 371
Hoxha Enver 10, 14, 15, 17, 39, 47–51, 55–59, 63,
68–71, 82–84, 87, 88, 90, 92–96, 98, 101, 104,
109, 111, 113, 115, 117–121, 123–125, 128–130,
132, 134–137, 139–143, 146, 153–168, 170, 172–
175, 183, 186, 187, 189, 190, 193, 202–206, 209,
210, 217, 218, 221, 229, 231, 234, 236–238, 241,
242, 244, 249, 255–263, 267–271, 273, 281–285,
291–296, 298, 304–306, 311, 319, 320, 325, 329,
330, 332–334, 344, 346, 376, 379, 388–390, 392,
396, 398, 400
Hoxha Fadil 39, 42, 43, 64, 77, 78, 90, 343, 344, 349,
362, 365, 367
Hoxha Hajredin 77, 382
Hoxha Kadri 47
Hoxha Mehmet 349, 362, 367
Hoxha Xevxet 44
Hrabak Bogumil 15, 26, 114
Hrnjak Ljubo 330
Hruščov Nikita 255–258, 260, 271–274, 278,
284–286, 289, 291–296, 314, 315, 319
Huta Nuri 118, 220
Hutchinson Lester 127

I

- Imami Petrit 22, 192, 195, 198, 347, 350, 352, 357,
363
Ivanov major 88, 89

J

- Jacomoni Francesco 118
Jakova Tuk 43, 47, 48, 54, 75, 98, 163, 209, 218,
220, 259, 260, 268, 271
Janus Purizo 304
Javorski Mihajlo 298
Jovanović Arsa R. 188
Jovanović Blažo 40, 52, 55–60
Jovanović Mihajlo 99
Jovanović Miodrag 195
Jovičević Pavle 44

K

- Kadi Mustafa 321
Kaganović Lazar 272
Kapičić Jovan 211
Kapo Hysni 61, 131, 135, 140, 156, 158, 159, 203,
214, 234, 258, 263, 264, 281
Karađorđević Pavle 35, 135
Karadžić Vuk 197
Karafili Bato 232, 259
Karaulac Miroslav 36
Kardelj Edvard 16, 40, 89, 97, 112, 143, 146, 173,
180, 187–189, 238, 273, 282, 291, 292, 302, 349,
368
Kati Vasil 318, 338
Kelmendi Ali 40, 46
Kerenxi Nesti 135
Kidrič Boris 16, 143, 146, 206, 273
Kobol Viktor 109
Koci Piro 265, 271
Kokoshi Gjerg 117, 119, 126
Kola Paulin B. 47, 78, 79, 132, 383
Koleci Vask 220
Koleka Spiro 307
Kolleger Willibald 99

Komatina Milorad 15, 39, 92, 93, 95, 96, 101, 140,
158, 160, 161, 164, 166, 168, 203, 204, 206, 210,
258, 261, 267, 268
Konomi Manol 135
Konomi Vasil 135
Korsika Bojan 15, 348, 369
Kosigin Aleksej 326
Košmrlj Drago 17, 114, 118, 119, 131, 154, 155, 158,
160, 163, 199, 209, 210, 212–214, 218, 220
Kostov Trajčo 180
Kovačić Karel 131, 132
Kraigher Boris 143
Kraigher Sergej 17, 143, 165
Krdžić Miodrag 308, 312, 318, 335, 336
Krilić Marjan 223
Krilov Ivan 305
Kristo Pandi 94, 95, 160, 210, 217, 220, 221
Krizman Bogdan 33, 36
Kryeziu Cena 28, 29, 30
Kryeziu Gani 90, 127, 240
Kupi Abas 53, 69, 88, 127, 131
Kuprešanin Milan 166, 167, 170, 173–175
Kursani Nosmi 367

L

Lafontaine Jean 305
Laj Ču En 292, 296, 319, 320
Lamani Dhimitar 333
Lampe John R. 289, 293
Lazarević Žarko 17
Lazari Spiro 195
Lenin Vladimir 334
Lesnov Mihail 107
Lie Tyrgve 183
Limani Xhavit 349
Lipkovski Trajko 327
Lipušček Uroš 23
Livanios Dimitris 63, 66
Lleshi Haxhi 227, 230, 280, 333
Luburić Radoica 256, 257
Lukin 113
Lula Anastas 43

Lumumba Patrice 303
Lüthi Lorenz M. 292, 294, 295, 297

M

Maclean Fitzroy 67
Majski Ivan 177
Mala Zef 43, 46
Malčić Momčilo 230, 361
Malcolm Noel 22
Malenkov Georgi 272
Malenski Vlado 197
Malesheva Sejfulla 46, 59, 68, 93–96, 98, 115–118,
121, 125, 139, 143, 147, 164, 178, 194
Mane Hajri 304
Marinković Vojislav 29
Marković Predrag 376, 378
Marku Gjon Mark 82
Marmullaku Ramadan 329
Marović Branislav 121
Marras Efisio Luigi 250
Marx Karl 334
Mati Abdul 132
Matović Ivan 188
Medenica Djuro 109, 110, 124
Mevald Karlo 149
Mićunović Veljko 257, 262, 269, 273, 274, 276, 278
Mijović Čedo 367
Mikojan Anastas 155, 156
Milatović Arsa 110, 156, 161, 186, 190, 258, 261–
265, 267–274, 277–279, 281, 298
Miljković Mita 76, 82, 194, 361
Milošević Nemanja 248
Milošević Slobodan 362
Milutinović Kosta 176
Mimica Miloš 143
Ming Ho Ši 274
Mio Sokrat 195
Mirdita Zef 21
Mišić Saša 24, 25, 26, 27
Mišović Miloš 350, 355, 362, 369, 376, 381
Mitrajorgi Vango 220
Mitrašević Veselin 52, 53

Moisiu Spiro 59, 82, 118
Molotov Vjačeslav 155, 161, 182, 272, 282
Morača Pero 39
Moskovljević Miloš 352
Muggeridge Malcolm 236
Mugoša Dušan 39, 41–48, 50–52, 56–61, 70, 75, 82–
84, 88, 92, 93, 95, 96, 241–243, 245, 349, 353,
367
Murati Sami 304, 305
Mussolini Benito 30, 34, 47, 70

N

Nanut Loredana 28
Naqo Raco 283, 284
Nase Nesti 211
Naser Abdul Gamal 276
Nasi Lefter 348
Nazor Vladimir 197
Ndou Beqir 220
Ndreu Dali 118, 193, 264, 268
Nečak Dušan 41
Nedić Milan 42
Nehru Javahralal 276
Nerguti Halil 239
Nezezi Petrit 270
Ngjela Kico 159, 160, 265, 338
Nikaj Ludovik 58
Nikezić Marko 323
Nikolić Boža 195
Nikolić Kosta 77
Nikolić Zarija 228
Nimani Elnami 44
Nimani Maslum 362, 367
Nimani Xhavit 367
Ninčić Momčilo 29
Nishani Omer 116, 118
Nolli Stilijan Fan 27, 28, 40, 119, 127
Northrope Anthony 239
Nosi Lef 123
Nushi Gogo 61, 140, 268

O

Opar Niko 163
Oreščanin Dapčević Sonja 290
Osmani Adem 304
Osmani Jusuf 41
Osterc Ljubo 129, 136

P

Panjковиć Djoko 367
Panjković Žarko 42, 344
Paqrani Fadil 260
Pašić Nikola 24, 26, 27, 178, 311, 389, 397
Passcardi 249
Pavičić Josip 197
Pavlović Momčilo 14, 205, 245, 290, 365, 371
Peake Charles 238
Pearson Owen 22, 23, 31, 53, 70, 113, 119, 123, 125,
127
Pečenović Jovan 333
Pehičević Branko Kađa 170
Perić Ninko 29
Permeti Turhan 25
Perović Brana 101, 115
Perović Marko 149, 150, 158, 159
Perrault Charles 305
Peterson Stephen 298
Peters Stephen 96, 97
Petković Miodrag 307
Petković Ranko 276, 289, 292, 293
Petranović Branko 12, 15, 67, 99, 101, 103, 104,
111, 124, 155, 158, 166, 167, 173, 174, 177, 178,
180–182, 187–190, 344, 348, 349
Petrović Ljubomir 192, 196, 199, 200
Petrović Momčilo 379, 385
Petrović Šane Dušan 369
Peza Myslim 53, 69, 134
Philby Kim 207, 238
Pijade Moša 112, 280
Pirjevec Jože 187, 188, 190, 207
Plaku Panajot 47, 56, 61, 63, 70, 271, 272, 305
Planeja Myftar 239
Pleterski Janko 51

Pollo Stefanaq 95, 168
Polluza Shaban 90, 345, 346, 347
Popović Koča 169, 206, 208, 262, 269, 278, 308, 317
Popović Mihajlo 51
Popović Miladin 39, 40, 42, 44–51, 55, 58–60, 70–75,
79, 80, 82–84, 86, 88, 92–96, 135, 141, 261,
345–347, 349, 354
Popović Milentije 350
Popović Vladimir 131, 132, 156
Popovski Jovan 65
Premte Sadik 43, 60, 61, 88, 93
Prica Srđan 323
Prifti Peter 368
Prinčić Jože 17
Pula Ymer 362

Q

Qitaku Ramadan 47, 59, 87, 91–95, 346

R

Radonjić Radovan 227, 361
Radosavljević Mitra 76
Rajk Lazslo 257
Rajović Radošin 78, 349, 350, 352, 360, 373, 383,
386
Ranković Aleksandar 83, 86, 101, 109–111, 122, 125,
129, 131, 140, 164, 165, 172, 187, 190, 204, 206,
208, 211, 218, 259, 270, 273, 302, 322, 347, 349,
358, 366, 368–370
Repishti Sami 368
Resuli Abdul 304
Reuter Jens 370
Rizaj Skender 381
Roosevelt Franklin D. 111
Rotar Metod 17
Rugova Ibrahim 362
Ruka Shahin 151
Rusha Spiro 211

S

Samariotinis Vasilis 64, 65
Saqiri Ismet 367

Sejko Teme 304, 305
Sekulović Nikola 382
Selimović Meša 197
Shanto Vasil 43, 51, 264
Shapillo Siri 122
Shehu Figrete 193, 260
Shehu Mehmet 48, 54, 75, 96, 100, 162, 164, 167,
169–172, 193, 213, 218, 233, 234, 241, 242, 257–
260, 262, 263, 268, 274, 306, 310, 311, 312, 319,
320, 333, 384
Shtylla Behar 201, 233, 262, 263, 278, 320
Shtylla Medar 118
Shtylla Zamir 24, 364, 365
Shukrija Ali 44, 354, 369
Simić Gvozden M. 147
Simić Pero 124
Simić Stanoje 120, 130, 136, 206
Skenderbeg Gjerg Kastrioti 325
Smiley David 239
Smodlaka Josip 181
Spahiu Bedri 47, 95, 98, 132, 134, 218, 220, 259,
268
Spaho Xhafer 147
Spata Hasan 281, 283
Spiru Nako 47, 59, 84, 88, 93–96, 98, 121, 122, 128,
135, 136, 139–141, 143, 146, 150, 154–156, 158–
162, 164, 184, 185, 193, 210, 218, 227, 294
Srzentić Spiro 204, 205, 206
Stafa Qemal 43, 47, 48, 54
Stalin Josip Visarionovič 16, 65–67, 90, 103, 104,
111, 112, 124, 125, 133, 136, 155–158, 161, 162,
168, 170, 172–174, 177, 178, 180–190, 204, 205,
217, 230, 231, 235, 238, 246, 247, 250, 258, 263,
264, 290, 295, 306, 359
Stambolić Petar 320
Stamova Marijana 12
Stanič Janez 15, 40
Stefanović Mladen 39, 40, 44, 46–48, 52–54, 79
Stojadinović Milan 32–36
Stojaković 131
Stojanović Savo 83, 86
Stojanović Stanislav 39

Stojković Momir 26–30, 34, 36, 64, 65, 80, 103, 136,
176, 177, 180–182
Stojnić Velimir 83, 84, 86–90, 92–98, 100, 101, 104,
109, 110, 111, 113–115, 120, 122, 126, 130, 139,
141, 193, 198, 210, 344

Š

Šarlo Šatorov Metodi 62
Šiljegović Boško 366
Široka Kolj 327
Šnuderl Boris 17, 338
Šotra Jovo 382
Švajcner Janez J. 22

T

Taha Haki 347
Tashko Goro 160
Tashko Koco 40, 44, 93, 118, 294, 304
Tasić Dmitar 26
Tempo Svetozar Vukmanović 44, 60, 62–66, 68–71,
74, 75, 79–81, 90, 93, 97, 102, 158, 169, 178,
204, 206, 208, 221, 259
Tepavac Mirko 330
Terzić Milan 248
Terzić Slavenko 21
Themelko Kristo 43, 47, 48, 59, 140, 158, 160, 170,
171, 174, 204, 206, 217
Tito Josip Broz 9, 13, 30, 39, 46, 51–55, 61, 65–67,
73, 75, 79, 80, 83, 85, 86, 88–90, 100, 102–104,
109, 117, 122, 124, 125, 128, 131–135, 139, 140,
156, 158, 166–168, 170, 173–176, 178–182, 184,
186–190, 192, 200, 204–211, 223, 227, 232, 235,
236, 238, 246, 248, 250, 256, 259, 261–264, 266–
269, 276, 280, 281, 289, 302, 304, 306, 314, 322,
326, 329, 333, 344, 348, 349, 356, 359, 368, 370
Todorović Vojo 52, 56, 83, 86, 90
Todorov Peter 181
Tönnies Bernhard 284
Topalović Čedo 367
Toptani Esad 22–26
Toptani Iliaz 239
Traka Konstantin 193

Tripković Đoko 187
Tucović Dimitrije 24
Tung Mao Tse 289
Tunić Spasoje 319, 321

U

Ulqinaku Abdul 283
Urošev Radoje 281

V

Vafiades Markos 64, 65, 136, 179, 235, 246
Vejvoda Ivo 335
Velebit Vladimir 99, 109, 117, 120, 127, 128, 130,
159, 193, 250, 344
Velija Aslan 304
Venizelos Sophokles 249
Ververis Tilemachos 63, 64
Veselinović Janko 195
Vickers Miranda 73, 83–85, 123
Vidić Dobrivoje 259, 262, 268
Višinski Andrej 235
Vlahović Veljko 289, 302
Vlora Ismail Qemal 22
Voza Adem 345
Vrioni Iliaz 27
Vučić Svetislav 270, 271, 279
Vukmanović Tempo Svetozar 349
Vukmirović Bora 44, 46, 75
Vukotić Ivan 33, 36
Vuković Branko 61, 65, 66, 72, 74
Vuković Ilija 77

W

Weiner Tim 237
Wied von Wilhelm 23
Wilson Henry 89

X

Xelo Ali 304
Xhetan Daci 239
Xoxe Koci 47, 59, 64, 68, 70, 71, 74, 84, 93, 94, 98,
115, 117, 124, 125, 128, 129, 139–141, 155, 159–

162, 168, 170, 203, 210, 217, 218, 220, 221, 257,
259, 261, 271

Z

Zametica Jovan 29

Zdujić Gojko 294, 295, 308

Zervas Napoleon 100

Zika Tanas 39

Zlatar Pero 139, 194, 295, 321

Zlatic Sava 115, 139–141, 143, 153, 156, 158–162,
164, 165, 167, 172–174, 186, 190, 203, 204

Zogu Ahmed 22, 23, 27–32, 34, 36, 53, 120, 135, 177,
241

Zupančič Jernej 380

Ž

Žarković Gojko 283, 335

Ždanov Andrej 161

Žilović Boško 230, 361

Živkov Todor 273

Životić Aleksandar 15, 120

Žujović Sreten 146, 166, 200

Žukov Georgij 274

Žutić Nikola 344, 360

O avtorju

Jurij Hadalin, rojen 11. novembra 1980 v Šempetru pri Novi Gorici, je leta 2005 zaključil študij zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Z jugoslovansko-albanskimi odnosi se je ukvarjal že v svojem diplomskem delu, od tedaj pa je naklonjenost tej temi le še poglobljajal. Tudi druge raziskovalne teme, ki se jih je lotil, se zvečine vežejo na zunanjo po-

litiko socialistične Jugoslavije. Od leta 2007 je zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Sprva je bil mladi raziskovalec, nato pa asistent. Pričujoče delo predstavlja dopolnjeno besedilo njegove doktorske disertacije Jugoslovanski pogled na jugoslovansko-albanske odnose po drugi svetovni vojni 1945-1971, ki jo je leta 2010 zagovarjal na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

V zbirki
RAZPOZNAVANJA /
RECOGNITIONES so
doslej izšle naslednje
knjige:

1. Jurij Perovšek: Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005.
2. Bojan Godeša: Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2006.
3. Aleš Gabrič: Šolska reforma 1953-1963. Ljubljana 2006.
4. Damijan Guštin: Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941-1945. Ljubljana 2006.
5. Peter Vodopivec: O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana 2006.
6. Mojca Šorn: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007.
7. Vida Deželak-Barič: Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943. Ljubljana 2007.
8. Žarko Lazarevič, Aleksander Lorenčič (ur.): Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2009.
9. Jurij Perovšek: »V zaželjeni deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941. Ljubljana 2009.
10. Žarko Lazarevič: Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana 2009.

11. Ervin Dolenc: Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnimi vojnama. Ljubljana 2010.

Več o publikacijah Inštituta za novejšo zgodovino na:
<http://www.inz.si/razpoznvanja.php>